

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRKİSTAN'DAN TÜPA'YA
REÇETEKLER

TÜRKİSTAN'DAN
TÜPA'YA
REÇETEKLER

MUALLÂ UYDU YÜCEL

MUALLÂ
UYDU YÜCEL

DOĞU
KÜTÜPHANESİ

tarikh DOĞUKÜTÜPHANESİ

TÜRKİSTAN'DAN
TUNA'YA
PEÇENELER

MUALLÂ UYDU YÜCEL

İSTANBUL, 2020

YAZAR HAKKINDA

Prof. Dr. Mualla UYDU YÜCEL, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında Profesör olan Mualla Uydu Yücel, 25.07.1966 yılında Giresun'un Bulancak İlçesinde doğdu. İlk-Orta ve Lise tahsilini Trabzon'da tamamladı ve 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girdi. Bu bölümden 1989 yılında mezun oldu ve aynı yıl Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1992 yılında "Türk'ün-İslam'la Bütünleşmesi" adlı Yüksek Lisans tezini tamamladı. 1993-1995 yılları arasında hem Anabilim Dalları için son derece önemli olan Rus dilini öğrenmek hem de hazırlayacağı doktora tezi konusunda kaynak çalışması yapmak üzere Rusya Federasyonu ve Kazakistan'a gitti. 1998 tarihinde "İlk Rus Yıllıklarında Türkler" adlı doktora tezini tamamlayarak doktor unvanını aldı. 1998-1999'da (1 yıl) Doktora sonrası yapacağı çalışmalarına malzeme toplamak ve sahalarında çıkan yayınları görmek gayesi ile yeniden Kazakistan'a ve Rusya Federasyonu'na gitti. 2000 tarihinde Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalına Yardımcı Doçent olarak atandı, 2006 tarihinde ise Doçent unvanını aldı. 2008-2010 tarihleri arasında Kazakistan'da Ahmet Yesevi Adındaki Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde görev yaptı. 2011 Tarihinde Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'na Profesör olarak atandı ve 2012-2018 tarihleri arasında Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı görevini yürüttü. Bu arada yurtiçinde ve yurtdışında (Rusya, Kazakistan, Romanya, Ukrayna, Amerika, Kanada) uluslararası birçok sempozyuma katıldı, makaleler yayımladı. Türk-İslam Bütünleşmesi, İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler ve Bozkırın Asenaları kitaplarını yazdı. Yücel, evli ve iki çocuk annesidir.

TÜRKİSTAN'DAN TUHA'YA PEÇENELER

MUALLÂ UYDU YÜCEL

DOĞU KÜTÜPHANESİ

TÜRKİSTAN'DAN TÜNE'YA PEÇENELER

MUALLÂ UYDU YÜCEL

Yayın Yönetmeni
Erol Cihangir

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizanpaj
Adem Şenel

Tarih Seri No: 39
Doğu Kütüphanesi: 162

1. Baskı, 2020 İstanbul

Ofset Baskı

Ofis Yayın Matbaacılık, Gümüşsuyu Cd. Işık San. Sit.
B Blok No: Z/1 Tel: (0212) 576 47 15 Topkapı/İSTANBUL

© Bu kitabın bütün yayın hakları Kültür Bakanlığı
Telif Hakları Mukavelesi gereği yazarına aittir..

Sertifika No: 19492

MİLLETLERARASI NEŞRİYAT NUMARASI
ISBN 978-605-2127-55-1

DOĞU KÜTÜPHANESİ

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sk. Meriçli Apt.
No: 44 Kat:3 Cağaloğlu/İstanbul Tel: (0532) 494 14 60
web: www.dogukutuphanesi.com
e-mail: bilgi@dogukutuphanesi.com

Canlarım Yiğithan ve Hakkı Kutluhanım'a
Sonsuz teşekkürlerimle

İçindekiler

Önsöz.....	11
Giriş.....	15
Kısaltmalar	23

1. Bölüm

Ortaya Çıkış ve Varolma Mücadelesi

Peçenek Adı ve Anlamı	25
Peçeneklerin Ataları Kimlerdi?	39
Varoluş: Türkistan'da Hayat	48
Anayurt ve Zorunlu Göç	48
İtil ve Yayık (Ural) Arasına Geliş	55
Emba, Yayık ve İtil Arasında Kurulan Siyasî İlişkiler	60
Peçenek-Hazar Münasebetleri.....	65
Peçenek-Oğuz/Uz Münasebetleri.....	70
Konfederasyon ve Kağanlığa Gidiş: Ten'den Tuna'ya	
Karadeniz'in Kuzeyi.....	79
Peçenek-Macar Münasebetleri.....	79
Peçenek-Tuna Bulgar Münasebetleri	109
Peçenek-Rus Münasebetleri	113

2. Bölüm

Tuna'yı Geçip Balkanlara Gelme

Karadeniz'in Kuzeyi'nden Hareket ve Tuna Boylarına Geliş... 171	
İlk Münasebet: Güvensizlik	172
Ticarî İlişkiler	182
Sakin Yıllar	186
Sınır Komşuluğu	189

Balkanlara İlk Akın (11. Yüzyılın Ortaları)	191
Bir Taht: İki Başbuğ: Turak ve Kegen	196
İç Mücadele: Asalet mi? Cesurluk mu?	196
Turak'ın Başarısı: Bizans'a Yaşatılan Hezimet	211

3. Bölüm

Zor Yıllar: 1050'den Aleksios Komnemos Dönemine Kadar

Edirne Önlerinde: Kuşatma ve Yenilgi	217
Trakya'nın Peçenekler ile Sınavı	221
Biraz Sukûnet: Barış Anlaşması.....	225
Bizans'ın Mahzun Galibiyeti.....	232
Bitmeyen Takip ve Tanrı'nın mucizesi: Uzlar.....	236
Damarlarındaki Kanın Çağrısına Sağır Kalmama:	
Malazgirt.....	241
Bizans İç Savaşı ve Fırsat.....	246
Bizans'ın Ortak Düşmanları: Bogomiller ve Peçenekler	252

4. Bölüm

Sonun Başlangıcı: Aleksios Komnenos ve Peçenekler

Aleksios Komnenos'un Sabrı ve Türk'ü Türk'e	
Kırdırma Planı.....	255
Macarlarla Aynı Hedefte Buluşma.....	263
Mücadele ve Saldırıya Devam.....	266
Peçeneklerin Doyumsuzluğu ve Sona Giden Başlangıç:	
Silistre Kuşatması	272
Sonu Gelmeyen Mücadele.....	283
Korku Dağları Aştı.....	299
Ortaklık: Çaka	305
Hazin Son: Lebunion (Lebunium/ Levinion)	
Meydan Savaşı.....	312
Şanlı Tarihe Veda	329

5. Bölüm

Kültürleri

Peçenekya: Peçenek Kağanlığı	343
Siyasî Yapı: Kağanlık	343
Kağanlıkta Sosyal ve İdarî Yapı.....	347
Kağanlığın Sınırları	357
Kağanlık Nüfusu Ne Kadardı?	359
Boylar ve Yerleşim Alanları.....	360
Uruğ/Sülale ve Boy Adları	367
Kale İsimleri	378
Şahıs İsimleri.....	384
Dil ve Yazı: Peçenek Türkçesi.....	388
Hayat Tarzları, Giyim-Kuşam ve Karakterleri.....	398
Şehirler	405
Dinî Hayat	408
Ticarî Hayat.....	415
Askerî Yaşam/Ordu	424
Arkeolojik Buluntularda Peçenekler.....	435
Nagyszentmiklós Hazinesi.....	435
Rusya, Ukrayna, Macaristan, Moldovya, Bulgaristan'da Bulunan Buluntular	452
Peçenek Yerleşimleri ve Yer Adlarındaki İzleri.....	461
Macaristan'daki Yer Adlarında İzleri	461
Ukrayna'daki Yer Adlarında İzleri	475
Türkiye'deki Yer Adlarında İzleri.....	477
Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki Yer Adlarında İzleri.....	483
Kültür ve Sanat Eserlerinde Peçeneklere Dair İzlerden Bazı Örnekler	485
Sonuç.....	489
Kaynakça	491
Dizin	507

Önsöz

9-11. yüzyıllar arasında hem Karadeniz'in Kuzeyindeki bozkırlarda hem de Doğu Avrupa Türk tarihinde önemli roller oynayan Peçenekler; bulundukları coğrafya itibarı ile zaman içerisinde Rusların, Arapların ve Bizanslıların dikkatini çekmeyi başarmışlardır. Bu dikkat özellikle Ruslar ve Bizanslılar için zamanla büyük bir tehlike olarak görülmüş ve siyasî menfaatleri icabı *"ganimete son derece düşkün bu açgözlü Türk boyu"* ile dost geçinmek zorunda kalmışlardır. Öyle ki bu zorunluluğun kendilerine ne kadar ağır geldiğini de kaynaklarında bir taraftan onları en ağır şekilde hakaretlere maruz bırakarak diğer taraftan da bizzat kendilerini suçlayarak göstermişlerdir.

Gerek Bizans gerekse Rus kaynakları başlarda sıkı komşuluk ilişkileri kurdukları Peçenekler hakkında istemeselerde bilgi vermek zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluk, aslında kendileri hakkında oldukça az yazılı belge bulunan bu Türk boyu için büyük bir zenginliktir. Yaklaşık 1,5 asır boyunca bu uçsuz bucaksız bozkırın yegâne patronları olmayı başaran Peçenekler hakkında bu kaynakların verdikleri bilgilerden istifade ederek, bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Her ne kadar bugüne kadar kendilerini ifade ederken bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu tarafından "bir devlet teşekkülü içerisinde yer almayı kendileri için zorunluluk olarak görmeyen bir Türk boyu" olarak tarif edilen Peçenekler gerçekten de bir devlet kuramamışlar

mıdır? Devlet olmak için neye ihtiyaç vardır. Önce bunu açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. Bu çalışmamızda Peçenekleri her yönleri ile ele alıp, daha sonra bu sorunun cevabını vermeye çalışacağız.

Kitabımızda Peçeneklerin Türkistan'dan başlayıp İstanbul önlerine kadar yayılan varlıkları ile geldikleri coğrafyalarda kendileri gibi bir Türk boyu olan başta Hazar, Uz ve Kuman/Kıpçaklar olmak üzere Macar, Rus, Bulgar ve Bizans ile kurdukları siyasî ilişkilere yer vermeye çalıştık. Bilindiği üzere bunlar arasında Peçeneklerin en yoğun münasebet yaşadığı devlet hiç kuşkusuz ki Bizans İmparatorluğudur. Bu yüzden de Peçenek-Bizans münasebetlerini iki bölüm içerisinde incelemeye çalıştık. Bu bölümden çıkan sonuç Peçeneklerin uzun süre Bizans'a "*Bozkırla Mücadele Tarihini*" yazma fırsatını verdikleridir.

Günümüze kadar bu Türk boyu hakkında yabancı bilim adamları, özellikle onlardan bize kalan boy, şahıs ve kale isimlerinin açıklanması noktasında oldukça fazla çalışma yapmışlardır. Ancak bunu Türkiye için söylememiz mümkün değildir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar parmakla gösterilecek kadar azdır. Bunda İslâm Öncesi ve Doğu Avrupa Türk Tarihi çalışan tarihçilerin az olması kadar; kaynakların tespiti, elde edilmesi ve tercümelerin zorluğu da önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de Peçenekler denilince ilk akla gelen kuşkusuz rahmetli A.N. Kurat'ın 1937'de yayımladığı ve daha sonra 2016'da Türk Tarih Kurumu tarafından tekrar basılan *Peçenek Tarihi* adlı eseridir. Bizde bu çalışmamızda miheng taşı olarak gördüğümüz bu eserden oldukça fazla istifade ettik. Ancak Peçenekler hakkında bu eserden sonra bilim dünyasında oldukça fazla çalışma yapıldı ve bu çalışmalarda özellikle hem dil hem de arkeolojik buluntular öne çıktı. İşte bizde bu çalışmamızda ulaşabildiğimiz bu kaynaklardan istifade ederek elinizdeki bu eseri kaleme

aldık. Siz değerli bilim okuyucularının hizmetine sunduğumuz bu eserimizde amacımız Peçeneklere ait günümüzdeki bütün bilgileri ilave ederek, yenilemek, yorumlamak ve bu cesur Türk boyunun bir devlet kurup kurmadığını açıklığa kavuşturmadır.

Çalışmamızda nehir adlarını Türkçe'de kullanılan şekli ile verirken (örneğin Özi, Ten vb), Bizans kaynaklarında geçen isimleri orijinallerine sadık kalarak Türkçe okunuşları ile vermeye çalıştık. Ayrıca yer adlarında önce orijinal adını verip günümüzdeki kullanımını parantez içerisinde gösterdik ve daha sonra günümüz kullanımını vererek devam ettik (örneğin Konstantinapolis daha sonra hep İstanbul'da olduğu gibi). Yine Rusça yer adlarında da Türkçe okunuşlarını kullanmayı tercih ettik. Örneğin İngilizce şekli olan Kiev değil Kiyev, Knezlik değil Knyazlık gibi.

Bu çalışmamız sırasında kaynakların temininde ve tercüme edilmesinde yardımlarını gördüğüm genç bilim insanları Doç. Dr. M. E. Zeren ile Araş.Görv. Dr. F. A. Dıngıl'a ve ayrıca N. Kumru'ya çok teşekkür ediyorum. Her daim yanımda ve arkamda hissettiğim ailem'e sevgili eşim Mustafa Yücel'e, Oğullarım Yiğithan ve Hakkı Kutluhan'a sonsuz teşekkürler.

Eseri sizlerle buluşturan Doğu Kütüphanesi yayınevinin değerli çalışanlarına da emekleri için şükranlarımı sunuyorum.

Muallâ UYDU YÜCEL
Ocak 2020, İstanbul

Giriş

Bilindiği üzere dünya milletleri içerisinde Türk milleti, kendine özgü muhteşem tarihi ile müstesna bir yere sahip olmuş ve kurmuş olduğu devletlerle de tarihin her dönemine damgasını vurmuştur. Türkistan'dan başlayan bu tarihi varoluş çeşitli sebepler yüzünden göçlerin yaşanmasına sebep olurken, bu göçler neticesinde de dünya Türkler ile tanışmıştır.

Doğu Avrupa Türk tarihinin en önemli siyasî güçlerinden biri olan Peçenekler, kökleri olan topraklardaki varlıklarını yani Türkistan'daki mevcudiyetlerini belli bir süre devam ettirmişler ancak miladi 8. yüzyıldan itibaren bu toprakları bırakarak Batı'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. İlk durakları Aral Nehrinin kuzeyi ile Emba daha sonra Yayık ve İtil Nehri boyları olmuş ama bu durakta fazla kalmayarak, arkalarından gelen Uzların baskısı ile Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara çekilmeye mecbur kalmışlardır. Bu bozkırlarda önce konfederasyon şeklinde teşkilatlanmışlar, daha sonra da kağanlık yapısına bürünmüşlerdir. Ancak bir süre sonra özellikle Uz, Kuman/Kıpçak ve Rus baskısı sonucu kendilerine bundan sonra daimî vatanlık yapacak Doğu Avrup ve Balkan topraklarına gitmişler ve burada kağanlıklarını kurup derin kökler salarak yerleşmişlerdir.

İtil Nehri boylarında iken Şark kaynakları, Karadeniz'in kuzeyinde iken Rus Kaynakları, Doğu Avrupa coğrafyasında iken de Bizans Kaynakları, Peçenekler hakkında

bilgi vermişlerdir. Peçenekler tarihi süreçlerinde en derin ve köklü münasebeti hiç şüphesiz Bizans ile kurmuşlardır. Bu yüzden de onlar hakkında en fazla bilgiyi Bizans kaynakları vermiştir. Aslında Bizans için değerlendirildiğinde bu bilgilerin çok fazla olmadığını da ifade edelim. Ruslar sınırlarında daimî bir tehlike olarak gördükleri Peçeneklerden, ilk devletleri olan Kiyev Knyazlığının kuruluş aşamasında oldukça korkmuşlar ama daha sonra güçlenerek kurdukları kağanlığın bir ara merkezi yönetimin etkisini kaybetmesinden faydalananarak onları sınırlarından uzaklaştırmayı başarmışlardır. Peçenekler, Kiyev Knyazlığının baskısı karşısında Tuna'yı geçip Balkanlara gitmek üzere harekete geçtiklerinde bu karara uymayan boylar arasından bazı uruğların (sülale) Knyazlığın topraklarında kalmalarına ses çıkarmamışlardır. Ruslar da askerî başarıları ile öne çıkan ve kendilerine çok şey öğreten bu milletin aralarında kalan bakiyelerine çeşitli knyazlıklarda askerî kıta olarak görev vermeyi kendi menfaatleri için uygun görmüşlerdir.

Şark özellikle de Arap kaynaklarının Peçeneklerle ilgilenmesi 10.yy'a tesadüf etmektedir. İslâmlaştırma siyaseti güden Müslüman coğrafyacılar ve tarihçiler, onların yaşadıkları coğrafyalara ard arda seyahatler düzenlemişler ve bu seyahatler sırasında tesadüf ettikleri Peçeneklere dair ne görmüşlerse aktarmışlardır.

Peçenekler, Doğu Avrupa coğrafyasında kendilerine daimî vatan olarak en uygun yeri Macaristan ile Balkanlar'daki topraklar olarak görmüşler ve bu topraklarda derin izler bırakmışlardır. Bu izler Macar kaynaklarında en ince teferruatına kadar kendini gösterme şansı bulmuştur.

Peçenek tarihinin kaynaklarından bahsedecek olursak, anakaynak değeri taşıyan kaynakların içerisinde

ilk sırada Bizans kaynakları gelmektedir ki bu kaynaklar kısaca şunlardır: Nikolaos Mystikos (10. yy),¹ Georgius Continuatus (9-10.yy),² Prüm Manastırı Rahibi Regino (10. yy) ve Magdeburg'lu Başrahip Adalbert (10.yy),³ VII. Konstantinos Porphyrogennetos (10. yy),⁴ Leon Diaconos (Leonis Dicanoı, 10. yy),⁵ Querfortlu Rahip Bruno (10.yy),⁶ Ioannes Skylitzes (11.yy),⁷ Georgios Kedrenos (11. yy),⁸ Anna Komnena (11.yy),⁹ Michael Attaleiates (11.yy),¹⁰ Konstantinos Mikhael Psellos (11.yy),¹¹ Ioannes Zonaras (12. yy),¹² Michael Glykas (12.yy),¹³ Ioannes Kinnamos (12.yy),¹⁴

- 1 G. Moravcsik, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, Çev. H. N. Orkun, Sümer Basımevi, Ankara 1938, s.34-35.
- 2 Moravcsik, *a.g.e.*, s.36.
- 3 *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe, The Chronicle Of Renio Of Prüm And Adalbert Of Magdeburg*, selected sources translated and annotated with an introduction, by Simon MacLean Manchester University Press, Manchester and New York 2009, s.53.
- 4 Moravcsik, *Türk Tarihinin Bizans Kaynakları*, s.35-36.
- 5 Moravcsik, *a.g.e.*, s.36-37.
- 6 "The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II, On His Alliance with the Pagans!" Translated by W.L. North from the edition and notes of H. Karwasinska, *Monumenta Poloniae Historica* series nova, t.IV:3, Warsaw: Panstowowe Wydawnictwo Naukowe 1973, pp. 97-106.
- 7 J. Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine Histories 811-1057*, Translated by John Wortley, Cambridge Universty Pres, 2010.
- 8 G. Kedrenos *George Kedrenos: Compendium Historiarum*, Ed.I. Bekker, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, II, Bonne 1838.
- 9 Anna Komnena, *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s.4-6; Moravcsik, *a.g.e.*, s.37.
- 10 Mikhael Attaleiates, *Tarih*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s.5-6.
- 11 I. Demirkent, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.XI-XII.
- 12 I. Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s.5-6, Moravcsik, *a.g.e.*, s.37-38.
- 13 Moravcsik, *a.g.e.*, s.38; Michaelis Glycae, *Annales*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Ed. I. Bekker, Bonnae 1936.
- 14 I. Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, TTK Yayınları, Ankara 2001, s.XVII-XVIII.

Niképhoros Bryennios (11.yy),¹⁵ Niketas Khoniates (Akominaos, 12-13.yy).¹⁶

Bir diğer ana kanaklarımız ise Rus yıllıklarıdır.¹⁷ Bu yıllıklar geç dönemde yazılmış olsalar da ihtiva ettikleri bilgiler 10-13.yüzyıllara aittir. *Povesti Vremennih Let: Geçmiş Yılların Hikâyesi* (Nestor Kroniği) (12.yy),¹⁸ *İpatyevskaya Letopis: İpatyev Yıllığı*,¹⁹ *Lavrentiyevskaya Letopis': Lavrentev Yıllığı*,²⁰ *Radzivilovskaya Letopis': Radzivilov Yıllığı* veya *Kenigsberg Yıllığı*,²¹ *Troitskaya Letopis': Troits Yıllığı*,²² *Voskresenskaya Letopis': Voskresen Yıllığı*,²³ *Nikonovskaya Letopis': Nikonov Yıllığı*,²⁴ *Novgorodskoye Pervoye Letopis Sinodalniy, Komissionniy, Akademiçeskiy Spiski: I. Novgorod Yıllığının Sinodal, Komisyon ve Akademi Nüshaları*.²⁵ Şark kaynakları ise şunlardır: İbn

15 Nikephoros Bryennos, *Tarihin Özü*, Çev. B. Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s.5-6.

16 Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. F. Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1995.

17 Rus yıllıklarının tamamını ve Türk tarihi açısından önemi için bkz. Muallâ Uydu, "İlk Rus Yıllıklarının Türk Tarihi Açısından Önemi", *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri*, İstanbul 6-7 Haziran 1996, s.125-143.

18 *Povesti Vremennih Let*, Haz. D.S. Lihaçeva-B.A. Romanova, Moskva-Leningrad 1950.

19 *Letopis Po İpatiyevskaya Spisku*, Arheografiçeskoy Kommissii, Sankt-Peterburg 1871.

20 *Letopis Po Lavrentiyeskoy Spisku*, Arheografiçeskoy Kommissii, Sankt-Peterburg 1872.

21 *Polnoye Sobranie Russkih Letopisi, Radzivilovskaya Letopis'*, T. XIII, Leningrad 1989.

22 *Troitskaya Letopis'*, Haz. M.D. Priselkov, Moskva-Leningrad, 1950.

23 *Polnoye Sobranie Russkih Letopiseh, Letopis Po Voskresenskoy Spisku*, Arheografiçeskoy Kommissii, Sankt-Peterburg, 1856, T. VII.

24 *Patriarş ili Nikonovskoyu Letopisyu, Polnoye Sobranie Russkih Letopisey*, Sankt-Peterburg 1862.

25 *Novogorodskaya Pervaya Letopis', Starşego i Mladşego İzvodov*, Moskva-Leningrad, 1950. Detay için bkz. M. U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yay., Ankara 2007, s.13-37.

Fazlan (10.yy),²⁶ İbn Hurdâdbih (9.yy),²⁷ Mes'ûdî (10.yy),²⁸ İbn Havkal (10.yy),²⁹ Makdîsî (10.yy),³⁰ Hudûd el-âlem (10.yy),³¹ Bîrûnî (11. yy),³² Gerdîzî (11.yy),³³ Mahmûd Kâşgarî (11.yy),³⁴ Mervezi (11-12.yy),³⁵ İdrîsî (12.yy),³⁶ Avfî (13.yy),³⁷ Kazvînî (13.yy),³⁸ Mağribî (13.yy),³⁹ Farisî, (10.yy),⁴⁰ Ebu Dülef (10.yy),⁴¹ İbn el-Rusteh (9.yy),⁴² İbn el-Fakîh (Ebu Abdillah Ahmet b.Muhammede b.İshak b.İbrahim el Hemedani, 9-10.yy),⁴³ Ebu Ubeyd Abdullah El Bekrî (11.yy).⁴⁴

-
- 26 İbn Fazlan, *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslâm Seyyahı: İbn Fazlan*, Haz. R. Şeşen, Bedir Yayınları, 1975.
- 27 R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Basımevi, Ankara 2001, s.12.
- 28 Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2004; Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına*, s.13-14.
- 29 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına*, s.14
- 30 Şeşen, *a.g.e.*, s.14-15.
- 31 V. F. Minorskiy, *Hudûlû'l-Âlem Mine'l Meşrik İle'l-Magrib*, Çev. A. Duman-M. Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, Şeşen, *a.g.e.*, s.15.
- 32 Şeşen, *a.g.e.*, s.15.
- 33 Şeşen, *a.g.e.*, s.15.
- 34 Şeşen, *a.g.e.*, s.15-16.
- 35 Caner Sağır, *Temim İbn Bahr'ın Seyahatnamesi ile Mervezi'nin Tabai Hayavan Adlı Eserinin Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.3-4
- 36 Şeşen, *a.g.e.*, s.16
- 37 Şeşen, *a.g.e.*, s.17.
- 38 Şeşen, *a.g.e.*, s.17.
- 39 Şeşen, *a.g.e.*, s.17.
- 40 İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, Çev. M. Ağarı, 2. Baskı, Ayışığı Yayınları İstanbul 2019.
- 41 Ebu Dülef, *İran Seyahatnamesi*, Çev. S. Gündoğdu, Kronik Kitap, 2. Baskı İstanbul 2019.
- 42 Ebu Rüsteh, *El A'laku'n Nefise*, Çev.A.F. Eker, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018.
- 43 Y.Z. Yörükkan, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Orta çağ'da Türkler*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s.233-306.
- 44 Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdül'aziz el-Bekrî, *Kitab-ül-Mesalik vel-Memalik*, Ed. Cemal Talebe, C.2, Beyrut, 2003; Şeşen, *a.g.e.*, s.16.

Macar kronikleri ise Gesta Hungarorum (Macar Vesikalari, 12-13.yy), Gesta Hungarorum et Hungarorum (Hun ve Macar Vesikalari) (13.yy) Viyana Resimli Kroniği: Chronica Hungarorum (Macarların Kronikleri, 15.yy), Tarih-i Üngürüş (Macarların Tarihi, (15-16.yy).

Peçenekler hakkında eser yazanlar arasında Johann Stritter,⁴⁵ J. Jerney,⁴⁶ A.A. Kunik⁴⁷ A. Rambaudnun,⁴⁸ V. Vasilevskiy,⁴⁹ Á. Vámbéry,⁵⁰ P. Golubovskiy,⁵¹ J. İreçek,⁵² J. Marquart,⁵³ F. Chalandon,⁵⁴ K. İreçek,⁵⁵ Z. Gombocz,⁵⁶

45 G. Strittero, *Memoriae populorum, alim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, mare Caspium, et inde magis ad septentrione sincolentinum, e Scriptoribus Historiae*, C.3, Petropoli 1778.

46 J. Jerney, *Keleti utazás a 'magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett, 1844 és 1845 I.* Pest 1851.

47 A. A. Kunik, *O Turkskih Peçenegah i Polovtsah po Madyarskim Istočnikam o ukazaniyem na novejšiye Islodevaniya o Černomorsko-Turkskih Narodov ot Attili do Cingizhana*, Učen. Zal. AN po Pervomu i tretyemu otdeleniyam 1855, Vip.5, T.3.

48 A. Rambaudnun, *L'empire Grec au X e Siecle*, Paris 1870.

49 V.Vasilevskiy, "Vizantiya i Peçenegi" (1048-1094), *JMNPV*, 1872; tıpkı basım İzbrannıye Trudi po İstorii Vizantii, M. 2010. Kn. 1. (T.1-2)-

50 Á. Vámbéry, *A magyarok eredete*, Budapest 1882.

51 P. V. Golubovskiy, *Peçenegi, Torki i Polovetsiy do Naşestviye Tatar, İstora Yujno-Russkiy Stepey IX-XIII vv.*, Kiev 1884. Bu eser tarafımızdan yaptırılan tezle Türkçe'ye kazandırılmıştır. Bkz. N. Kumru, *P. Golubovskiy ve Eseri Moğol İstilasına Kadar Peçenekler, Uzlar ve Kuman/Kıpçaklar*, İ.Ü. sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016. Ayrıca biz çalışmamızda eserin 2011 baskısını kullandık. bkz. *Peçenegi, Torki i Polovtsi*, Moskva 2011.

52 J. Jirejek, *Überreste der Petschenegen und Komnanen*, Prag 1889.

53 J. Marquart, *Die Chronologie der alttürkische Inschriften*, Leipzig 1898; *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903; *Ueber das Volkstum der Komanen*, Berlin 1914.

54 F. Chalandon, *Essai sur le Regne d'Alexis ler Comnene (1081-1118)*, Paris 1910.

55 K. İreçek, "Nyakolka belejki berhu otattsite ot Peçenegi, Kumani, takto i verhu ty nareçinite v dveşna Blgariya", *Periodičesko Spisaniye*, 1890, Kn.32-33.

56 Z. Gombocz, "A besenyö népnévről", *MNy*, 12, 1916; Z. Gombocz, "Über den Voksname 'besenyö'", *Turan* 4, 1918.

Gy. Németh,⁵⁷ C.A. Macartney,⁵⁸ H. N. Orkun,⁵⁹ St. Mladenov,⁶⁰ D. Rasovskiy,⁶¹ A.N. Kurat,⁶² Gy. Györffy,⁶³ K.H. Menges,⁶⁴ K. Czeglédy,⁶⁵ P. Kajdan,⁶⁶ G.A. Feodorof-Davidov,⁶⁷ A.P. Horváth,⁶⁸ O. Pritsak,⁶⁹ A. Róna-Tas,⁷⁰ L. Ligeti,⁷¹ Z. V. Togan,⁷² S.A. Pletněva,⁷³ A.G. Setsen- E.İ.

- 57 Gy. Németh, "Zur Kenntnis der Petschenegen" *KGsA*, I, 1922; "A besenyök ismeretéhez", *MNy*, 18, 1922; "Der Volskname Türk", *KGsA*, II, 1927; "Die Petschenegischen Stammesnamen", *Ujb*, 10, 1930; "Die Sprache Petschenegen und Komanen in: Németh, J die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós", *BOH*, Budapest-Leipzig, 1932; "A tolmács szó történetéhez", *NyK* 60, 1958.
- 58 C.A. Macartney, "The Petchenegs", *The Slovic Review*, Vol.VIII, 1929; *The Magyars in the Ninth Century*, Cambridge 1930; "The Pechenegs", *Studies on Early Hungarian and Pontic History*, Ed. I. Peter, USA 1999.
- 59 H. Namık Orkun, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.
- 60 St. Mladenov, *Peçenezi i Uzi-Kumani v Blgarskata İstoriya*, Blgarska İstoriçeska Biblioteka, Sofiya 1931, God.IV, T.I.
- 61 D.A. Rasovskiy, "Peçenegi, Torki i Berendi na Rusi i v Ugrii", *Seminarium Kondakovianum*, Prag 1933, s.43-64.
- 62 A.N. Kurat, "Peçeneklere Dair Araştırmalar", *Türkiyat Mecmuası*, V, 1936; *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937.
- 63 G. Györffy, "Besenyök és magyarok", *KGsA*, 1939; *A magyarság keleti elemei*, Budapest 1990.
- 64 K. H. Menges, "Ethymological Notes on Some Păcănăg Names", *Byzantion* 17, 1944-1945.
- 65 K. Czeglédy, "Üj adat a besenyök történetéhez", *MNy*, 46, 1950,
- 66 P. Kajdan, "Ioann mavropod, Peçenegi i Ruskiye v Seredine XI. v", *Zbornik Radova*, No. VIII, Beograd 1963.
- 67 Feodorof-Davidov, G. A., *Koçevniki Vostoçnoy Evropı pod Vlastyu Zolotor-dinskih Hanov*, Moskova 1966.
- 68 A.P. Horváth, *Pecheneges, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Hungary 1989.
- 69 O. Pritsak, *The Peçenegs, A case of Social and Economic Transformation*, The Peter De Ridder Press 1976.
- 70 A. Róna-Tas, *A honfoglaló magyar nép*, Budapest 1996.
- 71 L.Ligeti, *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás el-ttés az Árpád-korban*, Budapest 1986.
- 72 Z. V. Togan, "Peçenekler", *İA*, IX.
- 73 S.A., Pletněva "Torki i Polovtsi v Yujnorusskih Stepyah", *MİA*, 1958, T.1, s.151-226.

Seydialiyev,⁷⁴ G.N. Garustoviç,⁷⁵ M.V. Kiselëva⁷⁶ ve Ya. V.Pilipçuk'u⁷⁷ sayabiliriz.

74 G.A. Gertsen-E.İ. Sedaliyev, "Peçenegi i Polovtsi", *Ot Kimmeritsev do Kırım-çakov*, Simperopol, 2006.

75 G.N. Garustoviç, *Oğuzı i Peçenegi v Yevroaziatskih Stepyah*, Ufa 2001.

76 M.V. Kiselëva *Peçenegi v Sisteme Mejdunorodnih Otnoşenii v VIII-XIIvv.*, Dissertatsiya na Soiskaniye Üçonoy Stepeni Kandidata İstoriçeski Nauk, Varonej 2012.

77 Ya.V. Plipçuk, "Granitsı Peçenegov v Vostoçnoy Yevrope", *Turkologiçeskiye İsledovaniya*, Tom. 1, No.4, s.5-41.

Kısaltmalar

A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.m	: Adı geçen makale
A.y	: Aynı yer
A.Ü. DTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DLT	: Divan-ü Lugât-it Türk
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
JA	: Journal Asiaticum
KB	: Kültür Bakanlığı
KCsA	: Körösi Csoma-Ärchivum (Zeitschrift der Körösi Csoma Gesellschaft)
MNy	: Magyar Nyelv (Zeitschrift der Ungarischen Sprachwissenschaftlichen Gesellschaft)
MİA	: Materialy i İssledovaniya po Arheologii SSSR
S.Ü	: Selçuk Üniversitesi
TDD	: Türk Dili Dergisi
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UJb	: Ungarische Jahrbücher

1. Bölüm

Ortaya Çıkış ve Varolma Mücadelesi

Peçenek Adı ve Anlamı

Peçeneklerin en baskın millî karakterleri saldırıya dayalı bir hayat tarzını tercih etmeleridir. Bu tercih varlık mücadelelerinde karşılaştıkları her milletin onları aynı menşeden türetilen isimler ile anmalarına yol açmıştır ki bunlardan bazıları şunlardır: Πατζινάκοι, Πετσενέγιοι, Πατζινακίται: Patzinak, Pecenaci, Pacinacae, Pezengi (Yunanca), Pacinacae, Bissenî, Bizzenus (Latince); Печенег (Rusça); печенеги/ печенежи (Bulgarca); Печенежи, (Sırpça); Pečenezi (Hırvatça); Besenyő (k), (Beşenyö), Besseneyö, Besseneis, Besenev, Besseneu, Bissenî, Beseneu, Picenati, Bessynew, Bessi, Bysseni, Wsseni (Macarca),¹ Badzinag (Ermenice)² Pei Ju 北 褥, Pei Chen 北 振, Pei Nou 北 鞫 (Çince).³ bajanak, bijinak (Farsça),⁴ piecinigi, pieczyngi, pincenakiti (Lehçe),⁵ patsanak, putsigak, partsinak

1 Gombocz, *Über den Voksname "besenyö"*, s.209-215; W. Bang, "Über den Volksnamen besenyö", *Türán*, VI-VIII, Budapest, 1918, s.437-438; D.P. Evropeuşa göre Peçeneg ismi, Macar dilinde bitşed(ng)- jax kelimesinden gelmekte, anlamı da "çam insanları", yani "çam ormanlarında yaşayan insanlardır". *Ob Ugorskom Narode*, Sank-Peterburg 1874, s.4.

2 Kurat, *Peçenek Tarihi*, s.24-26.

3 T'ung Tien, s. 5464; Sui Shu, s.1879; Pei Shi, s.3303; Ts'e Fu Yüan Kuei, s. 22253; T'ung Chih, s. 3223; Wen Hsien T'ung Kao, s.2725.

4 A.M. Şerbak, "Znaki Na Keramike i Kipriçah İz Sirkela- Beloy Veji (K Voprosu o Yazike i Pismennosti Peçenegov)", *MİA*, Vip. 75, 1959, s.368.

5 Golubovskiy, *Peçenegi*, s.34.

(Eski İbranice),⁶ *beçenek* veya *bacanak* (Türkçe),⁷ *pezineigi*, *pezenegi*, *pedenei*, *petinei* (Almanca).⁸

Fransız bilim adamı P. Pelliot, Peçenek adına kaynaklarda ilk defa 7. yüzyılda yazılan bir Çin kaynağında rastlandığını ileri sürdü. Çin’li Sui Hanedanı (581-618)’nın Wei Ceng (ölümü 643)’ın başkanlığındaki “Tarih Dairesi” tarafından 629-636 yılında tamamlanan tarihinde (Çin Sülale Yıllığı Sui Shu) T’ieh-le konfederasyonunun farklı kollarından bahseden bir çetele verilirken, Fu-lin (Bizans)’nin doğusunda ve Hazar Denizinin batısında zikredilen dört konfederasyon mensubu yani T’ie-lö boy birliğinin arasında Pe-ju 北 褥 (*pək-ńǰiʷok) kaydedilmişti.⁹ Pelliot bu ismin, Peçenek (Päçänäg) kelimesinin Çince transkripsiyonu olduğunu tespit etti.¹⁰ Ancak onun bu tespitine L. Ligeti¹¹ ile Toru Senga¹² ihtiyatla yaklaşarak kendi tezlerini ileri sürdüler ancak tezlerini sağlam delillere dayandıramadılar. O yüzden de bu tez günümüzde bilim adamlarınca genel kabul gören bir görüş olarak kabul edildi.¹³

Peçeneklerden bahseden bir diğer kaynak ise 8. yüzyıla aittir. Bu yüzyılda Hor (Uygur) elçilerince “Batı Toprakları” hakkında Uygur diplomasisine ait bir raporun

6 A.Ya. Garkavi, *Skazaniya Yevreyskih Pisateley o Hazarah i Hazarskom Tsartve*, Sank-Peterburg 1874, s.39 vd.

7 Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ü Lugât-it Türk*, I, Besim Atalay Neşri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s.30.

8 Golubovskiy, *Peçenegi*, s.34.

9 Pritsak, *The Pečenegs*, s.5.

10 P. Pelliot, *Notes sur l’histoire de la Horde d’or*, Paris 1949, s.226.

11 Sesbilimdeki zorluklardan dolayı Ligeti, Pelliot’nun yorumunu desteklenemez bir fikir olarak görmüştür. Bkz. L. Ligeti, *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás el-ttés az Árpád-korban*, Budapest 1986, s.159-60.

12 T. Senga, Çin kaynaklarının söz konusu halkları batıda çok uzak bir yere yerleştirdiklerini söyleyerek bunların büyük ihtimalle Peçenekler olamayacakları görüşünü teyitle, Pelliot’un teşhisinde tarihi engeller görmüştür. T. Senga, “A besenyök a 8. században”, *Századok*, S.126, 1992, s.508.

13 Pritsak ve Golden bunlar arasında verdikleri örnekler ile en önemlileridirler.

Tibetçe tercümesinde Peçenek kelimesine rastlandı. Bu rapor Pelliot'un kitapları arasında bulundu ve 1956'da J. Bacot tarafından *Journal Asiatique*'te yayınlandı¹⁴ Beşinci elçiye ait olan raporda, **be-ça-nag** isminden bahsedilmektedir ki Bacot, bunu Peçenek olarak tespit etti. Peçenekleri işaret eden kısmın tercümesi şu şekildedir: “*Bu insanların (I-byil-kor boyundan) kuzeybatısında beşbin savaşı çıkaran Peçenek boyu yaşar. Bunlar Hor (Uygur) halkıyla savaş halinde idi. Bunların batısında dru-gu (yani Türk) Ha-layun-log boyu yaşar. Güçlü ve mutlu Issız kum tepeleri dizisinin ötesinde, onların kuzeyinde Ud-ha-dag- adı verilen, ayak yerine öküz toynağı olan ve vücutları kılla kaplı ve insan bedeni gibi olan halk vardır*”.¹⁵

Bizans kaynakları imparatorluğun uzun süre uğraşmak zorunda kaldığı bu bozkır devletinin sahiplerini değişik isimler adı altında kaydettiler. Peçenek adını ilk defa Prüm Manastırının başkeşişi olan Rahip Regino yazdığı eserinde kullandı. Rahip Regino'nun hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmamakla birlikte 915 yılında Trier (Almanya'nın en eski şehirlerinden biri)'de öldüğünü biliyoruz. Latince yazdığı eseri *Chronicon (Kronik)*'da 889 yılı olaylarını anlatırken Peçenek adını ilk defa “.....Pecenaci...”¹⁶ şeklinde doğru bir biçimde kaydetmiştir.¹⁷ Rahip Regino'nun bu ismi bizzat Peçeneklerin kendilerinden duyarak mı yoksa başkalarından işiterek mi yazdığını maalesef bilmiyoruz ancak tarihi hadiseler birilerinden duyarak aldığı fikrini destekler mahiyettedir. Regino'dan sonra ise

14 J. Bacot, “Reconnaissance en Haute asie seprentriionale par cing envoyés ouïgours au VIIIe siècle”, *JA*, 244, 1956, s.137-153.

15 G. Vörös, “Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar”, *Türkler*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.695.

16 *The Chronicle Of Renio*, s.204.

17 Reginonis “*Abbatis Prumiensis Chronicon*”, Rec. Fridericus Kurze, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover, 1890, s.132; Kurat, *Peçenek Tarihi*, s.24.

eserinde Peçenek kelimesine yer veren başka bir aziz-rahip misyoner 970 ile 1009 yılları arasında yaşayan Querfurt'lu ünlü Alman Rahip Bruno'dur.¹⁸ Tuna ile Ten (Don) nehirleri arasında yaşayan Peçeneklerin arasında onları Hristiyanlaştırmak için 1003 yılında beş aya yakın bir zaman kalmıştır. Bu arada yaptığı çalışmaları bir mektupla Alman İmparatoru Henry'e¹⁹ bildirmiştir. İmparatora yazdığı mektubunda Peçenekleri *Pezengi* şeklinde kaydetmiştir.²⁰ Ayrıca Merseburg Piskoposu olan Thietmar von Merseburg (975-1018)'ın eseri *Chronicon Thietmari*²¹ "*pezineigi*" olarak kaydedilmiştir.²²

Peçeneklere dair en önemli bilgileri veren Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogenetos eseri *De Administrando Imperio*'da Peçenekleri Πατιναχίτων şeklinde vermektedir.²³ Daha sonraki Bizans kaynaklarında örneğin Bizans Prensesi Anna Komnena'nın eseri *Alexiad*'da da bazen *İskit*, bazen *Sarmat*, bazen de kendi adları olan *Peçenek* şeklinde;²⁴ M. Attaleiates'in *Tarih* adlı eserinde

18 İyi bir âileye mensûp olup Magdeburg katedral okulunda eğitilen Bruno, ilk önce imparator III. Otto'nun maiyetine alınmış ancak daha sonra imparatoru bırakarak yalnız bir yaşam sürmek üzere uzaklara gitmiştir. Hayatını ölünceye kadar (1009) Slavları hristiyan yapmaya çabalayarak geçirmiş ancak bu çaba Prusyalılar tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur.

19 II. Henry (978-1024), I. Otto'nun yeğeninin oğlu, III. Otto ölümü sonrasında, 7 Haziran 1002 tarihinde tahta geçmiştir.

20 "The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II, pp. 98; Golubovskiy, *Peçenegi*, s.34.

21 1012-1018 yılları arasında Merseburg Piskoposluğu yaparken *Chronicon Thietmari* adını verdiği, 908- 1018 dönemini anlatan ve 8 kitaptan oluşan Latince eserini yazmıştır. Kroniği, Saksonya tarihi açısından olduğu kadar, Rus-Alman ilişkilerine de ışık tutan önemli bir kaynaktır.

22 Golubovskiy, Thietmar'ın bu ismi büyük bir ihtimalle Bruno'dan aldığı ve Polonya Dükü Boleslav'ın (967-1025) Rusya'ya yapmış olduğu sefere katılmış olan Alman askerlerinin ağzından duyduğu şekilde yazıldığı görüşündedir. *Peçenegi*, s.34.

23 Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Ed. By Gyula Moravcsik, İng. transled By R.J.H. Jenkins, Washington 1967, s.48.

24 Komnena, *Alexiad*, s.115-116.

*Patzinakes*²⁵ (11.yy); I. Zonaras'ın eseri *Tarihlerin Özeti*'nde *İskitler*²⁶ (12.yy); I. Kinnamos'un, *Historia* adlı eserinde ise *Skythai* (12.yy) adları altında anılmışlardır.²⁷ Bizans'ın etkisinden kurtulamayan Batı kaynakları da Peçenekleri; *Pacinnaci*, *Pacinnacae*, *Patzinacitae* isimleri altında zikretmişlerdir.

İslâm kaynaklarında ise Peçenekler şu şekilde kaydedilmişlerdir:

864-883	Ibn Hurdâdbih	البَجَنَّاك
903	Ibn al-Fakîh	البشناكية
921-2	Ibn Faḍlân	البجناك
930	Ibn Rûsteh	البجناكويه
?-942	Ibn Hayân	بشناق
951	Iṣṭahrî	a. بچناک b. البَجَنَّاكِيَه
952-3	Mis'ar Abû Dülef	البجناك
956-7	Mes'udî	a. بچناک b. البجناک c. بَجَنَّاک d. (بجنى *) بجنى e. بَجْنَى f. بَجْنَى
965	Ibrâhîm ibn Ya'kub	مَجَنَّاكِي الْب
982-3	Ḥudûd al-'âlam	بجناک
988	Ibn Ḥavkal	a. بچناک b. بَجَنَّاک c. البجناکيه d. البجناکِيَه
973-1050	Bîrûnî	a. بچناک b. البجناکِيَه
1050-1053	Gardîzî	بجناک

25 Attaleiates, *Tarih*, s.44.

26 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.16.

27 Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s.7.

?-1057	Ibn Hayyan	بشناق
1064	Kâşgarî	a. Oğuz: بَجَنَك b. بَجَنَك c. Oğuz: بَجَنَك d. Oğuz: بَجَانَك e. بَجَانَك
1068	Bekrî	a. البَجَانَك b. البجاناتية
1099-?	Idrisî	البجاناتية
11. yüzyıl	Mervezî	a. بجناک b. البجاناتية c. البجاناتية d. البجاناتية
1160	Aḥmad aṭ-Ṭûsî	بجناک
1179-1229	Yâqût	البجانات
1208	Fahr ed-Dîn Mubârakşâh	بجناک
1234	Ibn al-Aṭîr	a. البجانات b. (البجنى) البختى
1277	Dimaşkî	a. البجاناتية b. بجنا
1203-1283	Kazvînî	بجناک
13. yüzyıl	Avfî	بجناک
1248-1318	Reşîdüd-Dîn	Oğuz : بیچنه ²⁸

Verdiğimiz listeden de anlaşıldığı üzere 9. asrın ortalarında ilk defa Peçeneklerden (Becânâk: البَجَانَك) şeklinde bahseden İran asıllı İslâm coğrafyacısı İbn Hurdâdbih'tir. İbn Hurdâdbih, Türk ülkelerinden bahsederken Oğuzların Peçeneklerle komşu olduklarını da zikretmektedir.²⁹

10. yüzyılda Peçenek ismini بجناک şeklinde kullanan ise orta çağ İspanyasının en büyük tarihçisi olarak kabul

28 Uli Schamiloglu, "The name of The Pechenegs in İbn Hayyan's Al-MUQTABAS", *Journal of Turkish Studies*, C.8, 1984, s.216.

29 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına*, s.186.

edilen İbn Hayân (978/9- 1076)'dır.³⁰ *Al-muqtabas* adlı eserin Fransızca tercümesini yapan P. Chalmette, eserde 942 yılında Endülüs'ün yukarı sınır bölgelerinde görülen Türkler (Macarlar) hakkında bilgi verilen boyu *Petchenègues*: Peçenek şeklinde tercüme etmiştir. Peçeneklere atfedilen kısımla ilgili Arapça metnin tercümesi şöyledir: “Onların faaliyetlerini kaydeden biri dedi ki onların ülkesi [Türklerin ülkesi: Macaristan] epey doğudadır ve Peçenekler [Bacanâk بجانك] onların doğu komşularıdır. Rûma onların kible istikametinde olan tarafındadır, İstanbul ise onlardan bir parça daha doğudadır. Kuzeylerinde Morava (Marâwa) ve Slavların (Şaqaliba) diğer şehirleri vardır. Batılarında Saksonlar (ŞXŞNŞ) ve Franklar (Ifranca) vardır. Endülüsiya topraklarına gitmek için upuzun çölü geçerler...”³¹

Yine 10. asır İslâm coğrafyacılarından İstahrî *Mesâlik el-memâlik* adlı eserinde “Peçeneklerin البَجَنَكِيَّة Türk olup, Rum (Bizans)'a komşu olduklarını” söylemektedir.³²

Türk kaynakları arasında 11. yüzyılda Türk dilinin sözlüğünü yazan Kaşgarlı Mahmud, eseri *Divan-ü Lugât-it Türk'*de Peçenekleri hem Türk olarak gösterip Becenek ve Peçenek بَجَنَك ve بَجَانَك şeklinde yazmış; hem de 22 Oğuz boyundan 19. olarak kaydetmiştir.³³ Kaşgarlı damgalarının şeklini de vererek, Peçenekleri Bizans ülkesine en yakın boy olarak göstermiş³⁴ ve dillerinin Bulgar ve Suvar dillerinin Türkçesi ile aynı olduğunu ifade etmiştir.³⁵ A.M. Şerbak'da çeşitli dillerde Peçeneklere verilen adların tümünün kökünün Mahmut Kaşgarlı'nın Divanı'nda da ve-

30 İbn Hayân'ın *Al-muqtabas* adlı kapsamlı ve ciltleri dolduran eseri Endülüs ve Emevî İspanya'sı (755-1031) için en önemli kaynaklar arasında gösterilmiştir.

31 Schamiloglu, *The name of The Pechenegs*, s.216.

32 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına*, s.161; Yörükân, *Orta çağ'da Türkler*, s.202.

33 *DLT*, I, s.57-58.

34 *DLT*, I, s.30

35 *DLT*, I, s.488.

rilen Türkçe *bejenek* veya *bajanak* kelimesinden geldiği görüşünü ileri sürmektedir.³⁶

Bugün gerek Peçenekler gerekse Oğuzlar konusunda çalışma yapan bütün tarihçiler Kangar/Kengeres-Peçenek boy federasyonunun Oğuz/Karluk ve Kimek baskısı sonucu batıya gittiklerini, ancak bu federasyondaki bazı boyların yerlerinde kalarak Oğuzların bir kolunu oluşturdukları konusunda hemfikirdirler. Örneğin Oğuzlar adlı eseri ile öne çıkan Agacanov, Oğuzların Şehirlerini yazan Tolsov ve Türkiye’de Oğuzlar kitabının yazarı F. Sümer gibi. Kaşgarlı’nın verdiği bilgilerden hareketle F.Sümer yazdığı *Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler* isimli makalesinde Doğu Avrupa Türk tarihinde önemli rol oynayan Peçenekler ile Oğuzların 22/24 boyundan birisi olan Peçeneklerin aynı Peçenekler olmadıklarını ileri sürerek, bu konudaki kaynakları değerlendirip, kendi görüşlerini şu şekilde açıklamıştır: “10. ve 11. asırlarda Güney Rusya’da yaşayan Peçenekler, muasır İslâm müellifleri tarafından Karluk, Kırgız, Oğuz ve Kimekler gibi Türk camiasına dâhil boy teşekküllerinden birisi olarak gösterilmişlerdir. Ancak onlar Peçenekler ile Oğuzlar arasında bir düşmanlığın mevcudiyetinden ve iki boy arasında cereyan eden savaşlardan bahsederler. Türk etnografyasını gayet iyi bilen Mahmut, eserinde Peçeneklerin, Oğuz Peçeneklerinden ayrı olduklarını tasrih etmektedir. O, biri Rum yakınında oturan Türklerden bir boy, diğeri Oğuzlardan boy olmak üzere bu iki teşekkülü ayrı ayrı zikretmek ve boyu mahiyetlerini de söylemek suretiyle onların tamamen ayrı teşekküller olduklarını açıkca belirtmektedir. Yine Kaşgarlı eserinin başında Oğuz, Kıpçak, Çiğil, Kırgız ve Karluk gibi Türk boyları hakkında vermiş olduğu listede ilk önce Rum yakınında oturan Peçenekleri kaydetmektedir. Kaşgarlı’nın bu listesi kültür ve içtimali hayatları birbirlerinden farklı olan ve çeşitli coğrafyalarda yaşayan Türk boyları hakkında olduğuna göre Peçeneklerin de

bunlar arasında zikredilmesi aynı mahiyette bir teşekkül olduğunun bir ifadesidir. Kaşgarlı, bahsettiği Türk boylarını konuştuıkları Türkçenin lehçe hususiyetleri bakımından muhtelif gruplara ayırmış ve bu arada Peçenekleri de Bulgar ve Suvar boylarının dâhil olduğu grupta zikretmiştir. Kaşgarlı, Peçeneklerin dâhil olduğu grubun konuştuğu lehçenin, kelimelerin sonlarının kesilmiş ve kısaltılmasından meydana gelmiş bir Türkçe olduğunu söylemektedir ki onun bu ifadesi Peçeneklerin boyu menşeyini Türk camiasının hangi grubunda aramamız icap ettiğini pek güzel göstermektedir".³⁷

Sümer'e göre iki asır Doğu Avrupa coğrafyasında mücadele edebilmeleri sayılarının çokluğuyla ilgilidir. Ona göre Peçenekler gibi tek başlarına böyle önemli bir rol oynayan başka bir Oğuz boyu yoktur. Zira hiçbir Oğuz boyu mensup olduğu boyun diğer şubelerinden ayrı olarak tek başına ve geniş saha üzerinde siyasi faaliyette bulunmamıştır. Oğuz boylarının siyasî hareketleri daima birbirleriyle müşterek (il halinde) olmuştur. Boylar meydana getirdikleri Oğuz ilinin ayrılmaz bir cüzü halinde idiler ve onların hareketlerinde daima Oğuz ilinin anlayışı hâkimdi.³⁸

Kısacası Peçenekler İli Havzasında bir Türk boyu olarak tarihteki yerlerini aldılar ancak gerek siyasî gerekse otlak darlığı yüzünden daha ilerilere girmek zorunda kaldıklarında bu sırada bölgeye gelen Oğuzların idareleri altına girdiler ve bir süre sonra onların bir kolunu veya boyunu oluşturdular. İlerideki bölümlerde de anlatacağımız üzere Peçeneklerden bir grup bu tabiyeti kabul etmedi ve önce Aral Denizinin Sır Derya mecrasına geldi daha sonra da Yukarı İtil ve Yayık arasına gitti. Buradan daha sonra Karadenizin kuzeyine geldiler ki burası bugünkü Ukrayna toprakları içerisinde yer almaktadır. Bir süre sonra burada

37 F. Sümer, "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler", *AÜDTCF Dergisi*, C.XI, S.2,3,4, Haziran-Eylül-Aralık 1953, s.322-323.

38 Sümer, *Bayındır, Peçenek*, s.323.

Peçenek Kağanlığının Tahmini Haritası

önce konfederasyon halinde teşkilatlandılar daha sonra da devletlerini kurdular. Bu devletin merkezi de Harkov bölgesindeki bugünkü Peçenigi köyü yakınları idi; 1036'dan sonra bu bölgeden büyük bir kısmı ayrılarak Tuna boylarına geldiler ve kısa bir süre sonra tarihler 1048'i gösterdiğinde tekrar siyasî yapılanmalarını tamamlayarak kağanlıklarını kurdular ve bir süre sonra da bu kağanlığın merkezi günümüzdeki Şumnu, Varna ve Balkan Dağları yakınlarındaki Yüz-tepe oldu.

Oğuzların hakimiyetini tanıyanlar ise onların içerisinde asimile oldular, onların bir boyunu oluşturdular ve daha sonra onlarla beraber Anadolu'ya kadar geldiler.

13. Yüzyıl Moğol tarihçisi Reşîdüddin'in Cami üt-Tevarih جامع التواريخ adlı eserinde de Peçenekler بیچنه *Biçene*, *Beçene* tarzında yazılarak, Gök-han'ın ahfadı arasında gösterilmekte ve "iyi çalışan" anlamında açıklanmaktadır. Yine damgası verilerek ongunu yani kuşu Sunkur olarak

gösterilmektedir³⁹. Yine Reşîdüddin'nin eserinin Rusça terümesini yapan İ.N. Berezin: *biçina* – iyi niyetle çabalamak⁴⁰ şeklinde tercüme etmiştir.

15. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Yazıcıoğlu Ali, *Târih-i Âl-i Selçûk* adlı eserinde bu boy adını aynen Reşidüddin gibi *Biçene* (بيچنه) yazdıktan sonra bunun “*eyü düürüşçü*” manasına geldiğini belirtmektedir. Ayrıca damgasının şeklini vererek kuşunun Sunkur olduğunu açıklamaktadır.⁴¹

17. yüzyılın ilk çeyreğinde Hive Hanlığını yöneten Ebûlgazi Bahadır Han da bu ismi *Becene*, *Biçina* olarak zikretmekte ve ona “*yapıcı, çaba sarf eden*” manasını vermektedir. Ayrıca damgasının şeklini S vererek kuşunun alaşahin (ala toğnak) olduğunu kaydetmektedir.⁴²

Kaynaklarda bu kadar değişik şekillerde geçen bu kelimenin nereden geldiği ve hangi anlamı ifade ettiğine dair de günümüze kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri kısaca şu şekilde verebiliriz:

- J. Strahlenberg: Slavca'da *köpek* anlamına gelen *pēs* kelimesini *peç* olarak anlayarak *Peçenek* adını bu-
raya bağlamaya çalışmıştır.⁴³
- P. F. Sum da kelimenin kökünü Slavca'ya bağla-
mıştır.⁴⁴
- D.P. Evropeus: *Peçenek* adının Ugorca *petsen* kelime-
sinden geldiğini savunmuştur. *Petsen* – kayın ağacı,

39 F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, TDAV Yayınları, İstanbul 1992, s.170.

40 *Trudi*, Vosotçnoye Otdeleniya İAO, T.V, Sank-Peterburg 1858, s.28.

41 Sümer, *Oğuzlar*, s.171.

42 Ebûlgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*, Haz. M. Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, s.50.

43 J. Sharahlenberg, *Das nord-und östliche Theil von Europa und Asia*, Stockholm 1730, s.272.

44 P.F. Sum, *İstoriçeskoye Rassujdeniye o Patsinakah ili Peçenegah*, Çteniya o Obş. İstorii i Drevnostey Rossiyskih pri Moskovsk. Unvç No. 1, Moskva 1846, s.7, 46, 47.

- yani kayın ağarlarının yetiştiği ormanlarda yaşayan insanlar. Ayrıca Ostyag lehçesinde *pints* – kayın, sıfat hali *pitsen* – kayın ağaçlı demektir.⁴⁵
- H. Vambery: *biçin/bitschene* – maymun olarak açıklamıştır.⁴⁶
 - Z. Gombocz: Türkçe isim olan *Beçe* kelimesinden geldiğini ve küçültme olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁷
 - W. Barthold: Türkçe *bajinak*, *bajanak* – yani akrabalık ad olan *bacanak* kelimesinden geldiğini düşünmüştür.⁴⁸
 - O. Pritsak: Peçeneklerin ayrıcalıklı bir boy olduğunu ve Peçenek kızlarının hükümdar sülalesine gelin gittiklerini dolayısıyla Peçeneklerin yönetici sülaleyle akrabalık kurarak bacanak konumunda olduklarını ileri sürmüştür. *Baja + nak – bacanak* (buradaki *-nak* eki çoğul ekidir).⁴⁹
 - W. Bang da Pritsak'ın ileri sürdüğü bu görüşü desteklemiştir yani *Baja + nak – bacanak*'dan gelmektedir.⁵⁰
 - S.P. Tolstov Peçenek adının kökünü Strabon'da rastlanan *apasiak* kelimesinde aramıştır. *Apasiak – apa-s'aka* – Su İskitleri. Sonrasında bu kelime *pas'-ana* olmuştur. Arapça kaynakta (Mesudî'de): *apa-s'aka* (M.S. 1. Yüzyıllarda); *pas'aka – pas'ana* (Erken Orta çağda); *pas'ana* veya *pacana – pacana + k – Peçenek*'tir.⁵¹

45 Evropeus, a.g.e., s.4.

46 H. Vámbéry, *Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen*, A. Vámbéry, Leipzig 1885, s.5 vd.

47 Gombocz, *Über den Volksnamen*, s.214.

48 W. Barthold, *12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens*, Deutsche Bearbeitung von Th. Menzel, Berlin 1935, s.103.

49 O. Pritsak, *Stammesnamen und Titulaturen der Altaischen Völker*, Ural-Altaische Jahrbücher, Bd. XXIV, H.1-2, Weisbaden 1952, s.52, 79.

50 Bang, *Über den Volksnamen besenyö*, s.436.

51 S.P. Tolstov, *Oguzi, Peçenegi, More Daukara*, Cə, No:4, 1950, s.51.

İleri sürülen bu görüşler içerisinde ilk önce Macar Türkolog Zoltán Gombocz'un *Turan Mecmuası*'nda yayınladığı makalesi en önemlisi oldu. Gombocz, okuma zorluklarına bakılmadan bütün şekillerin *beçenek* veya *beçinek* kelimesine gittiğini; bunun bir ortak isim olarak değilde aksine Türk dillerinde bir kişi ismi olarak kullanıldığını düşündü. Kök, iki küçültme ekini muhteva eden bir türev demeti olan kişi adı Beçe'dir. Gombocz hem bağımsız ekler hem de türev kümesinin parçası olanlar için de örnekler verdi.⁵² Gombocz'un açıklamasını destekleyen pek çok örnek gösterilse de bu örneklerin hepsi 12. yüzyıldan önceye ait değildir. Gombocz, Peçenek adının önceleri Beçe iken sonraları Beçenek şeklinde değiştiğini; Bizans kaynaklarında geçen Πατζινάκιται ve Πατζινάχ kelimelerini örnek göstererek ileri sürdü. Ona göre Bizans kaynakları "a"yı "e" ve "p"yi de "b" gibi telaffüz ettiler ve bu tür yazılışlar kaynaklarda açıkladığı üzere oldukça da fazladır.⁵³ Gombocz'un, bu görüşü ünlü Alman Türkolog W. Bang tarafından da kabul gördü ve bu isim *bacanak* olarak açıklandı.⁵⁴ Her iki görüşe göre Peçenek adı ilk başlarda *Beçenek* şeklinde iken daha sonraları ortadaki "ç" harfinin tesiri ile baştaki "b" harfi "p"ye dönüştü ve böylece değişmesi mümkün olabildi. Bu değişimin ne zaman olduğu tam olarak bilinmemekte, sadece Ruslarla münasebet kurmaya başladıkları dönemden daha önceleri olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Peçenekler arasında beş ay kalan Rahip Bruno'nun onları *Pezengi* şeklinde ifade etmesi artık 1007'lerin başlarında Beçenek kelimesinin Peçenek'e dönüştüğünü göstermektedir.⁵⁵ Macar Türkolog Gy. Németh'de bu açıklamanın bozkır âdetlerini veren isme uyduğunu söyleyerek kabul etti ve

52 Gombocz, *A besenyö népnévröl*, s.283-4.

53 Gombocz, *Über den Volksname "besenyö"*, s.210.

54 Bang, *Über den Volksnamen Besenyö*, s.436.

55 Kurat, *Peçenek*, s.26.

"Bunun kökü baça ~ beçe'den neşet etmiş özgün kelime olarak bir özel isim değil, bacanak anlamına gelen topluluk ismidir"⁵⁶ diye ifade etti. A.N. Kurat'ta bu görüşü desteklemektedir. O, Macarların Peçeneklere *Beseneu* dediklerini belirterek Macarca'daki "s"nin Eski Türkçe'de "ç" ye tekabül ettiğini söylemektedir. Ona göre bu şekilde Macarca *Beseneu* Türkçe'deki *Beçenek*'in tam karşılığının ifadesidir. Ayrıca Macarlar ilk defa Peçenek ismini Bulgarlardan duydukları için eski Bulgarcadan da örnekler vererek görüşünü desteklemektedir.⁵⁷

Bilim dünyasında bir diğer görüş ise bu ismin *Bacanak*'dan geldiğidir.⁵⁸ Bu görüş son dönemlerdeki araştırmacılar tarafından genel kabul gördü. Bu görüşü dile getirenlerin başında O. Pritsak gelmektedir. Pritsak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Peçenek adına dâir kabul gören umûmî etimolojik tahlile katılarak bu kelimenin Türkçe "bacanak"dan geldiğini ve pāčānāg<bačānāy şeklinde olduğunu tekrarlamaktadır.⁵⁹ Ona göre ikinci terim, bacanaklar "sınıfı"nın şekillendirdiği bir boy birliğindeki idâreci boy (sülale) akrabalığına atfedilmektedir ve bu da Türküt-Türk A-shih-na Sülalesi (552-744) ile olan bağlar ile alâkalıdır. Yine Peçeneklerin yönetici sülaleye kızlarını verdikleri için bu isimle anıldıklarını düşünmektedir.⁶⁰ Pritsak'ın bu önerisi hem Bang hem de Şerbak tarafından da kabul edilmiştir.⁶¹ L. Ligeti ise bu boyun ismi hakkında bilgi verirken etimolojik ayrıntılara girmemeyi tercih etmiştir.⁶²

56 Gy. Németh, *A honofoglató magyarság kialakulása, Második bővített és átdolgozott kiadás, közzéteszi Berta Á*, Budapest 1991, s.85.

57 A.g.e., s.25.

58 Bang, *Über den Volksnamen Besenyö*, s.436-7.

59 Pritsak, *The Pečenegs*, s.5.

60 Pritsak, *Stammesnamen und Titulaturen der Altaischen Völker*, s.52, 79; *The Pečenegs*, s.5.

61 Şerbak, *Znaki*, s.369.

62 Ligeti, *A magyar nyelv török*, s.268.

Peçenek kelimesinin Türkçe'deki karşılığı konusunda tam bir görüş birliğine varılamamış olmakla birlikte bunun "Bacanak"tan geldiği genel kabul görmüş ve bu kelimenin gramer bakımından tahlili şu şekilde yapılmıştır: Beçenek kelimesi, küçültme sufiksleri olan, "n" ve "k" lerin ilavesi ile yapılmış "nök" sufiksli bir kelimedir.⁶³ Böylece "Beçenek" adı "Beçe-nek" şeklinde ayrılmış olabilir. Bilindiği üzere Beçe eski Türkçe'de bir şahıs ismidir. Oğuz Destanı ve İran Destanlarındaki rivâyetlere göre Peçenekler, M.Ö. 7. yüzyılda Oğuzlar ve Alanlarla birlikte Sakaların idaresi altında beraber yaşadılar ki Afrasiyab'ın babasının veya dedesinin adı da Beşenk'tir.⁶⁴ Peçenek isminin büyük bir ihtimalle bu şahıstan geldiği düşünülmektedir. Ayrıca Macar kaynaklarında da "Besce" adını taşıyan pek çok şahıs ismine tesadüf edilmektedir.⁶⁵ Bilindiği üzere Macarlar, Peçeneklere Türkçe'den alınan, kökeni beşe olan ve "av kuşu" anlamına gelen *besenyök* demektedirler.⁶⁶

Bu arada Şerbak, *Peçenek* adının hiçbir eski Türk metinlerinde, runik yazıları ile Maniheizt metinler ve Uyгур yazılarında görülmediğini belirterek, *Peçenek* adının daha geç dönemde ortaya çıkarak, Peçeneklerin Türkistan'da yayıldığı dönemden itibaren yaygın kullanılmaya başlandığını düşünmektedir.⁶⁷

Peçeneklerin Ataları Kimlerdi?

Kaynaklarda Peçeneklerinde ataları olarak gösterilen ve son yıllarda bilim dünyasında oldukça fazla tartışılan

63 Gomboz bunun nasıl olduğunu makalesinde uzun uzun açıklayarak misaller vermektedir. *Über den Volksnamen Besenyö*, s.209-215.

64 Z. V. Togan, *Oğuz Destanı*, İstanbul 1982, s.151.

65 Gombocz, *Über den Voksname*, s.210; Kurat, *Peçenek*, s.25.

66 Horváth, *Pechenegs*, s.7.

67 Şerbak, *Zinaki*, s.369.

konulardan biri de Kangar, Kenger, Kengeris, Kängäräs, Kanglı, K'ang Chü, Kao-ch'e'ler'in kim olduklarıdır.

Kangar, Kanglı, Kenger, Kankali, Kangü, Kanaras, Kangitae, Kangha, Kankly, Cangle, Kamkali, Khanghali, K'ang Chü, Kao-ch'e 康曷利、康居、康格里、康里⁶⁸ şekillerinde geçen bu boyun gerçekten de ayrı bir Türk boyu mu yoksa birleşen çeşitli Türk boylarının ortak ismini olduğu (Oğuz gibi) konusu ile Çin Yıllıklarında geçen K'an-chü-ler veya Kao-ch'e'lerin, Peçeneklerin mi, yoksa Kuman/Kıpçakların mı ataları olduğu konusu hâlâ tartışılmaya devam edilmektedir. Bazı tarihçiler tarafından Peçeneklerin ataları olarak gösterilmeleri çalışmamızda onlardan da bahsetmemizi gerekli kılmaktadır.

Bu boy Çin tarihinin en eski kaynaklarından Shi Chi'de K'ang-chü şeklinde şu şekilde geçmektedir: "*K'ang Chü, Ta Wan'ın⁶⁹ olabilsin ki 2000 li kuzeybatısındadır, göçebe bir ülkedir, geleneği Yüeh Chih ile büyük oranda aynıdır. 80-90 bin yay çeken askeri vardır. Ta Wan ile komşudur. Ülkesi küçüktür, güneyde Yüeh Chihlerin, doğuda Hsiung Nu'ların hâkimiyetinde hizmet eder*".⁷⁰ Çin'deki Han Hanedanlığı (M.Ö. 209-M.S. 220) Milattan önce, 2. yüzyılda dış dünyayı (Batı Toprakları) keşfe başladığı zaman Toharca konuştukları sanılan bazı boyları kayıtlarında vermişlerdi. Han Shu'ya göre bu topraklarda o zamanlar şu boylar yaşıyorlardı: Çin'in batısındaki Kan-su'da Küçük Yüeh-chih, Türkistanlı ve Hintli Kuşan İmparatorluğunu kuran Büyük Yüeh-chihler, Tanrı Dağlarının kuzeyinde Wu-sunlar, Taşkent Havzasında K'ang-chü (Kangarlar), Baktriya ve Sogdiyana'da Ta-yüan (<*Taḫwār "Tohar") ve diğer bazı topluluklar.⁷¹

68 Cen Zheng Men, *Tu Jue Li Shi*, Zhong Hua Shu Ju, Bei Jing, 2004, C.2, s. 1127.

69 Ta Wan şehir devleti P'o Lo Na'da yani bugünkü Fergana'da yer almaktaydı.

70 *Shi-Chi*, s.3161.

71 *Han Shu*, s.3891-1894' de detaylı bir şekilde Kang Chü'de Devletinden bahsedilmektedir. Pritsak, *The Pečenegs*, s.6.

Yine Çin yıllıklarından Chin Shu, Wei-Shu, Sui-Shu, Pei Shih, Chiu T'ang Shu, Hsian T'ang Shu'da da K'ang-chü yani Kanglı Devletinden bahsedilmektedir.⁷² Yine bu yıllıklar Kao-Che'ler hakkında da ilk defa Kuzey Çin'de 5. yüzyılda kurulan Wei Devleti yani Tabgaçlardan önce Lu-hun (Lukçun) Denizinin kuzeyinde bulunan Turfan civarında oturduklarını ve 5. yy'da Çin'in kuzeyinden Moğolistan'a kadar olan sahada göründüklerini kaydetmişlerdir.⁷³

Kangar adına ise ilk kez 5. yüzyılın sonlarına doğru yaşamış olan Ermeni Lazar P'arpeç'i'nin eseri ile Orta Farsça aslından (<*xangarāyē) 6. yüzyılın ikinci yarısında tercüme edilen iki Süryani kaynağında (Már Abā, ölümü 552: Kangarāyē ve Már Grîgôr, ölümü 542: Hangarāyē) görülmektedir. Buradaki bilgiler Kafkasya'daki Kangar yerleşimini işaret etmektedir ki burası Sevan ve Kura nehirleri arasında ve Albania (Arran) ile Iberia (Gürcistan) sınırındadır.⁷⁴

732 yılında dikilen Köktürk Yazıtlarında (Köl Tigin Yazıtı, Doğu 39-41) /k²ηr²s²/Kängäräs: Kenger, Kengeris adı altında verilmişlerdir.⁷⁵

Konstantinos Porphyrogenetos (948-952)'un kaydına göre de Peçeneklere başkanlık eden üç idareci boyun yönetici kesimi Κάγγαρ, Kangar⁷⁶ adını taşımaktaydı.⁷⁷

Divân-ı Lügati't-Türk'de de "kanğlı (قنكلی) Kıpçaklardan büyük bir adamın adı ve üstüne ağırlık yükletilen kağrı arabası"⁷⁸ diye yazılmıştır.

72 B. Ögel, "İlk Töles Boyları", *Belleten*, S.48, 1948, s.812.

73 Ögel, *İlk Töles Boyları*, s.813.

74 Pritsak, *The Pečenegs*, s.6.

75 M.Ergin, *Orhun Abideleri*, Kül Tigin Abidesi, Doğu Cephesi, Bogaziçi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1978, s.73.

76 Kangar hakkında detaylı bilgi için bkz. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin 1958, II, s.144-145; Menges, *Etymological*, s.270-271.

77 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.171.

78 DLT, III, s.379.

Bilim insanları Kangar adının Toharca A lehçesinde bulunan **kārk*- “taş” kelimesinden geldiği görüşündedirler. Onlara göre Kangarlar “taşlı” Taşkent ve havalisinin asıl idârecileri idiler.⁷⁹ Burada dayandıkları en önemli kaynak İbn Hurdadbih’in *Kitâbü’l-Mesâlik ve’l-Memâlik* adlı eserinde geçen şu kayıttır: “*Ticaret şehirlerini sık sık dolaşan, sözüne güvendiğim bir zat, Belh Nehri olan Ceyhun’un ötesinde içilir Ceyhun Nehri gibi büyük nehirler ve birçok su bulunduğunu anlattı. Bunlardan biri Kenger adı verilen nehirdir ki, Şaş ülkesinin başlangıcındadır. Biri de Türk adı verilen nehirdir*”⁸⁰

Türk milletin varoluşunu, manevi dünyasını ve ideallerinin en büyük göstergesi olan Oğuz Kağan Destanında da bu boy Cücend akını ve Kanglı Türk boylarının türeyişi başlığı altında şu şekilde geçmektedir:

“Kağnılar yürür iken, derlerdi: “Kağa! Kağa!”

Bunun için de dendi, bu halka artık Kanga”

Oğuz bunu görünce, güldü kahkaha ile,

Dedi: Cansızı çeksin, canlılar kağa ile!

“Adın Kağaluğ (Kanglı) olsun, belgeniz de araba!”

Bıraktı onları da, gitti başka tarafa”⁸¹

Kaynaklarda çeşitli şekillerde verilen Kanglıların menseleri meselesine gelince: Bu konuda çalışma yapan genç tarihçilerimizden O. Yorulmaz dört görüş öne sürüldüğünü belirterek bunları şöyle açıklamaktadır:

1. K’ang-Chü (Kanguy)’den geldikleri: Kanglıların K’ang-Chü’lerden geldikleri fikrini ilk defa ileri süren 19. yüzyıl Rus tarihçilerinden N.A. Aristov’dur. Türk tarihçilerinden Z.V. Togan ve A. İnan’da bu görüşü desteklemişlerdir. Kazakistanlı ve Kırgızistanlı araştırmacılar da bu görüşü kendi tarihlerini daha ileriye götürme düşüncesi

79 Pritsak, *The Pečenegs*, s.6.

80 Yörükan, *Orta çağa Türkler*, s.382.

81 B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I, TTK Yay., Ankara 1993, s.124.

ile desteklediler. O. Yorulmaz'a göre bu araştırmacıları böyle düşünmeye sevk eden sebep K'ang-chü (kanguy) isminin Kanglı ismine benzemesi ve 12.yüzyıldan itibaren bir kısım Kanglı boy ve uruğlarının yaşadıkları yerlerin tarihi Kang-chü sahasına yakınlığının olmasıdır.⁸²

K'ang-Chü sahasının tam olarak neresi olduğu konusu tartışmalı olmakla birlikte genelde tarihi Yedisu bölgesi olarak kabul edilmektedir.

2. Peçeneklerden geldikleri: Kök-Türkler döneminde Seyhun kıyılarında yaşayan Kengeresler, Kanglılar ve Keng-külüler ülkesi olarak bilinmekte ve Peçeneklerin ataları olarak zikredilmektedirler.⁸³ Genel olarak kabul gören görüş yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kök-Türk Yazıtlarında adı geçen Kengereslerin, Peçenekler olduğu ve batıya göç edişlerine kadar Kanglı ya da Kangar adıyla anıldıklarıdır.⁸⁴

Konstantinos Porphyrogenetos'ta verilen Peçeneklerdeki üç asil boyun Ertim, Çur ve Yula'nın ortak adının Kangar olarak gösterilmesi de araştırmacıları böyle bir düşünceye sevk etti. Bu araştırmacıardan biri de Oğuz tarihi konusunda dünyanın ileri gelen araştırmacılarından biri olan S.A. Tolstov'dur. Oğuzların Şehirleri adlı makalesinde: "Bazı kaynaklarda Kimekler (Yimekler) bazılarında da Kanglılar terkindekiler en nüfûzlu grup gibi zikrediliyorlar ki bundan zamanla Kanglı ismi ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Bu da kadim Peçenek adının Kangar'la (~Kengeres) bağlı olduğunu göstermektedir. Böylece bu isim yerli Oğuz-Peçenek ve Kimek-Kıpçak

82 O. Yorulmaz, "Kanglıların/Kanklıların Menşe Meselesi", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S.23, 2006, s.84-85. K'ang-Chü sahasının tam olarak neresi olduğu konusundaki tartışmalarada değinmektedir.

83 İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul 1997, s.121.

84 L.N. Gumilëv, *Eski Türkler*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2004, s. 417.

unsurlarının karışmasından oluşan yeni bir siyasi ve etnik birliktir”demektedir.⁸⁵ O daha sonra konargöçer hayvancılığın hızla gelişmesi ile şartlanan Kimek ve Kıpçaklar hareketinin İrtiş kıyılarında sadece Türkmen değil, ayrıca Kara-Kalpaklı rivayetlerine de yansıyan Peçenek-Oğuz boylarının Aşağı Sir-Derya havzasından yerlerini değiştirmeye sevk ettiğini ve bu havzanın eski yarı yerleşik Massaget-Oğuz ahalisinin Kimek-Kıpçak göçmenleri ile yer değiştirmesi sonucunda zemininde 12-13. yüzyıllarda Kanglı (Peçenek etnonimi Kangar’ın varyantı) adıyla meşhur büyük boylar birleşmesinin meydana geldiğini belirtmektedir.⁸⁶

P.F. Sum *Kangar* adının Gang Nehri adından geldiğini söyleyerek, Peçeneklerin Hindistan’dan çıktığını savunmuştur. Ona göre *Kangar* kelimesi Farsçaya geçerek *Kandavar* olmuştur; *kandavar* güçlü, cesur demektir. Bu görüşü savunurken Bizans İmparatoru Konstantinos’un eserine atıfta bulunarak “Kangar, Peçeneklerin en asili ve cesur olanıdır” demiştir.⁸⁷ Yine Tolstov da Kangar kelimesini Gang Nehrine bağlayarak kelime köklerini Hint-Avrupa dillerinde aramıştır.⁸⁸

Bir diğer dikkat çekici görüşü J. Marquart sunmuştur. Ona göre Kangar = kang + ar – Kanga insanları’dır. Böylece ilk defa Kangar kelimesi Kök-Türk Yazıtlarında geçen Kengeres kelimesiyle bağdaştırılmıştır. J. Marquart Kangar ve Kengeres adlarının Yaksart Nehrinin eski adıyla ilgili olduğunu söylemektedir (Kangarlar 8.yy’da

85 S.P. Tolstov, “Goroda Guзов”, *Sovetskaya Etnografiya*, 1947, No.3, s.101. Bu görüşe dayanak olarak Marquart ile Nuveyri’de geçen Kıpçak boyları arasında sayılan Kangu-oğlunun “kanglı” şeklini aldığını göstermektedir. Bu eserin Türkçe tercümesi yapılmıştır. Bkz. S.G. Tolstov, *Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar*, Çev. E.S. Şeremeteva, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2017, s.105.

86 Tolstov, *Oğuz, Peçenegi, More Daukara*, s.51.

87 Sum, *a.g.e.*, s.7.

88 S.P. Tolstov, *Drevniy Horezm*, Moskva 1948, s.24.

Yaksart Nehrinin aşağı kısmı ve Aral Gölü yakınlarında yaşamışlardır).⁸⁹

Kangar kelimesi üzerinde yapılan incelemeler kelimenin Kanglı kelimesine dönüştüğü şeklindeki görüşün yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu görüş ilk defa yüzyıl öncesinde ileri sürülmüş ancak Marquart bu görüşe karşı çıkmıştır.

S.G. Klyaştorıny, Kanglı ismini Aral ve Sır-Derya civarındaki Peçenek-Oğuz yurtlarının Kimek-Kıpçaklar tarafından ele geçirilmesine bağlayarak, Peçeneklerin Kangarlardan geldiğini ileri sürmektedir.⁹⁰

O. Pritsak'da bu görüşü desteklemektedir. O'na göre Taşkent'in "Kangarları" şehirlerde ikâmet eden tüccarlardı ve Taşkentli "Peçenekler" Kök-Türklerle ittifak kurmadan ve "siyasî" adlarını almadan önce asıl adları olan Kangar ile anılıyorlardı.⁹¹

Kangar ve Kengeres kelimelerinin birbirleri ile bağlantılı oldukları konusu Peçenek tarihi ve etnogenezi araştırmaları ile Peçeneklerin Batı Kök-Türk Kağanlığı'ndaki yerlerini tespit etmek için de önemlidir. Kengeres kelimesin geçtiği tarihi kayıta (Köl Tigin Yazıtı, Doğu 39-41) / $k^2\eta^2s^2/Kängäräs$: *Kenger*, *Kengeris* adı altında şu şekilde verilmişlerdir: "Soğd milletini düzene sokayım diye Yençu (İnci) Nehrini geçerek Demir Kapi'ya kadar ordu sevkettik. Ondan sonra Türgiş avam halkı düşman olmuş, Kengerise doğru gitti".⁹² Bu bilgidен yola çıkılarak aşağıda da

89 J. Marquart, *Über das Volkstum der Komanen, Abhandlungen der königl. Gesellsch. Der Wiessensch. Zu Göttingen, Phill.-hist. Cl. Nene Folge Bd. XIII, Berlin 1914, s.26.*

90 S.G. Klyaştorıny, *Drevneturksiye Runičeskiye Pamyatniki*, Moskva 1964, s.177-179.

91 Pritsak, *The Pečenegs*, s.6-7.

92 M.Ergin, *Orhun Abideleri*, Kül Tigin Abidesi, Doğu Cephesi, s.27; H. N. Orkun, *Esk Türk Yazıtları*, TDK Yay., Ankara 1994'de bu kısmı şu şekilde vermektedir: Supdak kavmini tanzim edeyim diye İnci ırmağını geçerek Demir Kapiya kadar sefer ettik. Ondan sonra Kara Türgiş kavmi düşman olmuş, Kenesere karşı vardı", s.46.

belirteceğimiz üzere Türgiş-Kengeres ilişkisi Peçenek ve Türgiş olarak yorumlanmıştır ki, bu yorumu yapanlar arasında Kurat öne çıkmıştır.⁹³

3. Kıpçaklardan geldikleri: Bu görüşü destekleyenler genelde Türk tarihçilerdir. Başta F. Sümer olmak üzere İ. Kafesoğlu, M. Kafalı bu görüştedirler. Togan ve A. İnan ise bu görüşe katılmazlar. Sümer, bir çalışmasında “11. yy’ın sonu ve 13.yy’ın başlarında Aral Gölüne yakın yerlerde oturanlara Kanglı denildiğini görmekteyiz”⁹⁴ derken, M. Kafalı, “Deşt-i Kıpçak’ta Cuci ulusu içerisindeki önemli illerden biri de Kıpçaklardan neşet eden Kanglı ili” demektedir.⁹⁵ Bu tarihçilerin hepsi Barthold’a atıfta bulunarak, Kanglıların 1200’lerde ortaya çıktıklarını ve Aral Gölünün kuzeyinde yaşadıklarını ve Kıpçakların bir kolu olduklarını kabul etmektedirler.⁹⁶ Yine Kuman/Kıpçak konusunda önemli çalışmalar yapan Ahinjanov’da El-Nüveyriye ve İbn Haldun’a dayanarak Kanglıları Kıpçaklara bağlamaktadır.⁹⁷ P. Golden ise Kuman/Kıpçak boy birliğinin Türkistanlı veya doğu kol olarak bilindiğini belirtmektedir.⁹⁸

Kuman/Kıpçaklardan geldikleri görüşünü değerlendirdiğimizde Aral civarı Kanglıların ortaya ilk çıktıkları yer kabul edilmektedir. Ancak O. Yorulmaz bu fikre katılmamaktadır. Ona göre Aral civarında ortaya çıktıkları kabul edilirse Yedisu ve Çin’in kuzeyinde yaşayanların durumunu izah etmek mümkün değildir. Kanglılar

93 Kurat, *Peçenek*, s.29-30.

94 F. Sümer, *Türk Cumhuriyetlerini Medyana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997, s.73.

95 M.Kafalı, *Altın Orda Hanlığı’nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s.38.

96 A. Taşağıl, *Çin Kaynaklarına göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004, s.62.

97 S.M. Ahinjanov, *Kıpçakı v İstoriii Srednekovogo Kazakhistana*, Almatı 1999, s.39.

98 P. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. O. Karatay, Ankara 2002, s.226.

Peçeneklerden ve Kuman/Kıpçaklardan ayrı bir boy birliğidir” diyerek, Aristov’un Kıpçakların Kanglılardan gelmiş olabileceği fikrine katılmaktadır.⁹⁹

4.Kao-Ch’e (Kao-çı)’lerden geldikleri: Yorulmaz’a göre Kanglılar 5-6. yüzyılda Çin’in kuzeyinde Gobi Çölü ile Moğolistan havalisinde görülen Türk boy birliği Kao-ch’e (Kao-çı)’lerden gelmektedirler.¹⁰⁰ O, Kao-che ve Kanglı isimlerinin anlam itibarı ile aynı olması, Kao-ch’e ismin kaynaklarda kaybolmasından sonra aynı coğrafyada Kanglıların ortaya çıkması, Kao-ch’e-Uygur ve Kanglı Uygur bağlantısı, Çin kaynaklarında Kanglıların Kao-ch’elerden geldiği yönünde kayıtların bulunmasını ileri sürerek bunu Kanglıların Kao-ch’elerin devamı olduklarına dair bir işaret olarak kaydetmektedir.¹⁰¹

Kangar kelimesinin tarihi seyri ve özellikle ne anlama geldiği hususuna Peçenekler kitabında yer veren O. Pritsak’ın tesbitleri ise şu şekildedir: “Çinli Han Hanedanlığı milattan önce 12. yüzyılda Toharca konuştuğu sanılan bazı topluluklar arasında Taşkent Havzasında yaşayanları K’ang-chü’ler (Kangarlar) olarak kaydetmişlerdir. Öyle görünüyor ki “Tohar” halkları- İranîlerden farklı olmayan (krş. Irân versus Tūrān/Ān-Irān)- birbirine zıt ve birbirinin mütemmim cüzü olan iki gruba ayrılmıştı; bir grup bozkırlı ve imparatorluk bânileri (mesela Yüeh-chih, Wu-sun) ve diğer grup şehir devletleri sâkinleri (mesela Kangarlar) idiler. Onları birbirine iliştiren şey lengüistik bağlar dışında uluslararası ticarete olan ortak ilgileriydi. Toharların sözde “göçleri” daha çok bu ticaret hattı boyunda kurulan ticaret kolonileri ve yerleşimlerinden ibarettir. Ön Asya’daki *Θpoava* adları Tun-huang (Soğdça *ḏrw’n*),

99 O. Yorulmaz, “Kanglıların/Kanklıların Menşe Meselesi”, *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S.23, 2006, s.90.

100 Yorulmaz, *Kanglıların/Kanklıların Menşe Meselesi*, s.90.

101 Yorulmaz, *a.g.m.*, s.93.

Turfan ve Uç Turfan'ın ticarî faaliyetlerinin bir hatırası olarak kabul edilebilir. Bu zikredilen bölgededir (Kuça, Turfan, Karaşar, Tun-huang) ki Tohar metinleri (A ve B dillerinde) ve M.S. 500-700 arasındaki sanat âbideleri (esasen Budist) asrımızın başlarında bazı âlimler tarafından gün ışığına çıkarılmıştır. 732 yılında âit Eski Türkçe bir runik yazıtta (Köl Tigin Yazıtı, Doğu 39-41) /k²ηr²s²/Kängäräs adı görülür. Bize göre ad iki parçadan oluşmuştur: İlki Toharca A *känk- "taş"tır ve ikicisi aslen Doğu İranî boy adı 'Aoqoı (= *āvrs->ārs->ās). Türkçe'de ilk parça, Toharca *känk-, bir ön hece kelimesidir, ikinci parçanın ses durumu hece uyumu kurallarına tâbidir. Kängäräs adı *Kängäräs As olarak okunmalıdır ve bu "Taşlı As (halk)" mânâsına gelmektedir. Kängär Ās yani Kangarlar 8. yüzyıl geldiğinde oldukça etkin bir şekilde Doğu İranî Alan-Ās konfederasyonuna dâhil olmuşlardır.¹⁰²

Kanaatimizce de Peçenekler Kengeres-Kangarlardan gelmektedir ve bu federasyona belli bir süre dahil olduktan sonra Oğuz, Kimek ve Karluk baskısı ile bazı boyları batıya doğru hareket etmişlerdir.

Varoluş: Türkistan'da Hayat

Anayurt ve Zorunlu Göç

Peçeneklerin anayurtlarının neresi olduğu ile kendi başlarına bağımsız bir boy mu yoksa başka bir Türk boyuna bağlı mı oldukları konusunda bilim dünyasında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Özellikle anayurtlarının neresi olduğu konusunda bugüne kadar ileri sürülen görüşler arasında iki görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki İli Havzası diğeri Aral Gölü ile Sır Derya boylarıdır. Tarihi kayıtlardan ve izlerden İli Havzası ile Issık Göl civarında Peçeneklerin bir kısmının bir zamanlar yaşadıkları

102 Pritsak, *The Pečenegs*, s.6-8.

anlaşılmaktadır. Yine onomastik araştırmalar Aral Gölü'nün kuzey-batısı ile Sır Derya'nın aşağı ve orta akımları da dâhil olmak üzere buralarda yaşadıklarına dair de ipuçları vermektedir.

Bilim dünyasında Peçeneklerin bağımsız bir Türk boyu oldukları görüşü kadar, Kök-Türk ve Türgiş Kağanlıklarına bağlı Türk boylarından biri olduğu görüşü de ileri sürülmektedir.¹⁰³ Yukarıda bahsettiğimiz gibi Çin kaynaklarında K'ang Chüler olarak geçen Kanglılar, M. Ö. 73-46 yılında Çin'e karşı Hunları destekleyerek yanlarında yer aldılar. Kangarların ana yurdu Aral Denizi ve Sır Derya'nın orta akımları arasındaki topraklardı ve kadim merkezleri de bugünkü Taşkent civarlarıydı.¹⁰⁴ Kök-Türk Kağanlığının kurulmasından sonra bir kısmı Balkaş-Aral arasında yayılarak güneye Soğdiana-Toharistan topraklarına inerken, diğer bir kısmı da Balkaş'ın kuzeyinden önce Hazar-Balkaş arasındaki Alan topraklarına daha sonra da İtil- Yayık (Ural) bölgesine gitti. Ardından birkaç kola ayrılıp Ten (Don) havzasına, Pers sınırına ve Batı topraklarına gittiler.¹⁰⁵ Pritsak, Kangarlardan gelen Peçeneklerin özellikle Aral Denizi ile Sır Derya arasındaki toprakların kendilerine sunduğu imkânı iyi kullandıklarını ve o bölgenin ticarî olarak öne çıkmasından oldukça fazla faydalandıklarını ifade ederek, "tarihler 8. yüzyılı gösterirken Peçenekler bu bölgede uluslararası ticaretin esas aracıları oldular ve bu sırada idareleri altında yaşadıkları Kök-Türk

103 Bu görüşü ortaya atan Marquart'tır. Ancak onun bu görüşü bilim dünyasında çok da fazla kabul görmemiştir. *Die Chronologie*, s.10; *Ueber das*, s.35.

104 Marquart, *Die Chronologie der* s.10.; Marquart, *Über das Volkstum*, s.26; Klyastorniy, *Drevneturkskiye Runičeskiye*, s.163-175, Pritsak, *The Pečenegs*, s.8.

105 Z. V. Togan *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s.404-405, dpt.72'de Soğdların kendilerini "kang" veya "keng" adıyla andıklarına dair hiçbir kaydın mevcut olmadığını söyleyerek bu adın hep Türk boylarının adı olarak görüldüğünü ifade etmiştir.

Kağanlığı ile de yakın ilişkiler kurdular”¹⁰⁶ diyerek, Peçeneklerin 8. yy’da Kök-Türklere bağlı bir boy olarak yaşadıkları görüşüne katılmaktadır.¹⁰⁷

Kök-Türkler döneminde Seyhun kıyılarında yaşayan Kengeresler, Kanglılar ve Kengklülüler ülkesi olarak bilindikleri gibi Peçeneklerin ataları olarak da zikredildiler.¹⁰⁸ Daha önce de söylediğimiz gibi Kök-Türk Yazıtlarında adı geçen Kengereslerin, Peçenekler olduğu ve Batı’ya göç edişlerine kadar Kanglı ya da Kangar (Kang-er) adıyla anıldıkları görüşü bilim dünyasında kabul edilen genel bir görüştür. Nitekim Köl-Tigin Yazıtı’nda Kängäräs konfederasyonu Doğu Kök-Türk Kağanlığının bir müttefiki olarak gösterilirken, Batı Kök-Türk Kağanlığının da düşmanı olarak zikredilmektedir ki bu sırada Türgişler bu düşman boylara başkanlık ediyorlardı.¹⁰⁹

Peçeneklerin Türgişlere bağlı bir boy olduğunu öne süren tarihçiler, İli havalisinde yaşarlarken, bu topraklarda 8.yy’dan itibaren varlıklarını oldukça fazla hissettiren ve derin kökler salmaya başlayan Türgişler ile de münasebet kurduklarını, On-okların (Türgişlerin) bir kısmını teşkil etmek üzere Isık Göl-Balkaş arasında yaşamış olabilecekleri ihtimali üzerinde de durmaktadırlar.¹¹⁰

755-759 yılları arasında Türgişlerin “Kara” kısmını yöneten kağanları A-topei-lo adını taşıyordu. Ed. Chavannes bunu “boıla”¹¹¹ okumuştur ki Peçenek boyları arasında

106 Klyāstorniy, *Drevneturkiye Runičeskiye*, s.175-176.

107 Pritsak, *The Pečenegs*, s.8.

108 Vörös, *a.g.m.*, s.697.

109 Klyāstorniy, *Drevniturkiye Runikečkiye*, s.161-163; Pritsak, *The Pečenegs*, s.8.

110 S.M. Ahincanov, *Kıpçaklar*, Çev., Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s.67; Kurat, *Peçenekler*, s.30; Sümer, *Oğuzlar*, s.21; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.179.

111 Ed. Chavannese, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, Çev. M. Koç, Selenge Yayınları 2007, s.124.

bulunan "Bulaçoban"ın bu isimle bir münasebetinin olup-olmadığı henüz kesinlik kazanmamıştır. Muhtemeldir ki Türgişlerdeki "boila" ile Peçeneklerdeki "Bula" arasında bir münasebet bulunmaktadır. Yine Batı Türklerinde oldukça fazla gördüğümüz "Çur" unvanını hem Türgişlerde hem de Peçeneklerde görüyoruz. Türgiş kağanlarından birinin adı Sou-lou yani "çur" idi.¹¹² Peçenek boylarından birinin adı da "çur"dur. Bilindiği üzere Çor/Çur eski Türk devlet teşkilatına ait bir unvandır.¹¹³ Elbetteki bu verilen benzerlikler her iki boyun birlikte yaşadıklarını göstermeğe yetmez ama özellikle nehir adlarından hareketle her iki boyun birbirlerine yakın sahalarda oturdukları düşünülebilir.¹¹⁴

Ünlü Alman Türkolog Marquart, 8. yüzyılda Peçeneklerin Sır Derya boyunda bulunduklarını ileri sürdü ise de bu fikri ispatlayacak delilleri sunmakta zorluk çekti. Yine Peçeneklerin Buşhk yahut Bukuk (?) adlı bir boy ile konfederasyon teşkil ettikleri iddiasında da bulundu ancak bu iddayı açıklayacak bilgi ve dayanaklara sahip olmaması bu görüşün bilim dünyasında kabul görmemesine sebep oldu.¹¹⁵

Kök-Türk Kağanlığının 7. yüzyılda dağılmasıyla son bulacak mücadeleler sırasında Peçenekler, bulundukları yerlerden Batı'ya doğru itildiler. Bu sırada Çin hedeflerini büyütmüş ve Doğu Türkistan'ı elde ettikten sonra, Batı Türkistan sahasında da hak iddia etmeye başlamıştı. Bir süre sonra Balkaş Gölü ile Fergana arasında yaşayan Türgişlerin yerini bugünkü Kırgızistan'ın Talas Şehri yakınlarında meydana gelen Talas Meydan Muharebesinde,

112 H. Salman, "Türgişler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.416.

113 A. Donuk, *Eski Türk Devletlerinde İdarî -Askerî Unvan ve Terimler*, TDAV Yayınları 1988, s.13.

114 Kurat, *Peçenek*, s.30.

115 Marquart, *Die Chronologie der*, s.10.

Araplarla birlikte hareket ederek, Çin'i ağır bir yenilgiye uğratan Karluklar aldı. Bu savaştan sonra Talas'da yaşayan boylar Karlukların ya hâkimiyetlerini tanımak zorunda kaldılar ya da bu toprakları terk ettiler ki bu boylar arasında Peçenekler de yerlerini aldılar. Karluklar, özellikle Uygur ve Oğuzlara Kök-Türklere tabi olmanın cezasını ağır ödettiler ve Oğuzları Kuzeybatı Moğolistan'daki yurtlarından çıkardılar.¹¹⁶ Karluklular gelmeden önce ise bu topraklarda iktidar bir süreliğine de olsa Uygurlara ve Oğuz konfederasyonuna geçmişti.¹¹⁷ Karluk baskısı sonucunda Oğuzlar, Aral Gölü ve Aşağı Sır Derya yakınlarındaki bozkırlara gelip yerleştiler. Bu yerleşme onların Peçenekler ile komşu olmalarına sebep oldu ki, bu daha sonra Peçenek tarihinin de bundan sonraki seyrine oldukça fazla tesir etti. Peçenekler, kısa süre sonra yeni komşularının rahat durmadıklarını, ticaretlerini sekteye uğratmaya başladıklarını gördüler zira yeni gelen Oğuzlar Türkistan'dan İtil'deki Bulgar Şehri'ne, Hazarya'ya ve Orta Avrupa'ya giden ticaret yoluna hâkim olmak için gayret gösteriyorlardı. Çok geçmeden de bu yolda hâkimiyeti sağladılar. Bu iki Türk halkı arasında bu yollar için verilen mücadele Uygur elçilerinin Tibetçeye tercüme edilen raporlarında yer aldı. Bu raporlarda 8. yüzyılda *be-çanag*'ların *Hor*, yâni Oğuzlara karşı savaştıkları yazılıdır.¹¹⁸

759-766 yıllarına gelindiğinde Çu Havzasının sahibi artık Karluklar olmuştu.¹¹⁹ Bu bilgiyi Arap coğrafyacı Mes'udî (930 civarı)'de desteklemektedir. Onun kaydettiği gibi 9. yüzyılın ilk yarısında Oğuzların başını çektiği bir koalisyon

116 İbn'ül Esir'den naklen *The Peçenegs*, s.7.

117 Pritsak, "The Decline of the Empire of the Oghuz Yabgu", *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* 2 ii, 1952, s.279-280, dpt.2.

118 Pritsak, *The Peçenegs*, s.9.

119 H. Salman, *Karluklar*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1973, s.57.

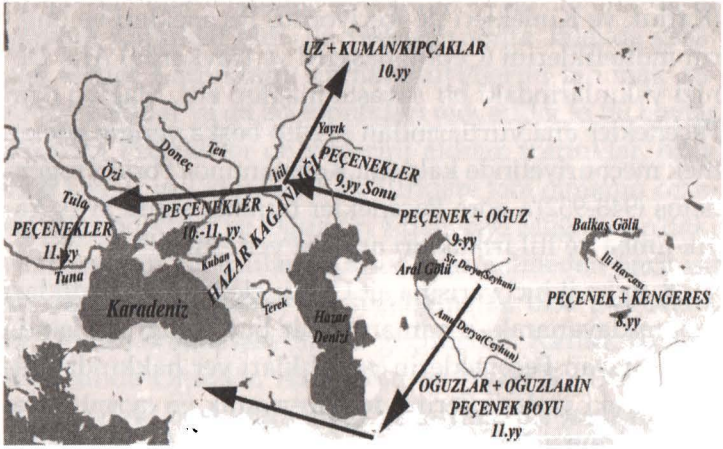
(Karluk ve Kimekleri de içeriyordu) Peçenekleri ve onların müttefiklerini (Çepni, Başgırd ve Navkarda) Aral Denizi yakınlarındaki bir savaşta mağlup etti. Mağlup olan Peçenekler ana yurtlarından ayrılıp başka yerlere göç etmek mecburiyetinde kaldılar. Konstantinos Porphyrogenetos (948-952)'a göre Peçenekler bundan sonra artık Yayık-Emba ve İtil ırmakları arasına yerleştiler.¹²⁰

8. yy.'ın ikinci yarısına ait Uygur elçilerinin yazdıkları rapora dayanarak, o zamanlar bir boy birliği içerisinde yer almayan Peçeneklerin yaşadıkları yer hakkında, bütün önceki yerleşimlerini de kapsayarak en ayrıntılı değerlendirmeyi 1992 yılında T. Senga yaptı. O, Hor halkının Oğuzla özdeşleştirilmesi yanlışına dikkatleri çekti ve bu isim ile anlatılmak istenen boyun Uygurlar olduğunu belirtti. Bu yüzden raporu, "Uygurlarla savaş halinde olan ve beşbin atlı savaşçı çıkaran be-ça-nag halkı, Uygur topraklarına komşu olan Yukarı İrtiş çevresindeki bölgelerde yaşıyorlardı" şeklinde yorumladı. Yine Uygurların Peçenekleri 8. yy.'dan 9. yy.'a geçtikleri yıllarda bu bölgeden sürdüklerini, ancak kaynakların onları bu bölgede tanımlayamadıklarını belirterek bu hadisenin aşağı-yukarı 821 civarında olmuş olabileceğini ileri sürdü.¹²¹

Ayrıca 11. asır Türk âlimlerinden Harezmi Ebû Reyhan el-Bîrûnî, *Tahdîd nihâyet el-emâkin* adlı eserinde Ceyhun Nehrinin mecrasının uzun uzadıya nerelerden geçtiğini anlattıktan sonra şöyle demektedir: "----Ceyhun'un suları daha Farab tarafına bugünkü Fahmî denen mecraya yöneldi. İnsanlar bu mecraanın iki tarafında bugüne kadar yıkıntıları kalan 300'den fazla şehir ve köy kurdular. Bir zaman sonra birincisi gibi bu mecra da tılandı. Bu sefer nehrin suları Harezmi ile Cür-cân arasındaki Mezdübest mecrasından sola Peçenek arazisine

120 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

121 Senga, *A besenyök a 8. Században*, s.503-16 arasında bu bilgilerini teferruatlandırmıştır.

Bir kolun Aral'ın Kuzeyinden Karadeniz'in Kuzeyi ile Balkanlara diğer kolun ise Oğuzların arasında eriyip onların bir boyu olarak Anadolu'ya geldiğini gösteren harita

doğru yöneldi. Uzun zaman buradaki ovalara hayat verdi. Nihayet burası da harap oldu. Bu mecrada oturanlar Hazar Denizi sahiline göçtüler. Bunlar el-Lân ve Âs boylarıdır. Bugün bu boyların dilleri Harezce ile Peçenekçe karışımıdır...."¹²² Kurat, bu bilgiden hareketle Peçenek yurdunun bugünkü Amu Derya (Ceyhun) Nehrinin ağzında bulunan Uzboy'un bulunduğu saha olduğunun anlaşılması gerektiğini; belki de Peçenek boylarından bazılarının ilkbaharda Mangışlak ile Uzboy arasındaki sahaya gelerek sürülerini otlatmış olabilecekleri görüşünü ileri sürdü.¹²³ Kanaatimizce bu görüş doğrudur zira eldeki kaynaklar incelendiğinde Birunî'den başka Peçeneklerin Türkistan'dan harekete geçmeden önce bu kadar güney-batı'ya indiklerini söyleyen başka bir kaynak yoktur.¹²⁴

Bozkırın tabîî bir geleneği olarak Peçeneklerin bir kısmı anayurtlarında kaldı ve gâlip Oğuz konfederasyonuna

122 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.201.

123 Kurat, *Peçenek*, s.32.

124 Şerbak, *Znaki*, s.372.

dâhil oldu. Bu yüzdendir ki Kaşgarlı Mahmud, 1060'larda, Oğuz konfederasyonuna Kınık boyunun başlık ettiği sırada Oğuz Peçeneklerini 22 Oğuz boyu arasında 19. sraya koydu.¹²⁵ Bunlar çok geçmeden Oğuzlaştılar ve bugünkü araştırmacılar tarafından sıklıkla da Oğuz olmayan Peçenekler ile karıştırıldılar.¹²⁶

İtil ve Yayık (Ural) Arasına Geliş

Peçeneklerin İtil ile Yayık arasındaki bölgeye ne zaman gelip yerleştiklerine dair elimizde henüz kesin bilgiler yoktur. Bu konuda bilgi veren en önemli kaynağımız olan Bizans İmparator Konstantinos'a göre Peçenekler, muhtemelen kendisinin iktidarından 50-55 yıl önce yani 893'lerde Karadeniz civarında göründüler.¹²⁷ Bu tarih Peçeneklerin Macarları Etelközü (Etelküzü)'den attıkları tarihleri ile tam örtüşmemektedir. Büyük bir ihtimalle onlar Özi'nin (Dinyeper) doğusuna önceden gelmişlerdi. Nitekim Rahip Regino da Peçeneklerin Karadeniz civarlarına geliş tarihlerini 889 olarak vermektedir. Yine Macar tarihçi T. Senga'nın yorumuna göre Uygurlar Peçenekleri 8. yy'ın sonu ile 9. yy'ın başlarında İrtiş boylarından sürdüler, ancak kaynaklar onları bilmedikleri için bu bölgede tanımlayamadılar. Bu sürülme ise aşağı-yukarı 821 civarında oldu".¹²⁸ Bu iki kaynağa ve Uygur elçi raporlarını yorumlayan Senga'ya göre ya 821'lerde ya 893'lerde ya da 889'larda bu bölgeye geldiler. Bu tarihlerin içerisinde görüldüğü gibi en erken

125 DLT, I, s.57-58.

126 N.A. Baskakov, *Vvedeniye i İzuçeniye Turkih Yazıkov*, Moskva 1962, s.212-216; Pritsak, *The Pečenegs*, s.9.

127 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

128 Senga, *A besenyök a 8. Században*, s.503-16 arasında geniş bilgi vermiştir.

821 yılıdır daha erken bir tarih verme noktasında ise şimdilik kaynaklar suskun kalmaktadır.¹²⁹

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Karlukların bu coğrafyada gittikçe güçlenmeleri, diğer Türk boyları arasında mücadelelerin yeniden başlamasına sebep oldu. Özellikle hayvancılığa bağlı bir hayat tarzı yaşayan Türk boyları arasında Çu ve Talas arazilerindeki meralara sahip olmak için yapılan savaşlar birbiri ardınca devam etti. Karluklar, Oğuzların bir kısmını teşkil eden Uzların birçoğunun Sır Derya yönünde ilerlemelerine ve yurtlarını terk etmelerine de sebep oldular. Bu zorunlu terk Uzların önlerindeki Peçeneklerin yeniden yer değiştirmelerine ve batı'ya doğru yönelmelerine sebep oldu. 10. asır İslâm tarihçilerinden Mes'ûdî, *el-Tenbîh ve'l-işrâf* adlı eserinde Peçeneklerin düşmanları arasında (Guz) Uz, Karluk ve Kimekleri göstermektedir: “...Valandariyye denen göçebelerdendir ki, bunlar **Peçenekler**, Yecniler, Başgırtlardır... Bunların doğudan Balkanlara gelmelerinin sebebi, onlarla Oğuzlar, Karluklar, Kimaklar arasında savaşlar çıkması ve Cürcân'a komşu yerlere yağma yapmalarıdır”.¹³⁰

Bu durum bize Talas boylarında meydana gelen gerek siyasî gerekse iktisadî mücadelelerin Peçeneklerin Emba ve Yayık Nehri kıyılarına gelerek buraları yurt tutmalarında çok önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir.

Bundan sonra Peçenekler hakkında bir yüzyıl sonra bilgi veren kaynaklar İslâm kaynaklarıdır. 10. yy.'ın 20'lerinden itibaren İslâm kaynaklarının Peçeneklerden defalarca bahsettiklerine şahit oluyoruz. Bu kaynaklardaki bilgilerin 9. yy.'ın sonlarına kadar devam ettiği gözönüne alındığında, Peçeneklerin yerleşimlerinin günümüzdeki güney Ukrayna bozkırlarında olduğu söylenebilir. Başta

129 M.İ. Artamonov, *Hazarlar, Türkler, Yahudileri Ruslar*, Çev. A. Batur, Selenge Yay., İstanbul 2004, s.449.

130 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.57.

İstahrî, İbn Havkal, İbn Rüşd ve Gerdizî olmak üzere birçok İslâm tarihçisi sınırları anlatırlarken pekçok defa Peçeneklerden bahsetmektedirler. Yine Belhî'nin eserinin aslı günümüze ulaşmasa da yazarın, Peçeneklerin aynen sınır hattını paylaştıkları Başkurtlar gibi olduklarını ve bu iki boyun Türk asıllı ve Bizans topraklarına komşu bulunduklarını belirterek, Peçenek halkı hakkında yeni bilgiler vermesi önemlidir.¹³¹

Bizans İmparatoru Peçenekler bölümünün hemen başında şu bilgiyi aktarmaktadır: "...Aslında, Peçeneklerin yurtları, Hazarlar ve sözde Oğuzlarla ortak sınırı olan İtil ve aynı şekilde, Yayık Irmağı üzerindedir".¹³² Bu bilgi Peçeneklerin daha önceden İtil ve Yayık ırmakları arasındaki bölgeye geldikleri anlamını taşımaktadır. Bu bölge imparatora göre Peçeneklerin asıl arazisidir. Senga'nın yukarıda belirttiğimiz fikrine göre Peçenek yurdunun yukarı İrtiş boylarında olduğunu kabul edersek o zaman Tibet kaynağındaki be-çan-ag'ların Konstantinos'un gösterdiği bölgeyi nasıl aldıklarını açıklamak zorunda kalırız ki maalesef kaynaklarımız bunu destekleyecek mahiyette değildir. Bu hususta iki görüş ortaya atıldı: İlk grup, Sır Derya'ya doğru ilerleyen Peçeneklerin Hazar Kağanlığının sınırlarına ulaştığını söyleyerek Kangar-Kängäräs-Kankar ayınlığını ileri sürdü; diğer grup da Peçeneklerin Balkaş Gölünün yanından ve Aral Gölünün kuzey kıyılarından geçen daha kuzeydeki bir yolu seçtiklerini ve Batı Sibirya düzlüğünün güney kısımlarında iken imparatorluk kaynağının dikkatini çektiklerini iddia etti. Senga eserinde ilk önce G. Györffy'nin, Aral Gölünün kuzeybatısında yaşayan, alaca atlı halk olarak adlandırılan bu etnik topluluğun mirasını, Peçenek isimlerinin bir renk olarak yorumlanmasına delil olarak görmesini vermekte ve daha

131 Yörükân, *Orta çağda Türkler*, s. 84, 202; Völös, *a.g.m.*, s.695.

132 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

sonra da Kangarların, onun Kängäräs'la özdeşleştirdiği bu alaca atlı halk ile aynı olmasını tartışmaktadır. Kendi görüşünü ise kuzey yolundan yana koyarak, Peçeneklerin öbür yoldan geçmelerinin mümkün olmayacağına inandı. Çünkü bu yoldan geçerlerse 8. yy. ortalarında Çu ve Talas etrafındaki bölgeye gelip yerleşen Karlukların topraklarından geçmek zorunda kalacaklardı ki, bu da ona göre mümkün değildi.¹³³

Peçeneklerin erken tarihleri hakkında 10. yy.'ın 80'li yıllarında yazarı bilinmeyen ve Farsça yazılan, *Hudûdü'l-âlem* adlı coğrafik eserde de bilgi bulunmaktadır. Bu eser Peçenekleri Türk ve Hazar Peçenekleri olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Hazar Peçeneklerinden bahsederken onların Türk Peçenekleriyle aynı olduğunu da kaydetmiştir. Eseri ilim âlemiyle tanıştıran Minorsky, iki ismin varlığını, farklı isimlerin çıkmasına sebep olan Peçenek tarihinin iki dönemine bağlamış ve Konstantinos'un bilgilerini ikinci kısım ile eşleştirmeye çalışmıştır. Bu durumda, Hazar Peçeneklerinin yurtlarını Aşağı İtil boylarına yerleştirmekle haklı bulunmuştur.¹³⁴ Pritsak da *Hudûdü'l-âlem'e* atıf yaparak Hazar Peçeneklerinin Kuban bölgesinde, Türk Peçeneklerinin ise Doneç havzasında yaşadıklarını belirtmiştir.¹³⁵ Şerbak ise Peçeneklerin göçü ile ilgili İstahrî'nin verdiği bilgilere dayanarak Aral Denizi'nden İtil'e göç eden Peçeneklerin güney Rus bozkırlarına yerleştiklerini, burada yaşayan Macarları batıya doğru sürdüklerini ve bu göç sonrasında Peçeneklerin Batı ve Doğu Peçenekleri veya Türk ve Hazar Peçenekleri (Baçanagi Türk, Baçanapi Hazari) diye iki kola ayrıldıklarını kaydetmiştir.¹³⁶

133 T. Senga, *A T'ung-tien híradásia a közép-eurázsai népekröl*, Ed.L. Kovacs- I. Veszprémy, 1996, s.43, 46.

134 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.121; Völös, *a.g.m.*, s.696.

135 Pritsak, *The Pečenegs*, s.11.

136 Şerbak, *Znaki*, s.372.

Konstantinos Porphyrogenetos'un *De Administrando Imperio* adlı eserinin 42. Bap'ında karşılaştığımız bilgilerden Peçeneklerin gittikleri coğrafyaya geldikleri coğrafyaların isimlerini verdiklerini çıkartıyoruz: "Tuna Nehri'nin aşağı uzamından itibaren, Distrā'nın (Silistre) karşısında Peçenek ülkesi uzanır"; "Tuna Nehrinden adı geçen Sarkel kentine 60 gündür. Aradaki toprakta birçok ırmak vardır: Bunların en büyük ikisi Turoullus/ Turla (Dinyester) ve Varoukh Özi (Dinyeper)'dir. Fakat diğer ırmaklar, Syngoul, Seretos (?) diye adlandırılanı, Hybyl, Almatay¹³⁷, Kouphis, Koubou (Kuban)¹³⁸ ve Bogou (Broutos, Bug/Aksu Nehri) ve diğer birçoğu daha vardır. Özi Nehrinin yukarı kısımlarında Ruslar yaşar ve bu ırmaktan aşağı gemilerle gelir ve Romalılara ulaşırlar. Peçenek yurdu Rusya ve Bosporus¹³⁹ ile sınırdaştır. Ayrıca Kerson'a kadar, ta Sarat (Seret), ile Bourat (Butat, Prut)'a kadar 30 yeri içine alır (sahiptir). Tuna Nehrinden sahil boyunca Turla Nehrine 120 mildir. Özi Nehri akar"; Peçeneklerin Kerson'a ve Bosporus'a ve Bölgeler'e geçtikleri iki yol vardır. Azak Gölünün doğu tarafına pek çok ırmak, Sarkel Şehrinden akıp gelen Ten Nehri ve mersin balığı tuttukları Kharkoul (Karakul)¹⁴⁰ boşalır ve diğer ırmaklar, Bal (Val?) ve Bourlik (Burlik), Çadır ve Kader, Hader?) diğer pek çok ırmak¹⁴¹ vardır. Azak Gölünden Bourlik adlı bir haliç çıkar ve Bosporus'un olduğu yerde Karadeniz'e dökülür..."¹⁴²

137 Hybyl ve Almatay'n yerini hiçbir araştırmacı tespit edememiştir.

138 *Theophanes Continuatus*'da (356/27, 357/9, 434/11) da aynı adla geçer. Ancak Theophanes bunu eski adı aynı zamanda Bug olan Kuban için kullanan Kouphis ile karıştırmıştır.

139 Bosporus/Bosporan: Kırım Yarımadasının doğu kısmında, Kerç Boğazının iki yakasına yayılan antik krallık.

140 Yerin neresi olduğu tespit edilememiştir. Bkz. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, II, Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, Budapest 1943, s.285.

141 Bu ırmakların hiçbiri bilinmemektedir. Bkz. K.H. Menges, "Etymological Notes on sama Pācānāg Names", *Byzantion* 17, 1944-1945, s.277-278; Marquart, *a.g.e.*, s.530, dpt.1

142 Constantine, *De Adminisrando Imperio*, s.183,185.

Konstantinos'un burada verdiği nehir isimleri çok önemlidir, ayrıca dikkat edildiğinde bu isimlerin Türkçe oldukları hemen görülmektedir. Kurat, bu isimlerin açıklamalarını ya Hazarca'da ya da Peçenekçe'de aramak gerektiğini belirtmektedir. Ona göre Uyul, Almatay, Bogu, Karakul, belki Sungul Peçenek isimleridir. Ancak nehir isimleri arasında verilen Bal, Burlik ve Kaderin Hazarca mı yoksa Peçenekce mi olduklarını tayin etmek zordur.¹⁴³

Bilindiği üzere Türkler bir yerden bir yere göç ederlerken eski yurtlarındaki yer, nehir ve dağ isimlerini gittikleri yerlere de aynen vermişlerdir. Bu da bize Türk boylarının geçtikleri güzergâhları tespit etmede yardımcı olmaktadır.

Emba, Yayık ve İtil Arasında Kurulan Siyasî İlişkiler

Peçeneklerin Emba, Yayık ve İtil boylarına gelerek kök salmaları ve daha sonra ilerleyerek Karadeniz'in kuzeyine yönelmelerine dair elimizdeki en önemli kaynaklar De Administrando Imperio ile İslâm kaynaklarıdır. De Administrando Imperio'ya baktığımızda Peçeneklerin yerleşmeleri ve geldikleri yerler hakkında şunları söyleyebiliriz: Peçenekler, Bizans topraklarına gelmeden önce Yayık ve İtil boylarında yaşadılar; Hazarlar ve Uzlarla komşuluk yaptılar, 898-902 tarihlerinde güçlenen Peçeneklere karşı Uzlarla Hazarlar birleştiler ve ortak düşmanları olan Peçeneklere karşı savaştılar. Bu ittifak neticesini başarılı bir şekilde verdi ve Peçenekleri yenerek yerlerinden atmalarını sağladı; Uzlar, Peçeneklerin boşalttıkları sahaya hemen yerleştiler. Bu yerleşme eserin yazıldığı 950 yıllarında hâlâ güçlü bir şekilde hissediliyordu; Peçenekler Uz baskısı sonucunda batı'ya doğru hareket ederek kendilerine yurt aramaya başladılar; Peçenekler hayat tarzlarına en uygun coğrafya olarak Macar topraklarını seçtiler ve bu

143 Kurat, *Peçenek*, s.28.

toprakları vatanları kabul ederek, Macarlarla savaştılar; Bu savaşlar sırasında Macarlar, Peçeneklere yenildiler ve topraklarını onlara bırakarak batı'ya, Turla boylarına doğru gittiler; Peçenekler bundan sonra Ten Nehrinden Tuna'ya kadar olan yerlere yerleştiler;¹⁴⁴ Peçeneklerin Macaristan topraklarına yerleşmeleri İmparator Konstantinos'un eserini yazdığı tarihten ellibeş yıl önce gerçekleşti.

Konstantinos'un verdiği bilgilerin İslâm kaynaklarında da yer aldığını görüyoruz ancak bu kaynaklarda verilen bilgiler oldukça karışıktır. Genelde Peçeneklerin bulunduğu bölge, onların arkasından gelen diğer Türk boylarının toprakları olarak gösterilip karıştırılmıştır. Ama yine de Peçeneklerin bu yıllarda yaşadıkları coğrafyanın neresi olduğu ile sınırlarını bu kaynaklara bakarak tespit etme şansına sahip olabiliyoruz. Bu kaynaklara kısaca bir göz atarsak:

Peçeneklerin İtil Nehrinin doğusunda yaşadıklarını ve çok net olmamakla birlikte bu yıllarda henüz İtil'i geçmedikleri bilgisini ilk aktaran İslâm coğrafyacısı İbn Hurdâbih'in 846-886 yılları arasında kalme aldığı *el-Mesâlik ve'l-memâlik* adlı eseridir. Kitapta: "*Türklerin Ülkeri Şunlardır*" başlığı altında şöyle denilmektedir: "*Tokuz Oğuzlar bunların ülkesi Türk ülkelerinin en genişidir. Çin ve Tibet'e, Harluhlara, Kaimaklara, Oğuzlara, el-Cifr'e (Çağrı olması muhtemeldir), Peçeneklere (Becânâk), Türgişlere, Ezgişlere, Kıpçaklara, Kırgızlara komşudurlar.... Halaçlar Nehrin (İtil) beri tarafındadırlar*".¹⁴⁵ Görüldüğü üzere son cümleden hareket edersek çok açık

144 Konstantinos'un eserinde Peçeneklere ait verilen bilgilerin genel özeti bu şekildedir. *De Administrando Imperio*, s.166-179.

145 Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.184; Yörükân, bu eseri şu şekilde tercüme etmiştir: "Türk illeri şunlardır: Dokuz Guz ülkesi Türk ülkelerinin en genişidir. Bunların sınırı Çin'dir. Diğer iller, Tibet, Karluk, Keymak, Oğuz (Guz), Çıgır (Çiğil), Becânâk, Türkeş, Özkeş, Kıpçak, Kırgız'dır". *Orta çağda Türkler*, s.365.

olmamakla birlikte Peçeneklerin bu dönemde henüz İtil Nehrini geçemediklerini söyleyebiliriz.

Bir sonraki tarihçimiz Gerdîzî'dir. Eseri *Zeyn el-ahbâr*'da verdiği bilgiler bu dönemde Peçeneklerin bulundukları coğrafyayı göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu bilgiler şöyledir: "*Hazar yolu Gürgenç'ten yola çıkarak Harezmi Dağına, buradan Peçenek tarafına varır. Önüne Harezmi Gölü çıkar. Gölün sağından geçtikten sonra kuru ve çöllük bir yere ulaşılır. Dokuz gün bu şekilde gider. Yolcular her bir veya iki günde bir yere varırlar, yüklerini indirirler ve hayvanlarına su verirler. Yol onuncu günü pınarların ve suyun bulunduğu bir yere ulaşır. Burada, kuş ve ahu gibi her çeşit av hayvanı bulunur. Bu onaltı günlük yolda az miktarda ot bulunur. Onyedinci günde Peçeneklerin çadırlarına ulaşır. Peçeneklerin vilayetinin vadisi 30 günlük yoldur. Her tarafından bir millete komşudurlar. Kuzeyden ve doğudan Kıpçak vilayetine, güney-doğudan Hazarlara, batıdan Svalara komşudurlar. Bu boyların hepsi savaş halindedir. Peçenekler üzerine akın yaparlar, esir alıp bunları satarlar.... Peçeneklerle Hazarlar arası çöllerden, ormanlardan geçen on günlük bir yoldur....*"¹⁴⁶

Gerdîzî'nin Peçenek ülkesinin tarifini yaparken aslında kendisinin bu toprakları görmediğini ama buraları bizzat görenin ağzından dinleyerek yazdığını anlıyoruz. Bu bilgiler Peçenek yurduna nasıl gidildiğini anlatmaktadır. Harezmi Gölü (Aral Denizi)'ne vardıktan sonra gölün sağından geçtikten sonra cümlesinden hareketle Harezmi Gölü'ne hangi mevkiden gittiğini tesbit etmek oldukça zordur. Kurat, Gerdîzî'deki bilgilerden hareketle "Peçeneklerin çadırlarının bulunduğu yer bu boyun yaylaklarını teşkil eden Sakmar Nehrinin kuzeyine düşen, Ural silsilesinin güney etekleri ile Sakmar suyunun Yayık Nehrine döküldüğü yerden başlayarak, Yayık'ın sağ sahilini

takiben Kamelik çayına doğru uzanan tepelere yakın bir yer olduğu" görüşündedir.¹⁴⁷

Gerdîzî, Peçeneklerin doğu komşuları olarak Kuman/Kıpçakları göstermekle o sıralar Sakmar havzasına kadar olan topraklara onların sahip olduklarını belirtmek istemiştir.¹⁴⁸

Bir diğer İslâm kaynağımız *Hudûdü'l-Âlem*'dir. Bilindiği üzere eserde o sırada yeryüzünde bulunan milletlere ve ülkelere dair coğrafik bilgiler vermektedir. Eserde Türk Becânâkları (Peçenek)'nın Ülkesi Hakkındaki başlık altında şöyle bir bilgi bulunmaktadır: "...Peçenek Ülkesi: Peçeneklerin doğusunda Oğuzlar, güneyinde Burtâs ve Barâzâs (Baradûs) sınırları, batısında Macarlar ve Ruslar, kuzeyinde Rûsâ (Rutâ) Nehri bulunur".¹⁴⁹ Yine kitapta Guz (Oğuz), Rus ve Kimek ülkelerinden bahsederken Peçeneklerin yerleşim yerlerinin nereleri olduğuna dair bilgilere de rastlıyoruz: "...Diğer biri Gurziyânların denizidir. Bu deniz Buntus olarak bilinir. Doğusu Alanların sınırlarına, kuzeyi Peçeneklerin, Hazarların, Mirvatların, İç Başgırtların ve Slavların oturdukları yerlere kadar uzanır..."¹⁵⁰; Rus ülkesi ve şehirlerinden bahsederken: "Bu ülkenin doğusu Peçenek Dağları, güneyi Rutâ Nehri batısı Saklâblar kuzeyi ise kuzeyin gayri meskûn topraklarıdır. ... Rus Rusların şehirleri olan Urtâh (Urtâb), Slâbe (Slâv) ve Kûyâbe (Kûyâba) hudutları kenarlarından geçer, Hıfçâk hududundan akar. Sonra yönünü değiştirir, Peçeneklerin hududuna güneye doğru akar ve Etil Nehrine doğru dökülür"¹⁵¹ diye kaydetmiştir. Kıpçak ülkesi başlığı altında ise Kuman/Kıpçakların güney sınırlarında Peçeneklerin oturduklarını

147 Kurat, *Peçenek*, s.34-35.

148 Kurat, *a.g.e.*, s.35.

149 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.55.

150 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.54-55; Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.28.

151 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.120; Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.60.

görüyoruz.¹⁵² Peçenek ülkesinden İtil Nehrinin bazı akımlarının geçtiğini ise şu kayıttan çıkarıyoruz: “Diğer bir nehir Etîl’dir. Artuş’un kuzeyine aynı dağdan çıkar. Çok muazzam ve geniş bir nehirdir. Kimak içinden açarak Çûbîn’e aşağıya iner. Sonra Bulgarı geçinceye kadar Guzlar ve Kimaklar arasında sınır çizerek batıya doğru akar. Sonra, Türk Peçenekleri ile Burtaslar arasından akarak güneye döner...”¹⁵³

Burada bahsedilen Peçenek Dağlarından kasıt büyük bir ihtimalle Yayık (Ural) Dağlarının batı kısımları olmasıdır. Peçeneklerin kuzeyde ve doğuda Batı Yayık’a kadar gittiklerini öngörebiliriz. Gerdîzî’nin, Peçeneklerin ülkesinde ormanların çok olduğunu belirtmesinden¹⁵⁴ bugün bile ormanları çok olan Samar ve Sakmar’ı kastetmiş olabileceği düşünülmektedir. Gerek Gerdîzî gerekse Hudûdü’l-Âlem’in verdiği bilgileri değerlendirdiğimizde Peçeneklerin yaylaklarının Batı Yayık’a kadar uzandığını söyleyebiliriz.¹⁵⁵

Konstantinos eserinde “Peçenekler İtil boylarında oturuyorlar”¹⁵⁶ kaydını düşse de bu yerin batı sınırlarını belirtmemesi, bizim Peçeneklerin zaman zaman İtil’i buzlar üzerinden geçip daha batı’ya gittiklerini yorumlamamıza da sebep olmaktadır. Ayrıca “İtil ve Yayık boylarına yerleşmişlerdir”¹⁵⁷ cümlesinden hareketle, Peçeneklerin yaz mevsiminde, Yayık Dağlarının eteklerinde oturduklarını; bu coğrafyanın İtil’in bir zamanlar Saray şehrinin bulunduğu mevkiden başlayarak, Samar Nehrine kadar giden bölümü ile Yayık Nehrinin ortalarına kadar uzanan bugünkü Orenburg’a yakın, bol otlu nehir ve ovalardan oluşan yerin olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

152 Minorskiy, *Hudûdü’l- Âlem*, s.55; Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.68

153 Minorskiy, *Hudûdü’l- Âlem*, s.28; Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.571.

154 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.82.

155 Kurat, *Peçenek*, s.35; Şerbak, *Znaki*, s.374.

156 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

157 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

Peçeneklerin İtil ve Yayık nehirleri arasında yaşadıkları bölgeleri kesin olmasa da tespit ettikten sonra bu bölgede bulundukları sırada siyasî ilişkiler kurdukları ilk Türk boylarından Hazar ve Uzlarla olan münasebetleri hakkında bilgi vermeye çalışalım.

Peçenek-Hazar Münasebetleri

Doğu Avrupa coğrafyasında oldukça güçlü bir devlet kuran Hazarlar, 9. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başladılar. Zayıflama emarelerinin kendisini gösterdiği bir sırada da Peçenekler İtil boyuna yerleşerek Hazarlarla komşu oldular. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi başta İmparator Konstantinos olmak üzere; Gerdizî ve diğer İslâm kaynaklarında bunların komşuluk münasebetlerinde bulunduklarına dair bilgiler yer almaktadır. Bu sırada bölge, kısa bir süre sonra güçlü bir devlet olarak tarihte yerini alacak olan yeni bir devlete ev sahipliği yapmaya hazırlanıyordu. Bu devlet, İskandinavyalı Vareglerin Doğu Slavyan boylarını idâreleri altına alarak kurmaya çalıştıkları Kiyev-Rus Knyazlığı'ndan başkası değildi. Bu knyazlık genişleme siyasetine Hazarların halifına, onların topraklarından başladı çünkü bu sırada Azak Denizi civarı, Kafkaslar ile Hazar Denizi'nin İtil'e yakın kısımları Hazarların idâresi altında bulunuyordu.

Peçenek-Hazar münasebetlerinin detayı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Hazarlar güçlü bir kağanlık olarak hayatlarına devam ederlerken; henüz yurtlarından yeni çıkarılmış bir halde kendilerine yerleşmek için yer arayan Peçenekleri karşılarında buldular. Peçenekler kısa bir süre sonra aradıkları yerin Hazar Kağanlığı'nın sınırlarının içinde olduğunu gördüler. Ancak bu yer öyle bir yerde idi ki, çağın en önemli ticaret yollarına sahip bir konumda bulunuyordu. Bu yerin sahibinin Hazar

Kağanlığının olması daha başlangıçta Peçenek-Hazar münasebetlerinin dostâne bir şekilde seyretmesini engelledi. Peçenekler, bölgeye gelir gelmez bir varlık mücadelesine giriştiler ve Hazarlara bundan sonra en amansız ve tehlikeli komşuları olacaklarını gösterdiler. Hazar Kağanlığı da tehlikenin büyüklüğünün farkına kısa sürede vardı. İtil'den Harezm'e giden kervan ticaret yolunun Peçenekler gibi mücadelecî bir milletin eline geçmesi bu ticaretin her zaman sekteye uğratılabileceğini gösteriyordu. Nitekim Peçenekler rahat durmayarak kısa bir süre sonra bir taraftan Hazar Kağanlığındaki halka, şehirlerine ve köylere akınlar düzenlediler; diğer taraftan da İtil'den Harezm'e giden kervanlara saldırarak, İtil boyunda gerçekleştirilen ticareti akamete uğratıp, tehlikeye soktular. Bir süre sonra da ticaret kervanları bu akınlardan nasiplerini oldukça fazla alarak şikayetçi olmaya başladılar. İşte bu tehlikenin etrafında şekillenen Hazar-Peçenek münasebetleri genelde savaşlar şeklinde cereyan etti.

Hazarlarla Peçenekler arasında yaşanan savaşlar hakkında da fazla bir bilgiye sahip değiliz. Peçenek baskısından kurtulmak isteyen Hazarlar, askerî yönden kudretleri zayıfladığı için tek başlarına bu akınları bertaraf edemeyeceklerini bildiklerinden siyasî bir manevra ile müttefik arama yoluna gittiler. İlk müttefikleri Oğuzlar (Uz) ikincisi ise Macarlar oldu. Bilindiği üzere Oğuzlar, Türkistan coğrafyasından itibaren Peçeneklere karşı düşmanca bir siyaset tâkip ediyorlardı. Bunu çok iyi bilen Hazarlar da durumdan istifade etmek istediler. Nitekim *De Administrando Imperio*'da da Peçeneklere karşı bir Hazar-Uz birlikteliğinden bahsedilmektedir.¹⁵⁸ Hazarlar Uzlarla böyle bir ittifak yapmakla iki çıkar sağlayacaklarını düşündüler. Birincisi Peçenek tehlikesinden kurtulacaklar, ikincisi Peçeneklerin boşaltıkları topraklara Uzları yerleştirerek sınırlarını

158 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

güvence altına alacaklardı. Uzlara Peçeneklerin boşaltıkları yerlere yerleştirilme düşüncesi cazip geldi ve belki de siyasî hâkimiyetleri altında yaşadıkları¹⁵⁹ Hazarlara bu yüzden yardım ettiler. Ancak hesap tutmadı, özellikle 10. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu mücadelede yorulan ve yıpranan taraf Hazarlar oldu. Öyle ki bu yorgunluk ve yıpranma zayıflığa dönüştü ve uzun süredir sahibi oldukları İtil'i 969 yılından itibaren sürekli büyümeye başlayan Kiyev Knyazlığına kaptırmak zorunda kaldılar.¹⁶⁰

Hazarlar, Peçeneklerin de dâhil olduğu düşmanlarına karşı bir taraftan askerî faaliyetlerde bulundular; diğer taraftan da onlara karşı gayet müstahkem kale-şehirler inşa ettiler. P. Golden, Hazarlarda kale-şehir denilince ilk aklı gelen Sarkel Şehrini, Bizans kaynaklarından Thephones ve Sklitzes'e dayanarak "Peçenek saldırılarına karşı muhkem bir istihkam" olarak göstermektedir.¹⁶¹ Ayrıca Sarkel garnizonunda Hazar Kağanının hizmetinde Uz ve Peçenek boylarına ait askerlerde görev almışlardır¹⁶².

Hazarlar, yukarıda da belirttiğimiz gibi Peçeneklere karşı ikinci ittifakı Macarlarla yaptılar. Ancak bu ortaklıkta ileride Peçenek-Macar münasebetlerinde bahsedeceğimiz gibi tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Öyle ki bu ortaklıkta Hazarlardan ziyade Macarlar çok büyük kayıplara uğradılar.¹⁶³

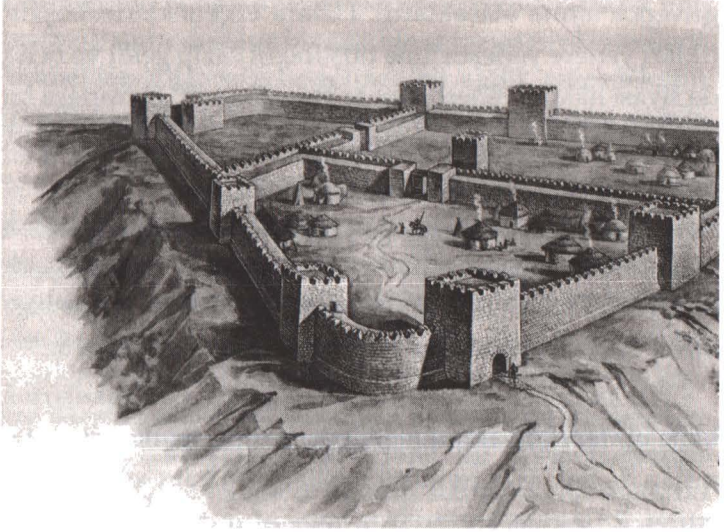
159 Artamonov, *Hazarlar*, s.316.

160 P. Golden, *Hazar Çalışmaları*, Çev. E.Ç. Mızrak, Selenge Yay., İstanbul 2006, s.28.

161 Golden, *a.g.e.*, s.83.

162 Artamonov, *Hazarlar*, s.407; Sarkel'le ilgili detay için bkz. M.i. Artamonov, *Srednevekovıye Poseleniye Na Nijnem Donu, po Materialam Severo-Kavkazkoy Ekspeditsii*, İGİMK, (İzvestiya Gosudartvennoy İstorii Materialnoy Kulturi), 1935; S.A. Pletnëva, *Sarkel i Şolkovıy Put*, Voronej 1996.

163 Artamonov, *Hazarlar*, s.448.

Sarkel şehrinin temsili rekonstrüksiyonu¹⁶⁴

Peçenekler, başlangıçta bölgeye hem Doğu Slavlarının gelip yerleşmesinden hem de Uz ve Hazar hücumlarından rahatsızlık duysalar da bu rahatsızlık beklentilerinin altında kaldı. Ancak kısa bir süre sonra özellikle Uzların sürekli saldırıları onları daha batı'ya göç etmek mecburiyetinde bıraktı. Uzlar, Peçenekleri sadece yerleştikleri bu topraklarda arkalarından tâkip ederek kovalamakla yetinmek niyetinde olmadıklarını, onları Tuna boylarına kadar tâkip ederek gösterdiler. Tâkiplerde kalmadılar ve varlıklarını derinden göstermek amacıyla Peçenek yurdunun içinden geçerek Balkanlara kadar gittiler. Bu durum Peçeneklerin İtil boyundan çıkarılmaları anlamını da taşıyordu. Maalesef bu çıkarılmanın tarihini kesin olarak tesbit edemiyorsak da aşağı-yukarı 860 ile 890 tarihleri arasında olduğunu söyleyebiliriz.¹⁶⁵ Ayrıca bu mecburi

164 <http://history-doc.ru/> adresinden 18.01.2020 tarihinde alınmıştır.

165 Bu konuda Konstantinos'un eseri referans alındığından iki tarih vermektedir. Birincisi eseri hazırladığı zamandan 50 diğeri de 55 yıl önce çıkarıl-

gidişte özellikle Hazar Kağanlığında 9. yüzyıl başlarında meydana gelen iç savaşın etkili olduğunu da belirtelim. İsyancılar devletin gücünü oldukça yavaşlattı ve bu durum Uzların Hazarlar aleyhine dönmesine sebep oldu. Neticede iç karışıklıklar sonucunda ülke Uzların ve Peçeneklerin istilâsına maruz kaldı.¹⁶⁶

İslâm kaynaklarına baktığımızda, Peçeneklerle Hazarların sürekli savaştıklarını ve bu savaşlar neticesinde oldukça fazla esir elde ettiklerini görürüz. Örneğin İbni Rüştehan ve Gerdizî'nin kayıtlarına göre "*her yıl Hazarlar, Peçenek topraklarına seferler düzenleyip onlardan savaş esirleri getirirlerdi*".¹⁶⁷ Hudud'ül-Âlem de "*Hazarlar, oradan (Hazar Peçenekleri ülkesinden) İslâm ülkelerine köleler getirirlerdi*" denilmektedir.¹⁶⁸ Bu bilgilerden savaşın getirisini ticaretle de kullandıklarını anlıyoruz. Bu esir ve kölelerden oldukça fazla maddi gelir elde ederek zenginleştikleri de bir gerçektir.

Hazarların Peçeneklere karşı düzenledikleri münferid saldırılar ne kadar başarılı olursa olsun, yine de onları bütünüyle ortadan kaldırıp batı bölgelerinden nihaî olarak çıkarmayı başarmalarına yol açmadı. Yine Hazarlar,

dıkları şeklindedir. Aslında Konstantinos net olarak bilmediği için şifahi bilgiyi buraya aktarmıştır. Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167. Daha sonra C. Macartney, bu tarihleri Macar tarihiyle ilişkilendirerek, Macarların, Çerkeslerin saldırılarına maruz kaldıklarıyla bağlamaya çalışmıştır. Ancak ileri sürdüğü bu görüş ilim âleminde kabul görmemiştir. C. Macartney, *The Magyars in the IX Century*, Cambridge, 1930, s.108. Arap coğrafyacısı İstahrî'de Peçeneklerin batı'ya doğru gittiklerini, Bizans ile komşu olduklarını söylemekle beraber tarih vermemektedir. Ancak eserini 952'lerde yazdığına göre bu gidişin daha önce olduğu muhakkaktır. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.159; S.G. Agacanov, *Oğuzlar*, Çev. E.N. Neccef-A. Annaberdiyev, Selenga Yayınları, İstanbul 2002, s.194; Kurat, *Peçenek*, s.42; S.A. Pletnëva, *Polovtsi*, Moskva 1991, s.9-11.

166 Artamonov, *Hazarlar*, s.421.

167 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.32, 86.

168 Minorskiy, *Hududü'l-Âlem*, s.121.

Macarları siyasî hâkimiyetleri altına almadaki başarıyı Peçeneklere karşı gösteremediler.

Peçenek-Oğuz/Uz Münasebetleri

Peçeneklerin doğu komşuları olarak; Rus kaynaklarında Топк, Тork, Тorky; Bizans kaynaklarında “Uz” diye gösterilen Oğuz veya Guzlar, isimlerinden de anlaşılacağı üzere Oğuz boylarının batı kısmını teşkil eden grubudurlar. Batı Kök-Türk Kağanlığı’na bağlı boylar arasında yer alan Oğuzlar, bu devletin 657’de yıkılmasından sonra Yedisu’da teşekkül eden ve en güçlü Türk devleti konumuna yükselen Türgişlere bir süre bağlı olarak yaşadılar. Hazarların Kafkaslar’da yaptıklarını Türgişlerde Türkistan’da Araplara karşı yaparak onları durdurmayı başardılar. Bu sırada Oğuzlar bağımsız hareket ederek, Talas ve Çu havalisinde Peçeneklerle karşılaştılar. Bu topraklarda rahat bir hayat sürerlerken, daha önce de ifade ettiğimiz gibi 766’larda Kara İrtiş’ten gelerek Yedisu, Talas ve Çu’yu ele geçiren Karlukların, Türgişleri yenerek onların yerini almaları üzerine onlarla karşılaştılar.¹⁶⁹ Bu sırada Sır Derya’nın kuzeyinde Kangar-Peçenek boyu bulunuyorken, onlarla Karluklar arasında özellikle de İrtiş Nehri sahillerinde batı kolunu Kuman/Kıpçakların teşkil ettiği Kimekler yer alıyorlar, Kuman/Kıpçakların batısında ise Oğuzlar oturuyorlardı. Oğuzların, Karluk ve Kimek karşılaşması onların baskılarına maruz kalmalarına ve önlerindeki Peçenekleri iterek (ki Peçenek, Bacna, Nukarda ve Bağardalara saldırdılar) Yayık Nehri kıyılarına kadar gelmelerine sebep oldu. Bu iterek gelme Peçenek-Oğuz münasebetlerinde her iki boyun birbirlerine karşı gayet düşmanca bir politika izlemeleri ile sonuçlandı. Elbette ki bir zamanlar aynı topraklarda birlikte yaşayan

¹⁶⁹ Artamonov, *Hazarlar*, s.314.

hatta Oğuzların hâkimiyetini kabul eden Peçeneklerin bu birliktelikten ayrılmaları ve tek başlarına yollarına devam etmeleri Oğuzları hem gücendirdi hem de onlara karşı bir kızgınlık duymalarına sebep oldu. Böylece daha Türkistan'da iken ebedi bir düşmanlık meydana geldi.¹⁷⁰

Bu edebi düşmanlık özellikle Oğuzların Salur boyu ile yaşandı ve bunun izleri Dede Korkut Hikâyelerinde,¹⁷¹ Ebulgazi'nin Şecere-i Terakimesi'nde,¹⁷² Oğuznâme'nin Kazan Nüshasında¹⁷³ ve Türkmenistan'da kaydedilen destanlarda korundu. Sır Derya- Aral çevresinde veya Maverâ-ünnehir'de ortaya çıkan Oğuzlar içerisinde en güçlü boy olarak karşımıza Salurlar çıkmaktadır. Hem oldukça kalabalık bir nüfusa sahiptiler hem de güçlü bir teşkilatlanmaya sahiptiler ve bu özellikleri onların daha batıya ittikleri Peçenekler ile mücadele etmeye sevk etmişti. Dede Korkut Hikâyelerinde Salur'un düşmanı olarak Peçenekler verilmekte ve her ikisinin de amcaoğulları oldukları üzerinde durulmaktadır. Kazan Oğuznâmesi ve Şecere-i Terakime'de de akraba oldukları ancak Peçeneklerin kendi törelerini koyarak bağımsız hareket etme isteğini uygulamaya koymaları gösterilmekte ve ima yolu ile de suçlanmaktadırlar.¹⁷⁴ Bu kaynaklara göre Peçenek başbuğu Toymaduk, Salur obasını basar ve Kazan'ın olmadığı bir sırada annesi Çaçaklı/Saçaklı yada Kıpçaklı'yu kaçıırır. Aradan üç yıl geçer ve Salur Kazan, kethüdası Enkeş'i zengin hediyelerle Peçeneklere gönderir. O da Çaçaklı'yı geri getirir. Genç Salur Kazan'ın annesinin kaçıırılması aslında

170 Kurat, *Peçenek*, s.37.

171 O. Şaik Gökyay, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s.222-243.

172 Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, s.57-58.

173 N. Demir- Ö. Aydoğdu, *Oğuzname (Kazan Nüshası)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.

174 O. Karatay, "Oğuzlar ve Oğuz Yabgu Devleti", *Ortak Türk Tarihi*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2019, s.539.

bir sebep değil, sonuç olarak verilmektedir zira asıl sebep daha önce de ifade ettiğimiz gibi Peçeneklerin kendi başlarına bağımsız yaşamak isteyerek bunu uygulamalarıdır. Kazan Oğuznâmesi ile Seçere-i Terakime'de özellikle beş-altı kuşak boyunca devam eden çatışmalara yer verilmektedir. Bu yer verilmenin sebebi de galiba Peçeneklerin Salur iline daima baskın yapmalarıdır. Kazan'ın anesini kurtarması bile üç yıl gibi uzun bir zaman almıştır zira Peçeneklerin sürekli saldırı onlara bu imkânı vermiştir. Dede Korkut Hikâyelerinde bu mücadele Salur Kazan'ın büyük kahramanlık göstermesi üzerine zaferle ve Peçenekleri ağır yenilgiye uğratması ile sonuçlanmakta; hatta Dede Korkut Salur Kazan'a bir şiir yazmaktadır. Buna karşılık Kazan Oğuznâmesi ile Seçere-i Terakime'de kimin kazandığına dair bir bilgiye yer verilmemektedir.¹⁷⁵

Peçenek-Salur mücadelesi Agacanov'un verdiği bilgilere göre günümüzde de Türkmen halkı arasında mahiyet değiştirerek anlatılmaktadır. Buna göre Salur Kazan İt-Becene/Peçenek halkından bir kıza dünürcü gönderir, bunun üzerine Peçenekler onu öldürmeye karar verirler ve bu amacı gerçekleştirmek üzere de onu kendilerine misafir olarak davet ederler. Hiçbir şeyden habersiz Peçeneklerin yanına gelen Salur Kazan hemen öldürülür. Onun ölümünden sonra küçük kardeşi Ersarı, Peçeneklerden korkunç bir intikâm alır.¹⁷⁶

Tarih olarak Peçenek-Salur mücadelesinin sonuçlanması büyük bir ihtimalle 890 yılından sonra 894'lerdedir. Nitekim 9. yüzyılın sonlarına doğru batı'ya doğru yapılan büyük göçleri tetikleyen ve hızlandıran hiç şüphesiz 893'de Türkistan coğrafyasında meydana gelen olaylardır. Bunlardan en önemlisi bilindiği üzere Amu Derya ile Sır Derya

175 A.y.

176 Agacanov'un eserinde bu mücadelenin rivayetleri hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Agacanov, *Oğuzlar*, s.194-196.

Nehirleri arasında kurulan Samanî hanedanının ikinci hükümdarı Emir İsmail ibn-Ahmet (892-907)'in "Türk" komşularına karşı başlattığı seferidir. Ahmet'in karşısına çıkan Oğuzlar, mağlup olmaktan kurtulamadılar ve aynı yıl Hazarlarla anlaşma yaptıktan sonra kuzeyden Peçeneklere saldırdılar. Bu saldırılar 894 yılında da devam etti¹⁷⁷ ve Peçenekler, Oğuzlar ile yaptıkları bu mücadeleden, hayvanlarının büyük bir kısmını ve otlaklarını kaybederek çıktılar. Aslında Oğuzlar Peçeneklerin bir kısmını İtil'in ötesindeki yurtlarından daha 860-870'lerden başlayarak atıldılar ve giderek bölgeyi işgal ettiler. Daha sonra da batı'ya doğru ilerlediler ve bundan sonra kaynaklarda Uz adı ile anıldılar.¹⁷⁸ Öyle ki 10. yüzyılda yani 950'li yıllarda artık Yayık ve İtil boylarında hâkimiyet Uzların eline geçmişti.

Bu yıllarda İmparator Konstantinos'un eserinden Peçeneklerin, Uz ülkesinden yaklaşık beş günlük bir mesafede bulunduklarını öğreniyoruz. Yine o, Peçeneklerin Kuzey Karadeniz'i ele geçirmelerinin, Hazarların Uzlarla müttefiken indirdikleri darbenin akabinde gerçekleştiğini belirtmektedir.¹⁷⁹ Bu cümleden hareketle Uzlarla müttefik olan Hazarların belli bir süre Peçeneklerin saldırısını durdursalarda neticede her iki boyun Peçenek darbelerine dayanamadıklarını, Peçeneklerin Uzların saldırılarından kurtulduklarını ve Hazar barikatını aşmayı başararak Karadeniz civarlarına geldiklerini anlıyoruz.¹⁸⁰

Bilindiği üzere Peçeneklerde sosyal düzen sekiz boya, sekiz boyda kırk uruğa ayrılmıştı. Uzlar, Peçeneklere baskı yaparak İtil boyundan uzaklaştırdıkları zaman

177 Horvart, *Pechenegs*, s.11.

178 Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Boyları ve Devletleri*, Ankara 1972, s.65; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.183; V. Kossanyi, "XI-XII.nci Asırlarda Uzlar ve Komanlar'ın Tarihine Dâir", Çev. Hamit Koşay, *Belleten*, C.VIII, S.29, 1944, s.120.

179 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

180 Artamonov, *Hazarlar*, s.448.

Peçeneklerden bazı boylar Uzların yanında kaldılar. Bunun sebebi boyların kendi aralarındaki iç çekişmeler ve birbirlerinin hâkimiyetini tanımak istememeleri idi. Peçeneklerin en büyük boylarından ve yönetici tabakayı oluşturan Kangar boyunun hâkimiyetini tanımak istemeyen bazı boylar onlarla birlikte hareket etmek istemediler ve Uzların yanında kaldılar. İmparator Konstantinos'a göre de, Peçeneklerin bir kısmı kendi istekleriyle Yayık boylarında Uzlarla birlikte kaldılar: *".....Peçeneklerin yurtlarından sürüldüğü zaman, bazıları kendi istekleri ve şahsi kararlarıyla orada geride kaldı ve Oğuz denilenlerle birleşti ve bugün dahi onların arasında yaşarlar ve kendilerini ayıran ve kökenlerini ve kendi halklarından nasıl olup da koptuklarını ifşa eden ayırdedici işaretler taşırlar: Çünkü onların tunikleri kısadır, dize ulaşır ve elbiselerinin kolu dirsekten kesilmiştir, böylece kendi halklarından ve ırklarından kopmuş olduklarını gösterdiklerini görürsün".*¹⁸¹

Bu Peçenekler ellerinden iyi otlaklar alındığı için maddi olarak oldukça büyük bir kayba uğradılar nitekim Konstantinos'dan 30 yıl önce yani 920 yılında Müslümanlığı kabul eden İtil Bulgarlarının yanına giden İbn Fadlan geri dönerken 922 yılında Yayık Nehri yakınlarında bulunan ve Peçenek ülkesinde yer alan Çelkar Gölü sahilinde rastladığı Peçeneklerin fakir bir hayat sürdürüklerini kaydetmişti.¹⁸² Kanaatimizce burada karşılaştığı Peçenekler Uzların yanında bulunan Peçeneklerdi.¹⁸³ Bu da bize Peçeneklerin bir kısmının Uzlarla birlikte Deşt-i Kıpçak'a geldiğini göstermektedir. Sonuç olarak Peçeneklerin bir kısmının Maverâünnehir bölgesinde kalan Oğuzların

181 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.169.

182 L.Doğan, *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi I-II, Ankara 1954, s. 65; Ayrıca bkz. İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, s.41-42; Kurat, *Peçenek*, s. 30-33; Pletnëva, *Polovtsi*, Moskva 1990, s.11; Kurat, *Karadeniz*, s. 44-45.

183 İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, s.41.

yanında kaldıklarını, bir kısmının ise buradaki Oğuzlardan ayrılarak kuzeye giden ve Uz olarak adlandırılanların arasında kaldıklarını görüyoruz

Uzlar ayrıca hem Bizans hem de Kiyev Knyazlarının hizmetinde asker olarak görev aldılar. Rus yıllıklarında Aziz Knyaz Vladimir'in 985 yılında İtil Bulgarlarına karşı bir sefere çıktığı ve buna Uzların da katıldıkları kaydedilmiş¹⁸⁴ ise de Uzların Ruslarla temas kurmak üzere kitleler halinde Rusya'nın güneyine gelişleri 1036'daki Peçenek yenilgisinden sonra olmuştur. Böyle düşünmemizin sebebi ise Rus yıllıklarında Uzlara dair ilk kayıttın 1055 yılına âit olmasıdır. Daha önceki yıllarda Uzlar Özi'nin çok ötesinde doğu'da bulunuyorlardı.¹⁸⁵

Uzların İtil'in batısındaki durumları ile bulundukları yerler hakkında açık bilgilere sahip değiliz. 985 tarihinden itibaren Kuzey Rusya'da Suzdal-Rostov bölgesinde bulunmaları sebebiyle, bu Uz grubunun hareket sahasının Orta İtil'in batısından Sura, Oka ve Ten nehirlerinin başlarına kadar uzanmış olması mümkündür. Ancak Kuman/Kıpçak baskısı sonucu 1048 yılında Uzların esas kuvvetleri Ten boyundan Özi Nehrine doğru Kiyev Rusyası'nın güneyine kadar yayıldı. Tarihler 1060'ı gösterdiğinde Orta Özi boyunda artık kalabalık Uz grubunun olduğunu görüyoruz.¹⁸⁶ Uzların Rus bozkırlarına saldırıları, Rus Knyazlarının birleşerek Uzlara büyük bir sefer açmalarına sebep oldu. Yıllıklardaki kayıtlara göre, Uzlar

184 *Povesti Vremennih Let*, s.58; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.56; *Troitskaya Letopis'*, s.96; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionnyy Spisok*, s.132; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.41.

185 Peçenekleri önlerine katan Uzlar zamanla batı'ya doğru ilerlediler ve 1055'de Özi hattına ulaşılar, hattâ daha da ileriye kadar yayıldılar, Kossanyi, *Uzlar ve Komanlar'ın*, s.120.

186 Uzların Güney Rus bozkırlarındaki faaliyetleri hakkında bkz. D.A. Rasovskiy, "Peçenegi, Torki ve Berendi Ha Rus i Ugrii", *Seminarium Kondakovianum* VI, Prag 1933, s.43-64; Golubovskiy, *Peçenegi*, s.63.

Rusların bu hücumlarına değil cevap vermek, karşı durmak cesaretini bile gösteremeden hemen Tuna yönünde uzaklaştılar.¹⁸⁷ Bu uzaklaşmada Kuman/Kıpçak baskısı da ayrıca etkili oldu. Tuna'ya gelmeleri demek Peçeneklerin bulundukları yere gelmeleri demektir. Uzlar ilerlemelerine 1064/65 sonbaharına kadar devam ettiler, kendilerine karşı koyan Bizans ve Bulgar güçlerini bertaraf ederek Tuna'yı geçtiler. Bu şekilde Peçeneklerin arkasından, Balkan yarımadasına girip, Bulgar arazisi, Makedonya, Trakya ve hatta Bizans'ın Yunanistan'daki topraklarını tahrip ettiler.¹⁸⁸ Fakat bu hareket Uzlara çok pahalıya mal oldu. Bir taraftan şiddetli soğuk yüzünden çıkan salgın hastalıklar, öte taraftan en amansız düşmanları olan Peçeneklerin sıkça saldırıları Uzların çok kısa sürede mahvolmalarına sebep oldu. Geride kalanlardan bir kısım son bir kez şanslarını denemek için Macaristan'a akın ettilerse de başarı elde edemediler (1068). Bundan sonra artık güçlü bir kuvvet olmaktan çıkan Uz bakiyelerinden bazıları Bizans ordusunda görev alırlarken;¹⁸⁹ bazıları Güney Rusya'ya döndüler ve Rus Knyazlarının hizmetine girerek sınır boylarına yerleştirildiler.¹⁹⁰

Peçenekler, bölgeye Rusların gelmesi üzerine girdikleri mücadeleden istedikleri gibi bir başarı ile çıkamadılar, kağanlığın merkezi gücünü kaybetmesi üzerine çok az bir kısmı Rusların hâkimiyetini tanıırken büyük bir kısmı

187 Kossanyi, *a.g.m.*, s.121.

188 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.317; Kurat, *Peçenek*, s.152; Kafesoğlu, *Millî Kültür*, s.183.

189 Kossanyi, *a.g.m.*, s.124; Rasovskiy, Uzların Macaristan'a Peçeneklerin hemen arkalarından gelmeleri ile burada yaptıkları savaşlar hakkında geniş bilgi vermektedir. *Peçeneci*, s.19-42. Kurat, *Karadeniz*, s.67.

190 Uzlar daha ziyade Kiyev ve Pereyaslavl Knyazlıkları topraklarının Ros Nehri yakınlarında bulunan, "Prosye" adlı sınır mıntıkası ile Torçesk, Pereyaslavl ve birbirlerine uzak diğer şehirlere yerleştirmişlerdir ki bu suretle iki Knyazlık arasındaki bozkırlarda müdafaa kuşağı olarak görev yapmaları sağlanmıştır. Kossanyi, *a.g.m.*, s.125.

tanımadı ve buraları terk etmek zorunda kaldı. Peçeneklerin İtil Nehrinin doğusunda bulundukları sırada münasebet kurdukları halklar arasında ilk sırada Ten ve Kuban boylarında Hazar hâkimiyetinde uzun süre yaşamış olan Macarlar gelmektedir. Peçeneklerin, bu coğrafyayı ele geçirmeleri ile bundan sonra bölge Macar-Peçenek mücadelesine şahitlik etti. Ancak bu konuyu bir sonraki başlıkta ele alacağımız için burada girmiyoruz.

Peçeneklerin daha sonra münasebette bulunduğu iki boy ise İtil (Kama) Bulgarları ile Burtaslar'dır. Bilindiği üzere Kama ile İtil'in birleştiği yerde bir devlet kuran ve ticarette Hazarlardan sonra en yüksek seviyeye çıkan İtil Bulgarları ile Peçenekler arasında bir münasebetin varlığını tahmin etsekte bunu destekleyecek kaynaklardan maalesef yoksunuz. Aynı durum etnik menşei hâlâ tartışmalı olan Burtaslar¹⁹¹ içinde geçerlidir. Burtas-Peçenek münasebetleri hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Sadece 7. yy'da 10 bin süvari ile İtil Bulgarı ve Peçeneklerin üzerine gittiklerini biliyoruz.

Yayık-İtil sahasından Peçenekleri Deşt-i Kıpçak'ın en batısına Tuna boylarına gitmeye iten sebepler bilindiği üzere siyasidir. Zira Samar Nehrinin yukarısında kuvvetli bir Bulgar Devletinin varlığı, güneyde ise Hazar Kağanlığı'nın oluşu Peçeneklere bu toprakları uzun süreliğine kendilerine ebedi yurt yapma şansını vermedi. Bu yüzden bir taraftan İtil Bulgarlarının diğer taraftan Hazar Kağanlığı'nın arasında sıkışıp kalan Peçenekler için daha doğudan

191 Burtasların, Fin-Ogur, Sarmat-Alan ve Türk olduklarına dair çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu konu hakkında bkz.: A.H. Halikov, K voprosu ob Etničeskoy Terriorii Burtasov vo Vtoroy Polovine VIII- Naçaele X. vv, *Sovyetskaya Etnografiya*, № 5, 1985, s 161-164; A.Ye. Alihanova, "Voprosu o Burtasah", *Sovyetskaya Etnografiya*, 1949. № 1. Ayrıca günümüzde Fin halklarından biri olan Mordvaların ataları oldukları görüşü de bilim dünyasında tartışılmaktadır. A. Kovács, "A Kazár Kagánatus eny népe: a Burtázok", *Belverede Meridionale*, 25, 2013, s.6-16.

Uz ve Kuman/Kıpçak tehlikesinin belirmesi de komşularıyla özellikle de Hazarlarla bir mücadele içerisine girmek zorunda kalmalarına sebep oldu.

10.yy'da Kuzey Karadeniz sahillerinin Hazarların kontrolünden çıkması, onların gücünün ciddi ölçüde zayıfladığı anlamına gelmektedir. Hazarlar, 11. yüzyılın ortalarına doğru, kontrolleri altındaki Peçenek bakiyelerinin Macaristan ve Bizans'a sığınmadan önce diğer tüm Peçenek boyları ile birlikte Özi'nin ötesine atmayı başaran Uzların göç dalgalarını durduramadılar.¹⁹²Nitekim De Administrando Imperio'nun 9. Babında: "Oğuzların (*Ouzoi*) da Peçeneklere saldırılabileceği" kayıtlıdır.¹⁹³

Peçenek boyları arasında yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda bir grup Macaristan taraflarına gidip yerleşti. Özellikle 943 ile 972 yılları arasında bazı Peçenek boyları bu ülkeye gittiler.¹⁹⁴ Ayrıca Macarların Hristiyanlaşmasını sağlayan Kral Stefan zamanında (997-1038) yukarı Tissa ve Samos nehirlerinin yukarı mecrasına kadar geldiler. Bu gelme aslında doğudan gelen Uz baskısı yüzünden yaşandı.¹⁹⁵

Bizans kaynaklarından Kedrenos'a göre Peçenek yurdu Pannonia'dan¹⁹⁶ Özi Nehrine kadar uzanıyor ve Peçenekler, Uzlar ile sık sık savaşıyorlardı.¹⁹⁷ Muhtemelen bu savaşlar neticesinde Peçenekler, Özi'nin sağ tarafını boşaltmak zorunda kaldılar. Zira Uzlar doğudan gelen Kuman/Kıpçak baskıları ile Ten boylarını elden çıkarmışlardı. Tabii bu durum Peçenekler için Özi'nin sol sahilini de boşaltmak demekti. Bulundukları toprakların büyük bir

192 Artamonov, *Hazarlar*, s.452.

193 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.63.

194 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.5-7.

195 Kurat, *Peçenek*, s.127.

196 Günümüzde Macaristanın batısı, Avusturya ve Slovenya'nın doğusunda, Sırbistan ve Karadağ'ın kuzeyindeki bölgeyi kapsamaktadır.

197 *Kedrenos*, II, s.313.

kısmını elden çıkarmak zorunda kalan Peçenekler, bir taraftan Macaristan diğer taraftan Bizans topraklarının sınırlarına kadar gelerek akınlarda bulunmaya başladılar. Bizans'ın Bulgaristan'a 1118'de tamamen hâkim olmasından sonra da Peçenekler, doğrudan Bizans devleti ile sınır komşusu oldular ve akınlarına Tuna'nın batısında devam ettiler.

Konfederasyon ve Kağanlığa Gidiş: Ten'den Tuna'ya Karadeniz'in Kuzeyi Peçenek-Macar Münasebetleri

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 9. yüzyılın sonlarına doğru Samanî hükümdarı Emir İsmail "Türk" komşularına karşı sefer başlatmış, önce Oğuzları mağlup etmiş, hemen akabinde de aynı yıl Hazarlarla anlaşma yaparak, kuzeyden Peçeneklere saldırmıştı. Hücumlarına 894 yılında da devam etti.¹⁹⁸ Bu sırada Peçenekler, Uzlar ile yaptıkları mücadeleden, hayvanlarının büyük bir kısmı ile otlaklarını kaybederek çıktılar. Peçenek boylarının başında bulunan beyler kendi aralarında bir iştişare yaparak, âileleri ile birlikte hayat tarzlarına en uygun coğrafyayı bulmak üzere yola çıkmaya karar verdiler. İstikâmetleri mecburen batı oldu ve bu yeri aramaları çok da uzun sürmedi zira aradıkları yer zaten yollarının üzerinde bulunuyordu. Ten Nehrinin son akımının mecrasından başlayarak Tuna kıyılarına kadar devam eden ve daha sonraki dönemde Deşt-i Kıpçak'ın da bir bölümünü kapsayacak olan bu bozkırlar zaten o güne kadar Hun, Avar ve Bulgar gibi pek çok Türk boyuna yurtluk yapmış bir coğrafya özelliğini taşıyordu.¹⁹⁹

Hem Bizans hem de Arap kaynaklarında Macarlar genellikle Türk olarak adlandırılmışlardır. Bunun sebebi

198 Horvát, *a.g.e.*, s.11.

199 Kurat, *Peçenek*, s.44.

uzun süre Türk hâkimiyetinde yaşamış olmalarından kaynaklansa da²⁰⁰ Macarların bir Türk boyu olduğu görüşü de ileri sürülmektedir.²⁰¹ Macarların Karadeniz civarına tam olarak ne zaman ve ne şartlar altında göç ettikleri bilinmemektedir. Artamonov, Hazarlar'daki Kabar isyanını onların ortaya çıkış tezi olarak ileri sürmekte ve "eğer bu doğru ise onlar 9.yy'ın 20'li yıllarında göç etmişlerdir".²⁰² demektedir. Macarları İtil'in doğusunda yaşadıkları topraklardan ileriye batı'nın daha içlerine doğru sürenlerin Peçenekler olduğu artık bilinen bir gerçektir²⁰³.

Peçeneklerle Macarlar ile defa ne zaman temas kurmuşlardır net olarak bilinmemekle beraber bu konuda ileri sürülen çeşitli görüşler vardır. Bunlara göre Peçenekler İtil ile Yayık boyunda bulundukları zaman ilk defa karşılaşmışlardır²⁰⁴ veya bu karşılaşma Ten boyuna geldikleri zaman olmuştur.²⁰⁵ Konstantinos tarih vermeden Macarların Peçenekler karşısında defalarca yenildiklerini, bu yenilgiler yüzünden de yerlerini ve yurtlarını Peçeneklere bırakmak zorunda kaldıklarını şöyle anlatmaktadır:

*"Bulgaristan'da da Peçeneklerin bir kolu yerleşmiş ve Özi, Turla ve o kısımdaki diğer ırmaklara doğru yayılmıştır."*²⁰⁶ Bir

200 Artamonov, *Hazarlar*, s.433.

201 Lazlò Maràcz, "Macarlar", *Ortak Türk Tarihi*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, s.355-400.

202 Artamonov, *Hazarlar*, s.436.

203 Petre Diaconu, "Les Petchènègues au bas-Danube ", *Édition de L'Academic de la République Socialiste de Roumanie*, Bucarest 1970, s.12; Artamonov, *Hazarlar*, s.436.

204 K. Grot, *Moraviya i Madyari s Palovine IX do Načala X. Veka*, Sank-Peterburg 1881, s.190. Bu görüşü ileri sürmekle beraber buna kati deliller göstermemektedir. Bu eserdeki bilgiler <http://www.perunica.ru/istoria> adresinden 27.03.2011 tarihinde alınmıştır.

205 Kurat, *Peçenek*, s.46.

206 Tuna Bulgarlarının esas arazisi Deliorman, Dobruca, Bucak ile Karadeniz'in kuzeybatı kısımlarıdır. Ancak daha sonraları Macar, Peçenek ve Kumman/Kıpçak baskısı neticesinde Bulgarlar Tuna'nın kuzeyinden tamamen itilerek, Balkan Dağlarının güneyine Burgaz-Filibe-Sofya hattının güneyine doğru yayılmışlar ve zamanla günümüzdeki yurtlarına gelmişlerdir.

imparatorluk görevlisi buradan Kerson'a uğramaksızın savaş gemileriyle gönderilirse, burada da hemen aynı Peçenekleri bulur; imparatorluk görevlisi onlarla karşılaştığında, adamlarından biriyle onlara ileti gönderir ve kendisi gemisinin güvertesinde kalır ve savaş gemilerinde taşıdığı imparatorluk mallarını korur. Onlar görevliye gelirler ve vardıklarında görevli kendi adamlarından onlara rehineler verir ve kendisi de bu Peçeneklerden rehineler alır ve bunları savaş gemisinde tutar; ardından onlarla bir antlaşma yapar ve Peçenekler kendi adetlerine göre imparatorluk görevlisine yemin ettiklerinde, görevli onlara imparatorluk hediyelerini sunar ve onların arasından 'dostlar'olarak uygun gördüğü mümkünü kadar çok adamı alır ve geri döner. Onlarla antlaşma, imparator onları çağırdığı zaman, Ruslara, Bulgarlara veya yine Türklere karşı, imparatora hizmete edeceği şartıyla yapılmalıdır. Onlar tüm bunlara karşı savaş yürütebildiğinden ve defalarca kez onların üzerine yürüdüğünden, şimdi dehşet ile anılırlar. İşin şurası da aşikârdır: Bir keresinde Papaz Gabriel imparatorluğun verdiği yetkiyle Türklere gönderilmişti ve onlara şöyle demişti²⁰⁷: "İmparator hazretlerine yakın olun ve istediğimde hemen size gelip sizi bulayım; böylece imparator sizin gidip Peçenekleri yerlerinden sürmenizi ve onların yerine (eskiden oralarda siz yerleştiğiniz için) yerleşmenizi bildiriyor." Sonra Türklerin önde gelen adamları hep bir ağızdan haykırdılar: "Kendimizi Peçeneklerin hedefine koymuyoruz, çünkü onları yenemiyoruz; zira onların ülkeleri geniştir ve halkları kalabalıktır ve onlar şeytanın ortaklarıdır; bunu bize bir daha deme, çünkü hiç hoşumuza gitmiyor!"²⁰⁸

207 Konuşmanın şeklinden bu sırada Türklerin ve Macarların Bizans'a tabi oldukları ortaya çıkmaktadır.

208 Yukarıda belirtildiği gibi başka hiçbir yerde Gabriel'in görevi hakkında bilgi yoktur.

Burada bahsedilen elçi Papaz Gabriel'in hangi tarihte Peçeneklerin yanına gittiği tartışma konusudur. Ancak genel kanaat 940 ile 950 arasındaki bir tarih olduğudur.²⁰⁹

Bizans İmparatorunun sözlerine kulak verirse: “Türklerle (Macarlar) o zamanlar Kangar diye adlandırılan Peçenekler arasında savaş gerçekleştiğinde, Türklerin ordusu yenildi ve iki kısma ayrıldı. Bir kısım doğuya doğru gitti ve İran bölgesine yerleşti ve onlar bugün hâlâ Türklerin eski ismi olan ‘Sabartoi asphaloi (Sabarlar, Sabirler?) ile adlanırlar fakat öbür kısım voyvodaları ve önderleri Levedias’la birlikte batı bölgesinde, şimdi Peçeneklerin yaşadığı Atelkouzou (Etelközü) adlı yerlerde yerleşti”²¹⁰ demektedir. Buradan Macarlar (ki metinde hep Türkler şeklinde geçmektedir)’ın Karadeniz civarındaki bozkırlarda Lebedia²¹¹ veya Levediya²¹² (ki Macar beyi Lebedias’ın adından gelmektedir) denilen bir bölgeye yerleştiklerini; orada üç yıl kaldıktan sonra Atel veya Etelközü (Etelközi, Etel-küzü) denilen bölgeye göç ettikleri sonucunu çıkarıyoruz. Konstantinos’a atfen Peçenekler ile Macarlar arasında gerçekleşen savaşların şiddetli olduğunu,

209 Bu görüşmenin tarihi Manoyloviç’e göre Türklerin Turla kıyısında yaşadıkları sıralardır. Ğ. Manoyloviç “Studiye o Spisu “De administrando de imperio” cara Konstantina VII. Porfirogenita” IV, *Rad Jugoslavenskeye Akademije Znanosti i Umjetnosti*, 182, 1910, s.72-73; Bury, Leo VI’nın saltanat devresini (886-912) öngörmektedir. Bkz. J. Bury, *The Treatise De Administrando Imperio*, *Byzantinische Zeitschrift* XV, 1906; s.563, 568; G. Fehér ise 943-944 tarihi üzerinde durmaktadır. “Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des 10. Jahehunderts”, *Ungarische Jahrbücher*, 2, 1922, s.43-45; S. Runciman bunu 948 olarak tarihlemektedir. *The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign*, Cambridge 1927, s.108; Rasovskiy’de 927’den sonraki bir tarih demektedir, *Peçenegi*, s.11.

210 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.171.

211 Kurat bu ismi Peçenek Tarihi adlı eserinde Lebedia olarak verirken; “Peçeneklere Dair araştırmalar” adlı makalesinde Lebedeia şeklinde vermektedir. Bkz. Kurat, “Peçeneklere Dair Araştırmalar I Karadeniz’in Şimalindeki Bozkırlarda Peçenekler”, *İ.Ü. Türkiyat Mecmuası*, C.IV, 1936, s.114.

212 Bu ad kuşkusuz Grekçedir. Ancak Macarların bu yeri *Levedi* olarak adlandırması da mümkündür.

özellikle Macarların büyük hezimetlere uğradıklarını, ilk Peçenek hücumu sırasında Macarların yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Levedia'da olduklarını, Macarların Karpat Havzasına gelmeden önce Kankar/Kangar adını taşıyan Peçenek boyu tarafından yenilgiye uğratıldıklarını, bunun üzerine bir kısmının İran taraflarına Kafkasların güneyine Tiflis havalisine çekildiklerini -ki bunlar Macarların eski isimleri olan Savartoi Aspahaloi olarak adlandırılır- bir kısmının ise bağbuğları Levedi'nin önderliğinde batıya göç ettiğini anlıyoruz.²¹³

İran tarafına giden Macarlar belki de Peçenek hakimiyetini kabul eden Macarlar olabilir Karpat Havzasına yerleşen Macarlar, kendilerinden ayrılan ve doğuda kalan boydaşlarını hiç unutmadılar zira onları bulma ümidi ile 1235 yılında Dominiken keşişlerini gönderdiler. Bu keşişlerden biri olan Julianus bu Macarları bularak onlarla teması geçti. Moğol istilasından sonra bu Macar grubuna dair bilgiler yok oldu ise de hatıraları Başkurdistan'daki boy adlarında bugüne kadar yaşadı.²¹⁴

Bilim dünyasında Macar-Peçenek münasebetlerinde dikkati çeken en önemli mesele, Peçeneklerin hangi tarihte Etelközü'ye gelip, Macarları yurtlarından çıkardıklarıdır. Bu konuda ileri sürülen bazı görüşler şu şekildedir:

1. H. N. Orkun, 886 yılındaki Hazar-Uz ittifakından bahisle, bunların birleşerek Peçeneklere saldırdıkları ve bunların karşısında dayanamayan Peçeneklerin Macar ülkesine girdikleri ve onları yerlerinden ettikleri görüşündedir. Ancak burada sebep

213 I. Vászary, *Erken İç Asyanın Tarihi*, Çev. İ. Doğan, Ötüken Yay., İstanbul 2007, s.225.

214 F. Echert, *Macaristan Tarihi*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010, s.7; L. Rasovskiy, *Doğu Avrupa'da Türklük*, Yay. Haz. Y. Gedikli, Selenge Yay., İstanbul 2006, s.97.

- olarak ittifakın gösterilmesi gerçekte çok da örtüşmemektedir.²¹⁵
2. A. N. Kurat, Peçenek saldırısı sonrasında Macarların 890 yıllarında Kiyev Rusyasının güneyinden geçerek Tissa ve Tuna nehirleri ile Balatın Gölü çevresine geldiklerini ve burayı yurt edindiklerini ifade etmektedir.²¹⁶
 3. G. Moravcsik, bu olayın 896 yılında olduğunu belirtmektedir.²¹⁷
 4. M. İ. Artamonov, Peçeneklerin Macarları 895 yılında mağlup ettiklerini söylemektedir.²¹⁸
 5. P. Diaconu, Etelköz'deki Peçenek yerleşmesini ve Macarların çıkarılmalarını 896 tarihine bağlamaktadır.²¹⁹
 6. P. Golden 889 yılında Hazar-Uz baskısı sonucunda Peçeneklerin göç ederek Macarları yurtlarından çıkardıkları kanaatindedir.²²⁰
 7. R. Grousset'e göre Peçenekler bu topraklara 889-893 yılları arasında gelmişlerdir.²²¹
 8. İ. Kafesoğlu, Peçeneklerin 889-893 yılları arasında Etelköz'deki Macarları yerlerinden ettikleri görüşündedir.²²²
 9. G. Györffy ise bu tarihi 895 olarak vermektedir.²²³

215 H. N. Orkun, *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933, s.11.

216 Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki*, s.46.

217 Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, Akademie-Verlag, Berlin 1958, s.87.

218 Artamonov, *Hazarlar*, s.446

219 Diaconu, *Les Petchénégues Au Bas-Danube*, s.12.

220 P.B. Golden, *Erken İç Asya Tarihi*, Der. D. Sinyor, Çev. A. Arel, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2002, s.366.

221 R. Grousset, *L'empire des Steppes, Attila, Gengis-Khan, Tamerlank*, 5.Édition, Paris 2001, s.238.

222 Kafesoğlu, *Türk Milli*, s.180.

223 G. Györffy, "Sur La Question De L'Etablissement Des Petchénégues En Europe", *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, Tomus XXV, Budapest 1972, s.283.

10. A. P. Horváth da bu tarihi 895 olarak kabul etmektedir.²²⁴

Bu yazarlar arasında Peçenekler konusunda uzun yıllar araştırma yapan G. Györffy: *"Batılı müelliflerin bir kısmı Kostantinos Porhyrogennetos'un eserini 948 ile 952 yılları arasında kaleme aldığını ve eserin büyük kısmını oluşturan ana bölümlerinin kaleme alınma tarihinin ise 950 olarak kabul etmektedirler. Bu düşünceden hareketle yine müellefin eserinden yola çıkarak tarafımdan ortaya atılan 55 yıl öncesi fikrine itibar edecek olunursa Peçeneklerin İtil ve Ten nehirlerine yaklaşık olarak 895 yılında geçmiş olmaları gerekmektedir fikri onaylanabilir gözükmektedir. Bu dönemde meydana gelen savaşlar hakkındaki bilgilerde dikkate alınacak olursa 895 tarihinin kesinliği vurgulanabilir"*²²⁵ diyerek bu tarihin kesin olarak tespit edilebileceğini ifade etmiştir.

Bu geliş ile Peçenekler Ten boylarından Aşağı Tuna ve Seret (Siret) Nehrine kadar olan geniş sahanın tek sahibi ve hâkimi de oldular. Aslında Kostantinos, kaynaklarını iyi değerlendiremediği için verdiği bölgenin adını Levedia/Lebedia ve Etelközü olarak vermektedir. Etelközü'nün neresi olduğu hakkında tarihçiler birbirlerinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu ad Eski Macarca "Etelközü"den gelmekte ve "iki ırmak arası" anlamını taşımaktadır. Konstantinos bu yer hakkında hiçbir ayrıntı vermemekte; sadece eserinden Levedia'nın batısında olduğu neticesi çıkmaktadır. Konstantinos'un verdiği ipucunu değerlendirdiğimizde ise Etelközü'nün, Ten'den Tuna'ya kadar olan geniş topraklar ile Levedia'yı da kapsadığı görülür ki bu mümkün değildir. Moravcsik, burayı esas itibariyle Levedia'nın batısına yerleştirir. Yine o, Macarların, Özi-Turla boylarında kaldıkları görüşüne katılmamasının sebebini bu konu hakkında hiçbir ipucunun

224 Horváth, *Pecheneges*, s.7.

225 Györffy, *a.g.m.*, s.126.

olmamasına ve Peçenek saldırılarının buna imkân vermesine bağlar.²²⁶ Konstantinos'un eserini İngilizceye tercüme eden Jenkins, bu kelimenin gerçekten "ırmak arası" anlamını ifade ettiği kabul edilirse bu yerin Ten ile İtil arasındaki topraklar olacağı fikrini ileri sürererek, bu iki nehrin Karadeniz'in kuzeyindeki iki nehir değil de bu adlandırmaya katkı yapabilecek en az dört ırmağın daha olduğunu ilave eder.²²⁷

Etelközü'nün neresi olduğu konusuna gelince; Turla, Prut ve Seret nehirleri arası²²⁸ veya Özi ile Aşağı Tuna arası²²⁹ ya da genel olarak Özi, Bug, Turla, Prut ve Seret nehirlerini kapsayan coğrafya veya Karpat Dağları ile Turla Nehri veya Prut ile Turla Nehri arasındaki bölge olduğu görüşü daha yaygındır. Etelköz'ün neresi olduğu ile ilgili ileri sürülen bütün görüşleri değerlendiren O. Karatay, buranın Çulman-Ak-İtil boylarında olduğunu düşünmektedir.²³⁰ Kanaatimizce de bu bölge Karpat Dağlarının doğu eteklerinden başlayarak Turla Nehrine veya Turla ile Tuna Nehrine kadar uzanmaktaydı.²³¹ Kısacası Etelközü Ten'den Turla'ya kadar kuzeybatı Karadeniz bozkırlarını içine almıştır diyebiliriz. Levedia'nın da neresi olduğuna dair çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlere göre günümüzde muhtemelen Özi, Özi ve Ten; Ten'in yakınları, Azak ve Ten kıyıları; Ten'in batısı veya Aşağı Özi'nin sağ kolu olan İngul civarları olabileceğidir. Bu konuda da Karatay Levedia Karadeniz'in kuzeyinde ve Macar yıllıkçıların Dentumoger veya Dentia Moregia dedikleri yer olduğunu ileri sürmektedir.²³²

226 Moravcik, *Byzantinoturcica*, I, s.87.

227 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.55.

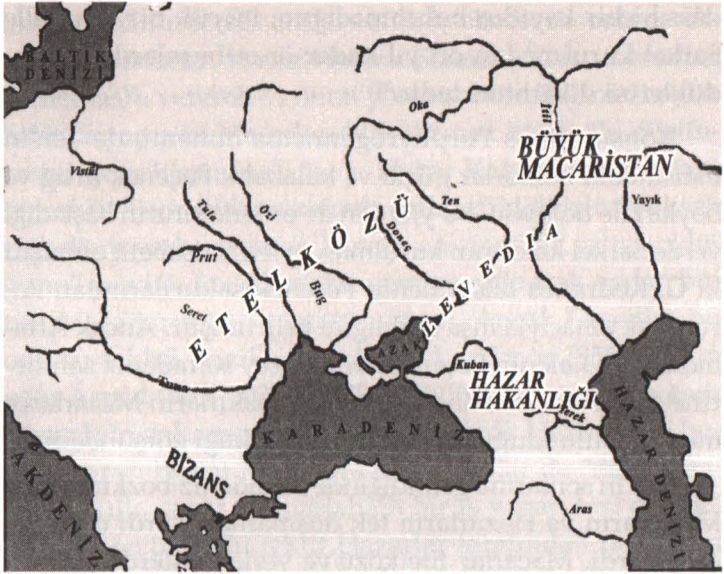
228 Jirecek, Turla, Prut ve Seret nehirleri arası demektir, *Geschicht der Bulgaren*, Prag 1876, s.163.

229 V. Zlatarskiy, *İstoriya Na Prvato Bulgarsko Tsartvo*, II, Sofia 1918, s.290.

230 O. Karatay, Etelköz: "Orta Macar Yurdu Hakkında Bazı Tespitler", *Belleten*, C. LXXVIII, s.281 (Nisan 2014), s.81.

231 Artamonov, *Hazarlar*, s.436.

232 Karatay, *Etelközü*, s.81.

Etelköz ve Levedia (Tahmini olarak)

Bazı araştırmacılar Etelközü'nün Levedia olduğunu ileri sürdülerse de bunu ispat etmekte zorlandılar.²³³ Rus tarihçi ve arkeoloğu Artamonov bu görüşe sahip çıkanlardandır. Ona göre, Levedia ile Etelközü büyük bir ihtimalle aynı yerdir ama bu görüşü kabul ettiğimizde Macarların Karadeniz civarlarına Peçenek saldırıları sonucu göç ettikleri sonucu kesinlikle ortadan kalkmaktadır. O, Macarların Etelközü'ye gelişleri ile ilgili olarak Bizans kaynaklarının verdikleri bilgileri değerlendirerek 836-837 yıllarında Tuna yakınlarında yaşadıklarını, 860'da Kırım'da, 862'de Elbe bölgesinde, 881'de Kabarlarla birlikte Viyana önlerinde görüldüklerini ve 894'de de Pannonia'ya bir sefer düzenlediklerini söylemektedir.²³⁴ Ayrıca 9.yy'dan daha önce Macarların Karadeniz civarlarında bulunduklarına

233 C.A. Macartney, "The Pechenegs", *Studies on Early Hungarian and Pontic History*, Ed. I. Peter, USA 1999, s.42.

234 Artamonov, *Hazarlar*, s.438-439.

dair hiçbir kayıdın bulunmadığını, büyük bir ihtimalle Sarkel kurulmadan on yıl kadar önce buralarda görüldüklerini düşünmektedir.²³⁵

Konstantinos Porphyrogennetos döneminde Ten'in batısındaki bozkırlar güçlü ve kalabalık Peçenek uruğ ve boyları ile doluydu. Bu yüzden de onlarla sınırın başladığı yerde Sarkel kalesinin kurulması öylesine isabetli olmuştu ki G. Kedranos bile kalenin Peçenek saldırılarından korunmak amacıyla inşa edildiğini belirtmiştir. Ancak Artamonov bu kalenin Peçeneklerin Kuzey Karadeniz sahillerine gelmelerinden önce, buradaki bozkırların Macarlarca meskûn bulunduğu bir sırada inşa edildiği görüşündedir.²³⁶

9.yy'ın sonlarına gelindiğinde Karadeniz bozkırlarında Macarların ve Hazarların tek düşmanları vardı o da Peçeneklerdi. Macarlar Etelköz'ü'ye yerleşmişlerdi ama bu kendilerine bir rahatlama getirmemişti zira karşılardaki Peçenekler bu topraklarda kendilerinden başka hiçbir gücü barındırmak istemiyorlardı. Buna karşılık bölgenin güçlü bir Peçenek idâresine girmesini istemeyen Hazarlar da boş durmayarak harekete geçmişlerdi. Peçeneklerin Ten sahasına yerleşmeleri onlar için daima en amansız düşman olma özelliklerini devam ettirmeleri demekti. Hazarlar, Azak Denizi sahillerinde ve Chersones'de (Kor-sun, bugünkü Svastopol)²³⁷ yürüttükleri ticaretin Peçenek akınları ile sekteye uğrayacağını anlamışlardı. Bu sırada kendilerine vassallığı kabul eden ve tevarüs yoluyla bey olan birinin yönetiminde Macarları idâre etmeleri de ayrıca işlerine gelmişti. Bu yüzden Macarlarla münasebet

235 A.g.e., s.439.

236 A.g.e., s.431.

237 Kırım yarımadasında günümüz Sivastopol'un hemen yakınlarında kurulmuş olan eski bir Grek kolonisidir. II.yy'dan itibaren Roma İmparatorluğu'nun Aşağı Moesia (Bizans İmparatorluğu dönemimde Romanya) bölgesinin bir parçası olmuştur. Bkz: Alexander Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 1991, C.1 s.418.

kurma yolunu tercih ettiler ve ilk iş olarak da onlarla akrabalık kurdular. Hazar Hakanı Slamutz kızını Levedias (Lebedias)'a vererek²³⁸, onun yönetiminde dağınık boylar halinde yaşayan Macarları birleştirmek istedi. Bu düşüncesini gerçekleştirmek üzere Hazar Kağanı aralarındaki topraklar Peçenekler tarafında işgal edildiği için “yüksek rütbeli, duyarlı, cesur ve Türkler arasında ilk ve tek olduğunu” yazdığı Levedias'ı bir gemiye çağırarak ondan bütün Macarların başı olmasını istedi. Ancak Levedias bu onurlu teklifi nazikce reddederek, Álmos (855-895)'un oğlu Árpád (890?-907 veya 895-900)²³⁹'ın bu makama getirilmesinin daha uygun olacağını söyledi. Hazar elçisi burada kararı bizzat Macarlara bıraktı onlar da “daha dirayetli, akıllı, cesur ve maslahatlı bir iş yapan kişi olarak” Árpád'ı seçtiler. Bu teklif Hazarlar tarafından da uygun bulundu ve Árpád, “Hazar âdetine göre” kalkanlar üzerine kaldırılarak bütün Macarların reisi (başbuğu) yapıldı.²⁴⁰ Bu şekilde Árpád'ın Macarların başına getirilmesiyle de Macar devletinin temelleri atılmış oldu. Ancak Hazarların bu planları, Peçenekler karşısında tutmadı, yeni düzen kendini kabul ettiremedi ve bekleneni de veremedi. Beş yıl sonra Árpád idâresindeki Macarlar, doğu'dan gelen güçlü Peçenek hücumlarına karşı koyamayarak yeni yurtlar bulmak gâyesiyle batı istikâmetine doğru harekete geçmek ve Pannonia'ya sığınarak, Hazarlarla bağlarını koparmak zorunda kaldılar.²⁴¹

Bu zorunluluk Peçenekleri çok memnun etmedi zira hedefleri, İtil'den Tuna'ya kadar bütün sahanın tek hâkimi olmak olduğundan, şartların kendileri açısından olgunlaşmasını beklediler. Beklemeleri çok da uzun sürmedi

238 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.171.

239 Artamonov, Árpád'ın 890 yılında başa getirildiği düşüncesindedir, *Hazarlar*, s.445.

240 Constantine, *De Adminstrando Imperio*, s.173.

241 Artamonov, *Hazarlar*, s.443.

ve bu amaca ulaşmak için gerekli zemin kendilerine Bulgarlar tarafından verildi. 890 yılında Tuna Bulgarları ile Bizans arasında çıkan savaşta, Bizans ordusunda Hazar askerleri de bulunuyordu. Bizans'ı yenen Bulgarlar özellikle Hazar esirlerine kötü davrandılar ve burunlarını keserek Bizans'a gönderdiler. Bulgarlara karşı bir şey yapamayacağını anlayan İmparator VI. Leon (886-912) 894'de Macarlara elçiler göndererek yardımlarını istedi ve onların başında bulunan Árpád ve Kurszán (?-904)²⁴² yardım vaadinde bulundular. Bizans tarafından Tissa, Karpatlar ve Transilvanya Dağları arasında yaşayan Bulgarlar üzerine gönderilen Macarlar, Tuna Nehrinin sağ sahilini geçerek, Temes Irmağı kenarında Bulgar hükümdarı Glad'ın askerlerini kılıçtan geçirdiler, ülkesini yakıp yıktılar, halkını yağmalayıp öldürdüler. Glad'ın kendisi kaçtı, yardıma gelen iki Peçenek başbuğu da öldürüldü.²⁴³ Bulgar hükümdarı II. Simeon (893-927)²⁴⁴, 893'de bu haberleri alınca bu yeni düşmanı karşılamak üzere çıktı, ancak mağlup oldu ve canını zor kurtarabildi. Macarlar, Bulgar başkenti Preslav'e kadar geldiler, bol miktarda ganimet ve savaş esiri aldıktan sonra geri dönerek bunları Bizans'a sattılar. Bu yenilgi üzerine Simeon barış anlaşması talebinde bulunmak zorunda kaldı ancak düşmanından intikâm almak

242 Árpád'ın hayatına dair en eski güvenilir kaynak Georgios Amartolos tarafından 10. yüzyılın başlarında yazılan eserdir. Eserde Bizans İmparatoru Leon'un (886-912) elçisi Nicetas Sclerus'u Macarlara 894 veya 895'te "hediye vermek" ve Bulgar İmparatorluğu'na karşı kıskırtmak için gönderdiğini yazmaktadır. Sclerus, Aşağı Tuna'da Macarların iki liderleri Árpád ve Kurszán ile bir araya gelmiş ve Sclerus'un amacı gerçekleşmiştir: Bir Macar ordusu kısa süre sonra Bulgaristan'a karşı Bizans gemileriyle Tuna'yı geçti. Árpád ve Kurszán'ın Sclerus ile yaptıkları görüşmelerde bulundukları konum tarihçiler tarafından tartışılmaktadır: bazıları Árpád'ın *gyula*, Kurszán'ın *kende* olduğunu bazıları da tam tersine Kurszán'ın *gyula* Árpád'ın babası Álmos'un *kende*'yi temsil ettiğini ileri sürerler.

243 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.4.

244 Bulgar Çarı Simeon (Symeon, 893-927), Hristiyanlığı kabul eden ilk Bulgar Çarı Boris (859-889)'in üçüncü oğludur.

fikrini de kafasından atamadı. Bu amaçla kuvvetlerini yeniden topladı, Macarların ezeli düşmanı olan Peçeneklerle anlaştı ve 895²⁴⁵-896²⁴⁶ yılında Macar ordusunun ana kuvvetlerinin komşularına yardım seferinde bulundukları bir sırada çoğunluğunu kadın ve çocukların oluşturduğu âilelerini Turla Nehrinde bırakmalarından istifade ederek Macar ülkesine girdi. Peçenekler ve Bulgarlar yurttan kalan az miktarda savunmasız Macar âilelerinden intikâm larını aldılar, bazılarını öldürdüler bazılarını da kaçırmaya mecbur bıraktılar. İmparator Konstantinos, *"Türkler sefere gittikleri zaman Peçenekler Simeon'la beraber Türklere karşı yürüdüler, ailelerini yok ettiler ve topraklarının korunması amacıyla geride bıraktıkları Türkleri berbat bir halde sürdüler"*²⁴⁷ diye kaydetmektedir. Seferden dönen Macarlar ülkelerinin yıkılmış halini görünce yeni bir yere yerleşmeye karar verdiler ve Karpat Dağları'nın kuzeybatı tarafında bulunan Veletsky/Verecke Geçidini aşarak Karpat Havzasına indiler, Tuna-Tisa nehirleri ve Balaton Gölü civarına gelerek yerleştiler.²⁴⁸Böylece Özi boylarını tahminen 889 veya 895 yıllarında terk etmek mecburiyetinde kalarak Turla ile Seret Nehri arasına çekildiler. Yine Macarların bir kısmı Peçeneklerin önünden uzaklaşırken, dağ geçitlerine sıkıştılar ve bu yüzden Erdel boğazından geçerek bugünkü yurtlarına geldiler. Bu arada bazı Peçenekler 890'lı yıllarda Kiyev Rusyası'nın güneyinden geçerek Tissa ve Tuna nehirleri ile Balatın Gölü çevresine geldiler ve buraları yurt tutundular.

245 Artamonov, *Hazarlar*, s.446.

246 C.Jirecek, *Gensche der Bulgaren*, s.64'de bunun 984 yılında; Zlatarskiy ise 896 yılında olduğunu belirtmektedirler. *İstoriya Na*, II, s.312-313.

247 Costantine, *De Administrando Imperio*, s.177.

248 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.177; Zlatarskiy, *İstoriya Na*, II, s.299; Zlatarskiy'e göre Macarların Peçenekler tarafından basılıp bozulmaları 897 yılında, Macarların Pannonia'yı işgalleri ise yaklaşık 899'da gerçekleşmiştir. s.301; Moravcsik'de bu görüştedir. *Byzantinoturcica*, I, s.131.

Macar tarihinde “Öskronik” diye adlandırılan kronikte Peçeneklerin saldırıları efsanevi tarzda kendine şöyle yer buldu: “Alpleri geçerek sayısız kartal gördükleri bir yere vardılar ve bu kartallar ağaçlardan üzerlerine sinekler gibi indiğinden ve sığırların ve atların iştahla yiyip bitirdiğinden burada kalamadılar”.²⁴⁹ Macarların yeni yurtlarındaki ilk işleri Bulgar ve Peçeneklerin Etelközü gerçekleştirdikleri yıkım sonucu ölen kadınlarının yerine yenilerini bulmak oldu. Bu aynı zamanda daha sonra Pannonia’da Slavlara karşı düzenledikleri ilk saldırının da asıl gayesi olacaktır.²⁵⁰ Yine bu sırada Moravya’daki Slavların, Knyazları Svyatopolk’un idâresinde Alman İmparatoru Arnulf’a (896-899) karşı mücadeleye girişmeleri Peçenek ve Bulgarların işini kolaylaştırdı. Zira Alman İmparatoru bunlara karşı yapacağı harekâta Macarları da davet etti. Onlar da davete icap ederek imparatora zaferi kazandırdılar. Macarlar özellikle etraflarındaki Slav unsurlarını idâreleri altına almaları ile Orta Avrupa tarihinde önemli bir rol oynadılar. Macarların Tissa ve Tuna sahasını işgal etmeleri üzerine Polonya ve Bohemya (Çekoslovakya) Slavları ile Balkanlar’daki Slav zümreleri arasında bir bağlantı kalmadı. Yine Peçeneklerin Macarları eski yurtlarından çıkarıp, yeni yurtlarına gitmeğe zorlamaları sonucunda da Batı ve Doğu Slavları ile Güney Slavları arasındaki bağlantı ortadan kalktı.²⁵¹

Bu dönemde Peçeneklerden bir grubun Macaristan taraflarına gidip yerleşmelerini, Peçenek boyları arasında bazı anlaşmazlıkların yaşadıkları şeklinde yorumluyoruz. Özellikle 943 ile 972 yılları arasında bazı Peçenek boyları bu ülkeye gittiler.²⁵² Ayrıca döneminde Macarların

249 G. Dilbaş, “Macar Tarihinde Peçenekler”, *History Studies*, Volume 5/2 2013, s.143.

250 Grot, *Moraviya i Madyarı*, s.315-316; Artamonov, *Hazarlar*, s.446.

251 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.19; Kurat, *Peçenek*, s.38, 43-50.

252 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.5-7.

Hristiyanlaşmasını sağlayan Kral Stefan zamanında (997-1000) Yukarı Tissa ile Samos nehirlerinin yukarı mecrasına geldiler. Bu gelme aslında bir bakıma doğudan gelen Uz baskısı ile de alakâlı idi.²⁵³

Bizans tarihçisi Kedrenos'a göre Peçenek yurdu Pannonia'dan Özi Nehrine kadar uzanmış ve Peçenekler, Uzlar ile sık sık savaşmışlardır.²⁵⁴ Muhtemelen bu savaşlar neticesinde Peçenekler, Özi'nin sağ tarafını boşaltmak zorunda kaldılar. Zira Uzlar doğudan gelen Kuman/Kıpçak baskıları ile Ten boylarını elden çıkardılar. Tabii bu durum Peçenekler için Özi'nin sol sahilini de boşaltmak anlamına geliyordu. Bulundukları toprakların büyük bir kısmını elden çıkarmak zorunda kalan Peçenekler, bir taraftan Macaristan diğer taraftan Bizans topraklarının sınırlarına kadar gelerek akınlarda bulunmaya başladılar. Bizans-Peçenek münasebetlerinde anlatacağımız üzere Bizans'ın Bulgaristan'a 1018'de tamamen hâkim olmasından sonra Peçenekler, doğrudan Bizans devletine sınır komşusu oldular ve akınlara Tuna'nın batısında devam ettiler.

Rus tarihçi Rasovskiy'e göre Macar tarihçileri bu Türk boyunu Macaristan tarihi kapsamında ele almışlardır.²⁵⁵ Peçeneklerin Macaristan'ı işgal etmeleri 10. yüzyılda Árpád zamanında başladı ve aşağı yukarı iki yüz yıl sürdü. Peçenekler, Macaristan'a kuzeyden, doğudan ve güneyden olmak üzere üç yönden geldiler. Güneyden gelen Peçenekler Demirkapı yoluyla, doğudan gelenler Karpat Dağlarının güney geçitlerini takiben Maros ve Szamos nehirleri çevresine ve batı yönünden gelenler ise Meszes Kapısı yoluyla Erdel, Sebes-Köös ve Szamos ovalarına ilerlediler. Kuzeyden gelenler Karpat Dağlarını, Seret ve Prut nehirlerini geçerek Tisa'ya geldiler. 10. Yy ortalarında Macarların

253 Kurat, *Peçenek*, s.127.

254 *Kedrenos*, II, s.313.

255 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.1.

kuzey komşuları artık Peçeneklerdi. Bu gelişten rahatsız olan Macarlar, Kralları Stefan zamanında genç devletin güney ve doğu sınırlarına Peçeneklere karşı ağaç kazıklar (zasek) diktirerek tedbir almaya çalıştılar.²⁵⁶ Bu bilgi bize her ne kadar Peçeneklerin artık Macaristan'a girdiklerini, güneyden Tuna'ya kadar uzandıklarını gösterse de yukarıda da söylediğimiz gibi Macaristan'ın kuzeyinde ve kuzey doğusunda bulunan Macar kaynaklarındaki Peçeneklere ait kadim izler, Peçenek ana kitlesinin kuzeydoğu yolunu kullandıklarını göstermektedir.²⁵⁷

10. yüzyılın ortalarına doğru Batı Macaristan'ın kuzeyi ile kuzeydoğusuna çok sayıda Peçenek geldi ki bunu Konstantinos Porphyrogennetos da teyit etmektedir. *De Administrando Imperio*'da 945 yılı için Macaristan'ın kuzeyden Peçeneklerle sınırdış olduğunu belirtmektedir.²⁵⁸

Peçeneklerin Macaristan'daki ilk yerleşimleri hakkında Macar kaynaklarında oldukça fazla bilgiler vardır. 10. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Macar başbuğu Zoltan (Zolta, 907-945?) ile birlikte yarı efsanevî kaynaklara ve *Anonim*'de aktarılanlara göre bu prensle birlikte ilk defa Macaristan'ın kuzeybatısında ve Fertö Gölü çevresinde Germen/Alman saldırılarına karşı koymak üzere duran "çok sayıda" Peçenekler yerleştirildi.²⁵⁹ Ayrıca "Zoltan oğlu Tokson (Taksony, 950?-970?) hanımını Kuman/Kıpçak ülkesinden aldı".²⁶⁰

256 Macarlar ve diktikleri ağaç kazıklar (zasek) hakkında bkz. A. Petrov, *Drevneyşiya Gramoti po İstorii Karpatorusskoy Tserkvi i İyerarhii*, Praga, 1930, s.15.

257 Rasovski, *Peçenegi*, s.4.

258 *De Administrando Imperio*, s.175-177.

259 Rasovski çalışmasında Macar kroniklerini ve kaynaklarını kullanarak çok kıymetli bilgileri bilim dünyasının hizmetine sunmuştur. *Peçenegi*, s.8.

260 Féher, *a.g.e.*, s.129; Rasovski, *Peçenegi*, s.5. Burada Kuman/Kıpçak olduğu belirtilede bazı araştırmacılara göre Peçenek de olabilir.

Macar ilyüstrasyonu "Resimli Macar Yıllığı"nda
Takson'nun resmedilişi²⁶¹

Peçeneklerden yine büyük bir grup Zoltan'ın halefi Taksony, zamanında Macaristan'a yerleştirildiler. Macar Kralı I. Belá (1060-1063)'nın Anonim'in de bu hadise hakkında "Peçeneklerin merkezleri olan Tonuzoba'dan Tokson'a gittikleri ve Macar başbuğunun gelenleri Kuzey Macaristan ile Tissa'daki Kemej (y) bölgesine yerleştirdiğine" dair kayıtlar mevcuttur.²⁶² Yani Taksony zamanında birçok Peçenek boyu başlarındaki Tonuzaba/Tanuzaba'nın yönetiminde kuzey Macaristan'da Kemej arazisine yerleştirildiler. Tonuzaba'nın oğlu Macarların Hristiyanlığı kabul ettikleri

261 wikipedia.org'dan alınmıştır.

262 Rasovski, *Peçenegi*, s.5-6.

dönemde doğdu ancak babası Tonuzaba'nın Hristiyan olmayı reddettiği için ona Türk ad verme geleneğine göre isyan anlamına gelen Ürküd adını verdi. Bu hadise Gesta Hungarorum'da şöyle anlatılmaktadır: *"Bu sırada Peçenek topraklarından yönetici soya mensup bir yiğit gelmişti. İsmi Tanuzaba idi: Ürkünd'ün babası ve Tomaj soyunun atasıydı. Hükümdar Taksony kendisine Tisa Nehrine kadar Kemej civarında yerleşecek topraklar vermişti; burada şimdi Abád Nehir geçidi bulunuyor. Bu Tanuzaba hükümdar Taksony'un torunu Kral Aziz István zamanına kadar yaşamıştı. Takdis edilmiş Kral István, Tanrı'nın emirlerini va'z ve Macarları vaftiz ettiğinde, inancına sadık kalan Tanuzaba Hristiyan olmayı reddetti; kendisi ve karısı Hristiyan olarak ve İsa'nın himayesinde ebediyete kadar yaşamamak için hayattayken karısıyla birlikte Abád nehir geçidine defnedildi. Fakat oğlu Ürkünd bir Hristiyan olarak ebediyete kadar İsa'nın himayesinde yaşayacaktır."* Gesta Hungarorum'a göre 931 yılında reis Zolta/Zoltan ülkenin sınırlarını çizmiş ve Peçenekleri sınır muhafızı olarak görevlendirmiştir.²⁶³

Bu sırada Peçenek topraklarından yönetici boya mensup Macaristan'da Tokson bölgesinden başka kaynaklardan anlaşıldığına göre ayrıca Bila ve Baksa'ya gelinmiştir ki bunları Pest hükümranlığına aitti.²⁶⁴ Buraya gelenlerin adları da Peçenek olarak kaydedilmiştir.²⁶⁵ G. Fehér, *Die Petschenegen und die Ungarischen Hunnensaga* adlı eserinde Macar kroniklerindeki çeşitli hikâyeleri anlatarak buradan hareketle birçok Peçenek boyunun Macaristan'da çok geniş alanlara yayıldıklarını öne sürmüştür. Ayrıca Özi önlerinden hareket ettiklerini ve buradan da doğudan gelen

263 Dilbaş, a.g.m., s.147.

264 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.6

265 Géza Fehér, "Die Petschenegen und die ungarischen Hunnensagen", *Körösi Csoma-Archivum*, I, köt. 2, szám, 1921, s.131, 136; Rasovskiy, *Peçenegi*, s.6.

Uz baskısı ile Tokson'un idaresi altından çıkmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir.²⁶⁶ Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogennetos'da bu göç hakkında Özi önlerindeki Peçenekler bölümünde boy adlarıyla beraber bilgi vermiştir.²⁶⁷ Fehér göç eden bu Peçenekleri Özi önlerindeki üç boyun adı altında toplamaya çalışmıştır: Çoban, Külbey ve Tolmaç.²⁶⁸

Fehér'in ileri sürdüğü görüş doğru kabul edilirse Peçeneklerin göç ettikleri tarih yaklaşık olarak 968'lerdir. Kiyev Knyazı Svyatoslav'ın Hazarlara 965 tarihinde ağır bir darbe vurmasının²⁶⁹ ardından Ten'in ardındaki bozkırlar Özi'ye doğru Uzlar tarafından ele geçirildi ve Özi dolaylarındaki Uzların Peçenekleri tazyik ederek batı'ya gitmelerini sağlamaları birbiriyle bağlantılı olarak gerçekleşti.

Rasovskiy, Peçeneklerin Macaristan'a girişlerinin sessiz akislerinin Árpád döneminde görüldüğünü ve Macar Kroniklerinden *Simonis de Keza* ile *Thwroc'z*'da çeşitli yerli topluluklar arasında Peçeneklerin de adının kaydedildiğini belirtmektedir.²⁷⁰

Peçenekler, Kral Aziz Stefan (Macarca Istvan 1000-1038) zamanında da Macaristan'a gelmeye devam ettiler. Macar kaynakları Stefan'ın Peçeneklere karşı üç savaş yaptığını

266 Fehér, *a.g.e.*, s.136.

267 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.171.

268 Fehér *a.g.e.*, s.136; Rasovskiy'de Fehér ile aynı görüşü paylaşmaktadır. *Peçenegi*, s.14; Konstantinos Porphyrogennetos'daki boy ve bey adlarının çözümlmesi için bkz. Gy. Németh, "Zur Kenntnis der Petschenegen", *Körösi Csoma Archivum*, I, 1922, s.219-225; "Die petschenegen Stammesnamen", *Ungarische Jahrbüher*, X, 1930, s. 27-34; *A honfoglalo Magyaraság kialakulása*, Budapest, 1930, s.45 vd.

269 *Povesti Vremennih Let*, s.47; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.42; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.63-64; *Troitskaya Letopis'*, s.84; *Voskresenskaya Letopis'*, s.287; *Nikonovskaya Letopis'*, s.31; Krş. E. A. Zagorovskiy, *Oçerk İstorii Severnogo Priçernomorya*, I, Odessa, 1922, s.49.

270 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.7.

yazarak bu savaşların yapıldığı yer olarak Transilvanya'yı göstermektedirler.²⁷¹ Bu sırada 60 kişilik bir Peçenek topluluğu barışçıl yollardan Macaristan'a gelerek kendilerine yerleşim yeri aramayı denediler ancak Macarlar tarafından kılıçtan geçirildiler. Rasovskiy bu bilgilerden hareketle Peçeneklerin Macaristan'a güneyden değil, Tuna'dan ve Taksony döneminden sonra kuzeyden Tissa'nın üst taraflarından ve Samos'tan girdiklerini söylemektedir.²⁷² Bu sırada Macaristan'a gelen Peçenek boyları bu topraklara iyice yerleştikleri gibi ana Peçenek ordası da Özi önlerinde kuruldu. Nitekim bu boylar bu topraklarda zamanla güçlenmeye başladılar ve son yüzyıllarını burada geçirdiler.

Peçenekler aslında Tuna önlerine aşama aşama göç ettiler. Bilindiği üzere baskılar ve 11. yüzyılın 40-60'lı yıllarında süren bir yıkım neticesinde Bizans ve Macaristan topraklarına girdiler ve Kuman/Kıpçaklar tarafından Tuna'nın alt kısımlarına itildiler. Bu yılları kesin olarak belirtmemiz zordur ancak bilinen düşmanın dehşetinden sakınmak için çeşitli boyların Macaristan ve Bizans'ın derinliklerine dağıldığıdır. Macar kaynakları bu gelenleri karıştırarak Kun veya Bessi olarak adlandırdılar. Bizans kaynakları ise tüm bunları klasik bir tasnif olarak İskit adı altında verdiler. Bu yüzden hangi Türk boyunun başbuğları Ozul idaresinde 1070'de Macaristan'a hücum ettiğini tespit etmek güçtür, bunlar Karpatların güneyine geldiler, Mezösek'ten geçerek Pannonia'yı yağmaladılar ve Bigar'a kadar her yeri harap ettiler. Bunun üzerine Kral Solomon (Salamon 1063-1074) bu boyların üzerine gitti ve kardeşleri I. Géza (1074-1077) ile Ladislav (Macarca László, Láslo, 1077-1095) Çergalom Meydan

271 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.7; I. Gyárfás, "A Jász-Kúnok Története", I-IV, *Kecskemét-Szolnok*, Budapest, 1870-1885, II, s.66.

272 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.7.

Savaşında hepsini kılıçtan geçirdi. Ancak burada kılıçtan geçirilenlerin Kuman/Kıpçaklar mı yoksa Peçenekler mi olduğu konusu tam net değildir.²⁷³ Bununla birlikte Peçenek oldukları konusunda tereddüt etmediğimiz başka bir çarpışma ise 1072 yılında Peçeneklerin Bizans'ın kışkırtmasıyla Macaristan'a saldırımları sonucunda gerçekleşti. Bu Bizans tarihinde, Kral Solomon'un Bizans'ın Belgrat'taki kalesine saldırısı olarak adlandırıldı ve başta Peçenekler olmak üzere diğer Türk boylarının da katılımı ile Macaristan'a hücum edildi. Burada Türk boylarına ait askerler Belgrat valiliğine yardıma geldiler, Sopron Jupan ile Yanom'un kellesini aldılar ve onların beyi Hazar güçlükle kaçmayı başardı. Geri kalanlar ya katledildiler ya da esir alındıdır ki bu sonuncular kroniklerin ifadesine göre "binlerce" dir.²⁷⁴

Peçenekler 10.yüzyıldan itibaren Macaristan'a yerleştiler ve 11. yüzyıldan itibaren de Macar ordusunda önemli bir askerî güç olarak görev aldılar. Bu görevlerin tarihi kaynaklara aksedenlerinden bazıları şunlardır: Kral Ladislav

273 Gyárfás *a.g.e.*, II, s.54, 178-181; bunu Kuman/Kıpçakların saldırısı olarak değerlendirirken; Golubovskiy, *Polovtsi v Vengrii*, Kiyevsk. Univer. İzvestiya, 1889, s.XII ile M.A. Szokolay, "Magyarországai bessenyőtelepkéről", *Föld és Ember* 9, 1929 s.66; Peçenek olarak değerlendirmişlerdir.

274 J. Jerney, "Keleti utazása a magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845", *Föld és Ember*, 1929, 2, s.229; Gyárfás, *a.g.e.*, II, s.74-75, Szokolay, *a.g.e.*, s.66 ile László bunları Peçenek olarak addetmişlerdir. E. László, *A Tizenkét legkritikusabb Kérdés*, Kolozsvár, 1917, s.114; V. Vasilevskiy ise Peçeneklerin bu sırada Tuna'nın sol tarafına geçmiş olabilecekleri görüşündedir. *A.g.e.*, s.44; Rasovskiy'de Macar tarihçiliğindeki yaygın görüşe göre çok sayıdaki esirin Belgrat altında toplandıklarını, Sopron-Moson sınırına yerleştirildiklerini, galip tarafın onların Sopron jupan'ı olduğunu, belirterek bu galibiyette Peçenekleri herhangi bir yere yerleştirme kudretine sahip olan kralın da hazır bulunduğunu söylemektedir. Ancak ona göre bu esirlerden hiçbirinin Sarviza'ya yerleştirilmediğini unutmamak gerekir. O ayrıca krallığın başkenti olan Sekel-Feyervar'ın hâkimiyeti altında daha erken dönemdeki kaynaklarda Peçeneklerden teşkil edilmiş büyük askeri birliklerin olduğunu da kaydetmektedir. *Peçenegi*, s.18.

zamanında Tuna kıyısındaki bozkırlarda Peçenek ve Uzar etkili oldular ve 1078'lerde artık Kuman/Kıpçakların yerini aldılar. Kuman/Kıpçaklar Tuna boylarında ilk defa 1091 yılında göründüler ve Bizans'ın desteğiyle Bizans sınırlarındaki Peçenek yerleşmelerinin barış yapmak istemelerine rağmen onlar üzerinde büyük bir yıkım gerçekleştirdiler.²⁷⁵ Bu hadiseden sonra toparlanamayan Peçenekler 1123 yılında Macaristan'a kaçmak zorunda kaldılar.²⁷⁶

Peçenek-Bizans münasebetleri kısmında detaylı bir şekilde anlatacağımız 1122 yılında yaşanan Bizans İmparatoru İóannes Kinnamos'un Peçenekleri büyük bir mağlubiyete uğrattığı savaş hakkında Macar Kroniği Thwroc'z'de şöyle bir bilgi bulunmaktadır: *"Kun" Hanı Tatar ile imparatorun katliamından kurtulmayı başaran az sayıdaki kişi Ugor (Macar) Kralı II. Stefan'ın (Istvan, 1116-1131) yanına kaçmışlardır. Kaçıp gelenler bir anda saray çevresindeki köyleri işgal edip, her yeri kullanmışlar, hatta Macarları bile ezmeye başlamışlardır. Tüm bunlar ancak Kral II. Stefan'ın Peçenek sevgisiyle açıklanabilir"*.²⁷⁷ Görüldüğü üzere Macar kaynaklarına göre Peçeneklere karşı en fazla sevgi gösterisinde bulunan II. Stefan'dır. Yine Macar Kroniği Thuróczy'a göre hâkimiyete geçmesinden sonra, bu sevgisini ve zaafını ölen bir Peçenek'e karşılık on Macar'ı idam ettirmesi ile de göstermiştir. Bu sırada Peçeneklerin başında başbuğ Tatar (Tartar?) vardı ve onun önderliğinde Bizans imparatorunun kılıcından kurtulmayı başardılar. Ayrıca Macaristan'ı ele geçirmekle kalmayıp Macarları da öldürdüler. Ancak Peçeneklerin Macar sarayındaki hem saltanatları hem de önemleri Stefan'ın ölümünün ardından sona erdi. Bu kraldan sonra kroniklerde belirtildiği üzere Peçenekler "suç işlemeyi âdet edindiler".²⁷⁸

275 Vasilevskiy, a.g.e., s.96-107.

276 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.18.

277 A.y.

278 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.19.

Kral Stefan'dan önceki dönemde Peçeneklerin Macaristan tarihinde oynadıkları rol hakkında çok fazla bir bilgiye sahip değiliz. Peçeneklerin Macar ordusunda adları ilk defa 1052 yılında geçmektedir. Macarların bu yıl Layta sınırında Kutsal Roma Germen İmparatoru Henry (1017-1058) ile yaptığı savaşa Peçenekler de katıldılar. Bu katılma aktarıldığına göre tam bir Asyalı mahareti ve yiğitliği içerisinde oldu. Macarlarla beraber gece Germen imparatorunun çadırına saldırdılar, kementlerle nöbetçileri avladılar ve gün ağarınca da Henry'e kendi idâreleri altındaki okçularla nefes aldırmadılar.²⁷⁹

Aslında Peçenekleri daha 1074 yılında, Layta sınırında görüyoruz. Macar Kralı Géza (1074-1077) tarafından sürülen önceki Kral Solomon, Almanların yardımıyla Macar sınırına geldi; Peçenekler de bu durumu kendi çıkarları için kullanmakta gecikmediler ve bu iç çekişmenin müdâhili olarak Géza'nın tarafında yer aldılar. Solomon tarafından boşaltılmayan Sopron sınırını Kral Géza'nın kendilerine "özgürlük" ve başka ayrıcalıklar vereceğini söz vermesi üzerine korumaya gittiler. Peçenekler başbuğları Zoltan komutasında şiddetli bir şekilde savaştılar ve Almanlar "gördükleri dehşetten korku içine düşterek" Solomon'a yardım edemediler. Solomon kendi ordusuyla Peçenekleri dağıttı; büyük bir bölümü Fertö Gölü kıyılarında ölürken sadece bir kısmı başbuğları Zoltan ile birlikte kaçmayı başardı.²⁸⁰

1116 yılında Peçenekleri Sekelller (Székely)²⁸¹ ile Macar ordusunda müttefik olarak görüyoruz; sınırdaki Olsava

279 Gyárfás, *a.g.e.*, II, s.96; Rasovskiy, *a.g.e.*, s.21.

280 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.44.

281 Sekelller siyasi teşkilâtları, savaş teknikleri ve yazı şekilleri ile Türk hususiyeti taşımışlardır. Macarların 10. asra kadar yalnız Türk boylarıyla karıştıkları tezinden yola çıkan bilim insanları, Sekellerin hangi Türk boyunun devam oldukları konusunda çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Rásonyi, *Doğu Avrupada*, s.71-72.

Nehrinde²⁸² gerçekleşen II. Stefan'ın (István) Çek Kralı Vladislav (1109-1125) ile olan görüşmesinde ona refakat ettiler. Bu görüşmede küçük çaplı da olsa kan döküldü ancak neticede iki devlet arasında sağlam bir barış anlaşması imzalandı. Kral Vladislav, Stefan'ın ordu düzenini görünce, Macarlardan erken davranmaya karar verip saldırdı ise de geri püskürtüldü. Bu sırada Peçenekler ve Sekeller boş bulunarak kaçtılar. Bunu gören Çekler yeniden saldırıya geçtiler ve Peçenekler ile Sekellerin ezildiklerini gördüler. Bunun üzerine kaçmaktan vazgeçerek, toparlanıp yerlerinde durdular. Başlangıçta sadece bir görüşme olarak tasarlanan Kralın görüşmesi sonuçta Macar ordusunun beklenmedik bir yenilgisiyle sonuçlandı. Bu bilgiler Thuróczy Kroniği olarak da adlandırılan Choronica Hungarorum'da şu şekilde kaydedilmiştir:

“Hükümdarlığının dokuzuncu yılında Dalmaçya'ya geldi ve Dalmaçyalılar onu saygı ile karşıladılar. Buradan dönünce ordusuyla Leh sınırlarını tahrip etti. Ülkenin ileri gelenleri ise István'ın Çek prensiyle görüşüp konuşmasına karar vermişti. István Macaristan'a sınır olan Olsava Nehri'ne geldiğinde ve Çeklerin prensiyle karşılaştığında onları birbirlerinden sadece bu nehir ayırıyordu. Oysa Solt isminde işe yaramaz ve sadakatsizliği yüzünden Macaristan'dan kovulmuş bir adam vardı, bu da Çeklerle beraber orada idi. Kral, prensle görüşme yapmadan önce Solt gizlice krala haberci gönderdi ve şöyle dedi: “Efendime sadığım, Çekler hakkında ne biliyorsam, bilginize sunuyorum. Kral, prensle görüşmek istediğinde, prens derhal onu yakalayacaktır, çünkü adamlarınızın buraya silahsız geldiklerini duydu...”

282 Ya Morava'nın kolu olan Olsava ya da Vaga'nın kolu olan Holeska.

Bu elçi dönünce prenze şunları söyledi: “Kralla görüşmek istediğinde kral derhal seni yakalayacak. En iyisi adamlarını silahlandır ve karargâhta bu şekilde bekle”.

Çekler ise deliler ve sarhoşlar gibi sevindiler. Solt'un önerisini yerine getirdiler.

Solt başka bir haberciyi de krala gönderdi ve “Onlar sizin karargâhınıza gelmesinler diye okçularınızı prensin karargâhına gönderiniz” dedi.

Kralın çabuk öfkelenen bir mizacı olduğundan -adamlarının öğütlerini dinlemeden- Solt'un dediğini yaptı. Çekler ise okçuların gelişini görerek şüphelenmeden Solt'tan işittikleri her şeyi doğru sandılar. Okçulara saldırdılar. Alçak Peçenekler ve Sekeller, kralın karargâhına kadar ulaştılar, üstelik yara bile almadılar. Kral bunu duyunca birkaç adamın refakatinde hızla Macaristan'a döndü, adamları sınıra silahsız gitmişlerdi ve silahı olanın da silah kuşanmaya fırsatı olmadı çünkü kralın niyetini bilmiyorlardı. Kral, kendisinin Salomon kadar erdemli, Samson gibi güçlü, David gibi cesur olduğunu düşünüyordu”.²⁸³ Burada zikredilen Peçenekler muhtemelen sınırda muhafızlık yapan Peçeneklerdi.²⁸⁴

Peçeneklerin Macar ordusundaki varlıklarına dair başka bir örnek ise 1146 yılına aittir. 1146 yılında Peçenekler Macar Kralı II. Géza (1141-1161)'nın Avusturya Prensi Henrik Yazomirgot (Jasomirgott, 1141-1177)'un ordusuna karşı yaptığı savaşa katıldılar. Layta Nehri havzasında ve Moson Kalesi önlerinde yapılan savaşta Peçenekler, Sekellerle beraber atlı askerî birlik olarak okçu nizamında cephe önünde yer aldılar. Burası aynı zamanda Layta sınırında bulunuyordu. Macarların savaşta başarıya ulaşmasını Peçeneklerin

283 M.Şenol, *Macar Kroniki Chronica Hungarorum: Birinci ve İkinci Bölümlerin Tercüme ve Değerlendirilmesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s.168-169.

284 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.44-45.

kendiliğinden harekete geçip savaşa başlamaları ve Almanları yenmeleri sağladı. Alman ordusu dağılırken, savaş meydanında ölenler arasında komutan olarak görev yapan iki "kont"un yanı sıra pek çok asker de vardı. Askerlerden ancak çok az bir kısmı kaçmayı başarabildi.²⁸⁵

1150 yılında Peçenekleri Halezlerle (Kalizler)²⁸⁶ beraber Sırpların Bizans ile yaptıkları savaşta Macar ordusunda yardımcı birlikler olarak görev yaparken görüyoruz.²⁸⁷

1162/3 yılına gelindiğinde Peçenekler, Macar Kralı IV. Stefan (1062/3-?)'in kendisine bağlı boylarıyla bir savaş yaptılarsa da başarısız olarak Yunanistan'a kaçmak zorunda kaldılar. Savaşın Macaristanda en fazla Peçeneğin yaşadığı Sekes-Feyervar yakınlarında olması IV. Stefan için büyük bir talihsizlik olsa da onun bunu başarıya döndürebilmesi büyük başarıdır.²⁸⁸

Peçenekleri, 1260 yılında Macar Kralı Béla (1235-12270)'nın Çek Kralı II. Otokar ile Kressenbrun'da yaptığı meydan savaşında Macar ordusunda görevli askerî birlikler arasında görüyoruz.²⁸⁹

1339 yılına ait Macar kaynağındaki belgeden anlaşıldığı üzere Peçenekler savaşa kendi silâhlarıyla katılmak zorunda kalmışlardır.²⁹⁰

285 Grot, *İz İstoriya Ugrii i Slavyanstvo v II Veke*, Sankt-Peterburg 1889, s.87; Gyárfás, a.g.e., II, s.99-100; Rasovskiy, *Peçenegi*, s.45.

286 11. yüzyılın sonlarından itibaren Macar Devletinin ordusunda Kalizya'dan gelen Müslüman Harezmlî birlikler de yer almışlardır. Bunların Türk oldukları ve ilk başlarda Arap ordusundaki görevlerinden ayrılarak Bizans'a kaçtıkları ve oradan Macaristan'a gittikleri düşünülmektedir.

287 Grot, *İz İstoriya Ugrii i Slavyanstvo*, s.163; V. Vasilevskiy, "İz İstarii Vizantin v XII v.", *Slavyanskiy Sbornik*, II, Sankt-Peterburg, 1877, s.247; Rasovskiy, *Peçenegi*, s.45.

288 Grot, *İz İstoriya Ugrii i Slavyanstvo*, s.282-283.

289 Jerney, a.g.e., s.231; Rasovskiy, *Peçenegi*, s.45. dpt.288.

290 Jerney, a.g.e., s.255; Rasovskiy, *Peçenegi*, s.48.

Peçenekler Macaristan'a kendi başbuğları (Latin terminolojisinde "duci") ile geldiler. Macaristan'daki varlıklarının erken dönemleri 10. yüzyılın ikinci yarısı ile 11. yüzyılın ikinci yarısı arasındadır. Bu Peçenek başbuğları çok büyük öneme haiz²⁹¹ oldukları için onlara güçlü şehirlerin yönetimleri bırakıldı. Örneğin Tokson, yarı efsanevî kardeşler Bila ve Baksa prenslere Pest'i verdi:²⁹² Başbuğ Pota'nın ise bizzatıhi kendisi Matra'nın alt tarafında bir kale inşa ettirdi;²⁹³ Árpád hanedanı, Tokson²⁹⁴ ve Kral Stefan²⁹⁵ ile akrabalık kurdu. Macar kroniğine göre bu güçlü akrabalık ilişkileri nedeniyle Peçenek başbuğlarından biri olan Samuel-Aba 1041-1047 yıllarında Macar tahtına oturdu.²⁹⁶

Hacim ve güç olarak Macar devletinin büyümesiyle Peçenekleri idâre eden bu Peçenek başbuğları, Macar sarayında ağırlıklarını hissettirerek, "kont (comes)" olma hakkını elde ettiler ve iktidarda söz sahibi oldular. Macar kroniklerindeki belgelerde valinin sarayının dışındaki Peçeneklerin bazı kesimlerle de tabîlik ilişkisi yürütüklerini ve Kont olarak idârî yapıda görev aldıklarını görüyoruz. Bu kontlar, muhtemelen uruğun yaşlılarından oluşuyor ve sadece idârî ve adlî işlerle uğraşıyorlardı. Aynı zamanda savaşlarda Peçeneklere komutanlık da yapıyorlardı. Ancak, Árpás²⁹⁷ Peçeneklerine ait 1222 yılındaki bir belgeden, kendi kontlarının hâkimiyetinin tanınmasından sonra sadece çağrılan ilk savaşa gitmek mecburiyetinde olduklarını, Macar Devletine bağlı kontluk makamına getirilen

291 Aba, Pota, Tomay, Kemey, Boton, Kulpun ve diğerlerinin isimleri Anonim'de doğrudan gösterilmiştir. Bunların Peçenek kökeni konusundaki tahliller için bkz. Fehér, *a.g.e.*, 129, 140.

292 Fehér, *a.g.e.*, 131, 136; dpt. 25

293 Fehér, *a.g.e.*, 125, dpt.162.

294 *A.g.e.*, s. 129.

295 L. Szalay, *Geschichte Ungarns*, I, Budapest, 1866, s.263.

296 Samuel-Aba'nın kökeni ve bunun boyunun Peçenek oluşu hakkında bkz. Fehér, *a.g.e.*, s.125-129, 134, 137; Rasovsky, *Peçenegi*, s.46-47.

297 Günümüz Macaristanında ülkenin kuzeybatısında bulunan bir şehir.

Peçenek beylerinin bundan sonraki savaşılar gitmelerinin şart olmadığını öğreniyoruz.²⁹⁸

İç işlerinde yarı bağımsız yani özerk oluşları uruğ yaşlılarının yargılamalarda hâkimlik yapmalarına yol açtı. Macar belgeleri incelendiğinde, savaşılar kendi ayrı birlikleriyle katıldıklarını, geçtikleri topraklarda gümrük vergisinden muaf tutulduklarını, devlet görevlisi gibi bir dizi ayrıcalıklara sahip olduklarını görüyoruz. Bu imtiyazlar kendisini ileride Peçeneklere savaşta görev verilmesinin yanısıra sınırlara (Moson sınır hattı) ve ülkenin iç kesimlerindeki çeşitli topraklara yerleştirmeleri olarak gösterdi.²⁹⁹

1224'deki Kral II. André (1205-1235)'nin belgesine göre bu sırada Peçenekler ayrıcalıklar bakımından Saksonyalılarla aynı seviyeye gelmişlerdi.³⁰⁰

Jerney, 1269 yılı belgesine dayanarak Peçeneklerin tam bağımsız olduklarının en büyük kanıtının kendi yargı hukukları olarak göstermektedir.³⁰¹ Bununla beraber bu özerk yapıları Peçenekleri hızla millî kimliklerini kaybetmekten kurtaramadı. Peçeneklerin birbirlerinden ayrı olarak yaşadığı yerlerde küçük sınır birlikleri esas olarak konargöçer hayatlarını kendi âdetlerine göre devam ettiremediler, hayvancılık ve at yetiştiriciliği ile uğraşamadılar. Neticede toprağa yerleştiler veya şehirlerde yaşadılar. Ancak bu şekilde de millî kimliklerini daha hızlı kaybettiler.

Rasovskiy'e göre Peçeneklerin millî kimliklerinden uzaklaşma süreçleri daha erken başladı. Peçeneklerin bir kısmının yerleştiği Slovakya'nın dağlık ve ormanlık alanları da onların hayat tarzlarına uygun değildi. 1075 yılına ait bir kayıta buralarda "(h)ortum besenendi" cümlesine rastlanmaktadır ki bu da bize Peçeneklerin artık toprağa

298 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.46.

299 A.y.

300 Jerney, *a.g.e.*, s.250.

301 Jerney, *a.g.e.*, s.267.

yerleşmiş olduklarını göstermektedir.³⁰²Yine 1218-1229 yılı belgesinden Somod bölgesindeki Peçeneklerin bağıcılıkla uğraştıklarını öğreniyoruz.³⁰³

Rasovski, Slovakya'daki Türklerin Slavlaşmasına örnek olarak bunların kişi adlarını vermektedir. "Servientes in equo proprio, qui wlgō luosicsag (lovasság, Macarcada atlı demektir) dicuntur"; Jitava'da yayılan nüfus bu iki belgeden (1165 ve 1247) anlaşıldığına göre 1165 yılında bunlar "jobagiones equites", yani hâlâ kendi Türk adlarını taşıyorlardı; ancak 1247 yılında bu adların çoğu Slovak dilinde söylenmeye başlatmıştır" demektedir.³⁰⁴

Yukarıda da kısmen ifade ettiğimiz gibi başbuğların ve Peçenek aristokrasisinden daha küçük uruğların varisleri, Macar belgelerinde "comes" ve "nobiles bissenorum" adı altında anıldılar. Bunlar Macaristan'da çeşitli devlet ve saray görevlerinde yer alarak oldukça yüksek mevkilere ulaştılar. Birkaç örnek verecek olursak: 1342 yılında Beke Bissenus Chepel hâkimi oldu; Peçenek Benedicht 1329 yılında Baran bölgesi üst jupanını yönetti; 1404-1406'da Magnus Paulus Bysseenus de Eorghede, Dalmaçya, Hırvatistan ve Slovenya Ban'ından sorumlu oldu; Peçenek Mag (Magh, Moch) Macaristan'daki en yüksek mevkilerden birinde vali ve Bach yüksek jupanı olarak görev yaptı.³⁰⁵

Macar sarayında da Peçenekler önemli mevkilerde bulundular. Örneğin 1225 yılı civarında Aba Bissenus (muhtemelen Kemey Abalarından) Kral II. André (Endre, 1205-1235)'nin "homo regius"u oldu; 1381'de Matfei, 1386 yılında ise Stefan adındaki iki Peçenek, Kraliçe Maria'nın saray sorumlusu olarak görev yaptılar.³⁰⁶ Ayrıca doğrudan Peçenek

302 Rasovski, *Peçenegi*, s.48.

303 A.y.

304 V. Chaloupecky, *Staré Slovensko*, V, Bratislava, 1923, s.286.

305 Jerney, *a.g.e.*, s. 263-264.

306 Jerney, *a.g.e.*, s. 264.

olduğu belirtilen bu kişilerin dışında çok fazla sayıda Peçenek (Aba, Çaba ve diğer uruğlardan) Macar Devletinde görev aldılar.³⁰⁷

12. yüzyıldan itibaren Macar kaynaklarında Peçenekler hakkında bilgiler gittikçe azalırken, 13. yüzyılın sonundan itibaren de kayıtların seyrekleştiğini ve verilen bilgilerin daha ziyade devletin içindeki çeşitli boylarla sınırlı kaldığını görüyoruz. Bunda ve yerleşimin azalmasında şüphesiz en önemli etken Moğol istilâsıdır. 15.yy'a gelindiğinde ise Macar kaynaklarında artık Peçenekler hakkındaki kayıtlara tesadüf etme şansını kaybediyoruz.

Görüldüğü üzere Peçeneklerin Macarlar ile ilişkileri ve Macaristan'daki varlıkları bu bölgeye geldikleri ilk andan itibaren başlamıştır. Kurulan siyasî ilişkiler zamanla yerini kültürel etkileşime bırakmış, Macarlar bir taraftan askerî yönleri çok iyi olan Peçeneklerden istifade ederlerken, diğer taraftan da onlara her ne kadar kendi kaynaklarında rahat alanlar olarak ifade etseler de yaşamın zor olduğu yerleşim alanlarını özellikle de bataklık bölgeleri sunarak hızlı bir şekilde millî kimliklerini kaybetmelerine sebep olmuşlardır. Peçenekler ise başlangıçta kendilerine verilen iç işlerinde bağımsız hareket etme imkânını iyi değerlendirmeye çalışmışlar ancak zaman içerisinde kültürel ve siyasî değişimden üzerlerine düşeni alarak Macarlaşmışlardır.

Macarlar ile Peçenekleri aynı olduklarını düşünen ilim insanlarından biri de T. Hölbing'dir. Ona göre Peçenekler ve Macarlar, Türkistan bozkırlarında iken ortak bir ata sistemine dahildiler.

307 Fehér, *a.g.e.*, s. 134-140; Abalar hakkında bkz. Z. Gombocz, "Árpádkori török személynéveink", *Nyevtudományi Közlemények*, C.16, Budapest 1915, s. 342 vd.

Peçenek-Tuna Bulgar Münasebetleri

Peçeneklerden bazı boyların Tuna'ya doğru hareketleri, bu toprakları kendilerine kazandırmaya çalışan Bulgarların başına Çar II. Simeon'un ((893-927) gelmesi ile başladı. Başlangıçta ortak çıkarlar için birlikte hareket ettiler ki 896 yılında Peçenekler, Bulgar Çarı Simeon tarafından Macarlarla savaşmak üzere çağrıldıklarında bunu siyasî menfaatlerine uygun bularak onlarla birleşip Macarları Turla boyundan çıkardılar. Ancak bu ortaklık 915 tarihinde bozuldu. Bu tarihte yaşanan Bizans-Bulgar mücadelesinde Peçeneklerin önce Bizans'tan yana tavır koymaları ancak daha sonra bundan vazgeçmeleri büyük rol oynadı. Şöyle ki: 9. yüzyıl başlarında oldukça güçlenen Bulgar Çarı Simeon, bu gücünü Bizans'a karşı kullanmak üzere harekete geçti ve kısa bir süre içerisinde pek çok Bizans şehrini ele geçirdi. Ancak Simeon bu şehirlerle yetimek istemedi ve hedefini İstanbul olarak belirledi. Bu hedefi gerçekleştirmek üzere de 914 yılında Adrianopolis (Edirne) şehrini zaptederek askerlerine Trakya'yı baştan başa tahrip ettirdi. Bizans bu çok kuvvetli düşmana karşı gerekli siyasî ve askerî kuvvete sahip olmadığı için yanına kendisine destek verecek müttefik aradı ve çok geçmeden de bu müttefiki buldu. Bu ortak o sırada Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara yeni yerleşen Peçeneklerdi. Elçilerini göndererek yardım istedi. Bizans bu yardımı isterken de yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Peçenekler ile Bulgarlar arasında Macarlara karşı bir ittifak yapıldığından; siyasî menfaatler karşılığında gerçekleşen bu ittifakın Macarların Turla boyundan çıkarılmaları üzerine bozulduğundan ve bu sırada aralarının açık olduğundan haberdardı. Zaten bundan sonra Bizans'ın teşviki ile Peçeneklerin devamlı Tuna boylarına yayıldıklarını ve bu nehrin sol kenarını Bulgarlara boşalttırmaya mecbur bıraktıklarını görüyoruz. Çar Simeon, Bizans'ın kendisinden önce

harekete geçeceğini tahmin ederek hemen Peçeneklere elçiler gönderdi ise de talih Bizans'tan yana idi. Kırım'daki kumandanı Leon Phókas, Peçenekleri ikna edip yardımlarını sağlamayı başardı ve onları Bulgarlar üzerine gitmeye ikna etti. Peçenekler 20 Ağustos 917'de harekete geçerek kendilerini karşı tarafa geçirecek Bizans gemilerinin bulunduğu Tuna'ya doğru gittiler. Ancak Tuna'nın diğer tarafına geçecekleri sırada Bizans'lı komutanların aralarında çok sert bir şekilde tartıştıklarını görünce, Bizans'a yardım etmenin iyi bir fikir olmadığını düşünerek geri döndüler. Çar Simeon'a yazdığı mektuplar ile öne çıkan ve o sırada İstanbul Patriği olan Nikholas'ın 9. Mektubu bu konu üzerinedir. Mektubun bir kısmı şu şekildedir:

“Bulgar Simeon'a, Ağustos sonu/ Eylül başı 917

Şimdi bana tam olarak ne söylediklerini duyacaksın: “Baba ve Lord, Makedonya ve Trakya'nın askerî yöneticilerini bilirsin. Diyorum ki, bu yöneticiler kendi raporlarında ve kendi habercilerinin ağızlarıyla doğru söylediklerini teyit ederek Bulgarların bizim topraklarımızın hepsini yağmalama ve talan planlarının olduğunu her gün ifade ediyorlar.” Ve onlar, sözlerinin gerçek olduğunu ve Bulgarların gerçekten böyle bir saldırı planladıklarını kanıtlamak için Bulgarların yürürlükteki anlaşmaya uymayacaklarını ve bu yüzden bu anlaşmayı kendilerinin yaptığını söylemekten vazgeçtiklerini ileri sürdüler. Sonra şöyle devam ettiler: “Biliyorsun Phókas bizim Korsun'daki askerî yöneticimiz, Pekâlâ, Korsun'ın bu yöneticisi sürekli olarak Bulgarların Romalılara saldırmak ve sefer yapmak için o bölgelerdeki diğer milletlerin ve Peçeneklerin onlara katılmasını sağlamak için her çabayı gösterdiklerini rapor ediyor. O bu raporları ara vermeden gönderiyor ve bu şekilde sürekli ve günlük olarak bu çeşit ifadeler ve mektuplarla bizim kafalarımızı ve kulaklarımızı rahatsız ve meşgul ediyor.” Ve anlatmaya devam ettiler: Peçenek

millettinden 16 haberci geldi ve Bulgarya'dan onlara katılmaya davet etmek için sadece bir veya iki defa değil, tekrar tekrar gönderildiğini haber verdiler: gerçekten Bulgarlar kendi çocuklarının evliliği söz konusu olsa bile bir Peçenek ittifakını sonuçlandırmak ve sağlamlaştırmak için hazır ve çok hevesliler: “ Bu yüzden biz, bu haberlere hazır olarak, Bulgarlar ve kendimiz arasında barışçıl bir hava sağlamak için sözlü mesajlar ve yazılı bildiriler göndermeye çalıştık. Bunda başarısız olduktan sonra, bu sefere gönülsüzce yani onlara karşı askerî bir sefer yapmak ve bu vasıta ile Bulgarların amacını kontrol etmek için geldi, katliam ve kan dökmek niyetiyle değil, eğer Tanrı onu bu sefer vasıtasıyla verecekse biz onları sevgiye çekebilir ve arkadaşlık bağını güçlendirebiliriz. Baba ve Lord, bizim savunmamız böyle, kızma ve sinirlenme”.³⁰⁸

“.....Makedonya ve Trakya'nın askerî yöneticileri yukarıda yazdığım gibi haber verdikleri zaman ve diğer taraftan Phókas ve Patzinacia'dan³⁰⁹ haberciler kalpleri dehşete düşüren ifadelerle tekrar teminat verdiklerinde, bu kötü haberlere tepki olarak onlar ne planlamalı ve yapmalıydı? Biliyorum ki sen insan ilişkilerini akıllıca yorumlayan biri olarak, onların kurtuluşları için mantıklı olarak ne düşünebiliyorlarsa planlamalı ve yapmalı olduklarını kabul edeceksin”. Bu nedenle doğal olarak onların haberlerinden ve güvencelerinden, ordunun toplandığını ve seferberliğin gerçekleştiğini ve Peçeneklere elçi gönderildiğini tahmin ettim. Ama bunlar söyledikleri gibi senin halkının katledilmesi ya da savaşa katılmak niyetiyle değil de; bir taraftan kendi güvenliklerini sağlamak, diğer taraftan da basitçe sizin seferinizi kontrol etmek içindi.

308 R.J.H. Jenkins and L.G. Westerink, *Nicholas I, Patriarch of Constantinople Letters*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University, 1973, s.53-54.

309 Peçeneklerin yaşadığı yer.

Aynı zamanda şu zavallı adamlar Phókas ve Peçenek elçilerinin güvencelerinden ve diğer askerî yöneticilerin mesajlarından emin olarak sizin Roma topraklarını istila etmenizi durdurmak için yapıldı. Bu, bana söyledikleri onların, orduyu toplama ve Peçeneklere elçi göndermedeki amaçları idi.³¹⁰

Peçenek yardımından yoksun kalan Bizans ordusu geniş hazırlıklar yaparak Karadeniz boyunca düşman topraklarına girdi ise de 20 Ağustos 917'de Simeon tarafından baskına uğratarak tamamen imha edilmekten kurtulamadı.³¹¹

Bizans İmparatoru Konstantinos'un sözlerinden Peçeneklerle Bulgarların arasında oldukça fazla savaşın yaşandığını ve bu savaşlar sonucunda Bulgarların edindikleri tecrübelerden bu halkı yenemeyeceklerini anladıklarını çıkarıyoruz: *"Peçeneklerle barış içinde olunursa, Romalıların imparatoru Bulgarlar için de daha dehşetli olur ve onları lüzum duyulan sakinliğe zorlayabilir; çünkü Peçenek denilenler bu Bulgarlara da komşudurlar ve istediklerinde kendi çıkarları uğruna yahut Romalıların imparatoruna destek çıkmak için rahatlıkla Bulgaristan'a girebilir ve kat be kat fazla sayıları ve güçleriyle onları ezip bozguna uğratabilirler. Bu yüzden Bulgarlar da Peçeneklerle barış içinde uyumlu olmak için ısrarla daimî bir çabanın içindedirler. Onlar tarafından sıklıkla sertçe yontulmuş ve yenilgilere uğratarak talan edilmiş olduklarından onlarla daimî barış içinde olmanın kıymetini ve yararını tecrübe ederek öğrenmişlerdir.*³¹²

Patrik Nikholas 922'de Simeon'a yazdığı 23. mektubunda ise Bizans imparatorunun anlaşma yapmak için Peçenekler ve diğer milletler ile anlaşma yapabileceğini şu şekilde ifade etmektedir: " Emin olman için bir kere

310 Jenkins, *Nicholas I, Patriarch of Constantinople Letters*, s.54.

311 Ostrogorsky, *Bizans*, s.245; Kurat, *Peçenek*, s.85.

312 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.53.

daha söylüyorum ki bütün gelişen hadiselerden anladığım kadarı ile imparator Bulgar ırkını yok edinceye kadar Peçenekler, Ruslar, Alanlar ve diğer İskit milletleri olsun sana karşı kıskırtmak için elinden geleni yapacaktır.³¹³

10. yy boyunca Bulgarların Bizans'ın Trakya'daki topraklarına karşı sürekli saldırımları Bizans'ı Rus Knyazı Svyatoslav'dan yardım istemek zorunda bıraktı. Bu isteği memnuniyetle yerine getiren Svyatoslav, yanında sayıları çok olmasada ücretli Peçenek askerleri ile beraber 967 veya 968 yılında Bizans'a yardım etmek üzere harekete geçti.³¹⁴ Bu sefer vesilesi ile Peçeneklerin tekrar Bulgarlar ile karşı karşıya geldiğini görüyoruz ancak buradaki Peçenekler, Kağanlığın Rus knyazına yardım için gönderdiği ücretli askerlerdir.

11.-12. Yüzyıllarda Peçenek-Bulgar ilişkilerinin daha ziyade barış içerisinde geçtiğini söyleyebiliriz. Örneğin 1107 yılında Bulgar Çarı Vladislav Tuna sahilinde yaşayan Peçenekler ile anlaşma yaptı. Bu anlaşma adını bilmedinimiz Silistre'de bulunan kumandanı tarafından daha sonra bozuldu.³¹⁵

Peçenek-Rus Münasebetleri

Peçeneklerin tarihte Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar olarak adlandırılan Ten, Kuban, Orta-Aşağı Özi, Kırım ve Tuna'yı içine alan 2000 km'lik bu sahaya geldiklerinde ilk yaptıkları iş sınırdaş oldukları devletlerle hemen siyasî ilişkiler kurmak oldu. Bu düşüncüyü fiiliyata

313 Jenkins Nicholas I, *Patriarch of Constantinople Letters*, s.127-.

314 *Povesti Vremennih Let*, s.47-48; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.42-43; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.64-65; *Troitskaya Letopis'*, s.85-86; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionny Spisok*, s.118-119 *Radzivilovskaya Letopis'*, s.33-34; *Voskresenskaya Letopis'*, s.287-288; *Nikonovskaya Letopis'*, s.33-34.

315 Üstünyân Cansızof, "Balkan Şibh-i Ceziresinde Türkler", Transkripsiyon: U. Üren, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII, 1, 2013, s.266.

geçirmek üzere bölgede komşuluk münasebetleri kurdukları ilk halk ise Doğu Slavları'dır.

Kiyev Knyazlığının esasını ve temel taşlarından en önemlisini oluşturan Doğu Slav kabileri, Slavların üçüncü büyük zümresidir. Bunlar, 8. yüzyılda İlmen Gölü'nden Orta Özi ve Aşağı Turla'ya kadar olan sahalarda yaşıyorlardı. Bu bölgede yaşarlarken de batı'da Litvanyalılar, kuzey ve kuzeydoğu'da çeşitli Fin boyları; batı ve batının doğusunda ise çeşitli Türk boylarıyla temaslar kurmuşlardı. Doğu Slavlarının gittikçe kuvvetlenmeleri bir süre sonra sayıca az olan Fin boylarının, Doğu Slavlarının idâresine girmelerine ve zamanla Slavlaşarak Velikorus (Büyük Rus)'un oluşmasına katkıda bulunmalarına sebep olmuştur.

Peçenekler bu topraklara geldiklerinde kendileri gibi pek çok boya ayrılmış bir şekilde yaşayan Doğu Slavları ile karşılaştılar. Bu kavimlerin en önemlileri ve bunların yerleşim merkezleri şu şekilde idi: Polyanlar: Kiyev ve civarında; Volınyanlar: Kiyev'in batısında; Severyanlar: Oka Nehri başlarında; Drevlyanlar ve Dregoviçler: Kiyev'in kuzeyinde; Poloçanlar: Dvina Nehrinin yukarısında; Kriviçler: İlmen Gölünde Smolensk şehrine kadar olan sahada; Slovenler: Yukarı İtil ile Onega ve İlmen gölleri arasında Radimiçler, Soj Nehri boyunca.³¹⁶

Doğu Slavyan kabilerinin 8-9. yüzyıllarda işgal ettikleri bu saha hem genişliği hem de ormanlarla kaplı olması ile dikkatleri çekiyordu. Bu bölge aynı zamanda pek çok nehri içerisinde barındırıyor ve bu nehirler de toprakları birbirlerinden ayırıyordu. Bu özellik, Doğu Slavlarının başlangıçta bir devlet teşkilatı içerisinde birleşmelerine engel oldu ise de özellikle ticarî yönden gelişmelerine büyük katkı sağladı.

316 N.M. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiskogo*, T. I-IV, Sankt-Peterburg 1842, T. I, s.19; A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1987, s.6; M.N. Zueva, *İstoriya Rossii s Drevnosti do Naşih Dnyey*, Moskva 1995, s.12; V.O. Kluçevski, *Ruskaya İstoriya*, I-III, Moskva, 1994., s. 105-106; Kurat, a.g.e., s.5.

Kiyev-Rus Knyazlıkları³¹⁷

317 [wikimedia.org](https://www.wikimedia.org) adresinden alınmıştır.

9. Yüzyılda Doğu Slavlarının büyük bir kısmı Hazarlara tabi olarak onlara vergi verdiler.³¹⁸ Bu tabilik, Doğu Slavlarının batı kısmını yani Özi boylarında yaşayan Polyan, Drevliyan, Severyan ve Radimiç kabilerinin ilk devlet teşkilâtlarını Hazarlardan almalarına sebep oldu.³¹⁹ Bilindiği üzere Kiyev Knyazlığının başlangıcında ve gelişiminde Hazar tesiri oldukça fazla olmuştur.

Doğu Slavlarını bir devlet anlayışı içerisinde birleştiren, onlara Rus adını veren İskandinavya'dan gelen Normanlar olmuştur ki bunlar Doğu Avrupa'da Vareg adı ile tanınmışlardı. Rus Yıllıkları, Slavlar üzerinde hâkimiyet tesis eden ilk Norman beyinin adını Rurik olarak kaydetmişlerdir. Rurik öldüğünde oğlu İgor, küçük olduğu için yakın akrabası Oleg Kiyev tahtına geçmiştir. Oleg, İlmen Gölünün kuzeyinde bulunan Novgorod şehrinde 862'den 879'a kadar knyazlık yapmış daha sonra da Kiyev'de yönetimi devralmıştır. O, Kiyev Rusyasının en büyük Knyazlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bir taraftan Hazarlara vergi veren Doğu Slavyan kabilelerini kendisine bağlamayı başarmış; diğer taraftan da Bizans'a karşı başarılı bir sefer yaparak ticaret anlaşması imzalamıştır.³²⁰

Peçenekler bu coğrafyaya geldiklerinde Kiyev Knyazlığı bölgenin en önemli devleti olma yolunda emin adımlarla ilerliyordu. Bölgede kendisine etkili bir güç ve konum oluşturmaya çalışan Peçenekler ile Kiyev Rusyası arasında, siyasî ve ticarî yönden birtakım ilişkiler kuruldu ve

318 Yıl 859: Hazarlar ise Polyanlardan, Severyanlardan ve Vyatichlerden her ocak (baca: ev) başına bir sincap kürkü (beyaz sincap kürkü) ile gümüş para aldılar; *Povesti Vremennih Let*, s.18; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.10-11; *Laurentiyevskaya Letopis'*, s.18; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.16; *Nikonovskaya Letopis'*, s.8.

319 Kurat, *Peçenekler*, s.83.

320 Bizans-Rus ticaret anlaşması için bk. Mualla Uydu Yücel, "İlk Rus Yıllığı "Povesti Vremennih Let"e Göre X. Yüzyılda Rus-Bizans-Türk Münasebetleri", *Prof. Dr. Işın Demirkent Armağanı*, İstanbul 2008, s.114-128.

komşuluk ilişkisi 900'lerde başlayıp 1036'ya kadar devam ederek yaklaşık 130 yıl sürdü.³²¹ Bu komşuluk ilişkilerine dair en önemli bilgilerin çoğunu Rus Yıllıklarından öğreniyoruz. Bizans kaynakları ise bu sırada kendileri için büyük bir tehlike arzemediklerinden Peçenekler hakkında çok fazla bilgi vermemişler; sadece zaman zaman yardımlarına başvurmak üzere müracaat ettiklerinde veya müttefikleri olarak gördüklerinde kısa bir bahisle geçiştirmişlerdir. Rus Yıllıklarında Peçeneklere âit ilk kayıt ise 915 yılına âittir. Yaklaşık 121 yıl içinde 11 Peçenek akınından bahsedilmektedir.

Rus Yıllıklarında **печенеги**: **Peçenegi** adı altında verilen Peçenekler, ilk defa başlangıç kısımlarında yıl verilmeden Avarlardan sonra Peçeneklerin onlardan sonra da Kara Uğruların gelerek Oleg (879-912) zamanında Kiyev'in önünden geçtikleri şeklinde kayıtlıdır.³²² Buradan hareketle Peçeneklerin, Avarlardan sonra o dönemdeki Güney Rus bozkırlarından geçtiklerini söyleyebiliriz. Burada dikkat edilmesi gereken husus yıllıkların tarih vermelerde geliş zamanlarını Oleg dönemi olarak kaydetmeleridir. Oleg 879-912 yılları arasında Kiyev tahtının sahibi olduğuna göre Peçenekler ya daha önceki bir tarihte ya da daha geç bir dönemde Kiyev önlerinden geçmişlerdir.

321 Pletnëva, *Polovtsi*, s.12-25'de Rus Knyazlıkları içerisinde yaşayan Peçeneklerin varlıkları ve ehemmiyetleri yıllıkların ışığı altında incelenmiştir, N.Aristova, *O Zemle Polovetskoy*, Kiyev 1877, s.2-4 arasında Peçeneklerin Rus topraklarında yaşadıkları sahanın sınırlarını çizerek, Peçeneklerin yerleştikleri köy ve şehirler hakkında bilgi verilmektedir; Golubovskiy, *Peçenegi*, s.57-63 arasında Peçeneklerin Ruslar'la olan münâsebetleri Rus yıllıkları, Bizans ve Arap kaynaklarına bakılarak detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

322 *Povesti Vremennih Let*, s.14; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.7; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.11; *Troitskaya Letopis'*, s.56; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.14; *Voskresenskaya Letopis'*, s.264.

Yıllıkçılar bu tarihi yanlış kaydetseler de bilinen Peçenek-Rus ilişkilerinin Oleg zamanında başladığıdır.

Yıllıkların kayıtlarına göre Peçenekler ile Ruslar arasındaki ilk temas 867 tarihinde Kiyev yakınlarında gerçekleşti.³²³ Bu tarihte o güne kadar Kiyev’de böylesine büyük bir açlık yaşanmamıştı, insanların büyük bir kısmı ölürlen, tam bu zamanda bölgeye gelen pek çok Peçenek askeri de bundan etkilenmiş ve dikkatleri dağınık bir şekilde As-kold ve Dir nehirlerini geçerken düşerek nehir sularında can vermişlerdi.³²⁴ Beklemedikleri bir şekilde kayba uğrayan Peçenekler hemen kendi topraklarına çekilmişler, bu arada hem siyasî hem de ekonomik olarak güçlenmek için de çalışmışlardı. Bunu başardıklarında yani konfederasyonlarını kurduklarında tarihler 915’i gösteriyordu ve aradan yaklaşık 48 yıl geçmişti. Kendilerini hatırlatmanın zamanı geldiğinin inanarak 915 yılında Kiyev civarlarında tekrar göründüler.³²⁵ Bu sırada Kiyev Knyazlığı tahtında büyük idealler taşıyan İgor³²⁶ vardı. İgor, onlarla savaşacak gücü olmadığını bildiği için zorunlu olarak barış yapmak zorunda kaldı zira daha 910/11’de İstanbul’a karşı başarısız bir sefer yapmış, Bizans ile kendileri açısından uygun olmayan bir anlaşma imzalamıştı. Ayrıca bu sefer sırasında pek çok askerini de kaybetmişti. Peçenekler ile bir savaş göze alması demek, iktidarının sonu demek olabilirdi zira güçlü bir Peçenek konfederasyonu ile karşı karşıya idi. O yüzden barış yapmayı tercih etti. Peçenekler daha önceden başladıkları kademeli olarak Tuna’ya inmeyi, Kiyev

323 *Povesti Vremennih Let*, s.31-32; *İpatiyevskaya Letopis’*, s.26; *Lavrentiyevskaya Letopis’*, s.41-42; *Troitskaya Letopis*, s.72; *Radzivilovskaya Letopis’*, s.24; *Voskresenskaya Letopis’*, s.277.

324 *Nikonovskaya Letopis’*, s.9.

325 Yıllıklarda Rus yurduna “ilk geliş tarihleri” olarak 915 yılı zikredilmiştir:

326 İgor Rurikoviç (912-945), İlk Rus Knyazı Rurik’in oğlu ve Kiyev Knyazıdır.

Knyazlığı ile yapılan bu anlaşmadan sonra daha da yoğunlaştırdılar ve atlarını güçlendirdiler.

Bu sırada Balkanlarda özellikle de Trakya'da büyük bir sıkıntı yaşanıyordu, Bulgar Çarı Simeon bütün Trakya'yı ele geçirip tahrip etmişti. Bizans bu tahribat karşısında son derece aciz kaldı ve tek kurtuluşu da Peçeneklerden yardım istemekte buldu. Hemen elçi gönderip anlaşma sağladılar. Peçenekler yapılan anlaşma uyarınca geldiler ve onlarla birleşerek Simeon'un üzerine gitmek üzere harekete geçtiler. Aşağıda etraflıca anlatacağımız üzere, Peçenekler onların kendi aralarında kavga ettiklerini görünce onlara duydukları güvenlerini kaybettiler ve hiçbir şey söylemeden topraklarına geri döndüler. Bu kavga Bizas'a pahalıya mal oldu ve Bulgarlar ile yaptığı savaşı kaybettiği gibi askerlerinin de çoğu kılıçtan geçirildi.³²⁷

Rus Yıllıkları, Peçeneklerin Rus topraklarına ilk geliş tarihlerini hem 915 hem de 968 yılı olarak verirler. Her iki tarihte ilk geliş için doğru değildir. Buradaki "ilk" kelimesine temkinli yaklaşmalıyız zira Bizans kaynaklarının verdikleri bilgilere göre Peçeneklerin Rus topraklarına ilk gelişleri 915 yılından öncedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi 896 yılında Peçenekler, Bulgar Çarı Simeon tarafından Macarlarla savaşmak üzere çağrıldıklarında bunu siyasî

327 Bizans topraklarında Bulgar Çarı Simeon'un tahribatı için bkz. Ostrogorsky, *Bizans*, s.243245; J.J. Norwich, *Bizans II: Yükseliş Dönemi (MS803-1081)*, Çev. S. Hırçın Reigel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013, Simeon'un Bizas'ı tehdit eder hale gelmesi üzerine dönemin Patriği kendisini 63 adet mektup yazmıştır. Bkz. R.J.H. Jenkins-L.G. Westerink, *Nicholas I, Patriarch of Constantinople Letter*, Trustees for Harvad Universty, Wahington D.C, 1973. Bu mektuplar tarafımızdan yaptırılan bir tez ile Türkçe'ye çevrilmiştir. B. Çelik, *10. Yy Bizans Kaynakları VI Leon, I. Nikholas (İstanbul Patriği) ve Diyakoz Leon'un Eserlerinde Türkler*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020; Kurat, *Peçenek*, s.85; *Povesti Vremennih Let*, s.31-32; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.26; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.41-42; *Troitskaya Letopis'*, s.72; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.24; *Voskresenskaya Letopis'*, s.277.

menfaatlerine uygun bularak Bulgarlarla birleşerek Macarları Turla boyundan çıkardılar. İşte tam bu sırada da Rus topraklarından geçtiler.

Yıllıklardaki Peçeneklerin, İgor'la anlaşma yaptıktan sonra Tuna boylarına gittikleri ifadesinden bir sürede olsa Kiyev Knyazlığını rahat bıraktıkları anlamını çıkarıyoruz. Peçeneklerin bunu yapmalarının diğer bir sebebi de herhalde Bizans'a yardıma giderken arkadan herhangi bir Rus saldırısına maruz kalmamayı sağlamaya çalışmalarıdır. Nitekim Bizans-Peçenek münasebetlerinde detaylı bir şekilde anlatacağımız üzere Bizans'ın Bulgarlar ile mücadelesinde Peçenek yardımından mahrum kalması 20 Ağustos 917'de Bulgar Çarı Simeon karşısında ağır bir yenilgi yaşamasına sebep oldu.³²⁸

Peçenekler Güney Rus bozkırlarına iyice yerleştikten ve konfederasyondan kağanlığa geçişi sağladıktan sonra gerek Kiyev Knyazlığı gerekse ona bağlı Slav kabileri ile iyi ilişkiler kurdular. Bu ilişki 968 yılına kadar bu topraklara karşı ciddi bir saldırıda bulunmamalarını sağladı. Sadece bir defa o da 920 yılında Kiyev Knyazı İgor ile Bizans İmparatoru Romanos Lekapenos (920-944) döneminde, Knyaz İgor'un Peçeneklerle savaştığını görüyoruz.³²⁹ Bunun sebebi galiba bu sırada Peçeneklerin Ruslardan çok batıda Macarlar ve Bulgarlar; doğu'da ise Uz ve Hazarlar ile savaşmak zorunda kalmaları idi.

Rus ve Bizans kaynakları 10. asrın ortalarına kadar her iki halkın sıkı bir münasebet tesis etmiş oldukları düşüncesinde birleşirler. Rus Knyazlarının, Peçeneklerle ticaret yaptıklarını ve Peçeneklerin askerî kıtalarını

328 Ostrogorsky, *Bizans*, s.245; Kurat, *Peçenek*, s.85.

329 *Povesti Vremennih Let*, s.32; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.26; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.42; *Troitskaya Letopis'*, s.72; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.24; *Voskresenskaya Letopis'*, s.277.

ücret karşılığında Kiyev Knyazlarına kiraya verdiklerini biliyoruz. Bu konularda özellikle Konstantinos'un vermiş olduğu bilgiler çok ilginçtir. O, Peçeneklerin Ruslarla komşu ve sınırdas olduklarını, her iki milletin birbiriyle barış içinde olmadıkları zaman özellikle Peçeneklerin sık sık, Rusya'ya hücum ederek önemli zararlar verdiklerini ve tecavüzlerde bulunduklarını söylemekte ve devamında: *"Ruslar da Peçeneklerle barışı muhafaza etme konusunda çok hassastırlar. Bu Rusların onlardan, kendilerine daha rahat ve müreffeh bir hayar sağlayan boynuzlu sığır, at ve koyun aldıkları içindir; çünkü bu adı geçen hayvanlardan hiçbiri Rusya'da bulunmaz. Bundan başka Ruslar, Peçeneklerle barış içinde olmadıkları zaman sınırlarının dışında savaş yapma yeteneğinden hayli yoksundurlar, çünkü evlerinden uzakta iken bunlar gelip mülklerini tahrip edip tecavüz edebilirler. Bu yüzden Ruslar hem onlardan gelecek zarardan kaçınmak hem de bu halkın gücünden çekindikleri için onlarla ittifak kurup desteklerini almakta daima isteklidirler. Böylece hem düşmanlıklarını bertaraf edecekler hem de yardımlarından faydalanmış olacaklardır. Ruslar, Peçeneklerle barış içinde olmazlarsa Romalıların imparatorluk kentine ne savaş ne de ticaret için gelebilirler zira Ruslar gemileriyle ırmağın setlerine geldiklerinde gemilerini çıkartmak için omuzları üzerinde taşımadıkları müddetçe ırmağı geçemezler. Bu sırada Peçenek askerleri onları darmadağın eder, aynı anda iki işi birden yapamayacaklarından, kolaylıkla bozulup parçalanırlar"*³³⁰ demektedir.

İmparator Konstantinos'un verdiği bu bilgilerden Peçeneklerle Rusların komşuluk ilişkilerinin ileri olduğunu, Rusların daima Peçeneklerle iyi geçinmeye gayret ettiklerini, eğer iyi geçinmezlerse Peçeneklerin Rus ülkesine akınlar yaparak büyük zararlar vereceklerinden endişe ettiklerini, Peçeneklerle barış yapmadan başka ülkelere

330 Constantine, *De Adminstrando Imperio*, s.49,51.

gidemediklerini, Rusların, Bizans'a ticaret için gelmek istediklerinde mutlaka Peçenekler ile anlaşmak zorunda kaldıklarını anlıyoruz. İşte Konstantinos'un ileri sürdüğü bütün bu sebepler yüzünden Kiyev Knyazları Peçeneklerle barışı sürdürmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Peçenek-Rus münasebetlerinin iyi yönde gelişmesinde elbette ki ticaret önemli bir yer tutmaktadır. Bu ticaretin yapıldığı güzergâhın en can alıcı noktasını ise Özi Kaya-
lıkları oluşturunuyordu. Çünkü bu kayalıklardan karaya çıkılacağı sırada bir Peçenek saldırısının olması Rusların en korkulu rüyaları idi. Ruslar bir taraftan Bizans ile ticarete büyük önem verdiler; diğer taraftan da bu ticareti kendilerine cehenneme çevirecek Peçeneklerle iyi geçinmeye gayret ettiler.

Konstantinos eserinin 9. babında Peçeneklerin nere-
lerde Ruslara saldırabileceklerini şöyle tarif etmektedir:
"Rusların Rusya'dan İstanbul'a Kayık (Monokhila) ile Gelişle-
rine Dair³³¹: Dış Rusya'dan³³² İstanbul'a inen "monokhila"lar,³³³
Rusya Prensi, İgor'un oğlu olan Svyatoslav'ın tahta oturmuş ol-
duğu Novgorod'dan, diğerleri ise Smolensk³³⁴ kentinden, Teliutza
(Lyübeç, Lübeç)³³⁵ Çernigov'dan ve Vişgorad'dandır.³³⁶ Tüm bun-
lar Özi Nehri üzerinden gelir ve Sambatas³³⁷ olarak da adlandı-
rılan Kiyev şehrinde toplanırlar. Onlara vergi veren Slavlardan

331 9. Bap'da Kiyev'den İstanbul'a kadar olan ticaret yolu üzerindeki yerler sa-
yılarak özellikle Aşağı Özi'de saldırılara karşı yapılmış setler sıralanmıştır.
Adı geçen bir sıra şehir Baltık Denizi ve Karadeniz suyollarının Novgorod-
Kiyev bölümüne serpilmektedir.

332 "Dış Rusya"nın neresi olduğu konusunda iki görüş vardır: a) Kiyev dışında
ve Kiyev'e vergi ödeyen tüm Slav bölgeleri b) Sadece Novgorod şehri ve
etrafı.

333 İçi oyulmuş basit ağaç gövdeli kanolardır. Ruslar bu kanoları Bizans'a karşı
savaşlarında kullanmışlardır.

334 Özi, Batı Dvina, Lovat ve İtil arasındaki akım havzasındadır.

335 Bu yerin Polotsk olduğu da düşünülmektedir.

336 Özi'nin sağ kıyısında Kiyev'den 20 km uzaklıktaki üst akımı kapsamakta idi.

337 Genel görüş Kiyev'in eski adı olduğu şeklindedir.

Kriviçler³³⁸ ve Lenzanenler³³⁹ ve Slav bölgelerinin arta kalanı,³⁴⁰ monokhilaları kendi dağlarında³⁴¹ kışın keserler ve hazırlarlar, baharın yaklaşp buzların eridiği vakit, bunları yakındaki göllere taşırlar. Bu göller Özi Nehri ile bağlantılı olduklarından,³⁴² oradan bu nehre doğru ilerleyip Kiyev'e gelirler ve gemileri tamamlamak üzere kıyıya çekerler ve Ruslara satarlar. Ruslar sadece bu tekneleri alırlar, kürekler, iskarmozlar ve eski monokhilarından söktükleri diğer parçalarla teçhiz ederler; böylece hazır duruma getirirler. Haziran ayında Özi Nehri üzerinde harekete geçerler ve Ruslara vergi veren bir kent olan Vitiçev'e³⁴³ gelirler ve orada iki veya üç gün boyunca toplanırlar ve bütün monokhilalar bir araya geldikten sonra yola çıkıp bu bahsettiğimiz Özi Nehrinden aşağı doğru inerler. İlk olarak, Rusça ve Slavcada "Uyuma!" manasına gelen Essoupi adlı bende gelirler, bendin kendisi çevgen sahasının genişliği kadar dardır; ortasında ada gibi duran yüksek kayalıklar köklenmiştir. Sular bunlara doğru gelir ve yukarı doğru kaynayarak oradan güçlü ve müthiş bir gürültüyle diğer tarafa sıçrar. Bu yüzden Ruslar bunların arasından geçerek gitme tehlikesini göze alamazlar; ancak adamlarını kuru toprağa çıkartarak eşyaların geri kalanını güvertede bırakırlar ve ırmağı sahiline sığınırırlar... Aynı şekilde, Slavcada 'bent gürültüsü' anlamına gelen Gelandri adlı üçüncü bir bendi, sonra da pelikanlar bu bendin taşlarında yuva yaptığı için Rusçada Aeifor, Slavcada Neasit diye adlandırılan büyük bir bent olan dördüncüsünü geçerler. Bu bentte hepsi gemilerinin pru-

338 En eski Slav kabilerinden biri.

339 Volinya'daki Lutsk şehri sakinleri kastedilmektedir.

340 Bu terim ile Balkan topraklarının Slavlar tarafından ele geçirilen yerler ifade edilmiştir. Bu topraklar: Tuna'nın sağ kıyısı, Trakya ve Makedonya'dır.

341 Bu ifade net olarak açıklanamasa da muhtemelen Valdaı Tepeleri, Oka Ormanı yaylası, İtil, Özi ve Batı Dvina tarafından sınırları çizilen üst kesimlerdir.

342 Bu ifade yanlıştır zira Özi Nehri için herhangi bir göle bağlanmak söz konusu değildir.

343 Özi üzerinde Kiyev'den 60 km aşağı akımdadır. Peçenek bozkır saçağındaki son Rus istihkâmı olduğu için stratejik öneme sahiptir.

valarını karaya çekerler; onları korumakla görevlendirilenler ayrılırlar ve giderler; bu adamlar her an tetikte Peçenekleri gözlerler... Oradan, 'Küçük Bent' anlamında Rusçada Stroukoun, Slavcada Naprezi adlanan yedinci bende yelken açarlar. Burasını, Kersonluların Rusya'ya ve Peçeneklerin Kerson'a geçtikleri Vrar sığılığında yürüyerek geçerler; bu sığılık hippodrome³⁴⁴ kadar enlidir, uzunluğun ok menzili kadardır, akıntı ise kaya gibi serttir ve kaplamayı parçalar. Peçeneklerin gelip Rusya'ya saldırdıkları yer de işte burasıdır. Burasını kat ettikten sonra Aziz Gregorius adlı adaya³⁴⁵ varırlar, bu adada kurbanlarını sunarlar, çünkü orada dev bir meşe ağacı vardır ve canlı horoz kurban ederler... Bu adadan itibaren Ruslar Selinas³⁴⁶ (Selinas) Irmağına varıncaya kadar Peçeneklerden korkmazlar... Selinas Irmağını geçinceye kadar Peçenekler onları adım adım izlerler. Deniz bir monokhilayı sahile fırlatırsa, (Rusların) hepsi Peçenekler'e birleşik bir muhalefet sunmak amacıyla karaya çıkarlar. Selinas'tan sonra kimseden korkmazlar; fakat Bulgaristan arazisine girerken Tuna'nın ağzına gelirler. Tuna'dan Konopas (Konopas)'a³⁴⁷ Konopas'tan Konstantia'ya,³⁴⁸ Konstantia'dan Varna (Varnas) Irmağına ve Varna'dan Ditzina (Ditzina)³⁴⁹ Irmağına ilerlerler ki, hepsi de Bulgar arazisidir. Ditzina'dan Mesembria (Mesembria)³⁵⁰ bölgesine varırlar ve orada böylece zahmet, korku, zorluk ve tehlikeyle dolu yolculukları sona erer..."³⁵¹

344 Son kazılarda hippodromenin eni oturma yerleri dâhil olmak üzere 117,5 m olarak tespit edilmiştir.

345 Özi üzerinde Kıçkas sığılığının hemen altındaki Hortitsa Adasıdır.

346 Tuna Nehrinin bir koludur.

347 Konopa, Kuzey Dobruca sahilinde, Köstence'nin kuzeyinde, döneminin en önemli Bulgar limanlarından birisidir.

348 Köstence.

349 Günümüzdeki Kamçıya (Kamçı) Nehridir.

350 Burgaz körfezinin kuzey çıkışına doğru, Emine burnuna gelmeden hemen önceki çok eski bir yerleşim birimidir. Bugün buraya eski adın bozması olarak Nesebır denilmektedir.

351 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.57-61.

Konstantinos'un verdiği bilgileri özetlersek Özi'nin sonuncu yani yedinci kayalığı Porog ki İskandinavya dilinde Strukun ve Slavca Naprezi adını taşımaktadır. Burası geçildikten sonra Krarios denilen geçite varılır. Bu geçit ancak Hippodrom genişliğindedir. Rusya'dan dönen Korsunlular ile Korsuna giden Peçenekler Özi'yi bu geçitten geçerler. Peçenekler bilhassa bu yerde Ruslara saldırırlar. Genellikle Özi'nin sonuna kadar hatta Karadeniz sahiline çıktıktan sonra bile Ruslar için Peçenek tehlikesi devam eder. Ancak Selina (Tuna'nın kollarından biri) Nehrine ulaştıktan sonra Ruslar Peçenek tehlikesinden kurtulurlar.

Kendisinden önceki dönemi de kendi dönemi kadar iyi bildiğini tahmin ettiğimiz Konstantinos'un verdiği bilgileri iyi değerlendirdiğimizde Rusların bu dönemdeki siyasî ve ticarî durumlarının Peçeneklerle aralarının iyi veya kötü olmasına bağlı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu konuda en güzel yorumu V. Parhemenko yapmıştır. Ona göre "Peçenekler Özi'nin akımlarını denetim altında tutarak Rus ihracatında hayati bir rol oynamışlardır".³⁵² Ayrıca Kiyev Knyazları bu durumu çok iyi anladıkları için Peçeneklerle mümkün olduğunca iyi geçinmeye gayret sarf etmişlerdir ki bu yüzden de yıllıklarda Peçeneklerin Rus yurduna saldırdıklarına dair çok fazla bir kayda rastlamıyoruz. Rus yıllıkları düşmanlık yürütülen dönemler olarak 920, 968, 971-972, 988, 992 ve 997 tarihleri arasındaki yılları; dostluk ilişkilerinin hâkim olduğu dönemler olarak da 915, 944 ve 968 tarihleri arasındaki yılları kaydetmişlerdir.

Peçenekler, Rus Knyazlarına ücretli askerî kıtalar vererek, onların hizmetinde yardımcı kuvvet olarak yer aldılar ve diğer milletlere karşı yaptıkları seferlere de katıldılar. Knyaz İgor, 941 yılında Bizans'a karşı denizden bir

352 V. Parhemenko, *Slavia*, VIII, I, 1929, s.138-144.

sefer açtı ise de müthiş bir mağlubiyete uğradı. Bu mağlubiyetin acısını unutmuyarak intikâmını almak için, 944 yılında Doğu Slavyan kabilerinden topladığı pek çok askerin yanı sıra Peçeneklerden kiraladığı atlı birliklerle hem karadan hem de denizden Bizans'a doğru yola çıktı. Bunu haber alan Korsun halkı Bizans imparatorunu elçiler göndererek: "Rusların sayısız gemilerle bütün denizi dolduracak şekilde üzerine doğru geldiklerini" haber verdiler. Korsunlular bu haberi sadece Bizans'a vermekle kalmadılar, Tuna Bulgalarını da bu bilgiden haberdar ederek yanlarına çekmek istediler. Haberi alan Bizans İmparatoru Romanos Lekapanos, yıllık yazarlarına göre her ne hikmetse Ruslarla savaşmak istemedi ve en iyi adamlarını İgor'a göndererek: "Üzerimize gelme, atan Oleg gibi bizden vergi al hatta ona verdiğimizden çok daha fazlasını verelim" diye rica etti. Lekapanos aynı ricayı Peçeneklerden de istedi ve onlara çok kıymetli bir kadife cinsi olan Pavolok kumaşı ile pek çok altını da hediye olarak gönderdi. Knyaz İgor, Tuna'ya geldiğinde drujinasını (en yakın ve sadık askerleri) durumu müzakere etmek için çağırdı ve imparatorun ricasını bildirdi. Yapılan müzakere neticesinde yakın askerleri ona: "Eğer imparator böyle söylüyorsa, o zaman gitmemiz gerekli mi? Altın, gümüş ve pavolok kumaşını savaşmadan almayacak mıyız? Acaba savaşsak kim kimi yenecek onlar mı biz mi? Veya denizde üstünlük kimin olacak? Karadan değil engin deniz boyunca gidiyoruz: savaşsak hepimizin ortak sonu ölüm olur" diyerek ikna ettiler. İgor, bütün askerleri için Bizans'dan aldığı altın ve kumaşlar ile birlikte Kiyev'e dönerken, Peçeneklere de Bulgar topraklarında savaşmalarını emretti.³⁵³

353 *Povesti Vremennih Let*, s.33-34; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.28; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.44- 45; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.25; *Troist'*, s.74; *Voskresenskaya Letopis'*, s.278-279. 907 ve 941 yıllarında Ruslarla Bizans arasında

Rus yıllıklarının bu sefer için Peçeneklerden “ücretli asker” olarak bahsetmeleri çok gerçekle bağdaşmamaktadır zira bu sırada Kiyev Knyazlığının içerisinde ücretli asker olarak görev alan bir Peçenek grubundan bahsetmemiz mümkün değildir. Bu Peçenekler bu sıralarda güçlü bir siyasî teşkilata sahip Peçenek Kağanlığına bağlı olarak “Knyazın müttelikleri” sıfatı ile bu seferde yer almış olmalıdırlar zira Peçenekler kendilerinin katılmadıkları seferlerde Rusların istekleri üzerine ücretli askerî kıtalar göndermişlerdir.

Knyaz İgor'un savaştan vazgeçmesi üzerine Peçenekler, İgor'un isteğinin kendi çıkarları ile uyuşması sonucu Bulgarlar üzerine yürüdüler. Bu yürüyüş ne ilk ne de sondu ama Bulgarlar için büyük bir tehlike demektir. Zira Bizans İmparatoru Konstantinos'un şu sözlerinden Peçeneklerle Bulgarların arasında oldukça fazla savaşın yaşandığını ve bu savaşlar sonucunda Bulgarların edindikleri tecrübelerden bu halkı yenemeyeceklerini anladıklarını çıkarıyoruz: *“Peçeneklerle barış içinde olunursa, Romalıların imparatoru Bulgarlar için de daha dehşetli olur ve onları lüzüm duyulan sakinliğe zorlayabilir; çünkü Peçenek denilenler bu Bulgarlara da komşudurlar ve istediklerinde kendi çıkarları uğruna yahut Romalıların imparatoruna destek çıkmak için rahatlıkla Bulgaristan'a girebilir ve kat be kat fazla sayıları ve güçleriyle onları ezip bozguna uğratabilirler. Bu yüzden Bulgarlar da Peçeneklerle*

yapılan mücadelelerde Rus saldırılarının yenilgiyle sonuçlanması Bizans devletinin askerî gücünün bu arada ne kadar artmış olduğunu göstermektedir. Buna rağmen Rus Knyazı İgor 943 yılında Rus ve Peçeneklerden oluşan büyük bir savaş birliğiyle Tuna ağzında görününce, Bizans anlaşmaya gitmeyi ve Kiyev ile ticaret anlaşmasını yenilemeyi daha uygun bulmuştur. 944 yılında imzalanan bu anlaşma esas bakımından Oleg'in İstanbul'a saldırısından sonra 911'de akdedilen anlaşmaya dayanmaktadır. Ancak bazı noktalarda bu anlaşma Bizans için daha müsâit şartlara haiz olmuştur. Ostrogorsky, *Bizans*, s.258-259, A.N. Saharov, *Diplomatiya Drevney Rusi IX-Pervaya Polovina Xv.*, Moskva 1980 s.203-259.

*barış içinde uyumlu olmak için ısrarla daimî bir çabanın içinde-
dirler. Onlar tarafından sıklıkla sertçe yontulmuş ve yenilgilere
uğrattılıp talan edilmiş olduklarından onlarla daimî barış içinde
olmanın kıymetini ve yararını tecrübe ederek öğrenmişlerdi.*³⁵⁴

Rus yıllıklarında Knyaz İgor'un 946 yılında ölmesinden sonra tam 22 yıl herhangi bir Peçenek akınından bahsedil-
memektedir. Bu durum bize Ruslar'la Peçenekler arasın-
daki iyi münâsebetlerin uzun süre devam ettiğini gös-
termektedir. Bu sırada Kiyev Knyazlığının idâresi İgor'un
oğlu Svyatoslav küçük olduğu için karısı Olga'nın eline
geçti. Bu arada Knyaz İgor zamanından başlayarak gayet
dostça bir şekilde devam ettirilen ilişkiler neticesinde Rus
askerî teşkilâtına Peçenekler bir hayli tesir ettiler ki bunun
en güzel örneği bizzat Knyaz Svyatoslav (946-972)'ın ken-
disidir. Svyatoslav, yıllıklara göre kendisini tam bir Peçe-
nek başbuğu gibi yetiştirmişti, bir Peçenek başbuğu gibi
ata binmiş, maiyyeti ile birlikte at sırtında seferlere katıl-
mış ve gayet sade bir hayat sürmüştü. Yine kendisine en
yakın korumalarını da Peçeneklere benzetmek istemişti.
Çok cesur ve atılgandı o yüzden Kiyev'de oturmak iste-
medi ve yanına askerî kotalarını alarak yabancı topraklara
karşı sefer açmağa ve bu toprakları zaptetmeye başladı.
İlk önce zayıf kavimlerin üzerine gitti, onlar üzerinde bir
hakimiyet sağladıktan sonra yönünü Hazarlara çevirdi ve
965 yılında Hazarların Sarkel kalesini aldı. Bazı kaynak-
lara göre sadece Sarkel ile de yetinmedi ve Hazarlara ait
diğer şehirleri de aldı.³⁵⁵ Svyatoslav bu sefer sırasında Ten

354 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.53.

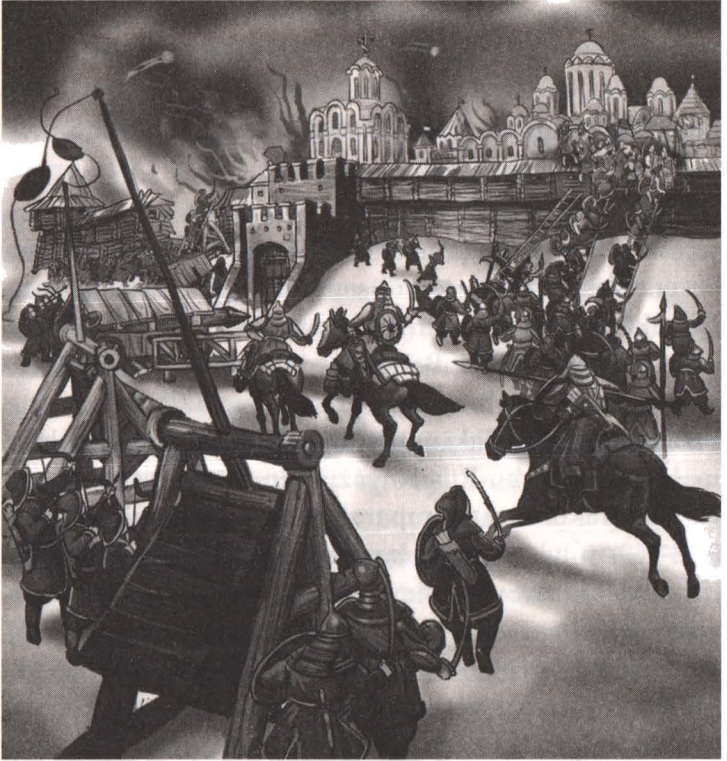
355 Tarihçilerin bir kısmı Svyatoslav'ın seferlerinin bir araya getirildiğinde aldığı toprakların büyük bir kısmının Hazarlara ait olduğunu ileri sürerlerken; bazıları da bunun doğru olmadığını Svyatoslav'ın 965 yılındaki seferinde ne İtil ne de Semenderi almadığını belirtirler. İbn Havkal'da nakledilen 969 Rus seferinin Svyatoslav tarafından değil başka bir Rus grubu tarafından gerçekleştirildiği kanaatindedirler. V.Mosin, "Rus i Hazariya Pri Svyatosla-
va", *Seminariüm Kondakovianum* VI, 1933, s.187-208, Kurat, *Peçenek*, s.90.

Nehrini de geçerek Azak Denizi sahillerine yakın Çerkeslere ve Osetlere karşı da savaştı. Svyatoslav'ı başarıya götüren sebep onun savaşçılığından ziyade Hazarların, Peçeneklerin İtil'i geçip topraklarına girmeleri üzerine Sarkel kalesini ihmal etmeleridir.

Büyük idealleri olan ve bunları hayata geçirmek isteyen Svyatoslav'ın çevresindekileri rahatsız etmesinden Peçeneklerde üzerlerine düşeni aldılar ve varolan barış ve sukûnet ortamı bozularak mücadeleler yeniden başladı. Bu mücadelede Balkanlarda devam eden şiddetli savaşlar da önemli bir rol oynadı. Özellikle Bulgarların Bizans'ın Trakya'daki topraklarına karşı sürekli saldırımları Bizans'ı bu Rus Knyazından yardım istemek zorunda bıraktı. Bizans İmparatoru II. Niképhoros Phókas (963-969)'ın iyi bir ücret karşılığında Bulgarları dize getirmek teklifini Svyatoslav geri çevirmedi ve yanında sayıları çok olmasada ücretli Peçenek askeri ile beraber 967 veya 968 yılının ağustos ayında bugünkü İsakçı Şehri yakınlarında Tuna'yı geçerek Bulgar topraklarına girdi³⁵⁶ ve hemen Bulgarlara karşı savaşa başladı. Tuna boyundaki ilk Bulgar hükümdarı Asparuh'un yerleştiği mevkideki Pereyeslavl yani Küçük Pereyeslavl'i ele geçirdi.³⁵⁷ Aslında Svyatoslav'un Bizans imparatorunun teklifini kabul etme nedeni onlara yardım etmek değil, kendisine Tuna kıyılarında özel bir beylik kurmaktı ancak bu beylik kurma sevdası onun Kiyev'de bulunmayışından istifade eden, Kiyev civarındaki Peçeneklerin Kiyev'i kuşatmaları (968) üzerine kısa sürdü. Peçenekler, Svyatoslav Tuna boyundaki

356 *Povesti Vremennih Let*, s.47-48; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.42-43; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.64-65; *Troitskaya Letopis'*, s.85-86; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionny Spisok*, s.118-119 *Radzivilovskaya Letopis'*, s.33-34; *Voskresenskaya Letopis'*, s.287-288; *Nikonovskaya Letopis'*, s.33-34.

357 Leonis Diaconi, *Historia libir X*, ed.C. B. Hose, Bonn 1828, s.149, Zlatarskiy, *İstoriya*, II, s.577 vd.; S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, Londra 1930, s.202 vd.

Kiyev kuşatması temsili rekonstrüksiyon³⁵⁸

Pereyaslavl'de bulunmasından istifade ederek, Rus topraklarına geldiler. Knyazından mahrum bir başkenti kuşatmanın kolay olacağını düşünüyorlardı ayrıca o sırada Kiyev şehrinde Svyatoslav'ın annesi Olga ile oğulları Yarapolk, Oleg ve Vladimir bulunuyordu. Bu durumdan istifade ederek şehri büyük bir orduyla kuşattılar ve şehrin etrafını sayısız askerle çember içerisine aldılar. Şehirden dışarı çıkmak veya içeriye bir haber göndermek bile mümkün olmadı, insanlar açlıktan ve susuzluktan yorgun ve bitap düştüler.

358 <https://yandex.com.tr/adresinden> alınmıştır.

Kiev'i Kuşatan Peçeneklerin arasından Peçenekçe bildiği için kaçıp Svyatoslav'ın voydodasına haber veren genci anlatan minyatür (Radzivilovskaya Letopis' 1989, s. 80).

Bu duruma daha fazla dayanmayan Özi'nin diğer tarafında yaşayan Kiyev'in sakinleri toplanıp kayıklara binerek Özi'nin karşı kıyısına geçtiler. Tam kayıklardan ineceklerdi ki Peçeneklerin kabalık olduklarını görünce vazgeçip tekrar geri döndüler. Peçenekler sayılarının fazla olmasının onları korkuttuğun farkında olarak bir süre daha beklemeye karar verdiler. Bu arada Kiyev halkı da toplandı ve insanlar birbirlerine: "Bizim aramızda o tarafa geçerek, "eğer yarın sabaha kadar şehrin önlerine gelmezlerse Peçeneklere teslim olacağımızı" söyleyecek birisi yok mu?" Diye sormaya başladılar. Bu soruları duyan bir genç ileri atılarak "Ben gideceğim" dedi ve hemen sonrasında atının dizginlerini tutarak şehirden süratli bir şekilde çıktı. Kiyevli genç Peçeneklerin kamp kurdukları yerin arasından atı ile son sürat hızlı bir şekilde koşarak geçerken onlara Peçenekçe "Benim atımı gördünüz mü?" Diye sordu. Kamptakiler kendileri ile Peçenekçe konuşan bu genci önce kendilerinden biri zannettiler. Ama o, Özi Nehrine yaklaştığında elbiselerini çıkarıp, yüzerek karşıya geçtiğinde anladılar ve hemen arkasından koşup ok attılsa da hiçbir şey yapamadılar. Gencin kendi tarafına geçtiğini gören kıyıdakiler onu kayıkla alarak drujinanın bulunduğu yere götürdüler.

Kievli voyvoda Pretiç'in Borazan çalıp, Svyatoslav'ın geldiği söyleyip Peçenek başbuğunu kandırdığını anlatan minyatür (Radzivilovskaya Letopis' 1989, s. 82).

Genç oradakilere: “Eğer yarın şehre gitmezseniz insanlar Peçeneklere teslim olacaklar” dedi. Bunun üzerine voyvoda Pretiç: “Yarın sabah kayıkla giderek şehirde mahsur kalan Knyazın annesi ile çocuklarını kurtarıp bu taraftaki sahile getireceğiz. Eğer bunu yapmazsak Svyatoslav bizi öldürür” dedi. Sabah erkenden şafak sökerken kayıklara binip borazan ve trampet çalarak insanları şehre çağırdılar. Bunun üzerine insanlar bağırmaya başladılar.

Peçenekler şehirdeki bu bağrıışmaları duyunca önce bir anlam veremediler daha sonra Svyatoslav'ın geldiğini zannederek şehri kuşatmaktan vazgeçtiler ve kaçmaya başladılar. Olga torunları ve adamlarıyla kayıklara bindi. Bunu gören Peçenek başbuğu tek başına geri dönerek voyvoda Pretiç'e: “Bu gelen kimdir?” Diye sordu, o da: “O ülkenin insanları” dedi. Bunun üzerine Peçenek başbuğu tekrar: “Sen Knyaz mısın?” Diye sorunca o da: “Ben onun muhafız askeri ve öncü kuvvetiyim, Knyaz benim arkamdan çok kalabalık bir orduyla geliyor” diye cevap verdi. Böyle bir cevap vermesinin nedeni Peçenek başbuğunu korkutmak istemesidir. Bunun üzerine Peçenek başbuğu Pretiç'e onunla arkadaş olmayı teklif etti, o da bu teklifi kabul

ederek birbirlerinin ellerini sıktılar. Peçenek başbuğu Pre-tiç'e atını, kılıcını, sadağını ve okunu hediye ederken; Pre-tiç de başbuğa kılıcını, kalkanını ve zırhını vererek şehir-den gönderdi. Ancak Peçenekler o kadar çok hızlı gittiler ki Lebedi Irmağın'da durup atlarını şulamaları bile mümkün olamadı. Peçeneklerin uzaklaşmalarından sonra Kiyev halkı Svyatoslav'a elçiler göndererek şöyle dedi: "Sen Knyaz, yabancı topraklar ararken kendi topraklarını ihmal ediyorsun, az kalsın şehri, anneni ve çocuklarını Peçenekler ele geçiriyorlardı. Acaba sen bizi alıncaya kadar bekleyecek miyiz? Sen bizi korumuyorsun. Vatanına, ihtiyar annene ve çocuklarına acıymıyor musun?". Bunları duyan Svyatoslav bronz atına binerek drujinası ile birlikte Kiyev'e geri döndü. Daha sonra Peçeneklerle yaşananlara üzülerək asker topladı ve onları Kiyev civarından bozkıra kovmayı başararak barışı gerçekleştirdi.³⁵⁹

Yıllıklarda verilen bu bilgi her ne kadar efsanevî bir mahiyet arz etsede gerçekleri aksettirmesi bakımından önemlidir. Ayrıca burada iki şey dikkat çekicidir. Birincisi Kiyev halkı arasında Peçenekçe bilenlerin olması ikincisi de Peçenek başbuğu ile Kiyev voyvodasının birbirlerine verdikleri hediyeler. Peçenek başbuğu saldırı aleti olan at, ok, sadak ve kılıç verirken, Rus voyvodası müdafaa silâhı olan zırh, kalkan ve geniş kılıç vermiştir ki bu da bize her iki milletin birbirlerine karşı olan durumlarını açık bir şekilde göstermektedir. Peçeneklerin Kiyev muhasarasını kaldırmalarının gerçek nedeni yeterli derecede kuşatma yapabilecek silâh ve teçhizata sahip olamamalarıdır. Bu yüzden de kuşatmayı kaldırıp gitmişlerdir.

359 *Povesti Vremennih Let*, s.47-48; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.42-43; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.64-65; *Troitskaya Letopis'*, s.85-86; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionny Spisok*, s.118-119; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.33-34; *Voskresenskaya Letopis'*, s.287-288; *Nikonovskaya Letopis'*, s.33-34.

Peçenek tehlikesine bir süreliğine ara veren Knyaz Svyatoslav, asıl amacını gerçekleştirmek için Kiyev’de çok kalmadı ve 969 yılının yazında tekrar Tuna’yı geçerek Bulgaristan topraklarına girdi. Kısa bir süre sonra da Bulgar Kralı Boris’i Preslav şehrinde esir alarak 970 yılında Trakya’ya kadar uzandı. Svyatoslav’ın, Preslav şehrinde uzun müddet kalma niyetinde olduğunu göstermesi durumu çıkarlarına ters bulan Bizans’ın hemen faaliyete geçmesine sebep oldu. İmparator II. Niképhoros Phókas kendi eliyle şimdiye kadar zayıf olan düşmanının yerine, çok daha kuvvetli ve çok daha tehlikeli bir düşmanı getirmiş olduğunu idrak etmekte gecikmedi. Bunun üzerine Svyatoslav’a karşı Bulgarlarla bir ittifak kurmaya çalıştı ise de kısa bir süre sonra bir suikaste kurban gitmesi bu teşebbüsü sonuçsuz bıraktı. Yerine Ioannes Tzimistzes (Çemişkezekli, 969-976) imparator oldu. Ioannes Tzimistzes dâhiyane ve kabiliyet sahibi bir başkumandan olduğu kadar, devlet adamı olarak da oldukça üstün meziyetlere sahip bir şahsiyet olarak kendin gösterdi. Selefî II. Niképhoros Phókas’ın Svyatoslavı çağırması yüzünden kudretli Rus hükümdarının tutumunun gittikçe daha tehdit edici bir mahiyet aldığını ve Balkanlarda karışık durumun yaşanmaya başladığını fark etmekte gecikmedi. Hemen hızlı bir çözüm buldu ve Bulgarlara yanaştı, barışçıl yolları denedi ise de bir sonuç alamadı. Bunun üzerine çareyi savaşmakta buldu. İmparator Tzimistzes, Büyük Preslav üzerine yürüyerek Bulgar başkentini kısa, fakat şiddetli bir mücadeleden sonra ele geçirdi. Bizans ordusunun bu ilerleyişi etkisiz kalmadı ve Bulgarlar Svyatoslav’dan ayrılmaya başladılar. Preslav’dan İmparator Tzimistzes zoraki bir yürüyüşle, surların arkasına Svyatoslav’ın çekilmiş olduğu Tuna üzerindeki Silistre’ye doğru ilerledi ve şehri kuşattı. Tam bu sırada Tuna Nehri üzerinde de korkunç Grek ateşi ile Bizans donanması görüldü. Ruslar

mukavemetle bulunmuşlarsa da imparatorluk ordusu bunların bütün huruç hareketlerini geri püskürtmeyi başardı. Şehirdeki açlık ise artık tahammül edilmez bir hâle geldi. Temmuz sonunda, kuşatmayı yarmak için yapılan son teşebbüste başarısızlıkla sonuçlanınca Svyatoslav, imparatora teslim olmak zorunda kaldı. Yapılan anlaşma ile, Bulgaristan'ı boşaltacak, bir daha Balkanlarda görünmeyecek, Bizans'ın Korsun bölgesine saldırmayacak, aksine düşmanlarına karşı yapacağı müdafaada Bizans'a yardım edecekti. İmzadan hemen sonra imparator açlıktan kırılan Rus askerlerine yiyecek vererek bunların eski ticaret imtiyazlarını yeniden onayladı. Svyatoslav, kendisini mağlûp eden II. Niképhoros Phókas ile özel bir görüşme yaptıktan sonra ülkesine döndü.³⁶⁰ Bu durum yıllıklarda şöyle anlatılmaktadır: “Yıl (6479) 971: *Svyatoslav bu sırada Derester (Silistre)'de bulunan Grek Çarı (Ioannes Tzimestzes)'na elçi göndererek şöyle dedi: “Seninle aramda sağlam bir barış ve dostluk istiyorum”. Çar bunları duyunca çok sevindi ve ona öncekinden daha fazla hediyeler gönderdi. Svyatoslav hediyeleri kabul etti ve drujinası ile beraber şöyle düşündü: “Eğer Çar'la barış anlaşması yapmazsak, Çar o zaman bizim az olduğumuzu öğrenecek ve bizim şehrimize gidip yerleşecektir. Rus toprakları uzaklarda kaldı ve Peçeneklerle savaşıyoruz. Bu zamanda bize kim yardım eder? Çarla barış anlaşması yapalım: onlar bize vergi vereceklerini taahhüt ettiler - ki bu da bize yeter. Eğer bize verecekleri verginin miktarını değiştirirlerse Rusya'dan asker toplayarak tekrar Çargrad'a (İstanbul) gideriz”. Bu sözler drujinanın hoşuna gitti ve en iyi askerlerini Çargrad'a gönderdiler. Onlar Silistre'ye geldiklerinde çar'a onların geldiklerini haber verdiler. Ertesi gün çar onları yanına çağırdı ve şöyle dedi: “Rus elçileri konuşunuz”. Onlarda konuşmaya başladılar: “Bizim Knyazımız şöyle diyor: “Grek Çarıyla gelecek yıllarda da sürecektir sağlam bir sevgi istiyorum”. Çar*

360 Zlatarskiy, İstoriya, II, s.600 vd.

*bunun üzerine yazıcılara dönerek Svyatoslav'ın bütün şartlarını yazmalarını emretti.*³⁶¹

Yıllıklar bu hadisenin hemen akâbinde 970 yılında gürurlu ve mağrur Knyaz Svyatoslav'ın Silistre'de iken kalabalık bir orduyla Roma papazının olduğu yere doğru yöneldiğini, kendisi ile beraber yanındakileri kaçarken yakaladığını, hümanist ve âlicenap Romalı papazını yanına alarak saygıdeğer unvanlar verdiğini, kendilerinin Peçenekleri gelinceye kadar papazın isteği doğrultusunda yanındaki güçleriyle beraber yalnız bıraktığını ancak onların Peçenekleri beklerken açlıktan bitkin düşerek öldüklerini kaydederler.³⁶²

Svyatoslav'a Bizans'dan barış istemek zor gelse de yapacak bir şeyi yoktu. Önceliği ülkesine sağ salim dönmekti ama Peçeneklerin topraklarından geçerek gitmesi gerekiyordu. Önlem olarak İmparator Tzimistzes'e özel olarak yaptığı görüşmede ülkesine dönerken Peçeneklerin kendisine saldırmamaları hususunda yardımını rica etmişti. Tzimistzes yardım ricasını geri çevirmeyerek Peçeneklere elçiler (bazı kaynaklarda mektup) gönderdi ve onlardan Tuna'yı geçip Bulgaristan'a hücum etmemelerini, Svyatoslav'ın topraklarından serbestçe geçmesine müsaade etmelerini istedi. Bu sırada Peçeneklerin kağanı olan Küre, her ne kadar bir Hazar şehri olsa da kendileri içinde hem askerî bir garnizon hem de tüccarlar için güvenli bir şehir görevini üstlenen Sarkel'in, Svyatoslav tarafından 965 yılında ele geçirilmesinin menfaatlerini sekteye uğrattığını gördü. O yüzden Küre, Bizans imparatoruna müttefik olduklarını, Tuna'yı geçmeyeceklerini, ancak Svyatoslav'ı

361 *Povesti Vremennih Let*, s.52; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.47; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.70; *Troitskaya Letopis'*, s.88; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.36; *Voskresenskaya Letopis'*, s.290-291; *Nikonovskaya Letopis'*, s.37. *Ostrogorsky, Bizans Devleti*, s.273-274.

362 *Nikonovskaya Letopis'*, s.35-36.

Bulgarlar, Peçeneklere Svyatoslav'ın geri döndüklerini haber verirken, yıllık ressamı Peçenek başbuğu Küre'yi Taş konakta göstermiştir (Radzivilovskaya Letopis, s. 96).

yurduna dönerken ülkelerinden geçirmeyecekleri cevabını verdi.³⁶³

Yıllıklara göre 971 yılında Bizans ile barış andlaşması yapan Svyatoslav, kayıklara binerek nehrin dibindeki kayalıklara gitti.³⁶⁴ Bu sırada Pereyaslavlılar Peçeneklere haber göndererek: “Sizin önünüzden Svyatoslav küçük bir orduyla Rusya’ya Bizans’tan aldığı sayısız esir ve ganimetle gidiyor” diye söylediler. Bunu duyan Peçenekler hemen kayalıklara geldiler. Bu arada Bizans’ın Peçeneklere elçi göndererek onları ülkelerine döndürmemelerini istediğini öğrendi ve askerlerine dönerek “Ağlamayın yoldaşlarım, bir gün İstanbul’a giden yolu bulacağız” dedi.³⁶⁵ Bu sırada da Kiyev’li voyvoda Sveneld’in babası onu: “Çayın etrafını atlarla dolaş çünkü çayın dibindeki kayalıklarda Peçenekler duruyorlar” diyerek uyardı ancak Svyatoslav onu dinlemedi. Bu sırada kayalıklara gelen Svyatoslav buradan geçmesinin hem dar olduğu için imkânsız olduğunu gördü, hem de

363 Diaconi, *Historia*, s.157.

364 “Sarp Dağlar”, “Dneprovskiye Porog” diye adlandırılan bu yer Özi’deki ünlü büyük kayalıklar ve şelaledir.

365 Thomas Zacharis-Greg Maynard, “The Prince and the Emperor”, *Military History*, Aug 2004, 21, 3, Research Library, pg. 56.

Svyatoslav'ın geri dönerken Peçenekler tarafından taş yağmuruna tutulduğunu gösteren minyatür (Radzivilov Yıllığı, 1992, s.105).

Peçenekler tarafından kuşatıldıklarından dolayı drujinası ile Belobereje'de³⁶⁶ kalarak kışı geçirmeye karar verdi. Ancak kış çok uzun sürdü ve yiyecekleri kalmadı. Ardından büyük bir açlık baş gösterdi ve bahara kadar dayandılar.³⁶⁷

Svyatoslav ve yanındakiler baharda yollarına tekrar devam etmek istedilerse de Peçenek başbuğu Küre tarafından yakalanarak kılıçtan geçirildiler. Yıllıklara göre Küre, öldürdüğü Svyatoslav'ın başını bedeninden ayırdı ve kafatasından bir kadeh yaptırdı: "Yıl (6480) 972: Bahar geldi. Svyatoslav nehirdeki kayalıkların yanına geldiğinde Peçenek Knyazı Kurya (Küre) onlara saldırdı. Peçenekler Svyatoslav'ı öldürdüler. Onun başını alarak, kafatasından kâse yaptılar ve daha sonra onu altınla kaplayarak içki içtiler. Sveneld, Kiyev'e Yaropolk'un yanına geldi. Svyatoslav 28 yıl Knyazlık yaptı".³⁶⁸

366 Özi'nin yukarı ağzında bir yer.

367 *Povesti Vremennih Let*, s.53; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.48; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.72; *Troitskaya Letopis'*, s.90; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.37; *Voskresenskaya Letopis'*, s.291; *Nikonovskaya Letopis'*, s.38; Constantine, *De Administrando*, s.28, Ostrorgorsky, *Bizans*, s.274; Kurat, *Peçenek*, s.95-96.

368 *Povesti Vremennih Let*, s.53; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.48; *Lavrentiyevskaya*

Peçeneklerin Svyatoslav'ı öldürdüklerini gösteren minyatür
I. Skilitzes³⁶⁹

Bizans kaynaklarından Diyakoz³⁷⁰ Leon'un Tarihi adlı eserde Svyatoslav'ın öldürülmesine dair şu kayıt tutulmuştur: "Svyatoslav Dorystolon (Derester/Silistre)'dan ayrıldıktan ve anlaşmaya göre esirleri verdikten sonra, kalan arkadaşları ile gemiye binerek uzaklaştı, memleketlerine dönmek için çok istekliydiler. Ama yolculuklarının akışı içinde Peçenekler tarafından pusuya düşürüldüler (Onlar bit yiyen,³⁷¹ evlerini kendileriyle taşıyan,³⁷² çoğu zaman, çadırlarda yaşayan çok çeşitli bir konargöçer halktır) ve hemen hemen hepsini öldürdüler ve Svyatoslav'ın kendini

Letopis', s.72; *Troitskaya Letopis'*, s.90; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.37; *Voskresenskaya Letopis'*, s.291; *Nikonovskaya Letopis'*, s.38.

369 Madrid Skilcis, Ionnis Skilitzes'in 811-1057 yılları arasını kapsayan Tarihin Özeti adını taşıyan (Σύνοψις Ἱστοριῶν, Latince: *Sinopsis Historiarum*) eserinin çok zengin resimler içeren el yazmasıdır. El yazması 12. yüzyılda Sicilya'da yazılmıştır ve şu anda Madrid'de Biblioteca Nacional de Espana'da MS Graecus Vitr. 26-2 raf numarası ile muhafaza edilmektedir. Bu eser *Madrid Skilicis*, *Codex Graecus Matritensis Ioannis Skylitzes*, ya da *Skyllitzes Matritensis* olarak bilinmektedir. Yunan Vakanüvisin günümüze ulaşan resimli tek el yazmasıdır ve 574 minyatür içermektedir.

370 Hristiyanlıkta papazın yardımcısı olan din adamı.

371 Strabo (Geography 11.2.1) Azak Gölü yakınına bit yiyen olarak adlandırılan bir halkı yerleştirir, iğrençlik ve pisliklerinden dolayı böyle adlandırıldıklarını belirtir (11.2.19). Açıktır ki bu lakâbı Peçeneklere ilk veren Diyakoz Leo'dur.

372 Heredot (4.46) aynı nitelemeyi φερόικοι İskitler için kullanırken, Strabo (Geography 11.2.1) İskitleri νομάδες olarak adlandırır.

kalanlarla beraber katlettiler, böylece o büyük Rus ordusundan sadece birkaçı güvenli olarak yerli ikametgâhlarına döndüler”³⁷³.

S. A. Pletnëva, Biçirun’i referans göstererek, “Bütün Türkler’de böyle bir âdet vardır zira göçebelerin bunu yapmalarının sebebi güçlü gördükleri düşmanlarının hem kuvvetlerinin hem kahramanlıklarının hem de taşıdıkları güçlü duyguların o kadehten içtikleri şarap ile kendilerine geçeceğine inanmalarıdır” derken, yine “Başbuğ Küre ile hanımının buna çok inandıklarını ve o sırada doğacak olan çocuklarının ona benzemesini istediklerinden kafatasından bir kadeh yaptırarak içki içtiklerini” belirtmektedir. İlave olarak da “o kadar çok inanmışlardı ki o yüzden de çocukları doğduğunda Svyatoslav’a çok benziyordu” demekten de kendini alamamıştır.³⁷⁴ Burada şunu ifade etmek isteriz ki bu bilgide dikkat etmemiz gereken husus hem İskitlere hem Tuna Bulgarlarına hem de Peçeneklere atfedilen kafatasından kadeh yapma olayı sadece Bizans kaynaklarında geçmektedir. Rus yıllıklarının Bizans kaynaklarının etkisinde yazıldıklarını göz önünde bulundurduğumuzda bu bilginin doğruluğuna temkinli yaklaşmalıyız. Ayrıca Rus Yıllıklarında geçen “*kendisini tam bir Peçenek başbuğu gibi yetiştiren*” birine bizzat Peçeneklerin başbuğu olan birinin evladının kendisine değilde kendisi gibi olmaya çalışan düşmanına benzemesini istemesi ne kadar mantıklıdır? Burada Kiyev Knyazlığının en büyük knyazlarından biri olarak gösterilen Svyatoslav’ın Peçenekler tarafından öldürülmesi Rusların gönül dünyalarında onu daha da kahramanlaştırmak ve ebedileştirmek

373 Alice-Mary Talbot-Denis Sullivan, *The History of Leo the Deacon (Byzantine Military Expansion in the Tenth Century)* Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2005, Book IX (971), s.200.

374 Pletnëva, *Polovtsi*, s.23.

için diğer hiçbir knyaza bahşetmedikleri bir ölüm şeklini layık görmek istemelerinin de önemli bir payı vardır.

Rus yıllıkçılarının verdiği bilgilere göre Peçenekler, Ruslara Bizans'ın teşviki ile saldırdılar. Aslında Svyatoslav'ın Peçenekler tarafından öldürüldüğü sırada veya daha öncesinde Peçenek başbuğu Küre'nin yanında bulunan Bizans imparatorunun elçisi Philotheus Euchaita, Peçenekler ile bir barış anlaşması yapmıştı. Bu anlaşmaya göre Peçenekler Bizans'a, Tuna'yı geçmeyecekleri sözünü vermişlerdi. Elçi bunun üzerine Peçeneklerden imparator adına Svyatoslav'a Peçenek topraklarından geçme iznini vermelerini rica etmişti ancak Peçenek Kağanı Küre ve yanındakiler bunu kabul etmemiş ve Svyatoslav'ın sonu böyle korkunç olmuştu.³⁷⁵

Peçenekler, Svyatoslav'ın ölümünden sonra oğulları arasında başlayan taht mücadelesinde istemeselerde taraf olmaya zorlandılar. Peçeneklerin genel politikaları güçlü kim ise ona yardım etmek idi. Svyatopolk'un üç oğlundan biri olan ve kardeşleri ile yaptığı taht mücadelesini başlangıçta kazanan Yaropolk (973-980)'un yaptığı en önemli iş 978'de Peçeneklerin üzerine giderek onları yenmesi ve vergiye bağlaması oldu.³⁷⁶ Bu yenilgi aslında 915'de itibaren güçlü bir şekilde Rus topraklarında at koş-turan Peçenek kağanlığının bir dağılma sürecine girerek bu topraklara veda etmesini de başlattı. Bu sırada Peçenek kağanlığının en önemli başbuğlarından biri de İldey (İlya)'di Yaropolk'un Kiyev'de güçlü bir şekilde tutulduğunu görünce bazı Peçenek başbuğları onun hizmetine girdiler ki bunların arasında İldey de vardı. İldey 979 yılında Yaropolk'un yanına gelerek ona biat etti ve bunun karşılığında da Yaropolk ona bazı şehirlerin idaresini vererek hizmetine girmesine izin verdi. İldey'de bundan büyük

375 Kedrenos, II, s.412; Runciman, *A History*, s.214.

376 *Nikonovskaya Letopis'*, s.39.

bir şeref duydu.³⁷⁷ Ancak Yaropolk'un Knyazlığı uzun sürmedi ve kardeşi Vladimir (980-1015) Kiyev tahtının yeni sahibi olmak için mücadeleye başladı. Bu gaye ile 980 yılında Vladimir ağabeyi Yaropolk'un üzerine Kiyev'e büyük bir ordu ile hareket etti. Bunu duyan Yaropolk'un en yakın adamlarından Varyajko ona: "Vladimir'in karşısına çıkmamasını, çıktığı takdirde öldürüleceğini bunun yerine Peçeneklere giderek asker getirmesini" tavsiye etti. Ancak Yaropolk onu dinlemedi ve bedelini kahpe bir şekilde kurulan plan neticesinde canıyla ödedi.³⁷⁸ Yaropolk'un öldürülmesi üzerine bu tavsiyeyi yapan adamı Varyajko Peçeneklerin yanına kaçtı ve onlarla birleşerek Vladimir'e karşı pek çok kez savaştı ancak yine de onu öldürmeyi başaramadı. Bu şekilde zaferi kazanan Vladimir Kiyev tahtının yeni sahibi oldu.³⁷⁹

Vladimir de babası Svyatoslav gibi idi, bulunduğu yerde durmak istemedi ve Kiyev Knyazlığının sınırlarını genişletme çabası içerisine girdi. Bundan en çok zarar gören de Peçenekler oldu zira Ruslar, Peçeneklere âit sahaya doğru yavaş yavaş yayılmaya çalıştılar ve Peçenek akınlarını bertaraf etmek üzere yer yer müstahkem mevkiiler ile şehirçikler inşa ettiler. Nitekim Knyaz Vladimir, 12 oğlu arasında sahip olduğu toprakları paylaştırdıktan sonra 988'de "Kiyev'in etrafında az şehir olması iyi değildir" diyerek Desna, Vostra, Trubej, Sula ve Stugna nehirleri boyunca şehirler kurdurdu. Peçeneklerle sürekli savaştıkları için buralara Slovenlerden, Kriviçlerden, Çudlardan

377 *Nikonovskaya Letopis'*, s.39.

378 980 yılında gerçekleşen bu hadise için bk. M.U. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, Ankara 2007, s.106-108.

379 *Povesti Vremennih Let*, s.54-55; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.52-53; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.74-77; *Troitskaya Letopis'*, s.91-93; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionny Spisok*, s.127; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.38-39; *Voskresenskaya Letopis'*, s.292-294; *Nikonovskaya Letopis'*, s.39-40.

ve Vyatıçlerden en iyi askerlerini seçerek yerleştirdi.³⁸⁰ Anlaşıldığı üzere hayatlarının her anını at üzerinde ellerinde kılıç sırtlarında okla geçiren ve bu yüzden de son derece güçlü bir askerî teşkilâta sahip olan Peçenekleri Ruslar ancak onlara karşı güçlü kaleler yaparak durdurmaya çalıştılar.

Rus yıllıklarındaki kayda göre Vladimir Peçenekleri ilk defa 988 yılında yendi.³⁸¹ Aslında Vladimir güney sınırlarında oturan ve bu bölgenin yerli ahalisini oluşturan Polyanlara güvenemediği için bu şehirçikleri kurmuştu. Güvenememesinin sebebi de galiba Peçenekler ile Kiyev'in etrafında yaşayan Polyanların müttefik olmaları ve Kiyev Knyazlarına karşı birlikte mücadele etmeleri idi. Bu nehirler boyunca kurulan şehirlerde tahkimli noktalar ve hatlar yaptırılarak Peçenek arazisine 100 km kadar girildi. Bu tahkimli noktalar hem Peçeneklere karşı yapılan saldırılarda kullanıldı; hem de Peçeneklerden kaçarak Ruslara sığınan Türk kaçakların iltica ettikleri bir konumuna geldi.³⁸²

Vladimir bilindiği üzere Hristiyanlığı kabul eden ilk Rus Knyazıdır. Bu dini kabul ettikten sonra samimi bir mümin olarak çalışıp bütün Kiyev halkının zorla Hristiyanlaştırılmasını sağladı. Bu arada bazı Peçenek başbuğlarının güçlü Vladimir'in yanında yer almak için Hristiyanlığı kabul ettiklerini görüyoruz. Mesela 988 yılında

380 *Povesti Vremennih Let*, s.83; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.83; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.118; *Troitskaya Letopis'*, s.115; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionnyy Spisok*, s.159; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.55; *Voskresenskaya Letopis'*, s.313.

381 *Povesti Vremennih Let*, s.83; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.83; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.119; *Troitskaya Letopis'*, s.116; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionnyy Spisok*, s.159; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.55; *Voskresenskaya Letopis'*, s.313.

382 V. Parhomenko, "Rus i Peçenegi", *Rojnik VIII*, Praha 1929-1930, s.138-144.

Peçenek başbuğu Megitay, Vladimir'in yanına gelerek Tanrı, oğlu ve kutsal ruh adına vaftiz oldu.³⁸³

Yıllıklara göre Hristiyanlığı sadece Gök-Tanrı inancındaki Peçenek başbuğları değil, Müslüman olmuş başbuğları da kabul etti. Örneğin 991 yılında Müslümanlığı kabul eden Peçenek başbuğu Kuçuk, Vladimir'in yanına Kiyev'e gelerek, Hristiyanlığı kabul etti, Tanrı, oğlu ve kutsal ruh'a inanarak vaftiz oldu.³⁸⁴ Burada dikkat edilmesi gereken yıllıkların rahipler ve keşişler tarafından kiliselerde kaleme alındıklarının unutulmamasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kuçuk'un Hristiyan olması zorlamadan başka bir şey değildir.

Valimir döneminde başka bir Peçenek-Rus karşılaşması 992 yılında yaşandı. Peçenek Başbuğu Geza, 992 yılında Pereyaslavl şehrine karşı harekete geçti ancak tam bu sırada Hırvatlar üzerine gittiği seferden dönen Vladimir'in ordusu ile Trubej Nehri yakınlarındak karşılaşarak yenildi. Vladimir döneminde bu topraklarda tutunamayacağını anlayınca da yönetimi altındaki bir grup Peçenek ile Macaristan'a gitti. Bu hadise yıllıklarda masalımsı bir tarzda şöyle anlatılmaktadır: "Yıl (6500) 992: Vladimir, Hırvatların üzerine gitti. O, Hırvatlarla yaptığı savaştan geri dönerken, Sula Nehri tarafında günümüzde Pereyaslavl şehrinin bulunduğu Trubej Geçidinde Peçeneklerle karşılaştı. Böylece her iki ordu karşı karşıya geldi. Vladimir geçidin bir tarafında Peçenekler de diğer tarafında durdular. Biz onların tarafına onlarda bizim tarafımıza geçmek için hem karar veremedik hem de cesaret edemedik. Peçenek Başbuğu ırmağın sahiline gelerek Vladimir'i çağırdı ve ona şöyle dedi: "Sen kendi adamlarından birini seç, ben de kendi adamlarımdan birini seçeyim. Onlar güreşsinler. Eğer senin adamın galip gelirse 3 yıl savaşmayacağız; eğer benimki yenerse 3 yıl boyunca

383 Nikonovskaya Letopis', s.57.

384 Nikonovskaya Letopis', s.64.

savaşacağız". Bu şekilde konuşarak ayrıldılar. Vladimir kendi tarafına dönerek ordugâhının bulunduğu kamp'a tellâllar göndererek şöyle dedi: "Peçeneklerle savaşabilecek böyle bir askeri-miz yok mu?". Ama hiçbir yerde böyle bir asker bulunamadı. Ertesi sabah Peçenekler seçtikleri askerle geldiler ama bizim se-çebileceğimiz askerimiz yoktu. Vladimir sinirlenerek bütün as-kerlerine haber gönderdi ama Knyaza sadece yaşlı bir asker ge-lerek şöyle dedi: "Knyaz! Benim küçücük evimde bir oğlum var; ben diğer dört oğlumla geldim, o ise evde kaldı. Çocukluğun-dan beri onu hiç kimse daha yere yatıramamıştır. Bir gün onu azarladım o da kızarak derisini elleriyle yırttı". Bunları duyan Knyaz çok sevindi ve adamlarını göndererek onu kendisine getir-melerini emretti. Onu getirdiler ve Knyaz ona olanları anlattı. O da şöyle dedi: "Knyaz! Onu yenebilir miyim bilmiyorum. Burada güçlü ve kuvvetli bir boğa yok mu? - Onunla nasıl sa-vastığıma bakarak beni dene". Güçlü ve kuvvetli bir boğa bul-duklarında onu kızdırmalarını emretti; onu kızgın bir demir par-çasının üzerine koyarak bıraktılar. Boğa onun karşısında galip geldi. Bunun üzerine elleriyle boğanın boğruüne yapıştı ve de-riyi etten kopardı, o kadar ki et elinde kaldı. Bunu gören Vladi-mir ona şöyle dedi: "Onunla güreşebilirsin". Ertesi sabah Peçe-nekler geldiler ve şöyle diyerek seslendiler: "Adamınız var mı? Bizimki hazır!". Vladimir o gece askerlerine silâhlarını hazır duruma getirmelerini emretti. Her iki taraf karşı karşıya geldi. Peçenekler kendi askerlerini gönderdiler. O çok heybetli ve kor-kunç görünüyordu. Vladimir'in askeri de ilerledi. Peçenek onu gördüğünde gülümsedi çünkü o orta boyluydu. İki ordu arasın-daki mesafeyi ölçerek güreşecekleri yeri tespit ettiler. Her ikisini birbirlerine karşı gönderdiler. Güreşmeye başladıktan sonra bir-birlerini şiddetli bir şekilde sıkıştırdılar. Sonunda Rus askeri Pe-çeneği elleriyle boğarak öldürdü ve onu yere fırlattı. Bu sırada bir bağırta duyuldu. Bunu gören Peçenekler kaçtılar. Bizimki-ler üzerine giderek onları arkalarından kovaladılar, yakaladık-larını öldürdüler ve böylece onları yenmiş oldular. Vladimir bu

Peçenek askerini öldüren Rus bahadırı (Radzivilov Yıllığı)

duruma çok sevindi ve bunları geçidin yakınındaki şehre yerleştirdi ve buraya Pereyaslavl adını verdi çünkü bu askerin kazanmış olduğu şöhreti kendine mal etti. Vladimir ona ve babasına yüksek bir askerî rütbe verdi. Kendisi ise büyük bir zafer ve şöhretle Kiyev'e döndü"³⁸⁵

385 *Povesti Vremennih Let*, s.84; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.83-85; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.119-121; *Troitskaya Letopis'*, s.116; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.55; *Voskresenskaya Letopis'*, s.314; *Nikonovskaya Letopis'*, s.65-66. Nikonov Yıllığı bu yenilgiyi hikâyemsi bir tarzda 998 yılına ait olarak vermekte ve şu şekilde detaylandırmaktadır: "Vladimir Kiyev'den Hırvatların üzerine savaşmaya gitti. Peçenekler bunu duyunca onlara doğru gittiler. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Peçenekler çok güçlü ve kuvvetli bir asker getirip Vladimir'den kendi adlarına onunla güreşebilecek birini göndermesini istediler. Vladimir bütün Rus topraklarına haber gönderdi güçlü bir yiğit, bahadır aradı. Yaşlı bir adam Vladimir'in yanına gelerek şöyle dedi: "Benim çok güçlü bir oğlum var. O boğayı yere çarpar ve her şeyi elleriyle ikiye ayırır". Vladimir onu getirmelerini emretti. Genç gelince onun karşısına üzerine kızdırılmış demir koyularak sinirlendirilen bir boğayı çıkardılar. Boğa onun yanından koşarak geçti, o boğayı elleriyle böğründen yakaladı ve deriyi etten çekip çıkardı. Vladimir buna çok sevindi. Ona üç Peçenek yiğidiyle döğüşmesini söyledi. Döğüş için gelen Peçenekler onu görünce gülmeye başladılar ve şöyle dediler: "Bu zayıf insan mı bizimle döğüşecek". Çünkü genç orta boyluydu. Peçenek bir aslan edası ve gururuyla şeytan gibi bağırarak genç'e doğru gitti. Genç Tanrı'ya ve Azize Meryem Ana'ya güvenerek korkmadan onun karşısına çıktı ve Peçenek yiğidini yendi. Peçenekler bunu görünce kaçtılar. Vladimir onların arkasından giderek kovaladı ve çoğunu öldürdü. Genç'e, babasına ve

Bu galibiyetten güç alan Vladimir aynı yıl tekrar, Peçeneklerin üzerine giderek onları yendi ve büyük bir zafer ve sevinç içerisinde Vladimir şehrine geri döndü.³⁸⁶

Peçenek kağanlığına bağlı boylar arasında yaşanan iç mücadeleler maalesef kısa bir süre sonra her birinin kendi başına bağımsız hareket etmesine yol açarken, bu durumdan en fazla fadalanana da Kiyev Knyazlığı oldu. Peçeneklerin 992 yılında yaşadıkları yenilginin üzerinden dört yıl geçtikten sonra toparlandıklarını görüyoruz. Nitekim 996 yılında Kiyev Knyazlığı toprakları içerisindeki Stugna Nehri üzerinde bulunan Vasilyev şehrine kadar geldiler. Bu geliş hiç beklemeyen ve hazırlıksız yakalanan Knyaz Valdimir yanında yeteri kadar asker bulunmadığı için bir şey yapmaya fırsat bulamadı; aksine onların eline esir düşmekten son anda bir köprü altına sığınarak zorlukla kurtulabildi. Rus yıllıkçıları da o dönemdeki diğer milletlerin yıllıkçıları gibi Knyazlarının mağlubiyetlerini detaylı bir şekilde anlatmayı sevmezler. Yıllıkçıların mağlubiyetten sonra verdikleri *"Bu büyük yenilginin olduğu gün (6 Ağustos) Vladimir Vasilyev'de kutsal Preobrajeniye Kilisesini inşaa ettirmek için söz verdi. Tehlikeyi atlattınca Vladimir tam o yere kilise inşaa ettirdi ve büyük bir bayram töreni yaptı. 300 bal pişirici tuttu. Kendi boyarlarını, valileri, şehrin bütün yaşlılarını ve diğer insanların hepsini çağırdı. Fakirlere 300 griven dağıttı. Knyaz 7 gün boyunca bayram yaptırdı ve Kiyev'e Kutsal Bogoroditsa Günü (Meryem Ana)'ünde geldi. Burada da tekrar büyük bir bayram tertip etti ve sayısız pek çok milleti çağırdı."*³⁸⁷ sözlerinden Vladimir'in büyük bir yenilgiye uğradığını, kurtuluşuna vesile olan Tanrı'ya minnettarlığını

bütün sülalesine büyük şeref verdi. Kiyev'e büyük bir sevinç ve zaferle döndü".
Nikonovskaya Letopis', s.64.

386 Nikonovskaya Letopis', s.64.

387 Povesti Vremennih Let, s.85; İpatiyevskaya Letopis', s.85; Lavrentiyevskaya Letopis', s.122; Troitskaya Letopis', s.118-119; Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionnyy Spisok, s.166; Radzivilovskaya Letopis', s.56; Voskresenskaya Letopis', s.315.

göstermek için kurtulduğu yere kilise inşa ettirmesinden, bayram sevinci yaşamasından ve şükür için fakirlere yardımında bulunmasından anlıyoruz.

Bu yenilgi Vladimir'e Kiyev'de yerleştirilen askerlerin sayısının Peçeneklerle mücadele etmeye yetmediğini de gösterdi. Yaşadığı korkunç yenilgi yenilir yutulur cinsten değildi. Köprü altına saklanarak kurtulmuştu ama bu şerefli bir asker için onur kırıcı idi. Biraz nefes almak belki de bu mağlubiyetin acısını unutturacak bir galibiyet yaşamak üzere kuzeye Novgorod taraflarına gitti. Ancak bu gidiş Peçeneklerde hem Vladimir karşısında kazandıkları galibiyetle cesaretlenmeleri hissini uyandırdı hem de Vladimir'in bulunmayışından istifade ederek 997 yılında Belgorod şehrini kuşatmalarına sebep oldu. Yıllıkların biraz hikâyemsi tarzda naklettiklerine göre, Vladimir kuzeyli askerleri Peçeneklere karşı toplamak için Novgorod'a geldiğinde Peçenekler onların Knyazlarının olmadığını öğrendiler ve hemen Belgorod önlerine geldiler. Peçenekler şehri muhasara ederek, şehirden hiç kimsenin dışarı çıkmasına izin vermediler ve böylece büyük bir açlık yaşanmasına sebep oldular. Bu sırada ordusu olmayan Vladimir, çok kalabalık olan Peçeneklere karşı bir şey yapacak durumda değildi. Bunun üzerine şehir halkı veçe (halk meclisi)'yi toplayarak: "Knyazın gelmesinin imkânsız olduğunu, çok kısa bir süre sonra hep birlikte açlıktan ölmektense, Peçeneklere teslim olmalarının daha iyi olacağına karar verdi. Ancak bu toplantıda bulunmayan yaşlı bir adam insanlara: "Bu veçe niçin yapıldı?" Diye sorunca onlarda olanları anlatarak ertesi gün Peçeneklere teslim olacaklarını söylediler. Bunları duyan yaşlı adam hemen şehrin ileri gelenlerine giderek; kendisini dinlemelerini, üç gün daha teslim olmamalarını ve onlara söylediği her şeyi yapmalarını istedi. Belgorod'ın ileri gelenleri bu sözlerle çok sevindiler ve ona söylediği her sözü yapacaklarına dair söz verdiler. Yaşlı adam bunun üzerine herkesten

Radzivilov Yıllığı'nda Kisel'in hazırlanmasını anlatan bir minyatür

evlerinden bir avuç arpa, buğday veya kepek'i getirmelerini istedi. Arpa, buğday, kepek ve bal karışımından yapılan ve bir çeşit Rusların geleneksel tatlılarından biri olan ve kisel adını taşıyan bu karışımı kadınların çalkalayarak kaynatmalarını; daha sonra da şehrin çeşitli yerlerine kuyular kazarak içine fiçılar koymalarını ve bu fiçılara da kisel'i dökmelerini emretti. Halktan ise ertesi gün Peçeneklere elçiler göndererek onlardan 10 kişiyi şehre davet etmelerini istedi.

Peçenekler bu daveti onların teslim olacaklarına yorumladılar ve şehirde neler olduğunu anlamak içinde en iyi adamlarını seçerek gönderdiler. Ancak şehre geldiklerinde halkın: "Niçin kendinizi yok ediyorsunuz? Acaba burada bizden daha fazla duracağınızı mı düşünüyorsunuz? On yıl dursanız bile bize bir şey yapamazsınız, çünkü biz gıdamızı topraktan alıyoruz; eğer inanmazsanız kendi gözlerinizle görünüz" sözleriyle karşılandılar. Yapılan plana göre halk onları kuyuların olduğu yere götürecek ve insanlar bu sırada bidonlarla gelerek fiçılardan kepçeyle kisel alarak pişirip yemeye başlayacaklardı. Belgorod halkı şehrin çeşitli yerlerini kazarak yerleştirdiği

bidonları gösterdikten sonra Peçeneklere yemeleri için kışeldan ikram ettiler. Hayretler içerisinde kalan Peçenekler, başbuğlarının kendilerine inanmayacaklarını belirttiler. Bunun üzerine onlara başbuğlarına verilmek üzere kisel ve bulamaç verdiler. Peçenekler geri dönerek bütün olanları anlatıp, başbuğlarına kisel yedirdir. Başbuğ çok şaşırarak Belgorodlu esirleri serbest bıraktı ve muhasarayı kaldırarak topraklarına geri döndü.³⁸⁸ Aslında hakikat bu sırada kışın gelmesi, Peçeneklerin yanlarında yeterli silâhlarının olmaması ve bu yüzden kendilerine güvenemeyerek çekip gitmeleridir.

997'den 1001 tarihine kadar Peçenekler ile Rusların arasında bir ilişkinin yaşanmadığını görüyoruz. Bunun sebebi büyük bir ihtimalle bu dört yıl içerisinde her iki tarafın kendi iç meseleleri ile uğraşmış olmasıdır. 1001 yılına gelindiğinde ise Peçeneklerin sınırlarındaki Rus topraklarına saldırıları tekrar başladı ve bunun üzerine Aleksandr Popoviç ve Yan Uşmosvtes adlarındaki iki Rus voyvodası Peçenek bahadırları ile pek çok Peçeneği öldürdüler ve başbuğları Rodman ile üç oğlunu alarak Kiyev'e Vladimir'in yanına getirdiler.³⁸⁹ Başbuğlarının ele geçirilmesi yine bir süre Peçenekleri hareketsiz bıraktı ancak 1004 tarihinde tekrar harekete geçerek Belogorod önlerinde göründüler. Vladimir onlara karşı tıpkı 1001'deki gibi Aleksandr Popoviç ve Yan Uşmosvtes adlı voyvodalarını kalabalık bir orduyla gönderdi. Bunu duyan Peçenekler aynı akıbeti yaşamamak için bozkıra doğru kaçtılar.³⁹⁰ Bu kaçışta

388 *Povesti Vremennih Let*, s.87-88; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.87-89; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.124-127; *Troitskaya Letopis'*, s.120-121; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.57; *Voskresenskaya Letopis'*, s.316-317; *Nikonovskaya Letopis'*, s.67-68.

389 *Nikonovskaya Letopis'*, s.68.

390 *Povesti Vremennih Let*, s.89; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.90; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.127; *Troitskaya Letopis'*, s.121; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionny Spisok*, s.168-169; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.58; *Voskresenskaya Letopis'*, s.317; *Nikonovskaya Letopis'*, s.69.

Peçeneklerin kendi aralarındaki mücadele de etkili oldu. Mücadelenin sonunda ise başbuğları Temir'in annesi akrabaları tarafından öldürüldü.³⁹¹

Kiyev Knyazı Vladimir döneminin en önemli olaylarından biri de Prag piskoposu Adalbert ile Alman rahip Querfurtlu Bruno'nun Peçenekleri, Hristiyanlaştırmak amacıyla yanlarına gitmek üzere Rus topraklarından geçmeleridir.

Piskopos Adalbert, Hristiyanlığı yaymak için ona göre o sırada putperest olan Peçeneklerin ülkelerine gelmiş, Hristiyan yapmaya çalışmış ama onlar eski ve millî dinlerine sadık kalmışlardır. Israrı üzerine de onu dua ederken öldürüp, kafasını bedeninden ayırıp vücudunu bir göle atmışlardır.³⁹² Ondan sonra Bruno gelmişti. Bruno yolculuğu sırasında Vladimir ile bir görüşme yapmış ve Vladimir onu Peçeneklerin yanına gitmemesi konusunda uyarmış, hatta bir ay kadar bir süre alı koymuş ise de ikna edememişti. Bunun üzerine Knyaz Valimir, uzun ve sağlam surlarla çevirdiği Peçenek sınırına kadar ona refakat etmiş, Bruno Peçenekler arasında beş ay kalmış ve bu arada kendisine inanmak lazım gelirse Peçeneklerle Rus Knyazı arasında barışın yapılması için çok uğraşmıştı. Peçenekler ona eğer Vladimir kendilerine oğlunu gönderirse onunla barış yapacaklarını ve Hristiyanlığı kabul edecekleri şartını ileri sürmüşler o da Vladimirin yanına giderek onu ikna etmeyi başarmış ve oğlunu rehin olarak göndermişti.³⁹³ Bruno'nun bu şekilde bir bilgi vermesine rağmen böyle bir hadisenin olduğuna dair yıllıklarda hiçbir kaydın bulunmaması da ilginçtir. Ayrıca Kiyev Rusyasının en güçlü Knyazlarından biri olarak gösterilen Vladimir'in oğlunu rehin olarak göndermesi de akla uygun değildir çünkü

391 *Nikonovskaya Letopis'*, s.68.

392 Orkun, *Peçenekler*, s.16.

393 *The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II*, s.99-100.

Vladimir Peçeneklere karşı yaptığı savaşlarda genelde başarılı olmuştur. Bu bilgiden Peçenek tarihi için çıkarılabileceğimiz gerçek sonuç, Rusların Peçeneklerle olan sınırlarını çok sağlam surlarla çevirip müstahkem yaptıklarıdır.

Bir sonraki Peçenek saldırısı 1015'de yani Knyaz Vladimir'in saltanatının son yılında ölüm döşeğinde iken yaşandı. Vladimir üzerlerine Ryazan Knyazı olan oğlu Boris (989-1015)'i gönderdi. Ancak kendisinin 15 Haziran'da ölmesi üzerine oğlu geri dönmek zorunda kaldı.³⁹⁴ Aslında Boris, babası Vladimir'in ölüm haberini almadan hemen önce, izlerini sürdüğü Peçenekleri bulamayınca geri dönmek zorunda kalmıştı.³⁹⁵

Kiyev Knyazlığı Vladimir'in ölümünden sonra başlayan taht mücadelesine sahne oldu. Oğullarından Turov Knyazı olan Svyatopolk (1015-1019) Kiyev'e gelerek tahtı ele geçirmek istedi. Fakat Kiyev halkı onu istemeyerek diğer oğlu Boris'in yanında yer aldı. Buna çok kızan Svyatopolk kardeşleri Boris ve Gleb'i öldürterek Kiyev'deki tahtı ele geçirdi ve mücadelesine diğer kardeşi Yaroslav'ı alt etmek için devam etti. Svyatopolk bu mücadelede zaferin ancak Peçenek yardımı ile gerçekleşebileceğine inandı ve Peçeneklerle anlaşma yoluna gitti. Peçenekler de iki kardeş arasındaki bu mücadelede başvurulan en önemli güç olmanın verdiği gururla Svyatopolk'un teklifini kabul ettiler. İki kardeş arasındaki çekişme 1016 yılında Yaroslav'ın, Svyatopolk'un üzerine doğru giderek Özi'ye gelmesi ile başladı. Peçenekler de bölgeye geldiler ve Özi'nin karşı

394 *Povesti Vremennih Let*, s.89; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.90; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.127; *Troitskaya Letopis'*, s.121; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionnyy Spisok*, s.168-169; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.58; *Voskresenskaya Letopis'*, s.317; *Nikonovskaya Letopis'*, s.69.

395 *Povesti Vremennih Let*, s.90; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.92; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.129; *Troitskaya Letopis'*, s.122; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionnyy Spisok*, s.169; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.58; *Voskresenskaya Letopis'*, s.324.

sahilinde durdular. Her iki tarafta üç ay boyunca birbirlerine karşı harekete geçmeye cesaret edemedikleri için beklediler. Peçenekler, Özi'nin karşı sahilinde bulunan Svyatopolk'un kendilerine haber vermesi üzerine harekete geçeceklerdi o şekilde anlaşmışlardı. Ancak kış yaklaşmıştı. Sabırlar gittikçe tükendi sonunda sahil boyunca duran Svyatopolk'un voyvodası Novgorodluları aşağılayarak "Bu topallarla niçin geldiniz, siz doğramacı değil misiniz? Biz sizin gibi topalları kılıçtan geçirmek için saklıyoruz" demesi Novgorodluların tepkisini çekti. Bunlar Yaroslav'a giderek: "Yarın biz onların üzerine gideceğiz eğer hiç kimse bizimle gelmek istemezse bile biz yine de kendimiz için giderek onları kılıçtan geçireceğiz" dediler. Novgorodluların saf değiştirdiğini anlamayan Svyatopolk kış geldiği, soğuk olduğu için bütün geceyi askerleriyle içki içerek geçirdi. Yaroslav ise drujinasındaki askerleri şafak sökerken hazırlayarak bazılarını kıyıya gönderdi. Askerler hazır olunca da saldırıya geçmelerini emretti. Bundan sonra her iki taraf karşı karşıya gelerek çok şiddetli bir şekilde savaşmaya başladılar. Savaşın başladığını gören Peçenekler nehrin suları kabardığı için karşıya geçmelerinin imkansızlığını gördüler ve sergilenen kanlı savaşa sadece seyirci olarak katıldılar. Bu durumdan da Svyatopolk'u sorumlu tuttular zira uzun bir zaman beklemesi, kışın gelmesi ve nehrin geçişinin imkânsız olabileceğini öncelikle onun düşünmesi gerekiyordu. Gerçi Peçenek yardımına çok güvenen Svyatopolk da bu düşüncesizliğinin bedelini çok ağır ödedi, büyük bir mağlubiyet yaşayarak savaş meydanından kaçmak zorunda kaldı.³⁹⁶

396 *Povesti Vremennih Let*, s.96; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.99-100; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.138; *Troitskaya Letopis'*, s.128; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.62; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Sinodalniy Spisok'*, s.15; *Voskresenskaya Letopis'*, s.325; *Nikonovskaya Letopis'*, s.74-45.

Yaroslav döneminde yapılan ve Peçeneklerinde aralarında bulunduğ Lübeç Savaşı (Radzivilov Yıllığından)

Bu kaçış Svyatopolk'un mücadeleden vazgeçmesine sebep olmadı. Tekrar Peçeneklere başvurarak yardım istemeyi düşündü ancak 1017 tarihinde çok güvendiği Peçeneklerin Yaroslav karşısında zorlukla da olsa büyük bir yenilgiye uğrayarak kaçmaları üzerine bu düşüncesinden vazgeçti.³⁹⁷

Svyatopolk Peçeneklerden bir yardım alamayacağını anlayınca yönünü kayınpederi olan Leh Kralı I. Boleslav'a (992-1025) çevirdi. 1018 yılında onu ikna ederek ordusu ile birlikte Yaroslav'ın üzerine gitti ve Kiyev'den kovmayı başardı. Bu arada Leh Kralının ordusunda da 1000 kadar ücretli Peçenek askerinin olduğunu görüyoruz.³⁹⁸ Ne varki bu başarı çok kısa sürdü, 1018 yılında Yaroslav Novgorod'a giderek yeni kuvvetler topladı ve yeniden Svyatopolk'a saldırdı. Saldırıda büyük bir hezimete uğrayan Svyatopolk Peçeneklerin yanına kaçmak zorunda kaldı.³⁹⁹

397 *Voskresenskaya Letopis'*, s.325; *Nikonovskaya Letopis'*, s.75.

398 S.V. Solovyev, *İstoriya Rossi i s Drevneysh Vremyon*, T.I-IX, Santk-Peterburg 1851-1880, I, s.200.

399 *Povesti Vremennih Let*, s.96-97; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.100-101; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.139-140; *Troitskaya Letopis'*, s.128-129; *Radzivilovskaya*

Peçenekler de gelen Knyaza karşı anlayışlı davranarak yanında yer aldılar.

Bütün bu yenilgiler Svyatopolk'un taht mücadelesini sekteye uğratmadığı gibi tam aksine ısrarını sürdürmesine sebep oldu. 1018 yılında Yaroslav karşısında Peçeneklerin yanına kaçmak zorunda kalmasını iyi kullandı ve bir sonraki yıl yani 1019 tarihinde tekrar Peçeneklere müracaat etti. Peçenekler de bu teklifi kabul ettiler ve oldukça kalabalık bir ordu ile ona katıldılar. Svyatopolk'un çok güçlü ve oldukça kalabalık bir Peçenek ordusuyla gelmesi üzerine Yaroslav da pek çok yerden asker toplayarak onu Alta Irmağı'nda karşılamak üzere yola çıktı. Bu arada Tanrı'ya zaferi kendisine vermesi için dúa etmeyi de ihmal etmedi. Cuma günü her iki tarafta birbirlerine karşı harekete geçtiler. Güneş Yaroslav'ın düşmanlarının üzerine doğdu ve savaş çok şiddetli oldu. Yıllıkçıların diğer pek çok savaş içinde ifade ettikleri *böyle bir savaş Rus yurdunda şimdiye kadar hiç olmamıştır* söylemi burada da kullanıldı. Akşama kadar 3 defa karşılaştılar ve sonunda akşama doğru Yaroslav zaferi göğüslerken, Svyatopolk kaçtı.⁴⁰⁰ Bu hezimet Svyapolk'a bir daha Yaroslav'ın karşısına çıkmaması gerektiğini gösterdi ve bundan sonra da bir daha taht iddiasında bulunmadı.

Bu hadiseden sonra Rus yıllıklarında tam 17 yıl boyunca Peçenekler hakkında herhangi bir kayıta rastlamıyoruz. Bunun sebebi Peçeneklerin bu sıralar Rus yurdundan uzaklaşarak Tuna boylarına doğru gitmeleridir. Hatta bu sıralarda Bulgar Kralı Ioann Vladislav (1015-1018) Bizans İmparatoru II. Basileios (976-1025) ile olan mücadelesinde

Letopis', s.62-63; *Voskresenskaya Letopis'*, s.326; *Nikonovskaya Letopis'*, s.75-76.

400 *Povesti Vremennih Let*, s.97-98; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.101-102; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.140-141; *Troitskaya Letopis'*, s.130; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.63; *Voskresenskaya Letopis'*, s.325; *Nikonovskaya Letopis'*, s.76; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionniy Spisok*, s.175.

Peçeneklerden yardım istedi ise de kabul ettiremedi. Büyük bir tehlike arzeden Bulgarlara karşı Bizans İmparatoru II. Basileios, 1018-19 yılında başarı kazandı ve onları hâkimiyeti altına aldı. Ancak bu durum Peçenekler ile Bizans'ı sınır komşusu yaptı.⁴⁰¹ Bundan sonra Peçenekler gittikçe Kiyev civarından uzaklaşarak Bizans sınırlarına doğru ilerlediler ki bu gitmede Balkan topraklarının zengin otlaklara sahip olması da önemli rol oynadı.

Peçeneklerin Rus Yıllıklarının ifadesi ile Kiyev Knyazlığı topraklarından tamamen uzaklaşıp gitmeleri Vladimir Svyatoslaviç'in diğer oğlu Tmutarakan Knyazı Msislav Vladimiroviç'in ölümü üzerine kardeşi Yaroslav'ın 1036'da onun bütün bölgelerini ele geçirip, Rus topraklarının biricik Knyazı olması üzerine gerçekleşti. Yaroslav, yanına Novgorod'a gelenlerden Peçeneklerin Kiyev'i muhasara ettikleri haberini alınca, Varyag ve Slovenlerden pek çok asker toplayarak Kiyev'e geldi. Peçeneklerin çok kalabalık olduklarını görünce şehirden çıkarak drujinasını savaş düzenine soktu. Varyagları ortaya alırken Kiyevlileri sol kanada Novgorodluları da sağ tarafa yerleştirdi. Kendisi de şehrin önlerinde durdu. Peçenek saldırısı ile her iki düşman şehrin dışındaki Kutsal Sofya Kilisesi'nin bulunduğu yerde karşı karşıya geldiler. Savaş çok şiddetli oldu ve akşama doğru Yaroslav güçlkle de olsa galip geldi. Peçenekler büyük bir bozguna uğrayarak, telaş içerisinde etrafa kaçıştılar, bazıları Kiyev yakınlarındaki Setomli'de bazıları da diğer nehirlerde boğuldular.⁴⁰² Görüldüğü üzere 11.yy'ın başlarında Peçenek-Rus münasebetleri daha ziyade, Rus Knyazlarının kendi aralarındaki

401 *Kedrenos*, II, s.466.

402 *Povesti Vremennih Let*, s.101-102; *İpatievskaya Letopis'*, s.105-106; *Lavrentievskaya Letopis'*, s.146-147; *Troitskaya Letopis'*, s.133-134; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.65; *Voskresenskaya Letopis'*, s.330.

mücadelelere Peçenekleri davet ederek, karıştırmaları şeklinde cereyan etti.

Bilim dünyasında Peçeneklerin Yaroslav karşısında uğradıkları bu büyük yenilginin akâbinde Kiyev ve çevresini hemen boşalttıkları şeklinde yaygın bir kanaat varsa da durum böyle değildir zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Peçenekler çoktan daha önce Tuna boylarına gitmişlerdi. 1036 yılındaki bu mağlubiyet ile Peçeneklerin Kiyev çevresini bırakmaları arasında fazla bir münasebet bulunmamaktadır. Ancak bizim bu konudaki tek kaynağımız olan yıllıkların verdikleri bilgileri de dikkate almamız gerekmektedir. Şunu da ifade edelim ki bize göre Peçeneklerin Ruslara yakın yerleri bırakıp gitmelerinin 1036 yılındaki bu yenilgi ile ilgisi yoktur. Çünkü Slav kabilelerine yakın oturan Peçeneklerin Tuna boylarına doğru gitmeleri Özi'nin doğusundan gelen Uzların batı'ya doğru ilerlemeleri ile bağlantılıdır. Uzların Kiyev çevresine gelişleri ile Peçeneklerin 1036'larda Rus Knyazı tarafından mağlup edilmeleri aynı zamana tesadüf ettiğinden yıllıklar bunu 1036 yenilgisine bağlamışlardır. Yine Rus yıllıklarında Peçeneklerin "tamamıyla kaybolup gittiklerinin" belirtilmesi, onların Kiyev Rusyası sınırlarından tamamıyla uzaklaşmaları anlamına gelmektedir. Gerçekten de 1036 yenilgisinden sonra Peçenekler önemli bir kuvvet olarak Rusya'yı bir daha tehdit edemediler. Peçeneklerin esas kitlesi bu sıralarda Aşağı Turla ve Tuna boyuna doğru giderken, Peçeneklerden ancak bazı küçük gruplar Rus Knyazlıklarında kalarak sınır bekçileri olarak görev yaptılar. Böylece Peçeneklerin Ruslarla temasları 1036'dan sonra büyük oranda kesildi ve Kiyev Rusyası için "Peçenek meselesi" diye bir problem kalmadı. Peçeneklerin yaklaşık 150 yıl boyunca Ruslarla güneyden sınırdaş olmaları ve komşuluk yapmaları ise onlara Özi'yü takiben Karadeniz'e inememeleri gibi çok büyük bir kayba sebep oldu.

1036 yenilgisinin bir sonucu da Peçeneklerin bir kısmının Ruslar arasında, bir kısmının da kendilerini daha batı'ya gitmeye zorlayan Uzlar arasında kalmayı tercih etmelerine sebep olmasıdır. Bu yüzdendir ki bundan sonra Rus yıllıkları Peçenekleri hep Uzlar (Torki) ile beraber zikretmişler ve Rus topraklarında kalan Peçeneklere dair bilgileri kaydetmişlerdir. 60 yıl gibi uzun bir süre geçtikten sonra 1096'da Kuman/Kıpçakların saldırılarından duçar olarak onların Peçenekler ile aynı millettten geldiklerini şu şekilde aktarmışlardır: "Komşuları Türkler yeryüzüne doğu ile kuzey arasındaki Yetriv Çölünden (Mısır ile İsrail arasındaki Çöl) dört boy halinde: Türkmenler, Peçenekler, Uzlar ve Kuman/Kıpçaklar olarak çıktılar, Patar Piskoposu Mefodiy,⁴⁰³ Yahudilerin hâkimi Gedeon'un onları kılıçtan geçirmeden önce sekiz boy olduklarını söylemiştir. Bu sekiz boy yüzyılın sonunda Tanrı Dağlarından pis olarak yeryüzüne çıkıp dağılmışlardır".⁴⁰⁴ Bu arada özellikle sekiz boy ile kastedilen aslında Kiyev Knyazlığına zor zamanlar yaşatan Peçenek boylarıdır. Patar Piskoposu Mefodiy, onların İtil-Yayık arasına gelmeden önce yani Türkistan bozkırlarında iken de sekiz boy halinde yaşadıklarını söylemektedir. Bilindiği üzere De Imperio'da da İtil boylarına geldiklerinde sekiz boy oldukları kayıtlıdır. Bu bilgi bize Konstantionos'un verdiği bilgileri doğrulaması açısından önemlidir.

403 Patar piskoposu olarak yıllıklarda adı geçen Methodius veya Mefodiy'in kim olduğuna dair bir bilgi yoktur sadece 4. veya 7. Yüzyılda Küçük Asya topraklarında yaşadığı sanılmaktadır. Yine Eskatologya yani dünyanın yaratılışı veya öbür dünya üzerine araştırmalar yapan birisi olduğu düşünülmektedir.

404 *Povesti Vremennih Let*, s.150-151; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.161-163; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.223-224; *Troitskaya Letopis'*, s.17-18; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.92; *Voskresenskaya Letopis'*, s.9-10; *Nikonovskaya Letopis'*, s.125-127.

1096'dan itibaren Tuna boylarına gitmeyi tercih etmeyen Peçenekler, özellikle sınır boylarına yerleşerek, çeşitli Rus Knyazlıklarında önemli roller üstlendiler. Örneğin 1097 yılında Kiyev Rusya'nın en büyük Knyazlarından biri olarak kabul edilen, Kiyev'e gelinceye kadar Pereyasvl'de Knyazlık yapan Vladimir Monomah (1113-1125), Kiyev Knyazı Svyatopolk'un ölümü ve Kiyev halkının kendisini çağırması üzerine 60 yaşında olmasına rağmen Kiyev'e gelerek tahta çıktı. Bu yıllar tüm Rusyanın Kuman/Kıpçak saldırılarından duçar olduğu yıllardı. Rus Knyazlarının hepsi sürekli başlarını ağrıtan Kuman/Kıpçaklara karşı birlikte harekete geçmek ve kendi aralarında sahip oldukları bölgelerinin sınırlarını çizmek üzere 1097 yılında Lübeç kasa-basında toplandılar ve ortak bir karar alarak Kuman/Kıpçaklar üzerine gittiler. İşte bu sefere Peçenekleri de davet ettiler ve onlarda büyük bir memnuniyetle katıldılar.⁴⁰⁵

Peçeneklerin güvenilir bir müttefik olmaları, Rus Knyazlarını hakimiyet kurdukları bölgelerdekiler ile ittifak yapmaya daha sonraki dönemlerde de askerî unsur olarak faydalanmaya yönlendirdi. Ayrıca hem Kuman/Kıpçaklara karşı hem de kendi aralarındaki iç mücadelelerde de onlardan istifade etme yoluna gittiler. Bu istifadenin yıllıklara yansıyan oldukça fazla örnekleri vardır. Biz bunlardan birkaçını burada zikretmekle yetineceğiz.

1097'de Kiyev Knyazı olan Svyatopolk (1093-1113), Vladimir-Volın Knyazı David tarafından kahpece bir planla yakalanarak gözlerine mil çektirildi. O sırada Pereyaslavl Knyazı olan, daha sonra ise Kiyev tahtına oturacak olan Vladimir (1113-1125) bunu duyunca çok üzüldü. Zira kısa bir süre önce bütün Rusya'nın Knyazları Lübeç'de birbirlerinin

405 *Povesti Vremennih Let*, s.174; *İpatiyevskaya Letopis'*, s.173; *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.252; *Troitskaya Letopis'*, s.190; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.97; *Nikonovskaya Letopis'*, s.131.

sınırlarına tecavüz etmeyeceklerine dair yemin edip Haç'ı öpmüşlerdi. Vladimir, bunu yapan David'e elçiler göndererek sebebini sordu. O da "Eğer Svyatopolk'a bunu yapmasaydım, benim bölgelerimi ele geçirecekti" diye cevap verdi. Buna çok kızan Vladimir, diğer Knyazları da yanına alarak, David ile birleşip Svyatopolk'un üzerine gitmeye karar verdi. Svyatopolk, Vladimir ve diğer Knyazların üzerine doğru geldiklerini duyunca Kiyev'den kaçmak istedi ancak Kiyev halkı onu bırakmak istemedi ve onun affedilmesi için metropoliti Vladimir'e gönderdi. Vladimir, metropoliti kırmadı ondan Svyatopolk'a David'i öldürmesini söylemesini istedi. Svyatopolk'da bunu kabul etti ve aralarında barış oldu. Ancak kısa bir süre sonra Rus Knyazları arasında tekrar anlaşmazlıklar baş gösterdi ve anlaşmazlıklarda başvurulacak en önemli güç de Türk boyları oldu. Nitekim 1097 yılında Trebovl Knyazı Vasilko, Rus toprakları için çok kötü düşüncelere sahip olduğu için Vladimir-Volin Knyazı David'in kendisini Lehlilere vereceğinden çekindi ve yaptıklarının sebebini Türk boylarının kendisine yardıma geleceklerini düşündüğünden yaptığını açıkladı.⁴⁰⁶ Yıllıklarda bu hususta şöyle bir kayıt vardır: *Rus topraklarının intikâmını almak için onlara çok kötülük yaptım... Tanrı bana bunu kibirim olduğu için verdi. Berendilerin, Peçeneklerin ve Uzların bana doğru geldikleri haberini duyunca kendi kendime şöyle dedim: Eğer Berendiler, Peçenekler ve Uzlar benim yanımda olurlarsa kardeşlerim Volodar ve David'a şöyle diyeceğim: "Bana küçük drujinanızı veriniz, kendiniz ise içiniz ve eğleniniz". Ve şöyle düşündüm: Kışın Polyak topraklarına hücum edeceğim, yazın ise bu toprakları ele geçirerek Rus topraklarının öcünü alacağım. Sonra Tuna Bulgarlarını alarak onları yanımda oturtmak istedim. Daha sonra Kuman/Kıpçaklar üzerine gitmek için Svyatopolk ve Vladimir'in*

406 Bu hâdiselerin detayları hakkında bkz. Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına*, s.119-122.

iznini istedim. Ya şöhret olacaktım ya da Rus toprakları için başımı verecektim. Gönlümde ne Svyatopolk ne de David'e karşı kötü bir düşünce olmadı. Tanrı'ya yemin ederim ki kardeşlerime de bir kötülük düşünmedim. Ancak ben kendimi çok övdüm ve bana Berendiler gelerek gönlümü hoş edip, zekamı beğendiklerini söylediler. Tanrı da beni cezalandırdı".⁴⁰⁷

Vladimir Monomah, Rus Knyazlarının Kuman/Kıpçaklar karşısında birlikte hareket etmelerinin daha doğru olacağını düşünerek hepsini 1103 yılında Dolobsk'da topladı. Bu sırada Kiyev Knyazı olan Svyatopolk ile bir istişarede bulundu ve hemen bütün Rusya'nın Knyazlarının birleşerek Kuman/Kıpçaklar üzerine gitmelerine karar verdi. Bu karar yerinde bir karardı zira o zamana kadar saldırılarıyla Rus halkını bıktıran Kuman/Kıpçaklara karşı büyük bir zaferin kazanılması bu sayede gerçekleşti. Kuman/Kıpçaklar bu saldırı ile sadece büyük bir hezimete uğramadılar, ayrıca başbuğlarından birçoğunu da kaybettiler. Bu kayıp Kuman/Kıpçaklara 4 yıl gibi uzun bir süre kendilerini toparlayamamalarına sebep oldu. 1103 yılında birleşik Rus ordusunun Kuman/Kıpçaklar karşısında aldığı galibiyetin hemen akabinde, bu kararda tarafsız kalan ve savaşa katılmadığını düşündüğümüz Peçenekler ile Uzların topraklarına da Ruslar saldırdılar. Yıllıkların bu savaşı ve zaferi anlatırken verdikleri bilgi dikkat çekicidir. Vladimir'in bu savaşa giderken Peçenekleri çağırıp çağırmadığını bilmiyoruz ama çağırma ihtimalinin yüksek olduğunu ve Peçeneklerin bu davete katılmadıklarını düşünüyoruz. Zira bu yüzden Ruslar tepkilerini onların da topraklarına saldırarak gösterdiler.⁴⁰⁸

407 *Povesti Vremennih Let*, s.174-176; *İpatiyevsкая Letopis'*, s.173-174; *Lavrentiyevsкая Letopis'*, s.252-257; *Troitskaya Letopis'*, s.190; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.97-98; *Nikonovskaya Letopis'*, s.131-133.

408 Yıl (6611) 1103: Tanrı Rus Knyazlarına, Svyatopolk ve Vladimir'in kalbine bu düşünceyi yerleştirdiği için onlar Dolobsk'de bir toplantı yaptılar. Svyato-

Kuman/Kıpçaklar bu dönemde sadece Rusların değil, Peçeneklerin de düşmanlığını kazandılar. Kendi içlerinde bağımsız bir şekilde hareket eden Peçenekler Ten boylarında 1116 yılında Uzlarla birlikte iki gün iki gece çok şiddetli bir şekilde savaştılar ve daha sonra Kiyev Knyazı Vladimir'in yanına geldiler.⁴⁰⁹

Tarihler 1121 yılını gösterdiğinde, Knyaz Vladimir'in Türk boylarına karşı olan anlayışının değiştiğini ve onları Rus topraklarında artık istemediğini görüyoruz. Bunun sebebi büyük bir ihtimalle o sıralar Vladimir'in bundan sonra onların askerî güçlerine ihtiyacı olmaması düşüncesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.⁴¹⁰

1136 yılında Peçenekleri Kiyev Rusyanın kuzeydoğu bölgesinde bulunan Ryazan şehrinde görüyoruz. Bu şehrin sakinleri Temirhaz adında bir Peçenek bahadırını öldürmüşlerdi. Bu öldürmenin iki sebebi olabilir ya Peçenekler rahat durmayarak onları rahatsız etmişlerdi ya da Ryazanlılar kendilerini Peçeneklerden üstün ve kuvvetli gördüklerini göstermek istemişlerdi.⁴¹¹

Peçeneklerin Rus Knyazları arasında yaşanan mücadelelerdeki rollerini 1142 yılındaki bir kayıta yine çok açık

polk kendi askerleriyle bir tarafta Vladimir de kendi askerleriyle diğer tarafta bir çadırda oturdular. Düşünerek savaşa karar verdiler... Yapılan savaşın sonunda 4 Nisan günü Tanrı bize düşmanlar üzerinde büyük bir zafer verdi. Bu savaşta 20 Kuman/Kıpçak Başbuğu öldürüldü... Bu sırada hayvan, koyun, at, deve, pek çok eşya ve esir aldılar. Uzların ve Peçeneklerin sınırlarını ele geçirdiler" Povesti Vremennih Let, s.183-185; İpatiyevskaya Letopis', s.182-185; Lavrentiyevskaya Letopis', s.267-269; Troitskaya Letopis', s.198-200; Radzivilovskaya Letopis', s.100-101; Voskresenskaya Letopis', s.19-20; Nikonovskaya Letopis' I', s.138-139; Detay için bk. Yücel, İlk Rus Yıllıkları, s.122-124.

409 Povesti Vremennih Let, s.201; İpatiyevskaya Letopis', s.204; Voskresenskaya Letopis, s.23.

410 Yıl (6629) 1121: Vladimir, Berendileri Rusya'dan kovdu, Torklar ve Peçeneklerin ise kendileri kaçtılar İpatiyevskaya Letopis', s.205.

411 Nikonovskaya Letopis', s.160.

bir şekilde görüyoruz. Kiyev Knyazı Vsevolod (1139-1146), daha sonra Kiev tahtına geçecek olan İzyaslav Mstislaviç'i (1146-1154), Turov Knyazı Vyaçeslav'ın Kiyev bölgesine gelmesi üzerine ona göndererek ondan kendi bölgesine gitmesini istedi. Ayrıca Vsevolod oğulları arasında kendi topraklarını paylaşıırken de kardeşlerine hiçbir şey vermedi. Kardeşlerinin buna çok üzülmeleri üzerine onları ve onların oğullarını yanına çağırarak ne istediklerini sordu. Onların kendisinden Novgorod ve Çernigov'u istemelerine olumlu bakmadı bunun üzerine onlarda yanından "sen vermesende biz kendimiz alacağız" diyerek ayrıldılar. Bunun üzerine Vsevolod, daha önce Kiyev'e Vyaçeslav'ın üzerine gönderdiği Peçenekleri onların üzerine gönderdi.⁴¹²

Rus Knyazları arasındaki mücadeleye 1151 yılında Peçeneklerin yanı sıra diğer Türk boyları da karıştırıldılar. 1151'de Suzdal daha sonra ise Kiyev Knyazı olan Yuri Dolgoruki (Yuri Vladimiroviç 1154-1157), yanında pek çok Kuman/Kıpçakla birlikte Kiyev'e geldi ve Kiyev Knyazı İzyaslav'la (İzyaslav Mstislaviç) Özi boyundaki Zarubej Geçidinde çok kanlı bir şekilde savaştı. Ancak hiçbir şey yapamadı. Kiyev Knyazı İzyaslav'ın ordusunun içerisinde yer alan Kiyev ve Kara-Kalpaklı askerlerinin kendisine Kiyev'e dönmeleri gerektiği şeklindeki tavsiyelerine uyararak geri döndü. Yuri onları arkalarından tâkip edip yakaladı ise de yapılan savaşta zaferi göğüsleyemedi.⁴¹³ Bu durum yıllıklarda şöyle ifade edilmektedir: *".....Kiyev'e geleceğiz. Sizler de akşama kadar Kiyev'de olunuz, bizler de olacağız. İzyaslav ve Rostislav kendi družinalarını, Kiyevlileri ve Kara-Kalpakları dinleyerek kardeşleri Vladimir'i Uzlar, Kovuler (Ku, Kou: Kovuy)⁴¹⁴, Berendiler ve Peçeneklerle kendi topraklarına*

412 İpatievskaya Letopis', s.222.

413 Bu mücadele ve savaş için bkz. Yücel, *İlk Rus Yıllıkları*, s.126-131.

414 Yıllıklarda Kovu, Ku, Koui şekillerinde geçen Kovuyların Kara-Kalpaklı

gönderdiler, kendileri ise Trepol'e giderek geceyi orada geçirdiler. Kiyev'e dönünce, şehre girmektense düşman ordusunu Kiyev yakınlarındaki Yazın civarındaki Altın Kapıların önünde beklemeye başladılar. "Kovuy, Tork ve Peçeneklere de Altın Kapılardan, İoan Bahçeleri boyunca Lyad Kapısına kadar, oradan da Klov, Berestov ve Ugr Kapıları ile Özi'ye kadar giderek durmalarını emrettiler".⁴¹⁵

Peçenekler, Yuri ile İzyaslav arasındaki mücadeleye 1152 yılında tekrar dâhil edildiler. Kalabalık bir Kuman/Kıpçak grubu ile Çernigov şehrine saldıran Yuri ve yakınındaki Knyazlara karşı İzyaslav, Çernigov'a doğru yola çıktı. Ancak bunu haber alan Kuman/Kıpçaklar ile Yuri Çernigov'u hemen terk ettiler. Bunun üzerine İzyaslav, Kiyev Knyazlığına yakın bir yerde iken oğlunu, öncü alayı, Berendiler, Uzlar, Peçenekler ve drujinası ile birlikte Kuman/Kıpçaklar üzerine gönderdi. Kendisi de Novgorod'a gitti ancak hiçbir şey yapmaya fırsat bulamayarak barış yapmak mecburiyetinde kaldı ve daha sonra Kiyev'e geri döndü.⁴¹⁶ Yine aynı yıl Kiyev Knyazı İzyaslav, Novgorod-Severks Knyazı Svyatoslav İgoreviç'in üzerine giderken oğlu Mstislav'ı Kanev Peçenekleri ile beraber Kuman/Kıpçakların üzerine gönderdi.⁴¹⁷

1159 yılında Peçeneklerin makûs kaderleri yine değişmeyecek ve Knyazlıklar arasındaki güç gösterisinde yerlerini alacaklardır. Bu yıl Knyaz İzyaslav Davıdoviç, kalabalık bir Kuman/Kıpçak grubu ile Kiyev'e karşı herke- te geçti ve Kiyev Knyazı Rostislav Mihailoviç'in (1159-1167) üzerine giderek onun Kiyev'den kaçarak Belgorod'a

boylarından biri olduğu sanılmaktadır. D.A. Rasovskiy, "Eski Rus Tarihinde Kara-Kalpıklar'ın Rolü", Çev. H. Orkin, *Ülkü*, C.X, S. 57, 1937, s.248, 251; Rasovskiy, *Peçenegi*, s.65.

415 *İpatiyevskaya Letopis'*, s.293-299; *Voskresenskaya Letopis'*, s.50-51.

416 *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.320-322; *Troitskaya Letopis'*, s.235-236; *Radzivilovskaya Letopis'*, s.124-125.

417 *Nikonovskaya Letopis'*, s.196.

gitmesine sebep oldu. Rostislav bunun üzerine ona karşı harekete geçti. Onun çok kalabalık bir ordu ile harekete geçtiğini duyan İzyaslav'ın yanındaki Berendiler ondan ayrılarak Rostislav'ın tarafına geçtiler. Berendiler ayrıca ona İzyaslav'ın yanında çok az asker kaldığını da haber verdiler. Bu habere sevinen Rostislav derhal harekete geçti ve onu mahvetmek istedi. Bu arada yanına Berendi, Kovuy, Uz ve Peçeneklerden oluşan kalabalık bir asker grubunun yardımı gelmesi savaşı Rostislav'ın kazanmasına ve İzyaslav'ın yaralanıp daha sonra ölmesine sebep oldu.⁴¹⁸

Vladimir Knyazı Mstislav İzyaslaviç, 1162 yılında daha önce Kiyev Knyazı olan ancak Belgorod'ı alan İzyaslav'a karşı Belgorod Knyazı Rurik Rostislaviç'in yardım talebini geri çevirmeyerek harekete geçti. Hem onunla hem de Berendi, Kovuy, Uz, Kara-Kalpıklı ve Peçeneklerden oluşan Türk boyları ile birleşerek Belgorod'a doğru yürüdü. Birleşik ordu karşısında İzyaslav Belgorod'dan kaçmak zorunda kaldı.⁴¹⁹

1167 yılında Kiyev Knyazı Rostislav'ın ölümü üzerine Vladimir Knyazı Mstislav İzyaslaviç'e, kardeşleri, Kiyevliler ve Kara-Kalpıklılar elçiler göndererek onu hükümdar olarak görmek istediklerini söylediler. Eğer Kiyev'i almak istiyorsa acele etmesini zira başkalarının ona gelerek kardeşlerinde bu Knyazlığı istiyor diyeceklerini ve böylece aralarına nifak tohumları ekeceklerini de belirttiler. Bunun üzerine hemen harekete geçerek Kiyev'e gelip tahta geçti. Gerçi yıllıklar Mstislav'ın Kiyev'e geliş ve hâkimiyeti ele alış tarihini 1169 olarak verselerde bu tarih onun Knyazlıktan ayrıldığı tarihtir.⁴²⁰

418 *Nikonovskaya Letopis'* I, s.218-220.

419 *İpatiyevskaya Letopis'*, s.354; *Voskresenskaya Letopis'*, s.74-75.

420 *İpatiyevskaya Letopis'*, s.364-366; *Voskresenskaya Letopis'*, s.80-81.

Yukarıdaki örneklerde dikkati çeken nokta özellikle 1136'dan itibaren Peçeneklerin tek başlarına Rus Knyazlıklarında askerî bir güç olarak görülmemeleridir. Bu tarihten sonra diğer Türk boyları ile birleşmiş güçlü bir Peçenek askerî kıtasından söz etmemiz mümkündür.

Peçeneklere dair Rus yıllıklarındaki son kayıt 1223 yılına aittir. Bilindiği üzere bu yıldan itibaren Rus bozkırları Moğol istilâsı ile karşı karşıya kaldı. Yıllıkçılar Moğolları da bir Türk boyu olarak kabul ederek Tatar adı altında andılar. Nitekim bu yıla ait kayıta da onların Peçeneklerden geldikleri söylenmektedir: *"Yıl (6731) 1223: Bu yıl, günâhlarımız yüzünden hiçbir iyiliği haber vermeyen, dilleri, boyları ve inançları farklı olan ve Tatarlar (Moğol) diye adlandırılan boy ortaya çıktı. Başkaları onları Taumenler veya Peçenekler diye de adlandırıyorlar..."*⁴²¹

Peçenek-Rus ilişkilerine dair Rus yıllıklarının verdiği bilgileri değerlendirdiğimizde Peçenekler ile Ruslar arasındaki münasebetin sadece askerî alanda cereyan ettiği sonucuna ulaşırız. Ama gerçekte hakikat böyle değildir. Hakikati bulmada bize İmparator Konstantinos'un *De Imperio* adlı eseri yol göstericidir. Eserde her iki halk arasında ticarî münasebetlerin de yoğun bir şekilde yaşanmış olduğunu öğreniyoruz: *"Ruslar da Peçeneklerle barışı muhafaza etme konusunda çok hassastırlar. Bu ise, Ruslar onlardan, kendilerine daha rahat ve müreffeh bir yaşam sağlayan boynuzlu sığır, at ve koyun aldığı içindir; çünkü bu adı geçen hayvanlardan hiçbiri Rusya'da bulunmaz"*⁴²². Burada Peçeneklerin Ruslardan ne aldıkları belirtilmemişse de biz bunun kıymetli kürklerle kumaşlar, bal, balmumu, kıymetli

421 *Lavrentiyevskaya Letopis'*, s.423-424; *Voskresenskaya Letopis'*, s.129-132; *Troitskaya Letopis'*, s.306-307; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Sinodalnyy Spisok*, s.61-62 ile *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionnyy Spisok*, s.264.

422 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.49,51.

madenler ve hububat olduğunu İslâm kaynaklarından öğreniyoruz. Ayrıca Rusların Bizans ve Türk komşularına kıymetli hayvan derileri, kürklerle bal ve hububat sattıklarını da biliyoruz.⁴²³Yine Konstantinos'un, bu hayvanların hiç birisinin Rusya'da bulunmadığını belirtmesi de kanaatimizce doğru değildir zira bu hayvanlar Rusya'da az da olsa bulunmaktaydı. Bu ticaret, Peçeneklerin Bizans-Rus diplomasisinde de önemli bir yer tutmalarını sağlamıştır. Konstantinos, Peçeneklerle Korsunluların, Bizans İmparatorunun "işini" gördüklerini belirtmiştir. Bu arada Rus Knyazlarının veya sınıra yakın herhangi bir Slav kabilesinin Peçenek baskınına maruz kalması, Korsun'daki köle pazarının da zenginleşmesi anlamına gelmiştir.⁴²⁴

Sonuç olarak, 9. asırda güçlenmeye başlayan Kiyev Knyazlığının daha başlangıç aşamasında güney topraklarını Peçeneklerle paylaşmak ve daha sonra da bu toprakları bir süreliğine de olsa onlara terk etmek zorunda kaldığını görüyoruz. Bu terk telafisi mümkün olmayacak bir sonucu da beraberinde getirdi. Bu sonuç başkenti Kiyev olan Rus devletinin güneye inememesi yani Peçenekler tarafından durdurulmalarıdır. Peçeneklerin hâkim olduğu bu 200 yıllık süre içerisinde Kiyev Rusyası ancak 30-40 km kadar genişleyebildi. Kiyev Rusyasının hedefi güneyi ele geçirecek Kırım üzerinden denizlere ulaşmaktı ancak bu hedefi gerçekleştirecek şartlara o dönemlerde sahip olamadı. Bilindiği üzere bu hedef bundan sonra kurulan her Rus devletinde mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir ülkü niteliğini kazandı. Gerçi Ruslar daima, önce Peçenekleri daha sonra da arkalarından gelen diğer Türk boylarını denize açılammamalarındaki en büyük engel olarak gördüler. Bu

423 M. V. Levçenko, *Oçerki po İstorii Russko-Vizantiiskih Otnoşenii*, Moskva 1956, s.201.

424 Kurat, *Peçenek*, s.89.

engel onları Peçeneklere karşı mücadelede bütün kuvvetlerini güneye, Kiyev'e sevk etmek mecburiyetinde bıraktı ise de bu da Kiyev'de kuvvetli bir devlet teşkilatının ortaya çıkmasına ve Doğu Slavyan boylarının millet olma yönünde harekete geçmelerine yol açtı.

Peçeneklerle yaşanan sürekli savaşlar Rus askerî teşkilatı üzerinde de önemli tesirler yaptı. Birçok Peçenek askerinin Rus Knyazlarının ordularında bulunmaları, bu tesirin Rus ülkesinde kuvvetlenmesini sağladı. Ayrıca Peçeneklerin bir kısmının Kiyev civarında yerleştirilmeleri ve Rus Knyazlarının yanında kalmaları, buradaki Slav unsurunun kan itibarı ile değişmesinde de önemli etkiler gösterdi.⁴²⁵ Ayrıca Peçenekler gerek kuvvetli oldukları gerekse güçten düştükleri dönemlerde Rus Knyazlarının kendi aralarındaki taht kavgalarına bazen isteyerek bazen de istemeden karıştırıldılar. Güçlü oldukları zamanlarda Rusların bir kısmı ile Peçeneklerin bir kısmı arasında zaman zaman uzlaşmalar ve dayanışmalar yaşandı. Ancak durum özellikle Peçeneklerin güçten düştükleri dönemlerde tabîlik olarak yorumlandı ve birçok Peçenek boyu Rusların güney sınırlarına yerleştirilerek sınır bekçiliği ile görevlendirildi. Bunlardan bir kısmı daha sonra yerli Slav-Rus ahalisi ile birleşip karışırken; diğer kısmı da 1060'dan sonra Güney Rus bozkırlarını hâkimiyetleri altına alan Kuman/Kıpçaklarla birleştiler.

Yüzyıllar sonra Ruslar, Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmelerine ve engin denizlere açılmalarına engel olan Peçenekleri unutmadıklarını günümüzde yaptıkları bir silaha Peçenek adını vererek gösterdiler. Aslında bu silah Rusların düşmanlıklarını bir kez daha dile getirerek ölümsüzleştirdiklerinin bir simgesidir.

425 Kurat, *Peçenek*, s.104-105.

Peçenek Silahı

Rusya, Peçenek otomatik tüfeğinin seri üretimine 2000 yılında başladı ve bu tüfeği geliştirerek, "dünyanın en güçlü silahı" olarak niteledi. Kovrov silah fabrikasında üretilen Peçenek, benzer otomatik tüfeklerin iki katı ateş gücüne sahip. Kullanılan son teknoloji yardımıyla Peçenek'in aynı namluyla 25 bin atış yapabildiği, bunun bir dünya rekoru olduğu belirtilmektedir.

2. Bölüm

Tuna'yı Geçip Balkanlara Gelme

Karadeniz'in Kuzeyi'nden Hareket ve Tuna Boylarına Geliş

Peçenekler İtil boyunu terk ederek, Ten ile Turla nehirleri boyuna geldikten (9.yy) kısa bir süre sonra Bizans İmparatorluğu ile sınırdaş oldular ancak bu hemen bir komşuluğa dönüşmedi zira Bizans bu sırada iç işlerinde oldukça sıkıntılı bir dönemden geçiyordu. Bizans İmparatorluğunun Makedonya sülâlesinin idâresi altında kuvvetlenmesi, Peçenek-Bizans ilişkilerinin de özel bir şekilde gelişmesine yol açtı. Nitekim bu çetin dönem Bizans tahtına Makedonyalı I. Basileios (827-886)'un geçisi ile sona erdi ve Basileios'un yönetimindeki Bizans yeniden dirilerek en parlak dönemlerinden birini yaşadı. I. Basileios, asıl bir âileden gelmemesine rağmen Bizans İmparatorlarının en kuvvetli ve kudretli hükümdarları arasında gösterilmektedir. Basileios'un döneminde Bizans ile Peçenekler arasında bir ilişkinin kurulup-kurulmadığına dair bir bilgiye sahip değiliz. Lakin gerek Karadeniz sahilindeki Bizans kolonilerinden gerekse kuzeyden Bizans'a ticaret için gelenlerin aktardıklarından Bizans sarayının Peçeneklerden haberdar olduğunu anlıyoruz.¹

1 Kurat, *Peçenek*, s.106-107.

I.Basileios'dan sonra 886 yılında yerine üvey oğlu Filozof lakâblı VI. Leon geçti (886-912). VI. Leon her ne kadar Makedon sülâlesinden olmasa da I. Basileios'un başlattığı birçok işi devam ettirebildi ancak dış siyasette büyük başarılar imza atamadı. Bir taraftan Akdeniz'de korsanlarla; diğer taraftanda batı komşusu Bulgarlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Bu sırada komşu Bulgaristan ise Çar II. Simeon'un idâresinde en parlak dönemlerinden birini yaşıyordu.

Bizans, Bulgarların kendileri için bir tehlike oluşturacağını daha ilk anlarda anladı ancak onlarla mücadele edebilecek durumda olmadığını bildiği için de hemen geleneksel yöntemlerinden birine başvurarak Bug (Aksu) ile Turla nehirleri boyunca oturan Macarları, Bulgarlar üzerine göndermeye ikna etti. Bu ikna kısa bir süre de olsa Bulgar tehlikesini bertaraf etmeyi başarmalarını sağladı. Ancak Bulgarlar bu hamle karşısında boş durmadılar ve Bizans'a kendi yöntemiyle cevap vermek üzere Macarlara karşı daha doğuda bulunan Peçeneklerle anlaşma yoluna gittiler. Birleşik Peçenek-Bulgar kuvvetlerine karşı Macarlar Turla boylarını bırakarak Pannonia'ya gitmek zorunda kaldılar. Bizans-Bulgar mücadelesi hem Peçenek hem de Macar tarihi açısından çok önemlidir. Bu mücadele neticesinde Peçenekler, Tuna boyları ile Karpat eteklerine kadar gelirlerken; Macarlar Orta Avrupa'ya yerleştiler.²

İlk Münasebet: Güvensizlik

Peçenekler ile Bizans'ın ilk münasebetleri, Peçenek tarihine eseri ile damga vuran Bizans İmparatoru Konstantinos Porphyrogennetos döneminde oldu ve bu münasebet genelde dostâne seyretti.

2 Zlatarskiy, *İstoriya Na*, s.278-300; Kurat, *Peçenek*, s.107.

Bizans imparatoru VI. Leon'un ölümünden sonra tahtın sahibi Konstantinos olmasına rağmen tahta kardeşi Aleksandr (912-3) geçerek ona vasilik etti ancak vasiliği uzun sürmedi ve bir yıl sonra vefat etti. Bunun üzerine Konstantinos tahta çıktı ise de devlet idâresini yine eline alamadı. Yönetim başta patrik olmak üzere, naiplerin ellerinde kaldı. Bu yüzden de Konstantinos tahta bulunduğu yıllar içerisinde (913-959) gerçek anlamda devleti yönetemeyen sadece şekil olarak tahtı işgal eden bir imparator konumunda oldu. Onun için Bizans kaynakları devleti yönetmekten ziyade yazacağı eserlerine malzeme toplamak ve telif etmek için vaktini geçirdi diye yazdılar. Devleti kuvvetli bir kişiliğe sahip olan Romanos Lekapanos (919-944) yönetti. VII. Konstantinos Porhyrogennetos döneminde Bizans'ın karşısında iki tehlikeli düşman vardı: Girit Korsanları ile Bulgarlar.

Konstantinos'un 913 yılında Bizans tahtına geçtiği sıralarda Peçenekler artık 50 yıldan beri Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda konfederasyondan kağanlığa geçerek yaşıyorlar ve Doğu Avrupa'nın en kuvvetli siyasî teşkilatını kurma yolunda başarıyla ilerliyorlardı. Bu başarıda şüphesiz bulundukları coğrafyanın etkisi büyük olmuştur. Bu topraklar sayesinde Peçenekler ekonomik olarak güçlenmişler, sürülerini çoğaltarak kuvvetlenmişlerdi. Bu arada savaşların azalması bu kuvvetlenmede de etkili olmuştur. Konstantinos, De Administrando Imperio'da Peçenekler hakkında detaylı bilgiler verse de dönemindeki Bizans-Peçenek münasebetlerinden genel olarak bahsetmiştir. Ancak eserinden bir Bizans İmparatoru için çıkarılacak en önemli sonuç Peçeneklerle dost geçinmektir. Bizans İmparatoru Konstantinos'a göre Peçenekler o dönemde Doğu Avrupa'nın en güçlü siyasî kuvvetidirler. Peçenekler, Ruslar, Macarlar ve Bulgarları yenebilecek kuvvette idiler. Ancak Konstantinos'a göre onları durdurabilecek

tek kuvvet yine bir Türk boyu olan Uzlar'dı.³ Yine ona göre "Ruslar eğer Peçeneklerle barış içinde bulunmazlarsa, kendi ülkeleri dışında herhangi bir sefere çıkmazlardı; yine Peçeneklerin izni olmadan İstanbul'a ne ticaret için ne de savaş yapmak için gelebilmeleri mümkün değildi. Peçenekler karşısında birçok kez yenilmiş olan Macarlar da onlara karşı saygı dolu bir korku beslemeye devam etmekte idirler". Bu yüzden de Bizans imparatoru Peçeneklerle barış içinde oldukları takdirde ne Rusların ne de Macarların onlar için korkutucu olmadığını farkında idi. Hatta bu milletler, barışçıl tavırları karşılığında Bizans'tan büyük hediyeler bile talep etmeye cesaret edemiyorlardı çünkü bildikleri bu durumda Bizans'ın onları Peçenekler aracılığı ile tehdit edebileceği idi. Görüldüğü üzere Bizans'ın Ruslar ve Macarlar karşısındaki kalkanı Peçeneklerdi.

Konstantinos'un karşılaştığı en önemli olaylardan biri, Balkan yarımadasındaki komşusu Bulgaristan'ın Çar II. Simeon'un idâresinde güçlenerek kuvvetli bir devlet olarak karşısına çıkması oldu. Bizans belki de sadece Bulgar Çarı ile uğraşmak zorunda kalsa onu yenebilirdi. Ama bu sırada Pannonia ve Tisa boylarına yerleşen Macarlar ile Özi üzerinden Karadeniz'e inen ve oradan da Bizans'a karşı saldırılarda bulunan Ruslar, büyük bir tehlike arz ediyorlardı. İşte bu siyasî tablo içerisinde hem önemli bir coğrafyada bulunmaları hem de savaşçı bir millet olarak diğer komşularından üstün olmaları, Bizans'ın Peçenekleri doğal müttefikleri olarak görmelerine sebep oldu. Bu yüzden de Konstantinos'un döneminde Peçenek-Bizans münasebetleri dostluk çerçevesinde geçti.

Her ne kadar Peçenek-Rus münasebetlerinde biraz değişsekte 915 hadisesi Bizans tarihi açısından son derece

3 Constantine, *De Adminstrando Imperio*, s.63.

önemli bir olaydır. İmparator Konstantinos döneminde, Bulgar Çarı II. Simeon'un kendisini "*Bütün Bulgaların Çarı*" ilan etmesi, Balkanlarda Bizans ile Bulgarlar arasında büyük bir mücadelenin yaşanacağı anlamına geliyordu. Simeon, Balkanları almakla yetinecek gibi de görünmüyordu zira onun hedefinde İstanbul'u almak ve Bizans'ı yıkmak da vardı. Ancak bu gerçekleştirmesi son derece güç hedefi için kendi kuvvetleri yeterli değildi dışarıdan yardım alması gerekiyordu ve bu yardımı kendisine hiç kuşkusuz bu sırada güçlü bir halk olma özelliğine sahip olan Peçenekler verebilirlerdi. Bu amaçla Peçeneklere arka arkaya pek çok elçi gönderip onları kendi yanına çekmek istedi. Zaten 896 yılında Peçeneklerle bir araya gelmemişler miydi? Şimdi de gelebilirlerdi. Ama unuttuğu bir şey vardı o tarihten itibaren köprünün altından çok sular geçmişti. 896'da ikisinin de düşmanı Macarlar'dı ve müşterek düşmana karşı birlikte hareket etmeleri gayet doğal idi ama şimdi Bulgarlar tek başlarına güçlenmişler ve Bizans'a göz dikmişlerdi. Bu ise Peçeneklerin işine gelmiyordu. O yüzden Bulgar elçileri Peçenek başbuğunu ikna etmekte zorlandılar. Bu ikna edememenin bir diğer sebebi de galiba Bizans'ın Kırım'ın Korsun şehrindeki Kumanları Leon Phókas'ın rolünün büyük olmasıdır. Çar II. Simeon, Bizans'a büyüklüğünü ve gücünü göstermek için epey uğraştı ve sonunda Bizans'ın elinden birçok yeri alarak, İstanbul önlerinde görüldü. Bu başkent in büyük bir tehdit altında olduğu anlamına geliyordu.⁴ Simeon durma taraftarı değildi kısa bir süre sonra 914 yılında Edirne'yi zapt ederek, kuvvetlerine bütün Trakya'yı baştanbaşa tahrip ettirdi.⁵ Bizans bunun üzerine hemen harekete geçerek, birlikten kuvvet doğar anlayışı ile Kırım'daki komutanı Leon Phókas'a Peçenekleri ikna etmesi görevini verdi.

4 Ostrogorskiy, *a.g.e.*, s.239.

5 Ostrogorskiy, *a.g.e.*, s.243-244.

Bu durumdan kendisi içinde bir menfaat sağlamayı uman Phókas, imparatorun bunu başarabilirse kendisine Romalı asillere ve zenginlere verilen *Patricus* (*Patrikios*) unvanının verilmesini istedi. Bulgarların kapıya dayandığı bir sırada imparatorun bunu kabul etmeme gibi bir lüksü bulunmuyordu. Leon Phókas'a gereken talimatı vererek, Peçeneklerin Bulgarlara karşı sevk edilmesi için her çareye başvurmasını istedi ve beklediği "Patricus" unvanın da eğer başarırsa verileceğini bildirdi. Phókas bulunduğu mevkii ve makamı iyi kullanarak, Peçeneklerle yakın bir temas içerisine girdi, onları hem maddi (para) hem de manevi (hediye) yönden ihya ettikten sonra Bizans'ın müttefiği olmaları hususunda ikna etti. Ayrıca İstanbul'a dönerken onlardan yanında rehine olarak bazılarını götürdü ve sözlerinde duracaklarının teminatını da alarak durumu imparator'a bildirdi. 917 yılının temmuz sonu veya ağustos başlarında Peçenekler verdikleri söze sadık kalarak Tuna mansabına geldiler. Phókas onları sabırsızlıkla bekleyerek Bizans gemilerinin onları Tuna'nın diğer tarafına geçirmeleri için gerekli bütün tedbirleri aldı. Ancak Kumandan Phókas bu tedbirleri alırken o sıralar Bizans donanmasının amirali olan ve iki yıl sonra da Bizans tahtını Konstantinos ile paylaşacak olan Romanos Lekapenos ile bilinmeyen bir nedenle tartışmaya girdi. Öyle ki bu tartışma Peçeneklerin yanlarında olduklarını unutmalarına ve gayet sert bir şekilde tartışmaya dönüştürerek birbirlerinin sözlerini dinlememelerine sebep oldu ve uzun süren bir münakaşadan sonra sona erdi. Bu durum karşısında şaşkınlık yaşayan Peçenekler kendi aralarında bile anlaşılamayan komutanların sözlerine nasıl inanacaklarını düşündüler ve Bizans'a yardım etmenin ve güvenmenin doğru olmayacağına kanaat getirerek Tuna'yı geçmeden, topraklarına geri döndüler.⁶

6 Kedrenos, II, s.283-284; Zlatarskiy, *İstoriya Bulgar*, II, s.387-394.

Bizans iki komutanının aralarında yaşadığı bu tartışmanın acısını sadece Peçenek yardımından yoksun kalmakla ödemedi, 20 Ağustos 917 tarihinde Bulgar Çarı Simeon karşısında Ankhialos çayından pek uzakta olmayan Akheloo mevkiinde ordusunun büyük bir mağlubiyete uğrayıp savaşı kaybetmesiyle de ödedi.⁷

Kaynaklarımızda bu hadiseden sonra Peçeneklerin Bizans topraklarına savaşmak için geldikleri tarih 1018 yılı olarak verilmektedir. 915'den 1018'e kadar 100 yılı aşan bir sürede ilişkiler genelde ticaret üzerinden yaşandı. Ancak diğer kaynaklarda hiç bahsedilemeyen 932 yılına ait bir Peçenek-Bizans savaşından 10. asır İslâm coğrafyacılarından Mes'ûdî, *Murû ez-Zeheb* adlı eserinde bahsetmektedir. Konstantinos dönemine tesadüf eden bu savaş h.320 (932) yılında Bizans'ın Velender adlı kalesinin, Peçeneklerinde dâhil olduğu "dört Türk boyu" tarafından zapt edilmesi hadisesidir. Aslında Mes'ûdî'nin Karadeniz'in kuzeyinde ve batı sahillerinde meydana gelen hadiselerle dair verdiği bilgiler çok azdır. Bilindiği üzere özellikle şark kaynaklarında Deşt-i Kıpçak sahasının tarihi çok karışık verilmektedir. Bu karışık rivayetlerden biri de herhalde Mes'ûdî tarafından aktarılan Velender savaşıdır. Bu rivayet *Türk-Bizans Savaşı* başlığı altında şu şekildedir: "Biz deriz ki Hazar ve el-Lân (Alan) ülkesinden sonra, onlarla batı arasında soyları tek bir babadan gelen dört Türk boyu vardır. Bunlar göçebe, medenî, kuvvetli ve kudretlidirler. Bunlardan her boyun bir ülkesi bulunur. Bu ülkelerden herbirinin mesâfesi günlerce sürer. Bu boylardan bazılarının ülkesi Pontus Denizine (Karadeniz) bitişiktir. Bunlar etraflarındaki milletlere galip geldikleri için, akınları Roma ve onu tâkip eden Endelüs'e kadar ulaşır. Bunlarla Hazar hükümdarı arasında sulh vardır. Bunlar, el-Lân ülkesi hükümdarıyla da sulh içindedir. Ülkeleri Hazar ülkesine bitişiktir.

7 Ostrogorskiy, *a.g.e.*, s.245.

Bunlardan ilk kavme Yecnî (Bacna) denir. Onlardan sonra ikinci olarak Başgırtlar (Macarlar), daha sonra *Bacna-Peçenekler* gelirler. Peçenekler bunlar arasında en kuvvetlisi-
 dir. Onlardan sonra Nevkerde (Nukerde) denen boy gelir. Bunların hükümdarı göçebedir. 320 (932) yılından sonra veya bu yılda bu boy ile Rumlar arasında harpler oldu. Bu dört boyun ülkelerinin sınırında, Rumlara âit Valan-
 dar denen büyük bir Yunan şehri vardır. Bu şehir dağlar ile deniz arasında olup halkı kalabalıktır. Bu şehir halkı bahsedilen Türk boyları için engel teşkil ediyordu. Yolları dağlar ve denizler tarafından kesilen bu Türklerin Bizans topraklarına geçmeleri ancak bu şehir üzerinden müm-
 kündü. Erdebîlli Müslüman bir tacire yapılan haksızlık sebebiyle aralarında çıkan ihtilaf yüzünden savaş çıktı. Valandar'daki Rumlar onların müdâfaasız kalan yurtlarını yağmaladılar. Pek çok kadını ve çocuğu esir aldılar, sürülerini götürdüler. Onlar birbirleriyle savaşmakla meşgul oldukları bir sırada bu haberi öğrendiler. Hemen çatışmaya son verip, birbirlerine kan bedellerini bağışladılar ve arkasından da topluca Valandar şehrine doğru yürüdüler. 60.000 kadar süvâri vardı. Bu yürüyüş tam bir hazırlık yapılmadan tertiplenmişti. Eğer hazırlık yapıp, tüm askerlerini toplamış olsalardı yaklaşık 100.000 kişilik bir ordu çıkarırlardı.

Onların yürüyüşe geçtikleri Bizans hükümdarı Romanos'a ulaşınca ki bu hadise 332 (943/44) yılında olmuştur- onlara karşı Hristiyanlığı kabul etmiş Arap kıyafetli 12.000 atlı ve mızraklı süvâri ile ilaveten 50.000 Rum askeri yola çıkardı. Bu Bizans süvarileri sekiz gün yürüdükten sonra, Valandar'a varıp şehrin arkasında karar-gâh kurdular. Türklerin karşısında mevzi aldılar. Türkler Valandar halkından pek çok kişiyi öldürmüşler, kalanları yardım gelinceye kadar surun içine çekilmişlerdi. Zikredilen dört Türk hükümdarı Hristiyanlığı kabul edenlerden

ve Rumlardan müteşekkil bir ordu geldiğini öğrenince, ülkelerine haber göndererek Hazar, Bâb el-Ebvâb (Derbent), el-Lân ve diğer memleketlerden yanlarına gelen Müslüman tüccarlardan taraftar topladılar. Bu dört Türk boyu arasında Müslümanlığı kabul eden ancak kâfirlerle yapılacak bir savaşta saflarda yer alan insanlarda vardı. İki taraf birbirilerine karşı saf bağlayınca Hristiyanlaşanlar Rumların önünde Türklere karşı çıktılar. Bunun üzerine, Türkler tarafındaki Müslüman tüccarlar ileri atılarak onları İslâmiyet'e davet ettiler. Türklerin tarafına geçerlerse onları Bizans toprağından çıkararak İslâm diyârına götüreceklerini söylediler. Hristiyanlaşanlar bu teklifi kabul etmediler. İki taraf arasında çarpışmalar oldu. Hristiyanlar ve Rumlar, çok kalabalık oldukları için, üstün durumdaydılar. İki taraf geceyi muharebe saflarında geçirdiler.

Dört Türk hükümdarı aralarında bir durum değerlendirmesi yaptılar. Becank (Peçenek) hükümdarı diğerlerine "Yarın sabah idareyi bana bırakın" dedi. Onlar da kumandayı ona bıraktılar. Sabah olunca sağ kanadın ucuna birçok birlik yerleştirdi. Her birlik 1.000 süvâriden meydana geliyordu. Sol kanadın ucunda da aynı şeyleri yaptı. Taraflar savaş düzenini alınca, Türk ordusunun sağ kanadındaki birlikler ileri atılarak Rum ordusunun merkezini ok yağmuruna tuttular, sol kanada kadar ilerlediler. Sol kanadın ucundaki birlikler de çıkıp yine Rumların merkezini ok yağmuruna tutarak sağ kanat birliklerinin çıkış noktasına çekildiler. Bu birlikler döne döne aynı hareketi tekrarlayıp düşmanı sürekli ok yağmuruna tutuyorlardı. Bu arada Türklerin asıl merkez, sağ ve sol kanatları yerlerinde sabit duruyordu. Birlikler biner kişilik gruplar halinde hareket ediyorlardı. Yani Türk ordusunun sağ cenahından fırlayan birlikler düşmanın sol cenahını ok yağmuruna tutuktan sonra merkeze dönüyor, sol cenahtan çıkan birlikler da sağ kanadı okladıktan sonra sol

kanadın yerine geçiyor; düşmanı ok yağmuruna tutup tekrar merkeze çekiliyordu ve böylece birlikler peş peşe düşmanı oklayıp merkeze dönüyorlardı. Nihâyet, Hristiyanlaşanlar ve Rumlar onların saflarının bozulmakta ve üzerlerine devamlı ok yağdırılmakta olduklarını görünce; dağınık bir vaziyette onlara saldırdılar. Türklerin safları yerindeydi. Birlikler yana açılınca Türkler hep birden düşmana ok yağdırmaya başladılar ve bu da Rumların yenilmesini sağladı. Türkler muntazam saflarla onların saflarına hamle yaptılar ve galip geldiler. Birlikler sağdan ve soldan düşman üzerine atıldılar. Düşmanı kılıçtan geçirmeye başladılar. Gökyüzü tozdan simsiyah olmuş, atların kişnemeleri her tarafı kaplamıştı.

Rumlardan ve Hristiyanlaşanlardan yaklaşık 60.000 kişi öldürüldü. Öyle ki, ölenlerin cesetlerine basarak surların üzerine çıkıp şehri ele geçirdiler. Kılıçlar günlerce kalktı indi. Şehir halkı esir alındı.

Türkler üç gün sonra şehirden çıkarak Konstantiniyye (İstanbul)'ye doğru yürüdüler. Köylerden, merâlar ve çiftliklerden geçerken rastladıkları Rumları öldürüp, esir ederek, Konstantiniyye surları önünde konakladılar. Kırk gün boyunca burada esir aldıkları kadınları ve çocukları simli kumaş, ipekli elbise ve diğer kumaşlarla değiştirdiler. Erkekleri ise hiçbirini sağ bırakmadan kılıçtan geçirdiler. Hattâ kadınları ve çocukları da öldürdüler. Daha sonra etrafa yağma seferleri düzenleyip Slav ülkelerine ve Roma'ya kadar yağmaladılar. Zamanımızda bu Türklerin akınları Endelüs, Frengistan, Galiçya hudutlarına ulaşmıştır. Konstantiniyye ve diğer bahsedilen ülkelere sürekli yağma seferleri düzenlemektedirler".⁸

8 Mesu'dî, *Murûc ez-Zeheb*, s.93-95; Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre* s.53-55. Mesu'dî'nin anlattığı 932 yılındaki bu Türk saldırısının tahlili için bkz. J. Marquart *Osteuropaeische und ostosiatistische Streifzüge*, Leipzig 1903, s.60-74; C.A. Macartney, *Studies on Early Hungarian and Pontic History*, s.20-31;

Mes'ûdî'nin anlattığı hadiseler görüldüğü üzere çok karışıktır. O, Karadeniz'in kuzeyinde değişik zamanlarda ve mekânlarda meydana gelen birtakım olayları birbiriyle bağlantılıymış gibi vermektedir. Burada anlattıklarından bazıları olmamıştır bile. Mes'ûdî'nin eserini yazdığı 941 tarihinde Hazarlar-Alanlar ve "batı" arasında dört boy değil sadece Peçenekler yaşıyorlardı. Peçenekleri, bu boylar arasında en cesuru olarak göstermektedir ki bu durum Konstantinos tarafından da teyit edilmektedir. Kurat, Mes'ûdî'nin verdiği, Bulgar, Rus, Baçna, (Peçenek) ve Bacgard (Macar)'ların adlarının açıklanmasının oldukça zor olduğunu belirterek Mes'ûdî'nin Baçna ile Peçenekleri kastettiğini belirtmektedir.⁹ Ayrıca hikâyede ismi geçen dört boyun aslında Macarlar ile Peçenekleri kastettiğini söyleyerek, İstahrî'deki bir kaydında bunu gösterdiğini ifade etmektedir. Yine tarihi açıdan bakıldığında böyle bir olayın gerçekleşmediği kanaatindedir.¹⁰

Rus arkeolog ve tarihçi S.P. Tolstov ise 9.yy'ın sonlarında Türk boylarının Avrupa'ya hareket etmelerinin sebebinin, "bir yandan dört Türk uruğunun (Becenek, Becene, Backert ve Noukerd), diğer yandan Oğuzlar, Karluklar ve Kimekler arasında Gürgeç Denizi yakınlarında meydana gelen savaş olduğunu söyleyerek, Becenek ve Becene'yi Peçenek adının değişik şekli olduğunu, üçüncü isim olan Başkurd'un Macarların adı olduğunu, dördüncü adın ise New-Kerde'den geldiğini ve Naukerde veya Noukerde'nin "Yeni Kentliler" manasında olduğunu söylemekte ve bu savaşın yapıldığını ifade etmektedir.¹¹

Runciman, *The Emperor* s.105-108. Gerek Marquart gerekse Macartney bu hususda fikir ayrılığı içerisindeyler.

9 Kurat, *Peçenek*, s.120.

10 Kurat, *Peçenekler*, s.121.

11 Tolstov, *Oğuz Şehirleri*, s.72-73.

Kanaatimiz bu savaşın yaşanmadığı yönündedir zira bu yıllar Konstantinos'un hüküm sürdüğü ve Romanos Lekapanos'un doğu ile meşgul olduğu yıllardır. Eğer Bizans ile Peçenekler arasında böyle büyük bir savaş olsa idi Konstantinos'un bunu mutlaka vermesi gerekirdi. Ayrıca De Administrando Imperio'da bu sıralar hep Peçenek-Bizans dostluğundan, Peçeneklerin Bizans siyasetine yardımlarından bahsedilmesi böyle bir savaşın yaşanmadığı hakkındaki düşüncemizi de kuvvetlendirmektedir. Eğer böyle bir savaş yapılmışsa bu mutlaka Bizans kaynaklarında akis bulurdu. Aksine yer almaması enteresandır. Ancak Z.V. Togan, bu savaşın olduğu kanaatindedir.¹²

Velender, Valandar veya Valancar adına gelince burasının kesin olarak neresi olduğu tesbit edilememiştir. Bu konuda çeşitli görüşler ortaya atılmışsa da ortak bir görüşte uzlaşamamıştır. J. Marquart bu ismin önce Farsçalaştığını söyleyerek daha sonra burasının bugünkü Burgaz Körfezi yani Develtos olduğunu belirtmiştir,¹³ S. Runciman bunun Adriyatik kıyılarındaki Avlona olabileceğini ileri sürerken,¹⁴ Kurat her iki görüşü de reddederek, Velen-der'in Bender olabileceğini, manasının "iskele" olduğunu ve bu anlamı göz önüne alan Mes'ûdî'nin "Bender-i" ile şehrin adını değil de anlamı olan iskeleyi ifade etmekle yetindiğini ileri sürmüştür.¹⁵

Ticarî İlişkiler

Konstantinos döneminde ve sonrasında Bizans, Peçenekler ile yürüttüğü siyasetin başarılı olması için başka bir yol daha uygulamaya koydu. Bu yol Peçenekler ile ticarî ilişkiler kurup bunu geliştirmekti. Bunu gerçekleştirmek

12 Z.V. Togan, "Peçenekler", İ.A, IX, s.539.

13 Marquart, *Ostreupäische*, s.70.

14 Runciman, *The Emperor*, s.107.

15 Kurat, *Peçenek*, s.124.

içinde Peçeneklere sık sık elçiler gönderdi. Bizans bu yüzyılda Peçenekleri iki yerde kolayca bulabileceğini de çok iyi biliyordu. Bu yerlerden biri Korsun ve civarı diğeri de Özi ile Turla arasındaki bozkırlardı. Konstantinos, De Administrando Imperio'nun 7. Babını **"Korsun'dan Peçenek Yurduna İmparatorluk Görevlileri Gönderilmesine Dair"** başlığı altında Peçeneklerle kurulan münasebete ayırmıştır:

"Bir imparatorluk görevlisi bu görevle Korsun'dan geçtiğinde, öncelikle Peçenekya'ya gitmeli ve onlardan rehineler ile bir muhafız istemelidir. Bunlar gelince rehineleri Korsun şehrinin hâkimine bırakmalı ve kendisi muhafız ile birlikte Peçenekya'ya giderek, bu muhafızın talimatlarına göre hareket etmelidir. Bu Peçenekler, kendilerinde nadir bulunan mallara karşı saldırgan bir açlık gösterirler ve gözleri doymaz bir yüzüzlükle cömert hediyeler isterler; rehineler kendileri ve hanımları için, rehberler ise kendi zahmetleri karşılığında bir şeyler ve daha fazlasını ise meşakkat çeken bitkin haldeki hayvanları için isterler. Sonra, imparatorluk görevlileri ülkelerine girdiklerinde ilk olarak ondan imparatorun hediyelerini isterler; sonra erkekler bu malları tika basa doldurduklarında hanımları ve anne-babaları için tekrar hediye talep ederler. Ayrıca, ona Korsun'a geri dönüşte korumalık yapanlar da bunun karşılığında kendi zahmetleri ve eziyet çeken bitkin haldeki hayvanları için ücret isterler".¹⁶

Konstantinos, bir sonraki 8.Bab'da da **"Tanrı'nın Koruduğu Şehir"** olarak gördüğü; **"İstanbul'dan İmparatorluk Görevlilerinin Savaş Gemileriyle Tuna, Özi ve Turla Nehri boyunca Peçenekya'ya Gönderilmesine Dair"**¹⁷ bilgileri vermektedir:

16 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.55.

17 Metinde bu görevlilerin nereye gönderildikleri açıkça belirtilmese de heyet muhtemelen batıda Tuna halicinde Bulgaristan ile sınırdaş Peçeneklerle buluşmak üzere gönderilmiştir.

"Bulgaristan'da da Peçeneklerin bir kolu yerleşmiştir. Özi, Turla ve o bölgedeki diğer ırmaklara doğru yayılmıştır. Bir imparatorluk görevlisi buradan Korsun'a uğramaksızın savaş gemileriyle gönderilirse, burada da karşısında hemen aynı Peçenekleri bulur; imparatorluk görevlisi onlarla karşılaştığında, adamlarından biriyle onlara bir haber gönderir ve kendisi gemisinin güvertesinde kalarak savaş gemilerinde taşıdığı imparatorluk mallarını korur. Peçenekler görevlinin yanına geldiklerinde görevli kendi adamlarından onlara rehineler verir ve kendisi de bu Peçeneklerden rehineler alır ve bunları savaş gemisinde tutar; Ardından onlarla bir antlaşma yapar ve Peçenekler kendi törelerine göre imparatorluk görevlisine yemin ettiklerinde, görevli onlara imparatorluk hediyelerini sunar ve onların arasından 'dost'olarak uygun gördüğü mümkün olduğu kadar çok adamı alarak geri döner. Onlarla antlaşma, imparator onları çağırdığı zaman, Ruslara, Bulgarlara veya yine Türklere karşı, imparatora hizmet edeceği şartıyla yapılmalıdır"¹⁸.

Konstantinos'un sözlerinden anladığımız kadarı ile; Bizans elçisi Kırım yarımadasına ulaştıktan sonra, Peçeneklerin bulundukları kampa haber göndererek onlardan rehine ve yol gösterici rehberler talep eder, Korsun'a geldiklerinde rehineleri Korsun kalesinde bırakır, elçinin kendisi yol göstericinin atı ile yola devam ederdi. Peçeneklerin bulundukları yere geldiklerinde ise ilk önce Bizans imparatorunun gönderdiği hediyeler elçiden istenir hemen akâbinde de erkekler hanımları ve akrabaları adına hediyeler isterlerdi. Elçi oradaki işlerini hallettikten sonra Korsun'a döner, Peçenek rehinelerini de memleketlerine dönmek üzere serbest bırakırlardı. Bu arada rehineler ve yol göstericilerde elçiden kendilerinin ve atlarının yorgunlukları namına hediyeler isterlerdi. Bu yüzden Bizans elçisinin çok hediye dağıtması gerekiyordu. Özi ile Turla arasındaki topraklarda yaşayan Peçeneklere

gönderilen Bizans elçisi ise önce gemiye binerek bu mevkiye gelir ve geminin sahile yanaşması beklenirdi. Daha sonra elçinin kendisi gemide kalarak Peçeneklere rehine-ler yollar ve gemiye konuşması için adamların gelmesini isterdi. Peçenekler adına gelenler gemiye binerler ve gerekli meseleler üzerinde konuştuktan sonra, kararlaştırdıkları konularda sözlerini tutacaklarına dair “kendi kanunlarına göre” yemin ederlerdi. Bunun akâbinde, elçi İmparatorun gönderdiği hediyeleri takdim eder ve imparatorla “dost” olmak isteyen Peçenekleri kendisi ile beraber İstanbul’a alıp getirirdi. Görüldüğü üzere sürekli hediyeye istemeleri Konstantinos’un onları “aç gözlü” olarak görmelerine sebep olmuştur.¹⁹

Bizans’ın hâkim olduğu Kırım’daki Korsun şehrine kadar Peçenek sınırının ulaşması her iki milleti birbirleriyle dost geçinmeleri gerektiği düşüncesinde birleştirdi. Bu yüzden de her iki taraf ticarî münasebetler kurarak sınırlarını garanti altına almaya çalıştı. Bizans, Korsun’a karşı Peçeneklerin bir saldırıda bulunmaları ihtimalinden son derece rahatsızlık duyarken; Korsunlular da diğer ülkelerle yaptıkları ticarete Peçeneklerin aracılık etmesine mecburen razı olmak zorunda kaldıkları için rahatsızlık duydular. İmparator Konstantinos’a göre bu işi yapan Peçenekler ilk önce Korsunlularla pazarlık yaparak bir ücret belirlerlerdi. Peçenekler daima kendileri nazarında makbul olan eşyayı ücretlendirirlerdi. Bu ücretlendirilen eşyalar erguvani boya, kurdela, seyrek dokunmuş bezler, işlemeli kumaşlar, baharat, biber ve halis pars derisi vs. olabilirdi.²⁰ Peçenekler, imparatorun ifadesi ile “tamamı ile bağımsız oldukları için hiçbir zaman bir hizmeti ücret almadan yapmazlardı”.²¹

19 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.55.

20 Kurat, *Peçenek*, s.115; *Karadeniz*, s.62-63.

21 Constantine, *De Adminstrando Imperio*, s.53.

Sakin Yıllar

Peçenekler hakkında bilgi veren Bizans kaynaklarının 972 yılından itibaren suskun kaldıklarına şahitlik ediyoruz bunun sebebi galiba Bizans kaynaklarında kendilerine yer edinecek hadiselerden uzak durmalarıdır. Bu yılları, Rus yıllıklarındaki bilgilerden bir nebze de olsun tâkip edebiliyoruz. 970 tarihinde Orta Özi boyunda bulunan Peçenek Kağanlığının başında Küre adında bir başbuğ bulunuyordu. Kağanlığı oluşturan diğer boyların başında ise kimlerin olduğunu maalesef bilemiyoruz ancak Küre'nin hepsi adına hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu arada yani 943 ile 972 yılları arasında Peçeneklerden bir grubun Macaristan taraflarına gidip yerleştiklerini görüyoruz ki, bu durum galiba bu sırada aralarında bazı anlaşmazlıkların yaşanmasından kaynaklanıyordu.²²

Konstantinos döneminden sonra Peçenekler ile Bizans arasındaki münasebetler bir süre normal seyrinde ticarî ilişkiler çerçevesinde devam etti. Bu sırada Bizans önceliğini kendisini kuvvetlendirmeye ve büyük bir başarı yakalayan İslâm ordularına karşı mücadele etmeye verdi. Bilhassa II. Niképhoros Fhókas (983-999) dönemi bu bakımdan son derece önemlidir. 328 yıldır Müslümanların elinde bulunan Antakya'yı 968'de geri aldı. II. Niképhoros Fhókas, Bulgarlar üzerine de başarılı savaşlar yaptığı gibi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Rusları Balkanlar ile Tuna boyuna ilk davet eden imparator olma özelliğini de kazandı.

II. Niképhoros Fhókas'dan sonra Bizans tahtına geçen I. Johann Tzimisces (Çemişkezekli, 969-976) hem Rusları yendi hem de Doğu Bulgaristan topraklarını Bizans'a katmayı başardı. İmparator Tzimisces'in Ruslarla olan savaşı ve bu savaşa Peçeneklerin de dâhil edilmesini Rus-Peçenek

münasebetleri kısmında, Rus kaynaklarına göre vermeye çalıştık. Burada ise Bizans kaynağının aktardıklarını sizlerle paylaşmak istiyoruz: "Bizans Anadolu'da, bir taraftan Araplarla mücadele ederken, diğer taraftan Ruslarla mücadele etmek zorunda kaldı. Arap mücadelesinin yoğunlaştığı günlerde Ruslar, Bulgar milletini yenilgiye uğratarak onların ülkelerini işgal ettiler. Bulgar beylerinin itaatlerini sağladıktan sonra, kendi ülkelerini bırakarak, işgal ettikleri Bulgar arazisine yerleşmek istediler. Bu sırada Kırım yöneticisi Kalokyros onları cesaretlendirip teşvik etti ve eğer kendisini Bizans'a imparator yaparlarsa Bulgar topraklarının yanı sıra ne isterlerse kendilerine vereceğini de vaat etti. Bu Rusların kendilerini üstün görmelerine ve imparator Tzimisces tarafından kendilerine gönderilen elçileri tanımayarak onlara yukarıdan bakmalarına sebep oldu. Bunun üzerine Tzimisces onlara savaş açmak zorunda kaldı. Bizans ordusunun komutanlığını eski eşinin kardeşi Bardas Skléros'a vererek, Ruslara hücum etmesini emretti. Ruslar ve önderleri Sphendosthlabo (Svyatoslav) bunu haber aldığı zaman, Bulgarları silâhlandırdı. Peçenekler ile Macaristan'da yaşayan diğer Türkleri de müttefik edinerek yaklaşık 30.000 savaşçı olan bir ordu teşkil etti. Bu ordu bütün Trakya'yı talan etti. Skléros'un ordusunun sayısı onlardan daha az olduğu için onlarla göğüs göğüse çatışmaya girmeye cesaret edemedi, ama bazı stratejik hamleler yaparak Rusları yendi. Başlangıçta pusular kurdu, akıllıca yöntemlerle Peçeneklerin dikkatini çekti, onlar yalnızken üzerlerine saldırdı, kimisini öldürdü, kimisini esir etti. Geride kalanlarla ise çarpıştı. Bir süre sonra iri yapılı ve kahramanlığı ile ünlü bir Peçenek, Skléros'un askerlerinin arasından atının üstünde geçmekte ve orduyu yüreklendirmekte olduğunu görünce ona karşı saldırıya geçip kılıçla başına vurdu. Ama tolganın sağlamlığı ve yüzeyinin kayganlığı nedeniyle kılıç başına

değmedi. Bunun üzerine Skléros karşı atağa geçerek çok güçlü bir darbe ile Peçeneğin başına kılıçla vurup ikiye ayırdı. Kellesinin yarısı atının yanına yarısı da kendi yanına düştü. Bunun üzerine Skléros'un kuvvetinden ve cesaretinden korkan Ruslar kaçmaya başladılar. Rumlar ise onları tâkip ettiler. Tâkipte pek çoğu ya öldürüldü ya da esir edildi. Akşam olduğu için tâkibe son verildi ve böylece Ruslar kurtuldu.²³

Hükümdarlığının ikinci yılında baharda Ruslara karşı kalabalık bir ordu ve hafif donanma ile sefere çıktı. Bu sırada sözde elçi diye Peçenekler tarafından elçi olarak gönderilen gerçekte ise Rum güçlerini kolağan etmek üzere casusluk yapmak isteyen bazı kişilerle karşılaştı. Bunların niyetini sezdi ve askerlerine bunların ordugâhlarının genişliğini ve hangi alana ne kadar yayıldıklarını görüp araştırmaları için dokunmamalarını emretti. Bunların çekip gitmesinden sonra hafif silâhlı yaklaşık 5000 piyade ve 4000 atlı ile onları tâkip ederek eski Bulgar başkenti Preslav'a kadar geldi. Bu haber Ruslar arasında sevinç yarattı. İmparator Tzimisces, şehre geldiğinde Rus askerleri ile onlara yardım eden Peçeneklerden oluşan 8000 askeri surların dışında talim yaparlarken buldu ve hemen onlarla savaşa girişti. Düşman kısa bir süre kendisini savunsa da daha sonra kaçmaya başladı. Bunun üzerine şehirdekiler ellerine ne geçirdilerse dışarı çıkarak onlara yardıma koştular. Ama Rum ordusunun kıyımından nasiplerini aldılar. Tzimisces, Rusları ve Bulgarları ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Peçeneklerin müstahkem mevkilere mevzilendiklerini görünce askerlerine onları da kuşatmaları emrini verdi ama yerin çok engebeli olması ve saldırıya imkân vermemesi askerlerinin emri yerine getirmede tereddüt etmelerine sebep oldu. Bunun üzerine bizzat kendisi bu yere doğru hareket etti, bunu gören askerleri de

23 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.15-16.

Bizans İmparatoru ile Svyatoslav'ın karşılıklı konuşması,
I. Skilitzes Kroniğindeki minyatür²⁴

arkasından gittiler. Ancak engebeli toprağın hemen akâbinde Zonaras'a göre olan kale düştü ve oradaki Peçeneklerin çoğu öldürülürken, kalanlarda esir edildi. Bundan sonra Rusların bizzat beyleri Sphendosthlabos, Dorostol (Derestre, Derestrol: Silistre)'e gelerek, Bizans imparatoru ile büyük bir savaş yaptı ama yenilerek barış istemek zorunda kaldı. Rus beyi, Tzimisce's'den Rumlara yenilen Peçeneklerden, kendilerini yani Rusları topraklarından geçirmeleri için izin vermelerini istemesini rica etti. Bunun üzerine o da Peçeneklerden Rusları Rusya'ya giderken topraklarından geçirmelerini, onlarla anlaşma yapmalarını, Tuna'yı aşmamalarını ve Bulgaristan'ı talan etmeye son vermelerini istedi, Peçenekler de hepsini kabul ettiler ancak kendi ülkelerinden Rusların geçmesini reddettiler.²⁵

Peçenekler Bizans'la yaptıkları bu anlaşma çerçevesinde Tuna'nın güney sahillerine inmediler ve bu yüzden de bu bölge uzun yıllar Peçenek akınlarına maruz kalmadı.

Sınır Komşuluğu

970/71'de yapılan bu anlaşma neticesinde Peçenekler topraklarının sınırlarını Tuna'ya kadar genişleterek Bizans imparatorluğu ile komşu oldular. İlk komşuluk çok uzun

24 <http://expedition-z.blogspot.com/2> adresinden alınmıştır. 13.11.2019.

25 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.21-23.

sürmedi ve Bulgarların 976'da ülkelerini tekrar geri almaları ile son buldu. Bulgarlar bu mücadeleden asla vazgeçme taraftarı değillerdi ama karşılarında çok kararlı bir Bizans vardı ve devletin başına daha 20 yaşında Kontantinos Poryphyrogennotos'un torunu olan II. Basileios (976-1025)'un geçmesi Bulgarlara tarihlerindeki en büyük hezimetlerin yaşatılacağı ve Bizans'a ilhak edileceğinin bir nevi habercisi olmuştu. Nitekim II. Basileios'un "*Bulgaroktonos: Bulgar Kasabı, katili*" lakâbını alması, Bulgarlara karşı sergilediği vahşeti ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Böylece II. Basileios döneminde Bizans tekrar Peçeneklerle komşu oldu. II. Basileios, içte ve dışta pek çok başarılar imza attı. Bir taraftan ülkedeki isyanları bastırarak, büyük çiftlik sahiplerine ve nüfûzlu âilelere karşı mücadele ederken, diğer taraftan da aşağı ve orta sınıfı korudu. Dış siyasette ise gerek Kiyev Rusyasının Hristiyanlaşmasında²⁶ gerekse Bulgarların bertaraf edilmesinde çok önemli başarılar sergiledi.²⁷

Bizans kaynaklarından Kedrenos'a göre bu sırada Peçeneklerin toprakları Pannonia'dan Özi Nehrine kadar uzanıyordu. Peçenekler, Uzlar ile sık sık savaşmaları²⁸ neticesinde muhtemelen Özi'nin sağ tarafını boşaltmak zorunda kalmışlardı. Zira bu sırada Uzlar doğudan gelen Kuman/Kıpçak baskısı ile Ten boylarını elden çıkarmışlardı. Uzların baskı kurarak ilerlemeleri demek Peçeneklerin Özi'nin sol sahilini boşaltmaları demekti. Bulundukları toprakların büyük bir kısmını elden çıkarmak zorunda kalan Peçeneklerden bir grup Macarların Hristiyanlaşmasını sağlayan Kral Stefan zamanında (997-1038) Yukarı Tissa ve

26 Kiyev Rusyasının Hristiyanlaşma süreci için bkz. M.V. Bibikov, *Kogda Bila Kreşena Rus?, Vzgljad İz Vizantii, Drevnyaya Rus v Svete Zarubejnih İstočnikov*, Moskva, 2003.

27 Bulgar-Bizans savaşı için bkz. Ostrogorskiy, *Bizans Devleti*, s.276-292.

28 Kedrenos, II, s.313.

Samos nehirlerinin yukarı mecrasına geldiler.²⁹ Bundan sonra da hem Macaristan toprakları hemde Bizans, bu Peçenek akınlarından yeterince nasiplerini aldılar.

Tarihler 1018'i gösterdiğinde artık Bizans, Bulgaristan topraklarının tamamına sahip olmuştu. Bu şekilde Tuna'nın batı kısımlarında Bizans, kuzey kısımlarında ise Peçenekler hâkimiyet kurdular. Hayat tarzları icabı sürekli akın yapan Peçenekler için bu, akınlarının bundan sonraki güzergâhının artık doğrudan Bizans sınırları olacağı şeklinde yorumlandı ve uygulamaya konuldu. Ancak bu durum Peçenekleri kısa bir süre sonra Bizansın en amansız ve en tehlikeli düşmanı haline getirdi. Bundan sonra artık bir daha "Peçenek-Bizans dostluğundan" söz etmek mümkün olmadığı gibi; 10. asır boyunca siyasî menfaatler yüzünden devam eden bu mecburi dostluk, yerini her iki tarafında 11. yüzyıl boyunca çıkarları doğrultusunda kurdukları yeni dostluklara terk etmeleri ile sona erdi. Peçenekler yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hayat tarzları doğrultusunda gerçekleştirdikleri bu akınları zaman zaman arkalarından gelen diğer Türk boylarının uyguladıkları baskılar sonucunda yapmak zorunda kaldılar. Buna karşılık Bizans'da Peçenekleri daha aşağılara gitmeye zorlayan bu Türk boylarını kendi siyasî menfaati gereği onlara karşı kullanıp, istifade etmeyi düşünerek uyguladı.

Balkanlara İlk Akın (11. Yüzyılın Ortaları)

Aslında Bulgar Çarlığının yıkılmasından sonra onlardan boşalan yeri Peçenek Kağanlığının doldurduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Vasilevskiy'e göre onlarda "11. ve 12. Bizans yönetimi açısından Asya'daki kardeşleri özellikle de Selçuklular kadar korkunç düşmanlardır".³⁰ Öyle

29 Kurat, *Peçenek*, s.127.

30 V.G. Vasilyevskiy, "Vizantiya i Peçenegi," *İzbrannıye Trudi*, Kn.1, Moskva 2010, s.8.

ki 11. yüzyılın tanınmış kilise yazarlarından Theophylaktos, Peçeneklerin Bulgar topraklarına yaptıkları akınları şu şekilde tasvir etmektedir:

“Baskınları, yıldırım düşmesi gibidir. Geri çekilmeleri ise hem ağır hem de hızlıdır. Ağırdır zira ele geçirdikleri ganimetler çok fazladır; hızlıdır zira geri çekilirken süratle hareket ederler. Saldırdıkları zaman, daima söylentiler çıkarırlar ve bu yöntem ile bir ön uyarıda bulunurlar ancak geri çekilmeleri sırasında tâkip edilmelelerini sağlayacak hiçbir şeyi de işitemezsiniz. Burada önemli olan nokta; başkalarının ülkesini tahrip etmeleri ve kendilerine ait bir ülkenin de mevcut olmamasıdır. Darius İstaspa’dan³¹ daha cesur biri çıksa ve İstra³² üzerine köprü kurup İskitleri aramaya koyulsaydı eğer, yine değişen bir şey olmayacaktı. Sadece çılgın gibi, yakalanamaz olanın peşinden gitmiş olacaktı. Onlar kayaların içinde saklanırlar, ormanın derinliklerine sığınurlar, Arayan ise, vahşi sertliğin, sadece takip ettiklerinin vahşi tabiatına boyun eğdiği dağlarda, ağaçlıklarda dolanıp duracaktı. Atasözlerine konu olmuş büyük İskit çölünde bir seyirci olacaktır. Eğer her şeye rağmen inadında ısrar ederse, kendisi de ölecektir ve talihsizliğinden dolayı kendisine acınmaktan ziyade, pervasızlığı nedeni ile suçlanacaktır. Bu arada İskitler, kayaların ve meşe ağaçlarının çocukları olduklarını kanutlayacak vakit bulacak, kendileri hiç maruz kalmadan baskınlarda bulunacaklardır. Bence, eğer mitlere inanacak olursak, kendisine ulaşamayan, karanlıkların içinden oklar fırlatan Gyges, bir İskitten başkası değildir. Onlar için sakin, huzurlu bir hayat felaket demek olup, savaş, ya da barış antlaşmaları ile alay edecekleri bir fırsat bulduklarında mutluluk ve refahın doruklarında olurlardı. En kötüsü de şudur ki, sayı bakımından ilkbahar arılarından

31 Pers hükümdarı

32 Tuna Nehrinin eski adı.

daha üstünlerdir. Şu ana kadar daha hiç kimse, sayılarının kaç binler, ya da kaç on binler ettiğini bilememiştir. Onların miktarı sayılamayacak kadar çoktur".³³

Peçeneklerin Bulgarların boşalttığı alana hâkim olma düşüncesi 1026'dan itibaren hayata geçirilmeye başlandı ve bu yıl onlar, Tuna'yı aşırıp Bulgaristan topraklarında bir hayli tahribatta bulundular. Bunun üzerine Bizans'ın Bulgaristan valisi komutan Kónstantin Diogenés onlara karşı harekete geçti ve kaçırarak, hepsini Tuna'nın ötesine geri çekilmek ve sakin durmak zorunda bıraktı.³⁴ Bu geliş ile eski Peçenek-Bizans dostluğu bir daha geri gelmemek üzere bozuldu. 1026'dan sonra Bizans kaynakları daima Balkanlara yapılan Peçenek akınları hakkında bilgi vermeye başladılar.³⁵ Ama bu arada Bizans yeni komşusuna alışmaya çalışırken diğer taraftan da onlardan daha önce yaşadığı dostluğa istinaden faydalanma yoluna gitti ve tahta geçen III. Romanos (1028-1034) Araplar üzerine 1030 tarihinde yaptığı Suriye seferinde ücretli asker olarak bir grup Peçenek askerini yanında götürdü.³⁶

Bizans tarihi açısından Basileios'un ölümü bir dönüm noktası anlamını taşımaktadır. Bu ölümle dışarıya karşı önceki devrin şerefiyle geçinen, içeride ise çözülmeyi önlemek için gerekli tedbirler alamayan bir zayıf halefler dönemi yaşanmaya başladı.³⁷ Nitekim 1030 yıllarında Bizans, Balkanlarda yeni ekonomik tedbirler almaya başlayarak o

33 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.9-10.

34 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.47.

35 Kedrenos, II, s.485; Kurat, *Peçenek*, s.129.

36 Demirkent, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, s.33; Kronographia'nın orijinal metninde Peçenek adından bahsedilmemiş sadece "ücretli asker" olarak verilmiştir. Çevirisini yapan Demirkent, İbn el- Adimé ve Ebu'l- Ferece' atfen bu ücretli askerlerin içerisinde "Bulgar ve Rus krallarından başka, Abaza, Gürcü, Ermeni, Peçenek ve Frankların bulunduğunu belirtmektedir. A.g.e., s.33, dpt.60.

37 Ostrogorskiy, *Bizans Devleti*, s.296.

zamana kadar aynî olarak alınan vergilerin nakdî olarak ödenmesi zorunluluğunu getirdi. Bu durum halk arasında büyük bir memnuniyetsizlik yarattı ve yer yer Bizans Devleti'ne karşı isyanlar baş gösterdi. Peçenekler de bu durumdan istifâde etmesini bildiler ve 1032'den itibaren tekrar Bulgaristan topraklarına akınlar yapmaya başladılar.³⁸

Peçenekler 1033'de Tuna'yı geçerek Balkanlar'daki Bizans topraklarını yakıp yıktılar;³⁹ tahtta IV. Mikhael (1034-1041)'in oturduğu yıllarda yani 1034-1035'lerde ise Tuna'yı buzlar üzerinden geçerek Moesia (Trakya'nın kuzey ve batı bölgesi) ve Makedonya'ya kadar Trakya'yı tahrip ettiler.⁴⁰ Peçenekler yine 1036 yılının ilkbaharında Tuna'yı geçerek Bizans arazisine sık sık (üç defa) akınlar yapıp tahrip ettiler ve aldıkları esirleri de öldürdüler.⁴¹ Bu akınlar sırasında ele geçirdikleri eşyaları yağmaladılar, askerliğe elverişli esirlerden bazılarını öldürdüler, bazılarını da esir aldılar. Esir alınlar arasında Bizans'ın 5 komutanı da vardı. 10. asır sonu ile 11. asır Bizans tarihçisi Kedrenos, bu komutanların isimlerini *Joann Dermokaitas*, *Bardas Petzes*, *Leon Chalokotubas*, *Konstantin Pterotos*, *Michail Strabotricharas* olarak vermektedir.⁴² Buradan anladığımız Bizans devleti bu komutanları Peçeneklerden satın almıştır ki isimlerin listeleri eserine Skylitzes'deki bilgileri aynen alan Kedrenos'a kadar ulaşmıştır.

Vasilevskiy'in Peçeneklerin Tuna'yı aşmalarına dair yaptığı değerlendirme şöyledir: 11.yy'ın ortalarına doğru Peçenekler Tuna Nehrini aştılar. Yeni tarih yazılarının tümünde üzerinde fazla durulmamış olan bu olay, insanlık tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Sonuçları açısından

38 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.52.

39 Psellos, *Khronographia* s.55, 92.dpt.

40 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.52.

41 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.58, 59; Kedrenos, II, s.499,514.

42 Kedrenos, II, s.514.

neredeyse, Kavimler Göçünü başlatmış olan, Batı Gotları'nın Tuna Nehrini aşması kadar önemlidir. Özellikle Rus ve Bizans tarihlerinde yanlış yerleştirilen ve büyük hata olan şudur ki; muhtelif Türk boyları arasındaki akrabalık bağları göz ardı edilerek, sanki birbirlerinden farklılarmış gibi, bazılarının Türk, bazılarını ise Türk diye isimlendirmiş olmalarıdır. Örneğin Peçenekler ve Uzlar ya da Kuman/Kıpçaklar, aynen Selçuklu Türkleri gibi Türktürler. Yeni araştırmacıların gerçekliği konusunda herhangi bir şüphelerinin olmadığı, herkesçe bilinen Kuman/Kıpçakca Sözlük, Kuman/Kıpçak dili ile Türk-Tatar lehçelerinin mükemmel benzerliğini göstermesi açısından açık ve ikna edici bir kanıttır. Peçeneklere gelince; Bizans kaynakları, onların doğrudan Kuman/Kıpçaklar ile aynı dilden konuştuklarını belirtir. Eğer Peçenekler ile Selçuklu Türklerinin aynı soydan olmaları hususu gözden kaçırılmamış olsaydı, şüphesiz tarihte, Peçeneklerin Tuna Nehrini aşıp Bizans imparatorluğunun alanına girmeleri ve Selçukluların Anadolu'daki başarıları arasındaki bağlantı çabucak fark edilebilirdi. 11. Yüzyılın sonuna doğru, Avrupa ve Anadolu'daki istilâların, birbirlerine el vermek için uğraştığını göreceğiz. Batıdan doğuya olan büyük seferin, yani birinci haçlı seferinin doğrudan nedeni, her ne kadar bu neden Doğu İmparatorluğu olarak ifade edilmiş olsa da Anadolu'daki Selçuklu fetihlerinden ziyade, İstanbul'u bile tehdit eder hale gelmiş, tehditkâr ve korkunç Peçenek milletin ta kendisi idi.⁴³

Aslında bir taraftan Uz diğer taraftan Kuman/Kıpçak baskısı Peçenekleri daha ileriye gitmek zorunda bırakmıştı. 11. Yüzyılın başlarında Özi Nehrinden Tuna Nehrine kadarki bölgede Peçenek atları gür sesleri ile dolaşıyorlardı ama Kuman/Kıpçak baskısı neticesini kısa bir süre sonra verdi ve birkaç Peçenek boyu Tuna kıyılarına

43 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.13.

kadar ilerlediler ve nehrin denize döküldüğü bölgedeki çok yüksek olmayan arazide ve bataklıklarda kendilerine yer buldular. Ancak bu yer bulma ve burada tutunma komşularını nal sesleri ile titreten Peçenekleri maalesef kendi aralarındaki iç mücadele yüzünden geç oldu. Öyle ki bu iç mücadele Bizans topraklarına karşı yaptıkları saldırıları da sekteye uğrattı. Bu yüzden de bu süre içerisinde Bizans kaynakları onlar hakkında bir bilgilendirme yapmadılar.⁴⁴

Bir Taht: İki Başbuğ: Turak ve Kegen

İç Mücadele: Asalet mi? Cesurluk mu?

1048 yılından itibaren Tuna bölgesine karşı saldırılarda bir yoğunluk yaşanmaya başlandı. Bizans tahtında IX. Konstantin Monomah (1042-1054)'ın hüküm sürdüğü yıllarda, Bizans iki mesele ile uğraşmak zorunda kaldı. Birincisi Anadolu'da Büyük Selçuklu Devletinin saldırılara başlaması ikincisi de Balkanlar'da Peçenek saldırılarının artmasıdır. Bu hücumların artmasında Peçeneklerin kendi aralarındaki mücadele ile Uz baskısı etkili oldu. Bizans kaynağımız Kedrenos'a göre: "Bu sıralarda Peçenek boyu harekete geçmiştir, onlar Skitlere (Bizans kaynakları bilindiği üzere Türk boylarını hep Skit adı altında vermişlerdir) yani Skit dediğimiz boyun kağanına tabidirler ve adetçe de çokturlar. Bunlarla diğer Skit boyları başa çıkamazlar".⁴⁵

Peçenekler saldırılarını arttırdıklarında bir taraftan da iki başbuğ arasında çok çetin bir şekilde yaşanan iktidar mücadelesine sahne oldular. Tarihler 1048'i gösterdiğinde yeniden Bizans imparatorluğunun Avrupa'daki topraklarına karşı harekete geçtiler. Bu sırada Tuna'nın kuzeydoğusundaki Özi Nehrinden Batı Macaristan'a kadar olan

44 Kurat, *Peçenek*, s.129-130; Togan, *Peçenek*, s.539.

45 *Kedrenos*, II, s.582.

yerleri işgal ettiler ve konfederasyondan kağanlığa geçişi tamamladılar. Bunların başında soylu bir kökten gelen Kitler'in⁴⁶ oğlu Turak (Tyrakh, Tirek, Tirah) başbuğ olarak bulunuyordu. O asıl bir aile ve boya mensûp olmasının yanı sıra yumuşak huylu ve sâkin tabiatlı bir kişiliğe sahipti. Bu Peçenek boyunun içinde yine Balçar oğlu Kegen isminde cesareti ile kendini göstermiş bir başbuğ daha vardı. Kegen asıl olmayan bir âileye mensûptu ama atıl-gan ve eylemci bir kişiliğe sahipti. Ayrıca defalarca Uzla-rın Peçenekler üzerine yaptıkları hücumlara şiddetle mu-kavemet göstererek geri püskürtmüş ve savaşlarda birçok yiğitlikler sergilemişti. Turak ise Uzlarla savaşmaya cesaret edememiş, aksine korkusundan Tuna yakınlarındaki bataklıklara saklanmıştı.⁴⁷ Peçenekler, Turak'ı asıl bir âileye mensûp olduğu için sevdiler ve hürmet gösterdiler. Kegen'e ise özellikle cesaretinden dolayı hayranlık duyup saygı gösterdiler. Turak bunun fark edince Kegen'i kıskandı ve hâkimiyetin ona geçeceğinden korkarak onu birkaç kez gizlice pusuya düşürerek ortadan kaldırmak istedi ancak başarısız oldu ve bu öfkesini daha da köpürttü. Son bir hamle ile kusursuz bir tuzak kurarak Kegen'i öldürme-leri için adamlarına emir verdi. Bu emir ile hareket eden adamları geceleyin Kegen'i gizlice yakalamaya çalıştılsa da başarılı olamadılar. Bunun sebebi, Kegen'in bu suikas-ten zamanında haberdar olmasıdır. Kegen Özi boyundaki bataklıklara kaçarak kurtuldu. Daha sonra bir taraftan bu-rada saklanmaya devam ederken; diğer taraftan da uruğ-lara ve boylara haber göndererek onlardan kendi tarafına geçmelerini istedi. Ancak sadece 2 boy bu isteğe olumlu

46 Vasilevskiy'de Kildar, Kurat'ta Kilter, Orkun'da Kagan olarak geçmektedir. Ancak bu ismin İlter olma ihtimali de vardır. Halkı derleyen toplayan anlamındadır ki ve genelde İlteriş olarak kullanılmıştır. A. Donuk, *İdari, Askeri Unvan*, s.21, 73-76.

47 *Kedrenos*, II, s.583; *Skylitzes*, II, 455-456; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.15.

yaklaşarak yanına geldi (Belemarnid, Pagumanid).⁴⁸ Kegen bundan sonra Turak'a bağlı kalan 11 boya karşı da mücadeleye başladı. Ancak karşısındakiler ile güçleri eşit değildi bu yüzden de istediği sonuca ulaşamadı ve kaçmak zorunda kaldı. Uzun bir süre Özi ile Tuna'nın ağzındaki düzlüklerde karargâh kurup yerleşebilecek güvenli ve sakin bir yer bulmak için dolaşıp durdu. Bu arada da yüreğindeki intikam duygusunu güçlendirdi.

Sonunda Tuna'nın diğer tarafına geçip Bizans imparatorunun yanına sığınmanın iyi bir fikir olduğunu düşündü ve kendisine katılan iki boy ve yanındaki 20.000 kadar adamı ile birlikte Silistre yakınların geldi (Kedrenos bu yeri Tuna'nın adalarından biri olarak göstermektedir. Ona göre, Tuna Nehri üzerindeki bir ada bu geliş ile tamamen Peçenek çadırları ile kaplandı).⁴⁹ Peçenekler Bizans'ın Tuna bölgesi şehirlerinin valisi Anastasios'un oğlu Mikhael'e kim olduklarını ve neden oraya geldiklerini bildirerek, imparatorun tarafına geçmek istediklerini ve eğer bunu kabul ederlerse bundan Bizanslıların büyük bir çıkar sağlayacaklarını söylediler. Vali bunun üzerine bu sırada Bizans imparatoru olan IX. Konstantinos Monomakhos'a haber verdi. İmparator, Kegen'in adamları ile birlikte hemen Bizans sınırlarına alınmasını, iase ve barınmalarının sağlanmasını ve Kegen'e saygıda kusur edilmeden başkent'e gönderilmesini emretti. Bu emir hemen yerine getirildi ve Kegen imparatorun süslü tören salonunda büyük bir memnuniyetle huzura kabul edildi. Kendisine Roman'ın bir zamanlar asil ve şerefli unvanı olan Patricus (Patrikios) unvanı verildi. Bu unvana karşılık Kegen'de, Hristiyan olmayı ve kendisine bağlı Peçenekleri Hristiyan olmaya ikna etmeye çalışacağına dair söz verdi. Bu şekilde Peçeneklere Tuna civarındaki Bulgaristan toprakları

48 Kedrenos, II, s.583.

49 Kedrenos, II, s.584.

verildi ancak karşılığında da Peçenekler yine Bizans imparatorluğunun sınırlarını kendi soydaşlarından ve Rus Knyazlarının saldırılarından korumak zorunda bırakıldılar. Kaynaklarda ismi zikredilmeyen Tuna kıyılarında bulunan üç kale Kegen'in Peçeneklerine teslim edildi. Bu arada Kegen, yanındaki Peçenekleri Bizans imparatorunun ruhani dileğini yerine getirme noktasında ikna etti ve onlarda büyük bir istekle başbuğlarının yaptığını yaptılar. Kegen'le birlikte gelen Bizanslı din adamı, keşiş Euthymius (Evfim) hem onu hem de 1000 kadar adamını Tuna suyunda vaftiz etti. Bu arada belirtelim ki bundan kırk yıl önce Katolik misyoner Bruno, Peçenekleri azimle ve inatla Hristiyan yapmak için uğraşmış ve 5 ay Özi boylarında büyük bir tehlike içerisinde hayatını tehlikeye sokmasına rağmen sadece 10'dan biraz fazla Peçenek'i Hristiyan yapmayı başarmıştı.⁵⁰

Kegen, Tuna boyundaki kalelerde emniyetli bir yer ve Turak'ın Peçeneklerine karşı aniden saldırılabileceği bir mevki elde ettikten sonra Tuna'nın kuzeyinde bulunan soydaşlarından intikâmını almak için mücadeleye yeniden başladı. Sürekli Tuna'yı geçerek Turak'ın Peçeneklerini rahatsız etmeye çalıştı ve onlara karşı saldırılar düzenledi ki Balkanlar'a Kegen'i tâkip ederek gelen Turak'ın halkı da 80.000 kadardı. Bu saldırılar sonucunda elde ettiği Turak'a mensûp Peçeneklerin mallarını talan ederken, erkeklerini öldürüp, kadınlarını ve çocuklarını köle olarak sattı. Bu durumdan son derece rahatsız olan ve yorgun düşen Turak, Bizans imparatoruna elçiler göndererek ondan "müttefik olduklarını, daha önce yapmış oldukları anlaşmaya göre asıl kitleden ayrılan Kegen'i kabul etmemesi gerektiğini,

50 *Kedrenos*, II, s.584, Skylitzes Ioannes, *Georgius Kedranos Ioannis Scylitzae*, Ed. J. Bekker: *Corpus Scriptorum Historia Byzantinae*, II, Bonn 1839, s.584; Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, s.428; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenek*, s.16-17; Kurat, *Peçenek*, s.131-133.

bu kaçakların kendisine iâde edilmesini ve hücumlara engel olmasını istedi; aksi takdirde bundan sonra kendisinin Bizans'ın artık müttefiki olmayacağını ve bütün kuvvetleriyle Bizans'a saldıracağını" bildirdi. Peçeneklerin iki başbuğu arasında kendi yardımları ile şiddetlenen ayrılıkçı yaklaşıma sevinen Monomakhos, Kedrenos'a göre Peçenek elçilerinin bu tehditkâr davranışlarına karşı kahkahalarla cevap verdi⁵¹ ve: "Ne yanıma sığınan sığınmacıya ihanet edeceğim, ne de onun kendisine karşı kumpas kurmaları cezalandırmasını engelleyeceğim" dedi. Bu şekilde kendi sınırlarına iltica edenleri iâde etmeyeceğini ve Kegen'den intikâm almalarına da engel olmayacağını söylemek istedi. Elçilerin geri dönmelerinden sonra imparator, Kegen'e ve Tuna boyundaki şehirlerin valisi Mikhail'e mektup göndererek, onlara Tuna sahillerini iyi gözetmelerini emretti. Yine Peçeneklerin Tuna'yı geçmelerine engel olmak için batıdaki kuvvetler ile yüz savaş gemisini Tuna üzerine gönderdi. Bütün bu hadiseler galiba 1048⁵² yılının yazında oldu.⁵³

Turak elçilerinin dönmesinden sonra Bizans'a karşı savaş hazırlıklarına başladı ve kışın gelmesini bekledi. Zira Tuna'yı geçmesi rahat olacaktı. Çok beklemedi 1048 yılının kışı alışılmış zamandan erken geldi ve çok sert geçti. Tuna buzlarla kaplandı. Şiddetli soğuklar yüzünden Bizans bekçilerinin sahilleri iyi gözleyemedikleri bir sırada Turak bütün kuvvetleriyle buzla kaplanmış Tuna'yı geçerek Bizans ülkesini yağmalamaya girişti. Kedrenos'a göre bu sırada Turak'ın kuvvetleri 800.000 askerden oluşuyordu.⁵⁴

51 Kedrenos, II, s.584; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.18.

52 Ostrogorskiy, *Bizans Devleti*, s.309.

53 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.92.

54 Kedrenos, II, s.584'de bu sayı 800 bin olarak verilmesine rağmen; Zonaras bir rakam telaffüz etmez ve sadece "bütün ordusu ile" der, s.93; Ancak Golubovskiy, Vasilevskiy ve Kurat bu sayının çok abartılı olduğunu, bunun belki 80 bin olabileceğini belirtmişlerdir. Peçeneklerin hepsinin birlikte

Bu geliş öyle bir gelişti ki korkunç bir yağma başlamıştı. Bizans imparatoru, Turak'ın bütün Peçenekleri ile Bulgaristan topraklarına girdiğini ancak ne Kegen'in ne de Vali Mikhail'in onlar karşısında duramayacaklarına dair raporlarını alınca takviye göndermesi gerektiğini anladı. Edirne valisi Konstantin Arrianiëtës'e Makedonya'daki kuvvetlerini, Bulgaristan valisi Basil Monachos'a da idâresindeki askerlerini toplayarak Edirne valisi ile birlikte Kegen'e yardıma gitmelerini emretti. Birleşen Bizans kuvvetlerinin komutanlığını Kegen yaptı zira soydaşlarının savaş tekniklerini en iyi o bildiği için bu komutanlığa getirildi ve Turak'a büyük kayıplar verdirildi. Taktik olarak Turak'ın kuvvetleri daha üstün olduğundan bir meydan savaşı yerine küçük saldırılarla onları rahatsız etmeyi tercih etti ve bunda da büyük bir başarı kazandı. Turak'ın Peçenekleri Tuna'yı geçip, Bizans arazisine girdiklerinde Bulgarlar kendilerine, bol miktarda yiyecek-içecek, süttten yapılmış şaraplar ile ballardan yapılan millî içkilerinden getirdiler. Bunlar onların çok hoşuna gitti ve tıka-basa yiyip ölçüşüz bir şekilde bunlardan içtiler. Bir süre sonra bağırsakları bozulup karınları ağırmaya başladı ve rahatsızlıkları gün geçtikçe epidemik dizanteri hastalığına dönüştü. Salgın giderek arttı.⁵⁵ Turak'ın ordusunda baş gösteren hastalıklar neticesinde meydana gelen düzensizliği Kegen kısa bir süre sonra öğrendi ve saldırı zamanının geldiğine karar vererek hem hastalıktan hem de soğuktan kırılmakta olan Turak'ın Peçeneklerine karşı hücumu geçmeyi düşündü. Ancak Bizans komutanının Peçeneklere saldırmadaki kararsızlığını görünce önce duraksadı sonra zor olsa da ikna etmeyi başardı. Birlikte hücumu geçtiler ve Bizans kuvvetleri ileriye doğru atıldılar. Bu

hareket etmeleri ihtimal dâhilinde değildir. Özellikle kış mevsiminde böyle bir hareket doğru değildir. Kurat, *Peçenek*, s.133.

55 Attaleiates, *Tarih*, s.43; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.19.

hücum karşısında son derece halsiz düşmüş olan Turak'ın askerleri süngüleri düşük halde silâhlarını bıraktılar ve teslim oldular. Bunların arasında vaktiyle Kegen'in idâresi altında hizmet edip sonradan karşı tarafa geçmiş olanlar ya öldürüldüler ya da köle olarak satıldılar.⁵⁶ Kegen ayrıca eli silâh tutabilen bütün esirlerin öldürülmesini talep etti ve bu talebin mantıklı olduğunu Kedrenos, *"yılanı, güneş ısıtıp da ısırabileceği bir zamanda değil, soğuktan kuyruğunu kıpırdatamadığı bir sırada öldürmek lazımdır"* diyen Peçenek atasözü ile teyit etmektedir.⁵⁷ Konstaninos Monomakhos'un askerî valisi, II. Basileios döneminde yaşanan korkunç katliamdan sonra halen toparlanamayan Bulgaristan'da birçok boş yerleşim alanının olduğunu, Peçenekleri öldürmenin Bizans için çok faydalı olmadığını, ele geçirilen esirlerin buralara yerleştirilmelerinin ve çiftçi olacakları için de devlete her zaman vergi vereceklerini, ayrıca devletin her ihtiyaç duyduğunda onlardan atlı askerî birlik yardımı alabileceklerini söyledi. Yine bu arada Anadolu topraklarında Selçuklu Devleti gittikçe tehlikeli bir hal alıyordu. Onların atlı kıtaları ile ancak Peçenek atlı kıtaları boy ölçüşebilirdi.⁵⁸ Bu görüşlere olumlu yanaşan imparator, Kegenin teklifini reddetti. Kedrenos'a göre *"uzun bir tartışmadan sonra esirleri öldürmek barbarca, çirkin ve kendilerine yakışmayan bir iş olarak kabul edildi"*.⁵⁹ Zonaras'da *"geri kalan esirleri Rumlar, eğer onları silâhsızlandırırırlarsa halen büyük bir bölümü ıssız durumda olan Bulgaristan'a yerleşmek zorunda bırakılırlarsa kendilerine yararı olacak bir işte kullanabileceklerini düşündüler"* demektedir.⁶⁰ Böylece Turak ile beraber 140 Peçenek başbuğu Bizans'ın eline esir düştü. Turak ile en

56 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.93.

57 Kedrenos, II, s.587; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.19.

58 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.19.

59 Kedrenos, II, s.586-587.

60 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.93.

şanlı 140 adamından oluşan maiyeti imparator Konstantinos Monomakhos'un yanına başkente götürüldüler ve imparator onların vaftiz edilmelerini emretti. Vaftizden sonra ise kendilerine parlak unvanlar ile makamlar verildi.⁶¹

Bu büyük zaferden sonra Kegen, Tuna boyunda kendisine verilmiş olan yere dönerken, Bizans ellerindeki esirlerden büyük bir kısmını (ki 10.000 civarında oldukları tahmin edilmektedir) Bulgaristan'a Vasili Monoh'ın yönetimi altında yerleştirdi. Geri kalan büyük kısmı da Batı Bulgaristan'daki Niş ve Sofya arasındaki düzlük arazi ile Makedonya'daki Evsapela: Ovçepolye⁶² diye bilinen yer ile daha başka yerlere yerleştirdi. Böylece de ilk defa Bizans tarafından Peçeneklerden büyük bir grup Balkanlara yerleştirilmiş oldu.⁶³ Aslında Peçeneklerin, Ioannes Mavropos'un bir nutkunda da belirttiği gibi Balkanlara ilk iskânları 1046 veya 1047 yılında gerçekleşmiştir.⁶⁴

11.yy'ın başından itibaren Tuna boylarında kurulan kağanlık maalesef iki başbuğun arasındaki iktidar mücadelesinden kendi üzerine düşeni aldı. Kegen ile Turak arasındaki bu çekişmenin Peçenekler için telafisi mümkün olmayan bir sonun da başlangıcı olacağını ileriki yıllar gösterecektir. Bilindiği üzere Türk devlet geleneğinde yönetim sağ (merkez) ve sol olmak üzere iki kanattan yönetilirdi. Turak merkezin başında idi, sol kanatta ise Kegen vardı ve sol kanat sağ kanata tabi idi. İşte Kegen bu tabiiyeti kabul etmedi, zira Peçenekler o sırada 13 boya 13 boy da 40 uruğ veya oymağa ayrılmış bir şekilde Balkan

61 *Kedrenos*, II, s.587; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.93.

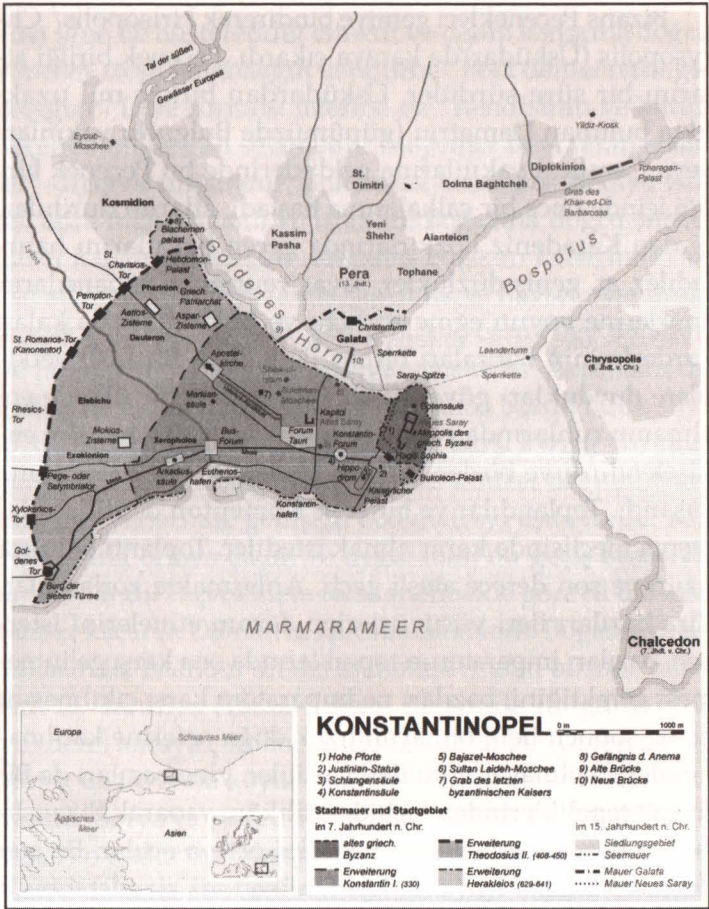
62 Bugün Makedonya'da İştîp ile Köprülü arasında kalan bölge "Ovçe Polje" Türkçesi: Ovçepol

63 *Kedrenos*, II, s. 586; *Skylitzes*, s.430; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.20; A. P. Kajdan, "İoann Mavropod, Peçenegi i Ruskiye v Seredine XI. v", *Zbornik Radova*, No. VIII, Beograd 1963, s.12; Kurat, *Peçenek*, s.135-136; Togan, *Peçenekler*, s.539.

64 Kajdan, *Ioann Mavropolt, Peçenegi*, s.177.

topraklarında varlık gösteriyorlardı. Hayat tarzları konar-göçerdi ama bu bilinen bir yere bağlı olmayıp sürekli yer değiştiren bir yaşam tarzı değildi. Kültür bölümünde ele alacağımız üzere kendilerine ait çadır-şehirleri ile ele geçirdikleri topraklarda uzun yıllar hayatlarını idame ettiriyorlardı. 11. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Peçeneklerin başlarında bütün boyları tek bir çatı altında birleştirmek isteyen başbuğ Turak'ın olması ve onun hâkimiyetini kimseyle paylaşmaması bazıları tarafından hoş karşılanmadı ve karşısına Kegen çıkarıldı. Ama bu mücadele Peçenek kağanlığını uzun süre sarsacak bir dönemi de beraberinde getirdi. Ayrıca bu mücadele sırasında boyların birbirlerine olan yaklaşımları da derin yara aldı, aralarındaki birlik ve beraberlik ruhu ortadan kalktı.

Bizans, Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in Anadolu'daki topraklarına saldırılar düzenleyip tehdit eder hale gelince Balkanlara yerleştirdiği Peçeneklerden faydalanmayı düşündü ve Ermenistan sınırında bulunan Bizans ordusuna takviye olması için 1049 yılında on beş bin Peçenek atlısını gönderdi. Bu arada yılların tecrübesinden de faydalanarak onların zenginliğe düşkün olduklarını da bildiği için aralarında kıymetli eşyalar, silahlar, heybetli atlarında bulunduğunu hediyeler verdi. Bu ordunun başına da başbuğ olarak İstanbul'da bulunan Peçenek büyüklelerinden dördü, Sülçe (Sulçu), Selte, Karama ve Katalaym (Katalim)'ni tayin etti. İmparatorun tek hatası Türklere karşı onların yakın akrabası olan bir ordu göndermesi değil, tamamen uzak görüşten yoksun olarak ve büyük bir ihtiyatsızla, Peçenekleri hep birlikte, kendilerine göz kulak olacak, kontrol altında tutacak herhangi bir Bizans kuvvetinden yoksun olarak göndermesidir. Sadece yolu kendilerine göstererek kılavuzluk edecek Konstantinos Adrobalakos adlı bir memuru görevlendirdi. İmparator Peçeneklere Gürcistan'a doğru yönelmelerini,

İstanbul haritası (10-11.yy)

vaktiyle Bizans hâkimiyetini kabul etmiş Gürcistan ovasını geri alana dek Anadolu içinden Seçuklu Türkleriyle çarpışmalarını ve onları kovmalarını emretti. Vasilevskiy, Bizans yönetimin burada büyük bir hata yaptığını zira onların üzerine gönderilenlerle sadece yakınlıklarının olmadığını aynı zamanda askerlerin arasında onların akrabalarının da bulunduğunu belirtmektedir.⁶⁵

65 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.20.

Bizans Peçenekleri gemiye bindirerek Hrisopolis/ Chrysopolis (Üsküdar)'de karaya çıkardı. Peçenek birliği atlarını bir süre sürdüler, Üsküdardan birkaç mil uzaklıkta bulunan Damatriu (günümüzde Bulgurlu yakınları veya Çamlıca) yakınlarına geldiklerinde bu Peçenek birliği içinde önce bir çalkalanma başladı, atlarını durdular, birden Karadeniz bozkırlarında geçen hayatlarını hatırladılar, at, geniş düzlükler, savaş ve yağma, yabancıların emirlerine boyun eğme zorluğu ve Bulgaristan'da kalan kardeşlerinin hatıraları birbiri ile karıştı. Bizanslı yetkililere duydukları güvensizlik, bilinmeyen bir ülkede yol almanın ruhlarında yarattığı boşluk ve korku hepsini endişelendirdi ve birden birliğin içerisinde bir kıpırdanma yaşandı. Toplandılar ve bir çeşit **Komenton** dedikleri danışma meclisinde karar almak istediler. Toplantı oldukça uzun ve son derece ateşli geçti. Anlaşmakta zorlandılar. Zira bazıları ileri yürüyüşlerine devam etmelerini isterken, bazıları imparatorun topraklarında ona karşı gelinmemesi gerektiğini, bazıları ne imparatora karşı çıkılmasını ne de sonucu belli olmayan uzak doğu seferine katılmanın doğru olmayacağını ileri sürdüler, yine bazıları da Bitinya⁶⁶ tepeliklerinden birinde istihkâm yaparak Bizanslılarla mücadele etmeleri gerektiğini ortaya attılar. Bu son düşünce Bizans için oldukça tehlikeli idi zira İstanbul'a bakan Bitinya'da kurulan bir Peçenek devleti onu zor durumda bırakabilirdi. Bununla birlikte yabancı bir ülkede, imparatora karşı mücadele etmenin mümkün olamayacağını, yalnız başlarına böyle bir mücadeleye girişirlerse bedelinin çok ağır olacağını da kabul ettiler. Bunun üzerine başbuğ Katalaym, ileri gitmemeyi, geri dönerek Bulgaristan'daki boydaşlarına katılmayı teklif etti. Ancak bilmediği kendisini getiren gemilerin onları bırakıp gittikleri idi. Üsküdar sahiline geldiklerinde bu gerçekle karşılaştı

66 Bugünkü Kocaeli, Sakarya, Bolu, Bursa illerini içine alan tarihi bölge.

ama yine de hiç tereddüt etmedi ve deniz kenarına doğru yönelen ateşli kalabalığın kendisine “Peki denizi nasıl geçeceğiz?” Diye sorması üzerine de “Kendisinin ve bütün Peçenek milletinin selametini isteyenler beni tâkip etsinler” diyerek imparator tarafından kendisine hediye edilen atını mahmuzladı ve İstanbul Boğazına doğru sürdü. Gözü kapalı yapılan bu davranış, boğazın kenarında duran atlılar arasında ilk anda şaşkınlık ve hayret uyandırdı. Ancak çok kısa bir süre sonra birkaç cesur bey de atları ile liderlerini tâkip ederek suya yöneldiler. Ardından diğerleri de onları tâkip ettiler ve sonunda bütün birlik suya girdi. Boğazın suyu aslında bir atın karşı kıyıya yüzemeceği kadar genişliğe sahip bir su kütlesi değildi. Nitekim dar yerlerinde genişliği 500 metreyi aşmıyordu. Ani bir kararla ortaya çıkan ve uygulanan bu geçiş başarı ile tamamlandı. Peçeneklere refakat etmekle görevli Bizanslı rehber kaçarak Damatriu kalesine saklandı. Boğazın diğer yakasında, İstanbul’un dış mahallelerinden birinde bulunan St. Tarasiya (Taras) kilisesi civarında (bugünkü Büyükdere) karaya çıktılar.⁶⁷ Buradan daha ileriye toprağı işlemek üzere zorla köylü olarak iskân edilen soydaşlarının yanına Sofya’ya doğru ilerlediler. Boğazı geçişleri ve gidişleri o kadar ani olmuştu ki bu yürüşleri sırasında herhangi bir karşı kuvvet ile karşılaşmadılar. Kataleym ve arkadaşları ordugâh kurmak üzere Tuna boyundaki ovalık arazi ile Silistre dolaylarına geldiler.⁶⁸ Burada yani Trabitza’da (?)⁶⁹ Peçeneklerle birleştiler ve diğer Peçenekleri de oturdukları yerleri bırakıp birlikte hareket etmeye davet ettiler. Zorla iskân edilen Peçenekler Bizans’ın hakimiyetinde yaşamının zorluğunu gördükleri ve bu hayata alışamadıkları için bu davete memnuniyetle icabet ettiler zira

67 Kedrenos, II, s.589. Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.22, Kurat, *Peçenek*, s.136-137; Togan, *Peçenekler*, s.539.

68 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.93-94.

69 Burasının günümüzde neresi olduğu maalesef tespit edilememiştir.

orakla zamanın geçmeyeceğini anlamışlar, silâhlara geri dönme zamanının geldiğini düşünmüşlerdi. Kısa süre içerisinde Sofya ve Niş civarındaki Peçeneklerle yeniden birleşerek harekete geçtiler. Elllerinde silâh olarak kendilerine Bizans tarafından dağıtılan veya komşu Bulgarlardan aldıkları ziraat aletlerini balta, tırpan, orak vs. silâh olarak kullandılar. Hep birlikte Pilippopolis (Filibe) önlerinden geçip Balkanlar'a yöneldiler. Dağ geçitlerini aşarak Tuna boylarından geçip Tuna'nın Osmos (Asmes: Alta mansabının karşısında, Osma) Irmağı yakınlarında durdular.⁷⁰

Bizanslılar Peçeneklerin bu hareketlerini cezasız bırakmayarak hemen bir ordu teşkil ederek, tâkip için gönderdiler. Peçenekler kendilerini tâkip eden Bizans kuvvetlerine karşı koymadılar sadece aralarından Selte kendi boyu ile birlikte günümüzde Osma Nehrinin bulunduğu Lohitza (Lofça, Bulgarca Loveç) yakınlarında kaldı. Kaçan Peçeneklerin ardından emrindeki Makedon birlikleri ile harekete geçen Arrianietés, onu daha kuzeye, arkadaşlarının yanına doğru geri çekilmeye zorladı. Bizans ordusunun sayıca fazla olması karşısında Selte bir şey yapamadı ve bunun üzerine Peçenek beyleri birleşerek Balkanlar ve Tuna arasında yaşayabilecekleri bir yer aradılar.⁷¹ Sonunda da Karadeniz'e yakın bir yerde Tuna'nın sol kıyısında, bol otlu, ormanlık, genellikle her çeşit sebze ve meyvenin yetiştiği bir yer olmasının yanı sıra konaklamak için gayet münasip olan Yüz-tepe'yi tercih ettiler.⁷² Bundan sonra yani bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra akıllarında kalan tek şey Bizans sarayında "misafir – hapis" hayatı yaşayan başbuğları oldu.

Aslında yaşanan bu olay, Bizans'ın uzun yıllardır kurduğu ve gerçekleşmesi için büyük çaba harcadığı

70 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.22-23; Kurat, *Peçenek*, s.138.

71 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.23.

72 *Kedrenos*, II, s.594; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.94.

Peçenekleri Bulgaristan'a yerleştirmek, çiftçi yapmak, dolayısıyla devlet hazinesine vergi ve orduya asker temin etmek ile Selçuklu tehlikesine karşı kullanmak planlarının da suya düşmesi anlamına geliyordu. Peçeneklerin oturdukları yerleri bırakıp gitmeleri büyük bir problem değildi asıl mesele devletin amansız düşmanı olmaları sıfatıyla Balkanlar ve Tuna için büyük bir tehlike arz ediyor olmaları korkusu idi.

İmparator IX. Konstantinos'un hevesinin sonucunu Tuna boylarında yaşayan Bulgarlar çok ağır ödemek zorunda kaldılar. Bozkırın atlıları yeni yerleşim yerlerinde hiç de rahat durmadılar ve bütün komşularına akınlar düzenlediler. Onlarda buna büyük bir sabırla direndiler. Durumun vehametini gören İmparator hatasını telafi etmenin arayışı içerisinde düştü ve kendisine sadık olan Kegen'i yanına istişarede bulunmak üzere çağırdı. Kegen bu davet üzerine adamları ile birlikte silâhlı olarak gelip İstanbul surlarına yakın Maitus (Maydan) diye adlandırılan bir yere yerleşti. Ancak Kegen'in, başına saraya gitmeden önce öyle kötü bir olay geldi ki az daha canından oluyordu. Gece çadırına, amansız rakibi Turak tarafından gönderilmeleri muhtemel üç Peçenek girdi. Ancak suikastçıları fark eden Kegen'in korumaları birbiri ardınca birkaç darbe vuruşundan sonra onları etkisizi hale getirdiler. Saldırı sırasında uyuyan Kegen yaralandı, failer ise çıkan kargaşadan faydalanıp kaçmaya çalıştılsa da yakalanıp Kegen'in oğlu Balçar (Baltçar)'ın huzuruna getirildiler. Balçar onların yaptıklarının cezasını kendi âdetlerine göre yani kısasa kısas anlayışı içerisinde vermek istedi ancak onlar impatorun huzurunda yargılanmayı talep ettikleri için bu geleneği uygulayamadı. Ertesi gün İstanbul'un sokakları hiç alışıktı olmadıkları bir tarzda bir kâfilenin ilerlemesine şahitlik etti. En önde yaralı olan Kegen dört tekerlekli bir arabada giderken hayatına kasteden suçlularda

arabaya bağlanmış bir şekilde yürüyorlardı. Onlara 1000 Peçenek süvarisi ile Kegen'in iki oğlu eşlik ediyordu. Kafile imparatorluk sarayının önünde durdu. Kendisine daha önce haber verilmeyen ve caddeden gelen gürültü üzerine ne olduğunu soran imparatora durum anlatılınca o da Kegen'in büyük oğlu Balçar'ın, huzuruna getirilmesini emretti. Onların geleneklerini iyi biliyordu, suçluların yakalandıkları anda cezalarının verilmesi gerekiyordu. O yüzden Balçar'a faillerin cezalarını neden vermediğini sordu. Balçar da suikastçıların cezalarını imparator karşısında çekmek istediklerini, kendisine duyduğu saygıdan dolayı da suçlulara dokunmadığını söyledi. Durumdan şüphelenen imparator suçluların huzuruna getirilmesini emretti. Elleri bağlı bir şekilde huzura çıkarılan suçlulara imparator niçin Kegen'i öldürmek istediklerini sordu, Suikastçılar eğer Kegen'i o gece yaralamamış olsalardı o gecenin sabahında onun başkente gelerek imparatora karşı beslediği kötü fikirleri uygulamaya koyacağını, onu öldürmek istediğini, şehre girdikten sonra şehrin ahalisini keseceğini, evlerini ve hazineleri yağmaladıktan sonra tekrar Balkanlar'daki Peçeneklerin arasına geri döneceğini, onları ayaklandırmak niyetinde olduğunu öğrendiklerini ve bu yüzden onu öldürmek istediklerini söylediler. Bu söylem iyice şüpheli bir konuma gelen Bizans İmparatorunda hüsnü kabul gördü. İmparator hakemin kendisi olduğunu söyleyerek her iki tarafı da gücendirmemeye çalıştı. Suçluları Peçeneklerin elinden aldı ve gece olunca serbest bıraktırdı. Kegen'in oğlu ile diğer Peçenek beylerini saraya çağırdı, Kegen'i tedavi ettirirken iki oğlunu farklı yerlere yerleştirdi. Bu şekilde Peçenek beylerini tam bir gözetim altında tuttu ve kendi kıtalarından ayırdı. İmparatorun, başbuğları Kegen'e suikast yapanların serbest bıraktırması Kegen'in şehrin dışındaki karargâhında bekleyen Peçenekleri arasında büyük bir hoşnutsuzluk ve kızgınlık yarattı.

Başbuğları Kegen'in yanı sıra oğullarının ve pek çok beylerinin sarayda kapalı tutulmaları da hiç hoşlarına gitmedi ve şüphelenmelerine sebep oldu. İmparator IX. Konstantinos Monomakhos bu hoşnutsuzluğu haber alınca Peçenekleri sakinleştirmek ve dostluk bağlarını kuvvetlendirmek için onlara çeşitli hediyeler gönderdi. Ancak bu şehrin dışındaki Peçeneklerin şüphelerini sona erdirmeyi ve bir gece bulundukları kamptan hareket ederek dörtnala kuzeye doğru gittiler ve üçüncü günün sonunda Balkanları aşarak Yüztepe'deki Peçeneklerle birleştiler.⁷³

Turak'ın Başarısı: Bizans'a Yaşatılan Hezimet

Birleşen Peçenekler yeniden Bizans ülkesine karşı hücum geçtiler ve Balkanları aşarak Edirne'ye yakın "Aule" diye bilinen mevkiye gelerek, karargâh kurup etrafı yağmalamaya başladılar. Bizans onları durdurmak görevini o sırada Makedonya ve Edirne valisi olan Konstantin Arrianietés'e verdi. Kısa bir süre önce Selte'ye karşı başarılar kazanan Arrianietés, yanındaki kuvvetlerle beraber hareket etti. İlk başlarda başarı kazanmışsa da Diampolis/Diapolis (Yambol) denen yerde Peçeneklerle yaptığı savaşta müthiş bir yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Edirne'ye dönerek başkentten kendisine yeni bir ordu gönderilmesini istedi. Konstantinos Monomakhos, Anadolu topraklarındaki askerî kuvvetlerini geri çağırarak zorunda kaldı. Alahattan o sırada Selçukluların İslâm halifeliğinin başkenti Bağdat'a sefer yapmaları Anadolu'ya biraz rahat nefes aldırmıştı. Bu arada imparator bütün ordunun toplanmasını beklerken Peçenekleri boyun eğdirmeye ya da hiç olmazsa bir dostluk anlaşması yapmak üzere ikna etmeye zorlamak için bir denemede bulundu. Bu denemede tekrar

73 Kedrenos, s. 596-598, Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.24; Kurat, *Peçenek*, s.138-140.

Turak ve ona bağlı Peçeneklerden faydalanma yoluna gitmek idi.⁷⁴ Turak ve ona bağlı bazı Peçenek beyi 1048'den beri İstanbul'da alıkonulmuştu. Bunlara zengin hediyeler verdi, gelecekte de kendilerine eğer başarılı olurlarsa daha büyük iltimaslar verileceği konusunda söz verdi ve bunun karşılığında soydaşlarını Bizans imparatoru ile barışa ikna etmelerini istedi. Ancak onlara güveni kalmadığı içinde her durumda geri dönmeleri konusunda bağlılık yemini ettirdi ve Peçenek topraklarına gönderdi. Gerçi Attaleiates'e göre salgın hastalıklar geçipte ısınan yılanlar gibi yeniden kıvıldamaya başladıklarında onların güçlerinin zorlukla başedilecek bir güç olduğu ortaya çıkınca, imparator onların ileri gelenlerini, uslu akıllı davranışlılar (yavaş yavaş girişmeye başladıkları çapul akınlarından vazgeçsinler) diye soydaşlarına nasihate etmek üzere göndermişti.⁷⁵ Yine o, *"sözde savaştan kaçmak için onları aracı olarak kullandı ancak yaptıklarından sonra imparatorun Habeşin derisinin beyazlayacağını ummak boşunadır ve utanmaz arlanmaz bir kişiye iyiliklerde bulunmak yılan beslemek gibidir. Her ikisinden de minnettarlık beslemek mümkün değildir"* diyerek Peçeneklerden bir şey umulamayacağını söylemektedir.⁷⁶ Ancak Turak ve Peçenek büyükleri boydaşlarının yanlarına gider gitmez yeminlerini bozarak onların tarafına geçtiler ve eski mevkilerine yeniden sahip oldular. Böylece Peçenekler başbuğlarına tekrar kavuştular, akın ve yağmalarına kaldıkları yerden devam ettiler ve bundan sonra Turak, Bizans ülkesini kendi halkının kanıyla suladı.⁷⁷ Bizans kaynağına göre imparator, onlara karşı savaş gücü yüksek bir ordu oluşturmak zorunda kaldı, ancak her iki tarafın güçleri birbirlerine eşit olduğu için bir üstünlük sağlayamadılar. Burada kaynak önce güçlerin eşit

74 Kedrenos, II, s. 596; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.25.

75 Attaleiates, *Tarih*, s.44-45.

76 A.y.

77 A.y.

olduğunu ifade ederken daha sonra belki Peçenek istilâcılarının az buçuk daha üstün olduklarını kaydetmektedir.⁷⁸ Aslında Bizans; Peçenek meselesinin çözümünde Turak'ın nihaî bir çözüm olmayacağını çok iyi biliyordu bu yüzden Kostantinos Monomakhos, Peçenek silâhlarının gücünü altetmek için ordusunu artırmaya karar verdi ve Anadolu'daki bütün kuvvetlerini Frank askerleriyle beraber Asya'dan Avrupa'ya geçirdi. Bu şekilde asker sayısı artmış olarak Balkanlara doğru yola çıkan ordunun başına saray yöneticilerinden rektoras unvanlı hadım bir din adamı Nikeferos'u komutan olarak atadı ve Peçeneklere karşı gönderdi. Bu arada Hervé komutasında, Franklardan oluşan bir ücretli askerî birliği de Anadolu'dan geldi. Bizanslılar kendilerine güçlü olduklarını düşünerek fazla güvendiler ve Klisura (Demir Kapı) diye adlandırılan yerden Balkanları geçtiler. Peçenekleri tam merkezlerinde yani Yüz-tepe'de mahvetmeyi ümit ettiler. Peçeneklerin merkezi olan Yüz-tepe'ye yakın Diakene diye bilinen yere geldiklerinde kamp kurarak etrafına hendekler kazdılar ve ordu için getirdikleri eşyaları da buraya yerleştirdiler. Hadım Nikeferos zaferden emindi tek korkusu onların hepsinin ele geçirilmeden önce kaçmaları idi. O yüzden de askerlerine esirleri bağlamak için kayış ve ipleri de hazır bulundurmalarını emretti. Ancak Bizans komutanı bu küstahlığının cezasını çok kötü bir şekilde ödeyecekti. Bizanslılar geldiklerinde Peçenekler yakındaki ormanda dağınık bir halde bulunuyorlardı. Nikeferos ile diğer komutanlar arasında Peçeneklere karşı nasıl bir saldırıda bulunacakları hususunda bir tartışma yaşandı. Kekaumenos adındaki komutan Peçeneklere dağınık haldeyken hücum etmenin daha çok işe yarayacağını söyledi ise de düşmanın bu sırada kaçmasından endişelenen Nikeferos buna karşı çıktı ve "Dur bakalım! Komutanım sen benim başkomutanlık

görevime karışmak mı istiyorsun? Peçenekler dağınık-ken hücum etmek olmaz, onlar orman aralarında saklanıp, kalırlar” diyerek tepkisini ortaya koydu. Bu tartışma Peçeneklere zaman kazandırdı, arabalarının oluşturduğu bir daire içerisinde savunma oluşturdular ve yukarıdan şaşmaz bir şekilde hedefini bulan ok yağmuru ile Bizans ordusunun iki saldırısını püskürterek saldırıya geçtiler. Yoğun saldırıya Bizans askerleri dayanamadı ve başta komutanlar olmak üzere askerler savaş meydanını bırakıp şerefsizce kaçmaya başladılar. Bu sırada Bizans askerlerinin her biri yaralanmamaya, birlikte kaçtığı kişilerce çiğnenmemeye ve böylece canından olmamaya çabaladı. Ardından hemen ikinci çatışma gerçekleşti ve Bizanslılar yeniden aynı taktikle püskürtülür püskürtülmez Peçenekler onları çekilmekte oldukları sırada yaya olarak tâkip ettiler ve askerler arasında yeni bir kargaşanın yaşanmasını sağladılar. Batı ordusu savaşa katılmak istemediği ve imparatorluğun doğu illerinden gelen askerlerin oluşturduğu birlikleri kurtarmak istemedikleri için (çünkü onların bir gün önce kendilerini küçümsediklerini düşünüyorlardı) Bizans ordusu yenildi ve pek çok kişi savaş meydanında öldü. Kaçıp kurtulabilenler zırhlarını çıkarıp attılar, atlarından indiler, yoğun orman örtüsünün içine dalıp gizlendiler ve uçurumlu yerlerden geçerek binbir zorlukla Balkan Dağlarına geri dönmeyi başardılar.⁷⁹ Kedrenos’a göre “kaçanların atlarının ayak seslerinden başka hiçbir şey işitilmemiştir”.⁸⁰ Sadece komutan Kekaumenos yanındaki adamları ile beraber savaş meydanında kalarak savaştı. Kedrenos’a göre “Peçenekler Bizanslıların bir hile yapmalarından çekindikleri için onları fazla tâkip etmediler ve bu yüzden Bizans ordusunun büyük bir kısmı mahvolmaktan kurtuldu”⁸¹

79 Attaleiates, *Tarih*, s.46; Vailevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.25.

80 Kedrenos, II, s.598-99.

81 Kedrenos, II, s.599.

Peçeneklerin eline pek çok esir ile ganimet geçmiştir ki bunlar arasında Diaken'de bırakılanlarda vardır. Yenilgi korkunç olmuştu. Peçenekler kaderin bir cilvesi olarak Bizanslıların kendileri için getirdikleri kayışlara onları bağladılar. Bu arada Kegen'in oğlu Galinos, savaş meydanında ölüler arasında yatan Bizans komutanı Kekaumenos'u tanıdı, onu atına bindirerek çadırına getirip saygı ile gömdü.⁸² Bu savaş Vasilevskiy'e göre 1049 yılının sonbaharında yapıldı.⁸³

82 *Kedrenos*, II, s.598-99; Kurat, *Peçenek*, s.140-142.

83 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.26.

3. Bölüm

Zor Yıllar: 1050'den Aleksios Komnemos Dönemine Kadar

Edirne Önlerinde: Kuşatma ve Yenilgi

Diakene yenilgisinden sonra Bizans ordusu Edirne'ye çekilirken Peçenekler büyük bir gururla Makedonya'yı istilâ, tahrip ve talan etmeye devam ettiler zira artık karşılarında kendilerine müdahale edecek bir güç yoktu. Peçenekler üç kat daha zengin ganimetler elde ederek ülkelerine geri döndüler. Ancak bir süre sonra bunun onlara yetmediğini gördüler ve o yüzden yenilmez ve râkipsiz olduklarını Bizans'a göstermek isteyerek 1049-1050 yılının kışında hiçbir karşılık görmeden Trakya'yı yağmalamaya devam ettiler. Bizans ise bütün kışı yeni bir ordu hazırlayarak geçirdi ve bilhassa Doğu Anadolu'dan yeni kuvvetleri Trakya'ya getirdi. Bizans ordu komutanı hadım başmabeynci Konstantin Arrianietés, 1050 yılının ilkbaharında Peçeneklere karşı Edirne'ye doğru yola çıktı ve kısa bir süre sonra da şehre ulaştı. Bu seferin amacı Peçenekleri ülkelerine sokmamaktı ama Peçenekler Bizans'ın neler yaptığından haberdardı ve ona bir sürpriz hazırlamaya kararlıydılar. Peçenekler 8 Haziran 1050 günü Konstantin Arrianietés'in liderliğinde takviye edilen Bizans ordusunun bulunduğu Edirne şehri önlerinde göründüler.¹ Gerçi

1 Kedrenos, II, s.600; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.26; Kurat, *Peçenek*, s.143.

Attaleiates komutan Konstantin'in Edirne ve çevresine çok sayıda askerî tabur getirdiğini, bunları uygun noktalara konuşlandırdığını, ardından Esvapçı Mikhaél Dokeianos'un tavsiyesini dinleyerek çevreyi siper ve hendeklerle sağlamlaştırdığını, Peçenekleri pusuda beklediğini, çok geçmeden de geldiklerini, Rum ordugâhının karşısında bulunan ovanın tümünü kapladıklarını, sayılamayacak kadar kalabalık olduklarını ve Rumlara doğru yöneldiklerini belirtmektedir.² Peçenekler daha başlangıçta Bizans ordusunun herhangi bir harekette bulunmasını engellediler. Aynı zamanda Magistros rütbesine sahip Arrianietés'in ordugâh içinde kalarak kendilerini korumaları yönündeki teklifini Bizans komutanı kabul etmediği gibi; hendeklerin dışındaki çevre yerlere akınlar yürüttükleri için yorgun düşüp geriye çekilmeye çalışan Peçeneklere de saldırmadı. Saldırsa idi belki bir şeyler yapabilirlerdi. Ama o ve askerleri kendilerinde cesaret bularak şehrin önlerinde, bağ ve bahçe çitleriyle dolu sürülmüş tarlalarda savaşmayı tercih ettiler. Ancak bu tercih az kal-sın ordugâhının Peçenekler tarafından ele geçirilmesi ile sonuçlanacaktı. Düşmanın yüksek derecedeki atılganlığı bir süre beklemeleri gerektiğini düşündürdü. Bu cesaret-sizlik ile şehrin kalın surları arkasında kalarak sadece savunma yapmaya çalıştılar. Kedrenos'a göre *"Başkumandanın çadırında muhafaza şekli müzakere edilirken, kaledeki piyade kuvvetlerinin komutanı "cesur ve mağrur olan" Samuel genel emre itaat etmeyip, kalenin kapılarını açtırdı ve piyade askerlerinin kaleden çıkarak Peçeneklerin üzerine saldır-malarını emretti. Savaş Edirne'nin üzüm bağları arasın-daki sürülmüş topraklarda yaşandı. Kısa bir süre sonra Bizans piyadeleri, Peçenekler tarafından perişan edildiler. Bu durum üzerine Samuel kaleden yardım istedi, başku-mandan da şehirdeki bütün kuvvetlerini surların dışına*

2 Attaleiates, *Tarih*, s.47; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.26.

çıkarak Peçeneklere karşı savaşmalarını emretti. Peçenekler, Bizans piyadeleri karşısında kazandıkları bu küçük zaferden dolayı daha büyük bir şevkle savaştilar ve Bizans ordusunu sıkıştırdılar. Peçeneklerin birkaç defa tekrarlanan saldırıları karşısında Bizanslılar pek çok ölü verdikten sonra dayanamayarak ölümlerini savaş meydanında bırakarak kaleye geri çekildiler. Bizans ordusunu yöneten ve aralarındaki en önemli komutanlardan biri olan ve bir yıl önce de Peçeneklere karşı başarı ile savaşan Konstantin mızrakla vuruldu ve esir düştü. Yaralanmasının üzerinden üçgün geçtikten sonra da öldü. Dikeianos da esir edildikten sonra öldürüldü. Dokeianos'ın esir edildikten sonra insafsızca öldürölüşünü Attaleiates şöyle anlatmaktadır: "Dokeianos Peçenek başbuğunun huzuruna götürüldü ve yanında bulunan bir kişinin kılıcını korkusuzca kapıp aldıktan sonra başbuğu boynundan yaraladı ve sağ elini de keserek şöyle dedi: "Ben dahi bir düşman öldürmüş olayım bundan korkmuyorum". Bunun üzerine Peçenekler hiddetlenerek onu, ellerini ve ayaklarını kestikten sonra parça parça ettiler, karnını deştiler, bağırsaklarını dışarıya çıkardılar ve böylece canlı bir şekilde öldürdüler".³ Ertesi gün yeniden savaşmaya devam edildi. Bozguna uğrayan Bizans ordusu siperleri terk etmediği için korunarak sağlam kalmış olan kısmı kuşatmanın burada durdurulması gerektiğini çok iyi anladı. Peçenekler ise hendekleri taşlara ve etraftaki üzüm bağlarından kesilmiş asma dalları ile doldurmaya çalışıyorlardı. Karargâhı ele geçirmeleri an meselesi idi. Bizans'ı bu durumdan sadece bir mucize kurtarabilirdi o da kısa bir süre sonra gerçekleşti. Bizanslılar tarafından kaleden atılan bir taş (mancınık) başbuğları Selçe (Sulçe)'ye isabet etti. Selçe atıyla birlikte ölünce Peçenekler birden afalladılar tam bu sırada Bulgar kuvvetlerinin de yaklaştığını

3 Attaleiates, *Tarih*, s.4; *Kedrenos*, II, s.601.

görünce kuşatmayı kaldırıp geri döndüler.⁴ Kedrenos'a göre "eğer bu olay olmamış olsa idi Peçenekler muhasaraya devam edecekler ve şehri alacaklardı".⁵ Aslında Kedrenos haklıdır, çünkü Peçenekler için başbuğ son derece önemlidir, onun sayesinde zaferler kazanırlar, başbuğundan, dolaşısı ile komutanından eksik bir boy başarıya ulaşamaz. Bunu en iyi Peçenekler biliyorlardı zira Turak ile Kegen arasındaki mücadeleden iyi ders almışlardı. Bu yüzden şehri zaptetmekten vazgeçtiler. Ayrıca şehrin çok müstahkem surlarının olması şehri zaptetmeyi zorlaştıracığı için burayı almaktansa Makedonya ile Trakya'yı yağmalamayı daha uygun buldular.⁶ Kedrenos'a göre "Peçenekler yerli halka binbir eziyet yapmakla kalmamışlar, emzikteki çocukları bile öldürmüşlerdir".⁷ Yine kaynaklara göre; Tarlaları mahveden, köyleri yakan, buralarda yaşayan insanları esir alıp beraberinde götüreren ya da döven Peçenekler bebelere dahi acımadılar, onları annelerinin göğüslerinden vahşice çekip aldılar. Hatta bazı gözü pek birlikler nerede ise İstanbul önlerinde göründüler.⁸

Bizans devletinin Peçenek akınlarını durduracak bir kuvveti yoktu bu yüzden bu sırada imparatorun hizmetinde olan Kegen'den tekrar istifade edilme yoluna gidildi. Kegen, Peçenek tarihinde ilk defa 1048'de Bizans'ın hizmetine giren başbuğ olarak bilinmektedir. Bu hizmete Kegen daima samimi olarak yaklaşmış ve kendisinden istenileni sadakatle yerine getirmiştir. Bu yüzden de Bizans'ın güvenini kazanmış ama kendi ırkdaşlarının baş düşmanı olmuştu. Bizans, Kegen'e sadakat yemini ettirdikten sonra 1051 yılı başlarında Bizans elçisi olarak boydaşlarının yanına gönderdi. Ancak bu plan herhangi bir

4 Kedrenos, II, s.603; Kurat, *Peçenek*, s.144; Togan, *Peçenekler*, s.540.

5 Kedrenos, II, s.603; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.27.

6 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.27; Kurat, *Peçenek*, s.145.

7 Kedrenos, II, s.603.

8 Kedrenos, II, 604; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.26-27.

sonuç vermediği gibi Kegen'in hayatına mal oldu. Boydaşları, kendilerini aldattığı ve bu kadar kötülüğün yaşanmasına sebep olduğu için bedelini onu parça parça edip öldürerek ödettiler.⁹

Bizans'ın Peçenekler ile bu dönemde yaşadığı sıkıntı *Urfalı Mateos*'un eserinde de görülmektedir. Ona göre, 9 Mart 1050 ile 8 Mart 1051 tarihlerinde Roma büyük bir felaketin içerisinde düştü. Birçok eyaleti tahrip edildi ve halk kılıçtan geçirildi. Kana susamış olan menfur **Badzinag** milleti tarafından büyük katliamlar yapıldı ve Romalılar acılı günler geçirdiler. Zira yılan milleti hareket edip Khardeşler/Hardeş (Macarlar? Sarılar?)¹⁰ önlerinden sürdüler. Göç eden Khardeşler de Uzlari ve Badzinagları ileriye sürdüler ve bütün milletlerin müttefik olarak hiddetlerini Romalılara çevirdiler. *Urfalı Mateos* sözlerine şöyle devam etmektedir: *"İstanbul büyük sıkıntılar içine düştü ve meşhur prensler esir edildiler. Romalıların o yıl içinde duçar oldukları felaketleri nakletmek imkân haricindedir. Çünkü bunlar vahşetle hareket edip Romalıları merhametsiz bir surette esaret altına aldılar. Dehşet içine düşmüş olan imparator, onlara karşı çıkmağa cesaret edemedi. Çünkü düşman askerleri, sayısız denecek kadar çoktu. Düşman, günlerce orada kaldıktan sonra kendi memleketine döndü ve Roma memleketinde asyış tekrar yerine geldi".*¹¹

Trakya'nın Peçenekler ile Sınava

Bizans imparator Monomakhos Edirne'de yaşanan hezimete çok öfkelenildi ve kendisinden beklenmeyen bir tarzda onlara karşı bizzat kendisi gitmek istedi. Ancak

9 *Cedranus*, II, s 603; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, 28; Kurat, s.145.

10 Khardeş veya Hardeş boyunun etnik aidiyeti hâlâ tartışma konusudur. Bunların Kıpçak, Kayı, Macar ve Sarılar olduğu ileri sürülmektedir. Marquart, *Über*, s.27, Agacanov, *a.g.e.*, s.234.

11 *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. H.D. Andresyan, TTT Yayınları, Ankara 2000, s.91-92.

o sıralar gut (dama) hastalığı ile uğraşması ve yürüyememesi onu başkentte kalmaya mecbur bıraktı. Ayrıca komutanları ona göre korkak, basiretsiz ve doğru olanı yapmakta güçsüzdüler. Bu arada başkent önlerine gelen Peçenek atlıları onu kaygılandırdı. İmparatoriçe Zoe'nin soylu hadımlarından biri filozof lakâplı Johannes imparatorluk muhafızlarının ve görevlilerinin başında şehirden çıktı. Peçenekleri gece İstanbul'dan çok uzak olmayan bir yerde derin uykuda iken buldu. Bu ona istediği başarıyı elde etme şansı verdi ve ani bir saldırı gerçekleştirerek hepsini kılıçtan geçirdi ve köylülerin arabalarına yığılan Peçenek askerlerinin kellelerini başkente getirerek imparatora sundu.

İmparator, bundan sonra Peçeneklerin sürekli akınlarını durdurmak için tek çarenin askerleri değişik kalelere yerleştirmek olduğunu düşündü ve bu düşüncesini de uygulamaya koydu. Askerlerden kale muhafızları oluşturarak, başlarına yiğit, genç ve yetenekli Erbebios'u komutan olarak atadı. Yaptığı plana göre Peçenekler yağma maksadı ile etrafa yayıldıklarında ya da daha iyisi ele geçirdikleri ganimetlerin ağırlığı ile zorlukla hareket edip geri döndüklerinde Bizans birlikleri tahkim edilmiş kalelerinden çıkacak ve ele geçirdikleri ganimetleri geri alacaklardı. Bu arada da öldürebileceklerini öldürecekler yoksa esir almaya çalışacaklardı. Plan aslında Bizans'ın acziyetini göstermesi bakımından önemlidir zira bu sırada Peçeneklere gönderecek bir ordu oluşturamayacak kadar durumun kötü olduğunun da bir göstergesidir. Bizans kaynağına göre böyle bir hareket Peçenekleri korkuttu ve bir süreliğine de olsa akınlarını sona erdirdi. Balkan Dağlarının içerisinde bulunan bölge (ki kaynaklarda burası genelde Demir Kapı olarak ifade edilmektedir) kısa bir sürede olsa saldırılardan kurtuldu.¹²

12 Attaleiates, *Tarih*, s.48.

Bizans hem Kegen'den istediği sonucu alamadı hem de kalelere yerleştirmenin yeterli olmadığını gördü. Daha kararlı ve işe yarayacak yöntemlere başvurulması gerektiği açıktı. 1050–1051 yılının kışını mümkün olduğu kadar Peçenek saldırılarına maruz kalan batı illerinden yeni kuvvetler ile ücretli asker toplamakla geçirdi. Ancak bütün bu askerlere aylık vermekte ve onların ihtiyaçlarını karşılamakta oldukça da zorlandı zira hazine boştu. Bu yüzden halktan yeni vergiler alınması kararlaştırıldı ama bu karar halk arasında memnuniyetsizlik yarattı. İmparatorluk ne pahasına olursa olsun ülkeyi Peçenek tehlikesine karşı korumak için gerekli tedbirleri almak zorunda olduğunu biliyordu. Son Bizans kuvvetleri Anadolu'dan geri çekildi. Kara Dağlar ve gerisindeki Teluh civarında yerli Rum birlikleri bırakıldı. Bunlar kendi silahları ile teçhiz edilmiş süvari okçular olup Peçenekler ile savaşabilirlerdi. Ayrıca Varyag ve Franklar (Keltler) da çağrılarak bunlardan 20.000 kişilik bir ordu oluşturuldu. Bu kuvvetlerin başına gelecekte Bizans tahtında hak iddia edecek Niképhoros Bryennios getirildi. Görevleri Peçenekler ile kati bir savaş yapmadan onların arsızlık ve taşkınlıklarını kontrol altında tutmaktı. Bryennios, kendisine verilen görevi Edirne ve çevresinde başarılı bir şekilde yerine getirdi. Varyag/Vareg Muhafızları komutanı olan Akolouthos Mikhail ise güneybatı kuvvetlerine komutanlık yaptı

Niképhoros, Edirne'den Ergene Nehrine kadar olan alanda Peçenek atlılarının kol gezdiğini biliyordu. Edirne'ye doğru yola çıktı, bu arada yolu üzerindeki Kharioupolis (Hayrabolu)'ya uğrayıp, buranın dışına hendekler yaptırdı. Bu sırada Peçenekler Marmara sahillerine kadar akınlar yaparak, Ergene Nehri boyu ile Arkadiopolis (Lüleburgaz) ve Halkida (Eğriboz Adası)'yı yağmaladılar. Bunun üzerine Niképhoros Hayrabolu'dan bütün ordu ile harekete geçerek, Peçeneklere saldırdı ve kıtalarını savaş

düzenine soktu. Adamlarına moralinizi yüksek tutun diyerek atıyla düşmanın üzerine atıldı. Peçenekler bir süre direndilerse de Bizans ordusunun onları bastırarak içlerinden birçoğunu kılıçtan geçirmesine bir şey yapamadılar ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Bizans onları tâkip ederek yakaladıklarını öldürdü. Tâkip Rentakios Dağına kadar sürdü ama vadilerin ve boğazların içine saklandıkları için kurtuldular.¹³

Bizans'ın bu şekilde üstünlük sağlamasına Peçenekler çok kısa sürede cevap verdiler ve Edirne'yi kuşattılar. Niképhoros, Edirne'den Ergene Nehrine kadar güney-doğu'yu yağmalayan Peçeneklere karşı Akolutos olarak ünlenen rahip-komutan Mikhaél'i, Varyag ve Franklarla Edirne'nin güney-batısına Hariupol (Çorlu'nun batısında eski bir yerleşim yeri) ve daha ilerisine gönderdi, kendisi de Edirne'nin kuzeyinde yerini aldı. Mikhaél daha da kuvvetlenmek üzere yardım almak için deniz kenarındaki Rodosto (Tekirdağ)'ya kadar gitti. Bir süre sonra Peçenekler Hayrabolu'da gözüktüler ve Bizans'ın saldıracak gücünün olmadığını bildiklerinden, endişe duymadan yiyip-içip, kaval ve santuri¹⁴ çalıp, oyunlar oynayıp eğlendiler.¹⁵ Ayrıca Peçenekler herhangi bir tehlikeyi akıllarına getirmediklerinden bekçi koymayı bile lüzumsuz görerek uyudular. Gece olunca onları tâkip eden Mikhaél herkes uykuya daldığında, karargâhtan çıt çıkmadığını görünce askerlerini saklandıkları yerlerden çıkararak Peçeneklerin üzerine saldırttı ve çoğunu kılıçtan geçirerek eşyalarını ele geçirdi. Daha önce yaptığı gibi bu seferde ölüleri soydu.¹⁶

Bundan sonra Mikhaél Akolutos, Edirne'ye Niképhoros Bryennios'un yanına gitti. Her iki komutan birlikte

13 Attaleiates, *Tarih*, s.49; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.28-29.

14 Kanuna benzeyen, ince sopalarla tellerine vurularak çalınan bir çalgı.

15 *Kedrenos*, II, s. 604. Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.29.

16 *Kedrenos*, 604, Attaleiates, *Tarih*, s.49.

hareket ettiler ve bu sırada etrafa yayılan iki Peçenek birliğini ki birini Edirne yakınlarında Meriç Nehrine üzerindeki Toplitz (Toplca)'da diğerini de Balkan sıradağlarına yakın Goloe'de yakalayıp yok ettiler.¹⁷ Böylece Peçenekler Balkanların dışına çıkarılarak, Balkanlar'daki vilayetler kısmen de olsa onların akınlarından kurtarıldı ve bölgenin ehemmiyeti sağlandı. Peçenekler eskisi gibi Bizans'a tabi yerleri bir süreliğine de olsa yağma edemediler ama arada sırada da olsa Edirne ve çevresine baskınlar yapmaya devam ettiler. Bu hadise 1051 veya 1052 yılında yaşandı.¹⁸

Biraz Sukûnet: Barış Anlaşması

Bizans imparatoru bu küçük başarıdan cesaret alarak hayallere kapıldı ve Peçenekleri Tuna'dan çıkarmak mümkün olursa da tamamıyla ortadan kaldırmak ve Bizans'ın Tuna havzasındaki topraklarını tekrar geri almak için harekete geçti. Bunun için öncelikle Anadolu ve Balkanlar'dan getirttiği kuvvetleri Mikhaél Akolutos'un idâresine verdi, Attaleiates'e göre sapık huylu, akli fikri hep kötülükte olan hadım keşiş Bulgaristan valisi Basil'e de ordusu ile hazır beklemesini ve ona yardım etmesini emretti. 1053 yılının ilkbaharında bu iki ordu birleşerek güçlü bir şekilde Makedonya'yı Tuna kıyısındaki ülkelerden (Bulgaristan ve Sırbistan) ayıran bundan dolayı da yerliler tarafından Zygos denilen ve birçok geçiti bulunan dağı (Balkan Dağlarını) geçerek Şumnu yakınlarındaki Veliki Preslav¹⁹ şehrine geldi ve şehrin yakınlarında derin hendekler açarak, kazık çitleri ile çevrelenen müstahkem bir

17 Kedrenos, Peçeneklerin önce Goloe'de, sonra Toplitz'da daha sonra da Khariopolis'de imha edildiklerini belirtirken, s.604; Attaleiates sadece Khariopolis'de yenildiklerini söylemektedir. Kedrenos ile Attaleiates karşılaştırıldığında Attaleiates'in verdiği bilgilere daha çok itibar edilmektedir zira olayları bizzat kendisi görüp yazmıştır, s.49

18 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.29-30.

19 Bu şehir için 1878 yılına kadar Eski İstanbul ismi kullanılmıştır.

kamp kurdu. Mikhaél mevcut durumu gözden geçirip bundan sonra yapacakları hakkında karar vermek üzere bir istişare toplantısı yapmak istedi. Ancak ne var ki, imparator, savaşın nasıl sonuçlanacağı konusunda kaygılı olduğundan ya da başka birisinin tavsiyesini kabullenmiş olmak istemediğinden, mektuplarında, Mikhaiél'e eğer mümkünse savaşa girmeden geride durmayı emretti. Bu öneriyi yerine getirmek çok zordu zira savaşmaya ramak kalmıştı ve orduyu tehlikeye sokmadan oradan uzaklaşmak imkânsızdı o yüzden komutan ya daha az felaketle sonuçlanacak bir tercih yapacaktı ya da kararsız bir şekilde kendilerine saldırılmasını bekleyecekti. Mikhaél iyi niyetle savaşa girmeyi tercih etti. Durum böyle iken Bulgaristan'ın kurnaz ve hasetçi valisi Sinkell²⁰ unvanlı Basil, imparatorun emrini bahane ederek onları düzensiz bir şekilde geri çekilmeye teşvik etti, ortak yararı gözetmek yerine kendi menfaatini korumayı tercih etmişti. Bir araya geldiği kişilere gizlice savaşın olmamasını, olduğu takdirde imparatorun gönderdiği komutan Mikhaél'in onların silâhları sayesinde şan kazanacağını ve böyle bir başarı nedeniyle ün kazanıp başkentte zafer alayı düzenleyeceğini söyledi. Attaleiates onun yaptığını "kendine karşı kılıç çeviriyordu" ve "hasetçi kişi kendi çıkarlarını hesap edemez" atasözleri ile açıklamaktadır.²¹ Bizans kaynaklarına göre "erzak azlığından veya kıskançlıktan" gerçekte ise Peçenek saldırılarının şiddetinden korkan Bizanslılar savaştan kaçma teklifini yapan Basil'i dinlediler ve akşamüstü çadırları toplayarak dönüş yoluna girdiler. Peçenekler aldıkları esirlerden niyetlerini öğrenince hemen geçitleri tuttular. Gece karanlığında yapılan korkunç savaş sırasında Bizans ordusu nerede ise hiçbir mukavemet gösteremedi ve Peçenekler tarafından imha edildi. Kaçanları tâkip ettiler ve geride kalanları da esir aldılar.

20 Ortodoks kilisesinde din adamlarına verilen bir rütbe.

21 Attaleiates, *Tarih*, s.50.

Savaşılmamasından sorumlu olan ve kendi çıkarları için bütün bu olayların yaşanmasına sebep olan Bulgaristan valisi Basil, soylu atının üzerinde iken hendekle karşılaşan atının tökezleyerek onu üzerinden fırtatıp atmasının şaşkınlığını yaşadığı sırada birden Peçenek mızrağının vücudunu saplandığını hissetti ve oracıkta öldü. Ordu, Balkanları geçerek buralardaki kalelerde saklandı ve sonunda küçük bir kısmı Edirne'ye kadar ulaşmayı başardı.²²

1053 yılında yaşanan bu savaş sırasında henüz genç bir komutan olan gelecekte ise Bizans tahtına geçecek olan Niképhoros Botaneiatés'in kendi birliğini kurtarma hikâyesi Attaleiates'te şu şekilde anlatılmaktadır: "Düzensiz kaçışın yapıldığı o gece Botaneiatés kendi düşüncesizliği dolayısıyla Bizans'ın yaşadığı bu felakete yol açtığı için kendisine lanet okudu ve hemen arkasından adamlarına diğer askerlerin yaptıkları gibi hemen dağılmamalarını ve geri çekilirken Peçenek okçularına hedef olmamaları için telaşa kapılmadan yanında kalmalarını emretti. Askerler onun cesaretine güvenerek birlikte hareket etmeye karar verdiler. Peçenekler ordunun küçük bir bölümünün düzenli olarak toplu bir şekilde yürüdüğünü fark edince hırsla fırlayarak onları bir çember içerisine aldılar ve sürekli ok attılar. Ancak dağıtamayacaklarını anlayınca da geri döndüler. Botaneiatés yakınlarda bulunan dereyi koruyucu duvar gibi kullandı, kendisini kuşatmasınlar ve gidişini izlemesinler diye birkaç gözcü yerleştirdikten sonra çevresinde yüzlerce düşman olmasına rağmen kıyı boyunca ilerlediler. Peçenekler yeniden ona karşı saldırdılar ve bütün gün onunla savaştılar. Gece olunca da Peçenekler askerlerini değiştirerek savaşa devam ettiler ama Botaneiatés'i ve kuvvetlerini ne yenmeyi başardılar ne de onları teslim olmaları konusunda ikna edebildiler.

²² Attaleiates, *Tarih*, s.51; Kurat, *Peçenek*, s.148; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.30.

Onlarla karpışmaya daha önce denedikleri için giremediler zira daha önce Botaneiatés ve askerleri tarafından öldürülen sayısız kayıpları olmuştu. Bu yüzden de uzaktan ok atarak atlarını hedef alıp onları atlarından yoksun bir vaziyette bırakmaya karar verdiler. Peçenekler bunu başardılar, Botaniatés'in askerlerinin atlarını heba ederek postalları ile kalmasını sağladılar. Ama onlar yine de kılıçlarını ve kalkanlarını bırakmadılar, yürüyüşlerine devam ettiler. Düşman onlara nefes aldırılmamış olsa da onlar gece-gündüz direnerek ordunun tümünün yapabileceğinden çok daha fazlasını yapmaya çalıştılar. Bu sırada komutanlarının cesareti ve askerlik dehasını hem şaşıracak hem de güç alarak izlediler. Bu yeniden yorulan ve bitkin düşen ruhlarını ve bedenlerini canlandırdı. Üç günlük bir yürüyüşten sonra sürekli çarpışmalarla düşmanlarının birçoğunu öldürdükleri gibi üç atı da ele geçirip komutanın yanına gönderdiler ve ondan iki adamı ile beraber kendilerinin kurtulmasını istiyorlarsa kaçmalarını istediler. Ama Botaniatés onları dinlemek dahi istemedi ve onlara verdiği sözü çiğnemektense ölmeyi yeğlediğini bildirdi. Kendi elleriyle atların bacaklarını (diz arkası sinirlerini) keserek, askerlerini kurtarmak için sonuna kadar çarpışmaya hazır olduğunu söyledi. Askerleri bundan büyük bir memnuniyet duyarak o yanlarında olduğu müddetce başlarına sonucu bilinmeyen bir hadisenin gelmeyeceğini ummaya başladılar. Bugünden sonra dokuz gün boyunca gece ve gündüz düşman, atlarının sırtında nara atarak ve yaylarıyla atışlar yaparak onların çevresinde çember oluşturdular, onlar ise kalkanlarını öne uzatarak oklardan korundular ve bu şekilde düşmanı geri püskürttüler. İlerleyişleri sırasında kendilerine yaklaşmaya cesaret eden birilerine rastladıklarında onlara karşı yiğitlikle savaşarak etkisiz hale getirdiler. Böyle Botaneiatés toplam onbir gün gündüz ve gece adamlarıyla çarpışarak

yorgunluğa katlandı. Onun gösterdiği bu kahrmanlık ve yiğitliği o zamana kadar dünyada başka hiç kimse gösterememişti. O bir mucize gerçekleştirmişti. Onun bu mucizesi yorulan düşmanları tarafından da fark edilmiş ve Edirne'ye doğru yaklaştıklarını anlayınca geri dönüp gitmişlerdi. Buna en fazla onların tâkip ettikleri Rumlar sevinmişlerdi zira bu onların kurtuluşu demektir. İmparator Monomakhos Tanrı'nın neyi isteyip neyi istemediğine âlâmet olan gelişmeler nedeniyle sarsılmış ve Tanrı'nın Peçenek milletinin tamamen mahvedilmesini istemediğini, keza dünyada var olan dillerden biri olan Peçenek Türkçesinin varlığı zail olsun istemiyor muhteviyatındaki rivayete inanarak Peçeneklerin üzerine sözü edilmeye değer güçte herhangi askerî bir birlik göndermemeye karar vermişti. Sonuç olarak, Peçenekler barış yapılmasını istediklerinden, imparator onların isteklerini yerine getirerek barış anlaşması yapmış ve Peçenek ileri gelenlerine unvanlar ile bu unvanlara bağlı gelirler vererek onların dostluğunu kazanmaya, onların barbar ve gözükkara karakterlerini yatıştırmaya gayret etmişti".²³

Bizans kaynakları da tıpkı diğer milletlerin kaynakları gibi yenilgilerinden çok fazla bahsetmeyi sevmezler. Bu yüzden 1053 yılındaki bu büyük mağlubiyet kaynaklarda yeterince yer almamıştır. Yer verdiklerinde ise hissi davranmışlar ve çeşitli bahanelerle bunu açıklamaya çalışmışlardır. Meselâ 1053 yenilgisi aslında öyle yenilir yutulur cinsten bir yenildi değildi, Peçenekler onlarla tabiri caiz ise istedikleri gibi oynamışlardı. Ama yukarıda Attaleiates'ın "imparator Tanrı'nın Peçenek milletinin tamamen mahvedilmesini istemediğini, keza dünyada var olan dillerden biri olan Peçenek Türkçesinin varlığı zail olsun istemiyor" rivayetine inandığını söylemesi aslında

23 Attaleiates, *Tarih*, s.54-55.

bir bahaneden başka bir şey değildir. Bu yenilgiye Kedrenos'un yorumu da şu şekildedir: İmparator Peçeneklerle mücadeleye kaldığı yerden devam etmek istedi, bu yüzden ordu topladı, eğer Peçenekleri yenemezse bunun hayatı için çok acı olacağını düşündüğü bir sırada ise Peçenek elçileri gelerek barış yapılmasını istediler.²⁴ Görüldüğü üzere her iki ana kaynağımızda tamamen mantıktan uzak, hissi bilgi vermektedirler. Zira hem Bizans'ı büyük bir mağlubiyete uğratacaksınız hem de gidip "aman biz yaptık siz yapmayın ne olur bizimle barış yapın diyeceksiniz. Bu mümkün müdür? Elbette değildir". Gerçek ise bu zaferin sonrasında Peçenekler yeniden Trakya ve Makedonya'da istedikleri şekilde hareket edebilecek bir duruma gelmeleri ve Bizans'a 1050-1051'de kazandığı başarıları tamamen yok saydırmalarıdır. Vasilevskiy'in ifadesi ile "*Bizans için kazanılmış zaferlerin bütün meyveleri kaybedilmiştir*"²⁵ Yaşanılan ağır mağlubiyetten büyük üzüntü duyan imparator elbette yeni bir ordu toplamak istedi istemesine ama, bu sefer etrafındakilerin Peçenekler ile savaşı ileri götürmesinin kendileri için iyi olmayacağını tavsiye etmeleri üzerine vazgeçti. Ayrıca Tanrı'nın iradesi ile varlıkları devam eden dillerden herhangi birinin yok edilmesini yine Tanrı istemiyordu bu açıktı da o sırada Bizans'ın bu dilli yok edecek gücü varmı idi ki bunun gerçekleştirebilsin. Yoktu o yüzden de Peçeneklerden barışı satın almak zorunda kaldılar. İmparator pahalı hediyeler ile elçiler gönderip barış istedi. Bizans Peçeneklere vergi verecek, bunun karşılığında onlarda ele geçirdikleri yerlerde sakin durmak ve

24 Kedrenos, II, s.608.

25 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.30.

Balkanlara haber vermeden geçmeyeceklerdi. Bu şartlarla 30 yıl boyunca barış yapılmasına razı oldular.²⁶

Bir başka kaynağımız Psellos ise Peçenekleri “ilk başlarda Mysialı: Bulgarlarla karıştırmış ama daha sonraları o zamanki şekline (bu ismi telaffüz etmemektedir) dönüştüğünü belirterek; Onların Roma İmparatorluğundan Tuna Nehri ile ayrılmış olan bütün topraklarda yaşadıklarını ancak ansızın bu toprakları terk edip, nehrin onların yakasında olan kısmına göç ettiklerini” söylemektedir. Ona göre böyle yapmalarının sebebi “komşuları Getailer²⁷ tarafından saldırıya uğramaları, onların yağmalamaları yüzünden evlerini terk etmeye ve kendilerine yeni bir yuva aramaya zorlanmalarıydı. Böylece Tuna Nehri donduğu bir sırada, sanki karadan yürür gibi buz üstünden geçerek nehir ötesindeki bölgelerinden onların eyaletlerine gelmişler ve bütün eşyaları ile sınırı geçmişlerdi. Bunlar kendi aralarında iyi geçinemedikleri gibi eski komşuları arasında da dehşet ve korku yaymışlardı” demektedir.²⁸ Ayrıca Peçeneklerin hemen barış yaptıklarını ancak savaşmayı gerekli gördüklerinde derhal anlaşmayı bozduklarını, eğer bir savaşta yenilmişlerse ikinci bir barış anlaşması yaptıklarını, yok eğer kendileri savaşı kazanmışlarsa esirlerin bir kısmını kestiklerini bir kısmını da açık arttırma ile sattıklarını, zengin esirler için yüksek fidyeler istediklerini eğer fidye ödenmezse öldürdüklerini söyleyerek²⁹ hem bir bakıma Peçeneklere hiçbir zaman güve-

26 Attaleiates, *Tarih*, s.55, *Kedrenos*, II, s.608; *Skyylitzes*, s.433, *Zonaras, Tarihlerin Özeti*, s.29, *Vasilevskiy, Vizantiya i Peçenegi*, s.30; *Kurat, Peçenek*, s.148.

27 Getalar gerek Psellos gerekse Anna döneminde çoktan ulusal kimliğini yitirmiş, başka halklara karışmış bir ilkçağ milletidirler. Burada Getalar diye anılanlar ise Oğuzlar'dır. *Ostrogorsky, Bizans Devleti*, s.317.

28 Psellos, *Khronographia*, s.201; bu bilgilerin aynısı Anna Komnenâ'da da bulunmaktadır, *Alexiad*, s.116.

29 Psellos, *Khronographia*, s.202.

nilmeyeceğini hem de o dönemin efendilerinin onlar olduklarını ifade etmektedir.

Bizans'ın Mahzun Galibiyeti

Bizans kaynaklarında 1053 yılından 1059 yılına kadar Peçenekler hakkında bilgi verilmemesini Skilitzes, *"o tarihe kadar inlerine saklandılar, gizlendiler"*³⁰ sözleri ile açıklamaktadır. Ancak bu tarihten sonra eskisi gibi rahat durmayarak tekrar Bizans topraklarına saldırılarına devam ettiler. Bu sırada İmparator Isaakios Komnenós (1057–1059)'du. Bu durumun yaşanması büyük bir ihtimalle Macar Kralı Andrey (1046-1061)'ın telkinleri sonucunda oldu. Bizans İmparatoru Komnenos, 1059 yılında Macarların, Peçeneklerle birlikte tehdit edici bir şekilde hareket etmeye başladıklarından haberdar olunca, ordusunu onların üzerine göndermeye karar verdi ve seferberlik ilan edip ön hazırlığını yaptıktan sonra bütün kuvvetleri ile Sofya'ya kadar geldi. Macarlar dehşete düştüler ve elçilerini göndererek barış yapmak zorunda kaldılar. Komnenós onlarla anlaşma yapıp barışı güvenceye aldıktan sonra Peçeneklerin üzerine doğru doğruya giderek Balkanları aşmaya yöneldi. Bu sırada güçlü bir boy sistemine sahip olduklarını bildiği için boylar arasına nifak sokup kağanlıktan ayrı hareket etmelerini sağlamak istedi ve her boy ile anlaşma yoluna gitti. Bu sırada istediklerini savaşmadan alabileceklerini gören Peçenek başbuğları da onun teklifini kabul ettiler. Daha önce de belirttiğimiz gibi her boy güçlü bir başbuğun idaresinde kendilerine ait topraklarda yaşıyorlardı. Kağanlığa bağlı ancak iç işlerinde serbest idiler ve kendi kararlarını kendileri veriyorlardı. Bizans bu boyların ortak hareket etmelerinden çok korktuğu için daima boyların başındaki başbuğları bir araya getirmemeye gayret

30 Skylitzes, s.443; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.31.

etti. Bunu belli bir aşamaya kadar da başarabildi. Bu seferde olduğu gibi. Sadece Peçenek başbuğlarından Selte (Selçe) Tuna boyuna giderek, alınması güç olan bir kayalığı aldıktan sonra Bizans imparatoru ile anlaşıp haki-miyeti altına girmek istemedi. Biz Şelte'nin bu sırada kağanlığın başında olduğunu düşünüyoruz diğer başbuğları yönetimi altında toplamada güçlük çekince kendi boyu ile Bizans'a karşı durdu hatta onu küçümseyerek savaşmak üzere mağrur bir şekilde kayalıklardan düz bir ovaya indi. Ama Attaleiates'e göre *"akılsızlığından dolayı çabuk cezalandırıldı"*. Üzerine gönderilen küçük bir ordu tarafından tamamen yenildi, av hayvanı gibi izi sürülerek, tavşan misali adamlarıyla birlikte ormana sığındı. İmparator onun kayalıklardaki karargâhını zaptetti ve o bölgede bir yönetici ile muhafız birliği bırakarak gayet keyifli bir şekilde geriye döndü".³¹ Düz alana iner inmezde aslında cesaretinin cezasını gördü ve üzerine gönderilen birlik tarafından kuvvetleri dağıtıldı ve hezimete uğradı. Selte canını Tuna civarındaki sık ağaçlarla kaplı ormanlık alana kaçmakla kurtardı. Karargâhı Bizans tarafından işgal edildi.

Psellos ise bu savaşı şu şekilde anlatmaktadır: "Bu halkı Roma topraklarından sürüp çıkarmaya karar veren Isaa-kios, onlara karşı kuvvetli bir ordu ile yürüdü. Böylesine ilkel ve dağlı bir düşmana galip geleceğine güveni vardı. Öncelikle en güçlü düşman kitlesine saldırdı. Onlarla savaşmak zordu ve onları esir almakta kolay değildi. Isaa-kos yaklaştıkça, düşman sadece ondan değil ordusunda da çok korktu. Aslında *"şişek atabilen"* biri olarak gördükleri bir adama karşı çıkmaya cesaretleri yoktu ve Roma kalkanlarının kesintisiz sırasını görünce, kitle halinde savaşmaktan vazgeçip, savaş çıgıkları atarak gruplara ayrıлып saldırdılar. Fakat Romalıları kendileri için fazla sert buldular. Onları tuzağa düşüremeyeceklerini ve onlarla açık

31 Attaleiates, *Tarih*, s.76-77; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.113.

bir döğüşe girişemeyeceklerini anlayınca üç gün sonra savaşacaklarını ilan ettiler. Bu açıklamayı yaptıkları aynı gün çadırlarını terk edip kaçtılar. Ancak kaçmaya gücü yetmeyenleri, yani yaşlıları ve çocukları bıraktılar. Sonra ülkenin ulaşılmaz kısımlarına dağıldılar. Anlaşmaya göre imparator savaş düzenine girmiş birlikleri ile üçüncü gün onlarla savaşmak üzere savaş alanına geldi, fakat orada tek bir barbar bile yoktu. Isaakos onların peşinden gitmeyi akıllıca bulmadı; kısmen gizli tuzaklardan çekindiği için kısmen de zaten üç günlük mesafeye uzaklaşmış olduklarından. İmparator onların çadırlarını yağmaladı, orada bulabildiği her şeyi aldı ve savaş ganimetleriyle yüklü olarak geri döndü. Dönüş yolculuğu maalesef şansız oldu. Ordu birdenbire patlayan fırtınaya yakalandı ve imparator pek çok askerini kaybetti, yine de başında süslü zafer çelengiyle başşehre dönebildi".³²

Pselleos'un burada kastettiği, 24 Eylül'de yağan yağmurun yarattığı olumsuz etkidir. Şöyle ki İmparator Isaakios, Selte'nin kaçmasından sonra ordugâhını Lofça Dağının eteklerinde kurarak konaklamış ve bu sırada mevsim için hiçde alışık olmayan bir olay gerçekleşmişti. Sağanak şeklinde yağmır yağmaya başlamış ve hemen akâbinde uzun süre kar yağmıştı. Bu yağış atların hemen hemen hepsinin, telef olmasına, askerlerin birçoğunun soğuk yüzünden ölümle burun buruna gelmesine sebep olmuştu. Akarsular taşmış ve sel onların yiyeceklerini birdenbire alıp götürmüştü. Öyle ki ne askerler için ne de binek hayvanlar için gerekli olan levazım elde kalmıştı. Fırtına dinip yağış kesildikten sonra imparator sabah vakti yağmur suları nedeniyle taşmış olan Osma Çayını geçmeye çalışırken adamlarından birçoğunu kaybetmişti.³³ Bu durum

32 Psellos, *Khronographia*, s.202-203.

33 Attaleiates, *Tarih*, s.77; Skylitzes, II, s.646; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.113-114; Komnena, *Alexiad*, s.115-116.

İsaakos'u tam başarıyı elde edecekken binbir zorluk içerisinde geri çekilmek zorunda bırakmıştı.

Anna Komnena'ya göre İmparator İsaakios, Selte'nin başına gelenleri öğrenince, Sofya'yı işgal etmesi gerektiğine karar vermişti. Daha önceden de doğulu barbarların (Türklerin) akın saldırılarını püskürtmüş olduğundan, bu ikinci işle de kolayca başa çıkmıştı. Gerçekten, tüm ordusunu bir araya getirmiş, Peçenekleri, Rum sınırları ötesine atmak amacıyla, Sofya üzerinden Tuna boyuna uzanan yoldan harekete geçmişti. Askerlerinin tamamını savaş düzenine soktukten sonra, düşmana karşı ordunun başına geçmişti. Ama bu sırada Peçenekler onu görünce görüş ayrılığı nedeniyle birbirilerine düşmüşlerdi. İsaakios, bunlara karşı tedbirli olmak için haklı nedenleri bulunduğundan, vurucu birliklerini, onların safalarının en düzenli ve yiğit gibi görünen bölümüne doğru sürmüş; onun ve ordusunun yaklaşması düşmanlarına korku salmıştı. Sanki elinde yıldırım taşıyormuş gibi, ona bakmaya korkmuşlardı. Yanyana tutukları kalkanları ile birbirine bitişik ilerleyen bu gedik vermez orduyu görünce tüm cesaretlerini yitirmişlerdi. Böylece dermanları kesilmiş ancak üçüncü gün savaşa girmeye karar vermişlerse de o üçüncü gün geldiğinde ordugâhlarını bırakıp kaçmışlardı. İsaakios, onların ordugâhlarına kadar ilerlemiş; çadırlarını yakıp yıkmış ve orada bulduğu herşeyi ganimet olarak alıp geriye dönmüştü.³⁴

Her iki tarafa da ağır bedeller ödeten ama sonuçta Bizans'a mahzun bir galibiyet yaşatan başarı Bizans'ın yeniden Tuna boylarında hâkimiyet kumasını sağladı. İsaakos, üstad Basielios Apokapés ile gelecekteki imparator Nikepheros Bottaneiatés'i Tuna boylarındaki şehirlerin başına askerî idâreci olarak atadı. Bu sırada Bizans Devleti

34 Komnena, *Alexiad*, s.115-116.

Anadolu'da da zor anlar yaşıyor, düşmanlarının akınları ve pusuları bitmek tükenmek bilmiyordu. Bu dönemde Peçenek Kağanlığı Bulgaristan topraklarında bulunan merkezleri Yüz-tepe'de varlığını sürdürdü, ağır da olsa konar-göçer hayat tarzında bir değişimi gerçekleştirmeye çalıştı. Bu arada Bizans'ın Kağanlık topraklarına yakın bulunan bölgelerini zor duruma düşürdülerse de Bizans bu tür saldırılara göz yummayı tercih etti. Aslında Bizans düşmanına tümüyle boyun eğdirememiş sadece barış anlaşmaları ile onların akınlarını sınırlandırmıştır.³⁵

Bitmeyen Tâkip ve Tanrı'nın Mucizesi: Uzlar

Tuna bozkırlarında bu sırada Peçenekleri tâkip ederek Bizans sınırlarına gelen yeni bir Türk boyu Uzlar göründüler.³⁶ 1064 yılında Tuna'ya yakın yerleri, her ikisi de

35 Attaleiates, *Tarih*, s.91; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.32.

36 1048'lerde Uzlar Özi'ye kadar ilerlediler. Daha sonra Aşağı Tuna'yı geçtiler ve böylece iki Türk boyu arasında şiddetli savaşlar yaşandı. Uzlar özellikle 1064-1065 yıllarında Balkanlar'da kuvvetli bir mukavemetle karşılaşmayınca batı'ya doğru ilerleyerek Trakya, Makedonya, Selanik ve civarı ile Pelopones'e kadar ilerlediler. Ancak başlayan ani soğuklar neticesinde Uzların büyük bir kısmı açlıktan ve hastalıktan kurtulamadı ve Peçenekler de bunu fırsat bilerek onları tamamen yok ettiler. Bizans sağ kalan Uzları Makedonya'da iskân ettirdi ve ordusunda görev verdi. Rasovkiy, *Peçenegi*, s.17-18; Kurat, *Peçenek*, s.150-152; Togan, *Peçenekler*, s.540. Oğuzlar (Türk, Uz) hakkında geniş bilgi için bk. J. Samçevski, *Torki, Berendeyi ve Çernıye Klobuki*, Moskva, 1855; P.V. Golubovskiy, *Peçenegi, Torki, Polovtsi do Naşestviya Tatar*, Universitetskie İzvestiya, god 23, No.1, Kiyev, 1883-1884; "Ob Uzah i Torkah", *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveteniya*, 1884; A.A.Spitsın, "Kurganı Kiyevkih Torkov i Berendeyev", *Zapiski Russkogo Arheologičeskiy Obşestva*, T.11, Vip 1-2, 1899; F. Lászlo, "Dokuz Oğuzlar ve Gök-Türkler", *Belleten* 1950, XIV, s. 37-43; P. Sinor, "Oğuz Kağan Destanı Üzerinde Mülâhazalar", *TDED*, IV 1950; O. Pritsak, "der Untergang des Reiches des Oguzischen Yabgu", *M.F.Köprülü Armağanı*, 1953, s.397-410; T. Banguoğlu, "Oğuzlar ve Oğuzeli üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1959, s.4-9; F. Sümer, "Oğuzlara âit Destanı Mahiyette Eserler", *DTCFD*, 1960, VVIII, s.381 vd.; *Oğuzlar, Türkmenler, Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, Ankara, 1967; İbn Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnâmesi*, Haz. Ramazan

Magistros rütbesini taşıyan Basielios Apokapés ile Niképoros Bottaneiatés'in yönettikleri sırada Peçeneklerle aynı ırktan gelen Uzlar çıkın torbalarının içerisinde neleri varsa, oyulmuş yekpare, uzun ağaç gövdeleri ve kendilerinin yaptıkları deriden kayıklarla Tuna'yı geçtiler. Onları durdurmaya çalışan Bulgarlar ile Bizans'ın her iki komutanı yiğitce savaşmalarına rağmen, onlara esir düşmekten kurtulamadılar. Uzlar tüm bölgeye saldırarak sel basar gibi yayıldılar. Onların içinde eli silâh tutabilecek insanların sayısı 600.000'e yakındı. İkiye ayrıldılar. Bir kısmı güneybatıya doğru yöneldi. Bütün İlyrikon bölgesini (Arnavutluk-Sırbistan) ta Thessalia'ya ve onun güneyinde bulunan Ellas (Elada) bölgesine kadar istilâ edip sayısız ganimet elde ettiler. Yine Selanik ve Yunanistan'da bu istiladan üzerine düşeni aldılar. Ancak topraklarına dönerlerken çok kötü hava muhalefeti ve sellerle karşılaştılar, sadece ganimetlerini elden çıkarmakla kalmadılar kendilerinin de neyi var neyi yoksa kaybettiler. Bu şekilde evlerine dönebildiler. X. Kontantinos Doukas, yaşananları öğrendiğinde sağduyusunu tamamen kaybetti. Herbiri nerede ise at üzerinde doğmuş, elinde ok, yay ve mızrak ile büyümüş bu vahşi yağmacı sürüsüne imparatorluk askerlerinin karşı koyması çılgınlık olarak geldi. Bizans'ı birkaç defa kurtaran hazine düşmanın kalabalığı karşısında zayıf görüldüğü gibi, hazineye bu düşmana karşı yeni bir ordu teşkil edecek para da yoktu, ayrıca bazılarının imparatorun oldukça cimri olduğunu söylüyorlardı. Nitekim

Şeşen, İstanbul, 1975, s.30-41; S. A. Pletnëva, "Peçenegi, Torki, Polovtsi Stepei" *Yevrazii v Epohi Srednevekoviya*, Moskva, 1981, s.213-222; ;"Peçenegi, Torki i Polovtsi v Yujnorusskih Stepyah", *Materiali i Issledovaniya po Arheologii CCCR*, No. 62; M.Uydu Yücel, "Uzlar (Oğuzlar)", *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Ed: O.Karatay-S.Acar, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s.449-529; S.G. Agacanov, *Oğuzlar*, Çev. E.Necf-A.Annaberdiyev, İstanbul, 2004; S.G. Tolstov, *Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar*, Çev. E.S. Şeremeteva, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2017; Karatay, "Oğuzlar ve Oğuz Yabgu Devleti", *Ortak Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2019, s.531-564.

İmparatorun onlara bir şeyler vermemesi halk arasında ya cimriliğine ya da korkaklığına bağlandı. Gerçi Uzlar hakikatende oldukça fazla idiler ve hiç kimse onların karşısına çıkmaya cesaret edemiyordu. İmparator da bunu çok güzel kullandı ve en geçerli bahane olarak da Uzların yenilmezliğini gösterdi. Zira onların hayatı savaştı, her zaman her yerde savaşıyorlardı. Bu hayat tarzında olan yüzbinleri yenmek bir mucize idi ve bu mucizeyi gerçekleştirmek imkânsızdı. Bu arada Bizans'ın Avrupa'daki topraklarında yaşayan milletler bu halk yüzünden göç etmeye hazırlanıyorlardı. İmparator 1064-1065 kışında birazcıkta olsa onların hızını kesmek ve yapacaklarını planlayıp zaman kazanmak için onların başbuğuna pek çok hediyelerle beraber bir elçi gönderdi. Zengin hediyelerle ve bunlardan daha zengin aletlerle onları barış fikrine yöneltmeye ve tekrar Tuna ötesine dönmeye ikna etmeye çalıştı. İmparatorun cömert hediyelerinin ve hazinesinin cazibesine kapılan Uz soylularının bazıları imparatorun daveti üzerine İstanbul'a geldiler ve burada son derece büyük bir ilgi ile karşılandılar. Ancak bütün bunların çok fazla faydası olmadı. Bazılarını yanına çağırdı. Uzlar çok sayıda olmaları sebebiyle ihtiyaçlarını yağmalarla karşılamak üzere mecburen sık sık akınlara çıktılar. Bizans'ın Balkanlardaki topraklarının büyük bir bölümünü tahrip ettiler, öyle ki akınları İstanbul önlerindeki surlara kadar ulaştı. Başkentte yaşayanların üzüntü ve çaresizlikleri son haddine ulaşmıştı. Kendi aralarında ciddi olarak Türk boylarının göçleri neticesinde Doğu Avrupa'ya hâkim olan genel heyecan ve panik havasının etkisi ile Avrupa'daki topraklarını boşaltmanın gerekliliğini tartışmaya başladılar. Yüce Tanrı'nın gazabını yatıştırmak üzere Bizans'ta ülke çapında halktan oruç tutup dâa etmeleri istendi. Başkentte hergün, imparatorun da bizzat yer aldığı ve ahalinin üzüntü ve çaresizliği karşısında gözyaşı döktüğü dini törenler tekrar

edilmekteydi. Halkın acısına ortak olma konusunda gösterdiği ihtimama karşı, Konstantinos Dukas'ın Blakhernai Sarayındaki³⁷ durumu tahammül edilemez hale geldi. Bu yüzden imparator halkın öfkesine ve kendisinin giderleri kısarak tamahkârlık gösterdiği³⁸ ve Rumları düşmanlarının insafına bıraktığı şeklindeki söylentilere kızarak başkentten 150 adamı ile hareket etti. Anadolu'daki birlikleri yanına almadı. Böylece sayısız Uzlarla baş etmek sadece bu 150 adama kalmış oldu. 150 Adamıyla Büyükçekmece'nin tam karşısında, imparatora ait mülklerin bulunduğu yerde Khoirobakkhoi'da (Bu yer tespitlere göre İstanbul 4-5 saatlik mesafede Büyükçekmece ile Küçük çekmece arasında büyük bir ihtimalle Çatalca ovasıdır) ordugâhını kurdu.³⁹ Gerçi Vasilevskiy'e göre, İmparator durumu hepsinden daha iyi biliyordu ve kararı da biraz daha beklemektir.⁴⁰ Açık ovada çadırlarını kurup kuzeye gönderdiği elçilerden haber gelmesini bekledi. Bizans halkı hayretler içerisinde sonucu beklemeye başlamıştı. İmparator için bu ön hazırlıktı ama Tanrı'da onunla beraberdi zira Tuna'ya gönderdiği kişilerden bazıları aceleyle geri döndüler ve esir komutanların kurtulduğunu ve Uzların tamamıyla felakete uğradıkları haberini getirdiler. Kısa bir süre sonra da komutanlar geldiler ve Uzların yok olduklarını söylediler. Bu sırada Uzların başbuğu ve ileri gelenleri Bizans altınlarının etkisi ile Tuna bölgesi yöneticilerinin görüşlerine uydular ve arkalarında kalanları kaderlerine terk edip, gemilere binip Tuna'nın ötesine geri döndüler. Kalanların büyük bir kısmı kimi vebadan, kimi açlıktan

37 Tekfur sarayına bitişik, kalıntıları günümüze kadar ulaşmayan Haliç'e bakan Bizans sarayı.

38 Psellos, Doukas'ı eserinde çok methederek onun delice harcamalardan uzak durduğunu söylemektedir. Onun hakkındaki sözleri hem çok abartılı hem de doğru değildir. Bkz. Psellos, *Khronographia*, s.211-212.

39 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.34.

40 A.y.

perişan ve yarı ölü hale düşerek, kimi de yanındaki Bulgar ve Peçenekler tarafından yenilerek kılıçlarla ve atlarının ayakları altında çiğnenerek veya kendi arabalarının altında çiğnenerek tamamen yok edildiler. Çok az bir kısmı ise Bizans'ın insafına ve acımasına sığındılar. İmparator galibiyetin kendisine sağladığı büyük bir gurur ile Başkent'e döndü. Korkunç düşmandan kurtuluşları, ordunun cesareti ya da komutanların yeteneğinin hiçbir faydası görülmedi ve galibiyet sadece Tanrı'ya maledildi. Bu Tanrı'nın mucizesi idi. İstanbul'daki kiliselerde dâua törenlerinin yapıldığı gün Çorlu yakınlarında Uz birliğinin görünmez güçler ve gökyüzündeki savaşçılar tarafından ok yağmuruna tutuldukları halde başlarına bir şey gelmediğini anlatıyorlardı. Ayrıca Kontantinos Dukas, gözyaşları içerisinde yüreği parçalanarak Tanrı'dan yardım istemiş o da kabul etmişti.⁴¹

Burada konumuzla çok yakın olmasa da şunu da ifade etmek isteriz ki Attalites, Bizans hükümdarlarının Uzların ordusunu karşı çıktığı seferi, Dionysos'un⁴² yanında Mainadalar (Dionysis/Bakkhos'u dağlarda tepelerde izleyen sarhoşluk delisi kadınlar) ve Seilénoslar (İnsanbaşı at gövdeli mythos yaratıkları) ile Hintlilere karşı sefere çıktığı sıradaki kahraman, kalabalık ve cesur ordusuna benzetmiştir.⁴³

Peçenekler kalan Uz bakiyelerinin Bizans topraklarına yerleştirildiklerini gördüklerinde hemen Bizans imparatorluğu ile anlaşma yoluna gittiler. İmparator onların ileri gelenleri ile önderlerine Ayan Meclisi üyelerine özgü parlak unvanlar vererek onurlandırdı.⁴⁴

41 Attaleiates, *Tarih*, s.93-94; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.118-119; Skylitzes, s.656.

42 Roma ve Yunan mitolojisinde Şarap Tanrısı.

43 Attaleiates, *Tarih*, s.93.

44 Attaleiates, *Tarih*, s.95.

Damarlarındaki Kanın Çağrısına Sağır Kalmama: Malazgirt

1065 yılındaki Uz akınından sonra Tuna boylarının biricik hâkimi tekrar Peçenekler oldular. Bu sırada Bizans'ın içeride büyük karışıklıklar yaşaması Peçeneklerin Tuna boylarında rahatça dolaşmalarını sağladı. Hatta Kegen'e 1048 yılında yerleşmesi için verilen üç kale artık tamamen Peçeneklerin oldu. Yine bazı şehirleri ele geçirdiler. Bu sırada kağanlığın başında bulunan Tatrys (Tatous, Tatoş, Tatuş) Silistre'yi ele geçirerek burada güçlü bir hâkimiyet kurmuştu.

Bizans bu sırada hem içeride hem de dışarıda oldukça zor bir süreçten geçiyordu. Bir taraftan Selçuklular, Anadolu'daki topraklarına akınlar düzenliyorlar diğer taraftan başkentte imparatorun ölümü ile ortaya çıkan boşluk bir türlü giderilemiyordu. Bizans imparatoriçesi Eudokia'nın zayıf yönetimi gün geçtikçe dikkat çekiyordu. Ölüm döşegindeki kocasına verdiği ömür boyu dul kalma sözünü patriğin izni ile bozdu ve yakışıklı Rómanos Diogenés ile evlendi. 1 Ocak 1068 tarihinde de kahraman, bahtsız ve asil bir aileden gelen IV. Rómanos Diogenés imparator ilan edildi. Diogenés kendisini Bizans'da bu karışıklıklar devam ederken 1067 yılında Bizans topraklarına akınlar düzenleyen Macarlar ve Peçenekler üzerine kazandığı başarılar ile duyurmuştu. Diogenés, Sofya valisinin emri altında Esvapçıbaşı unvanı altında bir subay olarak görev yapmış ve akınlarda bulunan Peçeneklerle karşılaşarak savaşmıştı. Savaşlarda pek çok Peçenek öldürmüş, çok az sayıda da esir almıştı. Onun nam salması ise esir aldığı Peçenek askerlerinin yanına öldürdüğü Peçeneklerin kesilmiş kellelerini koyup imparatora göndermesi üzerinden olmuştu.⁴⁵

45 Skylitzes, s.663, Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.122-123, Kurat, *Peçenek*, s.153.

Bizans ele geçirdiği Peçeneklerin bir kısmını tıpkı Uzlar gibi ücretli asker olarak ordusuna aldı ve bunlardan Anadolu'da Selçuklulara karşı yaptığı savaşlarda öncü ve hafif süvari birlikleri olarak faydalandı. Öncü birlik olarak yorgun Bizans kuvvetleri güçlerini ne ile yerine getireceklerini bilmeden mola verdikleri vakit atlarından inmiş olan Peçenekler hemen erzak temini için bölgeye atılıyorlardı. Ancak bu tür birlikleri kullanmanın bir tehlikesi ve sakıncası vardı o da karşılaştıkları diğer Türkler ile benzerliklerini farketmeleri idi. Nitekim Rómanos Diogenés'un seferinde yer alan ve Selçuklu Türkleri ile girdikleri çatışmalarda yeni dostlarını yakından gözlemleyenler onlarla diğerleri arasındaki yakın akraba benzerliğinden şaşkına dönüyorlardı. Bizanslıların bakış açılarına göre bu çirkin dış görünüş, bağırışlar ile savaş tarzı aynı idi.⁴⁶

IV. Rómanos Diogenés tahta çıkışının üçüncü ayında gerekli tedbirleri aldıktan sonra Anadolu seferine çıktı. Bu sefer hakkındaki bilgileri bizzat yanında bulunarak, bütün olayları yakından görme ve yaşama şansına sahip olan Attaleiates'in kaleminden öğreniyoruz ancak o, Uzları ve Peçenekleri diğer Bizans kaynakları gibi hep Skit adı altında anmaktadır. Diogenés, seferine devam ederken Halep'e geçip Menbiç'i almadan önce Attaleiates şöyle bir bilgi vermektedir: "Diogenés Halep önünde ordugâh kurdu, atından inmeden önce İskitlerle (Peçenek) bazı Rumları düşman arazisini böylece talan ederek, yiyecek bulmaya yolladı sonra bu birlikler gittikleri yerlerde düşmanın erkeklerini, kadınlarını ve hayvanlarını sürükleyip getirdiler".⁴⁷

Bu birlikler Diogenés ile Malazgirt'e kadar gittiler. Bizans İmparatoru Kayseri yakınlarında bulunduğu bir sırada Selçukluların büyük bir kalabalık ile oraları talan

46 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.37.

47 Attaleiates, *Tarih*, s.115.

ettikleri haberini aldı ve onların üzerine asker gönderdi ancak bunlar hiçbir şey yapamadıkları gibi kaçmak zorunda kaldılar. Bunun üzerine Bizans ordusu yürüyüşüne devam ederek, düz bir araziye gelip kamp kurdu. Ancak Türkler onları gizlice tâkip ettiler ve tepelere saklandılar. Bu durumda hemen savaşmaya karar veren imparator, öncü birliklerini gönderdi, onlarda düşmanı kaçmak zorunda bıraktılar. Kaçanları tâkip ederken de Peçeneklerden oluşturduğu öncü birliğinden yararlanmak istedi ve düşmanın arkasındaki arazinin hilal biçimli kıvrımını geçerek hasımlarına doğru ilerlemelerini emretti. Ancak tam bu sırada pusuda bekleyen Selçuklu askerleri Bizans'ın ordugâhına saldırdılar. Neticede bir şey yapamadan kaçmak zorunda kaldılar.⁴⁸ Diogenés bundan sonra orduyu ikiye ayırdı: Trakhaniótés'i seçkin askerleri ile daha önce gönderilen Peçeneklere ve Franklara yardımcı olmak üzere Ahlat'a gönderirken, kendisi de Malazgirt'e doğru yola çıktı. Bu ikiye ayırma sonraları çok tenkit edildi.⁴⁹ Malazgirt'e geldiğinde ilk iş olarak hisarı ele geçirdi ve oradaki Türkler kendisine teslim oldular. Bundan son derece mutlu olan Diogenés kısa bir süre sonra Bryennios'un Alp Aslan'ın öncü kuvvetleri karşısında aldığı mağlubiyete kızarak onu korkaklıkla suçladı, takviye göndermesi talebini reddetti. Ancak ordu papazı ile ileri gelenlerin iknası sonucu Erzurum'un en yüksek yöneticisi Bsilakis'i gönderdi. Fakat o da esir düşmekten kurtulamadı. Bu haberi alan Diogenés, kendilerini tehdit eden tehlike yüzünden korkuya kapılarak, hem olup-bitenleri öğrenmek hem keşif yapmak hem de çatışma ihtimalinin yüksek olması dolayısı ile ordugâhtan ayrılmak zorunda kaldı. Hiç kimsenin kendisini fark etmemesi için akşama kadar yüksek tepelerde kaldı ve güneşin batışıyla geri döndü. Türkler ansızın gökten

48 Attaleiates, *Tarih*, s.133-134.

49 Attaleiates, *Tarih*, s.155-156.

indirilen Tanrılar gibi ortaya çıktılar ve ordugâhın dışında konuşlanan ve Bizans'ın hizmetinde bulunan ücretli Peçenekler ile birlikte Rum askerlerine saldırdılar. Savaş nara-ları atarak, yaylarından oklar fırlatarak, atlarıyla bunları büyük tehlikeye düşürdüler ve sonunda birçoğunu öldür-düler. Saldırıyı uğrayanlar ordugâha kaçmak zorunda kal-dılar, Selçuklu Türkleri'de onları tâkip ettiler. Dışarıdaki-ler içeriye, içeridekiler dışarıya çıkmaya çalışınca büyük bir kargaşa yaşandı ama bu sırada Türkler ordugâha gi-rerek bütün ağırlıklarını zaptettiler. O gece ay olmadığı için kimin kovalayıp kimin kovalandığı ayırt edilemedi. Çünkü ücretli Peçenek askerleri ile Türkler arasındaki büyük benzerlikler kargaşayı arttırmıştı. Peçeneklerde damarlarındaki kanın çağrısına sağır kalmadılar, karşı-larındakilerin kendi soydaşları olduğunu farkettiler. On-lar ordugâha girdiklerinde Türkler ile karıştırıldılar.⁵⁰ Bu yüzden de bazı Peçenekler bu telaş ve karanlık sırasında farkında olmadan (veya olarak) Bizans ordusunun savaş planlarını Türklere bildirdiler. Ertesi gün savaş olanca hı-zıyla devam etti ve başında Tanés (Tamim)'in bulunduğu Peçenek veya Uzlardan oluşan birlik düşman saflarına ka-tıldı. Bu haberin Ahlat hisarı dışında bulunan Trakhanio-tés'e ulaşması uzun sürmedi ama o yardım edeceği yerde ordunun büyük bir bölümü ile uzağa kaçmayı tercih et-ti.⁵¹ Diogenés henüz Alp Aslan'la karşılaşmamıştı ve Trak-haniotés'in kaçtığından da haberi yoktu. Bulunduğu ça-dırda ertesi gün yapılacak savaş için hazırlık yaparken, Attaleiates kendisine İskitlere (Peçenekler) karşı varolan kuşkularını gidermek üzere bir teklif götürdü. Attaleia-tes, imparatorndan onları yemin ettirerek taahhüt altına sokmasını istedi. Bu teklifi beğenen imparator, yemin et-tirilme ile bu yemine sadık kalıp-kalmayacaklarını kontrol

50 Attaleiates, *Tarih*, s.161

51 Attaleiates, *Tarih*, s.162; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.39.

etme görevini de ona verdi. Peçenekler ve Uzlar imparatora ve Rumlara sadakatlerini sarsılmaz bir biçimde koruyacaklarına dair atalarından kalma geleneklerine göre yemin ettirildiler (ki bu gelenek kanaatimizce kılıçların üzerine sağ ellerini koyarak and içmeleridir). Bizans onlara güvendiğinin daha iyi anlaşılması içinde yapılan anlaşmaya sadık kalınması görevini and içen beylere bıraktı. Onlarda verdikleri sözü ve yemini bozmadılar.⁵² Attaleiates, bir Selçuklu askeri ile Skit arasındaki yakınlıktan bahsederek, her iki zümrenin de “aynı çirkin kıyafetli olduklarını, aynı tarzda bağıştıklarını ve aynı savaş tekniğini uyguladıklarını” belirtmektedir.⁵³

Görüldüğü üzere Peçenekler ve Uzlar karşısındaki Selçukluların kendilerine yakın olduklarını anlamışlardı. Bu yüzden de Bizans ordusundaki bazı “Skitler” Selçukluların tarafına geçmişlerdi.⁵⁴ Bilim dünyasında bir dönem savaş öncesinde Uz ve Peçeneklerden bir grubun başlarındaki Tamin’le beraber Selçukluların tarafına geçmeleri 26 Ağustos 1071’de Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan’ın zaferi kazanmasında etkili olmuştur görüşünün ileri sürülmesine neden oldu. Ancak burada bu geçişin önemli olduğunu ifade etsek de savaşın gidişatına bir etki yapmadığını söyleyebiliriz. Sayıları aşağı-yukarı 500 bulan bu askerlerin geçişinden ziyade savaşın gidişatında savaş planını daha önceden Selçuklulara bildirerek Sultan Alp Arslan’ın gerekli önlemleri almasını katkı sunan Tamin yönetimindeki birliğin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Peçenekler 1071’den sonra bir taraftan Bizans ordusunda yer alırlarken, diğer taraftan Anadolu’yu özellikle

52 Attaleiates, *Tarih*, s.163; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s. 38

53 Attaleiates, *Tarih*, s.142; Malazgirt savaşı için C. Cahen’in eseri önemlidir. “La Camagne de Mantzikert d’apres les sources musulmanes”, *Byzantion* XI, 1934, s.613-641.

54 Attaleiates, *Tarih*, s.157, Kurat, *Peçenek*, s.153-155.

de Karadeniz bölgesini bir Türk yurdu haline getirmeye çalışan Danişmendlilerle de farklı zamanlarda farklı yerlerde en az üç kere karşılaştılar. Bunlardan biri Tatis/Tzatis (Tatis, Tadık)'in komutasındaki bir orduyla yapılan savaştır. Diğer Tokat'ın, Selçuklular tarafından alınmasından sonra Karadeniz (Canik) yönünden gelen bir ordu tarafından kuşatılması ve bu kuşatma sonucunda Danişmend Gazi komutasındaki orduya yenilerek çoğunun kılıçtan geçirildiği ve 8000'e yakın askerin esir edildiği savaştır.⁵⁵ Esir alınan ordunun komutanının isminin Tadık olması, bu ordunun bir Peçenek ordusu olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir. Zira hem bu tarihlerde Canik ve çevresinde kesin olarak Peçeneklerin yaşadıkları bilinmektedir hem de Tadık ismi Köktürk Yazıtlarında geçmektedir.⁵⁶ Buna göre de bu ordunun komutanının Peçenek Türk'ü olma ihtimali oldukça yüksektir.

Bizans İç Savaşı ve Fırsat

Bizans'ta 26 Ağustos 1071'de yaşanan bu mağlubiyetten sonra imparatorluk dâhilinde yeniden kargaşalıklar çıktı ve bu durumdan Peçenekler istifade etmesini bildiler. Bizans tahtına filozof Psellos'un öğrencisi VII. Mikhaıl Parapinakes geçtiği zaman devleti Bizans maliye siyasetinin en acımasız ve sert temsilcilerinden biri olarak kabul edilen ve o sırada imparatorun gözbebeği ve birinci bakanı olan hadım ve Logothetês unvanlı Niképhoros yönetmeye başladı. Tuna boylarındaki şehirlerde yaşayan Slav veya Rum halkı bir taraftan burada yaşayan Peçeneklerin saldırılarına muhatap kaldı diğer taraftan da devletin aldığı tedbir gereğince kendilerine devlet hazinesinden gönderilen ödeneğin azalmasından rahatsızlık duydu. Bunun

55 N. Demir, *Dânişmend-nâme*, Akçağ Yayınları, 2004, s.221-223.

56 M.Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1980, s.26.

üzerine bazı şehirler devlete karşı isyan etmeye karar verdiler ve Peçeneklerden kendilerine yardım etmelerini istediler. Bunun üzerine imparatorun danışmanları güvendikleri becerikli ve Slav kökenli Verstah (Esvapçıbaşı) Nestoras'a Katepanos⁵⁷ rütbesi verilerek çalkaltılı şehirlerdeki Slav unsurları kendi etrafında toplamak üzere imparatorluğun kuzey sınırlarına (Silistre) gönderildi. Bu sırada Peçenek kağanlığı Tuna boylarında istediği gibi hareket ediyordu ve yukarıda da söylediğimiz gibi Silistre'de bulunan Tatuş, yönetime hakimdi. Ancak Nestoras çok kısa bir süre sonra buradaki şehirlerin Bizans hâkimiyetini tanımadıklarını, İstanbul kaynaklı yetki belgelerinin hiçbir işe yaramadığını ve bunu önemsemediklerini görünce Silistre'ye hâkim olan Peçenek Kağanı Tatuş'un yanına gitmenin kendisi için daha kârlı olduğunu düşündü. Böylece de bir anlamda onunla anlaşarak imparatora isyan bayrağını kaldırmış oldu. Bizans kaynağı onun Tatuş'un yanına gitmesini ya korktuğu için ya onlarla soydan bir akrabalığı olduğu için ya da hükümdarlık hazinesinden verilen altını doğru harcamadığı için evi ile servetini müsadere edecekleri yolundaki söylentilerden korktuğu için diye açıklamaktadır. Zira bu sırada Niképhoros onun düşmanıydı. Böylece Nektoras durumun son derece karışık ve nazik olduğu bir sırada sınır güvenliğini ihlal etmiş oluyordu. Nektoras, Peçeneklerle karşılıklı olarak and içti ve ittifak yaparak Rumları can düşmanı olarak kabul edip onlarla İstanbul üzerine gitmek için anlaştı.⁵⁸

Nestoras'ın isyanı Niképhoros'un kötü yönetimine bağlandı. 1074 yılında Niképhoros'un idaresinden memnun olmayan Filibe civarında yaşayan Bulgar Bogomilleri

57 Maliye işlerinden sorumlu saray görevlisi

58 Attaleiates, *Tarih*, s.208-209; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.147; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.41.

(Pavlikyanlar)'de Nestoras kendi tarafına çekti ve Peçeneklerle beraber bundan sonraki hedefleri için hazırlandı. Hedefleri İstanbul'du. Peçenek kağanı ile Nestoras kendilerine bağlı askerlerle harekete geçtiklerinde, Bizans onlara karşı bir şey yapamadı ve Nestoras oldukça güçlü bir ordu ile İstanbul önlerine kadar gelip surların önünde karargâhını kurdu. Nestoras askerlerinin bir kısmını etrafı yağmalasınlar diye gönderdi. Bu sırada mevsim yazdı ve diğer şehirlerle beraber başkentte de büyük bir kıtlık hüküm sürüyordu. Kıtlık o raddeye ulaşmıştı ki halkın elinde hiçbir hayvan kalmamıştı. Ayrıca düşmanı geri püskürtecek yeterince ne askere ne de teçhizata sahipti. O yüzden başka bir yol bulmaları gerekiyordu. İmparator daha o sıralar 16 yaşındaydı ve halk Nestoras'ın ondan istediği Logothetês Niképhoros'u teslim etmesinin kurtuluşları olacağı kanaatinde idi. İmparator her ne kadar ondan silâhlarını bırakmasını istedi isede o görüşme için Peçenekleri göndererek Niképhoros'u kendisine teslim ettiğinde bunu yapabileceğini söyledi. Ancak bunu imparator reddetti ve işte tam bu sırada Tanrı Meryem'in aracılığı ile Bizans'a yardım elini uzattı. Peçeneklerin gönderdiği elçiler geri döndüler ve bilinmeyen bir sebeple Nestoras'tan şüphelendiler. Nestoras'ta kendisine karşı bir komponun kurulmuş olabileceği tehlikesinden korktu ve çabucak kuvvetlerini çekerek geri döndü. Bu sırada Trakya, Makedonya ve oralara bitişik Bulgar arzisini talan eden Peçeneklerin yarı özerk yaşayan başka bir boyu ile birleşti ise de daha sonra Tuna boyundaki ülkesine geri döndü.⁵⁹

1078 yılında Bizans'ta İmparator VII. Mikhaél Parapinakes'a karşı iki hareket baş gösterdi. Balkan yarımadasında Niképhoros Bryennios ile Anadolu'da Niképhoros Botaneiatês kendilerini imparator ilan ettiler. Niképhoros

59 Attaleiates, *Tarih*, s.210-211; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.147; Skylitzes, s.719; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.42.

Bryennios hakimiyetini güçlendirmede bilhassa Peçeneklere güveniyordu. Ancak Peçenekler menfaatleri icabı yalnız bir tarafa bağlı kalmadılar, işlerine geldiği şekilde bazen birinin bazen de diğerinin tarafını tuttular.⁶⁰ Her iki adayın dışında bir de Dıraç'da hüküm süren ve Andriyatik Denizi civarındaki Bizans topraklarını yöneten Niképhoros Basilakios da vardı.

Peçenekler, önce VII. Mikhaél'in yasal otoritesinin savunucuları bahanesi ile Edirne'deki Bryennios'a karşı yürüdüler ve Makedonya'ya girerek etrafı yağmaladılar. Bryennios'un kardeşinin askerleri ile geri çekilerek Tekirdağ'a ele geçirip şehre girdiği sırada Peçenekler de Trakya ve Makedonya'daki şehirlerinde bulunan askerlerini kendilerine katılmaları için davet ettiler. Bu davet onlar için Bryennios'a karşı hareket etmelerinde kendilerine büyük bir fırsat sunacaktı. Böylece yeterli güçle Edirne'yi kuşattılar. Bu arada Makedonyalıların hükümdar ilan ettiği Bryennios ile onu destekleyenlerin başlarını da ezecekleri tehtidinde bulundular. Çevredeki şehirlere büyük zararlar verdiler ve bütün kırsal alanı talan ettiler. Daha önce sahip olduğu güçle övünen Bryennios, Peçeneklere karşı korkaklık göstererek hiçbir şey yapamadı ve Edirne surları içine çekilmek zorunda kaldı. Ancak yaşanan büyük kıtlık onu Peçeneklerle anlaşma yapmaya mecbur etti. Bryennios gerek kendi servetinden gerekse kendisine yardım eden diğer isyancılardan topladığı 20 talant⁶¹ pek çok altın (ki bunların tutarı 144.000 altın sikkesi değerinde idi) ile çok miktarda kumaş ve gümüş kap-kacağı kurtuluş fidyesi olarak verip onları kuşatmayı kaldırmaya razı etti.⁶²

60 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.42.

61 Vasilevskiy, bunu Kentinari olarak vermektedir. Kentinari eski Rus ağırlık birimidir ve yaklaşık 120-150 litreye tekabül etmektedir. *Vizantiya i Peçenegi*, s.43.

62 Attaleiates, *Tarih*, s.257-258; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.150.

Diğer taraftan Niképhoros Botaneiatés, Niképhoros Bryennios'a karşı mücadele etmek üzere Anadolu'dan birlikler getirtti. Bryennos ondan daha önce harekete geçti ve içlerinde Peçeneklerinde bulunduğu bir orduyu kardeşi Joann komutasında başkent İstanbul'a gönderdi. Bu Peçeneklerin bir kısmı ücretli asker diğer bir kısmıda Bizans topraklarında yaşayanlardı. Ancak VII. Mikhaél'in hizmetindeki Vareg-Rus ve Frank muhafızları tarafından şehrin yakınlarında hezimete uğratıldılar. Ordu Makedonya'ya çekildi. Niképhoros Botaneiatés, seçkin generallerinden Aleksios Komnenos'u ücretli Türk ve Frank birliklerinin komutasında Bryennos'a karşı gönderdi. Böylece Peçenek tarihine adını kazıtacak olan Komnenos ile Peçenekler ilk defa bir araya gelmiş oldular. Aleksios Komnenos'un idâresindeki Botaneiatés ordusu ile kardeşi Joann yönetimindeki Bryennios'un ordusu Trakya'daki Kalobrye (Kalabrya, günümüzde Silivri yakınlarındaki Gelevri/Yolçatı), mevkiinde karşılaştılar. Bu savaşta Peçenekler Bryennios'un müttefiği olarak görev aldılar. Onlar ordunun sol kanadında, savaş meydanının biraz gerisinde, bir nevi ihtiyat kuvveti olarak görev yaptılar. Bunlar Aleksios Komnenos'un ordusuna arkadan saldıracaklardı. Ancak Komnenos'un ordusu yaklaşıncı Peçenekler kendilerini tutamayarak hücumla geçtiler. Kısa süre içerisinde karşılarındaki birlikleri geriye püskürterek ganimet almaya koyuldular. Onlar öldürdüklerinin silâhlarını, elbiselerini, atlarını ve pek çok ganimeti alarak ülkelerine geri döndüler.⁶³ Peçenek yardımından mahrum kalan Bryennios, Aleksios Komnenos tarafından mağlup edildi ve esir olarak başkente getirildi. Nitekim bu durum Anna Komnena'da *"bunların bütün gayeleri ganimet almaktır, düşmanı mağlup etmeden önce ganimete*

63 Attaleiates, *Tarih*, s.155; Bryennios, *Tarihin Özü*, s.139.

*atılarak zaferin kazanılmasına engel oluyorlar” şeklinde dile getirilmektedir.*⁶⁴

Niképhoros Bryennios'un yenilgisinden sonra İmparator III. Niképhoros Botaneiatés'e karşı isyan çıkaran diğer bir kişi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Draç (Dyrrachium: Dalmaçya sahilleri) valisi Niképhoros Basilakios'dur. Basilakios, komşu ülkelerden (ki bunların arasında İtalya'dan gelen Franklarda vardı ve onlara bol ücret ödedi) ve idâresi altındaki her yerden bütün usûlleri deneyerek Bryennios'la savaşmak için yaptığını söyleyip asker topladı. Böylece Rumlardan, Arnavutlardan ve Bulgarlardan oluşan büyük bir güce sahip olduğuna karar verince Draç'tan ayrılarak Selanik'e doğru yola çıktı. Selanik'e ulaştığında Ayan Meclisinin üyelerinden ve halktan, Botaneiatés'in imparator seçildiğini ve Bryennios'la yaptığı savaşı kazandığını ve onun gözünü kör ettiğini öğrendi. Bunun üzerine ne yapacağına karar veremedi ancak impatora ona bağlı ve sadık olduğunu bildiren mektup gönderdi. Bu arada gizliden gizliye isyan için de hazırlandı zira yanındaki orduyu dağıtmamıştı. Ayrıca Peçeneklere haber göndererek onları kendi yanında savaşmaları için teşvik etti. İmparator ona cevap olarak saraya huzuruna çıkmak üzere gelmesini emretti ama o bu isteği yerine getirmek istemediği için erteleyip durdu. İmparator onun asıl niyetini o zaman anladı ve ipliğini pazara çıkarmak için yakın arkadaşlarından birini altın mühürle ona gönderdi. Bu fermanla ona o güne kadar sebep olduğu bütün kötü belaları bağışlamaya ve kendisine Nóbellissimos (En soylu) unvanını vermeyi önererek, bu altın mühürlü ferman ile onun için diğer makam unvanlarını ve ayrıcalıklarını güvenceye aldığını söyledi. Ne var ki Basilakios, ona önerilen ihsanları küçümsedi ve boş hayallere kapılarak reddetti. Botaneiatés, onun bu tavırlarını görünce

64 Komnena, *Alexiad*, s.30.

üzerine o sırada Batı taburlarının komutanı olan Aleksios'u *Sebastos (Saygın)* unvanı ile onurlandırarak gönderdi. Selanik yakınlarına gelen Aleksios Komnenos, Basilakios'u ağır yenilgiye uğratmakla kalmadı, yakalayarak gözlerini kör edip, İstanbul'a imparatora gönderdi. Ne yazık ki Basilakios'a bu sırada Peçenekler yardım edemediler zira o sırada onlar yoldaydılar. Basilakios'un yenildiği haberi kendilerine ulaşınca Selanik'e gitmekten vazgeçerek Bizans askerlerinin olmadığından yararlanarak Edirne'ye yöneldiler ve surların dışındaki evlere saldırdılar. Bu sırada yanlarında bulunan Kuman/Kıpçak savaşçılarının yardımıyla evleri ateşe verdiler. Bunu yapmalarının sebebi Bryennios ayaklanması sırasında Edirnelilerin onların elçilerini öldürmüş olmaları idi.⁶⁵ Bu şekilde Bizans 1078 yılında ilk defa Peçeneklerle birlikte gelen Kuman/Kıpçaklar ile de tanışmış oldu.

Bizans'ın Ortak Düşmanları: Bogomiller ve Peçenekler

Tarihler 1078'i gösterdiği sırada Bizans yine iç içlerinde oldukça karmaşık bir dönemden geçiyordu. Bilhassa Filibe ve çevresinde yaşayan Bulgar-Bogomiller devlet için büyük bir tehlike arz ediyorlardı. Maniheizm'in ana kollarından biri olan Bogomillik ya da Pavlikanlık, V. Konstantinos Kopronymos ve Ioannes Timizses tarafından Ermenistan'dan sürülen göçmenler aracılığı ile Avrupa'ya taşınmıştı. Bizans imparatorluğunda Pavlikanlığın merkezi Filibe şehri idi zira Bizans devleti bu mezhebin yayılıp gelişmesini önlemek için bu mezhebe mensûp pek çok kişiyi Bulgaristan'da iskân ettirmişti ve bunların Tuna

65 Attaleiates, *Tarih*, s.292-296'da bu isyan çok teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.155. Komnena, *Alexiad*, s.3440; Bryennios *Tarihin Özü*, s.156.

boyundan gelecek akınlara bir set olabileceklerini düşünmüştü. Ama düşündüğü gibi olmadı. Bulgaristan halkı arasında bu mezhebi tercih edenler çoğaldı ve bir birlik halinde hareket etmelerine sebep oldu. Filibeli Pavlikanlar ile onların yanında yer alan Bogomiller, Bizans ile mücadele için Peçenekleri de davet ettiler.⁶⁶ 1078–1079 yıllarında aslen bir Rum olan Leka adlı Filibeli bir Pavlikan, Peçenek başbuğlarından birisinin kızı ile evlenerek onlarla akrabalık kurdu. Ona Bulgar ve Bogomil mezhebine mensup Dobromir (Dobromeros) da katıldı. Bulundukları yer Peçeneklerin yaşadıkları Mesembria (Misivri)'ye çok yakındı ve onlarla bağlantı kurarak hem onları hemde Kuman/Kıpçakları birlikte hareket etmeye ve İstanbul yönetimine karşı kışkırtmaya başladılar. Bu kışkırtmalar imparatorluğa bağlı bölgelerde yeni bir Peçenek saldırısına yol açtı. Sofya ve Niş arasındaki yerler tahrip edildi. Leka, Sofya'da cemaatine Bizans yönetimine sadık kalmalarını öğütleyen Rum asıllı Mikhail isimli yerli bir piskoposunu öldürttü. Leka'ya bağlı Maniheist Peçeneklerin başkanı Aleksios Komnenos'un onları arkalarından dolması ve Tuna'nın ötesine çekilmeye zorlayan becerikli manevrası sayesinde durduruldu. Komnenos daha sonra hemen Filibe'ye geri döndü. Kısa bir süre sonra Niképhoros Botaneiatés, Leka ile müzakereye girerek kendisine bu hareketine son verdiği taktirde yüksek makam ile birlikte pek çok hediyenin verileceğini vaat etti. Bunun üzerine Leka anlaşılarak, İstanbul'a Dobromir ile birlikte geldi, başını eğip imparatorun huzuruna çıktı ve bunun neticesinde yüksek unvanlar ile taltif edilerek zengin hediyeler aldı. Ancak Leka'nın ordusundan bulunan Peçenekler bu anlaşmaya uymayarak akınlara devam ettiler. Bunun üzerine General Aleksios Komnenos başarılı manevralarla Peçeneklerin arkasına geçip, Trakya'yı bunlardan

66 Kurat, *Peçenekler*, s.159, Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.50.

temizledi. Bu sefer büyük bir ihtimalle Aleksios Komnenos'un imparator olmadan önce Peçeneklere karşı yaptığı son seferdir. Birçok isyanı bastıran, Anadolu ve Balkanlara dıştan saldıran boylara karşı yapılan savaşlarda büyük şöhret kazanan bu genç general çoktandır beklediği “*kayser*” unvanını alamayınca isyan ederek 1 Nisan 1081’de Bizans tahtına oturmayı başardı.⁶⁷

67 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.51; Kurat, *Peçenek*, s.155-160 arasında detaylı bilgi verilmiştir.

4. Bölüm

Sonun Başlangıcı:

Aleksios Komnenos ve Peçenekler

Aleksios Komnenos'un Sabrı ve Türk'ü Türk'e Kırdırma Planı

Bizans Devleti 1056'dan itibaren yirmialtı yıl sürecek bir iç karışıklık dönemine girmişti. Bir taraftan ardı arkası kesilmeyen taht mücadeleleri, diğer taraftan büyük çiftlik sahibi aristokların hükümete karşı düşmanca tutumları devletin zayıf düşmesine sebep olmuştu. Dışta ise hem Balkanlarda sık sık Peçenek saldırılarının görülmesi, hem de Aşağı İtalya ile Sicilya'da bir devlet kurmuş olan Normanların problem çıkartmaları yönetimi zor durumda bırakmıştı. Ayrıca bu sıralarda Marmara sahillerine kadar gelen Selçuklular da bu zor durumu ikiye katlamıştı. Öyle ki bu durum Bizans tahtının sık sık el değiştirmesine de sebep olmuştu. 1078'de tahta çıkan Niképhoros Botaniates'in hem yaşlı hem de sağlık yönünden rahatsız olması tahtta üç yıl kalmasına sebep oldu. Bu sırada büyük askerî işler başarabilecek bir komutanın Bizans tahtına geçmesi gerektiği düşüncesi ortaya atılınca, bu iş için Aleksios Komnenos kendisini biçilmiş kaftan olarak gördü. O, Anadolu'nun zengin aristokrat âilelerinden birine mensûptu ve ayrıca eski İmparator İsaak Komnenos'un da yeğeni idi. Bu özellikleri 1081 tarihinde Niképhoros'u tahttan indirmesine yetti.

Aleksios Komnenos ile Bizans İmparatorluğu yeni bir döneme girdi. Tahta çıktığında Bizans İmparatorluğu neredeyse ortadan kalkacak bir durumdaydı. Öldüğünde ise yeniden kuvvetli bir imparatorluk haline gelmişti. Bu büyük değişiklikte o dönemin önemli siyasî hadiseleri (Haçlı Seferleri) birinci derecede rol oynamakla beraber, Aleksios Komnenos'un da şüphesiz büyük bir rolü olmuştu. Aleksios Komnenos tahta geçtiğinde Bizans devletinin düşmanlarına karşı harekete geçme imkânı yok denecek kadar zayıftı. Malazgirt yenilgisinden sonra devlet içerisinde baş gösteren kargaşalıklar, taç kavgaları, Balkan yarımadasında Tuna boyundan kopup gelen Peçenek akınları, Adriyatik Denizi yönünde ilerleyen Norman kuvvetleri, halk arasında vergilerin çokluğu yüzünden artan memnuniyetsizlik ve bilhassa Anadolu'nun dörtte üçünün Türkler tarafından işgal edilmiş olması imparatorluğu tam bir çöküşün içerisine sürüklemekteydi. Aleksios hem Anadolu'dan hem de Balkanlar'dan gelen Türk saldırılarına karşı aynı anda mücadele edecek kuvvete sahip değildi. Onun için de başlangıçta önce tehlikenin büyüğü olan Peçeneklerle mücadeleye ağırlık verdi ve hemen harekete geçerek Anadolu'da kurulan Türk beylikleriyle onlarla savaşacak gücü olmadığı için birazda mecburiyetten diplomatik usûllerde münasebette bulundu.

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da başta İznik, İzmir gibi pek çok Bizans şehri Türkiye Selçuklularının eline geçti. Kısa bir süre sonra Süleyman Şah Bizans'ın iç işlerinde önemli roller oynamaya başladı. İstanbul'da tahta çıkabilmek, tahtta tutunabilmek ve dışarıdan gelen tehlikeleri durdurabilmek için Bizans büyükleri ona müracaat etmeye başladılar. Ancak 1086'da Süleyman Şah'ın vefatından sonra çeşitli Selçuklu emirleri arasında bağımsız hareket etme isteği uyandı, bu isteği uygulamaya koymaya çalışırlarken de aralarında mücadeleler yaşandı.

İznik'te Ebu'l Kâsım, İzmir'de ise Tzakhas (Τζαχας)/Çaka)¹ kendi devletlerini kurmaya çalıştılar. Bizans bu durumdan istifade etmesini bildi ve kaybettiği yerlerin hiç olmazsa bir kısmını geri almayı başardı. Aslında Balkanlar'daki Peçenekler, Aleksios Komnenos'a Anadolu'da Selçuklular ile tam bir mücadele etme ve savaşma fırsatını vermedikleri için Selçuklular, Anadolu'ya kuvvetli bir şekilde yerleştiler.²

Aleksios Komnenos tahta çıktığında Balkanlarda oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Peçenek kağanlığının merkezi Tuna boyundaki Yüz-tepe'de idi. Bazı Peçenek uruğları Slavların zorlamaları sonucu yurtlarından ayrılarak Tuna'nın batı kıyısına gelerek yerleşmişler ve Tuna boyundaki şehirlerde hakimiyeti sağlamışlardı. Kağan olarak Silistre'de Tatuş bulunuyorken, Biçina (Bitzina: Varna yakınlarında Kamçik)'da da Saça bulunuyordu. Ayrıca başka bazı şehirleri de ellerine geçirmişlerdi. Anna bu Peçenek başbuğlarının isimlerini Tatou, Khalés, Sesthlabos (Seslav) ve Satzas olarak vermekte; bunların aralarında anlaşmaya vardıklarını ve bunun üzerine bu şehirleri ele geçirdiklerini; bundan sonra Tuna'yı rahatça aşarak, komşu bölgeleri talan ettiklerini, birkaç kaleyi ele geçirdikten sonra bir süre hareketsiz kaldıklarını ve daha sonra tarımla uğraşarak "arpa ve buğday" ektiklerini belirtmektedir.³

Aleksios Komnenos'un 1083 yılında Normanlara karşı topladığı ordunun içinde çeşitli etnik unsurlar arasında Ksanta ve Kleon adlarındaki liderleri ile 2800 Pavlikan (Bogomil)'de vardı ve bunlar Normanlarla yaptığı savaşın

1 A.N. Kurat, *İzmir'in Türk Hâkimi Çaka*, İstanbul 1936, Kafesoğlu İzmir'deki bu Türk Beyinin isminin Çakan olduğunu belirtmektedir. Geniş bilgi için bk. "Selçuklu Çağındaki Türk Beyi'nin Adı: Çaka mı, Çağan mı, Çakan mı?", *İ.Ü.Tarih Dergisi*, S.34, 1984, s.55-60.

2 Kurat, *Peçenek*, s.163.

3 Komnena, *Alexiad*, s.210; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.51; Kurat, *Peçenek*, s.166.

en tehlikeli anında imparatoru savaş meydanında bırakarak, ülkelerine geri dönmüşlerdi. Zor durumda kalan Aleksios, Selçuklu Türklerinin yardımıyla savaşı kazanmış ve başkent'e dönmüştü. Geri döner-dönmez de ilk işi Pavlikanlara yaptıkları bu kallesliğin bedelini çok ağır bir şekilde cezalandırarak ödetmek olmuştur.⁴ Bu cezalar, Filibe'deki mallarının müsadere edilmesi, askerlerinin dağıtılması ve birçoklarının hapse atılması şeklinde oldu. Bu emri yerine getirmekle görevli memurun hiç acımadan gayet şiddetli bir şekilde hareket etmesi ise Pavlikanların isyan etmelerine sebep oldu. Bu emirlerden etkilenenler arasında Aleksiosos'un sarayında çalışan Travl (Traulos)⁵ isimli bir Pavlikanın kardeşi de bulunuyordu. Travl, imparator olmadan önce Aleksios tarafından hizmete alınmış, vaftiz edilmiş ve imparatoriçenin hizmetçilerinden biri ile evlendirilmişti. Pavlikanlar İstanbul'a gelerek bütün olayları birazda abartarak Tavl'e anlatınca o da Bizans'tan intikâm almaya karar verdi ve 1084 yılında gizlice saraydan kaçarak Filibe'ye geldi. Tavl, arkasında kendisine biat eden onlarca mürit buldu ve Filibe'den çok da uzakta olmayan Beliatoba/Belyatov kalesine yerleşerek 1084 yılında isyan etti. Yanındakiler ile Bizans'ın memurlarını öldürdüler, Beliatoba kalesi ve Balkan sıradağlarındaki geçitleri de işgal ederek etrafı yağmaladılar.

4 Anna babası Aleksios Komnenos'un, Normanlarla ilk defa 18 Ekim 1082 tarihinde Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'ın gönderdiği bir Türk ordusu ve Venediklilerden sağladığı orduyla beraber savaştığını ancak mağlup olmaktan kurtulamadığını söylemektedir. Bkz. *Alexiad*, s.131-150. Komnenos, daha sonra tekrar 1083 tarihinde Normanlarla yaptığı savaşı Selçuklu Türklerinin sayesinde kazanmış, Pavlikyanların önde gelenlerini ise tutuklatarak mallarına el koymuş ve sürgüne göndermiştir. *Alexiad*, s.178-180; Kurat, *Peçenekler*, s.167.

5 Kurat bu ismin eski Bulgar hakanlarından Tervel'in adına benzediğini belirterek, Bulgarlar arasında 11. Yy'a kadar eski Türkçe isimlerin muhafaza edildiğini söylemektedir. Kurat, *Peçenekler*, s.166.

Bizans idaresi bu cesur müridin sonunu getirecek çareyi bulabilirdi ama Travl onlardan önce bu çareyi buldu ve Peçenekler ile ittifak yaptı. Bu ittifakı güçlendirmek amacı ile de karısından ayrılarak Peçenek soylularından birinin kızı ile evlenip akrabalık kurdu. Artık Peçenekler Bogomil cemaatinini ve kiliselerini korumaya hazırıldılar (1086). Bu haberi alan İmparator Aleksios Komnenos işin gittikçe büyüdüğünü fark etti ve hemen Travl ile görüşmeleri başlattı. Ancak Tarvl, eski efendisinin uzlaşma isteyen sözlerini duymak istemediği gibi imparatorluğun kırmızı mürekkebi ile imzalanan Altın Yıldızlı fermanına da inanmadı. Bunun üzerine imparator o dönemin tanınmış kabiliyetli iki komutanı Pakurianos ile Branas'ı gönderdi.⁶ Batı Domestikos'u⁷ Pakourianos, Peçenekleri, Beliatoba'nın yanı başında konakladıkları, boğaz geçitlerinin güney tarafındaki çıkışta yakaladı. Ancak onların çok kalabalık olduklarını görünce, onlarla savaşa girmekten vazgeçti. Anna'ya göre bunu yapmasının sebebi "Peçeneklerle çatışmaya girip yenilgiye uğrayıp pek çok adam yitirmektense, savaşa girmeden kendi birliklerini esir de olsalar sağ olarak bırakmayı tercih etmesidir"⁸ Onun böyle düşünmesi gözü kara Branas'ın hoşuna gitmedi ve onu korkaklıkla suçladı. Başkomutan Pakourianos, ısrarlar ve korkaklıkla itham edilmesi karşısında olur demek zorunda kaldı ve tüm adamlarına silâha sarılmaları emrini verdi. Bizans askerleri savaş düzeninde yer aldıktan sonra kendisi de yan yana uzun diziler halinde sıkışık yürüyen mızraklı asker birliğinin merkezinde yer alarak, Peçeneklere saldırdılar. Peçenekler o kadar çoktular ki onların karşısında küçük bir birlik gibi kalan Bizans ordusu

6 Komnena, *Alexiad*, s.210; Aleksios bu Travel'e bağışlanma ve tam özgürlük güvencesi veren bir Altın Yıldızlı Fermanı yazdırarak göndermiştir. Komnena, *Alexiad*, s.183; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.52.

7 Beylerbeyi

8 Komnena, *Alexiad*, s.211.

vargücüyle savaşa da bir şey yapamadı ve dehşete kapılan askerlerin çoğu can verdi. Branas aldığı ölümcül yaradan hayatını kaybederken, hırsıyla dövüşüp, düşmanlarına gazapla saldıran başkomutan da atını koştururken meşe ağacına çarptı ve hemen oracıkta can verdi. Bunun üzerine Bizans askerleri savaş meydanını terk ederek kaçmaya başladılar. Bizans ordusu tam bir hezimete uğradı. Bu şekilde Aleksios'un imparator olduktan sonra Peçenekler üzerine gönderdiği ordusu ilk mağlubiyetini yaşamış oldu.⁹ Peçenekler eskisi gibi Filibe ve civarını yağmalamaya devam ettiler. İmparator da Türklerin İznik'i kuşatmış olmalarından dolayı oraya Anadolu'daki orduyu çağırarak zorunda kaldı.

Bizans İmparatoru bu yenilgiye özellikle de iki cesur komutanının ölmesine çok üzüldü. Peçenekler ise bu zaferden sonra Filibe civarında uzun süre bir hiçbir karşılık görmeden, istedikleri gibi hareket ettiler. Yine bu sıralarda Anadolu'daki Selçuklu beyleri birbirleriyle uğraşmaktaydılar. Aleksios Komnenos bu fırsattan istifade ederek İznik üzerine geçirdiği kuvvetlerini Beliotaba kalesi yakınındaki mağlubiyetin bir anlamda rövanşını almak üzere Rumeli tarafına geçirmeyi düşündü ve bunu uygulamaya koymak üzere de İznik'e gönderilen ve aslen bir Türk olan Tatikios¹⁰ (Tatik)'i geri çağırdı (1087). İmparator Tatikios'a yeterince para vererek Edirne'ye gönderdi ve kendisinden bu para ile hem askerlerin yıllık ücretlerini ödemesini hem de yeni askerî birlikler oluşturmalarını istedi. Bununla da yetinmeyen Aleksios, bu sırada İtalya Normanlarından Bizans'ın hizmetine girmiş olan Konstantinos Humberopoulos'un (Humbert'in oğlu) da Kyzikos'ta

9 Komnena, *Alexiad*, s.210-211; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.53.

10 Bu komutanın Türk asıllı olduğu, Aleskios Konneos'un en güvendiği komutanlarından biri ve yakın dostu olduğu bilinmektedir. I.Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Komutanı)", *Belleten*, C.LXVII, S.248, 2003 Nisan, s.93-110.

(Kizikos: Erdel yakınlarında) bir garnizon bırakarak derhal diğer komutanlar ve Lâtinlerden oluşan ücretli askerleriyle Tatikios'a yardıma gitmelerini sağladı. Tatikios onların yanına gelmesiyle yeterince güçlendiğini düşündü ve Peçeneklerin üzerine yürüdü. Filibe yakınlarına geldiğinde, ordugâhını Blisnium (Blisnos)'dan geçen çayın kıyısında kurdurdu. O sırada kendilerine erzak temin etmek üzere giden Peçeneklerin bol ganimet ve tutsaklarla akından dönmekte olduklarını görünce, ordu ağırlıklarının sipperlerin içine henüz getirilmediklerine bakmadan askerlerinden önemli bir birliği ayırarak Peçeneklerin üzerine gönderdi. Kendisi de silâhını kuşanarak herkesin zırhlarını giymesini emretti. Arkasından, askerlerini saf saf dizip, öncü birliklerinin çıkışıları izlemeye başladı. Ganimet ve esirlere sahip Peçeneklerin asıl merkezleri olan Meriç kıyısındaki kamplarına gittiklerini görünce, birliklerini ikiye ayırdı ve her ikisine de hücumla geçmeleri emrini verdi. Emir başarı ile uygulandı ve Peçeneklerin büyük bir kısmı Bizans askerleri tarafından öldürüldü. Bir kısmı ise kaçmayı başardı. Tatikios böylece büyük bir zafer kazanarak Filibe'ye döndü.¹¹

Tatikios Filibe'ye döndüğünde yendiği Peçeneklerin kendilerine erzak bulmaya giden Peçenekler olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Peçeneklere son darbeyi vurmak üzere yeni bir saldırıyı nasıl ve nerede gerçekleştirebileceğini düşünmeye başladı. Bu arada nerede olduklarını öğrenmek üzere de öncü keşif birliği gönderdi. Keşif birliği geri döndüğünde Peçeneklerin büyük bir kısmının Belia-toba çevresinde bulunduklarını ve oraları yağmaladıklarını söyledi. Tatikios, sayılarını tam tespit edemesede bu kalabalık Peçenek ordusu ile savaşa girmenin Bizans ordusu için intihar olacağını anlamıştı o yüzden kendisine saldırılarını beklemeyi daha uygun buldu. Aslında böyle yapmak zorunda kalmıştı zira kendisinin yeterli gücü yoktu.

11 Komnena, *Alexiad*, s.211; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.53-54.

Çok geçmeden Peçeneklerin üzerlerine doğru geldikleri ve çok yakınlarında bulundukları bilgisini aldı. Tatikios hiç zaman kaybetmeden Meriç'i aşp, savaş düzenini aldı. Karşısında bozkır atlılarının oluşturduğu korkunç kalabalığı gördü. Bir tarafta kabarık sancakları, güneş ışınlarını yansıtan parlak zırhları ve omuzlukları ile Bizans ordusu, diğer tarafta emsalsiz kalabalıklığı ve atlarının akıl almaz hızı ile korku salan Peçenek ordusu. Her iki ordu birbirlerine karşı durdular. Görünüşte, savaşmaya can atıyorlar gibi görünselerde gerçekte her iki ordu birbirinin gücünden korktu ve savaşa girmekten çekindi. Bizans, Peçeneklerin çok oluşundan; Peçeneklerde Rumların hepsinin silâhlı ve zırhlara bürünmüş olmalarından çekinerek saldırıya geçmediler. Sadece Lâtinler ve Humbertopoulos ile savaş aşkı ile yandılar ve "dişlerini ve kılıçlarını" bileyip ileri doğru atıldılarsa da Taktikios, bu durumda cesaret göstermekten çok dirayetli davranmak gerektiği bilinci ile onları durdurdu. Bu şekilde her iki tarafta gün boyunca ilk adımı karşı taraf atsın diye bekledi, hiç kimse aradaki boş alana atını sürmeye yanaşmadı ve sonunda güneş batarken her iki orduda kendi karargâhına geri döndü. İki gün boyunca aynı durum tekrarlandı. Üçüncü günün şafağında bu yorucu eziyete daha fazla dayanmak istemeyen Peçenekler gün ağarırken geri çekilip Balkan geçitlerine doğru yöneldiler. Tatikios bu geri dönüşü öğrenince hemen Peçeneklerin arkasından gidilmesini emretti. Ancak çoğu piyade olan Bizans askerlerinin atlı Peçeneklere yetişmesi mümkün olamadı Anna bu takibi şu atasözü ile açıklamaktadır: *"Yaya atlı ile dostluk edemez"*. Bizans Peçenekleri bulacağını ümit ettiği Sidera (Demir Kapı) tepeliğine geldiğinde onlardan bir iz dahi bulamadı. Tatikios, Filibe çevresinde sadece Lâtinleri bırakıp Edirne'ye döndü ve burada askerlerinin çoğunu evlerine göndererek kendisi de bir birlikte İstanbul'a geri döndü. Bu sefer sonunda hiç olmazsa Filibe ve çevresi Peçenek akınlarından

kurtarılmış oldu. Bütün bunlar büyük bir ihtimalle 1086 yılının sonbaharında yaşandı.¹²

Macarlarla Aynı Hedefte Buluşma

1087 yılı başları Bizans devleti için hiç de iyi olmayacak birtakım gelişmelere sahne oluyordu. Balkanlarda isyan bayrağını açan Travl'e yardım eden Peçenekler başbuğları Çelgü'nün idâresinde; kuzenleri Géza ile Vladislav tarafından 1074 yılında tahtan indirilen Macar Kralı Andrey'in oğlu Kral Soloman'a yardım etmek üzere Kuman/Kıpçaklarla beraber Bizans'a karşı harekete geçtiler. Bu ordu 80.000 kişiden oluşmuştu. Bunlar Makedonya'yı kapsıp kavurdular ve hiçbir yerde karşılık görmeden Edirne önlerinden geçtiler. Bu korkunç sel, Meriç Nehri vadisini doldurdu ve buradan Marmara Denizine doğru indi. Köy ve kasabalardaki halk korku ve dehşet içerisinde güvenle sığınabilecekleri yer bulma düşüncesi ile müstahkem şehirlere koştu. Tabii bu boş bir ümit olarak kaldı şehirlerde köyler gibi yağma ve tahrip edildi. Peçenekler, Marmara Denizi kenarındaki Tekirdağ'dan bir günlük uzaklıkta bulunan Chariopolis, Hairupol'u (Hayrabolu) ele geçirdiler. Yine Hayrabolu civarındaki şehir ve köyleri tahrip ettikten sonra Skoteinon diye bilinen yere gelerek kamp kurdular. Buraya geldiklerinde Bizas'ın varlığını görebildiler. Aleksios Komnenos bunlara karşı Nikolaos Maurokatakalon adlı generalin idâresinde bir ordu gönderdi. Bu ordu korunaklı olduğunu düşünerek Pamphylon (Dime-toka ile Tekirdağ arasında bir kasaba) denilen yere gelerek hisarı ele geçirip karargâhını kurdu. Ancak herkesin korku içerisinde önlerinden kaçtığı Peçenekler ve Kuman/Kıpçakların yaklaşmaları üzerine burayı terk ederek küçük

12 Kommena, *Alexiad*, s.211-212; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.54-55; Kurat, *Peçenek*, s.168-169. Demirkent, bu tarihin 1087 yılı olması gerektiğini İbnü'l Esir'deki bilgilere dayanarak ileri sürmektedir. *Tatıkios*, s.99.

bir şehir olan Kule (Hisar boyunda)'ye gitmek zorunda kaldı. Kendilerinden daha fazla bir kuvvete sahip Bizans karşısında Peçenekler, sürekli önlerinden çekilen bir taktik izlediler. Ancak bu çekiliş sırasında da onları sürekli kontrol ettiler. Öyle ki bir sabah ansızın Peçenek başbuğu Çelgü, kuvvetleri ile Bizans ordusunun karşısında yerini aldı. Bizans başkomutanı Maurokatakalon, yanına adamlarını alarak bulunduğu ovanın arkasındaki tepeye çıktı ve durum değerlendirmesi yaptı. Bunu müteakip, karar-gâha dönerek, adamlarına Peçeneklerle savaşıp-savaşmayacaklarını sordu, onların sayıca çok olduklarını, bu durum karşısında mağlup olmalarının daha büyük bir ihtimal olduğunu ve bu yüzden savaşmamaları gerektiğini söyledi. Ancak adamları ile askerî birliktekilerin çoğu savaşılmasından yana tavır sergilediler. Bunun üzerine başkomutan savaşmaya karar verdi ve derhal askerin savaşa hazırlanmasını emretti. Onun bu cesur kararı hiç bekenmedik parlak bir başarı ile taçlandı. Peçenekler bozguna uğratıldılar. Başbuğ Çelgü ile Solomon da ölenler arasında idi. Peçeneklerin çoğu öldürüldü, kalanlar kaçtı ise de onların da çoğu düştükleri Hayrabolu çayında boğularak can verdiler. Zaferi göğüsleyen Bizans kuvvetleri yakalanmaları zor olan Peçeneklerin peşine düşmek yerine, göstermiş oldukları kahramanlıkları için hak etmiş oldukları ödüllerini almak üzere başkentini yolunu tuttular.¹³

13 Vasilevskiy ölenler arasında Macar Kralının da olduğunu söylemektedir. Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.56, Kurat'ta aynı görüştedir. *Peçenek* s.171: Bu hadiseyi bir de Anna'dan dinleyelim: "1087 yılının baharında Peçenek ordusuna komuta eden Tzelgou (Çelgü) hem Sarmat (Uz/Oğuzlar veya Kuman/Kıpçak)'dan, hem Peçeneklerden hemde Soloman (Macaristanın 1074'de tahtan düşürülen Kralı) adlı birinin komutasında önemli bir Dakialar (Macarlar) birliğinden oluşan yaklaşık 80.000 kişilik güçlü bir ordu ile Tuna'nın yukarı vadisini aştı; sonra Khariopolis (Hayrabolu) yöresindeki kentleri talan etmeye koyuldu. Hayrabolu'nun kendisini de vurdu ve pek çok ganimet elde ettikten sonra, Skotinos denilen bir yerde ordugâh kurdu. Bu haber gelince, Nikolaos Maurokatakalon ve adını yerlisi olduğu

Böylece 1087 yılı ilkbaharında yapılan Peçenek seferi Bizanslıların zaferiyle neticelenmiş oldu. Ancak Bizans tedbiri elden bırakmadı ve imparator batı illeri valisi olan kardeşi Andrian Komnenos'u bir ordunun başında Trakya'ya gönderdi.¹⁴

Bu arada Urfalı Mateos, Tuna denilen büyük nehrin öte tarafındaki batı memleketlerinde kargaşalık çıktığını, Padzinagların Roma imparatoru Aleksios'a karşı şiddetli bir savaş açtıklarını, Peçenek başbuğunun Romalıları mağlup ederek Roma askerlerini tâkip ettiklerini, merhametsizce kılıçtan geçirdiklerini belirterek şöyle devam etmektedir: "İmparator Aleksios çok az sayıda askerle beraber İstanbul'a kaçtı, birkaç gün sonra hazinesini açtı ve

yöreden alan Bempetziôtès (Fırat boyunda?), Pamphylon (Dimetoka ile Tekirdağ arasındaki günümüzdeki Susuz Müsellim?)'u birlikte işgal ettiler. Ancak, komşu bölgeler köylülerinin müthiş bir korkuya kapılmış olarak hisarlara, kalelere sığındığını görünce, bu Pamphylon denen yeri bırakıp, bütün orduları ile Koulè (Hisar Köyü) kasabasına geçtiler. Peçenekler onların ardı sıra gelip Rum ordusunu bozuk çaldığını – asker ağzında böyle deniyor – gördükleri zaman, daha yakına sokuldular ve deyiş yerinde ise, Rum ordusunun izini sürmeye koyuldular. Güneş artık pırıldamağa başlamışken Tzelgou, Maurokatakalon'la çatışmaya girmek amacıyla, birliklerini saflar halinde dizdi. O ise yanında birkaç subayla, barbar güçlerini gözlemlemek üzere, ovaya egemen bir doruğa tırmandı. Aslında savaşa girmek için can attığı halde, Peçeneklerin kalabalıklığını görünce bu işi ertelemeye karar verdi; çünkü anlamıştı ki Rum ordusu barbar güçlerinin en küçük bir bölümüne bile denk değildi. Dönüşünde yine de tüm ordunun subayları ve İdannah'sın kendisi ile birlikte Peçeneklere saldırmak gerekiyor mu konusunu gözden geçirdi. Diğerleri onu böyle yönlerdiği ve kendisi de buna eğilimli olduğu için, birliklerini üç bölüme ayırdı, borazanın saldırı işareti çalması komutunu verdi ve barbarlarla çatışmaya girdi. Bu çatışmada pek çok Peçenek yaralanıp yere yıkıldı, öldürülenler de daha az sayıda değildi; Tzelgou'nun kendisi, yiğitçe çarpıştıktan ve tüm safları karıştırdıktan sonra, ölümcül bir yara aldı ve can verdi. (Düşmanın sağ kalanlarının) Çoğunluğu, kaçarken Skotinos denen yer ile Koulè arasında akan çaya (Hayrabolu çayı) düştü ve birbirlerini çiğneyerek boğuldu. Peçeneklere karşı bu parlak yenilgiyi elde ettikten sonra, imparatorun birlikleri başkente döndüler. *Alexiad*, s.214.

14 Komnena, *Alexiad*, s.213-214.

evvelkinden çok daha büyük bir ordu teşkil etti. Peçenek başbuğu bütün ordusu ile milletin başında olduğu halde Grek İmparatorluğunu zaptetmek niyetiyle İstanbul'a karşı yürüdü. O, 600.000 teçhizatlı asker, bütün milleti ve oğulları ile beraber yürüdü. Onların yaklaştığını haber alan Aleksios, bütün Hristiyanlarla birlikte Tanrı'ya dúa ettiler. Bu (27 Şubat 1089-26 Şubat 1090) tarihi idi. İmparator, Romalı, Ermeni ve Bulgarlardan müteşekkil 300.000 kişilik orudusuyla beraber Peçenek askerlerine karşı çıktı. İki hükümdar karşılaştıkça şiddetli bir muharebeye tutuştular. Hepsisi de okçu asker olan Peçenekler, arabaların üzerinden hayret edilecek surette cesaret ve metanetle savaştılar. İmparator Aleksios'un emri üzerine Romalılar arabalarını tutuşturup yaktılar. Bu tedbir sayesinde imparator Peçenekleri mağlup etti. Onlar kaçmaya mecbur kaldılar. Tâkip edilerek kılıçtan geçirildiler. Peçenek başbuğu öldürüldü, oğulları ile kadınlarda dâhil askerleri ortadan kaldırıldılar. Aleksios bu zaferden sonra çok sayıda esir ve bol ganimetle İstanbul'a döndü". Aslında Urfalı Mateos, burada olayları birbirine karıştırmaktadır.¹⁵ Verdiği bilgiler karışık olmakla beraber 1083-1096 yılları arasında 13 yıl süren savaşların genel bir özettir.

Mücadele ve Saldırıya Devam

Peçenekler, Makedonya ve Filibe'den böyle uzaklaştırılınca geri çekilip Balkan sıradağlarını aşarak Tuna kıyılarına gidip oraya yerleştiler. Tabii bu durum Anna'da şöyle ifade edilmektedir: *"bizim arazimizi sanki kendilerinin imiş gibi utanmazca sömürüp kullanmayı sürdürdüler"*.¹⁶ Aslında Peçeneklerin bu topraklara gelmeleri bir mecburiyetten kaynaklanmıştı ama bunun arkasında intikâm ateşi

15 Urfalı Mateos Vekayi-namesi, s.174-175.

16 Komnena, Alexiad, s.214; Vasilevskiy, Vizantiya i Peçenegi, s.58.

de vardı. İmparator Aleksios Komnenos haberi alınca Peçeneklerin Bizans devleti sınırları içinde yerleşmelerinin onlar için yine büyük bir tehlike arzedeceğini, akınlarını sürdüreceklerini gösterdiğini bildiği için korkmuştu. Bu yüzden Aleksios Komneos Peçenek boylarından bazılarına hediyeler, altın ve gümüş para göndererek aralarına nifak sokmak istedi ancak başarılı olamadı. Onlar birlikte hareket ederek daha çok ganimet ve esir almayı düşünmüşlerdi. Bizans, Peçenekleri hediyelerle ikna edemeyeceğini anlayınca, bu defa onları Tuna boylarından tamamen kovmak için harekete geçti. Özellikle 1087 baharında onlara karşı alınan büyük başarı İmparator Aleksios'u bu istenmeyen misafirleri kovmak, mümkünse imparatorluk arazisinden atmak fikrini uygulamak üzere harekete geçmeye itti. Bir yıl sonra 1088 yılının haziran ayında Peçeneklere kesin bir darbe vurmak üzere yollara düştü. İmparator, bizzat kendisi büyük bir ordu ile önce Edirne'ye, oradan da Diampolis (Yambolu/Yanbolu) ile Goloé arasında Balkan sıradağlarının güney eteğinde Lardea (Demir Kapı)'dan fazla uzakta olmayan bir bölgeye giderek karargâhını kurdu. Avrupa'da sahip olduğu bütün askeri kuvvetlerinin toplanmasına zaman tanımak için burada kırk gün kaldı. Daha sonra ordusunu ikiye ayırdı ve ayırdığı birliğin başına Geörgios Euphorbénos'u komutan olarak atayarak, ona Karadeniz kıyısına giderek deniz yolundan Silistre'ye geçmesini emretti.

İmparator, Bizans'ın Karadeniz'deki donanmasını Tuna'ya göndererek, Silistre'ye gönderilen kuvvetle birlikte hareket etmesini kararlaştırdı. Bu kuvvetler Peçenekleri arkalarından tehdit ederek, onların Tuna'yı geçmelerine engel olacaktı. İmparator da Balkanları geçip Peçeneklerin asıl kuvvetlerini imha edecekti. Seferin planını dikkatlice düşünüp bu şekilde yaptı. Yeteri kadar güçlü olduğunu hissedince de boğazları aşip Peçeneklere karşı bir

harekâta girişmenin doğru olup olmayacağını komutanlarıyla istişare etti. Ona göre “Peçeneklere hiç durup dinlenme fırsatı verilmemeliydi”. Onu bu görüşe götüren Peçeneklerin akınlarının dört mevsim boyunca olmasıydı. Ayrıca bir tedbir olarak onların aralarına nifak sokarak bölünmeye zorlamak için uğraştı. Ancak Peçenekler birbirlerine o kadar bağlı kaldılar ki Bizans’ın düzenlediği tezgâhların hep sonuçsuz kalmasını sağladılar. Tek bir kişi bile gizlice olsun, imparatorun tarafına geçmedi.

Peçeneklere esir düştüklerinde imparatorun 40.000 sikke kurtuluş parası ödeyerek geri aldığı yaşlı ve kör Niképhoros Bryennios ile Grégorios Maurokatakaldon, bu plana karşı çıkarak onun Peçeneklerle Paristrion yöresinde (Tuna boyu) çatışmaya girme düşüncesini desteklemediler. Tam tersi Georgios Palailogos, Nikolaos Maurokatakaldon ile aralarında oldukça fazla ateşli gencin ve generalin de (ki bunların arasında Roman Diogenes’in Niképhoros ile Leon adlı iki oğlu da vardı) bulunduğu bir grup, Haimos/Balkan Dağları boğazını aşıp Peçeneklerle Paristrion’da savaş yapmaları için imparatora baskı yaptılar. İmparator sonunda Peçenekler üzerine yürümek için Balkan Dağlarına doğru harekete geçilmesi emrini verdi. Anna, özellikle Bryennios’un, imparatoru bu seferden vazgeçirmek için çok gayret gösterdiğini, başaramayınca: “Bilesin ki, imparator, Balkan Dağlarını geçtiğin taktirde atların arasında en çabuk koşanının hangisi olduğunu öğrenmiş olacaksın” dediğini, ona bu sözleri ile neyi kastettiği sorulduğunda da “hepiniz kaçarken ne demek istediğimi anlayacaksınız” dediğini kaydetmektedir.¹⁷ Aslında Bryennios’u karşı çıkmaya iten sebep 811 yılında İmparator Niképhoros’un Bulgar hükümdarı Krum/Kurum Han tarafından Balkan geçitinde imha edilmiş olması ile bunun Bizans’ın üzerinde derin izler bırakmış olmasıdır. Zira bu

17 Komnena, *Alexiad*, s.214-216.

hadiseden sonra buralarda savaşmak hayra yorulmamıştır. Ancak, imparator muhaliflere kulak asmadı ve planladığı gibi Lardea'yı arkada bırakarak Balkanları aşmaya hazırlandı.¹⁸

Geörgios Euphorbénos'un idaresindeki Bizanslıların yaklaştıkları haberi Peçenekler üzerinde iyi bir etki yaptı zira Bizanslıların o sıralar kendilerine karşı bir sefer düzeneceklerini düşünmüyorlar, o yüzden de topraklarında gayet rahat ama dağınık bir şekilde yaşıyorlardı. Bir taraftan Geörgios Euphorbénos'un büyük bir deniz gücü ile Tuna'dan; diğer taraftan imparatorun karadan güçlü bir ordu ile üzerlerine yürümekte olduklarını öğrenince, sıkıştırıldıklarını anladılar ve her iki tarafla birden çarpışmaya girmenin imkânsız olduğunu görerek tehlikeyi bertaraf etmek üzere çâreler aramaya başladılar ve sonunda yeri geldiğinde tehditkâr konuşacak yeri geldiğinde de barış şartlarının neler olduğunu soracak 150 kişilik bir elçilik kurulu göndermeye karar verdiler.¹⁹ Bu heyet bizzat imparatorun kendisi ile görüştü. Başlangıçta mütevazı bir boyun eğme ile başlayıp, arsızlığa giden bir siyaset takip etmeleri imparatora inandırıcı gelmedi. Elçiler imparatora kendileri ile eğer barış yaparsa, istediği zaman kendisine 30.000 atlı göndereceklerine dair söz verdiler ama tekliflerini kabul etmezse hücumla geçeceklerini de bildirdiler. Aslında imparator, Peçeneklerin gerçekten barış istediklerini düşünemedi. Bu 150 Peçenek elçisinin gönderilmesini hem korkaklıklarına yordu hem de sinsî bir savaş hilesi olarak gördü. Bu şartlarda bir barış yapılması bunların kibirli cesaretlerini güçlendirecekti, ayrıca bu

18 Runciman, *A History*, s.56.

19 Alexiad'i tercüme eden B. Umar dipotta elçilerin imparator Goloé'de iken yanına geliş tarihlerini 1 Ağustos 1087 günü olduğunu, güneş tutulması olayı sayesinde, hesaplanabilmişti demektedir. Oysa Vasilevskiy güneş tutulmasının 20 Temmuz 1088'de olduğu görüşündedir. Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.59.

barışın kırılgan olacağı belli idi. Bizans hali hazırda kendisini küçük görmeyi alışkanlık haline getiren Peçenekler arasında kendine riayetkâr bir saygınlık oluşturmak zorunda idi. Bu nedenle Aleksios, gayet akla yatkın bir düşünce ile tekliflerini geri çevirdi. Ancak bu yetmezdi. Elçileri tutuklamak için bahane aramaya başladı ve çok geçmeden de bu bahane Aleksios'un üstün zekâsı ile bulundu. Gökyüzünün de Rumları korumakta olduğunu ve onların imparatoruna ilahi bir işaret göndererek ona en vahşi ulusun elçilerinin bile dokunulmazlığını koruyan uluslararası gelenekleri ihlal edebileceği konusunda yetki verildiğini göstermek istedi. Peçenek heyeti ile görüştüğü sırada (20 Temmuz 1088) Nikolaos adlı kâtiplerinden biri yanına sokularak çok alçak sesle kulağına: "biraz sonra, güneş tutulması olacağını bu yüzden beklemesi gerektiğini" söyledi. İmparator inanmadığını söyleyince doğru olduğunu yeminle tekrar etti. O zaman zeki Aleksios Peçenekler'e döndü: "Ben kararı Tanrı'ya bıraktım; eğer kısa süre içinde herhangi bir gök olayı ile işaret verilirse, bu bilersiniz ki, güvenmediğim kurulunuzun barış önerilerinde içten ve samimi olmadığı anlamına gelecektir. Onları geri çevirmem, yerinde olmuştur aksi olursa ben kuşku larımın yersiz olduğuna inanacağım" dedi. İki saat geçmeden güneş tutulması oldu ve Peçenekler hayretler içerisinde kaldılar. İmparator onları León Nikerités'e teslim ederek muhafız birliği ile sıkı koruma altında başkente götürmelerini emretti. León Nikerités büyük bir hevesle, İstanbul'a doğru yola çıktı ama özgürlüklerine yeniden kavuşmaktan başka şey düşünmeyen Peçenekler, daha Küçük Nikaia'ya (Havsa kasabası) vardıklarında, kendilerini gözetleyen muhafızların gevşekliklerinden yararlanarak, hepsini kılıçtan geçirdiler ve soydaşlarının yanına gittiler. Bu durumdan kurtulmayı başaran Nikerités

yanındaki diğer üç kişiyle birlikte, Goloé'deki imparatorun yanına dönerek olup bitenleri anlattı.²⁰

İmparator durumu öğrenince daha çabuk hareket etmesi gerektiğini düşündü. Çünkü elçiler döndüklerinde olup bitenleri bütün Peçeneklere anlatacaklar ve onlarda hep beraber hareket ederek üzerine saldıracaklardı. Bu yüzden Bizans ordusu daha erken hareket etmeli idi. İki günlük bir yürüyüşten sonra Balkanları Demir Kapı'dan geçerek Tuna'ya dökülen Biçina Nehri boyunca ilerleyerek kamp kurdu Burada Simeon tepesi denilen ve yerliler tarafından da "Skitlerin müşavere evi" diye de bilinen bir tepeyi ele geçirdi. Ancak bu tepe ve çevresi savaşmak için hiç de müsait değildi ve bu yüzden daha ileri gitmemeye karar verdi. Nihayet Silistre'in güneyindeki eski Bulgar şehri Pliska'ya gelindi ancak burada da kampın yeri çok tehlikeli idi çünkü etrafta Peçenek atlıları dolaşıyordu. Erzak tedarik etmek için kamptan biraz uzaklaşan Bizans askerleri bir daha geri dönmüyorlardı.²¹ Ertesi gün, imparator, Silistre'ye yaklaşık 24 km uzaklıktan akan çayın yanına gelerek ordu ağırlıklarını indirip, karargâhını kurdu. Peçenekler Bizanslıların bütün hareketlerini dikkatle tâkip ederek, hücum için en uygun fırsatı beklediler. Nihayet Bizans'ın hiç beklemediği bir sırada nehrin öteki yakasında bulunan gözü pek Peçenek süvarileri uçar gibi imparatorun çadırına kadar dörtlüce ilerlediler ve öyle korkunç bir telaş ve kargaşaya sebep oldular ki, İmparatorun otağı devrildi ve bu kötü bir işaret olarak görüldü. Hafif silâhlı askerlerden birçoğunu öldürüp, gözüpek savaşan birkaç Pavlikanı da tutsak alarak hızlı bir şekilde geri döndüler. Bunun üzerine orduda büyük bir gürültü ile kargaşa çıktı. İmparator atına binerek hemen duruma

20 Komnena, *Alexiad*, s.214- 217; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.59.

21 Komnena, *Alexiad*, s.218.

hâkim oldu ve askerlerini düzene sokarak yerini değiştirdi ve Silistre yakınlarına gitti.²²

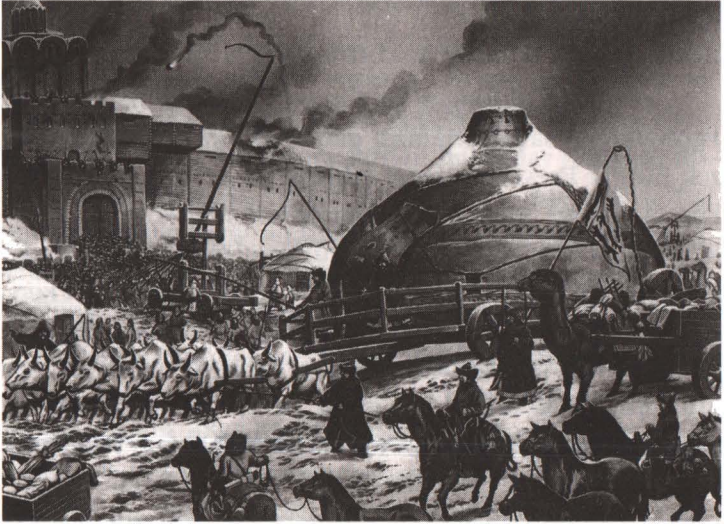
Peçeneklerin Doyumsuzluğu ve Sona Giden Başlangıç: Silistre Kuşatması

İmparator Aleksios, başarılı olmak istiyorsa önemli bir mevkide bulunan Silistre'yi mutlaka alması gerektiğini biliyordu. Şehirde bu sırada bütün Peçenek boyları ve başbuğları üzerinde hakimiyet sağlayan Kağan Tatuş hâkimiyet sürüyordu. Tatuş, Aleksios'un üzerlerine geldiğini öğrenince Kuman/Kıpçaklar yardımını sağlamak üzere şehirden ayrıldı ve vedalaşırken de: *"Kuşkum yok, imparator mutlaka şehri kuşatacak. Onun ordusuyla ovaya yayıldığını görür görmez, hemen ovaya egemen tepeyi ele geçirin; çünkü orası üstünlüğün kurulacağı mevzidir. Orada kalın böylece imparator şehri rahatca kuşatamayacaktır. Ayrıca sizin ona zarar verebileceğinizden çekinerek, arkasında ne olup bittiği ile uğraşmak zorunda kalacaktır. Sizde, gece gündüz ona vur-kaç saldırısı yapacak askerler gönderin"*²³ dedi.

Bu sırada Peçenekler ile Kuman/Kıpçaklar arasındaki münasebetin gayet dostâne geliştiğini görüyoruz bunda Kuman/Kıpçakların daha sonraları adları ile anılacak olan Deşt-i Kıpçak topraklarına gelirken Peçeneklerin ezeli düşmanları olan Uzlari kovmaları büyük bir rol oynamıştı. Bizanslılar kısa bir süre sonra şehrin surlarını delerek içeriye girdiler. Şehir kuşatıldı ve açılan bir gedikten, Aleksios, tüm ordusuyla içeri girmeyi başardı. Ancak içeride olan iki kaleyi bir türlü ele geçiremedi. Bunun da sebebi yukarıda belirttiğimiz gibi Tatuş'un Kuman/Kıpçaklara giderken adamlarına şehir hisarının arkasında bulunan tepenin işgal edilmesini ve buradan devamlı Bizanslılar

22 Komnena, *Alexiad*, s.218; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.60.

23 Komnena, *Alexiad*, s.219.

Silistre kuşatması temsili rekonstrüksiyon²⁴

üzerine hücumlar yapılmasını emretmiş olmasıdır. Peçenekler bu emre göre hareket ederek gece gündüz saldırıları ile Bizans ordusunu çok zor bir duruma soktular ki biraz sonra göreceğimiz üzere bu da Bizans'ı muhasaradan vazgeçirtti. Ayrıca bunda Peçeneklerin Bizans ordusunun etrafında dolanarak hayvanlarına ot bulmak için kafileden uzaklaşan küçük birlikleri ele geçirip bir kısmını öldürüp bir kısmını esir almaları da etkili oldu.

İmparator, Peçeneklerin sürekli saldırıları karşısında bir şey yapamayacağını anlayarak iç kalenin kuşatılmasına son verdi ve hisardan dışarı çıkarak, Tuna'nın yanıbaşındaki bir akarsuyun kenarında ordugâhını kurdu; yani bu Bizans'ın geri çekilmesi anlamına geliyordu. Ancak donanmasına da güvendiği için Tuna kıyısından fazla uzaklaşmadı, bu donanma ona bir saldırı anında veya geri çekilme sırasında fayda sağlayabilirdi. Çekilmenin nasıl yapılacağını görüşmek üzere adamlarını müzakere etmek

24 <https://yandex.com.tr/> adresinden alınmıştır.

için çağırdı. Müzakerede geri çekilmenin yanı sıra Peçeneklere tekrar saldırıp-saldırmayacaklarını da tartıştılar.

Georgios Palailogos ile Grégorios Maurokatakaldn, Peçeneklerle savaşılmaması gerektiği görüşünde birleşerek Büyük Preslav'ın işgal edilmesini tavsiye ettiler. Sebep olarak da "eğer Peçenekler onları silâhlanmış bir şekilde yürüyüşe geçtiklerini görürlerse, onlara saldırıya cesaret edemeyecekler, ederlerse de atları ve arabaları kendilerine siper olarak tutabileceklerini" söylediler. Maurokatakaldn'un görüşüne katılanlar, "Hisara sığınırsak her gün onlara pusular düzenleyip, üzerlerine çullanıp, sürekli kayıplar verdiririz. Böylece de onları, hayvanlarına yem bulmak ya da kendilerine yiyecek sağlamak için ordugâhlarından ayırlamaz hâle getiririz" diyerek desteklediler. Ancak bu görüşe katılmayan eski imparator Diogenés'in oğulları, Niképhoros ile León, atlarından yere sıçradılar, hayvanlarının dizgin koşumunu çıkardılar ve sağrılarına bir şaplak vurarak onları buğday (arpa) tarlasının içine daldırıp: "Hiç korkma, imparator! Biz kılıçlarımızı çekeceğiz ve düşmanı parça parça edeceğiz"dediler.²⁵

Bazılarının Tuna boyuna giderek donanma ile hareket etmeyi teklif etmelerine karşılık, Komutan Maurokatakaldn'un Balkan geçitlerindeki Büyük Preslav'i işgal etme teklifinin daha doğru olduğuna karar veren Aleksios, orduya Balkanlara doğru çekilmesi emrini verdi zira Peçeneklerin ana merkezleri Veliki Preslav şehrinin güneyine düşen Yüz-tepe idi ki burası tepelik bir bölge idi.

Anna'ya göre "tehlikeye atılmanın zevki uğruna saldırıya geçmeyi yeğlemesi doğasına uygun olan imparator, kendisini bundan geri tutmak isteyenlerin gerekçelerine hiç değer vermedi ve gerek imparatorluk otağını gerek ordu ağırlıklarını Georgios Koutmomités'e emanet

edip, bunları Betrin'e yolladı"demektedir.²⁶ Onun bu sözlerine göre Aleksios, geri çekilmeyi kendisine yedirememiş ve tekrar denemeye karar vermişti. Ancak unuttuğu veya yazmadığı bir şey vardı. O da Peçeneklerin Bizans karagâhında alınan bütün kararlardan haberdar olmaları idi. Peçenekler daha Silistre'nin muhasarası kalkınca derhal tüm güçleriyle karşı saldırıya geçmek üzere hazırlanmışlardı. Bizans ordusu istemeye istemeye bir meydan muharebesi yapmak mecburiyetinde kalmıştı.

Aleksios Komnenos, Peçeneklerin saldıracaklarını anlayınca hemen gerekli tedbirlerin alınmasını emretti. İlk önce ordunun ağırlıklarını taşıyan ve "uğluk" adı verilen nakliye kısmı, imparatorun eşyaları ile Betrin mevkiine, Balkan geçidine yakın bir yere gönderildi. Adamlarına, o gece ne pahasına olursa olsun ışık (mum) ve ateş yakmamalarını ve gün ışıyana kadar hazır durumda, at başında beklemelerini emretti. Gün ağarınca, ordugâhından çıktı, ordusunu taburlara ayırdı, onları saf saf, savaş düzeninde sıraladı ve orduya bir geçit töreni yaptırdı. O sırada Lâtinlere ve yakın akrabalarına komuta eden Rumeli Beylerbeyi olarak atadığı kardeşi Adrianos'un bulunduğu birliği merkeze çekerek onların tam ortasına geçti. Sol kanada kızkardeşinin eşi Kayser Niképhoros Melissenos'un komutasındaki birlikleri; sağ kanada ise Kastamonita (Kastamonulu) ile Tatikios'un komutasındaki birlikleri yerleştirdi. Müttefik ücretli askerlerin başında her ikiside Uz olan olan Ouzas (Uzan) ile Karatzasv (Karaca, Karaça) bulunuyorlardı. İmparator ayrıca aralarında, eski imparator Romanos Diogenés'in iki oğlu, Nikolaos Maurokatalòn, İoannakés Varyaglarının komutanı Nampités ile uşağı Goulés'in bulunduğu 6 kişiyi de kendisine göz kulak olmaları için seçti.

26 Komnena, *Alexiad*, s.220.

Savaş meydanına gelen Peçenekler kendi savaş düzenlerine göre dizilmişlerdi. Anna'ya göre: *"gerçekten savaş san'atında ve saf saf dizilmekte doğuştan yetenekli"*²⁷ olan Peçenekler, âdetleri üzere savaş meydanına arabaları, kadın ve çocukları ile beraber gelmişlerdi. Peçenek savaş tekniği icabı arabalar yan yana konularak bir nevi siper teşkil edilmiş ve arabaların üzeri hayvan derileri ile örtülerek sağlam bir hale getirilmişti. Çevrede pusular kurmuşlar; uzaktan ok atarak, bölük bölük, imparatora doğru ilerlemişlerdi. Bunların içerisinde kadın ve çocuklar, arkada da Peçenek erkekleri düzenli savaş safı halinde savaşın gidişatına göre vaziyet belirleyecekler ya saldırıya geçecekler ya da ihtiyat birlikleri halinde pusuda duracaklardı. Bazı arabaların araları açılarak bir çeşit yollar oluşturulmuştu. Arabanın arkasında bulunan Peçenekler, düşmanın hücumuna sürekli bir şekilde ok atmak ve süngü fırlatmakla karşılık verecekler, düşman fazla yaklaştığı zaman ip atıp sürükleyerek esir alacaklardı. Böylece düşman epey ezildikten sonra bazı arabaları alınarak boş bir saha oluşturulacak ve Peçenek atlıları da düşman üzerine şiddetli bir hücum yaparak karşılarındakileri perişan etmeye çalışacaklardı. Bu şekilde savaşan Peçenek ordusuna Bizanslılar saldırdılar. İmparator, ordusunun dizilişini, bu bölüklere göre ayarlamış, ağır donanımlı askerlerin ileriye çıkmalarını ve Peçenekler yakınlarına sokulmadıkça birbirlerine sımsıkı bitişik yürüyüş düzenlerini bozmamalarını emretmişti. İki ordu arasındaki mesafe bir at koşusu yapmaya yetmeyecek kadar daraldığında, koşar adım düşmana saldırıacaklardı. İmparator bu önlemleri alırken, uzaktan Peçenek atlıları görüldü. Çatışma başladı ve gün doğumundan, gece çökünceye kadar sürdü; kıyım çok büyüktü, her iki taftan da ölen çok oldu. Peçenekler defaatle Bizans hücumlarını geri püskürttüler. Arabaya yakın gelenler de

iplerle çekilerek alındılar. Bir aralık Diogenés'in oğlu León, Peçenek saldırılarının karşısında hiçbir şey yapamadıklarını görünce, atını dörtlüyle sürerek ileriye atıldı ve arabalara kadar ulaştı. Ancak bu sırada aldığı bir darbe sonucu öldü. Bunu gören kardeşi-intikâm almak için Frank birliğinin komutanı ile birlikte Peçenek arabalarının üzerine saldırdı ancak sadece yedi kişi ile geri dönebildi. Çoğu ya öldürüldü veya esir alındı.

İmparator bu sırada safların en önüne kadar ileriye çıktı, bir eliyle kılıcını tuttu diğer eliyle de Blakhernai Sarayında muhafaza edilen Bizans'ı pek çok kez barbarların saldırılarından kurtaran Meryem Ana'nın şalını taşıyarak askerlerinin kaçmasını engellemeye çalıştı. Yanında 20 atlı asker vardı. Bu sırada Peçeneklerin 3 yaya askeri ileri atıldı; ikisi birer yandan, onun binek atının dizginini tutarken; üçüncüsü sağ bacağını kavradı. İmparator hemen kılıcıyla vurarak, dizgini tutanlardan birinin elini kopardı; ikincisini de kılıçla korkutup tehdit ederek kaçırttı. Bacağını tutanın tolgasına hafif bir şekilde kendini korumak amacıyla vurdu ama asıl darbeyi tolgasına yediği acıyı çeken Peçenegin kafasına kılıcını indirerek vurdu. Peçenek fer-yatlar içerisinde hemen yere serildi.

Bu sırada Bizans ordusu tamamen dağıldı ve birlikler arkalarına bakmadan karmakarışık bir şekilde kaçmaya başladılar. Anna'ya göre imparator, durumu kurtarma umudunu tümüyle yitirince, yanındakilere kaçanlarla aynı yoldan gitmemelerini zira askerini kovalayan Peçeneklerle geri dönüşlerinde karşılaşabileceklerini söyleyerek son bir hamle ile Peçenek saflarını yarıp içlerinden geçmelerini önerdi. Daha sonra yanındakileri ikna edip ateş gibi Peçeneklere saldırıp, önüne çıkan bütün Peçenekleri öldürerek, Peçenek saflarını geçti. İmparator bu başarıyı gösterirken kayınbiraderi Prôtôstrator Mikhail, atının ayağı kaydığı için yere düştü ama hizmetkârlarından biri ona

hemen kendi atını verdi. O, imparatorun yanına geldi ve bir daha ondan hiç ayrılmadı. Bu arada Peçenekler, imparatora yetiştiler o da arkasını döndüğünde yanubaşına kadar sokulmuş adamı öldürmekle kalmadı, (olaya tanık olanların anlattığına göre), beylerini de öldürdü. Bir Peçenek, arkadan, Niképhoros Diogenés'e yetiştii, kılıcıyla tam ona vuracakken, imparator onu gördü ve: "Dikkat et Niképhoros! Arkanda!" Diyerek onu uyardı. O da hemen arkasını döndü ve hasmının yüzüne bir darbe indirdi. İmparator bu savaşı kızına anlatırken *"Eğer ben o gün elimle bir sancağı (Meryem Ananın şalı) tutuyor olmasa idim, başımdaki saçlardan daha çok sayıda Peçenek haklayacaktım"* demiştir.²⁸ Bu sırada Peçenek saflarına atılmak demek ölümle burun buruna gelmek demektir. Anna babasının cesaretini ve kahramanlığını ortaya koymaya çalışırken aslında onun ne kadar ümitsiz bir durma düştüğünü de farkına varmadan gözler önüne sermektedir. Aslında sabah erken saatlerde başlayan savaş ilkindiye kadar müthiş bir şekilde devam etmiş ve nihayet Peçenekler Bizanslıların bütün hücumlarını püskürttükten sonra kendileri karşı hücumla geçerek Bizans ordusunu kaçırmaya mecbur bırakmışlardı. Kaçanları tâkip ettiler. Ölenler, yaralananlar ve esir edilenler oldukça fazla oldu. Ancak karanlığın çökmesi Bizans'ı daha fazla tâkip edilmekten kurtardı. Bu sırada çok şiddetli bir rüzgâr estiğinden ve Peçeneklerin saldırıları hâlâ devam ettiğinden imparator Aleksios'un sancağı taşıyacak gücü kalmadı. Üstüne üstlük, bir Peçenek, iki eliyle birden tutarak kullandığı uzun bir mızrakla, onu hafif şekilde yaraladı ve o da başka çâre bulamadığından sancağı sakladı.²⁹ Dağınık ordunun sağ kalan askerleri ve komutanları Balkanlara doğru giden yola girerek zor bela oralardaki

28 Komnena, *Alexiad*, s.222.

29 Aslında bozgunun ağırlık derecesi, Hristiyanlar için Sancak-ı Şerif değerinde olan Meryem Ana'nın Omuz Örtüsü'nün dağ başında bir çalıya bırakılmasından anlaşılmaktadır.

kalelerde saklanabildiler. Anna'ya göre Bizanslılar 36.000 Peçenek askerinin geldiğini görünce kaçmaya başlamışlardı.³⁰ Kurat, bu gelenlerin pusuda bekleyen Peçenek birliği olduğu görüşündedir.³¹ Ancak böyle bir yardım birliğinin gelmesinin imkânı yoktu zira yardıma gelen Kuman/Kıpçaklardı ancak savaş kesin olarak bittikten sonra gelmişlerdi. Başkenttekiler seferin hazin sonunu öğrendiklerinde hem üzüldüler hem de alay edercesine şu söz söyleyerek yaydılar: "*Silistre'den Goloé'ye giden yolda, iyi yer (durak) Komnenos!*"³² İmparator Aleksios da kaçan ordu ile gece boyunca yol alarak, sağ sâlim Goloé'ye gitti. Bu galibiyet büyük bir ihtimalle 1088 yılının baharında yaşandı. İmparator Goloé'de çok kalmadı ve Berroé'ye (Eski Zagra'ya) geçti.³³

Peçenekler kazandıkları bu büyük zaferin tadını çıkarırken, Bizans içine düştüğü durumdan çıkmanın yollarını aramaya başladı. Yenilgi öyle yenilir yutulur cinsten değildi. Aleksios, Eski Zagra'da iken yanına en güvenilir dostlarından ve danışmanlarından biri olan ve kaçış esnasında gerilerde kalan Georgios Palailogos geldi ve hayatta kalmasını bir mucizeye borçlu olduğunu anlattığında bir kez daha anladı. Palailogos, yenilen birliklerin kaçmakta olduğu o gün, atından düşmüş, üzerinde çok yoğun ağaç ve çalı örtüsünün bulunduğu bataklık bir yere girmiş ve orada, 150 kişilik bir asker grubuyla karşılaşmıştı. Bunlar, Peçenekler karşısında sayıları az olduğu için savaşmaktansa burada saklanmayı uygun bulmuşlardı. Bunun üzerine Palailogos onlara gerçekten canlarını kurtarmak istiyorlarsa tehlikeye atılarak Peçeneklere saldırımları gerektiğini söylemişti. Eğer savaşmaya karar

30 Komnena, *Alexiad*, s.221.

31 Kurat, *Peçenek*, s.173.

32 Komnena, *Alexiad*, s. 218-222; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.60-63.

33 Komnena, *Alexiad*, s. 223-224; Kurat, *Peçenek*, s.180-181.

verirseniz de yemin edin ki kaçma şansınız olmasın demişti. Peçeneklerin üzerine başta bizzat kendisi gitmiş ve karşısına ilk çıkan düşmanı vurmuştu; ama askerlerin, özgüvenden yoksun olmaları Peçeneklere karşı harekete geçmelerini önlediği gibi korkaklar gibi saklanmalarına da sebep olmuştu. Peçenekler yeniden Palailogos'un peşine düşmüşlerdi. O bir tepeye çıkmış ama atı yaralanaarak yere yıkılmıştı. Tam bu sırada ilahi bir varlık bir din adamı suretinde Kalkedon Metropolitisi olarak ona görünmüş ve bir at getirmişti. Gerçi bu mucizevi at daha sonra Peçenek okları altında ölmüştü. Bunun üzerine yakındaki bir dağa sığınmıştı. Kendisini selâmete çıkaracak bir patika yol aramış ama tüm gayretine rağmen bulamamıştı. 11. günde, ölmüş bir asker eşine rastlamış ve onun yanında bir zaman kalmıştı. Bu kadının, Peçenek tehlikesinden kurtulmuş olan oğulları ona kendisini kurtaracak patikayı göstermişlerdi".³⁴ Ancak herkes imparator yada Palaologos kadar şanslı değildi. Peçenekler pek çok Bizanslıyı esir almışlardı ki bunların arasında imparatorun kızkardeşi ile evli olan Kaisar (Kayser) Niképhoros Melissenos gibi soylularda bulunuyordu. Peçenek beyleri Aleksios'un üzerlerine saldırmış olmasından dolayı öfkeli idiler, en acımasız intikâm şeklini yani, esir alınan bütün Rumları istisnasız öldürmeyi düşündüler. Esirleri geri almak isteyen imparator ise onlara haber gönderdi ve belli bir ücret karşılığında onları serbest bırakmalarını istedi. Peçenek Kağanı bu kararı tek başına alamazdı, bu gibi konularda halk meclisinin karar vermesi gerekli idi, onun için meclisi topladı. Kendi düşüncesinin elçilerini öldüren Bizans'a karşılık onların esirlerini öldürmek olduğunu açıkladı ama Peçenek Meclisindekiler, kağanlarının tek-lifini kabul etmediler ve: "Bırakalım imparator esirlerini

34 Komnena, *Alexiad*, s.223-224; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.63; Kurat, *Peçenek*, s.180-181.

geri alsın daha iyi, tabii ki akrabalarının başı için hatırı sayılır bir kurtulmalık (kurtuluş) parasını ödemekten sakınmayacaktır' dediler. Bu kararı almalarında yanlarında bulunan ve kendi hayatı için endişeli olan Kayser Niképoros'unda etkisi oldu ve Eski Zagra'daki İmparator'a kurtulmalık parası şartlarını belirten mektuplar yazdı. Çaresiz kalan Bizans, İstanbul hazinelerinin önemli bir kısmını Peçeneklere vermek zorunda kaldı.

Peçenekler bir taraftan Bizans'a böyle ağır bir galibiyet yaşattıkları için gururlandılar diğer taraftan da elde ettikleri ganimetin keyfini çıkarmaya çalıştılar. Ancak en büyük zaafı olan aç gözlülüklerinin ileride sonlarını getireceğini bilmeden ve düşünmeden hareket ettiler. Yukarıda da söylediğimiz gibi Bizans'ın Silistre'yi kuşatması karşısında Kağan Tatuş Kuman/Kıpçakları yardıma çağırarak için gitmişti. Savaş henüz bitmişken, Tatuş, yardıma gelmelerini sağladığı Kuman/Kıpçaklarla birlikte, kuzeyden Tuna'yı geçip Silistre'ye geldi. Peçenekler Bizans Dukas'ı adını taşıyan Bizans parasının ortaya çıktığı zamandan beri (yani Konstantinos Dukas zamanından) değerini biliyorlardı. Aynı şekilde Thebes³⁵ ve Korint dokumahanelerinin ipeklilerinin kıymetini de öğrenmişlerdi ancak bu sefer Bizans'dan elde ettikleri ganimetin sağladığı zenginlik Peçeneklere talihsizlik getirdi. Tam kazandıkları ganimeti paylaşmışlardı ki, kağanları Tatuş'un getirdiği Kuman/Kıpçaklar geldiler. Bugüne kadar daha çok, zengin olmayan Rus köy ve kasabalarını yağmalayan Kuman/Kıpçak başbuğlarının, soydaşlarının elde ettikleri hazinenin görüntüsü karşısında şaşkınlıktan ağızları açık kaldı. Hemen Peçenek Beylerine: "Biz topraklarımızı, evimizi barkımızı bırakarak sizin imdadınıza koştuk; sizinle

35 10.yüzyıldan 12.yüzyıl ortalarına kadar, ipek ticaretinin yeni merkezi olmuş, ipekli kumaşları ile ünlenmiş, Osmanlılar zamanında İstefe adı verilen, Atina'nın kuzeyinde yer alan şehir.

hem tehlikeleri hem başarıyı paylaşmak için böylesine uzak (uzun) ve zahmetli bir yolu aşmış geldik. Bize düşen herşeyi yapmış bulunduğumuza göre, bizi eli boş göndermeniz haklı olmaz. Gerçekten, savaş olup bittikten sonra buraya gelmişsek, bunun sorumluluğu bize değil saldırıya geçen imparatora düşer. İşte bu nedenle, ya aldığınız tüm ganimetleri ve esirleri paylaşırsınız ya da bundan sonra bizi müttefikiniz ve dostunuz değil, düşmanınız olarak görürsünüz” diyerek ganimetin paylaşılmasını teklif ettiler. Ancak Peçenekler bu sözleri inandırıcı bulmadılar ve kendilerinin hakkı olduğuna inandıkları ganimeti paylaşmak istemeyerek kesin red cevabı verdiler. Bu cevabı beklemeyen Kuman/Kıpçaklar bir an şaşkınlık yaşasalarda hemen toparlanarak Peçeneklere saldırdılar. Ani gelişen bu saldırı karşısında Peçenekler bir şey yapamadılar ve iki ordu arasında korkunç bir çarpışma yaşandı. Sonunda yeni bir savaştan çıkan ve bu yüzden de yorgun olan Peçenekler tam bir yenilgiye uğradılar. Çok az bir kısmı Ozolimné (Uzolime)’ye güçlkle kaçarak kurtulabildi; Kuman/Kıpçaklar onları arkalarından tâkip ettiler ve kımıldamalarına bile fırsat vermediler. Ancak kısa bir süre sonra Kuman/Kıpçaklar arasında yiyecek sıkıntısının başgöstermesi geri dönmelerine sebep oldu. Giderken akıllarında kalan tek şey ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yeniden Peçenekler üzerine gelmek oldu.³⁶

Aslında kaynaklar Kuman/Kıpçak-Peçenek mücadelesinin tek sebebini sadece bu ganimet paylaşımının bağlasalarda bu doğru değildir. Bunda Bizans’ın yürüttüğü hilekâr politikaların da önemli bir etkisi vardır. Kuman/Kıpçaklar Peçeneklerin müttefikleri olarak geldikleri bu seferden artık Peçeneklerin en büyük düşmanları olarak geri döndüler. Kendilerine bu yapıları hiç unutmayacaklar ve Peçeneklere bu aç gözlülüklerinin bedelini onların

36 Komnena, *Alexiad*, s.224; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.64.

güçlü bir siyasî teşekkül olarak tarih sahnesinden silinmesinde en etkili biçimde rol oynayarak ödeteceklerdir.

Sonu Gelmeyen Mücadele

Bir taraftan Kuman/Kıpçak, diğer taraftan Bizans tehlikesini bertaraf eden Peçenekler, kısa bir zaman içerisinde kendilerini toparladılar ve Bizans ile daha hesaplaşmadıklarını düşünerek, Bizans'ı tâkiye başladılar. Balkan geçitlerini geçerek Balkanların batısındaki ülkeleri yağmaladılar. Balkan dağlarını, Demir Kapı geçidinden geçerek aştılar ve daha pek de uzak olmayan bir zaman önce imparator Aleksios'un bulunmuş olduğu yere, Goloé ile Yambolu arasına gelerek kamplarını kurdular. İmparator Aleksios bu süre boyunca, kaldığı Eski Zagra'da birliklerini topladı, Peçeneklerden satın aldığı savaş esirleri ile adamlarının hepsini silâhlendirdi. Bu sırada, Kudüs'ten dönen Flandre Kontu ona yardımcı asker olarak 500 atlı savaşçı göndereceğine dair söz verdi. Burada uzun süre kalmanın kendisi için bir tehlike oluşturacağını düşündü ve 1088 yılının baharında Edirne'ye döndü. Peçenekler ise Goloé ile Yambolu arasındaki vâdiden geçerek, Markella denen yerin yakınlarında ordugâhlarını kurdular. İmparator da Kuman/Kıpçaklarla yaşananları bu sırada öğrendi. Kuman/Kıpçaklar tekrar Ozolimné'ye geri döndülerse de Peçenekleri orada bulamayarak Tuna boyunca doğru ilerlediler ve Peçenekleri tâkip etmeye devam ettiler. İmparator, bir düşmanla mücadele etmenin kendisini ne kadar çok yordüğünü bildiği için Kuman/Kıpçakları da karşısına almak istemedi. Kuman/Kıpçaklar bir kez daha Tuna'yı aşarlarsa daha ileriye gitmek isteyeceklerdi. O zaman onlara karşı Peçeneklerden yararlanabilirdi. Ayrıca bu sırada Ruslarla da mücadele ediyordu. O yüzden yine eski düşmanına nazının geçeceğini düşündü, yakın adamlarından Synesios'un eline Peçeneklere götürmek

üzere Altın Yıldızlı Ferman vererek, onları bulmak üzere gönderdi. Aleksios, ondan Peçenekleri uzlaşmaya ve esirleri vermeye ikna etmesini, daha ileriye gitmelerine engel olmasını, bulundukları Tuna boylarında kalmalarına ses çıkarmayacaklarını ve neye ihtiyaçları varsa onları da bol bol karşılayacaklarını söylemesini istedi ve eğer Peçenekler uzlaşmaya yanaşmazlarsa geri dönmesini de emretti. Synesios onları buldu ve uygun biçimde konuşarak, imparatorla anlaşmaya ikna etti. Daha sonra yanlarında uzun süre kalarak iyi bir ilişki kurdu. Peçenekler bu anlaşmanın hemen akâbinde Kuman/Kıpçakların geldiklerini öğrenince Balkan geçitlerinde işgal etmiş oldukları kaleleri Bizans'a bıraktılar.

Peçenekler yanılmamışlardı, bu sırada silâhlara bürünmüş olarak gelen Kuman/Kıpçaklar, Peçenekleri eski yerlerinde bulamadılar. Onların Balkan sıradağlarındaki boğazları aşıp güneye doğru gittiklerini, Markella'ya vardıklarını ve burada imparatorla bir barış andlaşması yapmış olduklarını öğrenince, Aleksios'tan, Peçeneklere saldırmak üzere kendilerinin geçitlerden geçmelerine izin vermesini istediler. Ancak Peçeneklerle henüz barış andlaşması yapmış olan imparator: "Şu sıralar yardıma ihtiyacım yok; size verdiğimiz armağanları alın ve geri dönün" diyerek, bunu reddetti. Bu arada elçileri onurlandırıp ağırladı ve onlara birçok hediyeler verdikten sonra, barış içerisinde uğurladı.³⁷

Peçenekler, Aleksios'un Kuman/Kıpçakları gönderdiğini öğrendiklerinde hem rahat bir nefes aldılar hem de kendilerini toparlayarak tehlikenin bertaraf edildiğine inanarak harekete geçtiler ve Bizans ile yaptıkları anlaşmayı bozarak, eskisi gibi Bizans ülkesine, komşu şehirlere ve yörelere akınlar yapmaya başladılar. Andlaşmayı yapan

37 Komnena, *Alexiad*, s.226.

Synesios'un bizzat kendisi imparatorun yanına gelerek Peçeneklerin nankörlüğünü ve andlaşmayı bozduklarını bildirdi. Bu sırada galiba Pavlikanlarda Peçeneklere yardım etmişlerdi zira çok kısa bir süre sonra Filibe Peçeneklerin eline geçti. Bu haber imparatoru son derece rahatsız etti çünkü böylesine güçlü ve kalabalık bir kuvvetle mücadele edecek orduya sahip değildi. Bunun üzerine düşmanı yenmesi için vur-kaç baskınlarından ve pusulardan yararlanma yoluna gitti. Elindeki imkânlarla göre, onlarla uzaktan savaştı, kaleleri ele geçirmelerini önlemek için vur-kaç saldırıları, pusular düzenledi ama yine de Kypsella (İpsala)'ya kadar gelmelerini engelleyemedi. Beklediği paralı askerlerin henüz gelmemesi, Peçeneklerin yer değiştirmekte ne kadar çabuk olduğunu bilmesi ve onların şimdiden, İstanbul'a doğru olabildiğince hızlı ilerlediklerini görmesi imparator'a, çok tehlikeli bir durumda olduğunu hissettirdi. Böylesine kalabalık bir kuvvete direnebilecek yeterli güce sahip olmaması onu barış yapmak mecburiyetinde bıraktı. Anna'ya göre bunun bir de manevî tarafı vardır o da şudur: *"Bu sırada, Migidénoş³⁸ komşu illerden devşirilmiş acemi askerleri getirmek üzere, gönderilmişti; bunun oğlu, daha sonra ...'da yapılan çatışmada,³⁹ Peçenekler üzerine hışım ile atılmışken bir Peçenek kadınının fırlattığı çengelle yakalanıp arabaların çevrelediği alana⁴⁰ çekildi ve tutsak düştü. Kesilmiş kafası, geriye dönen babasının isteği üzerine, imparator tarafından satın alındı; babası, böyle bir felâkete katlanamayarak, üç gün üç gece boyunca bir taşla kendi göğsüne vurdu da vurdu, sonunda öldü".⁴¹*

38 Kaynaklar bu kişinin Türk olduğu noktasında müttefiktirler.

39 Anna savaşın yerinin adını hatırlayamamış, sonra belirleyip yazarım diye boşluk bırakmıştır.

40 Peçenekler, arabalarını çember biçiminde dizip, Rum saldırılarına karşı bunları sur gibi kullanmışlardır.

41 Komnena, *Alexiad*, s.227.

Böylece Peçeneklerden, 1089/1090 yılı kışı gelmeden pek de uzun olmayan bir dinlenme dönemini satın almış oldu. Ocak ayındaki kutsal yortu sarayda geleneksel tören ile kutlandı. Zamanın meşhur konuşmacılarından, retorik ekolünün başı, kısa zaman sonra kilisenin Bulgaristan bölgesinin başına geçecek olan Theophylaktos, imparatora hitaben bir konuşma yaptı. Güçlü ve etkileyici, hatta oldukça hitabet sanatına ağırlık veren bir dil ile Peçenek istilâsının dehşetini tasvir eden şekilde sözlerine şöyle devam etti:

“Bununla beraber, tarafınızdan (Aleksios) onların yüreklerine salınan korku on bin kişilik askerî kuvvete yer değiştirtti ve onlara atlarını dinlendirmek, mızraklarını yere batırmak ve kalkanlarını bir kenara dayamak zorunda bıraktı. Ancak az daha İskit’in⁴² kurnaz oyununu unutuyordum. Barış istiyor, elçiler gönderiyor ancak, bu elçilerin kendileri barış talep etmiyor da yalvaranlara barışı vermeye hazırlar gibi. Tabii İmparator barbarların bu oyununu tahmin ederek Homer gibi hatipleri (δημῳγορονξ) bile aşarak, kâh sert ve hiç beklenmedik bir zamanda İskit’i suçluyor, kâh konuşmasını bir tipi fırtınası gibi yağıdırıyordu. (İlyada, III 222). Aşağılanan elçiler, sizin ateşinizin gücünü hissedip, gevşediler ve barış istediklerini kabul ettiler. Bunlar ki, kan dışında herhangi bir çözüme inanmayanlar, bilgeliğe ve antlaşmaya itimat ettiler, inandılar. Ey kutlu gün! Ey, savaş başlamadan zaferi kazanan imparatorun şanlı elleri... Eğer savaş askerlerin tehlikeli emekleri neticesinde, kan derelerinin akması ile kazanılan bir zaferle taçlanmış olsaydı, o zaman büyük bir şey olacaktı. Şimdi daha çok hayrete değer bir olay göreceğiz: Düşmanlar çarpışmaya kadar beklemediler (την χειρα) ancak, kendi kendilerini suçlayıp, adil kararı kendileri telaffüz ettiler. Sadece bu konuda İskit ve Barbar gibi davranmayarak, felaketten önce, en akla yatkın kararı aldılar... Aksi takdirde elçilik heyeti kabul edilmez, gereğinden fazla sertlik

gösterilir, kaşlar gereğinden fazla kaldırılır ve yüreğindeki vahşeti İskit kanı ile doyurmadan önce intikâmdan vazgeçilmezdi. Ancak siz, düşenleri ayakaltına alıp çiğnemeyerek, merhamet isteyenleri geri çevirmeyerek emsalsiz bir örnek sergilediniz... İntikâmdan zevk almak ne dünyevi ne de ilahi bir şeydir, ancak ve ancak kötülük ve şeytanlıkla ilgili, kötü huylar ve kötü güçlerin özünde bulunur... Ve işte Siz! Onu aramakta olanlara barışı vererek, tıpkı esir düşmüş kızlarını annesine kavuşturmak gibi birçok şehirleri Roma İmparatorluğuna döndürdünüz. Şimdi köylümüz uyuyabilmekte ve sizin gözetiminiz ve bekçiliğiniz sayesinde en huzurlu rüyalara dalabilmektedir. Artık, aman şimdi tâkip ediyorlar, işte yaklaştılar, yakaladılar, hemen bağladılar, kafama kılıç geliyor gibi rüyalar görmüyorlar. Güneş doğacak ve akşam olana kadar kendi işine gücüne bakacak. Güneş batıya yönelince, işini bırakıyor ve içinde korku olmadan mükellef bir sofra kurup boş olan bardağı dolduruyor, sizin gücünüzle kendisini kutluyor, aşâğılama ve tiksinti ile İskitleri (των δε Σκυθων κατερευγεται) hatırlayıp, ev halkı ile şakalaşıyor, zevkle onları kucaklıyor ve şunu da aklından çıkarmıyor ki, kendisinin bütün bunları görmesi ve diğerlerinin de kendini görüyor olması, yüce Aleksios sayesinde”.⁴³

İmparatora karşı söylenen coşkunun ve mutlu bir hava estiren saraydaki bu konuşmayı maalesef Makedonya ve Trakyadaki bahtsız köylülerin anlama ihtimalleri hiç yoktu. Peçenek elçileri görüşmeye geldiler ve bu arada barış andlaşmasının yürürlüğe girmesinden hemen önce, Neantzés adındaki bir Peçenek kendi grubundan ayrılarak imparatorun tarafına geçti.⁴⁴ Peçenekler 1089 yılında yapılan bu anlaşmaya da çok sadık kalmadıkları için anlaşma uzun süreli olamadı. 1090 yılının ilk kış günlerini geçirmek üzere İpsala'dan ayrılıp Taurokòmos (Ergene Nehrine yakın)'a geldiler ve bütün kışı kalelere akınlar

43 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.72-74.

44 Komnena, *Alexiad*, s.227.

düzenleyerek geçirdiler.⁴⁵ Bahar geldiğinde Taurokòmos'dan Hayrabolu'yu geçtiler. Bu geliş oradaki yerli ahali arasında hoşnutsuzluk yarattı. O sırada Boulgarophygon (Babaeski)'da bulunan imparator, artık Peçeneklerin yaptıklarının onaylanamaz olduğuna karar verdi ve bütün kışı uygun savunma yöntemlerin hazırlıkları ile geçirdi. Flander Kontu tarafından söz verilen yardımcı kuvvetin gelmesini beklerken, Arkhontopouloslar⁴⁶ (Bey oğulları) denilen, savaşlarda öldürülen askerlerin oğullarından oluşan ve askerî yiğitlik için, şeref ve cesaret duymaları açısından bu şekilde adlandırılan, üçyüz kişilik özel bir seçme birlik oluşturdu. Özel olarak Peçeneklerle savaşmak için hazırlanan, savaş taktikleri konusunda en deneyimli kişi, bizzat imparator tarafından eğitilen bu iki bin kişilik birlik, klasik eğitim alan Aleksios'un kızına "Lakonialıların"⁴⁷ Kutsal Taburu'nu" hatırlatmıştı. 1090 yılı baharı henüz gelmişti ki, Peçenekler harekete geçtiler ve Lüleburgaz'a kadar geldiler. Bu sırada Bizans'ın bu kıtayı onlara karşı gönderdiğini öğrendiler ve onlara güzel bir sürpriz hazırladılar. Bey oğulları da liyaketlerinin ilk sınavını vermeleri gerektiğine inanıyorlardı o yüzden de daha bıyıkları çıkmamış bu gençler gözleri kara bir şekilde doğrudan düşünmeden Peçenek karagâhına saldırdılar. Ancak, daha önceden onlara bir sürpriz hazırlamak üzere tepenin eteğinde⁴⁸ pusuya yatmış olan Peçenekler, onların hareketlerini gözlemlediler ve arabalara doğru hızla yol aldıklarını görünce, üzerlerine saldırdılar ve hedef şaşmayan oklarının bulunduğu arabalarının önünde can vermelelerini sağladılar. İmparator Aleksios, çok değer verdiği bu

45 Komnena, *Alexiad*, s.227

46 Arkhontluk, yüksek eyalet memurluğu

47 Spartalılar

48 Anna, Rum ordusunun komutanlık karargâhının bulunduğu Babaeski'den, Peçeneklerin konakladığı Hayrabolu'ya giden yol üzerindeki bir tepeyi kastetmiştir.

gençlerin her biri için üzüntü duyarak, gözyaşları akıtıp, acı ağıtlar yakarak kahroldu.

Peçenekler, düşmanlarına karşı kazandıkları bu zaferden sonra, Hayrabolu'nun içinden geçip, her yeri talan ederek Aspra (Malkara yakınlarında)'ya yöneldiler. Bunda Aleksios'un tekrar bir meydan savaşı yapacak güce sahip olmadığını bilmelerinin de etkisi vardı. Gerçekten de Bizans imparatoru güçlü bir ordu toplayacak durumda değildi. Düşündü taşındı bu yapılanlara bir cevap verilmesi de gerekiyordu ve kararını Peçeneklerin kendilerine erzak aramak üzere çıktıkları bir sırada onları mahvetmekte buldu. Bu Peçenekler küçük bir gruptu ama yine de onlar karşısında alınacak bir başarı hem askerin hem de kendisinin maneviyatını düzeltmeyi sağlayabilirdi. Bu gaye ile onları tâkip etmek üzere Tatikios'u çağırdı ve ona, acemilerden, koruma birliğinden en seçkin askerleri ile bütün ücretli Lâtin askerlerini yanına almasını emretti. Onlar gün doğumundan başlayarak Peçenekleri gözetleyecekler, erzak bulmak için ayrılan Peçeneklerin ordugâhtan yeterince uzaklaştığına hükmedince, hemen dağınık Peçeneklere doludizgin saldıracaklardı. Tatikios emri başarı ile üç defa yerine getirdi ve Peçeneklerden 300'ünü öldürerek çok sayıda da esir aldı.⁴⁹ Bu arada batının uzak köşesinden gelen şövalye birliğinin yanlarına gelmesi de bir miktar rahatlamalarına ve cesaretlenmelerine sebep oldu.

Kont Robert vermiş olduğu sözü yerine getirdi ve beş yüz seçme süvari, Peçeneklerle savaşmak için Aleksios'un yardımına geldi. Anna'ya göre demir zırhlara bürünmüş, cesur ve vakur Flanderli şövalyeler, hafif okçu Peçenekler için korkunç dehşet saçmaktaydılar. Bizans imparatorunun at ve atlıya öyle çok ihtiyacı vardı ki, Robert tarafından özel olarak kendisine hediye gönderilmiş yüz elli atı büyük bir minnettarlıkla kabul etti. Ayrıca bunun

49 Komnena, *Alexiad*, s.228-229.

üstüne, bu yeni gelenlerin yanlarında fazladan getirdikleri elli yedek atı da para ile satın aldı. Ancak maalesef Aleksios şövalyelere ilk başta onlar için düşündükleri görevi veremedi. İmparatorluğun içinde bulunduğu durum çok kritikti, Türkler (Peçenekler ve Selçuklular) Avrupa'da ve Asya'da aynı anda saldırmışlar, Selçuklu Türkleri Avrupa'daki soydaşlarına boğazlardan yardım elini uzatmak için hızla harekete geçmişlerdi. Bir zamanlar tutsak alınıp, küçük yaşında Bizans başkentine getirilen ve Niképoros Botaniatés'in sarayında yetiştirilen, Protonobilissimos (en soyluların birincisi) unvanı verilen atılgan Türk denizcisi Çaka'nın kafasında o zamana kadar Selçuklu Türklerinin gerçekleştirme imkânı bulamadığı büyük fikirler barındırmaktaydı. İstanbul'a vurulacak en şiddetli darbenin denizden olabileceğini biliyordu. İzmirli Rumların yardımları ile kendisine bir filo kurdu, denize kenarı olan şehirlerden Foça, Klyzomenai (Kilizman), Midilli ve Kios (Sakız) adalarını ele geçirip, İstanbul'da bulunduğu günlerde kendisinin de iyi tanıma imkânı bulduğu Peçeneklerle ilişki kurdu. Bunlar ona, Bizans komutanının hareketleri ve planları hakkında bilgi getirdiler. Bu gözü pek denizciyi durdurmak için güvenilir kuvvetler ve kati tedbirler gerekmekteydi. Aleksios, bir müddet sonra tekrar Avrupa'ya geri çağrılacak olan Flanderli şövalyeleri Anadolu'ya gönderdi. Aslında Peçenekler, Çaka'ya yardımını bilerek kendi menfaaletri doğrultusunda yapmışlardı zira Bizans'ın onunla olan mücadelesinden istifade ederek Trakya'da yeniden harekete geçtiler.⁵⁰

1090 yılının sonbaharında Bizans'ın Çaka'ya karşı tedbirler almaya başladığı sırada Peçenekler yeniden Rousion (Keşan) üzerine yöneldiler, Polybotos (Polboton)'da konakladır ve müstahkem bir karargâh kurdular. Bunun üzerine İmparator, hazırlık yapmanın bir fayda vermeyeceğini

50 Komnena, *Alexiad*, s.229.

düşünerek İstanbul'dan ayrılıp Keşan'a geldi. Daha önce yapılan bir plan çerçevesince Peçeneklerden Bizans'ın tarafına geçen Neantzés de onunla birlikteydi; ayrıca imparatora içten bağlı, pek çok savaşta yer almış Kantzous (Kançu) ile Katranés (Katran) adında iki Peçenek beyi de onunlaydı. Peçenek öncü birliği Bizans ordusunu görünce geri durmadı ve çarpışmaya girdi. Az olmalarına rağmen Bizans askerlerinin çoğunu ya öldürdüler ya da esir aldılar. Küçük bir Peçenek birliği karşısında alınan bu yenilgi yine de Aleksios'u Keşan'a az bir askerlede olsa gitmekten vazgeçirtmedi.

Bu yenilgiden sonra Maniakés Erleri denen Lâtinler⁵¹ imparatora yardıma geldiler. Bu gelişle kendine güveni gelen imparator, hemen ertesi gün, savaş düzenine girecek Peçeneklerle savaşmaya karar verdi. Ancak iki ordugâh arasındaki mesafe çok az olduğundan, askerlerinin silâhbaşına geçmelerini borazan çaldırarak vermeye cesaret edemedi.⁵² Onun asıl arzusu bir baskın saldırısı yapmak idi. Bu yüzden sarayın Şahincibaşısı Konstantinos'u çağırarak, ona akşam olunca bir davul alıp bütün gece *güm güm vurarak*⁵³ ordugâhta dolaşmasını ve "Yarın sabah gün doğar doğmaz, başka hiçbir işaret verilmeden, Peçeneklerle savaşa girilmesine imparator karar vermiştir, hazırlanın" diye duyurmasını emretti.

Aleksios, Peçeneklerin daha fazla ilerlemelerine engel olmak için onlar üzerine bu orduyu sevketti. Ne var

51 Mainakés, Bizans'ın, 1043'de ölmüş ünlü bir komutanıdır. Zamanında ordusuna ücretli asker olarak, aslen Rum kökenli olan, İtalyalıları da almıştır. İtalyalı bu paralı asker birliğine, 1090 dolaylarında Maniakatés (Maniakés'liler, Maniakés Erleri) denilmeye devam etmiştir.

52 Buradan Peçeneklerin bulunduğu (Trakya'daki) Polybotos'un, son bozgunundan sonra imparatorun ve yanındakilerin sığındığı Keşan'a, borazan sesi duyulacak kadar yakın olduğunu anlıyoruz (Keşan kuzeybatı yakınında ve ana yol üzerinde Yenice Çiflik Köyü?).

53 İki ordugâh bu kadar yakınsa ve bir baskın planlanıyorsa, neden davul çalınır ki?

ki, daha iki ordu karşı karşıya gelmeden önce, her birlik kendi karargâhında dinlenirken taraf değiştirmiş olan Neantzés, yakındaki bir tepeye çıktı. Anna'ya göre "*o, imparatora karşı çok hâince bir tezgâh düzenlemekteydi*"⁵⁴ Neantzés böyle yaparak Peçeneklerin saflarını gözletlediğini ve onların durumu hakkında İmparatora bilgi vereceğini söylemişti. Aslında bunun tam tersini yaptı. Tepe'de karşılaştığı bir Peçeneğe kendi dilinde (Peçenek Türkçesiyle), arabalarını yanyana dizmelerini ve imparatorlardan korkmamalarını, onun son uğradığı yenilgi dolayısıyla yıkılmış durumda olduğunu, birliklerinin ve müttefiklerinin yetersizliği yüzünden kaçmaya hazır bulunduğunu söyledi. Bundan sonra tepeden inerek imparatorun yanına geldi. Ancak, Aleksios'un ordusundaki ücretli askerlerden Peçenekçe bilen, melez (anne-babasından biri Türk olan) bir asker, Neantzés'in Peçeneklerle neler konuştuğunu duymuş ve herşeyi imparatora anlatmıştı. Yaptığı hareketi yüzüne vurulan Neantzés, bu suçlamanın kanıtlanmasını istedi; imparator da her ikisini yüzleştirdi. Ancak Neantzés bunun bir yalan olduğunu söyleyerek bu kişiyi hemen oracıkta kılıcını çekerek öldürdü ve adamın kafasını herkesin gözleri önünde ikiye ayırdı. Aslında Neantzés böyle yapmakla kendisi hakkındaki kuşkuyu daha da güçlendirdi. İmparator, Neantzés'in kendi yanında getirdiği ona bağlı savaşçılarından çekindiği için hemen cezalandırmak yoluna gitmedi. Hal böyleyken Neantzés kısa bir süre sonra İmparatorun huzuruna gelerek atının değiştirilemesini istedi, Aleksios'da ona üzerinde imparatorlara özgü eğer bulunan, en iyi atlardan birini verdi. O, hemen bu ata bindi ve iki orduyu ayıran boş alana geldiğinde önce Peçeneklere karşı saldırıya geçiyormuş gibi yaptı, arkasından öne uzattığı mızrağının ucu ile birlikte

yön değiştirerek, soydaşlarına katıldı ve onlara imparatorun birlikleri hakkında bilgiler verdi.

Aslında 1090 yılının yazı imparator için oldukça zorlu geçti. Kamp hayatından kaynaklanan, ruhsal ve bedensel endişeler neticesinde yüksek ateşten muzdaripti. Asaleti ile bağdaşmayan, çok kötü sahnelere tanık olup, aşağılanmayı sessizce yutmak, öfkesini ruhunun derinliklerine gömüp saklamak zorunda kaldığı anlar yaşadı. Yukarıda anlattığımız hadisede olduğu gibi Bizans tarafına geçmiş ve şimdi imparator nezdinde önemli, ileri gelen kişi sıfatına haiz bir Peçenek, imparatorun gözleri önünde, Peçenek dilini bilmesi sayesinde bahsedilen barbarın hilesini, hatta düpedüz ihanetini açık eden kişiyi, bir kılıç darbesi ile öldürmüştü. Sonra da Aleksios'un ruhunda kızgınlık, öfke bulunmadığının kanıtı olarak; imparator tarafından hediye edilmiş imparatorluk atına binen bu küstah barbar, cüretkâr hareketinin yanına kâr kalmayıp, aslında kaçınılmaz olan ölüm cezasından sadece o anın zorluğu sayesinde kendini kurtardığını anlamış olarak Peçenek saflarına doğru dörtlüye uzaklaşmıştı. Aynı şekilde, bunun diğer bir arkadaşı da birden fazla defa saf değiştirmiş olmasına rağmen herhangi bir cezalandırmaya uğramamıştı. İşte Bizans İmparatorunun faydalanmak zorunda kaldığı unsurlar kendisine göre bu kadar az itimat edilebilen kişilerden ibaretti ve o bunlara mecbur olmanın dayanılmaz hafifliğini hissediyordu ama yapacak hiçbir şeyi yok. Bu karmaşık duygularla kendine olan saygısını sorguluyordu.

Keşan civarlarındaki askerî hareketlilik, 1090 yılının yaz ayları boyunca devam etti. Daha sonra imparator ana karargâhını daha doğuya, Peçeneklerin daha önceden gelerek etrafını çevirmiş oldukları Çorlu'ya taşıdı. İstanbul'dan

20 fersah⁵⁵ uzaklıkta bulunan bu şehir, ovaya doğru keskin eğimle alçalan bir tepe üzerinde kurulmuştu. Peçenekler Polboton'dan hareket ederek, Hadés⁵⁶ denilen yere gelip konakladılar ve savaş düzenini aldılar. Bunun üzerine, imparator akşamdan hazırlıklarını yaptı; gün ışıyınca, birliklerini taburlara böldü ve bunları saf saf dizerek düşmana karşı yürüttü. Peçenekler Neantzés'in bütün dediklerini yaptılar, imparatora karşı çetin bir çatışmaya girerek ordusunu tam bir bozguna uğrattılar. İmparator birliklerinin, saflarının dağıldığını ve tüm askerlerinin kaçtıklarını görünce kendisi de atının yönünü değiştirerek Keşan yakınlarından akan çaya⁵⁷ geldi. Burada kendisini tâkip edenleri kovaladı. Ancak bu kovalamaca sırasında Aleksios'a yardıma gelen Pyrrhos (Kızıl Saçlı) denen Geörgios yaralandı. Peçeneklerin gözüpek saldırganlıkları ve sayılarının her saat başkalarının gelmesi ile artması üzerine Geörgios'u, ötekilerle birlikte orada bıraktı ve ona kendisi bir yerlerden asker bulup geri dönünceye kadar durumu idâre edip direnmesini söyledi. İmparator, tekrar Keşan'a gitti, oradan yeterince gerek kaçak asker gerek eli silâh tutan yerli gerekse tarlalarını süren köylülerden yardım alarak geri döndü.

Peçenekler, Bizans imparatorunun güçlü bir ordu ile üzerine geldiklerini öğrendiklerinde onlar da bütün birliklerini topladılar ama yine de bir savaşa girmeninin doğru bir zaman olup-olmadığına karar veremediler ve yerlerinde beklemeyi tercih ettiler. İmparator Aleksios'da hem Anna'ya göre titreme nöbetine tutulduğu hem de kaçak

55 Yaklaşık 5 km. uzunluğa denk gelen eski bir uzunluk birimi ölçüsü.

56 Kelime eski Hellen diline aittir ve "Ölümler ülkesine egemen Tanrının" adı ve onun ülkesinin adı olarak biliniyorsa da, aslında "Görünmeyen; Görmeyen (kör)" anlamındadır. Peçenekler, Keşan'da çalınan borazanın sesi duyulacak kadar yakın olan ordugâhlarından kalkıp buraya geldiklerine göre, Keşan'ın hemen yanıbaşında bir yerin adı olmalı.

57 Keşan'ın batı yakınından geçen Doğanca deresi.

askerlerinin çoğunun geri dönmemeleri yüzünden saldırıya geçmedi. Peçenekler, Aleksios'un tereddüt ettiğini anladılar ama yine de akşama kadar beklediler. Sonunda da gece olunca toparlanarak topraklarına geri döndüler.⁵⁸

Aslında 1090 yılının yazında yaşanan bu sefer daha ziyade mevzii savaşımdan ibaretti. İmparator Aleksios kalelerde saklanarak, ara sıra fırsat buldukça huruç hareketleri yaparak Peçenekleri rahatsız etmekten başka bir şey yapamadı. Peçenekler ise bu sayede Trakya ve Makedonya'da istedikleri gibi hareket ettiler. Bir süre sonra İmparator sıtma nöbetine tutuldu ve hastalandı. Bunu haber alan Peçenekler hemen harekete geçtiler. Bu hareketi aslen bir Peçenek olan ve imparatorun yanına geçerek onun güvenini kazanan Tatranés haber aldı ve hemen imparatora gelip "Peçeneklerin ertesi gün onlara saldıracaklarını haber verdi ve onlar bize saldırmadan biz onlara saldıralım" dedi. İmparator onun bu görüşünü beğense de hem kendisinin ağır hasta olması hem de yeterli askerin bulunmaması yüzünden onu barış istemek üzere gönderdi. Gerçi Anna'ya göre o, imparatorun haberi olmadan gidip Peçenek Beylerini buldu. Ama hakikatte imparator onu gönderdi. Onlara "İmparatorun eski yenilgileri nedeniyle hiç böbürlenmeyin, bizi böyle az sayıda görüyorsunuz diye, güvenle ve umutla bize karşı çarpışmaya girmeye kalkışmayın. Çünkü İmparatorun gücü, yenilgi götürmez; her an, yeni ücretli askerlerin gelmesi bekleniyor. Eğer onunla barış yapmazsanız, yırtıcı kuşlar ölülerinizi yiyecektir" dedi ise de Peçenekleri ikna etmeyi başaramadı.

Tatranés Peçeneklerle böyle konuşurken aynı anda imparator onların merada otlayan atlarını ele geçirdi. Bu atlar oldukça fazlaydı zira Peçenekler gece gündüz demeden Bizans'ın topraklarına düzenledikleri akınlardan elde

etmişlerdi. İmparator Ouzas (Oğuz, Uzan) ile Monastras adlarındaki komutanlarını çağırarak onlara, en seçkin atlı askerleri yanlarına almalarını, Peçenek öncü birliğinin arkasından dolaşmalarını, gün doğar doğmaz ovaya girmelerini, tüm atları ve keza her çeşit diğer hayvanların tümünü, çobanlarıyla birlikte, alıp getirmelerini emretti. Ayrıca onlara, “Biz burada düşmana cepheden saldırıp savaşırken siz bu emrin gereğini kolayca yerine getirirsiniz” diyerek korkmamalarını söyledi. Onlarda bu emri başarıyla yerine getirdiler.

Peçenekler bu olay üzerine harekete geçerek şehri taz-yik ettiler. Aleksios'da Peçeneklerin her an saldırıya geçebilecekleri endişesi ile sabaha kadar uyumadı ve bütün gece yanındaki askerlerine hem Peçenekler hakkında birçok bilgiler verdi hem de talim yaptırdı. Günün ilk ışıkları belirdiğinde Peçeneklerin seçkin savaşçıları, savaşmak üzere çayı geçtiler. İmparator hemen atına bindi, borazanları çaldırdı ve safları düzenledikten sonra kendisi de yerine geçti. Peçeneklerin o gün eskisinden daha hırsla saldırdıklarını gözlemledi ve bunun üzerine, okçularına attan inerek bunlara karşı hiç durmadan ok yağdırarak yayan yürümeleri emrini verdi; ordunun geri kalanı ise arkadan okçuları izeleyerek kendisiyle beraber ilerleyeceklerdi. Bu şekilde okçular, Peçeneklere saldırdılar. Şiddetli bir çarpışma yaşandı ya atılan okların yoğun biçimde yağıyor olmasından, ya da Rumların sımsıkı bitişik saflarını ve imparatorun kendisinin de yiğitçe savaştığını gördüklerinden, Peçenekler yılgınlığa düşerek çekildiler. Arabalarının bulunduğu yere doğru hareket ederlerken çoğu ya mızrakların altında ya da okların hedefine düşerek mahvoldular. Birçoğu da kaçarken ırmağa düşerek öldü. O gün Bizans ordusu Peçenekleri püsküt-müş olarak, ordugâhına döndü.⁵⁹

59 Komnena, *Alexiad*, s.238-239.

Bu başarı askerlerin moralini yükseltmiş olsa da Bizans'ın durumunu değiştirmedir. Aleksios Komnenos, üç gün boyunca Keşan'da dinlendikten sonra, bu yol üzerinde önemli bir askerî mevki olan Çorlu'ya gelerek durdu. Çorlu'nun doğu tarafında ordusunun tümünü içine almaya yetecek büyüklükte bir yerin etrafını siperlerle kazdırdı ve sağlam bir konaklama yeri hazırlattı. Yine imparatorluk otağını ve tüm ağırlıklarını da buraya yerleştirdi. Böyle yapmakla kendisine hem sağlam bir dayanak hazırlamış hem de Peçeneklerin daha ileriye gitmelerinin yolunu kesmeyi düşünmüştü. Peçenekler Bizans'ı tâkip ederek Çorlu'ya doğru ilerlemediler; şehrin yakınından geçen çayı aşarak Xerogypsos (Kuru Kireç) denilen, çay (Çorlu çayı) ile şehir arasındaki yerde kamplarını kurdular. Böylece Peçenekler, üzerine saldıracakları hisarın dışında kalırlarken, imparator, kazdırdığı siperlerin çevrelediği alanda yani içeride kalmış oldu. Bütün geceyi Peçeneklerin üstesinden gelecek bir savaş hilesini düşünerek geçirdi. Sonunda Çorlu hisarcığının bir kayalık tepe üzerinde kurulmuş olduğunu, Peçeneklerin ise aşağıda, ovada konaklamış bulunduklarını farkederek; böylesine kalabalık sayıdaki Peçenek birliklerine karşı meydan savaşını yapmaya yetecek gücü olmadığını da bildiğinden çok akıllıca bir planı uygulamaya koydu. Şehir halkının arabalarına el koydu, araba kasalarından tekerlekleri dingilleriyle birlikte çıkartarak bunları tepeye surların üstüne taşıttı; sonra onları bu şekilde mazgallara, surların dış yüzüne sırasıyla astırdı. Her birini mazgal arası çıkıntılarına iplerle bağlattı. Bu planı bir saat kadar kısa bir sürede uygulamaya koydu. Hisarın tüm çevresi boyunca, surlar üzerinde yanyana sıra ile dizilmiş, birbirine değen, ikişer ikişer birbirine dingille bağlı tekerleklerden oluşmuş bir "dingilleriyle birlikte asılmış tekerlekler çemberi" ortaya çıktı. İmparator, sabah erkenden kalktı, silâhlarını kuşandı,

birliklerine savaşa hazırlanmaları emrini verdi; arkasından, askerlerini surların dışına çıkarıp ilerletti ve onları Peçeneklerin karşısına dizdi. Böylece, araba tekerleklerinin asılı bulunduğu tarafta Bizans birlikleri; tam karşısında ise tek sıra halinde Peçenekler yer aldılar. O sırada, birliklerinin merkezinde duran imparator, askerlerine, bo-razan saldırı komutu çalınca nasıl atlarından yere atlayacaklarını, yayan şekilde yaylarıyla Peçeneklere sürekli ok atarak yavaş yavaş onlara doğru nasıl sokulacaklarını ve Peçenek ordusunu saldırıya geçmeye kışkırtacaklarını anlattı. Onların saldırıya geçtiklerini ve atlarını saldırı için mahmuzladıklarını gördükleri an bozgun hâlinde yarım dönüş yapacaklar, bu sırada biraz sağa ve sola yayılarak ikiye ayrılacaklardı. Bu şekilde Peçenekler surların üstüne yakın bir yere gelinceye dek meydanı onlara bırakacaklardı. Bu surların üstünde bulunanlar, aşağıdaki safların bozulduğunu ve ikiye ayrıldığını görür görmez, kılıçlarıyla ipleri kesecekler ve dingilli tekerleklerin yukarıdan aşağıya düşmesini sağlayacaklardı. Bu manevra, imparatorun talimatına uygun olarak gerçekleştirildi. Önce Peçenekler saldırdılar, ancak Aleksios'un planının başarıyla uygulanması neticesinde çember içine alındılar. Bu surlardan atılan tekerler Peçeneklerin oldukça fazla asker kaybetmelerine sebep oldu. Ancak Peçenekler mücadeleyi elden bırakmadılar ve ertesi gün, yeniden savaşa girmek üzere hazırlık yaptılar. Bunu gören imparator adamlarına savaşa hazırlanmaları emrini verdi. Kendisi de silâhlarını kuşandı ve birliklerini savaş düzeninde dizdikten sonra, (hisardan) yamaç aşağıya indi. Arkasından, saflarının yüzünü Peçeneklere döndürdü ve tüm birlikleriyle bunlara karşı çarpışmaya girmek üzere hazırlandı. Peçenekler Bizans'ın bu planının mükemmelliğini çarpışma sırasında farkettiler. Gerekli önlemleri almakta da geç kaldılar. Savaşı bizzat imparator atlı bölüklerin merkezinde

bulunarak yönetti. İki taraf karşı karşıya geldiğinde müt-hiş bir mücadele yaşandı ve Bizans ordusu beklenmedik bir galibiyet aldı. Peçenekler fazla zaiyat vermemek için geri geçilmeye başladılar. Bizans bunu fırsat bilip ilk baş-larda kovaladırlarsa da daha sonra bunun bir pusu olaca-ğını düşünerek tâkip etmekten vazgeçtiler.⁶⁰

Peçenekler, beklemedikleri bu yenilgiden sonra, kar-gâhlarını Boulgarophyon (Babaeski) ve Küçük Nikaia (Havsa) arasına kurarlarken, kış geldiği için imparator, küçük bir muhafız birliğini bölgede bırakarak ordusuyla başkente dönmeye karar verdi. Bu birliğin başına da İdan-nakés ile Nikolaos Maurokatakaldon'u atadı. Onlara, her şehre bölgeyi savunacak kadar sayıda asker yerleştirme-lerini; baharda Peçenekler üzerine yapacağı sefere katkı olması için tüm bölgelerden yaya asker, araba ve bunlara koşulan hayvanları toplamalarını gerekirse de el koyma-larını emretti.⁶¹

Korku Dağları Aştı

Aleksios başkente geri dönmüştü dönmesine ama Pe-çeneklerin onu rahat bırakmaya hiç de niyetleri yoktu. Nitekim onlar kış başında Ergene Nehrinin ötesinde (Lü-leburgaz ve Vize yakınları) kamplarını kurdular. Şubat ortalarına doğru Büyükçekmece'ye yakın Çatalca'ye yak-laştılar. Daha ayağının tozuyla başkente gireli bir hafta ol-muş olan Aleksios bu haberi alır almaz 500 kadar acemi asker topladı ve onları bütün gece boyunca silâhlandırarak nasıl savaşıacaklarını gösterdi. 14 Şubat 1091 Cuma sabahı gün doğar doğmaz alal acele topladığı bu asker-lerle başkenti terk ederek Peçeneklere karşı harekete geçti. İmparator Aleksios süratle Çatalca'ya geldi; hisara girdi,

60 Komnena, *Alexiad*, s.239-241.

61 Komnena, *Alexiad*, s.242.

şehrin kapılarının kapatılmasını emretti ve anahtarlarına el koydu. Arkasından, sur mazgallarına gözcü ve nöbetçi olarak kendisinin güvendiği hizmetkârlarını yerleştirdi ve onlara uyumamalarını, uyanık durarak nöbet tutmalarını ve hiç kimsenin surlara tırmanmasına ya da Peçeneklerle konuşmak üzere surlardan aşağıya sarkmasına müsaade etmemelerini emretti.

Gün doğduğunda, Peçenekler gelip Çatalca kalesine bitişik tepede konakladılar. O sırada, içlerinden aşağı yukarı 6000 kişi Rumların bakışları altında etrafı yağmalamak üzere çevreye dağıldı. Bunlar, imparatoriçenin surlarına yaklaşık 6 stadia⁶² (1,5 km) uzakta bulunan Dekatos'a⁶³ kadar ilerlediler. Diğerleri ise Çatalca'da kaldı. Kalanlarda gayet rahat bir şekilde keyiflerine baktılar zira Bizans'ın saldırı imkânının çok az olduğunu biliyorlardı. İmparator bu sırada surların üzerindeki mazgallara çıkarak ortalığı gözetledi ve Peçeneklerin saldırmaktan ziyade yiyip içmek, dinlenmek için dağıldıklarını farkettiler. Ancak çok kalabalık olmaları onlarla bir meydan savaşı yapma cesaretini gösterememesine sebep oldu. Buna rağmen Peçeneklerin tüm ülkeyi talan ettikten sonra İstanbul surlarına kadar sokulup, kendisi yokken şehri ele geçirebileceklerini de hesaba kattı ve askerlerini istişare etmek üzere topladı. Aslında kararını vermişti onları gafil avlayacaktı. Askerlerine "Peçeneklerin kalabalıklığını görüp cesaretlerini yitirmemelerini; Tanrı'ya sığınarak onlarla savaşmalarını" söyledi ise de ikna edemedi. Yeni askere alınmış acemiler

62 Eski Yunan'da kullanılan uzunluk ölçüsü birimidir ve 1 Staida 185.4 metredir.

63 Bizans İmparatorluğunda Rumeli'ndeki herhangi bir şehrinin, kasabasının başkentten uzaklığı, sur kapılarından başlayarak değil, Ayasofya Kilisesi yanbaşında bulunan ve Million denilen bir abide mesafe taşından başlayarak ölçülmüştür. Dolayısıyla, Dekatos'un, oradan başlayarak 10 mil (16 km. kadar) uzaklıkta bulunduğu tahmin edilmektedir. Dekatos, Rumca'da "Onuncu" demektir.

ile yüksek ve sağlam şehir surlarının arkasında oturmaya alışmış olan garnizon muhafızları için, haklarında sadece korkunç şeyler işitip durdukları, kuvvet olarak da kendilerinden üstün olduğu açık olan Peçenek tarafı göz önüne alındığında, onun planı çılgınca ve son derece cesurane görünüyordu. Bunun üzerine kendiside büyük bir endişeye kapılarak onlara “Eğer yağmalamak üzere gidenler geri dönüp burada bulunanlara katılırlarsa, karşısında bulunacağımız tehlike ortadadır. Çünkü ya onlar bu hisarı zaptedip bizi kıyımdan geçirecekler, ya da bizimle hiç uğraşmayarak başkent surlarının dibine gidip, bizim oraya dönmemizi engelleyeceklerdir. Çünkü ordugâhlarını sur kapılarının önünde kuracaklardır. Tehlikeyi göze almalıyız ve canımızı korkakça teslim edemeyiz. Ben Peçeneklerin ortasına en önde dalarken, tüm gönüllüler beni izlesin; içinizden bunu yapamayacak ya da yapmayacak olanlar, hisar kapılarından dışarıya çıkmayıp burada kalsınlar ve surların üzerinden bile bakmasınlar” dedi. Sözlerini bitirir bitirmez, silâhlarını alarak, Büyükçekmece'ye bakan kapıdan dışarıya çıktı. Surların dibi boyunca giderek üzerinde Peçeneklerin bulunduğu tepeye arkadan tırmandı. Bu arada Peçeneklere karşı saflar halinde savaşa girerse, askerlerinin onu izlemeyeceklerini çok iyi biliyordu. Askerlerinin başında, mızrağını kavrayarak Peçeneklerin ortasına atıldı, karşısına ilk çıkan Peçeneği öldürdü. Bunu gören yanındaki askerler de çarpışmaya başladılar. Keyif içerisinde dinlenen Peçenekler bir anda neye uğradıklarını şaşırdılar, hemen atlarına binmeye çalıştılsa da Bizans askerleri bu hamlelerini engelledi ve kılıçlarının altında can vermelerini sağladılar, kaçamayanlar ise esir alındılar. Aleksios, Peçeneklerin askerleri üzerinde bıraktığı korkunun ölçüsünü belirlemek için her zamanki zekiliğini kullanarak bir plan yaptı. Askerlerine Peçeneklerin kıyafetlerini giydirdi ve atlarını, sancaklarını ve kestiği Peçenek

kafalarını, en güvendiği birkaç askere teslim ederek bunlara, hisar surlarının içine dönmelerini ve kendisini orada beklemelerini emretti. Daha sonra yanında kalan askerlerini Peçeneklerin atlarına bindirdi. Bu önlemleri aldıktan sonra, Peçeneklerin sancakları (tuğları) ve Peçenek kıyafetleri giyinmiş askerleriyle beraber Çatalca yakınlarından akan çaya (Melas/Kara Su'ya) doğru indi zira kendilerine yiyecek bulmaya giden akından dönecek olan Peçeneklerin oradan geçmeleri gerekiyordu. Öyle de oldu akından dönen Peçenekler orada duran ırkdaşlarını görünce hiç şüphelenmeden ve önlem almadan onlara doğru yöneldiler ama bu yöneliş Aleksios ve askerlerinin kılıçları altında ya can vermekle ya da esir edilmekle son buldu. Bütün bu yaşananlar 15 Şubat Cumartesi günü akşamı oldu.⁶⁴

Maslenitsa⁶⁵ haftasının pazartesi günü (17 Şubat) sabahı İmparator Aleksios Komnenos gösterişli ve garip bir kabile ile Çatalca'dan İstanbul'a doğru yola çıktı. En önde Peçenek atlarına binmiş olarak ve barbarların giysilerini giyinmiş Bizans askerleri, onların ardından civardaki yakın köylerden toplanmış köylülerin çektiği, elleri arkadan bağlanmış gerçek Peçenekler ve daha da arkadan Peçeneklerin kesik kafalarını kanlı mızraklarının ucuna takmış olarak Bizans süvarileri gelmekteydi. Aleksios'un klasik eğitim almış kızı, babasının Maslenitsa'nın gelişini kutladığı bu iğrenç durumu, gizlemediği bir memnuniyetle tasvir etmektedir. Yine kâfilenin başına gelen muhtelif komik hadiseler hakkında anlattıkları öyküleri de zevkle hatırlamaktadır. Aslında imparatoru karşılamaya çıkan silâhlı Bizanslıların, bu hayali Peçenekler karşısında, o giysilerin altında Bizanslıların yer aldığını anlayana kadar korkudan ödlerinin kopmuş olduğu sahne daha komik olmaz

64 Komnena, *Alexiad*, s.243-245.

65 Et yememe (et yasağı) haftasının ardından gelen baharın gelişinin kutlandığı hafta.

mıydı? Hadise şu şekilde oldu: Aleksios birliklerini böldü ve en önde gidenlere, Peçeneklerin sancaklarını (tuğ) taşıttı. Arkadan giden esir Peçeneklerin her birini, yöre halkından insanların boyunlarına ip taktırtarak, davar gibi çek-tirdi. Yine kesik kelleleri başkâ askerlerinin taşıdığı mız-rakların ucuna geçirtti. Bu şekilde ordusuna ilerlemeleri emrini verdi. Ancak bu yürüyüş, imparatora yardım et-mek üzere başkentten yola çıkan Geörgios Palailogos'un onları ilk başlarda Peçenek olarak sanmasına sebep oldu. Palailogos, Peçeneklerin baskın saldırısı yaptığını bildiği için çok tedbirli yol almış; öncü muhafızlar göndererek onlardan etrafı iyice kolaçan etmelerini, Peçenekleri gör-düklerinde hemen gelip haber vermelerini istemişti. Giden keşifçiler Dimylia Ovasında⁶⁶ Peçenek kıyafetleri giymiş, Peçenek sancakları taşıyan adamları gördüler ve hemen geriye dönerek, Peçeneklerin oraya gelmek üzere oldukla-rını haber verdiler. Palailogos hemen herkesi silâh başına çağırdı. Ancak bir süre sonra ilk gelen habercinin hemen arkasından bir başkası gelip Peçeneklerin arkasından, bir hayli geride Rum sancaklarının ve onları izleyen askerle-rin belirttiğini bildirdi. Aslında gelen bu ordu Aleksios'un yendiği Peçenekleri başkente götürdüğü ordu idi. İmpara-tor bilerek yukarıda belirttiğimiz gibi askerlerine üzerle-rindeki Peçenek kıyafetlerini çıkartmamalarını emretmişti. Bu oyunu oynamasının sebebi, komutanlarının Peçenek-lerle karşılaştıklarını sandıklarında nasıl bir tutum izle-yeceklerini ve yüzlerinin alacağı şekli merak etmesi idi. Anna bunu "ödü patlasınlar diye şaka olarak yaptığını" söylemektedir.⁶⁷ Ancak deneyimli komutan Palailogos, bu

66 İstanbul ile Çatalca arasında bir ova, ancak yeri tam olarak tespit edileme-miştir.

67 Komenena, *Alexiad*, s.246

işin Aleksios'un başının altından çıktığını hemen anladı ve diğerlerine "kendinize geliniz ve korkmayınız"⁶⁸ dedi.

İstanbul halkı esir edilmiş ve kelleleri kanlı mızrağa asılmış Peçenekleri bizzat gözleriyle gördükten sonra galibiyete inanabildi. Bu galibiyet Aleksios'a büyük bir ün kazandırdı.⁶⁹ Ancak Maslenitsa neşesinden yerinde duramayan bu kalabalığın içinde, özel kutlama için buna uygun bir nedenin mevcut olmadığını hatırlatan aklı başında bir adam bulunmaktaydı. Kaisar Niképhoros Melissenos, "*Az fayda için çok sevinç, az zarar için çok üzüntü*" şeklinde ifade ederek, Aleksios tarafından Çatalca önlerinde kazanılan zaferin, kazanan ve kaybeden taraflar açısından değerlendirmesini yaptı. Bizanslılar için büyük bir zafer olsa da bu mağlubiyet Peçenekler için bir şey ifade etmedi. Birkaç bin kişinin kaybı, güçlü Peçenek Kağanlığını zayıflatmak şöyle dursun, bilakis içlerindeki güçlü intikâm alınması duygusunu hemen harekete geçirerek, alışılan zamandan daha erken bir vakitte kışlık kamplarını toplamalarına yol açtı. Aradan iki hafta geçmemiştir ki, Peçenekler İstanbul civarındaki şehir ve köyleri yağma ve tahrip etmeye tekrar başladılar. Büyük orucun ilk pazar günü (1091 yılının 2 Mart günü) Grek-Ortodoks kilisesi, Julianos (the Apostate, 361-363) zamanında Hristiyanları mucizevî bir şekilde, üzerine gizlice pagan kurbanların kanları serpilmiş ve mundar olmuş yiyecekleri yemekten kurtaran din şehidi Theodoros'un hatırasına yapılan günü kutlamaktaydı. Bu özel günde Bizans başkentinin dini bütün sakinleri daha büyük çoklukta şehir surları dışında kalan din şehidi Bathys Rhyax denilen (Küçükçekmece) yerdeki Theodoros kilisesini ziyaret ederlerdi. Oysa şimdi bu geleneklerini yerine getiremiyorlardı çünkü tam da kilisenin yanında Peçenekler bulunmaktaydı ve

68 Komnena, *Alexiad*, s.246-247.

69 Komnena, *Alexiad*, s.247.

şehrin kapıları kilitlenmiş, kimsenin dışarı çıkmasına da izin verilmiyordu. İstanbul surlarının kapılarını açıp çıkmaya bile cesaret edemediler.⁷⁰ Bu da Peçeneklerin Bizans kaynaklarının tabiri ile korkunç bir şekilde intikâm aldıklarını göstermektedir.

Ortaklık: Çaka

Bu sırada Bizans gerçektende çok kötü bir durumda idi. Bir taraftan batı'da Peçenekler, diğer taraftan Anadolu'da bir Türk beyi olan Çaka ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Çaka'yı bu kadar önemli hale getiren ise bir donanmaya sahip olmasıydı. Bu iki düşman çok geçmeden birbirlerini bulmakta geçikmediler. Zira Çaka Bey'in Bizans'ın Rumeli topraklarına karşı bazı düşünceleri vardı ve bunları uygulamak üzere Peçeneklere Kherronésos (Gelibolu Yarımadası)'u işgal etmelerini öğütlemek üzere kısa bir süre önce elçiler göndermişti. Kendisi denizden Peçenekler de karadan Bizans'a saldırmak üzere anlaştılar. Bu şekilde onlarla Dardanel (Çanakkale) üzerinden doğrudan ve devamlı bir haberleşme yolu açacak, onları genel plan dâhilinde hareket etmeye zorlayacak, İstanbul'un Avrupa tarafındaki illeri ile olan her türlü bağlantısını tamamen kesecek ve aynı zamanda onu deniz tarafından da hapse almış olacaktı. Öte yandan Çaka'nın, belli sayıda paralı asker olarak Bizans imparatorunun hizmetinde bulunan, yine kendi Asyalı soydaşlarından olan Türklerle gizlice ilişkiye geçerek, cömert vaatlerle onları kendi yanına kazandığı ve ihanet için uygun zaman olarak da kendisinin Gelibolu yarımadasının güney ucunu işgal ettiği zamanı belirlemiş olduğu öğrenilmişti. Çaka başarısından o kadar emindi ki, şimdiden kendisini Bizans İmparatoru diye adlandırmaya başlamıştı bile.

70 Komnena, *Alexiad*, s.248; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.77-78.

Uzun zamandan beri Bizans imparatorluğu böylesine tehlikeli bir duruma düşmemişti. Bizzat tabiatla da bunun yansımaları olmuş, Boğaziçi'nin neşeli kıyılarına üzüntü ve keder çökmüş, ne zamandır şehir hayatının alışıldık yapısı bozulmuş, cesaret ve neşe veren toplumsal ilişkiler, zorlukla yerine getirilir olmuştu. İstanbul sokaklarına hiç kimsenin daha önceden hatırlamadığı kadar çok miktarda kar yağmış, sanki Bizans'ın kuzeyden gelmiş insanların evine dönme anı zamanından evvel başlamış gibiydi. Anna'nın belirttiğine göre, şehrin sakinleri için, bir zaman, önüne yığılan derin kar nedeniyle evlerin kapılarını açmak tamamen imkânsız hale gelmişti. İmparator Aleksios Komnenos, yakında vuku bulması kaçınılmaz olan bu felaketi savuşturmak, kendini, başkentini ve nihayetinde imparatorluğunu kurtarmak için ne yapmıştı? Görünen odur ki, kibirli Bizans 1091 yılının zor geçen o kış mevsimini hatırlamaktan hoşlanmamaktadır. İmparator Aleksios'un, babasının kahramanlıklarını yazmayı kendisine görev edinmiş olan kızı Anna, babasının o zamanki hareketlerini, sanki hesaplı bir şekilde kısa ve kasıtlı olarak muğlâk tasvir eder gibidir. "İmparator mümkün olduğunca acele ederek bütün her tarafa ücretli asker talebinde bulunduğu mektuplar göndermiştir".⁷¹

Bu haberi alan Aleksios, son derece çetin kış şartlarının yaşandığı bir sırada böyle bir birliktelikle başa çıkamayacağını gayet iyi biliyordu. Bu yüzden bir taraftan en hızlı şekilde her yandan, ücretli asker getirtmek için elinden geleni yaptı; diğer yandan da Kuman/Kıpçaklara ve Doğu Avrupa'daki ülkelere yardım ricası ile mektuplar gönderdi. Şüphe yoktur ki, İmparator Aleksios gibi akıllı ve tecrübeli biri, İmparatorluğun topraklarına yeni bir Türk boyunu çağırmakla bu adımın tehlikeli sonuçlar doğuracağını çok iyi biliyordu ama Bizans imparatorluğu

71 Komnena, *Alexiad*, s.249; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.82-83.

Türk saldırıları altında boğuluyordu ve boğulmakta olan birinin kurtuluş çarelerini ince eleyip sık dokuyacak durumu olamazdı. Kuman/Kıpçakların başbuğları Bonyak ve ondan aşağı kalmayan arkadaşı Tugorkan, çaresizlik zamanı müttefikleri idi. Onlar, en iyi ihtimalle, daha güvenilir, daha uygar ve insani yardım ulaşana kadar, İmparator Aleksios'un sadece bu en tehlikeli zamanları atlmasına yardımcı olacaklardı. Bahsedilen müttefikler batıdan gelmesi beklenen Lâtinlerdi. İmparator Aleksios'un kendilerinden yardım istemiş olduğu, bütün taraflardan ücretli asker talebinde bulunduğu mektuplarının gönderildiği yer orasıydı. Bu gerçek bu zamana kadar Bizans yurtseverliği nedeniyle reddedilse de en ufak şüpheye yer vermeyecek şekilde böyle olduğu da açıktır.⁷²

İmparator Aleksios'a gecikmeden acil yardım gerekli idi. Peçenekler ve Çaka Bey İstanbul'u tehdit ediyordu. 60.000 kişilik kuvvetleri ile İmparatorluğun sınırlarından girmeye hazırlanan Kuman/Kıpçak başbuğlarının niyetleri ise esrarengiz bir karanlıkla kaplıydı. Açık olan tek şey vardı, o da Bizans Devleti'ne vurulacak son ve ölümcül darbenin onlara bağlı olduğuydu. Doğu'nun imparatorunun gurunu indirmiş olduğu son raddeyi anlayabilmemiz için, 1091 yılı başında Bizans'ın içinde bulunduğu bu çaresiz durumu göz önünde bulundurmamız gerekir. Kendisini en yüksek Kilise temsilcisi sayan bir Doğu Roma otokarının (diktatörünün) kendi din adamlarının suçlamalarını tevazu ile dinlemesi ve hataları için haklı nedenler göstermeye çalışması hiç de alışılmış bir durum değildi. Lâtin Kilisesi ile olan ilişkilerdeki itaatkârlılık, Papalık ile uzlaşma konusundaki gönüllülük, o zaman olduğu gibi şimdi de Blakhernai Sarayındaki ruh halinde derin bir çöküntüyü ve Orta çağ Bizans Devletinin içinde yaşayıp nefes aldığı fikirlerden, nerdeyse doğrudan bir

72 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.85-86.

uzaklaşmayı ifade etmektedir. Ancak bütün bunlar daha bir şey değildi. 1091 yılında, Boğaziçi kıyılarından Batı Avrupa'ya doğrudan bir ümitsizlik çığlığı ulaştı. Bu boğulmakta olan ve kurtuluşu için kendisine uzatılan elin dostça mı yoksa düşmanca mı uzatılmış olduğunu ayırt edemeyen birinin içten gelen çığlığı idi. Bizans İmparatoru artık Hristiyan Rum İmparatorluğunun düşmüş olduğu bütün o dipsiz utancı, rezilliği ve alçalmayı yabancıların gözleri önüne sermekte tereddüt etmedi.

“Rum Hristiyanlarının Kutsal İmparatorluğu, Peçenekler ve Türkler tarafından şiddetle sıkıştırılmıştır. Her gün yağmalanmakta ve kendisinden bölgeler koparılmaktadır. Hristiyanların dinine hürmetsizlik ve öldürülmeleri ve bu esnada meydana gelen korku ve dehşet, öyle büyük boyutta ve kulağa öyle korkunç gelmektedir ki, hava bile bu haksızlıklara karşı öfke ile dolmaktadır. Onlar (yani Türkler) Hristiyan çocuklarını ve gençlerini sünnet edip, sonra da bu kanı vaftiz kabına akıtıyorlar. Hristiyanların kadın ve kızlarına analarının gözleri önünde tecavüz edip bu esnada da onlara açık saçık iğrenç şarkılar söylüyorlar. Yeni yetmeler ve gençler, köleler ve soylular, din adamları ve rahipler üzerinde ve hatta piskoposlar üzerinde Sodom günahını tiksindirici ve iğrenç şekilde gerçekleştiriyorlar. Kudüs'ten Yunanistan'a hemen hemen ülkenin tamamı, yukarı bölgeler (Anadolu) dâhil bütün Rum ülkesi, Sakız ve Midilli gibi belli başlı adalar ve diğer pek çok ada ve bölgeler ki buna Trakya'da dahildir, onların işgali altındadır. Geriye bir tek İstanbul kalmış olup eğer dini bütün Latin Hristiyanlarının yardımı acilen ulaşmaz ise, onu da en kısa zamanda elimizden almak tehdidinde bulunuyorlar. Hâlihazırda Propondit (Marmara Denizi) Anadolu Rumları tarafından, başlarındaki zorbarların baskısı ile inşa edilmiş iki yüz gemi ile kaplanmış olup, bu surette İstanbul sadece karadan değil denizden

de tehlike altında bulunmaktadır. İmparatorluk şerefine salâhiyettar olan ben bu durumumdan hiçbir çıkış göremiyorum, hiçbir kurtuluş bulamıyorum. Türkler ve Peçeneklerin önünden kaçmak zorunda kaldım ve henüz onların yaklaşımları beni başka bir şehre kaçmayı aratacak bir duruma zorlamadıkça, burada bu şehirde kalıyorum.

İşte böyle. Tanrı ve bütün Hristiyan azizleri adına size, İsa'nın askerleri ya da kim olursanız olun, yalvarıyorum, benim ve Hristiyan Rumların yardımına koşunuz. Kendimizi sizin ellerinize teslim ediyoruz. Dinsizlerin boyunduruğu altına girmektense, siz Lâtinlerin yönetimi altında olmayı tercih ediyoruz. Bırakalım İstanbul Türklere ve Peçeneklere kalacağına size kalsın daha iyi. Konstantin'in şehrini süslemekte olan ve bizim için değerli olan mabet, sizler için de aynı şekilde değerli olmalıdır. Kurtarıcımızın işkence ve ölümünde kullanılmış aletlerden, başına yerleştirilmiş olan dikenlerden yapılma tacı, elinde taşımış olduğu asası, gerilmiş olduğu çarmıhın bir parçası ve Vaftizci Yahya Peygamber'in kafatası ile ilk din şehidi Aziz Stephan'ın hiç bozulmamış olan cesedi ve daha pek çok diğer havarilere ve din şehitlerine ait kutsal emanetler gibi, bütün bu bahsettiklerim dinsizlerin eline düşmek zorunda değildir. Çünkü bu Hristiyanlar için büyük bir kayıp olacak ve suçlu durumuna düşeceklerdir.

Eğer bütün beklentilerin ötesinde, bu Hristiyanlık hazineleri fikri size ilham ve heyecan vermiyor ise o zaman size başkentimizde birikmiş olan sayısız çokluktaki hazineleri ve mücevherleri hatırlatayım. İstanbul kiliselerinin bir tanesinde bulunan altın, gümüş, inci ve değerli taşlar ile ipekli kumaşlar dünyanın bütün kiliselerinin süslenmesi için yeterlidir. Ayasofya'nın zenginliğine gelince. Burasının zenginliği bütün bu bahsettiğim hazinelerin hepsinin dahi toplamını aşabilir ve belki ancak Süleyman'ın Mabedinin zenginliği ile mukayese edilebilir.

Bu arada, eski imparatorların ve köklü Bizans soylularının mahzenlerinde gizlenmiş sayısız hazinelerin sözünü bile etmiyorum.

Bu nedenle, bütün bu hazinelerin Türkler ve Peçeneklerin eline geçmemesi için bütün halkınız ile beraber acele ediniz, tüm gayretinizi zorlayınız. Çünkü imparatorluk mülkünde mevcut olan sonsuz sayıdaki Türk ve Peçeneğe ilave olarak, yeni bir altmış bin kişilik kuvvetin gelmesi gün meselesi olup, her an beklenmektedir. Elimizde kalan kuvvetlere de genel yağma ümidi ile ayartılmış olabilecekleri nedeni ile bel bağlayamıyoruz. Böylece diyorum ki, henüz vakit var iken Hristiyan âlemi için harekete geçiniz. Daha da önemlisi Kutsal Mezar⁷³ sizin için kaybedilmiş olmayacaktır, çünkü siz suçlanmayı değil, cenneteki ebedi ödüle layık olabileceksiniz”.⁷⁴

İmparator Aleksios tarafından “her tarafa” gönderilmiş olan mektubun içeriği bu şekilde idi. Kaleme almış olduğu “Alexiad” adlı eserinde anavatanın tamamen farklı bir durumunu anlatan imparatorun kızının, bizi bu acı hatıralarla tanıştırmaya gerek görmemesi de anlaşılabilir bir durumdur. Aleksios’un eski tanıdığı ve dostu Flander Kontu Robert’e göndermiş olduğu mektubun bir nüshası günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak, Boğaziçi’nden yükselen ve yardıma çağırın o çığlığın, başka yerlerden de Fransa’dan, İtalya’dan- duyulmuş olduğuna şüphe yoktur. 1091 yılında Papa II. Urban Campania’da iken, huzurunda Bizans İmparatorunun elçilerinin bulunduğu kaydedilmiştir. Anna’nın kendisi de 1091 yılı yazındaki olayları anlatırken, babasının Roma’dan yardım beklediği notunu da öylesine düşüvermiştir. Kont ailesi arşivlerindeki eski belgeler üzerinde araştırma yapmasına izin verilen, Flander’li

73 Kudüs’te bulunan ve Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesinin ardından gömüldüğüne inanılan mezar.

74 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.99-101.

daha geç tarihçilerden biri, Kont Robert tarafından alınmış olan içerikteki bir mektubun Fransa'ya da gelmiş olduğunu açıkça ifade etmiştir. En nihayetinde de Yeni ve Eski Roma ile dostâne ilişkileri, Doğu ve Batı ile sözüm ona ortak kilise ve askerî-siyasî alandaki ittifakı ile kayda değer Rus Yıllıkları kayıtlarında da bağlantılı atıf bulunmaktadır. 1091 yılında Rus Metropolitinin yakını keşişlerden ve hemşerilerinden biri Kiev'e geldi. Papa'nın yanından Roma'dan dönmekteydi ve yanında da birçok kutsal emanet getirmişti.

Şüphesiz, etkileyici ve macera sever Batı, Hristiyan mabedini kirleten Türklere anlatılan hikâyeleri ve dindar hacıları yollarından alıkoyup durdurmuş olan Uz-Peçenekleri çoktan duymuştu. Ancak şimdi, gözlerinin önüne bu kadar çarpıcı bir şekilde yayılmış olan korkunç resimden derinden etkilenmiş ve kuvvetle sarsılmıştı. Konstantinos, Theodosios ve Justinianos'un gizemli ve azametli imparatorluğunu saklayan perde yırtılmış; arkasındaki efsanevi saygıdeğer Roma ya da Rum imparatoru unvanını taşıyan ve korkutucu bir vahşi-dinsiz gürûh tarafından takip edilmekte olan, Hristiyan hükümdar ortaya çıkmıştı. Yine arkasından Konstantinos'un şehri, Yeni Roma görünmüştü. Her Hristiyan'ın, en az Eski Roma'ya karşı hissettiği hürmet hissi kadar aynı histe hakkı olan şehir. İşte şimdi O, kendisinde muhafaza ettiği bütün mabetleri ve kutsal emanetleri ile inançsız Türk'e ve açgözlü Peçeneğe ganimet olmaya hazırdı. Fransa ve daha o zamandan zenginleşmiş olan Flander şatolarında, birtakım yoksul keşişlerin katılımına pek az gerek duyulan, bu cesur maceraya girme hareketi başladı. Aleksios'un mektubunun sok bölümünde hatırlatılan Kudüs'teki Kutsal Mezar, kalabalık gruplar, inançlı basit insanlar ve olayın özünü bilmeyen kişiler için, Doğu İmparatorluğu ve İstanbul kelimelerinden çok daha fazla anlaşılır idi. Bu isimlerden biri

-Kudüs, Clermont Konsili'nde Papa'nın dudaklarından duyulması, kalabalığı etkileyip kendine çekmeye yetmişti. Ancak Flander Kontlarının, Bohemond'un ve Normandiya Dük'ü Robert'in kafalarındaki Haçlı Seferi düşüncesi Papa'dan bağımsız olarak olgunlaşmıştı ve tabii ki de en başında sadece Kudüs ile bağlantılı olmadığı gibi, muhtemelen bu isim ile hiç bağ kurulmamıştı. Papa Urban'ın çağrısı, Flander, Normandiya ve Fransa şövalyeleri arasında hızlı ve güçlü bir karşılık bulması nedeniyle, İmparator Aleksios'un çağrısının önüne geçti. Birinci Haçlı Seferine giden süreç bu şekilde başladı.⁷⁵

Hazin Son: Lebunion (Lebunium/ Levinion) Meydan Savaşı

Bizans başkenti için son derece çetin geçen 1091 yılı kış mevsimi nihayet sona ermişti. Anna Komnena'nın yazdığına göre, acımasız savaş felaketi geçmiş, azgın denizin öfkesi yumuşamıştı. Ancak her şeye rağmen, iki yönlü Türk istilâsı korkusu, Peçeneklerin bir süredir başkent duvarlarından geri çekilmiş olmalarına rağmen, İstanbul kapıları önünde beklemekteydi. İlkbaharın gelmesiyle daha sakinleşen deniz, Anadolu'daki Türk beyinin tehditkâr planlarını destekler hale geldi. Çaka Bey,⁷⁶ Gelibolu yarımadasına çıkartma yaparak Peçeneklerle birleşip, akabinde de denizden ve karadan İstanbul üzerine harekete geçmek üzere filosunu hazırladı. Başkent yakınlarını terk eden Peçenek kuvvetleri, Meriç Nehri vadisine doğru Batı'ya döndüler. Gelmesi beklenen Türk kuvvetleri ile birleşmek üzere hareket ettikleri aşikârdı. Bozkırlı güç, kendilerinin

75 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.102-103.

76 Çaka'nın Peçeneklerle bir olup İstanbul'u kuşatma teşebbüsü hakkında bkz. E. Altan, "Çaka Bey'in Peçeneklerle beraber İstanbulu Kuşatma Girişimi, *Byzantion'dan Constaniopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, Ed. M. Arslan-T. Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, s.299-310.

oluşturmadığı bir planı uyguladı. Çaka Bey'in planlarını daha kıştan haber almış olan İmparator Aleksios, durumun vahametini anlamakta herkesten daha yetenekli olduğu için hemen harekete geçti. Bunun savuşturulması yönünde aldığı tedbirler gayet hızlı ve akla yakın tedbirlerdi. İmparatorun emri üzerine, Kayser Niképhoros Melissenos, yeni bir askerî kuvvet oluşturmak üzere asker toplamaya başladı. Eldeki bütün eski kuvvetler Makedonya ve Trakya'daki çeşitli önemli noktalara yerleştirilmişti ve bunların bulundukları yerlerden geri çağrılmaları gerek kendi güvenliklerini gerekse korudukları şehirlerin güvenliklerini olağanüstü tehlikeye atmadan mümkün değildi. İmparatorluğun batı bölgelerine, Vardar ve Struma nehirleri vadilerine yerleştirilmiş olan ve sığır ve koyun çobanlığı yapana Bulgarlar, Teselya'da konargöçer hayat yaşayan Ulahlar ile Peçeneklerin işgalinde olmayan diğer illerde yaşayanlar, Bizans'ın kurtuluşu için orduya alındılar. Bu yeni kuvvetlerin toplanma noktası olarak, Meriç Nehrinin denize döküldüğü yerin yakınındaki Enez (Ainos) şehri tayin edildi. Burası, düşmanın hareketlerinin karadan ve denizden izlenebileceği bir yer olduğu gibi, Peçenek ordusunun Selçuklu deniz kuvvetleri ile birleşmesinin önüne geçebilmesinin mümkün olabileceği bir yerdi. İmparator Aleksios'un kendisi bizzat bu önemli pozisyonu işgal etmek üzere acele etti. Kendi komutasında kalan son kuvvetler, İzmit'ten çağırdığı 500 zırhlı Flander şövalyesi ile birlikte İstanbul'da gemilere binerek nehrin batı yakasına doğru hareket ettiler. Denilebilirdi ki, bu küçük filo, bütün Bizans imparatorluğunu ve onun kaderini kendinde toplamıştı. Enez'de karaya çıkıldıktan sonra İmparator Aleksios, askerî karargâhın kurulmasına uygun yeri tespit etmek maksadıyla, kayığa bindi, kıyıyı inceledi. Meriç Nehrinin akıntısını ve her iki yakasının durumunu dikkatlice gözden geçirdi. Bir tarafından nehrin akıntısı,

diğer tarafından da çamurlu bataklık bir alan ile sınırlanmış olan nehrin sağ kıyısında uzanan düzlük, az sayıda bulunan Bizans ordusu için daha çok avantaj sunuyordu. Niképhoros Melissenos'un getireceği takviye kuvvetlerin beklentisi ile buranın yakınlarında Khoirénos (Domuzlu) denilen bir köyün yanına yerleşildi. İki kenarından nehir ve bataklıkla sınırlanıp korunmuş olan karargâhın, diğer kenarlarına da derin hendek ve siperler kazılarak çevresi güçlendirilerek korundu. İmparatorun kendisi, kalkan kullanan askerlerden oluşan güçlü bir birlikle, kendilerine yandan gelecek Peçenek saldırılarını püskürtmek üzere, ırmak ağzının doğu yanına, Enez'e geçmek üzere ayrıldı.⁷⁷

Domuzlu'da siper arkasında mevzilenmiş birlikler, inanılmaz sayıda Peçenek güçlerinin gelmekte olduklarını öğrenince, bunu, hemen o sırada hâlâ Enez'de olan imparatora bildirdiler. Bunun üzerine o, harekete geçerek gidip ırmağın yukarı ağzında bulunan ordusuna katıldı. Ancak, birliklerinin Peçenek ordusundaki en güçsüz bölüme bile denk olmadığını görünce en zor durumlara çoktan alışmış yüreğine yine bir korku düştü, umutsuzluğa kapıldı. Kızı Anna, *"İnsanca değerlendirsek, kurtuluş için bir umut yoktu"*. İmparatorun aklını, en zor ve endişe verici düşünceler huzursuz edip dururken, bu arada kampa geldiğinin dördüncü gününde bozkırlı atlılarından yeni bir kitle görüldü. Ayrıca hiç kimsenin yardıma geleceğine de artık inanmıyordu. Ama dört gün sonra, Peçenekleri beklediği yönden değil de kuzeybatıdan uzaktan, aşağı yukarı 40. 000 kişilik bir Kuman/Kıpçak ordusunun yaklaşmakta olduğunu görünce yanıldığını anladı. Ancak bu tehditkâr ordunun, yanına, kurtuluşu mu yoksa nihai ölümü mü getirdiğini kimse söyleyemezdi. İmparatorun çağrısı üzerine, daha kıştan Tuna ötesindeki

77 Komnena, *Alexiad*, s.248-249; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.106-107.

bozkırlara göndermiş olduğu ferman neticesinde müttefik olarak mı, yoksa kendi soydaşları Peçenekler ile birlik olmayı tercih ederek mi gelmişlerdi. Bizans İmparatorluğu'na nihaî ve belirleyici darbeyi vurup, bölgelerini, belki de başkentini yağmalayıp perişan etmek için mi gelmişlerdi. Eğer Kuman/Kıpçaklar Peçeneklerle müttefik olurlarsa bunun kendisi için korkunç bir son olacağını ve ordusunun tamamen imha edileceğini de çok iyi biliyordu. Bunlarla uzlaşmayı geleceği için çok gerekli gördüğünden Peçeneklerden önce onlarla konuşmak istedi ve elçi göndererek onları dâvet etti. Kuman/Kıpçak ordusunun başında Tugorkan ile Bonyak bulunuyorlardı. Tugorkan daveti kabul etmelerini isterken, Bonyak tam tersi bir görüş bildirdi. Bunun üzerine Tugorkan yanındakilerle beraber Bonyak olmadan gitti ancak daha sonra Bonyak arkadan onlara katıldı. Aleksios onlara mükellef bir ziyafet verdi, şölen masasında imparator elinden geldiğince onlara dostâne ve cana yakın davrandı. Eksiksiz ve mükemmel bir şekilde ağırladıkları başbuğlar ile ayrı ayrı öpüştü ve her birini armağanlara boğdu. Daha sonra, işi garantiye almak, geri dönmelerini sağlamak için kendisinin yanında Peçeneklere savaşacaklarına dair söz vermelerini ve and içmelerini istedi, Onlarda and içerek kendilerine Peçeneklere karşı savaşa girişmek için üç gün verilmesini istediler. Ayrıca eğer Tanrı zaferi nasip ederse ellerine geçecek tüm ganimeti ikiye böleceklerine dair de söz verdiler. Bunun üzerine imparator onları Peçeneklere diledikleri gibi saldırmakta özgür bıraktı; onlara üç gün değil, tam on gün süre verdi ve eğer Tanrı o zaman zaferi onlara nasip edecek olursa, elde edilecek ganimetin tümünü de onlara bırakacağını sözünü verdi.

Durumdaki ciddi belirsizlik hâlâ devam ediyordu. Üç gün geçmişti ve Kuman/Kıpçakların sözünün güvenilirliğine ilişkin korkular yine Aleksios'un kafasını işgal

etmeye başlamıştı. Peçenekler ile Kuman/Kıpçaklar bulundukları yerlerde durdular ancak Kuman/Kıpçaklar, vurkaç saldırılarıyla Peçenek ordusunu hırpaladılar. Üç gün geçmemişti ki, imparator, soylu savaşçı Antiokhos'u getirip, ona, bir köprü yapmasını emretti o da yanyana dizilmiş tekneleri çok uzun yassı kalaslarla birbirlerine bağlayarak çok kısa bir sürede bir köprü yaptı. Bunun üzerine imparator kayınbiraderi Prôtôstrator Mikhaél Doukas ile kardeşi Başkomutan Adrianos'u çağırdı; onlara, atlıların ve yayaların karşıya geçişlerinin karma karışık olmasını engellemeleri için ırmak kıyısında durmalarını; atlıları yayalardan önce ve ordu ağırlıklarının taşındığı arabaları da üzerine yük vurulmuş katırlardan önce geçirtmelerini emretti. Yaya askeri karşı kıyıya geçer geçmez, kısa sürede bir siper hendeği kazdırttı ve bunun çevrelediği alana bütün piyade askerlerini yerleştirdi; Daha sonra atlılara da buraya geçmelerini söyledi. Kendisi ırmak kıyısında durarak, geçişi kontrol etti.

Korkunç bir endişe içinde birkaç defa, karargâhının yerini Meriç Nehrinin bir yakasından diğer yakasına değiştirdi. Bu ufak Bizans kuvvetinin nasıl panikte olduğunu anlatmak için verdiğimiz şu olay bile göstermektedir: İmparatorun verdiği görevi yerine getiren General Niképhoros Melissenos, daha önce imparatorun yazılı olarak aldığı talimata uygun olarak her yandan devşirdiği birlikleri bir araya getirdi ve yakın çevreden topladığı piyade askeri zorla el konulan öküzlü kağnı arabalarına koydurdu. Ayrıca kendileri için gerekli tüm eşyaları da bu kağnılara yükledikten sonra, tez elden, imparatora gönderdi. Ancak bunlar görünüşte, imparatora karşı sefere çıkmış bir Peçenek birliği gibi idi. Öyleki uzaktan onların gelişini gören birisi, güvenle parmağıyla onları göstererek, imparatorun önünde bunların Peçenekler olduğunu dahi iddia etmişti. İmparatorun kafası karıştı, buna kendisi bile

inandı ve böyle bir kalabalıkla savaşamayacağından tedirgin oldu. Bu yüzden de imparatoriçenin anne tarafından hısmı olan Bulgar kökenli Rodoméros'u getirtti ve onu keşif incelemesi yapması için yaklaştakta olanlara doğru gönderdi. Rodoméros kısa süre sonra dönerek gelenlerin Melissénos'un gönderdiği adamlar olduklarını bildirdi. Böylece bütün korkunun boşuna olduğu anlaşıldı, İmparator sevincinden uçtu; yeni gelenleri biraz beledikten sonra, derhal ordugâhının alanını genişlettirerek onları da ordunun geri kalanına ekledi ve ırmak üzerinden geçişi onlarla birlikte yaptı. Bu arada cesaretleri artı ve daha cüretli hale geldiler.⁷⁸

Kuman/Kıpçaklar, imparatorun tüm ordusuyla ırmağı geçmeden önce batı tarafında bırakmış olduğu siper hendegiyile çevrili alanı hemen işgal ettiler ve kamplarını orada kurdular. Ertesi gün, imparator ırmağın akıntısı boyunca aşağı yanında, yörede Philokalos⁷⁹ denen sığ geçit yerini işgal etmek üzere yola çıktı ise de bu sırada saldıran güçlü Peçenek birliği ile karşılaşarak, çarpışmaya başladı. Savaş sırasında her iki taraftan da çok ölen oldu ancak zaferi Peçenekleri tam bir bozguna uğratan imparator göğüsledi. Çarpışmanın sonunda ise her iki ordu kendi ordugâhlarına döndüler. Bu arada Bizans birlikleri tüm geceyi arazide geçirdiler ve gün doğduğunda, oradan ayrılarak Lebounés Dağı denen bir yere geldiler.⁸⁰ Burası, ovaya hâkim bir konumdaydı. İmparator buraya tırmandı. Ama bu yüksek

78 İmparator, Melissénos'a, özellikle Bulgaristan'dan asker toplamasını emretmiştir; yeni gelenler Enez yöresine, kuzeybatıdan, bugünkü Yunanistan Trakyası üzerinden gelmişlerdir. O yüzden, batıdan doğru kıyıya geçmişlerdir.

79 Hellen dilinde güzel şeyleri seven; süs düşkünü manasına gelse de günümüzdeki adı ve tam yeri tespit edilememiştir.

80 Bu dağ büyük bir ihtimalle Enez'in 7 km. batısındaki, 385 m. yüksekliğe ulaşan Hisarlı dağıdır. Savaş, bunun Enez'e bakan batı yamacı dibinde yapılmış olmalıdır.

yerde tüm orduya yetebilecek genişlikte bir düz alan bulunmadığını görünce, aşağıdaki birliklerinin tümü için yeterli olacak kadar geniş bir arazide siper hendeği kazdırmaya ve adamlarını orada konaklatmaya karar verdi. Bu sırada Neantzés, yeniden Peçeneklerin yanından ayrılıp imparatorun hizmetine geçmek için geldi ama imparator onu görünce, son yaptığı ihaneti hatırlayarak yanındaki kişilere onu tutuklatarak, zincire vurdurttu.⁸¹

İmparator bu önlemleri alırken Mauropotamos (Kara Dere) denilen derenin kıyısında konaklamış bulunan Peçenekler de kendi önlemlerini almaya çalıştılar. Bir taraftan, Kuman/Kıpçakları kendi yanlarına çekmek için gizlice elçi gönderip ikna etmeye çalıştılar; diğer taraftan da imparatora barış yapmak üzere elçiler gönderdiler. Ama bu teşebbüslerinin İmparator tarafından sezildiğini bilemediler. İmparator ise Roma'dan geleceğini umduğu ve heyecanla beklediği ücretli askerler gelinceye kadar onlara oyalayıcı cevaplar vermek zorunda olduğunu bildiği için onları oyalama yoluna gitti. Peçenekler, Kuman/Kıpçakları ikna etmek için çok uğraşılsa da bunu başaramadılar ve tam aksine imparatora giderek: *"Ne zamana kadar meydan savaşını erteleyeceğiz? Bilesin ki artık daha fazla beklemeyeceğiz; yarın sabah gün doğunca ya kurdun ya da kuzunun etini yiyeceğiz"* dediler. Bu tarz konuşmaları Kuman/Kıpçakların ertesi gün savaşacaklarını, bunun Peçeneklerle olmazsa o zaman Bizanslılarla olacağı anlamına geliyordu. İmparator Aleksios, en beklenmedik kararları aniden alabilen bu Kuman/Kıpçakların ağzılarından çıkan sözlerin ne kadar ciddi olduğunu gayet iyi anlamıştı ve onlara ertesi günü savaş sözü verdi. Ancak rahatsız edici kuşkuları ona işkence çektirmekten de geri durdurmadı. Kuman/Kıpçaklar da Peçenekler kadar korkunçlardı: ani bir fevran, müttefiklerini acımasız bir düşmana dönüştürebilirdi.

81 Komnena, *Alexiad*, s.249-252; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.109-111.

Tam da savaş meydanında, aynı millettten gelen boylar barışıp, oklarını birlikte Bizans ordusuna yöneltebilirlerdi. Bu arada meydana gelen sevindirici bir olay imparatorun karışık ruh haline bir miktar rahatlama ve cesaret getirdi. Bu tarihi günün bir gün evvelinde, gün batımından önce, beş bin kişilik bir kuvvet Kuman/Kıpçak kampından ayrılarak gelip Bizans kampına katıldı. Bunlar kaynaklarımıza göre dağlık diyarların gözü pek ve yiğit sakinleri, yani Ruslar olup Kuman/Kıpçaklarla birlikte Rus Karpatlarından gelmişlerdi.⁸² Cesareti ile ünlü Knyazları Vasilko Rostislaviç⁸³ daha 1091 yılında Kuman/Kıpçakların Macaristan seferine katılmıştı. İşte şimdi de yine yerinde oturup kalmamış, imparatorun kızı Anna'nın ismen bahsetmediği, Aleksios'un huzurundaki yemeğe katılan ikinci derecedeki liderler arasında yerini almıştı.

O gecenin yarısı dîua ederek geçti. Yakılmış meşalelerin ışığında bütün ordu kutsal ilahiler söyledi, bulabilenler dövüş mızraklarının ucuna mumlar ya da lambacıklar takıp donattılar. Gece yarısından sonra biraz dinlendi ve hafif donanımlı birliklerini ağır teçhizatla silâhlandırdı. Bu arada askerlerinin yeteri kadar demiri olmadığını bildiğinden topları ve zırhları demir renginde ipekli kumaşlarla örttü. Gün'ün ilk ışıklarında güçlü zırhuna bürünmüş olarak siperden çıktı ve borazanla askerlerine saldırıya hazırlanmaları işareti verdi.

Lebunion denilen yerin eteğinde, imparator, ordusunu bölümlere ayırdı ve phalanxlarını⁸⁴ yığdı. İmparatorun

82 Bu gelenler Kuman/Kıpçaklarla beraber hareket eden Ruslardan başkası değildir. Ama bazı kaynaklarda yerli halktan 5000 kadar Rumlar gibi Ortodoks Hristiyan olan Ulahların da imparatorun tarafına geçtikleri kayıtlıdır. Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.111-112.

83 Tmutarakan Knyazi Rostislav Vladimirovç'in oğludur. 1066-1124 tarihleri arasında yaşamış ve Trebovl'de knyazlık yapmıştır.

84 Eski Yunan'da savaşlarda askerlerin aldıkları diziliş düzenidir. Ağır piyade birimleri kalkan ve mızrak kullanarak hem kendilerini hem de soldaki as-

kendisi, önde ve merkezde dururken, sağ kanatla sol kanatta, komuta, Geörgios Palailogos ile Konstantinos Dalasenos'un oldu. Monastras, askerleriyle, silâhını kuşanmış bir şekilde, yüksek bir yerde, Kuman/Kıpçakların sağında durdu. Kuman/Kıpçaklar, imparatorun saflarını dizmekte olduğunu görür görmez, silâha sarıldılar ve kendi usûllerine göre savaş düzenine geçtiler. Kuman/Kıpçakların solunda, Bizans ordusunun Türk asıllı komutanı, Ouzas/Oğuz bulunuyordu; batı tarafta ise Keltlerle, Humbertopoulos mevzilenmişlerdi. İmparator ordusundaki safların çevresini atlı birlikleriyle sarıp bir hisar burcu hâline getirdikten sonra, hücum emrini verdi. İşte tam bu sırada Bizans askerleri, bir orman gibi kalabalık Peçenekler ile onların sur gibi kullandıkları korkunç arabalarından duydukları korku nedeniyle, bir ağızdan, Tanrı'ya, kendilerine acısın diye yakardılar ve ardından doludizgin, Peçeneklerle savaşmak için ileri atıldılar. İmparator da herkesin önünde atını dörtnala koşturdu. Bizans ordusunun dizilişi hilâl biçimini aldığı sırada aynı anda hücumla Kuman/Kıpçaklar da katıldılar. Kuman/Kıpçakların kendilerine doğru saldırıya geçtiklerini gören önemli bir Peçenek başbuğu sonucun belli olduğuna kanaat getirerek ve bu durumda Peçeneklerle-İmparator arasında yapılacak barışta arabulucu olabileceğini düşünerek saf değiştirip aynı dili koştukları Kuman/Kıpçakların tarafına geçti.

Bu sırada, Peçenek safları artık tümüyle yarılmış ve iki ordu göğüs göğüse çarpışmaya girişmişti. Görülmemiş bir kıyımın Peçenekler kılıçtan geçirildiler. Bu kıyım öylesine korkunç olmuştur ki, Anna'ya göre "*sanki Tanrı bu halkı terk etmişti*"; Aleksios savaş meydanında Peçeneklere karşı üstün bir başarı gösterdi. Bu sırada vakit öğlen

kerin yarısını kollarlardı. Mızrakları öne doğru eğilir, arka saflardakilerin mızrakları gitgide yukarı doğrulurdu. Bu diziliş özellikle süvariler karşısında etkili olmalarını sağlıyordu.

olmuş ve askerler sıcak güneşin altında susuz kalmışlardı. İmparator birkaç adamını çağırıp en yakın köye haber göndererek, “köylülere gidip şarap tulumlarını su ile doldurup askerlere getirmelerini” emretti. Köylüler büyük bir istekle kendilerini Peçenek zalimliğinden kurtaran askerlere su getirip onları serinlettiler. Askerler suyu içtikten sonra tekrar Peçeneklere saldırdılar.

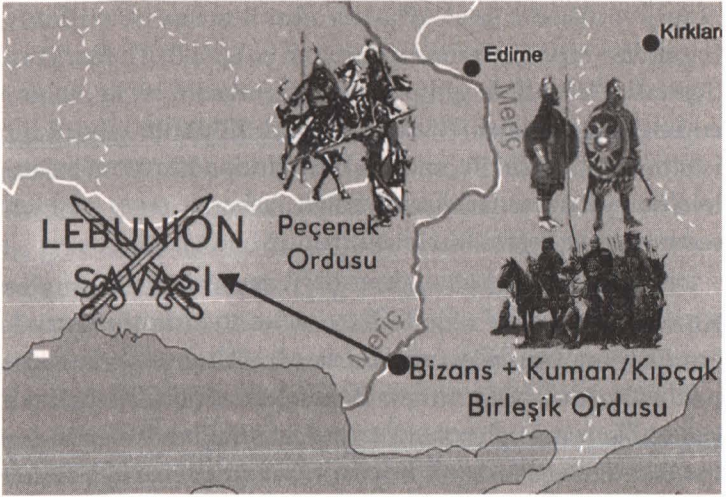
Akşam olduğunda zaferi göğüsleyen taraf Bizans ve Kuman/Kıpçaklar oldu. Aleksios, ordusuna toplanarak kampa geri dönmeleri emrini verdi. Oldukça fazla Peçenek esir alındı. Esir alınan Peçenekler zincire vurularak boyunlarından ipler veya kayışlarla bağlandılar. Bu sefer Bizans Peçeneklerin boyunlarına ip geçirmeyi başarmıştı. Zira Silistre yakınlarında yapılan savaşta kayış ve ipleri getirmişlerse de bunlara kendilerini bağlamak zorunda kalmışlardı. Şimdi kader cilvesini göstermiş ve Bizans Peçeneklerden böylece bunun da intikamını almıştı.

Bu şekilde Nisan ayının 29'da ve haftanın üçüncü günü olan Salı (29 Nisan 1091 Salı) günü Anna'nın ifadesi ile sadece kalabalık bir ordu değil aynı zamanda kadın ve çocuklarıyla bir millet böyle tümüyle yok edildi.⁸⁵ O günden sonra, İstanbullular şöyle nakaratlı bir şarkı söylediler: “*Bir gün eksik yaşadıklarından, Peçenekler (İskitler) Mayıs'ı göremediler*”.⁸⁶

Gerek Kuman/Kıpçak gerekse Bizans birlikleri, kendi ordugâhlarına çekildiler. Böylesine korkunç bir günü yine korkunç bir gece tâkip etti. Yorgun savaşçıların yanında ve kendileri ile aynı dili konuştuğu, aynı boydan olduğu için içlerinde merhamet uyandırabilecekleri Kuman/Kıpçakların yakınında, bu kadar büyük sayıda esir bulunması, Aleksios'un yakın danışmaları ve komutanları tarafından son derece tehlikeli olarak değerlendirildi. Bunlardan bir tanesi olan Synesios, imparator yemeğini yemek

85 Komnena, *Alexiad*, s.253-254; Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.113-114.

86 Komnena, *Alexiad*, s.254.

Tahmini Lebnion Savaşının Konumu

üzere sofraya oturduğu an, kızgın bir tavırla içeri girerek ona: “Ne oluyor ne biçim iş yapıyorsun?” Diye sordu ve devam ederek: “Her askerin 30 ya da daha fazla Peçenek kölesi var. Kuman/Kıpçak kalabalığı yanıbaşımızda. Eğer, askerlerimiz, yorgunluktan uyuduklarında Peçenekler birbirlerini çözüp kurtarır ve kılıçlarını çekip onları kıymından geçirirse o zaman ne olur? Öyleyse esirlerin çoğu hemen öldürülsün diye tez elden buyruk ver” dedi. Ancak onun bu sözlerine imparator kızdı ve insanlıktan nasibini almamış bu adama sert bir bakış fırlattı ve “*Her ne kadar İskitte olsalar, düşmanları da olsa onlarda insan ve merhamete layıktırlar*” diyerek bu isteği reddetti. Kana susamış bu adamı öfke ile başından kovmakla birlikte sadece Peçeneklerin üzerinde bulunan silâhların toplanıp bir yere konulmasını ve esirlerin başına nöbetçiler dikilmesi emrini verdikten sonra zor ve yorucu bir günün ardından gelen bir rahatlama ile gece uykusuna çekildi. Gecenin geri kalanında katliamdan geçirilen Peçeneklerin bağırıklarını ve çığlıklarını duymadan sakin bir şekilde uyudu.

Esir alınan Peçeneklerin büyük bölümü o gece askerler tarafından öldürüldü. Bu korkunç gerçeği nakleden İmparator Aleksios'un kızının yapmış olduğu yorum, eğer sadece kitabî manası ile anlaşılır ise, herkesi, olayın bizzat kendisinden fazla, ürpertecek durumdadır. Prenses Anna esirlerin kılıçtan geçirilmesinin *"İlahi bir telkin ile mi, yoksa başka bir nedenle mi"* gerçekleştirilmiş olduğuna karar veremez. Her halûkarda olay, birdenbire verilen bir işaretle yapılmış gibi gerçekleşmiştir. İmparator Aleksios gecenin kanlı olaylarından ancak ertesi günün sabahında haberdar olur ve olayların suçlusu olarak kendisini önceki akşam ziyaret etmiş olan yardımcısından şüphelenir. Synesios'u en sert şekilde cezalandırmak ister, zincire vurur ancak bu soylu kişinin bütün akrabalarının ricaları Aleksios'u merhamete getirir.⁸⁷ Anna çok taraflı olarak babasını bu katliamın dışında tutmak istemiştir. Hem insanlığa aykırı olan hem de Hristiyanlıkta büyük günah olarak telâkki edilen "esirlerin toplu kıyımı"nın suçunu, bir Türk olan Synesios'a yüklemeye çalışmıştır. Halbûki bilindiği üzere, askerin savaş esiri aynı zamanda onun, kölesi yâni malıdır ve paraya çevrilebilir. Her asker, kendine 30 ya da daha fazla köle yapabilecekken Bizans ordusunun komutanları içinde en alt sırada gelmekte olan Synesios'un, imparatorun kıyım istemediğini bildirmesine rağmen verdiği bir komutunu yerine getirmemesi ilginçtir. İşin aslı kanaatimizce emrin Aleksios'tan geldiğidir. Anna babasının insafzlığını ve insanlıktan uzak suçunu bir başkasına mal etmekle onu korumak istemiştir. Ancak Aleksios gibi büyük bir imparatorun emrini dinlemeyerek böyle bir hadiseyi gerçekleştiren Synesios'un en ağır şekilde cezalandırılması beklenirken, tam aksine bağışlanması bizi haklı çıkarmaktadır.

87 Komnena, *Alexiad*, s.255-256.

Anna'ya göre durumu öğrenen Kuman/Kıpçakların çoğu imparatorun onlar için de korkunç bir plan hazırlamasından korkmuşlar (?) ve gece vakti, tüm ganimetleriyle, Tuna'ya doğru yola çıkmışlardı. İmparator, cesetlerin leş kokusundan uzaklaşmak için sabahleyin ordugâhı kaldırdı ve Domuzlu'dan 18 km uzaklıktaki, Kala Dendra (Rumcada: "Güzel Ağaçlar) denilen yere doğru harekete geçti ve bu sırada yanına askerleri ile gelen Melissénos da katıldı. Daha sonra yol boyunca Peçeneklerin yenilgisi hakkında sohbet ettiler. İmparator, Kala Dendra'ya vardığında Kuman/Kıpçakların aceleyle yola çıktıklarını öğrendi ve yaptıkları anlaşma gereğince onlara ait ne varsa hepsini katırlara yükleterek gönderdi.⁸⁸ Yanında kalanlara güzel bir ziyafet vererek zaferi kutladı.

Anna'nın zaferi anlatırken başlarda "Rum ordusu, sayısız kalabalık olan İskit (Peçenek) ordusunun en küçük bir bölümüne bile denk değildi" demesi, Peçeneklerin sayılarının oldukça fazla, Bizans'ın ise çok az olduğu anlamına gelmektedir. Nasıl oluyor da bu kadar az bir kuvvetle Bizans Peçenekleri yenebilmişti? İmparator Aleksios'un becerisi, askerî dehası, kurnazlığı ve komutanlığı bu kadar kalabalık karşısında zaferin kazanılmasını sağlamada yeterli mi olmuştu. Elbeteki hayır, onu kurtaran şüphesiz Kuman/Kıpçak yardımı idi. O yüzden Lebunion zaferinin gerçek galibi hiç kuşkusuz Kuman/Kıpçaklardır.

Anna bu yenilgiden sonra Peçenekler hakkında o ana kadar verdiği bilgilerin az olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir: "*Aslında Peçeneklerle ilgili olarak anlatılabilecek olanların, sanki Adriatik Denizine parmağımın ucuyla dokunmuşçasına yalnız bir ikisini anlattım*".⁸⁹

Mayıs ayının başında İmparator Aleksios başkentine zaferle döndü. Daha kısa süre önce kentin duvarları dibinde

88 Komnena, *Alexiad*, s.256.

89 Komnena, *Alexiad*, s.257.

dikilmekte olan korkunç düşmanları şimdi Meriç Nehrinin vadisinde ceset yığınları olarak yatmaktaydılar. Esir düşen Peçeneklerin de sadece küçük bir bölümü Bizans kampında sağ kalabilmişti. Çok kısa bir süre önce sayılamayacak kadar çok sayıda olan bu millettten geriye kalan bu küçük grup İmparator Aleksios tarafından Vardar Nehrinin doğusunda, Moglena (Moglenón) iline⁹⁰ yerleştirildi ve bunlardan daha sonra özel bir savaşçı birliği oluşturuldu. Bunlar çok kısa bir süre sonra Bizans ordusu safları içerisinde yerlerini alarak vazgeçilmez olduklarını gösterdiler.⁹¹

Peçeneklerin Bizans devletine yaşattıklarının özetini Bizanslı tarihçi Zonaras'ın şu cümlelerinde buluyoruz: *"Vaktiyle, Aleksios'un mızrağı ve onun yürüttüğü birçok savaş köklerini kazımadan önce, göçebe Peçenekler işte bu Balkan Dağlarını aşıyorlardı; tüm orduları ile Rum ülkesini ve özellikle en yakın şehirleri yakıp yıkıyorlardı; bu şehirlerin içinde en önemlisi, bir zamanlar pek ünlü olan Filibe kentiydi"*.⁹²

Bu arada Peçeneklerin Bizans ile giriştikleri bu çetin mücadeleyi en ince detaylarına kadar aktarmaya çalışan Vasilevskiy, Haçlı Seferlerinin başlama sebeplerinden birini Peçeneklerin Bizans'ı Balkanlarda sıkıştırmasına bağlamaktadır. O, Византия и печенеги: Bizans ve Peçenekler" (1872) ile "Союздвухимперий: İki İmparatorluğun Birliği" (1877) adlı çalışmalarında Bizans ile Batı Avrupa devletlerinin siyasi münasebetlerini incelemiş ve daha sonra haçlı hareketinin ve özellikle Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasının en önemli nedenini doğudan ve batıdan Bizans'ı sıkıştıran Türk tehlikesine bağlamıştır: *"Batıdan doğuya olan büyük seferin, yani Birinci Haçlı Seferi'nin*

90 Makedonya'da bir il. Osmanlı döneminde buraya verilen isim Karacaovaldır.

91 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.118.

92 Komnena, *Alexiad*, s.473.

doğrudan nedeni, her ne kadar bu neden Doğu Roma İmparatorluğu olarak ifade edilmiş olsa da, Anadolu'ya yönelik Selçuklu fetihlerinden ziyade, İstanbul'u bile tehdit eder hale gelen, tehditkâr ve korkunç Peçenek milletidir".⁹³ Vasilevskiy bunun yanı sıra şu yorumu da yapmaktadır: "Birinci Haçlı Seferi'nin şövalyeler bölümü ise, Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un Peçeneklere ve Selçuklu Türklerine karşı yardıma çağırıldığı Flander Kontu Robert (Robert De Flandre) ve onun beş yüz süvarisi ile başlamıştır"⁹⁴

Bir taraftan Peçeneklerin diğer taraftan Selçukluların sıkıştırdığı Bizans

1091 yılında bir yandan Peçeneklerin diğer yandan Türkiye Selçuklularının aynı anda Bizans'a karşı harekete geçme tehlikelerinin belirlediğini ve bu tehlike karşısında Bizans İmparatorluğu'nun Batı'dan yardım isteme ve bunun sonucunda ilk kez batı derebeyleri arasında bir Haçlı Seferi açılması fikrinin ortaya çıkmasına sebep olduğunu ifade etmiş⁹⁵ ve kendi düşüncesini şöyle açıklamıştır: "Meselâ, işlerin çok iyi gittiği ihtimalini ele alalım. İstanbul

93 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.14.

94 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.67.

95 Burada Vasilevskiy ifade etmese de Papa'nın bir Haçlı Seferi fikrinin oluşmasında ve meydana gelmesinde önemli bir rolü vardır.

bir kuşatmaya karşı uzun süre dayanabilir, Haçlı kuvvetlerinin gelişine kadar bekleyebilirdi. Haçlılar da tehlikenin aciliyet ve devamlılığını göz önünde bulundurdıklarında, Bizans İmparatoru'nun hararetle yalvarmalarının hatırı için, gerçekte olduğundan daha önce hazırlanabilirlerdi. Ancak şunu da unutmayalım ki, eğer Bohemond (Boemendo) ve Godfrey de Bouill Bizans başkentinin kurtarıcıları olarak ortaya çıkmış olsalardı, eğer birinin tedbirli ve cesur hırslılığı ile diğerinin inatçı dindar gururu Bizans'ın bağımsız siyasetine ve Bizans ordusunun bağımsızlığına 1096 yılında olduğu gibi karşı olmasaydı; eğer Aleksios Komnenos, haçlı müttefiklerini mümkün olduğunca kısa süre içerisinde İstanbul'un surlarından uzaklaşmalarını ve süratli bir şekilde Boğaziçi'nin Asya kıyılarına geçirilmelerini sağlayabilse idi ve yine eğer haçlıların kendilerine gösterilen yolun güzergâhından ayrılmamalarını (ki haçlı savaşçıların zihinlerine -Kutsal Mezar'ın kurtarılması- yerleştirilmişti) mümkün kılabilse idi iyi olurdu ancak onların, imparatorun ustaca kullandığı Peçenek atlılarını görmeleri, Birinci Haçlı Seferinin şüphesiz farklı bir yön almasına ve tamamen başka sonuçlar doğurmasına yol açmıştır. Batılı şövalyeler, özellikle de bu şövalyelerin liderleri, saldırılarından Doğu Roma İmparatorluğunu kurtarmakla yükümlü oldukları Peçenek ve Türklerin şimdi Bizans ordusu safalarında bulunduklarını; İmparator Aleksios'un da utanç verici bir şekilde haince bu inançsız paganların hizmetlerinden onları İsa'nın mezarı ve Haç'ın askerlerine, Hristiyanlara karşı gönderip faydalandığını gördüklerinde kuvvetli bir memnuniyetsizlik ve büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar. Ancak şurası da unutulmamalıdır ki, eğer Peçenek milletin müthiş kuvveti, Kuman/Kıpçak alayları tarafından yok edilmemiş olsaydı ve kalanları da Bizans siyasetinin sadık uygulayıcılarına dönüşmemiş olsalardı, o zaman 11. yüzyılın sonlarında İstanbul ya bir Türk şehri ya da Doğudaki Latin İmparatorluğunun başkenti olurdu".⁹⁶ Kıscası Vasilevskiy, Batı derebeylerini yöneten ruhun mistik

dürtüleri ve münzevi ihtiyaçlarından kaynaklanmadığını, onların dünya kazançlarını umut ederek Bizans hazinelerine sahip olmak düşüncesiyle yürüdüklerini söyleyerek kötü amaçlarına dikkati çekmiştir.

Vasilevskiy, Birinci Haçlı Seferi'nin sebebinin ilk olarak Peçeneklere karşı olması gerektiğini çalışmasında ispat etmişse de 29 Nisan 1091'de Lebunion'da Bizans, özellikle 40.000 kişilik Kuman/Kıpçak yardımıyla Peçeneklere karşı yaptığı savaşta zafer kazanmış ve bu zafer imparatorluğun durumunu güçlendirerek Haçlı Seferleri'nin yönünü değiştirmiştir. Ancak, O'nun görüşüne göre Bohemond ve Godfrey imparatorluk başkentinin kurtarıcıları olarak gelselerdi tamamen farklı sonuca ulaşacaklardı.⁹⁷ Vasilevskiy'in yaptığı bu yorumlar Rus tarih yazıcılığında tartışılrsa da bu yapılan araştırma ile ilk defa tarih yazıcılığında Papalığın belirleyici güç olduğu görüşünün başarısızlığı kanıtlanmıştır.⁹⁸ İkinci olarak, Vasilevskiy'in araştırmaları Haçlı Seferleri tarihçilerinin, Bizans İmparatorluğu'nun iç ve dış politik durumunun incelenmesine dikkatlerini çekmiştir. F. İ. Uspenskiy bu görüşü kabul ederken; D. N. Egorov bu görüşe karşı çıkmıştır.⁹⁹ Genelde Batı Avrupa tarihçilerinin yaptıkları gibi bu çalışmadan sonra Birinci Haçlı Seferi'nin Batı Avrupa'nın içinde bulunduğu durumundan kaynaklandığı belirtilmiş ve bu durumun nedenlerini bulmak imkânsız hale gelerek, Haçlı hareketinin başlangıcı hakkında Avrupaî fikirlere karşı ciddi bir sarsıntı meydana getirmiştir.¹⁰⁰

97 Vasilevskiy, *Vizantiya i Peçenegi*, s.119.

98 Rus tarih yazımında Haçlı Seferlerinin yaşanmasında papalığın rolü çok önemsiz görülmüştür. Ancak biz biliyoruz ki bu seferlerin meydana gelmesi papalığın birleştirici ruhu ile olmuştur.

99 F. Uspenskiy, *İstoriya Krestovıy Pohodov*, SPB, 1901, s.6-8; D. N. Egorov, *Krestovıye Pohodi*, c. I, Moskva 1914, s.134-138.

100 B.D. Grekov, "İstoriya Drevnih Slavıan v Rabotah, *VDI*, 1939, № 1, s.341-346; Detaylı bilgi için bkz. M.U. Yücel, "Rusya İmparatorluğu Dönemi Tarih Yazımında Haçlı Seferleri", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S.66 (2017/2), s.15-34.

Şanlı Tarihe Veda

Bu savaş, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Peçenek tarihi için bir dönüm noktasıdır. Bu mağlubiyetle Peçenekler bir daha güçlü bir kağanlık ve millet olarak varlıklarını devam ettiremediler. Bizans kaynaklarında buna paralel olarak Peçenekler hakkında detaylı bilgiler vermediler, verdikleri bilgilerde de genellikle kendi hâkimiyetleri altındaki Peçenekleri anlattılar ki bu Peçenekler Aleksios Komnenos döneminde Balkanları darmadağan eden Peçenekler değil; zamanında boydaşları ile birlikte hareket etmeyip Uzların yanında kalan Peçenekler'dir.

Lebunion savaşından sonra sağ kalanların bir kısmı kaçarak Tuna boyuna ve Macaristan'a gitti. Bizans'ın eline esir düşenler ise ya öldürüldüler ya da yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Makedonya'ya yerleştirildiler. Eserini 12. yüzyılın sonlarına doğru yazan Zonaras, Lebunion savaşından sonra imparator Aleksios'un esir Peçenekler arasından birçok dinç ve gürbüz genç seçerek onları çolukçocukları ile Makedonya'daki Moglena iline yerleştirdiğini, onlardan son derece seçkin bir ordu birliği oluşturduğunu söyleyerek *"kendi zamanında bile orada oturduklarını ve kendilerine Moglenalı Peçenekler"* dendiğini belirtmektedir.¹⁰¹ Bu Peçeneklere toprak verilerek, kendilerine çiftçilik yapmaları emredilirken karşılığında da askerî atlı kıtalar teşkil edildi ve böylece Bizans'ın hizmetinde süvari birlikleri oluşturuldu. Bu süvari birlikleri Bizans'ın her zaman yaptığı savaşlarda önemli görevler üstlendiler. Nitekim Birinci Haçlı Seferinin başlamasının en önemli sebeplerinden biri olan Peçeneklerin, Haçlı ordusu Balkanlardan geçerken Pelagonya ovasında bu orduya saldırdıklarını görüyoruz. Bu durum aslında Peçeneklerin Haçlı ordusuna karşı Bizans'ın Balkanlar'daki şehirlerini korumakla

101 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.168.

görevli olmalarından kaynaklanmıştı. Haçlı ordusu, Bizans'ın bu "Mecusi" Peçenekleri hizmetinde bulundurduğundan dolayı oldukça fazla öfkelenmişti. Daha yola çıktıkları ilk anlarda Haçlı ordusu Peçeneklerle karşılaşmak zorunda kaldı. Örneğin Haçlılar, Macaristan'dan ayrılmak üzere harekete geçtiler ve Save Nehrini geçmeye yeltendiler. Çok zor da olsa geçmeye çalıştıkları sırada Peçenekler onları sadece bir yerden geçmeye zorlamak isteyince saldırıya uğradılar. Sandallarının birçoğu devrildi, içinde bulunanlar esir edilerek öldürüldüler.¹⁰²

Birinci Haçlı seferi sırasında Bizans ordusunda görev yapan ücretli Peçenek askerlerinin hem bu orduya refakat ettiklerini hem yaptıkları taşkınlıklara engel olmakla hem de fırsatını bulduklarında saldırmakla görevlendirildiklerini görüyoruz. Örneğin: İmparator Aleksios, mart sonunda başka haçlı ordularının yakınlarda İstanbul'a varacaklarının haberini alınca, kesin sonucu hızlandırmak zorunda olduğunu düşünerek haçlı ordusuna yaptığı teslimat miktarını düşürmeye başladı. Önce hayvanların istihkakını kısıtı; Paskalya haftası yaklaşıncı da ilk olarak balık, daha sonra da ekmek istihkakını kesti. Haçlılar bu tedbirilere, yakın köylere yaptıkları yağma baskınları ile cevap verdiler. Bu baskınlara bölgede devriye görevini yerine getirmekle görevli Peçenekler karşı koydular. Bu karşı koyma Haçlılarında başında bulunan Baudouin'in onlara pusu kurarak 60 askeri esir alması ve çoğunu öldürmesi ile sonuçlandı.¹⁰³

Yine Haçlı ordusu Vardar Nehrine ulaştıktan sonra, kendilerine Peçenekler refakat ettiler ancak imparator onlara haçlıların artık alışılan yağma akınlarına, münferid gruplar halinde civarda dolaşmalarına ve hiçbir meskûn yerde üç günden fazla kalmamalarını sağlama görevini de

102 Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, Çev. F. Işıltan, TTK Yayınları, 1986, s.98.

103 Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s.116.

verdi. Peçeneklerin refakatinde ilerleyen Haçlı ordusunun ana birlikleri Vardar Nehrini geçti. Ancak Kont Rossignula ve kardeşlerinin komuta ettiği küçük bir birlik, ana birliğe yetişemeyerek nehrin batı kıyısında kaldıklarından biraz geç kaldılar. Aldıkları emir gereğince Peçenekler bunları acele ettirmek için saldırıya geçtiler. Komutan Tankred (Tancerd) bu çatışmayı haber alınca geri dönerek onları kurtarmak için nehri tekrar geçti. Peçenekleri kaçmaya zorlayarak birkaçını esir adı ve Haçlı ordusunun başkomutanlarından biri olan Bohemond (Bohemund)'un yanına götürdü. Bohemond onlara sorular sordu ve imparatorun emri ile hareket ettiklerini öğrenince hepsini serbest bıraktı.¹⁰⁴

Bir başka örneğimizde Haçlıların Draç'a gelmeleri ile ilgilidir. Burada da Peçenekler, haçlılara refaket etmek üzere görevlendirilmişlerdi ve başlarında Ioannes Komnenos vardı. Haçlı ordusunun Draç'ta yaptıkları Bizans'ı rahatsız ediyordu, haçlılarda kendilerini izleyen Peçeneklerde çok rahatsızlardı. Haçlıların bir türlü önüne geçilemeyen yağmacılıkları kendilerine refakat eden Peçenekler ile sık sık karşı karşıya gelmelerine sebep oldu. Bu arada kısa bir süre sonra Le Puy piskoposu yoldan çıktı ve Peçenekler tarafından kim olduğu bilinmeden yaralanarak esir edildi. Kim olduğu öğrenilince de hemen orduya teslim edildi. Piskopos bu olayı büyütme de haçlı birlikleri büyük bir kızgınlık duydular.¹⁰⁵

Haçlı Ordusunun Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan Kılıç Arslan ile yaptığı savaşta Peçeneklerde Bizans'a bağlı imparatorluk birlikleri içerisinde yer aldılar ve İznik şehrine göl tarafındaki kapılardan girdiler.¹⁰⁶ Haçlı ordularının sayıca çok olmaları, Türkiye Selçuklu Devletinin bazı

104 Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s.120.

105 Runcima, *Haçlı Seferleri*, I, s.124.

106 Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s.138.

topraklarını onlara terk etmelerine sebep olmuştu. 19/20 Haziran 1097 tarihinde İznik Sultanı Kılıç Arslan, kahramanca bir savunmadan sonra İznik'i Haçlı ordusuna bırakmaya mecbur kalarak İç Anadolu'ya çekildi. Haçlı Ordusu, Anadolu'dan Suriye'ye geçti, bu sırada İmparator Aleksios da Selçuklulara karşı mücadeleye katıldı.¹⁰⁷

Fransız, Alman ve Lombardlardan oluşan Haçlı ordusu 1100 yılında Kudüs'e gitmek üzere İzmit'te gidiş güzergâhını kararlaştırmak üzere toplandılar. Güzergâhın belirlenmesinde aralarında bir anlaşmazlık yaşandı, Fransız ve Almanlar, Anadolu'nun güneyinden ilerlemenin daha uygun olduğu görüşünde ısrar ederlerken, Lombardlar, kuzeyden gidilmesi görüşünü ileri sürdüler zira bir yıl önce esir alınıp Niksar zindanlarında bulunan Bohemond'u kurtarmak istiyorlardı. Aslında Fransızlar ve Almanlar Anadolu içlerine girdiklerinde Türkler tarafından perişan edileceklerinin farkında idiler ve bu farkı onlara da söylediler. Bunun üzerine Bizans İmparatoru, Canik'te bulunan Peçenek Komutanı Tzatis (Tatis)'i Haçlı ordusuna kılavuzluk yapması için İzmit'e davet etti.¹⁰⁸ Tzatis beş yüz Peçenek askeriyle İzmit'e gelerek Haçlı ordusuna rehberlik etti.¹⁰⁹ Ancak Tzatis ve Peçenek askerlerinin rehberliğindeki Haçlı ordusu, Amasya yakınlarında bulunan bir ovada konakladıkları sırada bir gece ansızın Selçuklu ve Danişmendilerden oluşan Türk ordusu tarafından bozguna uğratılmaktan kurtulamadılar ve ağır kayıplar verdiler. Tzatis ise kaçmayı başardı.¹¹⁰

107 Komnena, *Alexiad*, s.327-330.

108 Demir, *Dânişmend-nâme*, s.137-146; N. Demir, "Bir Coğrafi Bölge Olarak Canik ve Tarihi Alt Yapısı", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, S. 380, Nisan 2004, s. 66-77. Bu çalışmaya internet üzerinden ulaşılmıştır. s.70.

109 Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, Çev. F. İşıltan, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.17; I. Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof.Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s.28.

110 N. Demir, "Anadolu'da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikâyelerinde Haçlı

Haçlı ordusu, Türkiye Selçuklu Devletine karşı savaşa başladığı zaman, Bizans İmparatorluğu da bunu kendisi için iyi bir fırsat olarak gördü ve eski topraklarını geri almak üzere Haçlı ordusu ile birlikte Anadolu'ya geçti. Bizans ordusunun içerisinde Peçeneklerde yer aldılar. Yine bu sırada Sicilya'da güçlü bir devlet kurmuş olan Normanlar, Bizans İmparatorluğuna tabi İliryaya¹¹¹ 1105 veya 1106 Eylül'ünde hükümdarları Bohemond'un önderliğinde girdiler. Yapılan savaşta Peçeneklerinde olduğunu görüyoruz. Aleksios, 1105 Eylül'ünde I. Bohemond'a karşı Antakya'yı kendisine vermek istemesi üzerine donanma Başkomutanlığına Kontostephanos'u getirdi ama o da I. Bohemond'a yenilmekten kurtulamadı. Bu sefere katılan Peçenekler, Anna'ya göre çatışma başladığında önden giderek herkesten önce âdetleri olduğu üzere yağma yapmak istediler bunun içinde donanmadan ayrıldılar. Ancak 6 tanesi esir düştü. Bohemond bundan son derece memnun kaldı ve onları Bizans'a karşı kullanmak üzere yanına alarak Roma'ya gitti. Roma'da Papa ile görüştü, onu Bizans'a karşı öfkeliendirdi ve görüşme sırasında hazır bulunan İtalyanların öfkesini daha çok arttırmak için de Peçenekleri göstererek; "İmparator Aleksios, Batılı Hristiyanlarla savaşırken, at üzerinde savaşan bu korkunç okçuları, Batılı Hristiyanlara kılıç sallasınlar ve yaylarını gerip ok atsınlar diye, bu dinsiz barbarların hizmetinden yararlanmaktadır. Bu gördükleriniz bunun ispatıdır" dedi. Bohemond, Papayla görüşmesi sırasında İskit giysileri giyinmiş olan kendilerine özgü görünüşü bulunan İskitleri (Peçenekleri) gösterdi; her sözleri geçtiğinde onları, Lâtinlerin dediği gibi, Paganlar diye andı, bunların dış görünüşleri gibi adlarını da aşağıladı.¹¹² Aslında Bohemond,

Seferlerinin İzleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999, s.195-211.

111 Günümüzde Arnavutluk'taki Draç

112 Komnena, *Alexiad*, s.383-384.

esirlerin kıyafetlerini değiştirmelerine müsaade etmeye-
rek onları Roma'daki Papa'ya "Bizans İmparatorluğunun
Hristiyanlara karşı ne gibi barbarları kullandığını" gös-
termek maksadı ile götürmüştü. Ayrıca yine bu sefer es-
nasında Draç kalesinde bulunan Peçeneklerden birini kale
komutanı Bohemond'un saldırısını İmparatora haber ver-
mek için göndermiştir.¹¹³

Bohemond, 9 Ekim 1107'de Bizans'ın Draç şehrine sal-
dırdı ve böylece amacının Antakya'ya yardım götürmek
değil, emrindeki orduyu kendi çıkarı için kullanmak ol-
duğunu gösterdi. İmparatorun aldığı önlemler sayesinde
giriştiği savaşı, 1108 sonbaharında kaybeden ve hüsrana
uğrayan Bohemond, imzaladığı Devol Antlaşması ile Bi-
zans'ın yüksek hâkimiyetini kabul etmek ve özellikle An-
takya için vassallık yemini vermek zorunda kaldı.

Peçenekleri diğer Türklerle birlikte Bizans komutanı
Kantakouzenos'un, Normanlara karşı savaşıran ordusunda
yer alırken görüyoruz. Peçenek askerlerinin her biri usta
okçu olduklarından ön saflara yerleştirildiler ve kendi-
lerine sürekli ok atarak düşmanı rahatsız etmeleri emri
verildi. Bu emri büyük bir memnuniyet ile yerine getire-
rek, savaşın sonunda bir Norman birliğinin esir alınma-
sını sağladılar. Anna'ya göre esirler arasında Bohemond'un
iri yarı yapılı olan kardeşinin oğlu cüce bir Peçenek tara-
findan Bizans ordugâhına getirilmiş ve bu durum karşı-
sında herkes gülmekten kırılmıştı. Öyle ki küçücük Peçe-
nek, iri-yarı esirle imparatorun huzuruna bile çıkarılmıştı.
Anna, Bizans komutanı Kantakouzenos'un üzerine Bohe-
mond'un Keltleri sürdüğünü ise şu dizelerle anlatmaktadır:
"Keltlere karşı öncü olarak İskitleri (Peçenek) sürdü; bun-
ların görevi, vurkaç saldırılarıyla, bazen uzaktan ok atarak
hırpalamak, bazen kaçıyormuş gibi yapıp yeniden onlara

113 Komnena, *Alexiad*, s.390.

saldırmakla, onları kendi üzerlerine çekmek idi. Böylece Peçenekler, cesaretle yola çıktılar, ama birşey beceremediler, çünkü kendi sıkışık dizileri içinde duran Keltler, dizilerini bozmak şöyle dursun, tam tersine, kusursuz bir düzen içinde, ağır ağır, ileriye hareketi sürdürüyorlardı. İki ordu, savaşa tutuşmak için uygun yakınlığa gelince, Peçenekler kendilerinin üzerine atılan Keltlerin azgın saldırısından ok atamadılar ve düşmanın önünde hemen yüzgeri ettiler. Anadolu Türkleri, onların yardımına koşmak istedi ve saldırıya geçti; ama Keltler, onları hiç mi hiç umursamayarak, daha da canla başla dövüştüler".¹¹⁴

Haçlı-Bizans ve Türkiye Selçuklu üçgeni arasında Anadolu'da oldukça fazla şiddetli savaşlar cereyan etti. Bu savaşlardan birisi de Türkiye Selçukluları ile Bizans'ın savaştıkları bir sırada arkadan Bizans'a yardım birliklerinin gelmesi ve Selçuklu Türklerinin kaçmasına sebep olan savaştır. Aslında bu savaş 1116 yılının sonbaharında İzmit'ten Türkiye Selçuklu Devletine karşı çıkan Aleksios'un son seferidir. Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107'deki ölümünden sonra oğlu Melikşâh yaşanan bazı olaylar sebebiyle tahta ancak 1113 tarihinde oturabildi. 1116 yılında İmparator Aleksios Komnenos umumî bir hücumla geçerek Akşehir'e kadar ilerledi ve burada yapılan savaşta Melikşâh'ı yenerek barış anlaşması yaptı. Savaş akşama kadar devam etti ve akşam olduğunda da imparator ordugâhını kurdu. Melikşâh, yakınlardaki bir tepeye çıkarak orada saklanmak için acele etti. Bizans birliği Türkleri tâkip ederek, birçoğunu öldürdü ve esir aldı. Sağ kalan Selçuklu Türklerinin her biri çeşitli yerlere dağıldılar. Sultanın yanında sadece sekiz adamı kaldı. O, kendisini kurtarmak için yakınlardaki yüksek bir tepenin üzerinde inşa edilmiş küçük bir mabede doğru ilerleyerek bu sırada kendisini tâkip eden

114 Komnena, *Alexiad*, s.406.

üç Peçenek ile Uzlardan kaçıp kurtulmayı başardı. Ancak sekiz adamını Peçenekler yakalayarak imparatora teslim ettiler. Akşam olunca Bizans ordusu karargâh kurarak istirahat çekildi. Kaçan Selçuklu askerleri Sultanın bulunduğu tepenin üzerinde toplanarak büyük bir ateş yaktılar. Anna'ya göre Bizans ordusundan kaçan bir Peçenek, Selçuklulara giderek, Sultana Bizans üzerine nasıl saldırırsa saldırısın başarılı olacağını söyledi. Bu Peçenek ayrıca gündüz değil, gece saldırmasını, tepenin eteğine en iyi okçuların yerleştirilmesi suretiyle birbirlerine yakın duran Bizans çadırlarına gece kuvvetli bir ok yağmuru ile büyük bir zarar verilebileceğini de ekledi. Sultan Melikşah da bu Peçeneğin sözü ile hareket ederek, birçok Bizans askerini öldürdü.¹¹⁵ Anna'da geçen bu bilgi bir anlamda bize Malazgirt'i hatırlatmaktadır. Bu savaş öncesinde de bazı Peçenekler, Alp Arslan'ın tarafına geçerek savaş planından haberdar etmişlerdi. Burada da soydaşlarının zarar görmesini istemeyen bir Peçenek pek çok Bizans askerinin ölmesine sebep olmuştur. Bu bilgi Anna'da Peçeneklere ait son bilgidir.

Bizans kaynakları bundan sonra Peçeneklerden 1122 yılına kadar bahsetmezler. Niketas Khoniates ile Ioann Kinnamos'un eserlerinde, Peçeneklerin 1122 yılında Tuna'yı geçerek Veraya mevkiinde¹¹⁶ Bizans'a saldırdıklarından bahsedilmektedir. Ancak bu Peçenekler ne zaman ve nasıl bu kadar güçlenerek Tuna'yı geçmişlerdir zira büyük bir kısmı 1091'deki Lebunion savaşında mahvolmuştu. Aradan 30 yıl geçmiştir geçmesine ama bu süre zarfında Peçeneklerin Bizans arazisine saldırarak kadar çok güçlenmeleri mümkün değildir. Bu durum ancak Tuna boylarındaki Peçeneklere başka Peçeneklerin yardıma geldikleri

115 Komnena, *Alexiad*, s.495.

116 Cansızof, Vereya'nın şimdiki eski Zağra yani Bulgarca Stara Zagora olduğunu düşünmektedir. Üstünyân Cansızof, "Balkan Şibh-i Ceziresinde Türkler", *Transkripsiyon: U. Üren, Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII, 1, 2013, s.268.

şeklinde açıklanabilir. Nitekim bu görüşü Rus yıllıkları da desteklemektedirler. Rus-Peçenek münasebetleri bölümünde de belirttiğimiz gibi Rus yıllıkları 1116 yılı münasebetiyle, Ten Nehri boyunda Peçeneklerle iki gün boyunca savaştıklarını ve bunların yenilerek Rus Knyazı Vladimir'in yanına gittiklerini ancak daha sonra rahat durmadıkları için 1121 yılında kendi istekleri ile Rusya'yı terk ettiklerini kaydetmişlerdir. İşte 1121 yılında Kiyev'i terk eden Peçenekler, büyük bir ihtimalle Tuna boylarına gelerek buradaki Peçeneklerle birleşmişler ve böylece Bizans topraklarına karşı büyük bir saldırı düzenlemişlerdir. İmparator Ioannes'in hükümdarlığının beşinci yılında¹¹⁷ Peçenekler Tuna'yı geçerek Trakya arazisini kaynakların ifadesi ile çekirge sürülerinden daha insafsız bir şekilde yağmalayıp tahrip ettiler. İmparator Bizans kuvvetlerini toplayarak, bunları Peçeneklerin kalabalık oluşları ve kendilerine olan öz güvenleri dolayısı ile en mükemmel silâhlarla donattı. Ayrıca İmparator Ioannes, Aleksios Komnenos zamanında Trakya'nın Peçenekler tarafından işgal edilip Makedonya'nın büyük bir kısmını tahrip ettiklerinde bunlara karşı girişmiş olduğu savaşta görev almıştı ki bu da Peçeneklere karşı bir savaş tecrübesinin olduğunu göstermektedir.

İmparator önce akıllıca bir siyaset izledi, dilbilir elçi heyetleri göndererek, bu sırada boy birlikteliği yani konfederasyon şeklinde yaşayan ve hepsi de kendi başlarına bağlı muhtelif boylardan oluşan Peçenek ordusunu veya hiç olmazsa bir kısmını savaştan vazgeçirerek kendisiyle anlaşmalarını denedi. Sadece Peçeneklerin nüfûzlu adamlarından birkaçını kendi tarafına çekmeyi başardı. Onlara mükellef ziyafetler çekti; ipekli giysiler hediye etti ve maksadına ulaşmak için onlara gümüş kâse ve kadehler sundu. Böylece onları istediği kıvama getirdi ve onlara

117 Cansızof'a göre 1123 olmalı, diğer kaynaklara göre 1122'dir.

saldırmanın tam zamanı olduğuna karar verdi. Peçenekler ise kendilerine vadedilen değerli eşyalar yüzünden Bizanslılarla bir barış anlaşması yapmayı düşündülerse de kararsız kaldılar. Bu durumdan yararlanan imparator ordusunun, karargâhının bulunduğu Eski Zagra şehrinde harekete geçirecek gün ağarırken Peçeneklere taarruz etti. Çok çetin bir meydan savaşı yapıldı. Peçenekler yine her zamanki gibi bütün savaş arabalarını bir çember teşkil edecek şekilde yan yana getirdiler ve savaşçılarının hatırı sayılır bir kısmını buralara yerleştirdiler. Arabalardan oluşturulan bu duvara birçok çapraz çıkış yolları da bıraktılar. Bizanslılar tarafından sıkıştırılıp kaçmak zorunda kaldıklarında, hiç kayıp vermeden, sağlam bir surgerisine çekilircesine bu arabaların arkasında kaçımları ve kısa bir süre nefeslendikten sonra tekrar dışarıya çıkıp yeniden güçlenmiş olarak mücadeleye devam etmeleri mümkün oldu. Bizans imparatoru çareyi Tanrı'nın mucizesinde aradı ve gözyaşları içerisinde ondan yardım bekledi. Kısa bir süre sonra Tanrı mucizesini gösterdi ve Peçenekler kaçmaya başladılar. İmparator baltalarla donatılmış zırhlı askerleriyle Peçeneklerin arabalardan yapılmış kale gibi güçlü kampına saldırarak parçaladı. Bundan sonra yeniden göğüs göğüse bir çarpışma başladı ve nihayetinde Peçenekler büyük bir bozguna uğrarlarken; zafer sarhoşu Bizans askerleri onları kovalamaya başladılar. Bu kovalamacada binlerce Peçenek ölürken, yüzlercesi esir düştü ve ordugâhları da yağmalandı. Bu arada bazı esirler Bizans tarafına geçtiler. Bu esirlerin bir kısmı devletin batısındaki birkaç köye iskân ettirildiler bir kısmı da ücretli asker olarak orduya alındılar. Ancak çoğunluğu köle olarak satıldı. Peçenekler üzerine kazandığı bu şanlı zaferden sonra İmparator İoannes içmiş olduğu andı yerine getirerek bu hadisenin şükran duyguları ile hatıralarda

yaşatılması için yaşandığı günü *Peçenek Bayramı* olarak kutlanmasını emretti.¹¹⁸

Ioannes Kinnamos ise İmparatorun Makedonya'ya doğru yola çıktığı sırada Peçeneklerin Tuna'yı geçerek Roma sınırlarından içeri girdiklerini, imparatorun onlarla hemen savaşmadığını bir süre beklemeyi tercih ettiğini ve bu sırada bazı Peçenek boy başbuğlarını kendi tarafına çektiğini, geri kalanlarına karşı ikbaharda saldırdığını ve savaş sırasında atılan bir ok ile bacağından yaralandığını ama zaferi kazandığını Nikiteas'a benzer ifadelerle anlatmaktadır.¹¹⁹

Burada dikkatimizi çeken Peçeneklere karşı kazanılan bir zaferin bir bayram sevinci içerisinde yaşanarak gelecek nesillere aktarılmasıdır. Duyulan büyük korku ve kurtuluşun sadece Tanrı'ya bağlanması yaşanan sevinci bir bayram çoskusu içerisinde kutlanmasını sağlamıştır. Öyle ki bu tarihten sonra bugün Peçenek Bayramı olarak, Bizans tarihinde yerini almıştır.

12. asırdaki Bizans kaynaklarının da Türk boylarını İskit adı altında anmaya devam ettiklerini görüyoruz. Bu yüzyıldaki en önemli kaynağımız olan Niketas'da bu anmaya sadık kalmıştır. Nitekim 1152 yılına ait verdiği bilgilerde bahsettiği Türk boyunlarının hepsini İskit adı altında vermektedir. Tarihçiler olarak bizler hadiselerden ve diğer kaynaklardan yola çıkarak bu İskitlerin hangi Türk boyu olduğunu tesbit etmeye çalışıyoruz. Burada geçen İskit tabiri ile Kurat, Peçenekleri; Türkçe çevirisini yapan F. Işitan ise Kuman/Kıpçakların kastedildiğini düşünmektedirler. Kanaatimizce Kurat'ın tespiti doğrudur. Şimdi Niketas'un sözlerine kulak verelim: "Bu yıl içerisinde (1152) İskitler (Peçenekler/Kuman/Kıpçaklar) Tuna'yı geçerek o civarda bulunan Bizans üslerini tahrip ettiler. Bunlara

118 Niketas Khoniates, *Historia*, s.9-11.

119 Ioannes Kinnamos'un *Historiâsı*, s.7-9.

karşı Kalamanos adında birisi gönderildi. Fakat bu adam İskitlere karşı yapılan savaşı başarıya ulaştıramadı, imha edilircesine bozguna uğradı, birlikleri darma dağan oldu; savaşçıların pek çoğu telef olduğu gibi kendisi de öldürücü bir yara aldı. İskitler alışmış olduğu gibi, önlerine çıkan her şeyi yağmalayıp ganimetlerini atlarına yükleyerek yurdlarına dönmeye başladılar. Tuna'yı kolayca geçerek yağma akınlarını güçlüğe uğramadan gerçekleştirmişlerdi ve şimdi yorulmadan ve zorluklarla karşılaşmadan geri dönüyorlardı. Çünkü bunların donanımı sadece bellerine asılı bir kuburluk, eğri bir yay ve oklardan ibaretti. Bazıları savaşlarda kısa mızraklarda kullanırlar. Atı, bir İskit'i barış zamanında olduğu gibi "birçok darbeler indiren savaş"da da sırtında taşır, söylendiğine göre, açılan damarından onu kanı ile besler ve eğer kısrak ise barbar efendisinin hayvani arzularını da giderir. Nehri geçmek için İskitlerin büyük bir hazırlığa ihtiyaçları yoktur. Deriden torbaları samanla doldurup dikkatle içine bir damla bile su sızmayacak şekilde dikerler. Bundan sonra eğer ve silâhlarını sala yükleyerek bunu atlarının kuyruğuna bağlarlar. İşte o zaman da İskitler, gemilerin yelkeni yerine atlarını kullanarak zahmetsizce Tuna'nın geniş sularını yüzerek geçmişlerdir".¹²⁰

12. asrın başlarında Suriye'ye yakın Bizans topraklarındaki Anadolu şehirlerinde Peçeneklerin garnizon hizmetini gördüklerini Ermeni vakanüvist Urfalı Mateos'un kaydından anlıyoruz. Ona göre, Antakya Kontu Tancred ile Urfa Kontu Bauton arasında devam eden mücadele esnasında Bizans'ın vassalı olan Ermeni Prensi Goğ-Vasil Urfalılara yardım olarak 800 insan gönderdi. Ek olarak da Kilikya'daki Mopsuestia kalesinin, bugünkü Misis antik kentindeki (Adana ile Osmaniye arasında) Peçeneklerden

oluşan garnizonunu da yolladı.¹²¹ Burada yaşayan Peçenekler ile Bizans tarafından çeşitli yerlere yerleştirilen Peçeneklerin zaman içerisinde bir kısmının Hristiyanlığı kabul ettiklerini; bir kısmının ise Suriye'nin kuzeyinin Türkler tarafından alınmasından sonra Türklerin idaresine girdiklerini ve İslâmiyeti kabul ettiklerini görüyoruz. Bunların bakiyeleri Halep ve Maraş civarında 11. asrın sonlarına kadar yaşadılar.

Bundan sonra kaynaklar Peçeneklerden ayrı bir zümre olarak bahsetmemektedirler.

Peçenek-Rus münasebetlerinde de bahsettiğimiz gibi Rus Yıllıklarında onlara ait en son kayıt 1169 yılına aittir. Böylece Rus kaynakları 1169, Bizans kaynakları da 1197 yılına kadar Peçeneklerden devamlı olmasa da bir şekilde haber vermektedirler. Macar kaynakları ise ülkeye yerleşmelerinden sonra 15.yy'a kadar onlar hakkında bilgiler vermektedirler. Ancak bu tarihten sonra bu millete dair tek bilgimiz aşağıda kültür bölümünde bahsedeceğimiz üzere isimlerinin muhafaza edildikleri yer adlarıdır.

Burada üzerinde durmamız gereken bir diğer konu, Peçeneklerin, Doğu Karadeniz bölgesindeki varlıklarıdır. Peçenekler bu bölgeye ne zaman geldiler? Bunu kesin olarak söyleme şansına sahip değiliz ama bölgede varlıklarının uzun süre devam ettirdiklerini biliyoruz. N. Demir, A. Bryer'e atfen, 6. yüzyılda Kafkasya kökenli Çan kavminin Çoruh boylarına gelip yerleştiğini söyleyerek, Bryer'in bahsettiği bu Çan kavminin Peçenekler ile ilgisi olduğunu düşünmektedir. Ayrıca o, 1204 yılında Aleksios ve David Konmenoslar tarafından Trabzon'da kurulan Trabzon Devletinin içinde Peçeneklerin de önemli bir güç oluşturdukları görüşündedir.¹²²

121 *Urfalı Mateos Vekayi-namesi*, s.234.

122 Demir, *Bir Coğrafi Bölge Olarak*, s.70.

Peçenekleri yine Çorum, Tokat bölgesinde de görüyoruz. 1071'den sonra bu bölgeyi yurd tutunmaya çalışan Danişmendlilere karşı Bizans ordusunda görev alarak oldukça fazla mücadele ettiler. Bu mücadelenin izlerini Danişmend-nâmede buluyoruz. Trabzon'dan başlayıp, Samsun'un batı sınırı ile güneyde Amasya ve Tokat'ı içine alan Doğu Karadeniz coğrafyası tarihi kaynaklarda Canik olarak geçmektedir. Canik isminin nereden geldiği konusunda bilim dünyasında oldukça fazla tartışmalar yaşandı ve bu tartışmalar içerisinde bölgedeki varlıklarından dolayı bu kelimenin Peçenek kelimesinin bozulmuş şekli olduğu ve daha sonra Canik, Canit ve Can olarak üç şekilde kullanıldığı görüşü ağır kazandı.¹²³

123 Demir-Aydoğdu, *Giresun Yöresi*, s.55.

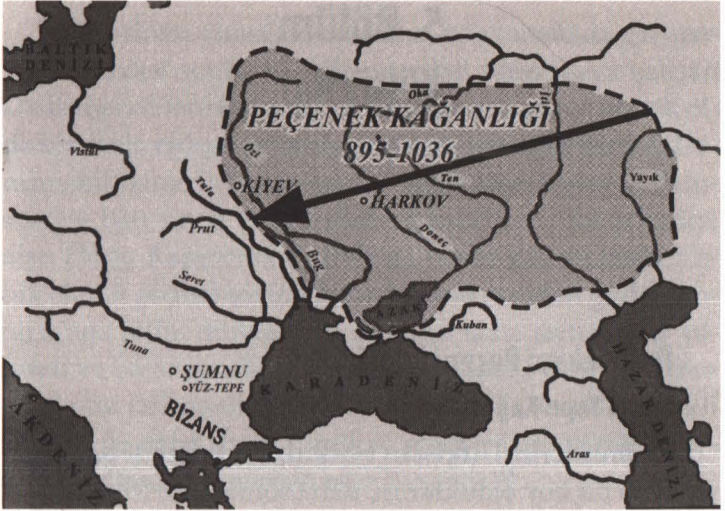
5. Bölüm

Kültürleri

Peçenekya: Peçenek Kağanlığı

Siyasî Yapı: Kağanlık

Peçeneklerin Türkistan bozkırlarında kendi başlarına yaşayan bir boy olduklarını, daha sonra önce Kengeresler ile birleştiklerini, daha sonra da Oğuzlar ile karışarak bir kısmının onların içerisinde yer alarak zamanla bir boyunu oluşturduklarını görüyoruz ki Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgiler de bunu desteklemektedir. Bir taraftan Oğuz diğer taraftan Karluk baskısı sonucu İli Havzasındaki topraklarını terk etmek zorunda kalan Peçeneklerden büyük bir kısım önce Aral Denizi'nin kuzeyine daha sonra Yayık ile İtil arasına geldi. Yayık ve İtil arasında yaşarlarken de daha aşağılara inerek Ten, Doneç, Özi ve Turla arasındaki bölgeye gelerek bu sahada bir süre hakimiyet kurdular. Kanaatimizce bu bölgede iken de önce bir konfederasyon daha sonra da kağanlık yapısında teşkilatlandılar. 1036'ya kadar süren bu süreç; bu tarihten sonra Tuna'yı geçip Balkanlara indiklerinde merkezi Şumnu yakınlarındaki Yüz-tepe olan kağanlıklarını 1048'den 1091 yılına kadar devam ettirdiler. Kısacası biz Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyine gelişlerinden itibaren günümüzdeki Ukrayna topraklarında ve daha sonra Tuna'yı geçerek Balkan coğrafyasında siyasî bir teşekkül kurduklarını ve her iki coğrafyada kurdukları bu teşkilatın kağanlık olarak adlandırılması gerektiğini düşünüyoruz.

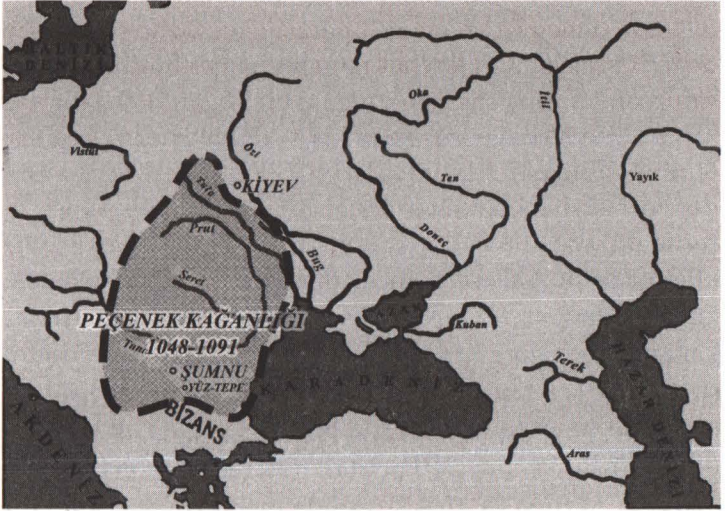

Peçenek Kağanlığının Tahmini Sınırları

Geriye dönüp baktığımızda 20. yüzyılın son çeyreğine kadar Peçeneklere dair yapılan araştırmalarda onların bir devlet yapısı içerisinde hareket etmedikleri, her biri kendi bey veya başbuğunun idaresinde özerk bir yapıda teşkilatlandıkları yorumu yer aldı. Peki öyle midir? Türkler tarihleri boyunca bir araya geldiklerinde teşkilatlanırlar ve kendilerine hâs bir yönetim tarzı belirlerlerdi tıpkı hayat tarzlarında olduğu gibi. Peçeneklerin bir Türk boyu olduğu konusunda bilim dünyasında tartışma olmadığına göre, bu boyun kendisine bağlı boylar ile bir kağanlık yapısı oluşturmaması nasıl bir nedene bağlanabilir. Peçenekler hakkında en fazla bilgi veren kaynaklar Rus ve Bizans kaynaklarıdır. Siyasî tarih kısmında da anlattığımız gibi Peçenekler, Ruslara Karadeniz'e inme şansı vermemişler, Bizans'a da Balkanları dar etmişler ve sonucunda da Haçlı Seferlerinin başlamasının sebeplerinden biri olmuşlardır. Bu kaynakları en ince detayına kadar değerlendirenler de Rus araştırmacılar olmuştur. Bu araştırmacılar yazdıkları eserlerinde ne yazık ki onlara bozkırla savaşı yaşatan ne Peçenekleri ne de Kuman/Kıpçakları bir devlet teşekkülü

içerisinde göstermemişlerdir. 20. Yy'ın sonlarına kadar devam eden tarih yazımlarına göre iki Türk boyu da güçlü bir uruğ ve boy sistemine dahil olduğu halde ne yazık ki devlet oluşturamışlardır. Ancak 20. yüzyılın son çeyreği ile 21. yüzyılın 10'lu yıllarını yaşadığımız bu günlerde başta Rusya olmak üzere bu konuda Peçenekler hakkında çalışma yapanlar onların ya konfederasyon ya da devlet teşkilatına sahip oldukları görüşünü ileri sürmeye başlamışlardır.¹ Örneğin, Macar tarihçi Horváth, Peçeneklerin bir kağanlık (ona göre krallık) sistemi içerisinde yönetildiğini şu şekilde açıklamaktadır: “Kaynaklarımızın hiçbirisi herhangi bir boy liderinin bütün boyları komuta altına aldığından bahsetmese de Peçenek boy federasyonunda, en azından Avrupa'ya giriş sırasında merkezi yönetimin bir şekilde uygulandığını görüyoruz. Boy isimlerindeki unvanlar boy beylerinin üstünlüğünü ya da bir “yasa” önceliğini dile getirmektedir. Dokuzuncu yüzyılın sonunda ve onuncu yüzyılın ilk yarısında, bu dönemdeki hemen hemen tüm göçebeleri gelişiminde etkileyen Peçenekler arasındaki üstünlük, büyük ihtimalle Yavdıertim boyunun lideriyle ilgilidir. Konstantinos hem kağanlık hem boy beyleri listesinde bu isme ilk yer verendir. Bu, rütbe ve itibarla ilgisi olmayan tek boy ismi olmakla kalmaz, aynı zamanda göçebe insanların lider boyu olan, ertimle ilgili olarak ‘cesaret, mertlik, fazilet’i ifade eden kangar kelimesine benzeyen gerçekten değerli bir isimdir. İsmi'nin birinci ögesi, bozkır insanının düşüncesine göre üstünlüğü ima eden ‘beyaz, parıldayan’ anlamına gelir. Kangar boyu Peçenekler arasında Özi'nin batısına doğru uzanan ve en iyi korunan bölgede konumlanmışlardır. Karargâhları, Turla'nın sağ kıyısındaki kaleler tarafından, olası Macar, Bulgar ve Bizans ataklarına karşı korunur. Yönetimde de sözü

1 Pritsak, *The Pechenegs* s.14-18; M.V. Kiseleva, “Ruskiye i Peçenegi. Ot Konflekt K Konfederatsiya, *Vestnik*, Vıpusk 7 (63), 2008, s.321-326.

Peçenek Kağanlığının Tahmini Haritası

olan komşu Yula boyunun ismi, Macarların iyi bildiği bir isim olan gyula ismiyle benzer anlamlar taşıyor olabilir”.²

11. yy’da boy federasyonunda önemli değişimler yaşandı ve kendi otlaklarına, sürülerine ve silahlarına sahip olan boylar önemli ölçüde özerklik kazandılar. Nüfusun artması, bazı boyların olası ayrılığı ve diğerlerinin doğudan gelişile boy düzeni büyük ölçüde değişikliğe uğradı ve boyların sayısı 13’e ulaştı. Bu sırada iki farklı boydan gelen **Turak ile Kegen** arasında merkezi federasyonun yani kağanlığın başına geçmek için mücadele yaşandı.

Siyasî bir teşkilat veya yapı yani kağanlık kurmak için gerekli olan şartlar bilindiği üzere millet veya halk, toprak, bağımsızlık, yönetim sistemi (idarî yapı, hükümet, meclis), uluslararası tanınırlık yani yabancı devletlerle siyasî ilişkiler kurup anlaşmalar yapmak, ordu, para basmak, vergi almak, bayrak veya sancak’a sahip olmak. Bütün bunların içerisinde tespit edebildiğimiz kadarı ile Peçenekler sadece para basmamışlardır ki kanaatimizce bu da

2 Horváth, *Pecheneges*, s.15.

o sırada dönemin en önemli parası olan Bizans Dukas'ın değerli olmasından kaynaklamıştır. Diğer bütün şartlara sahip olmalarına rağmen yine de bir kağanlık teşkilatına sahip olmadıkları görüşünün kuvvetli bir uruğ ve boy sistemine sahip olduklarının ileri sürülerek verilmesi doğru değildir aksine bu durum Peçeneklerde millî bir siyasî yapının oluşmasına katkı sunmuştur. Aşağıda vereceğimiz bilgiler ile bu kağanlığı incelemeye çalışacağız.

Kağanlıkta Sosyal ve İdarî Yapı

Peçeneklerin diğer bütün Türk kağanlıklarında olduğu gibi sosyal yapıları boy teşkilâtına dayanıyordu. Bu teşkilâtın nasıl oluştuğuna dair bilgileri ise Konstantinos'un eserinden alıyoruz. De Administrando'ya göre Peçenekler sekiz boya ve her boyda küçük kırk uruğ veya oymağa ayrılmıştı. Sekiz boyun başında "büyük", kırk küçük oymağın başında ise "küçük" başbuğlar veya beyler bulunuyorlardı.³

Peçeneklerin İtil'den Özi'ye kadar 895-1036 tarihlerinde kurdukları ilk kağanlıklarının merkezi bugünkü Harkov şehri yakınlarındaki Peçenigi köyü iken, Turla'dan Tuna'nın aşağısında Şumnu yakınlarında yer alan Yüz-tepe ise 1048-1091 yılları arasında ikinci defa kurulan kağanlığın merkezi olmuştur.

Peçeneklerin Yayık'dan Tuna'ya kadar yaşadıkları coğrafyada kağanlık şeklinde yönetildiğine dair ki görüşümüzü 11. yüzyıl Bizans kaynağı Kedrenos'un verdiği bilgilerde desteklemektedir. O, Peçenekleri hep Skit adı altında anarak: "Skit dediğimiz boyun hakanına tabidirler ve adetçe de çokturlar. Bunlarla diğer Skit boyları başa çıkmazlar. Peçenekler 13 boydan oluşurlar ve ortak bir isim taşırlar. Her boy kendi başbuğunu seçer".⁴ Konstantinos

3 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

4 Kedrenos, II, s.582.

zamanında yani 10. yüzyılda Peçeneklerin 8 boydan oluşurlarken; bir yüzyıl sonra 1048’lerde 13 boya çıktıklarını ve her boyun kendi bölgesini belirleyerek başbuğlarının idaresinde yaşadıklarını görüyoruz.

Boy teşkilâtının esas çekirdeğini kan akrabalığı oluşturmaktadır. Diğer Türk boylarında olduğu gibi Peçeneklerde de teşkilât âile, urug, boy, bodun ve il’den oluşuyordu. Peçeneklerde de her boyun başında bir başbuğ bulunmuş ve bu başbuğ boyu derleyip-toparlamak gibi aslî bir vazife ile görevlendirilmişti. Bu başbuğlar arasında en güçlü olanı da hepsini yönetmişti. Peçeneklerin güçlü bir kağanlık olarak ikinci defa yapılandıkları 1048’lerde kağanlık maalesef Turak ile Kegen arasındaki çekişmeye sahne olmuş ve bedelini hem onlara bağlı boylar hem de kendileri en ağır şekilde ödemişlerdir.

Peçeneklerin hayat tarzları askerî özellik taşıyordu. Bu özellik her Peçeneğin kendisini tam bir asker gibi yetiştirmesine sebep olduğu gibi, boy teşkilâtına da yansarak bunun güçlenmesine de etki etti. Bu arada Turak ile Kegen arasındaki mücadeleden boy teşkilâtının asil ve asil olmayan iki zümreden oluştuğunu anlıyoruz. Konstantinos’un verdiği bilgilerden Peçeneklerde üç boyun aristokrat ve kibar kısmı teşkil ettiklerini ve bunlara Kangar veya Kankar denildiğini öğreniyoruz. Diğer beş boyun ise bir zamanlar bunların idâresinde yaşadıklarını ve onların altında bir yer edinmiş olduklarını anlıyoruz. Bunu kesin olarak bilemesek de asil bir âileye mensûp Turak ile halk arasından çıkmış Kegen arasındaki mücadele bu ikiliğin olduğunu açıkça göstermektedir.

Peçeneklerin kendilerine ait kanunlarında başbuğlarını nasıl belirlediklerine dair De İmperio’daki kayıt önemlidir. İtil boyundan hareket ettikleri sırada kimlerin başbuğ olabileceklerini belirlediler ve daha sonra bunların yerine kendi çocukları değil kardeşlerinin çocuklarının geçmesi kuralını getirdiler. Konstantinos’a göre “Peçeneklerde

eskiden beri bir kanun vardı".⁵ Buna göre başbuğlar hayatlarının sonuna kadar o mevkide kalırlar ama öldüklerinde o makama oğulları değil de ya kardeşlerinden ya da kardeşlerinin çocuklarından, torunlarından biri getirilirdi. Böylece bu makam boyun sadece bir kısmında kalmaz âilenin diğer fertleri de bu makama getirilerek yönetim boyu idâre eden âile arasında ortaklaşa paylaştırılırdı. Bu arada boyun dışından yabancı bir kimse başbuğluk yapamazdı.

Bozkır kağanlıklarında olduğu gibi Peçeneklerde de ikili idâre vardı⁶ ve Kağanlığın iki kanadı iki farklı hükümdar tarafından idâre edilirdi. Aşağıda zikredeceğimiz gibi Batı yâni sağ kanadı üstündü ve hükümdarı kağan unvanı taşıyordu ki bunu 13. yüzyıl Arap tarihçi ve coğrafyacısı Ibn Sa'îd el-Mağribî' ile Abû'l-Fidâ'nın eserlerinde görüyoruz (14. yy).⁷ Nitekim Peçenek Kağanlığı'nın günümüzdeki Ukrayna topraklarında hayat sürdüğü dönemde iki kanattan oluştuğunu görüyoruz: Türk devlet teşkilâtına uygun olarak üstün olan sağ kanat ile altta olan sol kanat. Sağ veya Batı kanadının üstünlüğü Peçenek mezarlarının Batı'ya doğru yapılması ile de doğrulanmaktadır.⁸ Ayrıca Konstantinos'un kaydettiği ülkedeki yer adları çetelesinde de bu üstünlüğü görebiliyoruz. Her iki kanatta dört il (bölge) vardı ve her il'de beş ilçeden oluşuyordu; böylece ülkede toplam kırk ilçe vardı.⁹

Bölgeler arasında da hiyerarşik bir durum söz konusuydu. Yönetici tabaka olan Kangarlar en üst mevkideki bölgelerde yaşıyorlardı. Buralar sağ kanadın birinci ve sol kanadın birinci ve ikinci bölgeleri idi. Nitekim İmparator

5 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

6 Z.V. Togan, *Ibn Fadlan's Reisebericht*, Leipzig 1939, s.271-295.

7 Ebu'l Fida Coğrafyası, Çev. R. Şeşen, Yeditepe Yayınları İstanbul 2017; Pritsak, *The Pechenegs*, s.15.

8 S.A. Pletněva, "Peçenegi, Torki i Polotsi v Yujnorusskih Stepyah", *Materyali i Ispovedaniya po Arheologii SSSR*, Nr.62, Moskva-Leningrad, 1958, s.153.

9 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169, 171.

Konstantinos, “Peçeneklerin tamamı olmasa da üç eyaletinde (il, bölge) *Yavdıerdım*, *Kuvancıçur* (Küverciçur, Kuarçıçur); ve *Kabuksınyula*’nın halkına *Kangar* da denir ve bunlar diğerlerinden daha cesur ve asildir: Bu Kangar sanının işaret ettiği şeydir” derken bulundukları konumun ayrıcalığını da gözler önüne sermektedir.¹⁰

Bizans imparatoru sadece sağ kanattaki bölgelerin adını vermekle birlikte devamındaki bilgilerden de sol kanattaki bölgeleri bilmemiz mümkün olmaktadır. Kurduğu sistemde doğu kanadının komşuları hakkında bilgi verirken daha çok ipucu elde edebiliyoruz. Büyük bir ihtimalle de her bir ilçede 10 bin atlı asker bulunuyordu.¹¹

Sağ kanadın ilk bölgesi veya eyaleti *Yavdıerdım* en kuzeyde idi. Slav/Rus kabilelerinden Uluçanlar, Drevlyanlar ve Polyanlar’a komşu idi.¹²

Sol kanattaki *Kuvancıçur* bölgesi (ikinci sıradadır) Sejm ve Orel ırmakları arasındaydı.¹³ Burası ezeli düşman Oğuzların topraklarına komşu idi.

Üçüncü sırada gelen bölge *Kabuksınyula* Macaristan sınırında idi ve Seret, Prut ve Turla ırmaklarının üst akımlarını içine alıyordu.¹⁴

Yönetici tabakadan olmayan boyların sahip oldukları bölgeleri ise: Sol kanatta dördüncü sıradaki vilâyet *Surukulbay* (Surukülbey, Külbey) Doneç (Eski Levedia: Türk Peçenekler)’in kıyılarını içine almakta ve Ten’in sonuna kadar uzanırken, Hazarya ile de sınırdaştı (beş günlük uzakta idi).¹⁵ Sağ kanat bölgesi *Karabay* beşinci sıradadır. Özi Irmağı boyunca Slav/Rus kabileleri ile komşudur.¹⁶

10 Constantine, *De Administrando Imperio*, s. 171.

11 Pritsak, *The Pečenegs*, s.12.

12 Pletnëva, *Peçenegi*, s.153-16.1

13 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167-169.

14 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169

15 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167, 169.

16 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167-169.

Altıncı sıradaki sol kanat bölgesi *Borotalmat*, Alanların topraklarıyla sınırdaştı.¹⁷

Sağ kanatta yer alan yedinci sıradaki *Yazıkaban*'ı Se-ret, Prut ve Turla ırmaklarının aşağı akımlarındaki topraklara yerleştirebiliriz.¹⁸

Sol kanata dâhil sekizinci sıradaki *Bulaçoban*, Kırım Yarımadasındaki Korsun'da yerleşmişti ve Bizans toprakları ile sınırdaştı.¹⁹

8 bölge ve 40 ilçeden oluşan böyle bir yönetim yapısının bir hükümeti ile her şeyin görüşülüp karara bağlandığı bir meclisi vardı. Pritsak'a göre Doğu Avrupa'daki Peçenek hükûmeti bir askerî demokrasi olarak tanımlanabilir.²⁰ Boy beylerinin nüfûzları geniş olmakla birlikte uruğ ve boyları bir araya getirmeyi başaran başbuğun etrafında da kenetlenirlerdi. Göçle ilgili meselelerde genelde başbuğun emri yerine getirilmekle birlikte bütün Peçenekleri ilgilendiren önemli meselelerde başbuğ ve uruğ beyleri ile büyükler bir araya gelerek bir nevi "*Toy/Kurultay/Meclis*" akdederlerdi. Önemli kararların bu toyda alındığını Querfurtlu Rahip Bruno'nun Kral II. Henry'ye 1008 veya 1009 tarihinde yazdığı mektubundan anlıyoruz. O, Peçeneklerde böyle bir meclisin varlığından, savaşmak üzere gidilip-gidilmeyeceğinin Peçenek ileri gelenleri tarafından tartışıldığından ve daha sonra karara bağlanıldığından bahsederek şu sözleri aktarmaktadır: "*pazar günü daha büyük bir halka (Peçenek) geldik ve haberciler koşturularak bütün halk bir mecliste toplanıncaya dek bize yaşamak için bir yer verildi. Daha sonra başka bir pazarın saat dokuzunda bir konseyde toplandık*".²¹ Buna göre genel konsey veya toy'un toplanması bir haftayı almıştı ki bu da bize Peçeneklerin

17 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167-169.

18 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169.

19 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169.

20 Pritsak, *The Pechenegs*, s.14.

21 *The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II* s. 98.

ne kadar kısa sürede hareket ettiklerini de göstermektedir. Yine Bizans kaynakları (Joannes Scylitzes, 11.yy) ve Zonaras bunu *conventus* (Komenton: Genel konsey) olarak nitelendirmektedirler ki bu konsey seçkin üyelerden oluşuyordu.²² Ayrıca arkeolojik veriler Ros bölgesinde önemli ölçüde Peçenek yaşadığını göstermektedir ki burada Peçeneklere âit bilinen 48 kazı alanından 21'i bulunmaktadır.²³ Büyük bir ihtimalle Peçenek Kağanı'nın sarayı ve Genel Konsey'in toplanma yeri burasıdır. Keza Querfurt'lu Bruno'nun gittiği "çadırlar şehri"de burasıdır.²⁴

Gesta Hungarorum (yaklaşık 1200)'un anonim yazarı 10. yüzyılda Peçeneklerin idâreci boyunun *Thonuzoba* olduğunu kaydetmiştir ki,²⁵ bu adın meşhur İranî karizmatik "Domuz âilesi" (*parsa-/varâz-) adının Türkçe tercümesiyle açıklanmaktadır: Türkçe tercüme *tonguz* "domuz" ve *oba* "boy". Yine Anna Komnena'da da sadece iki boy adı kayıtlıdır ve her ikisi de aynı soneke sâhiptir [-man]: *Paguman-* ve *Belermân-*.²⁶

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kağanlık yönetiminde görev alanların daha ziyade veraset usûlü ile görev aldıklarını tahmin ediyoruz zira onlarda da yönetim tipik bozkır veraset usûlü esaslarına göre kurulmuştu.

Kaynaklarımızda Peçenek Kağanlığının merkezinde görev alanların yani idarecilerin sayısını belirleme ile ne gibi görevler ifa ettiklerine dair kayıtlar bulunmadığı için

22 Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s.93-94.

23 Pletnëva, *Peçenegi*, s.154. harita ve s.161.

24 *The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II* s. 98. 1007'de Stugna ırmağının 100-120 km güneyindeki Kiyev knyazı Vladimir'in knyazlığının sınırlarından yürüyerek dört günlük bir yolculuktan sonra buraya ulaşmıştı. Pritsak, *The Peçeneges*, s.17.

25 *Scriptores Rerum Hungaricum*, Budapest 1937, s.116-117; Pritsak, *The Peçeneges*, s.15.

26 Gy. Németh, "Zur Kenntnis der Petschenegen", *Körös Csoma-Archivum* I, 1921-1925, s.219-225; J. Németh, "Die Petschegischen Stammesnamen", *Ungarische Jahrbücher* 10, 1930, s.27-34; Menges, *Etymological*, s.256-280; Şerbak, *Znaki*, s.383-384; Pritsak, *The Peçeneges*, s.15.

bir şey söyleyemiyoruz. Sadece De Administrando Imperio'da Peçenek bölgelerini ve onların başbuğlarını gösteren meşhur çeteleden anladığımız Peçenek devlet teşkilâtında *çor/çur*, *yıla/jula* ve *çopan/çoban/ jupan* unvanlarının varlığıdır. Ayrıca Konstantinos bu sistem hakkında şunları yazmaktadır: “Bunların ölümünden sonra yönetimde yerlerini akrabaları aldı. Aralarında mevkilerini oğulları veya kardeşlerine geçirme yetkisinden kendilerini mahrum eden hukuk ve eski ilkeler hâkim olduğundan, iktidardakiler için sadece kendi hayatları süresince hükmetmek yeterlidir ve öldüklerinde ya kardeşler (akrabaları) ya da kardeşlerinin oğulları atanmalıdır; ta ki makam ailenin tek bir koluna münhasır kalmamalı ve aynı soydan gelenler de bu makama varis olmalı ve geçmelidir; fakat yabancı bir aileden kimse gelemmez ve başbuğ olamaz”. Buradak özellikle “yabancı bir aileden kimse gelemmez ve başbuğ olamaz”²⁷ bilgisi kayda değerdir.

Siyasî tarih kısmında da aktardığımız gibi 11. yüzyılın ortalarındaki çalkantılı zamanlarda Peçenekler Ukrayna'daki yerleşimlerinden ayrıldıktan sonra Kegen adındaki bir bey iktidarı ele geçirdi ve geleneksel sülalenin meşrû kağanı Turak'ı kendisini eş-kagan olarak kabule mecbur etti.²⁸

Peçenek Kağanlığı diplomatik ve ticarî münasebetlerinin önemli bir kısmını Bizans İmparatorluğu ve Kiyev Knyazlığı ile yaptı. İmparator Konstantinos, Bizans-Peçenek diplomatik ilişkileri için oldukça çarpıcı tasvirler yapmaktadır. Şöyle ki: “Peçenek (*Patzinak*) milletiyle barışı korumaya niyetli olmanın ve onlarla dostluk anlaşmaları ve beratları imzalamanın ve tarafımızdan her yıl bu halka uygun ve yaraşır hediyelerle onlara bir diplomatik görevli göndermenin ve onların tarafından teminatların yani diplomatik görevli olan rehinelerin, Tanrı'nın koruduğu bu

27 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

28 Kedrenos, s.582-584; Pritsak, *The Pečenegs*, s.16.

şehirde ilgili bakanın sorumluluğunda tutmanın ve imparatorluğun tüm nimetlerini ve hediyelerini sunmanın, Romalıların imparatorunun daimâ büyük ölçüde çıkarına olduğunu düşünüyorum”.²⁹

Ticarî ilişki daha ziyade Kırım’daki Korsun veya Özi ile Turla ırmakları arasında yürütülüyordu. “Bir imparatorluk görevlisi bu hizmetle Korsun’dan geçtiğinde, öncelikle Peçenekya’ya³⁰ göndermeli ve onlardan rehineler ve bir muhafız istemeli ve bunların gelmesiyle rehineleri Korsun kentinin hâkimine bırakmalı ve kendisi muhafız ile birlikte Peçenekya’ya gitmeli ve onun talimatlarına göre hareket etmelidir. Bu Peçenekler, kendilerinde nadir bulunan mallara saldırgan bir açlık gösterir ve gözü doymaz bir yüzsüzlükle cömert hediyeler isterler; rehineler kendileri ve karıları için, rehberler ise kendi zahmetleri karşılığında bir şeyler ve daha fazlasını meşakkat çeken bitkin haldeki hayvanları için ister. Sonra, imparatorluk görevlileri ülkelerine girdiğinde ilk olarak imparatorun hediyelerini isterler; sonra erkek milleti bu malları tıka basa doldurduğunda karıları ve anne babaları için tekrar hediye talep ederler. Ayrıca, onunla Kerson’a geri dönüşte korumalık yapanlar da kendi zahmetleri ve eziyet çeken bitkin haldeki hayvanları için ödeme isterler”³¹ Devamında: “Bir imparatorluk görevlisi buradan Korsun’a uğramaksızın savaş gemileriyle gönderilirse, burada da hemen ve derhal aynı Peçenekleri bulur; imparatorluk görevlisi onlarla karşılaştığında, adamlarından biriyle onlara ileti gönderir ve kendisi gemisinin güvertesinde kalır ve savaş gemilerinde taşıdığı imparatorluk mallarını korur. Onlar görevliye gelirler ve vardıklarında görevli kendi adamlarından onlara rehineler verir ve kendisi de bu Peçeneklerden rehineler

29 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.49.

30 Peçenekya kelimesi burada bir ülkeyi ve devleti ifade etmektedir ki, bu da bize Peçenek Kağanlığının adının o dönemde Peçenekya olduğunun ispatıdır.

31 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.55.

alır ve bunları savaş gemisinde tutar; Ardından onlarla bir antlaşma yapar ve Peçenekler kendi kanunlarına göre imparatorluk görevlisine yemin ettiklerinde, görevli onlara imparatorluk hediyelerini sunar ve onların arasından 'dostlar' olarak uygun gördüğü mümkün olduğunca çok adamı alır ve geri döner".³²

Kağanlığın hem Ruslar hem de Bizans ile sürekli anlaşmalar yaptıklarını görüyoruz. Bu anlaşmalar ile hem onlardan vergi hem de esir aldılar. Örneğin Povesti Vremennih Let'de 944 yılına âit bir antlaşma kaydından anlaşıldığı kadarıyla rehinelerin (*tali*) değişimi suretiyle sağlanan benzer bir güvenlik anlaşmaları sistemi Kiyev Rusya'sı Knyazları ve Peçenekler arasında da görülmektedir.³³ Keza pek çok Bizans imparatoru gibi Aleksios Komnenos'da onlarla sürekli anlaşmalar yapmak ve esirleri kurtarmak zorunda kalmıştır.

Kağanlığın sancağı olduğunu da biliyoruz gerek Gerdizî gerek Attaleiates gerekse Anna bunu konuda bilgi vermektedirler. Örneğin Gerdizî "savaşta Peçeneklerin beraberlerinde taşıdıkları âlemleri ve sancakları bulunduğunu ve savaş esnasında öküz boynuzundan boru çaldıklarını" belirtirken;³⁴ Anna Komenna da Bizans-Peçenek mücadelesini anlatırken sık sık tuğlarının önden gittiğini ifade etmiştir.³⁵

Bizans ile yapılan müzakereler ve elçi gidiş-gelişlerinde Peçeneklerin "kendi kanunlarına göre yemin ettikleri"nin De Imperio'da belirtilmesi, onlar arasında verilen sözün and içilerek de sağlamlaştırıldığını göstermektedir. And içme şeklinin kılıçların üst üste konularak üzerine sağ elin bastırılması ve bu sırada ağızdan verilen sözün söylenmesi şeklinde yapıldığını tahmin ediyoruz.

32 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.55, 57.

33 *Povesti Vremennih Let*, s.33-34.

34 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılara Göre*, s.82.

35 Kommena, *Alexiad*, s.211-212.

Peçeneklerin Tuna boylarına gelirken yerleştikleri yerler arasında Macaristan'ın da olduğunu biliyoruz. Kağanlığın 1091 yılında yıkılmasından sonra kalanlar boy ve uruğ teşkilâtına sıkı sıkıya bağlı kalmayı başardılar. Bunun en güzel kanıtını Macar kaynaklarında görüyoruz. Örneğin, Macaristan'nın Layta sınırındaki Peçeneklere ait 1339 yılı belgesinde: "Atlılar hızlı atlarıyla gezip dolaşır ve uruklarıyla yurt tutarlar"³⁶ kaydı 14.yy'da Peçeneklerin hâlâ urug ve boy teşkilâtını devam ettirdiklerini göstermektedir.

Pritsak, Peçeneklerin Türkistan'da iken bir tür Türkistan şehir-devleti kurdukları görüşündedir ve Konstantinos'un sözlerine atıfta bulunarak Doğu Avrupa'daki yeni yurtlarına yerleşirken şehir köklerini kaybettiklerini ileri sürmektedir.³⁷

Kağanlık yaptığı anlaşmalarda vergi almayı ilk sıraya koyuyordu. Bunun en güzel kanıtı Bizans ile 1053 yılında yapılan anlaşmadır. Bu anlaşma ile 30 yıl boyunca topraklarına saldırmamanın karşılığında Bizans onlara bu süre boyunca vergi vermeyi kabul ediyordu. Yine Rus kavimlerinden de hediye adı altında vergi alıyordu. Şimdi soralım Bizans'ın karşısında vergi vermek zorunda kaldığı bu siyasî yapı devlet değil de ne idi?

Ayrıca Bizans kaynakları vergi yerine hep hediye demeyi tercih etmişlerdir. Örneğin Çar Simeon'a yazdığı mektuplar ile ünlenen İstanbul Patriği Nikholas, 915/16'da ona yazdığı mektubunda şöyle diyordu: "Biz Peçeneklere, Türklere ve diğerlerine hediyeler sunarız çünkü onların ittifakına ihtiyaç duyarız".³⁸

Peçeneklerin devlet kuramamaları genelde kuvvetli bir uruğ/boy sisteminin oluşuna bağlanmaktadır. Halbuki Türk tarihi boyunca uruğ ve boy sisteminin kuvvetli

36 Jermy, *a.g.e.*, s.254-155; Rasovskiy, *Peçenegi*, s.49.

37 Pritsak, *The Peçenegs*, s.18.

38 Jenkins, *Nicholas I, Patriarch of Constantinople Letters*, s.515.

olması siyasî yapının devletleşmesini engellememiş sadece merkezi sistemin yetkilerini sınırlamada etkili olduğu görülmüştür.

Kağanlığın Sınırları

Peçenek Kağanlığının sınırlarını çizmede öncelikle Şark kaynakları bize rehberlik etmektedir. İbn Rusteh, İbn Fazlan ve Mesudî'nin kayıtlarına göre, Peçenekler önce İli Havzasında daha sonra Sır Derya (Seyhun) ve Amuderya (Ceyhun) arasındaki ve kuzey-batıya uzanarak Aral Gölü'ne kadarki topraklarda yaşamaktaydılar.

Bu bölgede yaklaşık 9. yüzyılın sonuna kadar yaşayıp, Oğuzlar tarafından İtil'in sağ kıyısına göç etmek zorunda bırakıldılar. Gerdîzî de Peçeneklerin o dönemdeki yerleşimlerinin yerlerini şöyle açıklamaktadırlar: "Peçeneklerin vilâyetlerinin vâdisi 30 günlük yoldur. Her taraflarından bir millete komşudurlar. Kuzeyden ve doğu'dan Kıpçak vilâyetine, güneydoğudan Hazarlara, batıdan Slâv'lara komşudurlar. Bu boyların hepsi savaş hâlinindedir. Peçenekler üzerine akın yaparlar, esir alıp bunları satarlar... Peçeneklerle Hazarların arasında çöllerden, ormanlardan geçen on günlük yol mesafesi vardır. Bu iki yer arasında açık bir yol yoktur, insanlar yıldızlara, yeryüzü işaretlerine bakarak veya rastgele yol alırlar".³⁹

Yeni yurtlarında yani İtil boyuna geldiklerinde Peçenekler Hazarların komşuları oldular. Şark kaynaklarında yer aldığı gibi yıllarca onlarla ve Hazarların hâkimiyeti altında bulunan Burtaslar ile savaştılar. 830 civarında Hazarlar ve Oğuzlar nihayetinde Peçeneklerin işini bitirmeye karar verdiler. Peçenekler iki taraftan sarıldılar ve yurtlarını terk etmek zorunda kaldılar, ikinci yurtları tekrar

39 Gerdîzî'den naklen V.V. Bartold, *Orta Asya*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları İstanbul 2010, s.355.

Oğuzlar tarafından ele geçirildi.⁴⁰ Peçenekler yine de göç yolları boyunca Hazar topraklarında savaşmayı sürdürdüler ve sonunda Türk boyu Kabarların idâre ettiği sonraki Macarlara saldırdılar ve onları mağlup ettiler sonra da "Levedia"da Hazarların hizmetine girdiler.⁴¹ Bunlar sonradan Macar olarak adlandırılanları o sırada yaşadıkları yer olan Levedia'dan sürdürdüler ki burası iki kısımdan oluşuyordu: Üst Siverskiy⁴² Doneç havzası (Hudûd al-Âlem'e göre "Türk/Batı Peçenekleri" ve bugünkü Kuban bölgesi (aynı kaynaktaki Hazar/Doğu Peçenekleri).⁴³

Peçenekler Macarları yerlerinden ederek, önce Etelközü/Etelküzü'ne göç ettirdiler ki burası günümüzde Ukrayna'nın sağ güney kıyısıdır ve içinden beş büyük ırmak Özi, Bug, Turla, Prut ve Seret akmaktadır. Üç yıl sonra Peçenekler tekrar ilerlediler ve Tuna Bulgar Hükümdarı II. Simeon ile beraber Macarları daha da Batı'ya ittiler. Bir sonraki itilme ise I. Otto zamanında yaşandı (955) ve sonucunda da Pannonia'ya yerleştiler. Peçenekler bu şekilde bugünkü Ukrayna'nın güney kısmını tamamen ele geçirdiler ve 150 yıl hüküm sürdüler. Bunların bu sırada sınırları aşağı yukarı Doğu'da Ten ve Batı'da Tuna ırmaklarını içine alıyordu. İşte bu bölgede kurulan kağanlığın merkezi Harkov bölgesindeki bugünkü Peçenigi köyü civarı olmalıdır, nitekim buradaki arkeolojik kazılarda 9. yüzyıla âit bir Peçenek istihkâmının kalıntıları bulunmuştur.⁴⁴ Yine 15. yüzyıla âit Litvanya-Rus metinlerinde Rosava Irmağı yakınlarında bir Peçenijeç ormanı vardır ki burada da Peçeneklere âit arkeolojik malzemeler çıkarılmıştır.⁴⁵

40 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.166,167.

41 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.171.

42 Günümüzde Sank-Peterburg'a bağlı Gatçi ilçesine yakınlarındaki yerleşim alanı.

43 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.86.

44 Pritak, *The Peçheneges*, s.28.

45 G. Györffy, "Besenyök és magyarok" *Körösi Csoma-Archivum I*, Budapest 1940, s.468-500.

Pritsak'a göre 10-11. yüzyıllarda Peçenek siyasî merkezi muhtemelen bu bölgede olmalıdır.⁴⁶

Kağanlık Nüfusu Ne Kadardı?

Peçeneklerde sosyal tabaka yönetici ve halk olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Yönetici tabakanın en önemlisi Kangar idi. Al-Bekrî gibi İslâm yazarlarına göre Peçeneklerde kölelik yoktu: Savaş esirlerine evlerine dönme veya Peçenek kağanlığının tüm haklarına sâhip olma seçeneği sunuluyordu. Bu bilgiyi Konstantinos Porphyrogennetos'da teyit etmekteydi: O'na göre: "Bu Peçenekler hür yani özgür kimseler oldukları için karşılıksız hiçbir hizmet görmezlerdi".⁴⁷

Peçenek Kağanlığında yaşayan insanların sayısını belirlemede 1048 yılında -Joannes Skylitzes'in verdiği bilgiler bize yol göstermektedir. O, Peçenek ülkesinin sağ kanadında bulunan on bir boyun yaşadığı bölgede nüfusun yaklaşık 800 bin civarında olduğunu tahmin edildiğini söylemektedir. Bu bilgiden hareketle her bir boyun yaşadığı bölgedeki sayısının 72.727 kişi olduğu neticesini çıkarıyoruz.

Peçenek Kağanlığında idarî bölünme- tıpkı diğer bozkır kağanlıklarında olduğu gibi askerî hayata göre şekillenmişti. Her bölge 10 bin askerden oluşan tümen hâlinde teşkilatlanmıştı; böylece her bir bölgede 72.727 kişi olduğu göz önünde bulundurulursa yedi kişiden biri asker oluyordu.

Ukrayna'daki Peçenek ülkesinde 948-952 yılları arasında 40 yerleşim yerinin olduğunu biliyoruz. Bu yerleşim yerleri ilçe ölçeğinde idi. Hepsini topladığımızda ordularının 40 tümen yâni 400 bin asker çıkardığını söylebiliriz.

46 Pritak, *The Peçeneges*, s.28.

47 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.53.

Kısacası her yedi kişiden birinin asker olduğu nüfus hesaba katılırsa 9-10. yüzyılda bütün şehir ve ilçeler de dâhil toplam 2.8 ila 3 milyon olarak hesaplanabilir.⁴⁸

Boylar ve Yerleşim Alanları

Peçenekler, İtil Nehrini geçip batıya doğru, Ten Nehrinden Özi'nin batısına kadar uzanan topraklara geldiklerinde sekiz boy idiler. Zamanla nüfusun artması ile 13 boya ulaştılar. Peçenekler hakkında çalışma yapan tarihçilerin büyük bir çoğunluğu Bizans İmparatoru Konstantinos tarafından nakledilen bu uruğ veya boy adlarının, asıllarına uygun bir şekilde kaydedildiği görüşünde birleşirler. Bu boy adları Konstantinos'un eserinde şu şekildedir: "Tüm Peçenek ülkesi (Patzinacia, Peçenekya) aynı sayıda büyük başbuğları olan sekiz boya ayrılmıştır. Bu boylar şunlardır: ilk uruğun adı *İrtim* (*Erdem*, *ertem*), ikincisinin *Tzou* (*Çur*), üçüncüsünün *Gyla* (*Yula*)⁴⁹ dördüncüsünün *Koulpei* (*Külbey?*), beşincisinin *Kharaboï* (*Karabay*, *Karaboy?*) altıncısının *Talmat*, yedincisinin *Khopon* (*Kopan?*), sekizincisinin *Tzopon* (*Çoban*, *Çopan*)'dur.⁵⁰

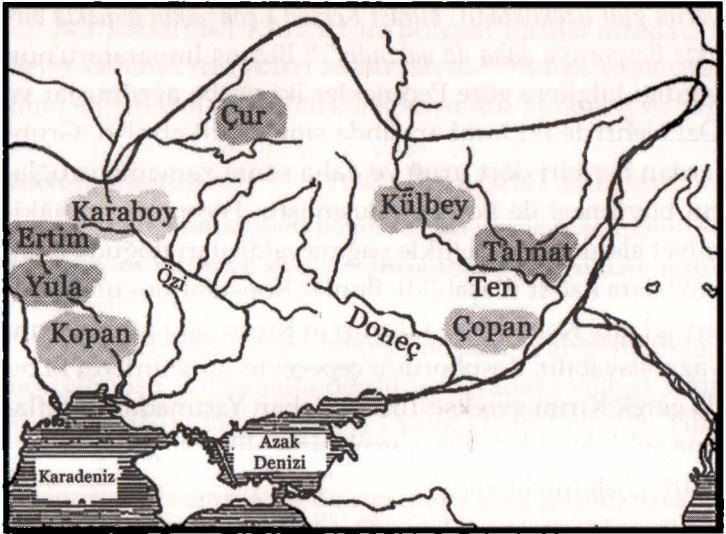
Karadeniz'in kuzeyine gelişlerinden 90 yıl sonra, Peçenek boylarının aynı adlarını koruduklarını, ancak her bir boyun daha sonra takma bir ad aldığını görüyoruz. Şöyle ki, *İrtim*/*Ertim* (*Erdem*): *Yavdiertim*; *Çur*: *Kuvancıçur* (*Küverciçur*, *Kuarçıçur*); *Yula*: *Kabuksınyula*, *Kulbay*; *Surukulbay* (*Surukülbey*, *Külbey*), *Talmat*" (*Telmaç*): *Borotalmat*; *Kaban*: *Yazıkaban*; *Çoban*: *Bulaçoban*. Ancak *Karabay* uruğu herhangi takma bir isim almayarak, eskisi gibi kaldı.⁵¹

48 Pritsak, *The Pecheneges*, s.21.

49 Hun, Köktürk ve Bulgarlar'da Dulo biçimiyle boy adı olarak karşımıza çıkan Yula kelimesi Oğuz ve Kıpçak dünyasında sırasıyla Yula ve Cula biçimleriyle bir unvan olarak kullanılmıştır. Eski Macarca'da ise Gyula: Eş-hükümdarın unvanı olarak kullanılmıştır.

50 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167.

51 Gy. Németh "Zur Kenntnis der Petschenegen", *Körösi Csoma Archivum*, I, 1921, s.219-225.

Konstantinos'un verdiği ilgilere göre Peçenek boylarının tahmini yerleşim alanları

Konstantinos'un verdiği bilgiler bize bu boyların sınırlarını bir nebze de olsun çizebilme şansı da vermektedir. De Administrando İmperio'da bunların yerleri şöyle tarif edilmiştir: "Peçeneklerin dört boyu, yani Kuartzitzour (Kuar-cıçur, Küverciçur) ili ve Syroukalpei (Surukûlbey) ili ve Borotalmat ili Boulatzopon (Bulaçoban) ili Özi Nehrinin gerisinde, Oğuz ülkesi (Uzia) Hazar, Alan ve Kerson ve Bölgelerin geri kalanına bakan doğu ve kuzey kısımlarına doğru uzanır. Diğer dört boyu Özi'nin bu tarafında, batı ve kuzey kısımlarına doğru uzanır, yani Giazikhopon (Yazıköpan) boyu Bulgaristan'a komşudur, Kato Gyla (Katayula) boyu Türkiye (Macaristan)'ye komşudur, Kharaboï (Karabay) boyu Rusya'ya komşudur ve İabdier-tim (Yavdiertim) boyu Rusya ülkesine bağlı bölgelere, Oultinlere (Ulçin, Uliç), Drevliyanlara, Lenzeninlere ve Slavların geri kalanına komşudurlar. Peçenek yurdu Oğuz ve Hazar ülkesinden beş gün, Alan ülkesinden altı gün, Mordia (Morvta)'dan 10 gün, Rusya'dan bir gün, Türkiye'den dört gün ve Bulgaristan'dan

*yarım gün uzaklıktadır; burası Kerson'a çok yakın olmakla birlikte Bosphorus'a daha da yakındır".*⁵² Bizans İmparatoru'nun verdiği bilgilere göre Peçenekler iki gruba ayrılmışlar ve Özi Nehri'de iki taraf arasında sınır teşkil etmişti. Gruplardan her biri dört uruğ ve daha sonra zamanla uruğların büyümesi ile boydan oluşmuştu. Peçeneklerin hâkimiyet alanları ve özellikle yağma saldırıları doğuda uzak noktalara kadar ulaşabildi. Bunlar Konstantinos'un da belirttiği gibi Korsun veya Bizans'ın Kırım'daki topraklarını yağmalayabilir, Bosphorus'u çepeçevre sarabilirlerdi ki bu da gerek Kırım gerekse Tumutarakan Yarımadası taraflarına gelebileceklerini ve gerçek bir tehlike oluşturabileceklerini göstermektedir.⁵³

Bu sekiz Peçenek boyu Özi Nehrinin sağ ve sol tarafında olmak üzere iki sahaya bölünmüş olarak yaşamışlardır. Kuvarcıçur (Kuarçıçur), Surukulbay (Surukülbey), Borotalmat ve Bulaçoban boyları Özi'nin doğu tarafındaki bozkırlarda hayatlarını devam ettirirlerken; kalanları da batısındaki bozkırlara yerleşmişlerdi. Yazıkaban (Yazıkopon) boyu Özi Nehrinin çok aşağı kısmında Tuna boyunda, Yula, Karabay ve Yavdıertim boyları da bu nehrin batı ve kuzey kısmında bulunmuşlardı. Bu bilgilerden hareketle Peçeneklerin göç sahalarının sınırlarını kat'i olarak çizememekle birlikte gidiş yönleri şu şekilde tespit edilebilmiştir:

Sağ kanadın ilk bölgesi veya eyaleti *Yavdıerdim* en kuzeyde idi. Slav/Rus kabilelerine komşuydu: Uluçanlar, Drevlyanlar ve Polyanlar. Arkeolojik verilere göre Peçenekler Kiyev'in güney bölgelerinde, Stugna ile Ros ırmağı arasında yoğun olarak yaşamışlardır.⁵⁴

52 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.169.

53 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.169.

54 Pletněva, *Peçenegi*, s.153-16.1

Sol kanattaki *Kuvancıçur* bölgesi (ikinci sıradadır) Sejm ve Orel ırmakları arasındaydı.⁵⁵ Burası ezeli düşman Oğuzların topraklarına komşu idi. Türkolog A. Şerbak bu sahada *çur* unsuru içeren çok sayıda topografik ad tespit etmiştir.⁵⁶

Üçüncü sırada gelen bölge *Kabuksınyula* Macaristan sınırında idi ve Seret, Prut ve Turla ırmaklarının üst akımlarını içine alıyordu.⁵⁷

Yönetici tabakadan olmayan boyların sahip oldukları bölgeleri ise: Sol kanatta dördüncü sıradaki vilâyet *Surukulbay* (Surukülbey, Külbey) Doneç (Eski Levedia: Türk Peçenekler)'in kıyılarını içine alır ve Ten'in sonuna kadar uzanırken, Hazarya ile de sınırdaştı (beş günlük uzakta idi).⁵⁸

Sağ kanat bölgesi *Karabay* beşinci sıradadır. Özi Irmağı boyunca Slav/Rus kabileleri ile komşudur. Burayı Özi'nin dirseğine yerleştirebiliriz.⁵⁹

Altıncı sıradaki sol kanat bölgesi *Borotalmat*, Alanların topraklarıyla sınırdaştı⁶⁰ ve burası büyük bir ihtimalle Hudûd al-Âlem'de geçen "Hazar Peçenekleri"nin toprakları olabilir.⁶¹ Bu bölge Kerç Boğazını kontrol ediyordu.⁶²

Sağ kanatta yer alan yedinci sıradaki *Yazıkaban*'ı Seret, Prut ve Turla ırmaklarının aşağı akımlarındaki topraklara yerleştirebiliriz. Burayı Tuna Bulgarlarını topraklarından ayıran ise Tuna Nehridir.⁶³

55 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169.

56 Şerbak, *Znaki*, s.376.

57 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169

58 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167, 169.

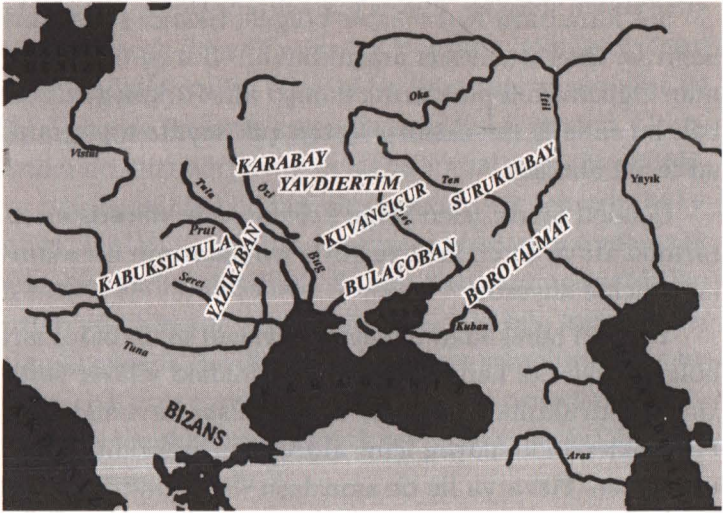
59 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169.

60 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169.

61 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.121.

62 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169; Pletněva, *Peçenegi*, s.160'daki harita ve 37. Dpt)

63 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169.

Peçenek boylarının tahmini yerleşim alanları

Sol kanata dâhil sekizinci sıradaki *Bulaçoban*, Kırım Yarımadasındaki Korsun'da yerleşmişti ve Bizans toprakları ile sınırdışı. Özi'nin güney dirseğindeki toprakları kapsayarak, Azak Denizine, Samara, Konşka ve Moloçna ırmaklarının kıyılarına kadar uzanıyordu.⁶⁴

Burada dikkati çeken nokta Kankar boyuna mensûp boyların en önemli yerlerde bulunmuş olmalarıdır. Görüldüğü üzere Ertim/Erdem Ruslara, Yula'da Macarların karşısına yerleşmişlerdir.⁶⁵

İstahrî'ye göre ise 10. Yüzyılda Peçenek ülkesinin güneydeki sınırı Ten Nehri'nin aşağı yatağı ve Azak Denizi kıyısından geçerek Tuna'nın aşağı kısımlarına kadar uzanmakta idi. Güneyde Peçeneklerin komşuları Alanlar, güney-doğuda ise Hazarlar idi.

Peçenek kağanlığının Ukrayna-Rusya topraklarındaki kuzey ve kuzey-doğu sınırı Tambov-Kuybişev hattının

64 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.167,169.

65 Kurat, *Peçenek*, s.52-55; *Karadeniz*, s.56.

güneyinden geçerek Voronej'in bulunduğu enlemdeydi. Voronej'e gelmeden önce sınır kuzeye dönüp Oka Nehri boyundan devam etmiştir. Burada Peçeneklerin komşuları Volda'da yaşayan Başkurtlar ile Burtaslar olmuştur. Burtaslar, Başkurtların batısında yer alıp, toponim araştırmaları sonucunda elde edilen bilgilere göre Tambov-Kuybişev-Kazan-Gorkyi arasında yaşamaktaydılar. Bu dörtgen dışındaki bölgelerde Burtas adını taşıyan nehir veya yerleşim yeri adı bulunamamıştır. Bundan dolayı Peçeneklerin kuzey sınırını Tambov-Kuybişev hattının güneyinden geçirmek doğrudur. Nitekim P. Golubovskiy de "Peçeneklerin sınırı doğuda Ten Nehrinin sağ tarafından; kuzeyde bu sınır hiçbir zaman net bir şekilde belirlenmekle beraber yaklaşık Voronej Nehri'nden başlayarak Özi'ye kadar uzanmıştır; güneyde Azak Denizi, Karadeniz kıyısı ve Tuna Nehri yer almaktaydı" demektedir.⁶⁶

Üzerinde durmamız gereken bir konuda Hazar ve Türk Peçenekleri meselesidir. Muhtemelen De İmperio'ya dayanarak Bizanslıların Macar ve Hazar isimleri altında bahsettikleri, doğulu ve batılı dedikleri bu iki grup, yazarı bilinmeyen ancak verdiği bilgilerle Türk boyları için ana kaynak değeri taşıyan coğrafya kitabı Hudûldü'l- Âlem'de bahsedilen Türk ve Hazar Peçenekleridir. Eserde Batılı veya Türk Peçenekleri olarak haklarında oldukça fazla bilgi yer almakla birlikte, bunların yerleşim yerleri çok müğlak bir şekilde verilmektedir. Bu da bize yerleştikleri coğrafyayı kesin olarak tespit etme imkânını vermemektedir. Meselâ Türk Peçeneklerinin komşuları olarak doğuda Guzlar (Uzlar), güneyde Burtaslar ile Bardaslar (Barâzâs), batıda Macarlar ile Ruta (Rûsâ) Nehrinin kuzeyindeki Ruslar gösterilmektedir.⁶⁷ Bu Türk Peçeneklerinin Macarların Pannonia'ya itilişlerine kadar toprakla-

66 Golubovskiy, *Peçenegi*, s.57.

67 Minorskiy, *Hudûldü'l- Âlem*, s.55.

rını işgal ettiklerini göstermektedir. Çünkü batı yönünde Macarlar ve Ruslar ile sınırdaş olarak gösterilmişlerdir. Ayrıca toprakları Özi'den Orta Povolje'ye kadar uzanmaktadır (Burtas ve Uz topraklarına kadar). Ruta'nın hangi nehir olduğu hâlâ aydınlatılamamıştır. Bulgaristan, Macaristan ve Rusya, Türk Peçeneklerinin sık sık yağma saldırılarına hedef olmuştur. Bizans özellikle Bulgarlara ve Ruslara karşı onlardan istifade etmek istediği için politik amaçlarla onlarla olan ilişkilerini daima sıcak tutmayı tercih etti. Pritsak da *Hudûdü'l-Âlem'e* atıf yaparak Türk Peçeneklerinin Doneç havzasında yaşadıklarını belirtmiştir.⁶⁸

Hudûdü'l- Âlem'deki bilgilerden hareketle Hazar Peçeneklerinin sınırlarını belirlememiz de çok zordur. Doğularında Hazarların Dağları, güneylerinde Alanlar, batılarında Guz Denizi ile kuzeylerinde Mirvâtlar bulunmaktaydı. Bunlar eskiden Peçenek Türklerinin bir boyuydular.⁶⁹ Hazar Dağları ile Ergeni ve Stavropol tepesi, Guz Denizi ile de Azak Denizinin kastedildiğinden yola çıkarsak o zaman Hazar Peçeneklerini Alanların ve Kuban Nehrinin kuzeyindeki Ön Kafkasya bozkırlarına yerleştirmemiz gerekir. Ancak bu Peçeneklerin topraklarının kuzeyde ülkeleri Morovya ile özdeşleştirilen Mirvatlara kadar nasıl uzandığını kesinlikle anlamamakta ve açıklayamamaktayız.⁷⁰ Şerbak ise Hazar olarak burada İtil yakınlarındaki tepeler veya Yayık Dağlarını kastetmektedir. Yayık Dağları Ebu'l Fida'da "Peçenek Dağı" olarak, başka kaynaklarda ise Başkurt veya Başcar dağı olarak adlandırılmaktadır. Eğer Peçeneklerin doğu sınırı Yayık Dağlarından geçmekteyse onların doğudaki komşuları Hazar, Uz ve Kıpçaklar olmuştur.⁷¹ Yine Pritsak da *Hudûdü'l-Âlem'e*

68 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.121; Pritsak, *The Pečenegs*, s.11.

69 Minorskiy, *Hudûdü'l- Âlem*, s.121.

70 Artamonov, *Hazarlar*, s.450.

71 Şerbak, *Znaki*, s.374.

atıf yaparak Hazar Peçeneklerinin Kuban bölgesinde yaşadıklarını belirtmiştir.⁷² Doğulu veya Hazar Peçenekleri hakkında da hemen hemen bilgimiz yok gibidir. Bunun sebebi de muhtemelen onların faaliyetlerinin doğuya yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Bunların da Batı'lı Peçeneklerin komşularına yaptıkları gibi Hazarlar, Burtaşlar ile Podolya, Povolje ve Kuzey Kafkasya'nın diğer halklarına karşı düşmanlık yaptıklarını tahmin edebiliriz.⁷³

Peçeneklerin batıdaki sınırının çizmede onların "İspanya sınırlarına saldırdıklarını" yazan İbn Havkal'dan alıntı yapan A. Kunik'e göre "Peçeneklerin bazı orduları Ogurlar ile Galya'ya girmiş olabilir, fakat onlar kesinlikle Pireneler'i geçmemiştir" demektedir.⁷⁴ Ayrıca Peçeneklerin batıdaki yerleşimlerinin sınırı ilk başta Özi boyundan, sonrasında Tuna'nın aşağı kısımlarından ve kuzeye doğru Karpat Dağları'ndan geçmiştir. Yine Bizans İmparatoru Peçenek ülkesinden geçen nehirler arasında Seret nehrini de saymaktadır.

Uruğ/Sülale ve Boy Adları

Bilim dünyası son yıllarını hem Peçenek hem de diğer Türk boylarına ait şahıs isimlerinin etimolojilerini ve anlamlarını kesin olarak ortaya koymak için çalışmakla geçirdi. Peçenek boy isimleri hakkındaki ilk çalışma 19. yy. ortalarında J. Jerney tarafından yapıldı. O, Peçenek boylarının hepsini askerî terimlerle yorumlayarak Macarca'dan açıklamaya çalıştı. Onun bu görüşlerine K. Szabó 1853'de yayınladığı eserinde karşı çıktı ise de Jerney, Peçenek isimleri Ηοττήμ (Erdim, İrtim), Γύλα (Yula)'yı Macarca "érdem, erdem" kelimesi ve Gyula kişi ismi ile ilk

72 Minorskiy, *Hudûldü'l- Âlem*, s.121; Pritsak, *The Pečenegs*, s.11.

73 Artamonov, *Hazarlar*, s.451-452.

74 A. Kunik, *İzvestiya Al-Bekri i Drugih Avtorov o Rusi i Slavyanah*, Ç.2, Sank-Peterburg 1903, s.173.

karşılaştıran bilim adamıdır.⁷⁵ A. Vámbéry de, Macarların Kökeni⁷⁶ adlı eserinde Peçenek boy isimlerini Türkçe kelimelerle karşılaştırarak kökenlerini bulmaya çalışmıştır.

Yapılan incelemeler sonucunda çeşitli fikirler ileri sürülmüşse de yer ve şahıs adlarının tamamının açıklanmasında zorlanmışlardır. Bilindiği üzere De Adminis-trando Imperio'da bu uruğ/boy adları: *İrtim* (ertem, ertim, erdem) *Tzour* (Çur) *Gyla* (Yula), *Koulpei* (Külbey?) *Kharaboï* (Karabay? Karaboy?), *Talmat*, *Khopon* (Kopan?), *Tzopon* (Çoban, Çopan)⁷⁷ şeklinde geçmektedir.

Eserde ilk dikkati çeken husus, bu isimlerin hangi dile ait olduğudur. Slav, Macar ve Türk dillerine aidiyetleri konusunda çeşitli fikirler ileri sürüldü ise de yapılan çalışmalar sonucunda günümüzde artık Türkçe oldukları kesinlik kazandı. Sadece Peçenek dilinde ne anlama geldikleri konusunda görüş farklılıkları ortaya çıktı. Bu konuda en fazla çalışma Macar âlim Gy. Németh tarafından yapıldı ve o bu çalışmalarını 1920'li yılların başında bir dizi makale şeklinde yayınladı.⁷⁸ Görüşleri bilim dünyasında genel kabul gördü. O, Peçenek boy isimlerinin, birinci kısımlarının atları tanımlamak için kullanılan bir renk, ikinci kısımlarının ise bir rütbe, makam olduğu görüşünü ortaya attı. Yani boy isimleri, iki kısımdan oluşmuşlardı. Menges ve Rasonyi'de onun bu fikrine katıldılar. Rasonyi yine at renklerine göre ordunun bölümlere ayrılmasının eski bir Türk, özellikle de Hun geleneği oldu-

75 Jerney, a.g.e., s.77.

76 A. Vámbéry, *A magyarok eredete, Etnológiai tanulmány*, MTA, Budapest 1882.

77 İkincisi çok büyük ihtimalle "Çoban" olduğu için, ilki "Kopan" olarak okunabilir.

78 Németh, *Zur Kenntnis der Petschenegen*, s.219-225; "Die Petschengischen Stammesnamen", *Ungarische Jahrbücher* 10, 1930, s.27-34; *Die Inschriften des Schatzes von Nangy-Szent-Miklos*, Budapest, 1930, s.50.

ğunu, boy başbuğunun taşıdığı unvan adının buna ilave edildiği görüşünü ortaya attı.⁷⁹ Németh'e göre boyun asil ismi irsi olarak bir devlet makamına sahip bir başbuğun unvanı ile tanınıyor ve bu unvanın başında da o boy adlarının başlıca renkleri bulunuyordu. Meselâ Borotalmat boyunu ele alacak olursak: Baş tarafı "boru" olup "boz renkli bir at" demektir; "tamlat"ta telmaç yani "tercüman" demektir. Böylece "Borotalmat: Atlarının rengi boz olan telmaç/tercüman boyu" demektir. Németh bu şekilde Peçeneklerdeki herhangi bir devlet makamının her zaman için aynı boy başbuğu tarafından işgal edildiğini ve bununla da verasetin devam ettiğini ileri sürmektedir. Bu şekilde boy beylerinin isimleri şahsî isimleri olmayıp unvanlarıdır ve bu isimler idarî teşkilâta bağlıdırlar.⁸⁰

İmparator Konstantinos, Peçenek beylerinin isimleri ile onlara ait şehir isimlerini ise şu şekilde kaydetmiştir: *İrtim* ilinde *Baïtzas* (Bayca, Baycan?), *Tzour'da Kouel* (Küvel?), *Gyla'da Kourkoutai* (Korkutay, Korkutan?), *Koulpei'de İpaon*, *Kharaboï'da Kaïdoum* (Kaydu), *Talmat* ilinde *Kostas*, *Khopon'da Giazis* (Yazı), *Tzopon* ilinde *Batas* (Bat) idi Bunların ölümünden sonra yönetimde yerlerini akrabaları aldı".⁸¹

İmparator Konstantinos'un verdiği bu boy adları ile başbuğlarının isimlerini günümüz Türkçesinde şu şekilde okuyoruz: *Ertim* (Erdem, başbuğ: Bayça, Mayça sonra Yavdı. Büyük bir ihtimalle göçü sevk ve idare eden boy olduğu düşünülmektedir), *Çor* (başbuğ: Kügel, Kuel sonra Küerçi), *Yula* (başbuğ: Korkut + an, sonra Kabukşın), *Kulbay* (Kül-bey) (başbuğ: İpa, sonra Suru), *Karabay* (başbuğ: Kadu + m), *Tolmaç* (Telmaç, başbuğ: Kortan- Kostan, sonra Boru Kuş?) (, *Kaban* (Kapan) (başbuğ: Yazı) ve *Çoban* (başbuğ: Bata + n,

79 Rasonyi, *Doğu Avrupa'da*, s.375.

80 Németh, *Zur Kenntnis der Petschenegen*, s. 219-225.

81 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.169.

sonra Bula)⁸². İsimlerini verdiğimiz her boy kendi boy beylerinin veya başbuğlarının idaresinde İtil'i geçtiler. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda kendileri için ayrılan sahaya dağılarak, yaylak ve kışlaklarda yaşamağa başladılar.⁸³

Peçenek boylarının Grekçe/Türkçe yazılış ve anlamları şu şekildedir:

1. Ηρτημ – ερτί- ηρτί/ Erdem: Németh bu kelimeyi Türkçe "erdem" kelimesine bağlayarak "erdim" olarak okumakta;⁸⁴ Menges ilk hecedeki i- sesini Türk dillerinin ä ~ e sesine karşılık olduğunu tahmin etmektedir, ancak bu durum Türk dillerinde her zaman böyle değildir.⁸⁵ Aynı kelime, Moğolca'da da erdem şeklinde bulunmaktadır.⁸⁶ Eski Türkçe'de de är 'er' +dam eki almış olarak, ärdäm biçimiyle bulunabilmektedir ki +dam bir isimden isim yapma ekidir. Bu boy adı saygın bir boy olarak Peçenek boy sisteminde önemli bir rol oynadığı gerekçeyle Németh'in bir unvan olarak açıklamaya çalışmadığı tek Peçenek boy ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlamını "kuvvet, güç" olarak açıklamıştır.⁸⁷ Kısacası bu boy adından da anlaşılacağı üzere yönetimi elinde bulunduran önder boy olma özelliğine sahip olmuştur diyebiliriz.⁸⁸

2. Τι-ζούρ- τζούρ/ Çur-Çor: Çur veya Çor Eski Türkçe'de unvan olarak kullanılmıştır⁸⁹ Köktürk Yazıtlarında bir unvan olarak görülmektedir. Macarca yer ismi Csúr da bu kelimeden türetilmiştir.⁹⁰

82 Constantine, *De Adminstrando Imperio*, s. 167.

83 Kurat, *Peçenek*, s.54; Kafesoğlu, *Milli Kültür*, s.170.

84 Németh, "A besenyök ismeretéhez", *MNy*, 18, 1922, 2; Németh, *Die Petschenegischen*, s.27.

85 Menges, *Etymological*, s. 260.

86 Vörös, *a.g.m.*, s.698.

87 Németh, *Die Petschenegischen*, s.28.

88 Vörös, *a.g.m.*, s.698.

89 Németh, *Die Petschenegischen*, s.27; Gombocz, *A besenyö népnévröl*, s.282.

90 Vörös, *a.g.m.*, s.699.

3. **ϙύλά-γυλά/ Yula:** Bu boy isminin kökü bir unvandan gelmektedir. Bu boy adı büyük bir ihtimalle daha önce Tuna Bulgar hanları listesinde görülen Dulo adında görülmektedir.⁹¹ Gulas şekliyle bir Macar yargı unvanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Németh bunu Yula biçiminde okurken, Ligeti, yıla şeklinde okumuştur.⁹² Kelimenin anlamı 'meşale'dir.⁹³

4. **Κουλπεη – κάλπεη/ Koulpei, Kalpei, Kalpen/Kül-bey:** Németh, bu kelimeyi köl ve bey hecelerinin birleşmesinden türeyen bir unvan olarak düşünmüştür.⁹⁴ Ancak bu görüş bilim dünyasında pek kabul görmemiştir. Köl Bey'in ilk hecesi olan Köl, unvan ve kişi isimlerinin ilk hecesi olarak eski Türkçe'de çok sık geçmektedir: Köl Tegin, Köli lor, Köl Bilgä Qagan, vb. İkinci hece Eski Türkçe bağ' şeklinde görülmektedir ve 'bir urug veya boyun başı, önder' anlamlarını ifade etmektedir. Buradaki -g>y kayması Kıpçak lehçesinde oldukça çok görülmektedir.⁹⁵

5. **Χαραβόν (Haravon, Haraboi, Harafon? Karabay):** Bu kelimenin ilk bileşeni "qara: kara"dır. Bilim adamları bu kelimenin atların rengini anlatmak için kullanıldığını ileri sürerek buna dair pek çok örnekler vermişlerdir.⁹⁶ Gombocz ikinci bileşeni bay'ı "iyi adam, kahraman" olarak okurken,⁹⁷ Németh "bay kelimesinin belli bir unvan olmadığını, ama unvanlarla birlikte kullanıldığını ve bunun da anlaşılır olduğunu" belirtmiştir.⁹⁸ Németh daha sonraki çalışmasında ise, kelimenin Kırgızca anlamının "Kahraman Önder" olduğunu ispatlayarak, bir unvan ol-

91 Németh, *A besenyök*, s. 4; Vörös, *a.g.m.*, s.699.

92 Ligeti, *a.g.e.*, s. 254.

93 Németh, *A honofoglató magyarság kialakulása*, Budapest 1930, s.82.

94 Németh, *A besenyök*, s. 5.

95 Ligeti, *a.g.e.*, s.510.

96 Németh, *A besenyök*, s.5; Ligeti, *A magyar nyelv*, s.507-8.

97 Völös, *a.g.m.*, s.699.

98 Németh, *A besenyök*, s.5.

duğunu açıklamıştır.⁹⁹ Yine boyun ismini “zengin” olarak yorumlayarak bunun bir unvan olduğu görüşünü devam ettirmiştir.¹⁰⁰ Ancak Ligeti bu okunuşu ve anlamı kesin görmeyerek Bay’ın unvan/rütbe olarak kullanılmadığını ifade etmiş ve seçkinlere mensubiyeti gösterebileceği fikrini ileri sürmüştür.¹⁰¹

Şerbak, Haraboi = hara (kara) + boi; Hara – siyah, boi (bai) – unvandır (zengin) olarak açıklamaktadır.¹⁰² Vörös ise, Harabâh boy ismini Qara boy “düşük dereceli boy” olarak tercüme etmiş ve benzerinin Köktürk Yazıtlarında: qara bodun “yaygın halk, sıradan halk (seçkinlere karşı anlamda olarak)” geçtiğini ileri sürmüştür. Ayrıca burada bodun kelimesinin bod’un (boy) ortak ekli biçimi olduğunu ve Kıpçakca karşılığının da boy olduğunu belirtmiştir.¹⁰³

6. Ταλμάτ – ταλμάτ/Talmat: Németh, bu kelimeyi Konstantinos’un diğer bir eseri olan De Ceremonis’indeki Bizans donanmasında çalışan bir savaşçı halkın ismi olan Ταυλματζι (ι) οι / Τουλματζίωυ/ Ταλμάτζίωυ ile karşılaştırmış ve tolmaç “dilmaç, çevirmen” okunuşunu vermiştir.¹⁰⁴ Gy. Moravcsik bu görüşe katılmamıştır.¹⁰⁵ Menges, Bizans kaynaklarında Türkçe ‘ç’nin Yunanca ‘t’ ile gösterildiği ve bunun pek çok misali olduğu kanaatindedir.¹⁰⁶ Ligeti ise çevirmenlerin önemine değinmiş ama bu kelimeyi bir boy ismi olarak kabul etmemiştir.¹⁰⁷

99 Németh, *A honofoglató*, s. 28.

100 Németh, *A Honofoglató Magyarország Kialakulása, Második bővített és átdolgozott kiadás, közzétette Berta Á.* Budapest 1991, s.81-82.

101 Ligeti, *a.g.e.*, s.510.

102 Şerbak, *Zinaki*, s.383.

103 Vörös, *a.g.m.*, s.699.

104 Németh, *A besenyök*, s.5.

105 Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, s.318.

106 Menges, *Etymological*, s.261.

107 Ligeti, *a.g.e.*, s.510.

Németh, tolmaç kelimesini yüksek bir rütbe, bir çeşit dışişleri bakanı olarak yorumlamış ve bunu diğer Türk dillerindeki tilmaç, tilbâç, tolmaç şekilleriyle karşılaştırmıştır. Macarca tolmaçs (tercüman) kelimesini Peçenekçeden getirmiştir.¹⁰⁸ Ligeti bu görüşe tamamen karşı çıkmış ve bunun başlangıcını Macarların Karpat havzasına yerleştikleri sırada Kuman/Kıpçaklardan aldıkları bir kelime olarak görmüştür.¹⁰⁹

Vörös'a göre ise bu tîl "dil" kelimesinin bir türevidir. Ancak yine de buna benzer başka bir kelimenin olmaması, ismi bir unvan olarak yorumlamayı mümkün kılmamaktadır.¹¹⁰ Şerbak'da Talmat kelimesinin kökünü "til"e bağlamaktadır.¹¹¹

7. Χοπύ / Holov: Kapan/ Kopan/ Koban: Németh bu Peçenek boy isminin ilk başlarda bir unvan olduğunu düşünmemiş ve bunu "qaban: yaban domuzu" olarak okumuştur¹¹² Ancak Marquart bu kelimeyi Tonyukuk Yazıtında bulunan qapgan yani "Türk Kağanlığının başı" ile ilişkilendirmiş ve bir unvan olarak yorumlayarak, erken Avar kaynaklarındaki "capcanus" ile Tuna Bulgar kaynaklarındaki "qauxan"a bağlamıştır¹¹³. Bu görüş Németh, Györffy ve Menges tarafından da kabul edilmiştir. Ancak Ligeti qapgan>qapan değişikliğinin Kıpçak dillerine ait olmadığını ifade ederek bu görüşe katılmamıştır.¹¹⁴

8. Τζοπού/Τζολοβ/Τζοβαν/Çoban: Németh çoban'ı bir unvan olarak görmemiştir¹¹⁵; Marquart ise bir unvan oldu-

108 Gy. Németh, "A tolmaçs szó történetéhez", *NyK* 60, 1958, s.129.

109 Ligeti, *a.g.e.*, s.260.

110 Vörös, *a.g.m.*, s.700.

111 Şerbak, *Znaki*, s.383.

112 Németh, *A besenyök*, s.6.

113 J. Marquart, "Kultur und sprachgeschichtliche Analekten", *UJb* (Ungarische Jahrbücher), Berlin und Leipzig 1929, s.84-5.

114 Ligeti, *a.g.e.*, s.510.

115 Németh, *A besenyök*, s.6.

ğunu tahmin etmiştir¹¹⁶. Daha sonra bu görüş Németh tarafından da doğrulanmıştır.¹¹⁷ 1932’de Nagyszentmiklós hazineleri arasında bulunan bir yazıtla karşılaştırarak “çaban” okunuşunu vermiştir. Ligeti ise bu boy isminin iki Batı Kök-Türk boyunun ismi (çu-pan) olarak geçtiğini tespit etmiştir.¹¹⁸

Başta Németh olmak üzere boylar konusunda çalışma yapan bütün bilim adamları Peçeneklerin sekiz boyundan yedisinin adını açıklamayı başarmışlardır. Ancak ne var ki okuma ve çeviri meseleleri yüzünden sadece çur/ çor, yıla ve belki çoban/ çopan açık şekilde unvan olarak belirlenmiştir. Vörös, birinci ve beşinci boy isimlerinin Németh’in çizdiği şemaya uymadığını, bu isimlerin boy düzeni içinde boyun konumuna işaret ettiklerini ve okuma meseleleri ile benzerlerinin bilinmeyişinden dolayı üç ismi unvan olarak görmenin sadece bir tahmin olabileceğini belirtmiştir.¹¹⁹

De Administrando Imperio’da geçen Peçenek boy isimlerinin ilk bölümlerini yukarıda da söylediğimiz gibi Németh isimlere eklenmiş at rengi olarak kabul etmektedir. Ancak Marquart bunların renk değil, gerçek isimler olduğu görüşündedir.¹²⁰ Németh’in bu önerisi Ligeti ve Györffy tarafından da kabul edilmiştir.

Boyların başına getirilen adların Grekçe/Türkçe yazılış ve anlamları şu şekildedir:

1. *‘Iαβδι/İavdı/Yavdı*: Németh yawdı “parlak” okuyuşu üzerinde durmuş ve Çağatayca yagdu “parlak” şekliyle karşılaştırmıştır.¹²¹ Bu kelimenin yakti “ışık, ıslıklı” biçimide

116 Vörös, *a.g.m.*, s.700.

117 Németh, *A Honofoglátó*, s.76.

118 Ligeti, *a.g.e.*, s.330,510.

119 Vörös, *a.g.m.*, s.700.

120 *A.g.m.*, s.700.

121 Németh, *A besenyök*, s.3.

vardır. Peçenekçe de muhtemelen bir -q-> -g- seslendirmesi -g-> -w- değişiminin önünde olmuştur. Menges bunu yaq- 'yakmak' fiilinin türevi olarak görmektedir.¹²² Ligeti, Németh'nin aksine bir at rengi olamayacağı fikrinden hareketle bunu "parlak renkli" olarak tercüme etmiştir.¹²³ Şerbak'da kelimenin anlamını "ışık" olarak vermektedir.¹²⁴ Vörös ise her iki bileşenin de asalet ve seçkinliği işaret ettiğini ve bu yüzden "parlak erdem" diye çevrilebileceği görüşünü ileri sürmüştür.¹²⁵

2. Κουαρτζι/Kovarçi: Németh bu kelimeyi kök 'mavi' kelimesinin bir türevi görerek küärçi şeklinde okumuştur,¹²⁶ Ligeti bunu *kügarçi> kü (v) ärçi "mavimsi gri" olarak açıklamıştır.¹²⁷ Menges ise "mavimsi, kül"¹²⁸ anlamında olduğu görüşünde iken, Völös'de kelimenin "mavi" ile ilgili olabileceği düşüncesindedir.¹²⁹

3. Χαβουζιυ/Habovçıv/Kabukşın?: Halen araştırılması gereken kelimelerden olan bu kelimeyi Németh qabuqşin "kabuk renkli" şeklinde okumuş ve buna çeşitli misaller getirmişse de¹³⁰ bunlar bilim dünyasında çok rağbet görmemiştir. Marquart bu kelimeyi qapugç "kapıcı" ile ilişkilendirmiş ve Menges'de ona katılmıştır.¹³¹

4. Συρου/Surou?/Svov: Németh bunu: suru "boz" olarak okumuştur. Bu yaygın bir at rengidir. Bu yüzden

122 Menges, *Etymological*, s.268.

123 Ligeti, *a.g.e.*, s.507.

124 Şerbak, *Znaki*, s.383.

125 Vörös, *a.g.m.*, s.701.

126 Németh, *A besenyök*, s.3; Németh, *Die Petschenegischen*, s.31.

127 Ligeti, *a.g.e.*, s.113, 507.

128 Menges, *Etymological*, s.267.

129 Vörös, *a.g.m.*, s.701.

130 Németh, *A besenyök*, s.4.

131 Menges, *Etymological*, s.269; Vörös, *a.g.m.*, s.701.

dördüncü boy “Köl beylerin boz atı” boyu olarak kabul edilmiştir.¹³²

5. Χαράβον/Haravoy/Karaboy?: Qara-bay “kara zengin”.¹³³

6. Βογο/ Boro: Boro “boz” atları tanımlamak için kullanılan bir rengin ismidir.¹³⁴ Peçenekçe şekli, diğer Türk dillerindeki boz ile karşılaştırıldığında Çuvaşçaya benzer özellikler göstermektedir. Bunun sebebi de Peçeneklerin yayıldıkları sahadan kaynaklanmaktadır.¹³⁵

7. Γιαζι/Ğiaçı: Bunu yazıtlarda bulunan *yagiz* ile özdeşleştiren ilk kişi Györffy¹³⁶ olmuş ve Ligeti’de onu desteklemiştir.¹³⁷ Peçenekçe (*yagiz* > *yazig*) şeklinde değişimi bulunmaktadır. Bu atları betimleyen renk ismi olarak yaygın kullanılmıştır. Völös, bu Peçenek boy isminin, Türk dillerinde tek örnek olmayan bir nesne-renk-biçim ismin-den türemiş olabileceği kanaatindedir.¹³⁸

8. Βουλα /Boula/Bula/Boila: Németh, kelimeyi Nagyszentmiklós hazinesinde geçen yazılardan biriyle karşılaştırmış ve şahıs ismi olarak yorumlamıştır. Daha sonra bu kelimeye bula “alaca”; bula- “karıştır ve bulaq “bular” şeklinde açıklamıştır.¹³⁹ Ligeti ise kelimenin Moğolca’dan alındığı görüşünde ısrar ederek bulag mori: “beyaz benekli at” olarak açıklamıştır.¹⁴⁰

Völös, yukarıda verilen sekiz kelimeden birinci ve beşincinin at rengi isimleri olmadığını, yedincinin muhtemelen bir nesne-renk-biçim ismi olduğunu ve ikinci ile

132 Németh, *A besenyök*, s.5; Vörös, *a.g.m.*, s.701.

133 Menges, *Etymological*, s.261.

134 Németh, *A besenyök*, s.6.

135 Ligeti, *a.g.e.*, s.508.

136 Györffy, “Besenyök és magyarok”, *KGsA*, 1939, s.417.

137 Ligeti, *a.g.e.*, s.508.

138 Vörös, *a.g.m.*, s.702.

139 Németh, *Die Petschenegischen*, s.32.

140 Ligeti, *a.g.e.*, s.508.

üçüncünün problemli olup daha fazla araştırmayı gerektirdiği düşüncesindedir. Yine o, kalan üç ismin ise, atları betimleyen renk isimleri olarak çevrilebileceği kanaatinde-dir.¹⁴¹

Bu arada Bizans kaynağı I. Skylitzes, Synopsis Historiarum adlı eserinde 11. yy ortasındaki tarihi olayları anlatırken 13 Peçenek boyundan iki tanesinin ismini aktarmıştır. Bu isimler: Βελεμαρνιζ ve Παγουμανιζ : Belemarnid, Pagumanid (?) olarak verilmiştir. Ancak Németh, bu isimlerin hem okunuşunu hem de açıklamasını yapmamış ve yorumlayamayacağını söylemiştir¹⁴². Györffy ve Moravcsik birinciyi Βελερμανιζ (Belermanit) şeklinde düzeltmiş-lerse de¹⁴³ açıklayamamışlardır. Bilinen Skylitzes'de bulunan bu iki boy isminin Németh'in açıklamalarına yani at rengi + unvana uymadığıdır.

Németh'in, Peçenek boy isimlerinin atları tanımlayan bir renk ve bir rütbeden oluştuğunu öngören sisteminin ikna edici olmadığı görüşü Kurat ile Völös tarafından kabul edilmemiştir.¹⁴⁴

Kısacası boy adlarını ve anlamlarını şu şekilde verebiliriz.

Yavdiertim: Yavdi, Çağatayca "yagdu: parlayan" demektir; ertim ise "liyakat, cesaret, yararlılık" manasına gelmektedir. Boyun adı ise "Atları parlayan ertim boyu".

Kuerçiçur: Küerçi: mavi (güvercinde olduğu gibi), çur "bir unvan"; boyun adı ise: Atların rengi mavi olan Çur boyu.

Kabuksımyula: Kabuksın: Ağaç kabuğu renginde, gülâ: bir unvan, boyun adı: Atlarının rengi ağaç kabuğu renginde olan Yula boyu.

141 Völös, *a.g.m.*, s.702.

142 Németh bunları yorumlayamayacağını söylemektedir Németh, *Die Petschenegischen*, s.33.

143 Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 2, s.89.

144 Völös, *a.g.m.*, s.702.

Surukülbey: Suru-boz: kır, alaca; boyun adı: Atlarının rengi boz, kır veya alaca olan Külbey boyu.

Karabay: Kara: Kara rengi; boyun adı: Atlarının rengi kara olan Bay boyu.

Borotalmat: Boro: boz rengi bir at tamlat: telmaç; tercüman, boyun adı: Atlarının rengi boz olan telmaç/tercüman boyu.

Bulaçoban: Bula: ala-bula, cağat, alaca-bulaca, Boyun adı: Atlarının rengi alaca-bulaca olan çoban boyu.

Yazıkapan: Yazının anlamı tesbit edilememiştir.¹⁴⁵

Kale İsimleri

Peçeneklere ait olduklarını düşündüğümüz kale isimleri *De Administrando İmperio*'da şu şekilde geçmektedir: "Turla Nehrinin bu tarafında, Bulgaristan'a bakan kısma doğru, bu aynı ırmağın boylarında تنها şehirler: ilk şehir Peçeneklerce *Ασπρον* (Aspron) diye adlandırılındır, çünkü taşları çok beyaz görünür; ikinci şehir *Τουγγάται* (Tunkatay, Tunkatai); üçüncü şehir *Κρακνακάται* (Kraknakatay, Kraknakatai); dördüncü şehir *Σαλμακατάι* (Salmakatay, Salmakatai) beşinci şehir *Σακακάται* (Sakakatay, Sakakatai); altıncı şehir *Γιαιονκάται* (Jajykatai, Yazukatay, Jajykatai)'dir. Bu eski şehirlerin binaları içinde kiliselerin

145 Gy. Németh, "Peçenek ve Kuman/Kıpçakların Dili", Çev. J. Eckmann, *Türk Dili Belleten*, S.14-15, Ocak 1950, s.97-98; Şerbak'ın görüşleri ise şu şekildedir: 1. Jabdiertim veya Javdiertim = jabdi + ertim; Jabdi - ışık, ertim - erdem demektir. 2) Kuarçıçur = kuarçi + çur; Kuarçi - mavi, çur - unvandır. 3) Habuşiñjula = habuşiñ + jula; Habuşiñ - ağaç kabuğu rengi, jula - unvandır. 4) Surukalnei = suru + kalnei; Suru - gri renkli, kalnei - kül + bei - unvandır. Örnek: Kül Tigin, Kül Bilge Kağan 5) Haraboi = hara (kara) + boi; Hara - siyah, boi (bai) - unvandır (zengin demektir) 6) Borotalmat = boro + talmat; Boro (boru) - gri, talmat (tolmaç) - tercüman. Talmat kelimesinin Türkçe til - dil kelimesinden olduğu şüphesizdir; talmat kelimesinin kökünü eski Rusça'da aramak yanlıştır. 7) Jazihopon = jazi + hopon; Jazi - düzlük, step, hopon - yabancı domuz demektir. 8) Bulaçopon = bula + çopon; Bula - rengarenk, çopon - çoban. 9) Kangar.

ve gözenekli taştan yapılmış haçların bazı ayırtedici izleri bulunur, bu yüzden bazıları bir zamanlar burada Romalıların yerleşimleri olduğu geleneğini korur".¹⁴⁶ Bu bilgide dikkati çeken kale isimlerinin Türkçe olduklarıdır.

Verilen bu 6 şehir ismindè Aspron hariç diğer beş isimde bir düzen vardır. Tunkatai, Kraknakatai, Salmakatai, Sakakatai, Jajykatai yerleşim isimlerinin sonunda *katai*, *katay* veya *kat(ai)* sözcüğü vardır. Beşi de aynen boy isimleri gibi bileşik özel isimlerdir ve herbirinin ikinci bileşeni görüldüğü üzere -*kátaí* veya *γάταí* (katay-gatay) dır. Németh bunu qatay olarak okuyarak Çağatayca qatag "engel, kale, sur" kelimesine bağladı ise de bu kabul görmüştür.¹⁴⁷ W. Tomaschek, Marquart ve Menges kelime kökünü yani gat'ın "kat, ev" anlamına gelen Doğu İran lehçesine ait bir kök olduğunu ileri sürdüler.¹⁴⁸ Bu kelimeye eski Soğd toponim adlarında sık rastlanılmaktadır. "Çöldeki harabeler" veya "çöldeki duvar" anlamına gelen bu kelimenin Türkler tarafından Harezm lehçesinden alınmış olabileceği düşünülmektedir.¹⁴⁹ Şerbak, Németh'in görüşünün doğruluğunu kabul etmekle birlikte İran dilinin etkisini de göz ardı etmemek gerektiğini, zira Peçeneklerin güney Rus bozkırlarında yaşadıkları dönemde birçok yer adını 8. yüzyılda yaşamış oldukları Aral beldeleri ve Yedisu bölgesinden getirmiş olduklarını ve bu dönemde bölgede Soğd kolonilerinin çok olduğunu ve bu yüzden Türkçe toponimlerde Soğdca adların olmasının da normal olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁰

Völös bu eklerin qat "yan" kelimesinin ona ekli bir iyelik eki olan (ve böylece kale isimleri: Gözetleme tarafı,

146 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.169.

147 Németh, *Die Petschenegischen*, s.33.

148 Marquart, *Osteuropäische*, s.196.

149 Şerbak, *Zinaki*, s.381.

150 A.y.

devriye tarafı, savaş tarafı vb.) bir türevinin olabileceği fikrindedir.¹⁵¹

Konstantinos'un verdiği kale isimlerinin ilk bileşenleri şunlardır:

1. **Τουγ**: Bu beş Peçenek kalesinin ismi içerisinde okunması en zor olanıdır. Németh kelimenin nasıl okunacağından emin olmamakla beraber iki görüş ileri sürmüştür: 1. Tün: gece: Gece nöbet kulesi; ve 2. tun kule: Gecelenen kale'.¹⁵² Burada tün'ün gece bekçisi değil sadece gece anlamına geldiği belirtilmelidir Menges ise: toñ "don, donmuş" şeklinde bir fikir ileri sürmüştür.¹⁵³ Völös, toñ'un aynı zamanda "sert" demek olduğundan yola çıkarak kalenin isminin "sertlik" olabileceğini düşünmüştür.¹⁵⁴

2. **Κρακua/Krakva**: Németh: "qaraq, qaragul: karakol"; "qaraqşi: gözetle" şeklinde açıklamıştır.¹⁵⁵ Kelime qara "bakmak, gözlemek" fiilinin ona eklenmiş -na unsuruyla yapılmış isim biçimidir. Κρακυακάται "gözleme, devriye kalesi" anlamındadır.¹⁵⁶

3. **Σαλμα/Salma**: Bu salma olarak okunmuştur. Németh bunu Osmanlıca'daki salma yani "devriye" ye bağlamıştır.¹⁵⁷ Sal- fiilinin anlam alanı oldukça geniştir; Menges bu yüzden bu kelimeyi "devriye kalesi" olarak açıklamıştır.¹⁵⁸

4. **Σακα/Saka**: Németh bu ismin saqa okunuşunu Kırızca "saqa: yay" ile karşılaştırmış ve kaleye "Yay-bakır" ismini vermiştir.¹⁵⁹ Völös'de bunun, "hudut kalesi" olarak

151 Völös, *a.g.e.*, s.703.

152 Németh, *Die Petschenegischen*, s.33-34.

153 Menges, *Etymological*, s.272.

154 Völös, *a.g.e.*, s.704.

155 Gy. Németh, "Die Sprache Petschenegen und Komanen in: Németh, J die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós", *BOH*, 1932, s.51.

156 Völös, *a.g.m.*, s.704.

157 Németh, *Die Petschenegischen*, s.34.

158 Menges, *Etymological*, s.273.

159 Németh, *Die Petschenegischen*, s.34.

çevrilebileceğini ve muhtemelen Turla Nehri üzerindeki eski bir Hazar sınırında bulunduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰

5. Γ1αιου/Γ1αιον: Németh yayı şeklinde okuyarak, pek görülmeyen -g- ~ -y- değişmesine dikkat çekmiş ve Eski Türk yazıtlarındaki “yagî: düşman” kelimesine bağlamıştır.¹⁶¹ Menges'e göre (yäu)'dur ve onun verdiği okuyuş doğru değildir.¹⁶² Ligeti ise bu kelimenin ilk Peçenek boy ismi *kügar çi> kü (v) ärçi ile aynı dönüşümden geçmiş olabileceği kanaatindedir.¹⁶³

De Administrando Imperio'da Peçeneklerin Aspron şehrinin adını duvarlarının yapıldığı beyaz taşlardan aldığı kayıtlıdır. Bu adın Grekçe olduğu konusunda hiç şüphe yoktur. Aynı zamanda bu adı taşıyan Tuna ve Turla nehirlerinin arasında kalan bir akarsu da vardır. Ayrıca “Beyaz kale, beyaz şehir” anlamlarına gelen şehir isimleri Orta çağ Doğu Avrupa'sında oldukça yaygındı. Bu Peçenek kalesi muhtemelen, yerleşim izleri çok eski zamanlara giden, Turla Nehrinin ağzındaki Orta çağ şehri Akkerman ile ilgilidir.¹⁶⁴

İkinci şehir adının (Tunkatai) ilk kısmı olan *tun* veya *tün* sözcüğü Németh'e göre Türkçe *gece* anlamına gelmektedir veya Ten Nehrinin adından türemiştir. Yine ona göre *Tün-katay*: *tün*: gece” veya “*tun*: dinlenme” + *g* (k)atay : “*sper, stihkam*”dır.¹⁶⁵ Şerbak buna katılmamakta ve bu çok güvenilir bir görüş değildir zira *Tunkatai* adının Soğdca olduğunu kabul etmenin daha doğru olduğunu söyleyerek, Yedisu bölgesinin farklı yerlerinde aynı adı taşıyan birçok yer adı bulunmasını buna bağlamaktadır.¹⁶⁶

160 Völös, *a.g.m.*, s.704.

161 Németh, *Die Petschenegischen*, s.34

162 Menges, *Etymological*, s.273.

163 Ligeti, *a.g.e.*, s.507.

164 Völös, *a.g.m.*, s.702.

165 Németh, *Die Inschriften des*, s.51.

166 Şerbak, *Zinaki*, s.381.

Németh'e göre *Krakna* = *karak*+*na* olarak ayrılabilir. *Kraknakatay*: Çağ. Qarag "bakış", garağul "karakol", garağşı" etrafını gözetlemek +gatay: "gözetleme mevkii kulesi, gözetleme siperi". O, Bakış anlamına gelen *karak* veya güvenlik, koruma anlamına gelen *karagul* kelimeleri ile ilişkilendirilmiştir.¹⁶⁷ Şerbak bu görüşe de karşı çıkarak, "Halbûki Türkçe'nin lehçelerinde *-na* ekiyle biten isimden türemiş kelimeler yoktur, *karagul* kelimesi ise *karak* – bakış sözünden değil, *kara* – bakmak fiilinden türemiştir. Konstantinos'un kendi eserinde *kAarakna* sözünü *kranka* olarak vermesi de mümkün değildir. Dolayısıyla bu şehir adının Peçenek dilinde olmayıp şehrin eski adından türemiş olduğu kanısındayız" demektedir.¹⁶⁸ Kurat da Németh'in bu izahlarının doğruluğundan şüphelenmekte ve bir misalle bu şüphesini şöyle açıklamaktadır. "Kale adlarının sonundaki "katay" veya "gatay" ile Balkaş Gölünün doğusundaki Tarbagatay'ın sonundaki "gatay"ın herhangi bir münasebetinin olup-olmadığını henüz açıklayacak durumda değiliz" demektedir.¹⁶⁹

6. Salmakatay: Türk trc. *Salma* "kol gezen kolluk eri"+ gatay. Németh'e göre, *salma* - *karakol*, *saka* – *direk*, *jaju* – *savaş*, askerî demektir. Kelimeler Türkçe'dir. Şerbak *salma* kelimesinin anlamını Türkçe bırakılmış kelimelerde aramanın doğru olmadığını, *Saka* için Kaşgarlı'da geçen yamaç anlamının daha uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca bu şehir adını İskitler için kullanılan *Saka* adı bağlamında ele alınabileceğini ve sonuncusunu (*jaju*/*jajü*) ise düşman veya düşmanca olarak tercüme etmenin daha doğru olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷⁰

167 Németh, *Die Petschenegischen*, s.34.

168 Şerbak, *Zinaki*, s.381.

169 Kurat, *Peçenek*, s.59-60.

170 Şerbak, *Zinaki*, s.382.

Sagakata(y): Saga-gatay “kazık kale”: kazıklardan yapılan müstahkem yer.

Yayugatay (Yavkatay): Yav: asker, ordu, Askerî istihkâm, harp istikâmı.¹⁷¹

De İmperio'da geçen bu kale isimlerinin dışında Uyul, Almatay, Bogu, Karakul, Sungul isimleri de geçmektedir. Kurat, bu isimlerin açıklamalarını ya Hazarca'da ya da Peçenekçe'de aramak gerektiğini belirtmektedir. Ona göre Uyul, Almatay (Almatai), Bogu, Karakul (Harakul), belki Sungul Peçenek isimleridir. Ancak nehir isimleri arasında verilen Bal, Burlik ve Kader (Hadir)'in Hazarca mı yoksa Peçenekce mi olduklarını tayin etmek zordur.¹⁷² Şerbak ise; Harakul, Bal, Burlik (Bürlik), Hadir ve Almatai (Almatay)'ın Peçenek dilinde olduğu görüşündedir. Ona göre bunlara benzer adlar Yedisu bölgesi başta olmak üzere Türklerin yaşadığı bölgelerde yaygın olarak görülmüştür. Şerbak bunlardan başka iki tane daha kale adı vermektedir: Banamuni, Teigua.¹⁷³ Banamuni adı, Kurat'a göre Bizans kaynaklarında geçen bir Peçenek ordusunun (Paguman) adından gelmektedir. Son şehir adı Teigua'nın ise kökeni maalesef henüz belli değildir.¹⁷⁴

İsimlerinin anlamları üzerinde oldukça fazla çalışılan bu kalelerin yerlerine gelince: Moravcsik ikinci kaleyi yani Tunkatay'ı Turla Nehri üzerinde gösterirken diğerlerini, Özi Nehri boyunca yerleştirmiştir ki,¹⁷⁵ Németh ile Györffy'de aynı görüştedirler.¹⁷⁶ Konstantinos Porphyrogenetos hepsini Turla Nehrine yerleştirmiştir. Turla ve Özi'nin Yunanca biçimlerinin ardarda geçtiği De Administrando

171 Németh, *Zur Kenntnis Petschenegen*, 1922, s.223.

172 Kurat, *Peçenek*, s.28.

173 Şerbak, *Zinaki*, s.382.

174 Kurat, *Peçenek*, s.59-60.

175 Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, s.317.

176 Németh, *Die Petschenegischen*, s.33; Györffy, *Besenyök*, s.460.

Imperio'un 8. Babında Δαυάστρεώζ şeklinde geçmektedir ki buradan sözkonusu kaleleri büyük bir ihtimalle Turla Nehri üzerine yerleştirebileceğimiz sonucuna ulaşırız.

Şahıs İsimleri

Şahıs isimlerinde en fazla faydalandığımız çalışma Şerbak'ın makalesidir. Burada özellikle Bizans kaynaklarında tespit ettiği Peçenek şahıs isimlerini şu şekilde vermektedir.

1. Baija/Bayla (Mayça?)¹⁷⁷; bai – zengin + -ja küçültme eki. Buna benzer diğer Peçenek özel ismi Karaja/Karaca – geyik türü (cins isimden yapılmış özel isim örneği). -ja/ca küçültme eki ile kelime türetmek Gagauz dilinde çok yaygındır; alaja/alaca, kızılja/kızılca.
2. Kyäl, kygal – kukal, Küel: mavi demektir. Buna benzer jaş + il – yeşil; kız +il – kırmızı.
3. Kurkut: korkmak fiilinin emir kipi.
4. İna: Türkçe değildir.
5. Kaidum: cazip, kaymak.
6. Kosta veya Kostan: Grekçe özel isimden türemiş bir addır. Kazaklarda Kerey boyunun bir alt kolu da aynı adı taşımaktadır.
7. Jazi/Yazı: bozkır, düzlük.
8. Bata: Németh bu ismi deve yavrusu anlamına gelen Bota veya Botaul adıyla kıyaslamaktadır. Fakat Şerbak, kelimenin Kırgızca ve Bata'nın, Kırgızca özel dua anlamına gelen cins isim olduğu görüşündedir.
9. Turah: turak – sığınak, durak.

10. Kiltar veya Biltar: Kiltar – kil – gelmek, Biltar – bil – bilmek.
11. Kulin: at yavrusu.
12. Kegen: kızgın, korkunç, tehlike, düşmanlık.
13. Sulju: bu isim Arapça sulh – barış, Türkçe sulhçu – barıştıran kelimesine yakındır. Şerbak, Peçenek dilinde Arapça kelimelerin olmasının doğal olduğunu söylemektedir.¹⁷⁸ Ancak kanaatimizce bu isim Sulu yani güzel anlamında Türkçe kelime de olabilir.
14. Selte: (?)
15. Karaman: kara+man – siyah ve –man, -men eki sıfatı pekiştirmek için kullanılmıştır.
16. Katalîm: (?)
17. Bal (t) çar: Kırgızca balta + çabar – askerî balta demektir. Baltajak – küçük balta.
18. Çelgu: kılıç vuruşu. Türkçe çelmek – vurmak, kesmek demektir.
19. Kura, Küre: demirci ocağı.
20. Temir: demir.
21. Kuçug: boy veya yaş olarak küçük.
22. Metigai: Matakay - Kazaklarda Kerey boyunun bir alt koludur.
23. Tat(u), Tat: Bizans kaynaklarında vahşi, putperest anlamında kullanılmıştır. K. Menges'e göre, Tartu olan kelime tecrübeli, denetlenmiş anlamındadır.¹⁷⁹
24. Boga: öküz, boğa.
25. Karaja/Karaca: geyik türü veya siyaha benzer (siyahımsı) anlamında.

178 Şerbak, *Znaki*, s.378.

179 K. H. Menges, *The Oriental Elements in the Vocabulary of the Oldest. Russian Epos. Supplement to Word*, v.7, New York 1951, s.49.

26. Pitik/Bitig: mektup. Pitig = Bitig. Türk dilinin güney grubunda sık görülen 'p' harfinin 'b' harfine değişmesi olgusudur.
27. Saça: (?)
28. Neançi/Neantez (?): Bu kelimenin 'n' harfiyle başlaması bile onun Türkçe olduğu konusunda tereddüt etmeye yeterlidir.
29. Tatran: K. Menges bu kelimenin Tat – tatmak kelimesinin toplayıcı hali olduğu söylemektedir.
30. Tivan: Tovan – Togan – şahin, kartal, çaylak anlamına gelir.

Yukarıda sıralanan özel isimlerin tümü veya büyük çoğunluğunun Türkçe olduğu şüphesizdir. Bunların çoğuna (örn. Boğa, Temir, Kuçug) tüm Türk boylarında ve eski Türk yazılarında sık rastlanır. Nadir olsa da metinlerde gördüğümüz isimler: Tata, Kunçtanç, Kustan, Katlam, Kapaja, Kegenbek, Kegenbai, Korkud, Karaman, Turak, Kegen, Kulug Togan'dır.¹⁸⁰

Yer, etnonim ve onomastik incelemeler sonucunda Peçenekce olan bütün kelimeler şunlardır:

1. Baija; bai – zengin + -ja küçültme eki.
2. Kyal – mavi. Buna benzer jaş + il – yeşil; kız +il – kırmızı.
3. Kurkut – korkut (korkmak fiilinin emir kipi).
4. Jazi –bozkır, düzlük.
5. Kiltar – kil – gel – getirmek, biltar – bil – bildirmek.
6. Kulin – at yavrusu.
7. Kegen – kızgın, korkunç.
8. Karaman – siyah, esmer.

180 Şerbak, *Znaki*, s.379-380.

9. Bal (t)çar – askerî balta.
10. Çelgu – kılıç vuruşu.
11. Kura – demirci ocağı.
12. Temir – demir.
13. Kuçug – boy veya yaş olarak küçük.
14. Tat – vahşi, putperest (Müslüman olmayan).
15. Boga – boğa.
16. Karaja – geyik türü, siyahımsı.
17. Pitik – mektup.
18. Tivan – şahin, çaylak.
19. Katai/Katay – sur.
20. Salma – bırakılmış, terk edilmiş.
21. Jaju – düşman.
22. Saka – yamaç.
23. Orman – orman.
24. Harakül/Karagöl – siyah göl.
25. Bal – bal, sıvı.
26. Burlık – tebeşiri bol yer.
27. Jabdi/Yavdi – aydın, parlak.
28. Ertim – erdem.
29. Kuarçi – mavi.
30. Çur – unvan.
31. Haburşin – kabuklu.
32. Julia – unvan.
33. Suru – gri.
34. Kul-pei – unvan.
35. Hara-boi – kara zengin.
36. Boro – gri.
37. Talmat – tercüman.

38. Hopon – yabani domuz.

39. Bula – rengarenk.

40. Çopon – çoban.

Dil ve Yazı: Peçenek Türkçesi

Peçenek Türkçesinin dil ve ses bilgisinin (fonetik) nasıl olduğuna dair araştırmacıların ellerinde fazla yazılı malzemenin olmaması bu konuda teferruatlı bir çalışma yapma imkânını ortadan kaldırmakla birlikte, yine de eldeki hem arkeolojik hem de yazılı aynaklardan bazı bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Bu malzemeler Nagyszentmiklós hazinesi ile Peçeneklere ait boy, şahıs ve kale isimleridir. Özellikle boy, şahıs ve yer adları üzerinde çalışan araştırmacıların hemen hepsi Peçenek Türkçesinin Kıpçak Türkçesinin bir kolu olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Bu görüşte Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvânü Lügati't Türk* adlı eserinde Peçeneklerin Bizans'a en yakın Türk boyu ve Kuman/Kıpçaklarla komşu olduklarını söylemesinin de büyük etkisi vardır. Eserde fail konusu işlenirken verilen bilgide, Kuman/Kıpçak ve Peçeneklerin fiil köklerine -daçı/-deçi eki getirerek fiillerden fail yaptıklarından bahsedilmiştir. Örnek olarak bardaçı (varıcı), turdacı (kalkıcı) kelimeleri verilmiştir.¹⁸¹ *Dîvânü Lügati't Türk*'e göre zaman, mekân ve âlet ismi yapımında da kural Kıpçak Türkçesiyle ortak: "Bu ya kurgu ogur tegül (Bu, yay kuracak vakit değildir), bu tag agku ermes (bu dağa çıkacak vakit değildir), ol bizge kelgü boldı (Onun bize gelme zamanı oldu)" örneklerini vererek Peçenek ve Kıpçak Türkçesinde bu kuralın ortak olduğunu anlatmıştır.¹⁸²

Kaşgarlı'nın verdiği bilginin Bizans kaynaklarından Anna Komnena'da da teyit edildiğini görüyoruz. Anna

181 *DLT*, I, s.57; II, s.48.

182 *DLT*, II, s.68.

da Peçeneklerle Kuman/Kıpçakların aynı dili konuştuklarını kaydetmiştir.¹⁸³ Németh'de Peçenek ve Kuman/Kıpçakların dili makalesinde, bu benzerlikler üzerinde durmuş ancak kesin bir sonuca ulaşamasa da,¹⁸⁴ günümüze ulaşan birkaç Peçenek kelimesinden hareketle, Peçenek Türkçesi ile Kıpçak Türkçesinin bazı özelliklerinin ortak olduğunu ortaya koyabilmiştir.¹⁸⁵ Aşağıda vereceğimiz üzere bu özelliklerden en önemlisi ve dikkat çekicisi -g->-v-ve y->c- değişmesidir.

Yine Nagyszentmiklós hazinesindeki bir kapın üzerinde yazan:

“BOYHAA ZOAPIAN TECH AYΓETOIGH BOYTAOYA ZZOAPIAN TAΓPROGH HTZIGH TAICH” yazı Peçenek dilinin Kuman/Kıpçak dili ile olan yakınlığına delil gösterilmektedir. Bu cümlemin birinci kısmının tercümesi: *Boyla çoban tası tükettiği (ikmal ettiği)*” anlamındadır. Butaul sözü has isimdir. Kelimenin sonundaki ul eki oğlunun kısaltılmışıdır. Németh cümlemin tamamını şu şekilde tercüme etmiştir: **“Boyla Çaban'ın ısmarlaması üzerine yapılan tas. Botaul Çaban kulpunu yaptırdı. Bu onun tasıdır”**.¹⁸⁶ Her ne kadar bu hazinenin Peçeneklere mi, Bulgarlara mı yoksa Avarlara mı ait olduğu noktasında bilim dünyasında halen tartışma devam etsede burada geçen Peçenek Beyi Boila Jupan ismi, Peçenek olma itimalini kuvvetlendirmektedir. Bu hazineyi ayrı başlık altında aşağıda inceleyeceğiz için burada girmiyoruz. Pritsak hazinenin Peçeneklere ait olduğunu belirterek, Kaşgarlı Mahmûd ve 10.yy Arap coğrafyacılarının Peçenek dilini (Altaik) Bulgarca ile bağlantılı görmelerinin sebebini buna bağlamaktadır.¹⁸⁷

183 Komnena, *Alexiad*, s.253.

184 Németh, *Peçenek ve*, s.100-101.

185 Németh, *Peçenek ve*, s.100-101.

186 Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, s.382.

187 Pritsak, *The Pečenegs*, s.24.

Şerbak ise boy, şahıs ve yer adlarındaki kelimelerden giderek Peçenek dilinin bazı fonetik özelliklerini şöyle açıklamaktadır

1. 'j' ve 'o' harfleri 'g' harfine değişmiştir: örn. Bei – beg, kuarçi – kujarçi – kugarçi, kual – kujal – kugal, jaju – jagu.
2. 'b' (v) harfi 'g' harfine dönüşmesi, örn. Javdi (jabdi) – jagdi.
3. 'h' harfinin 'k' harfine değişmesi, örn. Hara – kara, habuhşin – kabukşin; h – k değişmesi bazı durumlarda olduğu için Peçenek dilinde bu özelliği konusunda kesin bir kanı söyleyemiyoruz.
4. Kelimelerin başı ve ortasında gelen 'b' harfinin sessiz olması; örn. Hopon, çopon, kulpei, pitik.
5. İlk hecede 'u' ve 'o' harfleri, 'u' harfinin daha sık görülmesi; örn. Kul, orman, kurkut, kuarçi, boga, kulin, kura, kual.
6. 'lt' harf birliğinin görülmesi; örn. Kiltar.
7. Kelime sonunda tonlu ünsüzlerin yuvarlak ünlüden sonra gelmesi; örn. Kuçuğ.
8. Ünsüzler ile düz-yuvarlak ünlülerin etkileşimi; örn. Boi – bai, hopon – kaban.
9. Doğu Türkistan lehçelerinde görülen ilk hecede 'e' harfinin yerine 'i' harfinin gelmesi; örn. Kiltar (kildar).

Şerbak'a göre, toponimi ve onomastik bilgilere bakarak Peçenek dilinin morfolojisi konusunda kesin bir görüş bildirmek zordur. Yukarıda verilen kelimelerin analizi sonucunda çıkan özellikler Türk lehçelerinin tümü veya büyük çoğunluğunda görülen özelliklerdir. Bizim

ayırdığımız sadece *-ja* küçültme eki, fiilden isim yapan *-ma* eki ve daha çok Oğuz dil ailesine ait *-man* toplama ekidir.¹⁸⁸

Pritsak, Peçenek dilinin varlığını kabul etmekle birlikte “9-11. yüzyıllardaki Peçenek Kağanlığının toprakları içerisindeki pek çok milletten insanlara evsahipliği yaptığını, Kağanlığın karizmatik bir boy yapısına sahip olmakla beraber hanedan ve toprağın kağanlığın gelişmesinde etkili olduğunu, bu üç birleşen üzerine kurulan Kağanlıkta konuşulan dilin “Peçenek dili” olmakla birlikte bu dilin “Hun dili” gibi, tamamen farklı semantik içeriğe sâhip olduğunu da belirtmektedir.¹⁸⁹ Yine o, “Peçenek dili”nin idâreci tabaka tarafından belli bir tarihî devrede konuşulduğunu ileri sürmekte ancak eğer karizmatik boy veya toprak değişirse başka bir dilin Peçenek dilinin yerine geçebilme ihtimalinin olduğunu düşünmektedir. Zira ona göre 10-11. yüzyıllarda İslâm Devletleri içerisinde bağımsız bir Türk vilâyeti kuran ve Türkçeyi karizmatik statüye kavuşturan Türklerin aksine Peçenekler asla tek bir büyük dine girmemişler ve bu yüzden de idâreci tabaka tarafından konuşulan dillerden hiçbirisi yüksek bir yer edinememiştir; Devamında “Bu yer edinme millî bir dil veya kültür için gerekliliktir” diyerek, “kaynakların kıtlığına rağmen Peçenek idâreci tabakasının kullandığı en az iki dilin olduğunu söylemek mümkündür ve Peçeneklerin tarihlerinin başlangıcında bir tür Toharca konuştukları ileri sürülebilir. Yine Miladi I. binyılın sonlarında Peçeneklerin dili lingüistik cihetten kesinlikle Doğu İranî idi; El-Bîrûnî (1025)’nin eserindeki bilgiden ve yakınlarda (1958) Eski Rusça’dan tercümesi neşredilen Joseph Flavius’un “The History of The Judaic War” adlı eserindeki bir pasajdan bir neticeye varılabiliyor. Bu eserde eski Rusça bir şerh var-

188 Şerbak, *Zinaki*, s.384.

189 Pritsak, *The Pečenegs*, s.22.

dır: “Çok iyi bilinmektedir ki Jas dili [>Osset dili], Tana[is] [Şehri] ve Azak Denizi civarında yaşayan Peçeneklerden gelmez”⁹³. Kutsal metinlerdeki ve diğer yazılı abîdelerdeki formda kodlanmış “yüksek kültür” tesis etmeyen ve nesilden nesile “millî kültürün” kodlarını aktaracak skolâstik bir sistem oluşturmayan bozkır toplumları yeni ve çekici olan dile hemencecik av olmak durumundadır; nitelikli gelenekleri ve farklı giyimleri lengüistik asimilasyonu önlemek için kâfi değildir. Peçeneklerin müttefiki Furdas/Burtâslar, [“Üst Âs” veya *Xalis*], İranî kökenliydi ve “Âs Irmağı” (İtil bölgesindeki) da bununla alâkalıydı⁹⁵. Diğer yandan İçgil (sonraki Macaristan Székler’i) lengüistik olarak Türk idi⁹⁶. Eski Bulgar dili ve alfabesi kullanan Peçenek elitinden Hun-Bulgar unsurları (veya Hun kültürel geleneği) keşfedebiliriz” diyerek,¹⁹⁰ Peçeneklerin tarihte varoldukları anlarda kendilerine ait bir dilleri olduğunu, sosyal yapılarının dillerini değiştirme ve geliştirmede etkili olduğunu ve kaynaklardaki bilgiler iyi değerlendirildiğinde zamanla dillerini hâkim bir dilin tesirine soktuklarını söylemektedir.

Peçeneklerin farklı zamanlarda yerleştikleri Ön Asya’dan Balkanlara kadar ki bütün topraklarda çok sayıda runik yazıt bulundu ise de bunları okuma teşebbüsleri ancak 1959’da A. M. Şerbak tarafından yapılabildi. Şerbak da Peçeneklerin kendilerine ait bir yazıları olduğu görüşündedir. Ancak ona göre günümüze kadar runik yazıların hangisinin Peçeneklere ait olduğu konusunda bir kesinlik sağlanmış değildir. Dolayısıyla “Peçenek runaları” veya “Peçenek alfabesi” diye söylenirken dikkat edilmelidir. Şerbak’a göre günümüzde Peçenek yazıtlarını veya Peçeneklere ait olduğu düşünülen yazıtları üç ana grup altında toplamak mümkündür. Şöyle ki;

190 Pritsak, *The Pečenegs*, s.22-23.

Bizans ve diğer kaynaklarda geçen, Grek alfabesi ile yazılan ve Peçenek metinleri olarak bilinen yazıların asıl dili kaynaklarda belirtilmemiştir. Dolayısıyla bu metinlere göre herhangi bir görüşte bulunmak yanlış olur. Bugüne kadar bilinen metinler şunlardır:

1. Nagyszentmiklós'tan çıkartılan kaplar üzerindeki yazılar. Gy. Németh tarafından incelenmiştir.
2. John Skylitzes'in Theogony adlı esrinin sonunda yer alan metinler.
3. Nagyszentmiklós'tan çıkartılan kaplar üzerindeki runik yazılar.
4. Macaristan'da bulunan yüzükler üzerindeki runik yazılar.
5. Novoçerkask'ta¹⁹¹ bulunan su kapları ve Mayatsk şehrindeki taşlar üzerindeki runik yazılar.

Nagyszentmiklós metinlerini araştıran Németh yazıların Macaristan topraklarında yaşayan Peçeneklere ait olduğunu belirtmiştir. Günümüzde Nagyszentmiklós buluntuları ile Peçenek dilinin özellikleri ve lehçeleri hakkında yeterli bilgi olmadığından Németh'in görüşü genel kabul görmüştür. Yalnız Şerbak, Németh'in yaptığı çözümlemelerin bazısında Türk dili yapısına uygun olmayan birçok husus olduğunu düşünmektedir. Ona göre: "Boila çaban çariz kaş: Boyla çobanın tatlı yemeği – cümlesinde özel isim (şahıs ismi) verilmiştir ve ona ait yemek söz konusudur fakat cümlede Türk lehçelerine özel aitlik eki yoktur. Ayrıca 18-20 kelimededen oluşan Nagyszentmiklós yazılarının içinde diğer Türk lehçelerine uygun olanı sadece 6-7 kelimedir. Dolayısıyla bu yazılar ya Peçenek veya Türk

191 Rusya Federasyonunun Rostov bölgesindeki Tuzlov Nehrinin çevrelediği tepede bulunan bir şehir.

dilini az bilen biri tarafından yazılmış ya da yazıların dili asimilasyon geçirmiş bir Türk boyuna aittir”¹⁹²

Macaristan’da bulunan yüzükler üzerindeki runik yazılar bilim dünyasına henüz kazandırılmamıştır. Yazıların karakteri, korunmuşluk durumu, işaret sayısı vb. hususlar bu metinlerin okunması konusunda yetersizdir.

Novoçerkask’ta bulunan su kapları ve Mayatsk şehrindeki taşlar üzerindeki runik yazılar grubu Ukrayna bozkırlarında bulunmuştur. Diğer yazılara göre yeterli derece korunmuş işaret sayısı vardır. Okumada kesinlik sağlanmayan durumlar haricinde bu metinlerden, *kimiz* – *kımız*; *uş(a)* – *bu, şu*; *baduk* – *büyük*; *aviz* – *delik*; *iç* – *içmek* fiilinin emir kip; *Buka* – *özel isim, boğa* demektir; *Elçi* – *özel isim, elçi* demektir; *jema* – *ve, aynı*; *at* – *isim*; *uçav (uçau)* – *üç (kişi)*; *isig* – *sıcak*, *ojag* – *ocak* kelimeleri okunmuştur. *Uşa*, *jema*, *baduk* gibi kelimelerin var olması bu yazıların Uygurca ve Oğuzca başta olmak üzere Doğu Türkistan dilleriyle ilişkili olduğunu ispat etmektedir. Kelimelerin fonetik özellikleri (örn. g-v değişimi, 1. çoğul aitlik ekinde ‘b’ harfinin değişmemesi: *atibiz* – *bizim* adlarımız; kalın ünlülerin ince ünlülerle değiştirilmesi) yazı dilinin Kuman/Kıpçak diline yakın olduğunu göstermektedir.

Bu grup yazılarının üzerinde yapılan incelemeler sonucunda metinlerin yazıldığı dilin, Türk dilinin hem güney hem batı kolundaki dillerin özelliklerini barındırdığı kanısına varılmıştır. Yazıların dili Kuman/Kıpçak diliyle ortak birçok özellik taşımaktadır.

Novoçerkask’ta bulunan su kapları ve Mayatsk şehrindeki taşlar üzerindeki runik yazıların Peçeneklere ait olduğu diğer yazı kalıntılarına göre daha çok olasıdır. Çünkü

192 Şerbak, *Zinaki*, s.386.

bu yazıların dili, Peçenek toponim adları ve onomastik incelemeleri sonucunda oluşturulan dile çok yakındır.¹⁹³

Novoçerkask'ta bulunan su kapları ve Mayatsk şehri taşları üzerindeki runik yazılar, Türkistan'da Karakalpak ASSC topraklarında bulunan Koy Krylgan Kala şehri kazı çalışmaları sırasında çıkartılan seramik hum (kap) üzerindeki işaretlere benzemektedir. Koy Krylgan Kala şehri 9. yüzyılda Peçeneklerin yaşadığı topraklar arasındadır.

Sır Derya ve Aral bölgelerinde runik yazıların bulunması burada yaşayan Peçeneklerle doğrudan ilgili olup, bu tip runik yazıların kökenini araştırmakta büyük kolaylık sağlamaktadır.

Peçenek runik yazısının yayıldığı bölge Aral Gölü yakınlarıyla sınırlı olmayıp, Peçenek yazısına benzeyen runalar Talas Nehri boyunda da bulunmuştur; Peçenekler burada büyük bir ihtimalle 8. yüzyılda yaşamış olabilirler.

Talas'da bulunan yazı kalıntıları arasında en değerlisi, Talas vadisinde Kırgız Alatau'nın güney beldesinde bulunan runik yazılı çubuktur. Buluntu Ermitaj Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Çubuk dört yüzlü olup her bir yüzünde birtakım yazı işaretleri vardır. Her yüzünde birer cümle bulunmaktadır. Ne yazık ki, çubuğun sadece bir kırık parçası çıkartılabilmıştır; bu parça iki küçük kısma bölünmüştür.

Çubuk, röntgen yöntemiyle Sovyet Türkolog S.E. Malov tarafından incelenmiştir. Orhon ve Yenisey yazıtları alfabesi yardımıyla çubuktaki yazıları okuyan Malov, "çubuğun dış tarafındaki harfler Peçenek yazısı ve Macar işaretlerine benziyor" ve "çubuktaki harflerin Orhon, Yenisey ve Doğu Türkistan yazıtlarındaki harflerinden farkı ilk bakıştan anlaşılıyor" demiştir.¹⁹⁴

193 Şerbak, *Zinaki*, s.386-87.

194 S.Ye. Malov, *Talasskiye Enigrafiçeskiye Pamyatniki*, Almatı 1997, s.97.

Şerbak, 1959, s. 386.

Şerbak, Malov'un bu görüşünü temel alarak ve çubuktaki yazıların Ukrayna bozkırlarında bulunan Peçenek runalarına benzemesini ileri sürerek, Talas çubuğu yazılarının Peçenek alfabesi yardımıyla yeniden okunması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre satırlar sağdan sola doğru okunmalıdır. Yine Talas yazıtlarının incelenmesinin özellikle Peçenek runik yazısının okunması başta olmak üzere Türk runik yazısının tarihinin araştırılması için önemli olduğunu, Türk runik yazısının çıkış noktasının Talas vadisi olması ihtimalinin yüksek olduğunu ve burada oluşan yazının iki yönde; doğu (Orhon, Yenisey vb. yazıtlar) ve batı yönünde (Peçenek runik yazısı) yayıldığını ifade etmekte ve Peçenek yazısının, Batı Köktürk Kağanlığı'nın farklı boyları tarafından kullanıldığını düşünmektedir.

Şerbak'ın bu düşünceleri ve özellikle çubukları okuma girişimi bilim dünyasında metinlerin çok kısa olması yüzünden tatmin edici olarak bulunmamıştır¹⁰⁰.

H.N. Orkun, Peçeneklerin kullandıkları alfabelenin Köktürk alfabesi ile en az üç harfinin ortak olduğunu, diğer pek çok şeklin birbirine benzediğini ancak harf olarak karşılıklarının farklı olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁵

Günümüzde N. Demir, Suşehri'nin Sarıyar yaylasında bir taş üzerinde Runik yani Köktürk alfabesiyle yazılmış birkaç kelime bulunduğunu belirterek, "Suşehri'nde Peçenek adında bir köyün olması ve Peçeneklerin Runik yazısını kullanmaları aralarında bir ilginin olduğunu göstermektedir" demektedir. Ona göre Sarıyar yaylasındaki bu yazı, büyük bir ihtimalle Peçenekler tarafından yazılmıştır.¹⁹⁶ Demir'in tespit edebildiği kadar ile Peçenek Türkçesindeki ses değişimleri ve erimleri şu şekildedir:

a) *y->c- Değişmesi*: Eski Türkçede y- ile başlayan pek çok kelime Kıpçak Türkçesinde, dolayısıyla Peçenek Türkçesinde c- ile başlamaktadır: cemiş; yemiş; cılan yılan, cırt; yırt vb.¹⁹⁷

b) *g/E/ğ>v Değişmesi*: Kıpçak Türkçesi ve Peçenek Türkçesinin en önemli özelliklerinden biri, -g/-E->-v-, -g/-E->-v değişmesidir.¹⁹⁸ Peçenek boylerinden birinin adı yavdı'dır. Bu kelimenin yagdı 'parlak' olduğu dikkate alındığında -g->-v- değişmesinin Peçenek Türkçesi için de geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kelime Karadeniz Bölgesi'nde cavdı biçiminde söylenmektedir.¹⁹⁹

c) *-g (ğ)- Düşmesi veya Erimesi*: Peçenek Türkçesinden kalan çok az sayıdaki kelimelerde dikkat çeken bir diğer husus, iç seste bulunması gereken -g (ğ)- sesinin düşmesi veya erimesidir. Küerçi (mavi), yau <yagı (düşman), küel

195 H.N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara 1994, s.390.

196 Demir, *a.g.m.*, s.712.

197 N. Demir oldukça fazla örnek vermektedir. Bk. N. Demir, *Karadenizin Kuzeyinde Peçenekler*, s.711. Németh, *Peçenek ve*, s. 100.

198 Németh, *Peçenek ve*, s.100.

199 Demir, *a.g.m.*, s.711.

<kögöl/kögel (açık yeşil) kelimeleri bu özelliğe örnektir ki,²⁰⁰ Karadeniz Bölgesi ağızlarının en fazla dikkat çeken özelliklerinden biri de iç seste -g (ğ)- ünsüzünün erime veya düşme yoluyla söylenmemesidir: aac (<ağaç), aız (<ağız), baala- (<bağlamak), bair (<bağır), böön (bu gün), deil (değil), doum (<doğum), döüş (<döğüş, dövüş), düün (<düğün), eil- (<eğilmek), eer (eğer), kaat (<kağıt), maara (<mağara), meer (<meğer), souk (<soğuk), yün (<yığın), yiid (<yığıt) kelimelerinde görüldüğü gibi.²⁰¹

Kaynaklarda açık olmamakla birlikte Kaşgarlı Mahmut, Peçenekçe'yi Bulgar ve Suvar dili ile karşılaştırmıştır. Bulgar ve Suvarlar, Çuvaş türü bir dil konuştukları için Kaşgarlı'nın ifadesinden hareketle Peçeneklerin de bir Çuvaş türü dil konuştuğunu düşünmek gerekir; fakat Peçenek dil kalıntıları arasında, bir, en fazla iki Çuvaş-vari kelime buluruz. Yani bunlara baktığımızda Peçenekçe'yi Çuvaş tipi bir dil olarak görmek oldukça zordur. Büyük ihtimalle Peçenekler önceleri kendi alfabelerinde yazmışlar, zamanla farklı milletlerin içlerinde yaşamaları sonucunda farklı dillerin ve alfabelerin ülkelerinde kullanılmasına izin vermişlerdir. Bu verme zamanla kendilerinin de özellikle değişik alfabeleri kullanmalarını sağlamıştır. Yani farklı dillerden insanları içlerine almaları diğer dillerin etkisi altında kalmalarına sebep olmuş ve zamanla konuştukları dil bir değişime uğramıştır.

Hayat Tarzları, Giyim-Kuşam ve Karakterleri

Peçenekler de diğer Türk boyları gibi gerek Türkistan'da (İli havzasında) bulundukları dönemlerde gerekse İtil-Yayık arasındaki topraklara geldiklerinde "atlı bozkır

200 Németh, *Peçenek ve*, s.97-98; Orkun, *Peçenekler*, s.59.

201 Demir, *a.g.m.*, s.711; bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Necati Demir, *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara 2001, s.58-65; "Giresun ve Ordu Yöresi Ağızları", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 7, Sivas 1998, s.139-166.

kültürüne" sahip olarak hayatlarını daima at üzerinde; kışın kışlaklarda yazın da yaylaklarda geçirdiler.

Yaşadıkları hayat tarzında sahip oldukları sürülere daha iyi şartlar sunmak için yaylak ve kışlak hayatı tercih ettiler. Kışın sonunda şubat sonu veya mart başlarından itibaren yaylağa çıkarak; ekim sonu veya kasım başlarında ise yaylaktan inerek kışı geçirecekleri kışlaklarına geldiler. Peçenekler için Karadeniz'e dökülen Tuna, Turla ve Özi arası kışı geçirecekleri elverişli yerlerdi.

Peçeneklerin fizikî yapılarının nasıl olduğu konusuna gelince, bu konuda Bizans tarihçisi Attaleiates'in verdiği bir misal bizim için örnek teşkil etsede bütün Peçenekleri bu kategoride görmemiz mümkün değildir. Şöyle ki Attaleiates, Bizans İmparatoru Romen Diogenes'in Alp Aslan'la mücadele eden Erbasan'ı kendi hâkimiyetini tanıması için yanına çağırttığını ve bu sırada onun cüce sayılabilecek bir boyda olduğunu, Peçenekler arasında ondan daha sevimsiz bir görünüşün bulunmadığını aktarmıştır.²⁰² Bu tarif aslında Attaleiates'in dolayısı ile de Bizansın en amansız düşmanına karşı duyduğu kinden kaynaklanmakta ve onlara bakışını göstermektedir, zira İslâm kaynakları onların Kuman/Kıpçaklar gibi sarışın ve güzel yüzlü olduklarını aktarmaktadırlar. Ayrıca yine bir İslâm coğrafyacısı olan Kazvinî de Peçeneklerin diğer Türklerde çok tesadüf edilmeyen sakalları ve bıyıkları olduğunu ve bunların da uzun olduğunu kaydetmektedir".²⁰³

Peçeneklerin giydikleri kıyafetleri tam olarak detaylandıramasak da Bizans imparatorunun verdiği bilgilerden giyime düşkün olduklarını, temiz giyindiklerini ve genelde ipek ile altını tercih ettiklerini görüyoruz. Nitekim Konstantinos'un, "Peçeneklerin Korsunlulardan yaptıkları işe ve zahmete uygun olarak hizmetlerinin karşılığında

202 Attaleiates, *Tarih*, s.148

203 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.149-150.

Kuş şekilli el yapımı giysi düğmesi, Aşağı İtil bölgesinden²⁰⁴

erguvanî kumaş, kurdele, seyrek dokunmuş bezler, altın kabartmalı kumaşlar, al kumaş, 'Part' derisi, biber veya talep ettikleri diğer mallardan"²⁰⁵aldıklarını belirtmesinden Peçeneklerin daha ziyade kumaş ağırlıklı alış-veriş yaptıklarını anlıyoruz. Bu da bizi Peçeneklerin giyime önem verdikleri düşüncesine götürmektedir. İdrisî Peçeneklerin elbiselerinin ipekten, ketenden veya yünden mamul tam (uzun) tünik şeklinde olduğunu kaydederken,²⁰⁶ diğer bir İslâm coğrafyacısı Gerdizî, bellerine gümüş kemer bağladıklarını belirtmektedir,²⁰⁷ daha geç dönemde 15. yüzyıl İtalyan tarihçisi Antonius Bonfinus'un eserinde geçen: "Peçenekler, uzun sakal-bıyık bırakırlar, şapka takarlar, Fars tarzında bol ipek elbiseler giyerler"²⁰⁸ kaydından Peçeneklerin uzun bol ipekli elbiseler giymeye devam ettiklerini anlıyoruz.

Bizans imparatoruna göre Peçeneklerin arasında "gerek örfleri gerekse âdetleri sağlam bir şekilde yerleşmiştir".²⁰⁹

204 Horváth, *Pecheneges*, s.19.

205 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.53.

206 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.120.

207 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.82.

208 Rasovskiy, *a.g.m.*, s.50.

209 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.55.

Yaprak şekilli kolye süsü, "Hayat ağacı" tasarımı²¹⁰

Buradan Peçeneklerin sağlam bir örf'e sahip olduklarını anlıyoruz. Peçeneklerin nasıl bir karaktere ve yapıya sahip olduklarını ise Bizans kaynaklarının çok yanlı ve taraflı bakışlarından çıkarıyoruz. Bu kaynaklar Peçenekleri daima "vahşi ve barbar" olarak görmüşlerdir. Nitekim M. Psellos'un onlar hakkındaki görüşlerini burada aynen naklederek tespitimizde ne kadar haklı olduğumuzu gözler önüne sermek istiyoruz: "Bunlar (Peçenekler) kendi aralarında iyi geçinemedikleri için eski komşuları arasında da dehşet ve korku yaymışlardı. Onlarla döğüşmek ve zorla sindirmek diğer milletlerden daha müşküldü. Ne bedenleri güçlüydü ne de mânen cesurdular. Bunlar en şişman atı keserler, ellerine geçirdikleri çalı çırpı odun ile ateş yakarlar, kesilen atın parçalarını ateşte biraz ısıtıp kanlı ve yarı çiğ tıkınırlardı. Doyunca, ilkel kulübelerine dönüp, yılan gibi derin çukurlarda, yarıklarda gizlenirler, dik uçurumlar onlara duvar vazifesi görürdü.

Topluca olduklarında korkulacak ve güvenilmez bir millettir. Dostluk anlaşmaları barbarlar üzerinde etkili olmaz, hatta kurban üzerine edilen yeminlere de saygı göstermezler. Çünkü değil Tanrı'ya, hiçbir kutsal şeye de

210 Horváth, *Pecheneges*, s.19.

Gayevka'da yaldızlı gümüş şerit dekorasyonları;
Yaprak biçiminde çingıraklı tokalar ve bir şerit dağıtıcısı²¹¹

saygıları yoktu. Onlara göre her şey kadere bağlıdır ve ölümün her şeyin sonu olduğuna inanırlar. Bu sebeple hemen barış yaparlar ve sonra savaşmayı gerekli gördüklerinde anlaşmayı bozuverirler. Eğer savaşta siz onları yenerseniz hemen ikinci bir barış anlaşması yaparlar; eğer savaş onlar kazanırsa, esirlerin bir kısmını keserler ve geri kalanını da açık arttırma ile satarlar. Zengin esirler için yüksek değer tesbit ederler fakat fidye gelmeyince onları da öldürürlerdi.²¹² Görüldüğü üzere, Peçenekler nerede ise insan bile değillerdir. En ağır ithamlarla onları anlatması aslında Peçeneklerin Bizans'a yaşattıkları korkunun bir neticesidir.

211 Horváth, *Pecheneges*, Şek.13.

212 Psellos, *Khronographia*, s.202-203.

Kırım bozkırlarından Peçenek at mezarı. Sıyrılmış at derisi, kafatası ve uzuvlar birbirinden ayrılmamış ve insan vücudunun sol tarafına yerleştirilmiş. Atın ağzında gem, ölü adamın eline yakın bir çakmaktaşı ve demir bıçak²¹³.

Yine Prusyalılar tarafından katledilen Querfortlu Bruno'ya göre de "paganların en zalimleri Peçenekler"dir.²¹⁴

Rus arkeolog ve tarihçi Pletněva ve çeşitli araştırmacılara göre, Peçenekler genellikle bronz çağının veya Sarmat devrinin kurganlarına benzer şekilde, mezar üzerinde bir küçük tepe oluşturacak biçimde mezar anıtları inşa ediyorlardı. Ağaç lahit içinde bulunan ve başı batıya dönük olan naaşın yer aldığı mezarda naaşın sağlığında bindiği atının kalıntıları, at koşum takımları ve silahları da bulunuyordu. Kurban edilmiş atın kafatası, yüzülmüş derisi ve

213 Hovárth, *Pecheneges*, s.19-20, Şek.10.

214 *The Letter of Bruno of Querfurt to King Henry II*, s.97.

eklem kemikleri in situ²¹⁵ olarak defnedilmiştir. Peçeneklere ait mezarlarda ayrıca daha evvelki devirlere ait mezar yapılarındakilere benzer çeşitli eserler ele geçirilmiştir.²¹⁶

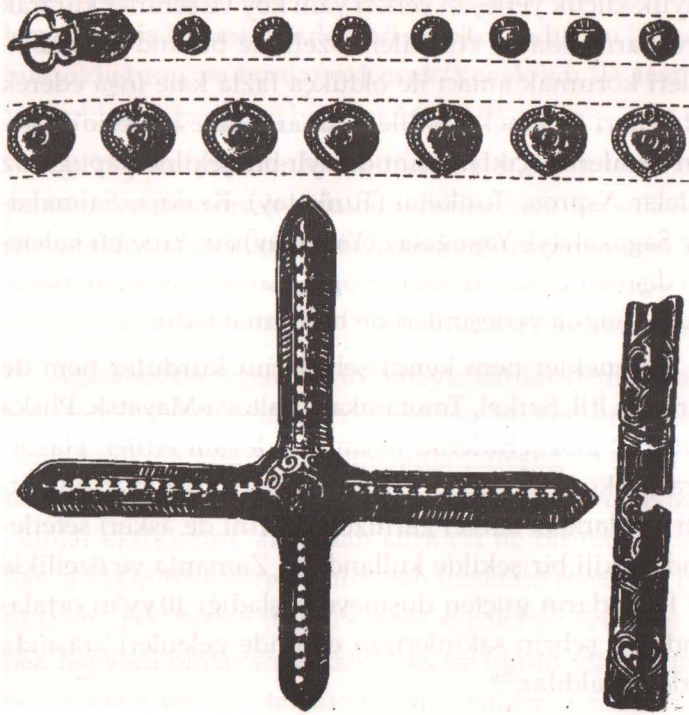
14. yy'ın sonu 15. yy'ın başlarında yaşayan ve Bakû'de doğan Arap coğrafyası El-Bakûvi, günümüzde elyazması Paris'te bulunan Kitab talhis al-asar va'acaib al-malik al-Kahhar, adlı eserinde Peçeneklerin kuzeyde yaşadıklarını, kuyruklu, bıyıklı olduklarını, güçlü ve bağımsız yaşadıklarını söyleyerek; *"Canavarlar gibi birbirlerine saldırırlar, eşleri ile herkesin yanında rahatça konuşup temasta bulunurlar (buradaki temas kimseden çekinmeden, saklanmadan anlamındadır) ve bunu iğrenç bulmazlar"* demektedir.²¹⁷ Bakûvi'nin bu yakınlaşmayı iğrenç olarak görmesi hem Arap kültürüne ait olmasından hem de İslâma aykırı bulmasından kaynaklanmıştır. Bilindiği üzere sadece Peçeneklerde değil bütün Türklerde hayatın her alanında kadın ve erkek birbirini denk görerek birbirlerinden kaçmamışlardır. Bu yüzden de Bakûvi'nin içinde bulunduğu kültürün etkisi ile bu yakınlığı ahlâka aykırı bulması gayet normaldir.

Peçenek tarihinde yaşananları genel bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda Peçeneklerin sert mizaçlı olduklarını, dosta dost, düşmana düşmanca davrandıklarını, yalan söylenmesinden hazzetmediklerini, verilen sözün yerine getirilmesini istediklerini, getirilmediğinde acımasız olduklarını, kendilerine yapılan iyi veya kötü davranışın hemen karşılığını verdiklerini söyleyebiliriz.

215 Arkeolojik bir tabir, oturur pozisyonda demektir.

216 S.A. Pletněva *Peçenegi i Guzi na Nijnem Donu (po materialam koçevniçes-kogo mogilnika u Sarkela- Beloy Veji)*, M. 1990, s.76; Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 355.

217 Abd al-Rashid el Bakûvi, *Kitab talhis al-asar va'acaib al-malik al kahhar*, Moskva 1971. Bu kitaba <http://www.vostlit.info/Texts/rus2/Bakuwi/frame-text6.htm> adresinden ulaşılmıştır.

Gayevka kümesinden bulgular: Hurma yaprağı süslü toka, küçük daire tokalar ve kalp şeklindeki tokalar bir kayışı ya da şeriti süslemede eşit derecede iyi rol oynamış olmalı. Haç şeklindeki toka ortasındaki dört yönü açık daire eklemle bağlanmış olduğu çubukların kesişim noktasını kapıyor. Birbirine dolanmış kurdele ve hurma yapraklarıyla bezeli toka sıraları muhtemelen bir para kesesinin askısından²¹⁸.

Şehirler

Rusya, Ukrayna, Macaristan ve çevresindeki ülkelerde de Peçenek mezarlarının yer aldığı çeşitli Peçenek yerleşim yerleri bulunmuştur. Yaşam tarzlarına uygun olarak yaylak ve kışlaklarda yaşadıklarını bildiğimiz Peçenekler,

218 Hovárth, *Pecheneges*, Şek. 14.

büyük-küçük yerleşim yerleri yani köy ve şehirler kurarak hayatlarını idame ettirdiler. Özellikle bulundukları bölgeleri korumak amacı ile oldukça fazla kale inşa ederek saldırıları önlemek istediler. Yukarıda De İmperio’da geçen isimlerin açıklamasını detaylı bir şekilde yaptığımız kaleler Aspron, Tunkatai (Tunkatay), Krakna, Salmakata-y Sagakata(y), Yayugatay (Yavkatay)’dır. Yine bu kalelerin dışında Uyul, Almatay, Bogu, Karakul, Sungul, Banamuni, Teigua yerleşimleri de bulunmaktadır.

Peçenekler hem kendi şehirlerini kurdular hem de var olan İtil, Sarkel, Tmutarakan, Saltova-Mayatsk, Pliska (Preslav) gibi şehirlerde yaşamaya devam ettiler. Hazarlara başkentlik yapan İtil şehrinin ticarî hayatında etkili olurlarken, Sarkel garnizon şehrini de askerî seferlerinde etkili bir şekilde kullandılar. Zamanla ve özellikle de Hazarların güçten düşmeye başladığı 10.yy’ın ortalarında bu şehrin sakinlerinin en önde gelenleri arasında yerlerini aldılar.²¹⁹

Rus tarihçi Aristov’da Karadeniz’in kuzeyinde bugünkü Ukrayna topraklarında kurulan Peçenek şehirlerinin ve yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğunun Doneç’den çok da uzak olmayan Çuguyev’de kurulduklarını ve eserini yazdığı 1877 yılına kadar da bu adların korunduğunu söylemekte ve buna örnek olarak da Peçenek Dağlarını vermektedir. Bu dağ Çuguyev’den 7 versah ötede Maslovka köyü yakınlarındadır. Yine Doneç Nehri boyunca Kutsal Koçetka Kiliseninin bulunduğu yerde Peçenek izlerini taşımaktadır. 1667’de pek çok Rus şehirlerinin arasında Peçenii şehir adına rastlanmaktadır ki bu

219 Detay için bkz. S.A. Pletnëva, “Koçevniçeskiy mogilnik bliz Sarkela-Bejoy Veji, Trudi Volgo-Donskoy arheologičeskoj ekspeditsii”, Tom III, MİA, № 109. M.; Л. s.216-259; *Peçenegi i guzi na Nijnem Donu (po materialam kočevniçesko mogilnika u Sarkela- Beloy Veji)*, M.1990.

şehir 19.yy'ın sonlarında artık köy olmuştur. Kırım Tatarları arasında Peçenek Çerkesleri diye adlandırılan bir grubun olduğunu ve bunların Kozak/Kosak adı ile 1668'de kaynaklarda geçtiğini belirtmektedir.²²⁰

Bu köy ve şehirlerde ürettikleri her şeyin ticaretini yaptılar ve ekonomik anlamda güçlendiler. Bu yüzden ki Gerdizî onlardan bahsederken "Peçeneklerin sürüleri, pek çok at ve koyunları vardır. Ayrıca altın ve gümüş kap-kacaları vardır ve silahları çoktur" demektedir.²²¹

Agacanov'da Peçeneklerin hem yurtlardan hem de meskenlerden oluşan kışlakları olduğunu, bu yerleşim yerlerinin zamanla gütme hayvancılıkla birleştiğini ve bir zırai merkez haline geldiğini, ilkbaharda mısır ve benzeri ekinler ektiklerini, ardından sürüleri ile birlikte sonbaharda yakın bölgelere ve nisbeten uzaktaki meralara çıktıklarını, fakirler ve yeterli sayıda sürüsü ve özellikle binek hayvanı olmayan yoksulların ise bütün yıl boyunca bu yerleşim yerlerinde kaldıklarını" belirtmektedir.²²²

Aşağıda geniş bir şekilde vereceğimiz üzere gittikleri her coğrafyada kendilerine ait yerleşim yerleri kurarak ya kendi boy adlarını ya bey veya başbuğlarının adlarını ya da Türkistan'daki yerlerinin isimlerini vererek yerleştiler. Bu köy veya şehirlerden bazılarının isimleri günümüze kadar da korundu. Örneğin Macaristan'da Bajc-Vlkanovo'da yer alan Komarom bölgesindeki eski Bajcs-Farkasd köyündeki yerleşim 10. yüzyılda başlamıştır. Söz konusu bu yer Peçenek saray memurlarının köyü olarak biliniyordu.²²³

220 Aristova, *O Zemle Polovetskoy*, s.3.

221 Gerdizî'den naklen, Bartold, *Orta Asya*, s.355.

222 Agacanov, *a.g.e.*, s.132.

223 Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, s.356.

Dinî Hayat

Peçenekler diğer bütün Türk boyları gibi ilk başlarda Gök-Tanrı dinine mensup idiler. Zamanla Türkistan'da Hristiyanlık, Budizm ve Maniheizm görülmeye başlandığında içlerinden bazıları bu dinlere girdiler. Türkistan'dan Balkanlara uzanan tarihi yolculuktan sonra kurulan kağanlığın resmi bir din anlayışına sahip olmadığını görüyoruz. Bu konuda kağanlık toprakları içerisinde yaşayan başta kendi halkı olmak üzere diğer bütün halklara da baskı yapılmadığı anlaşıyor. Kağanlıkta yaşayan herkes istediği dine girebiliyor ve bu konuda kimseden baskı görmüyordu. Balkanlara geldiklerinde aralarında Manihezim'den etkilenenlerin sayısının fazla olduğunu görüyoruz ki, bunlar bu yüzden Bizans ile mücadele eden Bogomillere ve Pavlikanlara yardım ettiler.²²⁴

Rusya, Macaristan ve Balkan coğrafyasında yerleşenlerin büyük bir kısmı Hristiyanlığı kabul ederken, Bizans tarafından Anadolu'ya yerleştirilenler ile Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devleti döneminde Anadolu'ya gelenler İslâmiyeti kabul ettiler. Rasovskiy, Rusya, Macaristan ve Balkanlar'daki Peçeneklerin Hristiyanlaştıktan sonra Türk-lüklerini yitirdikleri görüşündedir.²²⁵

Peçeneklerin Hristiyanlığı kabul ettiklerine dair Querfurtlu Rahip Bruno'nun Alman İmparatoru II. Henry'e yazdığı mektup önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Peçenekleri, Hristiyanlaştırmak gayesi ile yola çıkan ünlü Alman rahip ve misyoner Querfurtlu Bruno'nun sözlerinden, bu gayeyi 11. asır başlarında gerçekleştirdiğini anlıyoruz. Peçenekler arasındaki hayatına, Kral Henry'e yazdığı

224 Pritsak, *The Pečeneges*, s.24.

225 1067 yılında Macaristan'daki Slana-Yager bölgesi arasındaki kurganlar Hristiyanlarınkı gibiydi. V.Chaloupecky, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, s.85; Szokolay, a.g.e., s.80-81. Transilvanya'daki Almanlaşmış Peçenek nüfusu Heidendorf olarak adlandırılmıştır. Chaloupecky, a.g.e., s.85.

mektubunda kısaca şu şekilde değinmiştir: “Peçenekler, boynumuz üzerinde bin balta ve kınından çıkmış bin kılıç ile bizi parçalara ayırmakla tehdit ettiler. Böylelikle muhteşem Tanrı ve en değerli Peter’in buyurduğu gibi, bu halkın arasında beş ay kaldık ve topraklarının üç kısmının etrafında seyahat ettik, ancak dördüncüsüne gidemedik; ama bu bölgeden daha soylu halkın habercileri bize geldiler. Tanrının parmağıyla yaklaşık otuz ruh Hristiyanlığa döndürüldü. Onların söylediği gibi sadece bizim üstesinden gelebileceğimiz bir barış yaptık: “Bu barış,” dediler, “sizin sayenizde gerçekleşti; eğer sağlam kalırsa, hepimiz özgürce Hristiyan oluruz; ama eğer Rusların Knyazı inancında bocalarsa, o zaman yalnızca savaşı düşünürüz, Hristiyanlığı değil” dediler, ben daha sonra Kiyev Knyazı Vladimir’in yanına gittim, onu kutsadım ve sonra “böylece dünya yüzünde bütün Tanrısızların en kötüsü ve zalimi arasında olanlar Hristiyan kanunu büyük bir zafer ve Kurtarıcı Tanrı’nın takdiri ile kazandılar” demektedir.²²⁶

Mektubun tamamını ele aldığımızda, Misyoner Rahip Bruno’nun arkadaşları ile birlikte Kiyev’de Rus Knyazı Vladimir (915-1015)’in misafiri olarak bir ay kaldığını, Knyazın ordusu ile beraber hareket ederek onu Peçenek sınırına kadar uğurladığını, bu sırada Kiyev Knyazlığının güney sınırlarının Kiyev’den iki günlük yol mesafesinde bulunduğunu, sınır boyunca dikili kazıklardan bir nevi istihkâmın vücuda getirildiğini, Kiyev Knyazının Bruno’ya Peçeneklere gitmemesi için bir hayli nasihatle bulunduğunu, boş yere hayatını kurban edeceğini anlattığını ama bütün bunlara rağmen Bruno’nun yoluna devam ettiğini görüyoruz. Yine Peçenek yurduna geldiğinde ilk iki gün hiçbir tehlikeli durum yaşanmadığını, ancak üçüncü gün Bruno ve arkadaşlarının daha kalabalık Peçenek kitlesine

tesadüf ettiklerini ve birçok tehlikelere marûz kaldıklarını anlıyoruz. Güya Peçenekler onları öldürmek istemişler ve böyle önemli bir kararı yerine getirmek için halkın toplanması gerektiğinden bütün Peçenek halkını toplantıya çağırmışlardır. Peçenekler ellerindeki baltaları ile misyonerleri tehdit etmişler ve onları parçalara ayırmakla korkutmuşlardır. Ancak ne hikmetse Bruno ve arkadaşları mucize eseri bu tehliken kurtulmuşlardır. Peçenek kağanı büyük bir ihtimalle Bruno ve arkadaşlarını ölümden döndüren kararı almada etkili olmuştur. Bruno Peçenekler arasında beş ay kalmış ve bu süre boyunca da üç Peçenek boyunu gezmiş dördüncü boydan da görüşmek üzere bazı kişiler yanına gelmişlerdir. Bruno bu sırada büyük bir ihtimalle Özi'nin batısındaki Peçenekler arasında bulunuyordu. İşte bu süre içerisinde Bruno 30 kadar Peçeneğin Hristiyan olmasını sağlamıştır. Bruno doğruluğunu şüphe ile karşıladığımız şu bilgileri de mektubunda vermektedir: "Peçenekler, Kiyev Knyazı barış yaparsa ve bunu muhafaza edeceğine dair oğlunu rehin olarak Peçeneklere gönderirse hepsinin de Hristiyanlığı kabul edeceklerini vadettiklerini, bunun üzerine kendisinin Kiyev'e giderek Vladimir'i Peçeneklerle barış yapmaya teşvik ettiğini ve Knyaz Vladimir'in de bunu kabul ederek oğlunu Peçeneklere rehin olarak gönderdiğini söylemektedir. Bruno, Vladimir'in oğlu ile beraber onlar arasına bir de piskopos göndermiştir. Bunun üzerine yeryüzünün en sert ve kan-sız boyu olan Peçeneklerin hepsi vaat ettikleri gibi Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.²²⁷

Bruno'nun verdiği bu bilgiyi değerlendirdiğimizde, Kiyev'in en güçlü knyazının oğlunu Peçeneklere Hristiyan olmaları karşılığında göndermesi tarihi gerçeklikle uyuşmamaktadır. Vladimir'in ona oğlunu göndererek yardım etmesinin hiçbir mantıklı açıklaması yoktur. Vladimir

sadece onu Peçeneklere karşı uyararak, kendi ülkesi ile Peçenek ülkesi arasındaki sınıra gitmesi için refakat etmiştir. Bruno'nun verdiği bu bilgiyi destekleyecek başka bir kaynakta bulunmamaktadır. Ayrıca Peçeneklerin hepsinin Hristiyanlığı kabul etmeleri aşağıda bahsedeceğimiz üzere tıpkı Müslümanlığı kabul etmeleri gibidir. Zira eğer tamamı Hristiyan olmuş olsaydı bu bilginin gerek diğer Bizans kaynaklarında gerek Rus kaynaklarında gerekse İslâm kaynaklarında yer alması beklenirdi. Böyle bir durum söz konusu değildir ama bu mektuptan anlaşılan o dönemde bazı Peçeneklerin Hristiyanlığı kabul ettikleridir.

Burada şunu ifade etmekte de fayda var. Bruno en sert ve kanlı olarak vasıflandırdığı Peçenekler arasında 5 ay gibi bir zaman kalmış ve daha sonra sapasağlam bir şekilde ülkesine geri dönmüştür. Peçenekler ona tam bir hoşgörü göstererek dokunmamışlardır. Ancak 1009 yılında Prusyalılar aynı hoşgörüyü göstermemişler ve misyonerliğinin bedelini canıyla ödettirmişlerdir.

Hristiyan olan Peçeneklerin ölümlerini gömdüklerini Macar kaynaklarındaki bilgilerden teyit ediyoruz. Meselâ 11. yüzyılda Macarlar, aralarında yaşayan Peçeneklerin cenaze törenlerine tanıklık etmişlerdir.²²⁸ Yine 1067 yılında Szazd'ta manastır kurulmasıyla ilgili bir belgede Szihalom (Borsod Bölgesi) sınırındaki Peçenek mezarlarına giden bir yoldan bahsedilmektedir. Bu belgenin yazıldığı sırada bölgede yaşayan 20 Macar ile 10 Peçenek atlısı arasında bir tartışma yaşanmıştır. Ancak bizi ilgilendiren yönü Peçeneklere ait bir mezarlığın varlığıdır. Mezarlıkları geniş bir alana yayılmıştır ve uzaktan bakıldığında hafif tümsek şeklinde gözükmüşlerdir ki bunlar kurgan görüntüsündedir. Nitekim Hovárth, kurgan kelimesinin

228 Rasovskiy, *a.g.m.*, s.58.

Peçenek ve Kuman/Kıpçak gibi Türk boylarının etkisiyle Macaristan'a yayıldığı görüşündedir.²²⁹

Peçenekler öldüklerinde bozkıra hâkim olmalarını sağlayan atları, koşum takımları ve silâhları ile beraber gömüyorlardı. Pletnëva'ya göre Peçenekler ölülerini tahtadan tabutlara yerleştirerek baş kısmı batıya gelecek şekilde genelde Bronz çağ'a ya da Sakalar dönemine ait kurgan şeklindeki gibi kazılmış ya da ufak tepecikle yükseltilmiş mezarlara gömmüşlerdir. Cenaze töreni sırasında kurban edilen binek atlar deri ve kafa uzuvlardan ayrılarak sol tarafa konacak şekilde koşumlarıyla naaşın üst ya da sol tarafına yerleştirilirlerdi.²³⁰ Bunun dışında maalesef Peçeneklere ait özel bir mezar geleneğinin olup-olmadığı bilinmemektedir.

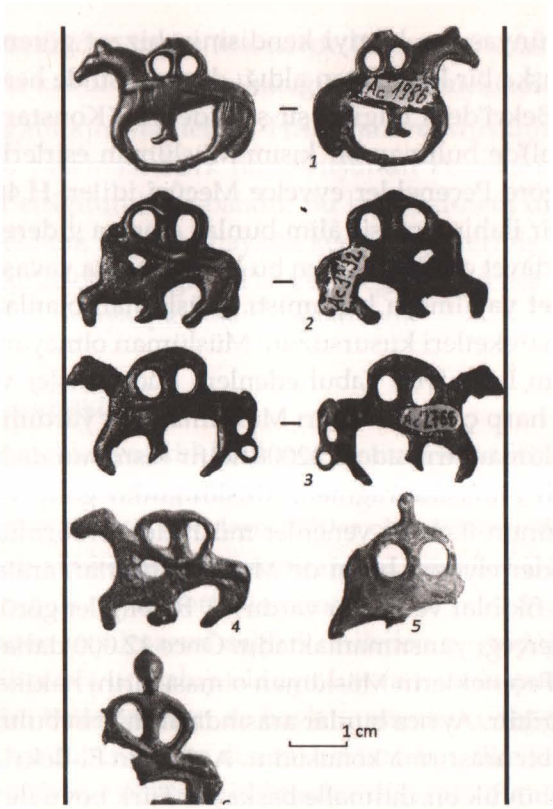
Hristiyan Peçeneklerin kendilerini korumak üzere "Tılsımlı Muskalar" yaptıklarını görüyoruz. 1. Bulgar Çarlığına da bir ara başkentlik yapan Pliska şehri, bilindiği üzere Peçeneklerin bir dönem yaşadıkları şehirlerden biridir. Burada yapılan arkeolojik kazılar neticesinde bu muskalardan oldukça fazla bulunmuştur.

Konstantinos'daki kayda göre Peçeneklerin idâresinde terk edilmiş şehirler vardır. Turla Nehrinin bu tarafında, Bulgaristan'a bakan kısma doğru, bu aynı nehrin geçişlerinde metruk şehirler vardı. Bu eski şehirlerin binaları arasında kiliselerin bazı belirgin izleri ile gözenekli taştan yontulmuş haçlar bulunmuştur. Bu haçlar ya Peçeneklere aittir ya da buralar bir zamanlar Romalılara ait olduğu için onlardan kalmıştır".²³¹

229 Hovárth, *Pecheneges*, s.37.

230 S.A. Pletnëva, "Peçenegi, Torki, Polovtsi", *Materyalı İslodovaniye po Arheologii SSSR*, Movka 1958, no.6, s.207-216.

231 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.169.

Peçenek Pliska ve Odartsı ve Tılsımları²³²

Peçeneklerin İslâmiyeti kabul etmeleri daha ziyade 9. asrın ikinci yarısından itibaren Horasanlı ve Azerbaycanlı Müslüman tüccarların güney Rus bozkırlarına gelmeleri sonucu gerçekleşti. Bu tüccarlar her ne kadar bölge halkı ile ticarî münasebetler kurdularsa da aynı zamanda bir misyoner gibi Müslümanlık propagandası da yaptılar. Endülüslü İslâm coğrafyacısı El-Bekrî, Peçenekler arasında İslâmiyetin çok yaygın olduğunu ifade etmiştir. Ancak

232 E. Komatarova-Balinova, "The Pechenegs From Pliska and Odartsı and Their Amulet Riders", *Mheyeveski Çitannaya*, Vipusk1, Harkiv Maydan 2019, s.68.

bilim dünyası bu bilgiyi kendisinin bizzat görerek değilde başka bir kaynaktan aldığı düşüncesinde hemfikir-
 dir. El-Bekrî'deki bilgiler şu şekildedir: "Konstantiniye
 (İstanbul)'de bulunan bir kısım Müslüman esirlerin söz-
 lerine göre Peçenekler evvelce Mecûsî idiler. H.400'den
 sonra bir ilahiyatçı esir âlim bunlar arasına giderek İslâ-
 miyete davet etmişti; esasen bu boy arasında yavaş yavaş
 İslâmiyet yayılmaya başlamıştı. Müslüman olanların et-
 var ve hareketleri kusursuzdu; Müslüman olmayan diğer
 bir kısım İslâmiyeti kabul edenlere güvenmişler ve ara-
 larında harp çıkmıştı. Tanrı Müslümanlara yardım etmiş
 ve Müslümanların adedi 12000, kâfir kısmının da bunun
 iki misli olmasına rağmen, Müslümanlar galip gelmiş-
 lerd; bunun üzerine yenenler müşrikleri öldürmüşlerdi.
 Peçenekler elyevm hepsi de Müslümandırlar, aralarında
 âlimler, fıkıhlar ve kariler vardır".²³³ Bu bilgiler görüldüğü
 üzere gerçeği yansıtmamaktadır. Önce 12.000 daha sonra
 bütün; Peçeneklerin Müslüman olması tarihi hakikate uy-
 gun değildir. Ayrıca bunlar arasında âlimlerin bulunması
 da ayrı bir araştırma konusudur. Anlaşılan El-Bekrî, Peçe-
 nekleri büyük bir ihtimalle başka bir Türk boyu ile karış-
 tırmıştır. Eğer verdiği bilgiler doğru olsa idi, bu bilgileri
 Peçenekler hakkında en fazla bilgi veren Bizans İmpara-
 torunun eserinde de bulabilmemiz gerekirdi. Diğer Bi-
 zans kaynaklarının hiçbirinde Peçeneklerin Müslüman
 olduklarına dair bir kayda tesadüf etmiyoruz. Yine Rus
 kaynaklarında da bu konuda bir bilginin bulunmaması,
 El-Bekrî'nin yanıldığı tezini kuvvetlendirmektedir. Kuş-
 kusuz, Peçeneklerle ticaret yapan ve bu coğrafyaya gelen
 Müslüman tüccarlar, şahsî çabaları ile bazı Peçeneklerin
 İslâmiyeti kabul etmelerini sağlamışlardır ki bu da gayet
 normaldir ama bütün Peçenek milletinin birden Müslü-
 manlığı kabul etmesi ihtimal dâhilinde değildir.

233 A. Kunik- Rozen V, *İzvestiya Al-Bekri*, Sank-Peterburg 1903, s.42.

El-Bekri'den başka Mesudî'de Peçenekler arasında İslâmiyeti kabul edenlerin olduğunu söylemektedir.²³⁴

Kağanlıkta Maniehist, Hristiyan ve Müslümanların birlikte yaşaması Türk hoşgörüsünün Peçeneklerde de devam ettiğinin bir ispatıdır. Bu hoşgörü hem dinî hem kültürel hem de ticarî hayatta kendini göstermiş ve tıpkı Hazarlarda olduğu gibi "Pax Peçenegiya: Peçenek Hoşgörü" ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ticarî Hayat

Peçenekler yaşadıkları hayat tarzının kendilerine sunduğu imkânları değerlendirdiler ve başta yetiştirdikleri hayvanlar ve imal ettikleri silâhlar olmak üzere diğer ülkelerden aldıkları emtianın ticaretini yaptılar. Güçlü bir aile, uruğ ve boy sisteminin olması ticaretin de bu sistem üzerinden yapılmasını sağladı. Âileden boya doğru genişledikçe boyun sahip olduğu hayvan sayısı onun hem servetini belirledi hem de boylar arasındaki değerini ortaya çıkardı. Ancak bu durum bir taraftan ülke topraklarını genişletme yoluna gidilmesine diğer taraftan da boylar arasında en verimli otlaklara sahip olma düşüncesi ile hareket edilmesine sebep oldu ki, bu neden de iç mücadeleleri beraberinde getirdi. Dışarıda ise iyi otlakları ellerinde bulunduran ülkelerle savaşıldı. Öyle ki gerek Uz gerekse Macarlarla olan mücadelelerinin arkasında yatan gerçek sebep budur.

Peçenekler, başta at olmak üzere koyun, keçi, öküz, sığır ve deve yetiştirdiler. Bunların içerisinde özellikle at'ın hem sütünden hem etinden faydanıldığı için istisnai bir yeri vardır. Kısarak sütünden yapılan ve bir nevi içki tarzında olan "kıımız" ile bu önem kendini daha da hissettirmiştir.

234 Mesudî, *Murûc-uz Zehep*, s.94.

Koyun ise gerek eti gerekse yünü ile bozkır hayatının en önemli ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmuştur. Çadır'ın dış kaplamasında ve iç döşemesinde kullanılan keçeler ile halılar hep koyun ile tiftik yününden yapılmıştır. Göç ederken eşyalar ya develere veya öküz koşulan arabalara yüklenmiştir.

Peçenekler bu hayvanları sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yetiştirmediler aynı zamanda onları ihraç malı olarak satıp ekonomik olarak da zenginleştilediler. Nitekim Gerdîzî, *Zeyn el-ahbâr* adlı eserinde Peçeneklerden şöyle bahsetmektedir: “Peçenekler mal sahibidirler. Bol hayvanları ve koyunları vardır. Ayrıca, bol miktarda altın ve gümüş kap-kacak ile silâhlara sahiptirler”.²³⁵

Hayvan beslemenin en önemli şartı bilindiği üzere tabîî şartlardır. Kıtlik, ani sıcaklık değişimleri, aşırı soğuklar, hastalıklar, yırtıcı hayvanların saldırıları ve başka boyların saldırıları ile elden çıkarılmak zorunda kalınan hayvanlar, yıllarca biriktirilen servetin bir anda bitip tükenmesi demektir. Nitekim Peçeneklerin bulundukları Kuzey Karadeniz bozkırları kış mevsiminin yoğun yaşıdığı, sıcaklıkların eksinin altında seyrettiği bir iklime sahipti. Bu iklim zaman zaman Cutların yaşanmasına ve böylece Peçeneklerin ekonomik olarak mahvolmalarına sebep oluyordu. Yunt/Cunt hadisesi kışın karın kalkmasından sonra gelen ani soğuklar neticesinde hayvanların donmuş karı ot bulabilmek için delmek zorunda kalmalarıdır. Bu delme sırasında hayvanlar ayaklarından topuklarına kadar kan-revan içerisinde kalırlar ve yaralanarak yürüyemez hale gelirlerdi. Böylece de büyük bir acı içerisinde telef olurlardı.

Sürüler için diğer tehlike **baranta**'dır²³⁶ Bir boyun hayvanlarının başka bir boy tarafından alınıp götürül-

235 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.82.

236 Kelime Çağatayca'da baranta, Kazakça'da barymta, Sartça'da barımta, Moğolca'da bari-mta şeklinde söylenmektedir. W. Radlov kelimeyi “çapul,

mesine denir. Bu tür alınıp götürülmeler sadece uzak bir düşman tarafından yapılmaz; bazen aynı boya mensûp çeşitli uruğlar da birbirlerinin sürülerini alıp götürürlerdi.

Peçeneklerin oldukça fazla sürülere sahip oldukları dönemin kaynaklarında da kayıtlıdır. Nitekim Bizans İmparatoru Konstantinos, onların Ruslara at, öküz ve koyun sattıklarını çünkü bu hayvanların Rusya'da bulunmadığından bahsederek, bunları Peçeneklerden tedarik ettiklerini ve bu sayede rahat yaşadıklarını ifade etmektedir.²³⁷

İslâm kaynaklarında da buna benzer bilgiler bulunmaktadır. Meselâ Gerdîzî "Peçeneklerin çok atları ile koyunları olduğunu" kaydederken,²³⁸ Mervezî, "Peçeneklerin sürülerini çok olduğunu" yazmıştır.²³⁹

Gerdizî'den yine Peçenek ülkesine pek çok tüccarın gittiğini ve Hazarların onlardan mal ve esir satın aldıklarını öğreniyoruz: "Peçeneklerin yolları çok bozuk ve kötüdür. Oradan dışarı bir tarafa gitmek isteyen her kişi, yolların eğriliğinden, güçlüğünden ve çeşitliliğinden dolayı, hayvansız bir yere gidemediği için, at satın almak

yağma; rehin" karşılığında kullanmıştır. K. K. Yudahin ise Kırgız Sözlüğünde barantayı, "Haksızlık edenin veya onun hısım akrabalarının hayvanlarını sürüp götürmek maksadıyla yapılan hücumdur ki iddia edilen hakkı elde etme şekillerinden biridir" cümlesiyle açıklamıştır. W. Barthold baranta hadisesini, bozkırlarda düzenli bir hükümetin bulunmadığı zamanlarda halkın çok defa haklarını bizzat elde etmeye mecbur kalması, bir kişinin işlediği suçtan dolayı bütün kabilenin sorumlu tutulması ve asıl suçlu yerine kabilenin cezalandırılması şeklinde açıklamakta, saldırıya uğrayanların intikamlarını almak için barantacıları herhangi birini yağmalamada serbest olduklarını ve bu durumun camiaya zarar vermeksizin yıllarca devam ettiğini söylemektedir. Rus yazarı Grodekov da barantanın örf ve âdetlere göre yapıldığını ve bunun için saldırının baranta olduğunun açıkça ilân edilmesinin, barantanın gündüz yapılmasının ve bir haksızlığın giderilmesini amaçladığını belirtmenin şart olduğunu ifade etmektedir. Bkz. A. Donuk, "Baranta", *DİA*, C.5, s.64-65.

237 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.51.

238 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılara Göre*, s.82.

239 Şeşen, *a.g.e.*, s.154.

mecburiyetindedir. Tüccarlar yola benzemeyen patikalardan geçerek oraya varırlar. Zira oranın bütün yolları ormanlarla kaplıdır. Bu yolları yıldızlarla bulurlar. Peçeneklerle Hazarlar arası çöllerden ormanlardan geçen on günlük yoldur... Bunlar, Peçeneklerin ülkesine sefer yaparak oradan mal, esir getirirler".²⁴⁰

Diğer Türk boylarında olduğu gibi Peçenekler arasında da avcılığın zamanla önem kazandığını ve "sürgün avı" denilen çeşidin onlar arasında önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Deşt-i Kıpçak sahasının ormanlık bölgeye yakın kesimlerinde ve Karpat Dağı etekleri avcılık için en müsait alan olmuştur. Peçeneklerde avcılık sadece hayvan avlamak şekli ile karşımıza çıkmamaktadır. Aynı zamanda bu sürgün avı bir savaş talimi, savaşa ve akına hazırlık yapmak veya manevra kabiliyetini geliştirmek olarak görülmüştür. Avlar büyük tören ve şenlikler düzenlenerek yapılmış ve öldürülen hayvanlar ava katılanlar arasında rütbelerine göre paylaştırılmıştır.²⁴¹

Peçenek coğrafyası özellikle devrin ticaret yolları üzerinde bulunması vesilesi ile büyük bir öneme haiz olmuştur. Deşt-i Kıpçak bozkırları olarak adlandırılan bu coğrafya her dönem çeşitli milletlere yurtluk yapmış ve bu yüzden de oldukça fazla kültürü bağrında harmanlamıştır. Bu coğrafya Peçenekler buraya gelmeden çok daha önce Doğu Avrupa'nın en önemli ticarî ve siyasî merkezi olma özelliğine sahip olmuştur. Kiyev Knyazlığının genişlemesi ile Özi Nehrinin ortalarında kurulan Kiyev şehri bir ticaret merkezi konumuna yükselirken, bu dönemin en önemli ticaret şehirlerinden olan Kırım ve Korsun şehirlerine giden yolun Peçenek ülkesinden geçmesi onların kısa bir süre sonra zengin bir kağanlık olmalarını sağlayacaktı. Ayrıca dünya ticaretinde önemli bir yerde bulunan

240 Şeşen, *a.g.e.*, s.82.

241 Kurat, *Peçenek*, s.67.

Karadeniz sahillerinin emniyetli Ten boyundaki Tanais²⁴² şehrine giden yol ile Hazar Kağanlığı topraklarından geçerek Türkistan ve Çin'e kadar uzanan yolun bir kısmının da Peçenek topraklarına çok yakın bir yerde bulunması bunu daha da sağlamlaştıracaktı. Bütün bu önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaları bir süre sonra Peçeneklerin bir taraftan zenginleşmeye başlamalarını; diğer taraftan da bu coğrafyadaki kültürler ile yakın münasebetler kurmalarına sebep oldu. Yine bu iki ticaret yolu üzerinde bulunmaları çeşitli halklar ile de ticarî münasebetler kurmalarını sağladı. Karadeniz; Ceneviz, Venedik ve Müslüman tüccarların alış-veriş yaptıkları bir merkez haline gelmiş ve bilhassa Karadeniz ve Azak Denizi sahillerinden çıkarılan tuz kuzey ve orta Avrupalı tüccarlar ile Müslüman tüccarları buraya çekmişti. Diğer taraftan kuzey komşuları olan çeşitli Slav-Rus kabileleri ise bu ticarete hububat ile katılmışlardı. Peçenekler onlardan özellikle zıraat öğrenerek kendileri için önem arzeden "darı"yı aldılar. Daha sonraki yıllarda bu iki komşu arasında kıymetli kürkler, bal, deri ile köle ticareti de oldukça fazla yer tuttu.²⁴³

Peçenekler güçlü olmanın en önemli şartının zengin olmaktan geçtiğini daha ilk dönemlerde anladıkları için ticarete her zaman büyük önem verdiler. Nitekim De Administrando Imperio'da pek çok defa ticaretle uğraştıkları belirtilmiştir.²⁴⁴ Her ne kadar bu eserde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Peçeneklerin Ruslara at, koyun ve öküz sattıkları ifade edilmişse de Peçenekler asıl ticareti Bizans ile yaptılar. Konstantinos, eserinde Peçeneklerin Bizans'ın ti-

242 Ten Nehri üzerinde kurulan antik kent.

243 Kurat, *Peçenek*, s.68. M.U. Yücel, "X-XIII. Yüzyıllar'da Karadeniz'in Kuzeyinde Yaşayan Türk Boylarının Ekonomik ve Ticari Hayatları", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, Bildiriler I, İstanbul 2003, s.143-152.

244 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.53.

caretinde bir vasıta rolü oynadıklarını belirtmektedir. O, eserinin 6. Kısımında: *Peçenekler ve Korsunlulara Dair* başlığı altında şu bilgileri vermektedir: “Bugün bu Peçeneklerin diğer bir kolu Korsun bölgesine doğru uzanır; Korsunlularla ticaret yürütürler. Rusya, Hazarya, Zichia’da (Zikhia) ve diğer tüm yerlerde onlar ve imparator için hizmet ederler. Şöyle ki; Korsunlulardan yaptıkları işin ve hizmetin zahmeti karşılığında uygun olarak erguvanî kumaş, kurdele, seyrek dokunmuş bezler, altın kabartmalı kumaşlar, biber, al kumaşlar, ‘Part’ derisi veya talep ettikleri diğer mallardan alırlardı. Ayrıca herhangi bir Korsunlunun tek bir Peçenek ile yapacağı bir sözleşmeye göre, önceden tespit edilmiş bir ücret alırlar. Bu Peçenekler hür yani özgür kimseler olduklarından karşılıksız hiçbir hizmet görmezler”.²⁴⁵

Bizans’tan Rusya’ya gönderilen ipekli kumaşlar, ziynet elbiseleri, tabaklar, vazolar, halılar, çuhalar ile sebze, tatlı ve şarap gibi eşyaların Peçeneklerin eline geçmesinin yanında İstanbul, Kırım ve Güney Rusya’ya gönderilen can boncuklar ile yaldızlı cam boncuklar ve Araplar tarafından getirilen yeşil boncuk ve altından yapılan eşyalar da Peçenekler tarafından bilinmekte ve makbul görmekte idi.²⁴⁶ Nitekim bu durum Peçeneklerin Karadeniz sahillerine başka ülkelerden gelen ticaret eşyasını da ele geçirmeye gayret ettiklerini göstermektedir.

Bizans devleti idâresindeki Kırım şehirleri Peçeneklerden hayvan kürkleri, derileri ve balbunu ile “esir alınan köleleri” satın aldılar. Peçenekler, Uz, Hazar, Macar, Rus ve Bizans ile yaptıkları savaşların sonunda ellerine geçirdikleri esirleri Karadeniz ve Azak Denizindeki ticaret

245 Constantine, *De Administrando Imperio*, s.53.

246 Bu mallar ve diğer bilgiler bkz. A. Schaube, *Handelsgeschichte der Romanischen Völker*, Munich-Berlin, 1906; R. E. M. Wheeler, *Rome Beyond the Imperial Frontiers*, London, 1955.

merkezlerinde satarak önemli gelir elde ettiler. Bu dönemde bu her iki denizin sahilleri köle ticaretinin yapıldığı en önemli merkezler haline geldiler.²⁴⁷

Lükse ve ihtişama düşkün Peçenek elit tabakası Bizans ipek dokumaları, sırma ve gümüş brokarlar, altın danteller, giysiler için kurdeleli süslemeler, Pars derisi ve Uzakdoğu'dan kervanlarla gelen biber satın aldılar. Çuvallarca altın sikkeye ek olarak bu tür maddeler Bizans imparatoru tarafından Peçeneklere armağan edilen hediyeler arasında yer aldı. 10 ve 12. yy'da Doğu Avrupa'daki Bizans madeni paraları özellikle Bizans Dukas'ı adını taşıyan Bizans parasının değerini biliyorlardı. Aynı şekilde Thebes²⁴⁸ ve Korint dokumahanelerinin ipeklilerinin kıymetini de öğrenmişlerdi. Kırım, Azak Denizindeki Tımtutarakan ve Kiyev, belli başlı ticaret merkezleri oldular. Peçenekler İtil Bulgaristan'ı ve Harezm'deki tüccarlar aracılığı ile İslâm dünyası ile de irtibat kurdular. Kış için ihtiyaç duydukları kürkleri özellikle kuzeydeki bu komşuları tarafından karşılandı.²⁴⁹

Peçenekler, Macaristan'da kendilerine gösterilen yerlere yerleştirildikten sonra hayvancılığa önem verdiler ve at yetiştiriciliğine devam ettilerki bunu Kral Vladislav'ın (1077-1095) emirnamesinden anlıyoruz.²⁵⁰

Kısacası Doğu Avrupa'daki Peçenek ülkesinin ekonomisi ticarete ve hayvancılığa dayanmakta idi. İslâm kaynakları bunların zenginliklerini vurgulamaktadırlar. Örneğin el-Mervezî: Peçenekler zengindirler, koyunları ve sürüleri olağanüstü sayılardadır, altın ve gümüş kap-kacaklar,

247 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.82; Kurat, *Peçenek*, s.69.

248 10.yüzyıldan 12.yüzyıl ortalarına kadar, ipek ticaretinin yeni merkezi olmuş, ipekli kumaşları ile ünlenmiş, Osmanlılar zamanında İstefe adı verilen, Atina'nın kuzeyinde yer alan şehir.

249 Hovárth, *Pecheneges*, s.16.

250 Jerney, *a.g.e.*, s.252; Rasovskiy, *a.g.m.*, s.49, 312dpt.

silahlar, nişanlar ve mızrakları boldur. Bunların 10. yüzyıldaki esas ortakları sığır, koyun ve at satın alan Ruslar ve deri ve balmumuna rağbet gösteren Bizans'ın Korsun şehri idi" demektedir.²⁵¹

Peçenekler ticaret ve hayvan yetiştiriciliğinin dışında tarımlada uğraştılar ve kışın nehir kıyılarındaki vadilerdeki toprakları kendilerine yetecek şekilde ektiler.²⁵² Nitekim Anna Komnena Tuna'nın güneyine doğru hareket eden, işgal altındaki yöreleri yağmalayan, sonraki dönemlerde darı ve buğday ekerek geçinen Peçeneklerden bahsetmektedir.²⁵³ Yine Peçenekler, 10. asırdan itibaren Saltovo-Mayatskaya kültürünün yerleşim yerlerini ve gelişimlerini hızlandıran gelişmiş tarım alanlarını da ele geçirerek, tarım yapmaya devam ettiler.²⁵⁴

10. yüzyılda Doğu Karadeniz bölgesinde özellikle Ordu, Giresun ve Trabzon çevresinde varlıklarını gördüğümüz Peçeneklerin ticarî hayatta etkili oldukları ve Müslüman tarcirlere kürk, deri eşya, keten ve dibâ sattıkları da bilinmektedir.²⁵⁵

Peçeneklerin Frank Devleti ile Doneç Irmağı üzerinden kurulan ticarî yollarına hâkim olduğu da kabul edilmektedir; Rahip Regino (ölümü 915)'nin 889'da yazdıklarında bu konu hakkında bilgi elde edebiliyoruz.²⁵⁶

251 Pritsak, *The Pečeneges*, s.20.

252 Hovárth, *Pechenegs*, s.17.

253 Komnena, *Alexiad*, s.210.

254 Hovárth, *Pechenegs*, s.18.

255 S. Cöhce, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1998, s.477-484; N. Demir-Ö. Aydoğdu, *Giresun İli ve Yöresi Ağızları*, Giresun Valiliği Yayınları 15, Giresun 2009, s.50.

256 "Gens Ungarum ferocissima et omni belua crudelior, retro ante seculis ideo inaudita, quia nec nominata, a Scythicis regnis et a paludibus quas Thanais sua refusione in immensum porrigit, egressa est... Ex supradictis igitur locis gens memorata a finitimis sibi populis, qui Pecenaci vocantur, a propriis sedibus expulsa est...". Bu kayıt Peçeneklere dâir Avrupa kaynak-

Kağanlık, bozkır ülkesinin “askerî bir hüviyete” sahip olması sebebiyle sistemi kaçınılmaz olarak “güç ekonomisi”nin unsurlarını kabul etmek zorunda kalarak uyguladı. Ancak Peçenek hükûmeti nispeten liberal bir ekonomi siyaseti izledi. Bunun izlerini Bizans şehirlerinden biri olan Korsun üzerinden yapılan anlaşmada geçen “her bir Korsun’lu tek tek bir Peçenek ile sözleşme yapabiliirdi” kaydından anlıyoruz.

Peçenekler Asya ile yapılan ticarete ticaret yollarının güvenliğini sağlamakla kalmayıp aracılıkları ile de nam saldılar. Bu güvenliğı “*Peçenek Barışı*” adı altında engin bir hoşgörü anlayışını uygulayarak sağladılar. Bu aracılık hizmetleri karşılığında komşularından çok değerli mallar aldılar; mesela: “Korsunlulardan yaptıkları işe ve zahmete uygun olarak hizmetin karşılığında erguvanî kumaş, kurdele, seyrek dokunmuş bezler, altın kabartmalı kumaşlar, biber, al kumaş veya ‘Part’ derisi veya talep ettikleri diğer mallardan aldılar. 1036’dan sonra özellikle Uzlar tarafından bölgeden uzaklaştırılınca Peçenek ekonomisinin temelleri değişime uğradı. Artık en önemli gelir kalemlerini esirler için alınan fidyeler ile Bizans ordusundaki askerlik hizmetlerinden aldıkları ücretler oluşturmaya başladı.”²⁵⁷

Gerçekten de sürekli yaşanan savaşlar neticesinde elde ettikleri esirleri iyi bir gelir kaynağına dönüştürdüler. Bu esirleri kurtarmak isteyen Bizans’da bundan sonra hazinesinin bir kısmını Peçenekler ile paylaşmak zorunda kaldı. Yine ücretli asker olarak Bizans ordusunda görev almaları da bir süre sonra bunu geçimlerini temin etmede en büyük gelir olarak görmelerine sebep oldu.

larındaki ilk bilgidir. *Regionis Abbatiss Prumiensis Chronicon*, MGH, (Scriptores Rerum Germanicarum in usu scholae) de F. Kurze, Hannover 1890, s.131-132.

257 Pritsak, *The Pechenegs*, s.20.

Askerî Yaşam/Ordu

Peçenekler, Türkistan bozkırlarında vücut buldıkları andan itibaren bu toprakların kendilerine sunduğu yaşam tarzını iki esas üzerine şekillendirdiler. Bu esaslardan ilki kendilerini koruma iç güdüsü ile savunma ve saldırı; ikincisi ise imkânlar ölçüsünde bozkırda hayatlarını idame ettirmek için hayvancılıkla uğraşma. Her iki alanda da başarılı oldular.

Kağanlık büyüyüp ulaşılan topraklar genişledikçe, elde ettikleri ticaret yollarında güvenliği sağlamak için askerî teşkilatlanmaya gittiler. Peçenekler hepsi süvarilerden (atlılardan) oluşan büyük bir orduya sâhip oldular ve her bir ilçede 10 bin askerden oluşan bir ordu kurdular. Ülkede toplam 40 ilçe olduğuna göre ordudaki askerlerinin sayısının toplam 400 bine ulaştığını söyleyebiliriz.

400.000 askere sahip olması komşularının onlara karşı korku ile karışık saygı duymalarına da neden oldu. Nitekim Bizans İmparatoru Konstantinos'un, 10. yüzyılın ortalarında neden Peçenekler ile iyi geçinmek gerektiği konusunda ısrârcı olmasının sebebi de budur. O: "Romalıların imparatoru Peçeneklerle barış yaptığı sürece ne Ruslar ne de Türkler silah kuvvetiyle Roma dominyonlarına girebilir; ne de barış maliyeti olarak Romalılardan büyük ve yüklü miktarda para ve mal alabilirler; onlar bu halkın gücünden korktukları için Romalıları saldırdıkları sırada imparator onlara karşı koyabilir".²⁵⁸ Görüldüğü üzere Peçenekler, Roma için bir güven, düşmanlarına karşı en büyük set olarak görülmüştür.

Peçenekler hızla hareket eden atlıların savaş taktikleri sayesinde bozkırın ve daha sonra Balkanlardaki toprakların

efendisi oldular. Özellikle arabalarıyla tesis ettikleri istihkâmlardan yaptıkları savaşlar ünlerine ün kattı.²⁵⁹

Peçenekler zamanla ele geçirdikleri ticaret yollarında güvenliği sağlamak, topladıkları vergiyi korumak, üzerlerine yapılacak yağma ve soygunları önlemek için daima savaşa hazır halde yaşadılar. Peçenekler sahip oldukları topraklarda güçlü bir askerî teşkilatlanmaya gittiler. Özellikle İslâm kaynakları bu noktada bilgi verirler. Örneğin Gerdîzî, Zeyn el-ahbâr adlı eserinde Peçeneklerin Hazarlar ve Slâvlara komşu olduklarını, bu boyların hepsinin savaş halinde olduklarını, bol miktarda silâhlarının olduğunu, harpte beraberlerinde taşıdıkları âlemleri ve sancakları bulunduğunu ve savaş esnasında öküz boynuzundan boru çaldıklarını belirtmektedir.²⁶⁰ Kazvinî ise, Peçeneklerin kalabalık, kuvvetli ve cesur bir boy olduklarını ve kimseye harâc (vergi) vermediklerini söylemektedir.²⁶¹ 15. yüzyıl İtalyan tarihçisi Antonius Bonfius'da Peçeneklerin mızrak kullandıklarını kaydetmiştir.²⁶²

Peçenekler yaşadıkları geniş bozkırlarda büyük hayvan sürülerini muhafaza edebilmeleri için, boy teşkilâtlarını, yaşayış tarzlarını ve kağanlık yönetimlerini tamamıyla askerî esaslara göre kurmaları gerektiğini biliyorlardı. Bunun içinde uruğ ve boyların hepsi birbirlerine askerî bir düzen ve disiplinle bağlı oldular. Ayrıca ya düşmanı durdurmak veya kışlak olarak kullanmak gâyesiyle Turla ve Aksu ırmakları üzerindeki geçit noktalarında bazı "istihkâm" karakollar inşa ettiler. 950 yıllarında inşa edilen bu karakollardan en önemlisi beyaz taşlardan yapılan Aspron yani Akkerman'dır.²⁶³ Yine ya-

259 Komnena, *Alexiad*, s.211.

260 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.82.

261 Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre*, s.154.

262 A.g.e., s.49.

263 Kurat, *Karadeniz*, s.58; Kurat, *Peçenek*, s.61-77'de Peçeneklerin yaşayış tarzlarına âit ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

şanılan bozkır hayatının boy teşkilâtlarının askerî bir özellik kazanmasında da etkili olduğunu görüyoruz. Peçenekler tam bir askerî teşkilât içerisinde yaşadılar ve çocuklarını doğdukları andan itibaren eli silâh tutan, her türlü şartlara göğüs gerebilen, tahammül sınırlarını zorlayacak bir yapıda yetiştirmeye gayret ederek özen gösterdiler. Bu kadın-erkek-çocuk demeden herkesin tam bir asker olarak yetişmesini sağladı. Bu anlayışın sonucunda herkes asker olurken, boylar da tam bir ordu şeklinde teşkilâtlandırıldılar. Aslında Peçeneklerin “*ganimete son derece düşkün bir millet*” olarak gösterilmelerinin arkasında yatan sebep budur. Zira herkesin asker olduğu bir ortamda “akıncılık” hayatın ta kendisidir. Akıncılık sayesinde kendilerinde olmayan eşyayı ele geçirme imkânına sahip olmuşlardır.

Bizans İmparatoru VI. Leon (866-912) tarafından 905 yılında yazılan ve askerî bir el kitabı olarak bilinen *Taktica*/Taktikler adlı eserde savaşın nasıl yapılması gerektiğini anlatırken sık sık Türklerin savaş taktiklerine vurgu yapılmış ve bu taktiklere karşı alınacak önlemler ile uygulanacak taktikler üzerinde durulmuştur. Örneğin: “Daha da diğerleri ordunun bir bölümünü pusu için belirlerler, büyük bir bölük değil, küçük bir tane. Saldırı başladığı zaman iyice hazırlanmış olanlar çabucak düzensizce geri kaçarlar ve düşman onları tâkip eder. Pusu alanını geçip giderler ve pusu kuran askerler onlara arkadan saldırırlar ve düşmanı geriden vururlar. Sonra, önceden ayarlanan sinyalde, kaçan adamlar geri dönerler ve düşmanı ortada yakalarlar. Kuzey kabileleri ve İskitler bunu çok sık yaparlar çünkü onlar disiplinsizdir, Türkler ve benzerleri gibi.....”²⁶⁴.

264 G. Dennis, *The Taktika of Leo VI: Text, Translation and Commentary*, revised edition, Washington D.C., Dumbarton Oaks, 2014, s.311.

Ros Nehri bölgesindeki soylu bir savaşçının mezarından filiz ve hurma yaprağı süsleriyle bezenmiş bir miğfer (12. yüzyıl). Sarmaşık ve asma yaprağı desenleri taşıyan yaldızlı bakır plaka ile süslenmiş bir taç ve alın bandı ile koni başlıktan oluşmaktadır. Uzunluğu 16.5 cm, çapı 22 cm.dir.²⁶⁵

Yine “Türklerden bahsetmişken, savaş için nasıl hazırlandıklarını onlara karşı savaşırken nasıl hazırlanmak gerektiğini tarif etmeyi yersiz bulmuyoruz. Onlar bizim müttefikimizken onlardan belli bir miktarda deneyim öğrendiğimizi ifade edelim. O zaman Bulgarlar barış anlaşmasını tanımadılar ve Trakya kırsalına akın ettiler. Adalet herkesin imparatoru, Tanrımız İsa'ya yeminlerini bozdukları için onları tâkip etti ve onlar çabucak cezalarıyla buluştular. Bizim güçlerimiz Araplara karşı çarpışırken İlahî Takdir Romalılar yerine Türkleri Bulgarlara karşı sefere götürdü. Majestemizin donanması onları destekledi ve Tuna'dan karşıya geçirdi. İlahî Takdir onları günahkârca hristiyanlara karşı silaha sarılan Bulgar ordusuna karşı gönderdi ve sanki onlar cellâtti, kararlı bir şekilde üç çarpışmada onları yendiler, böylece Hristiyan

265 S. A. Pletnëva, *Drevnosti*, Plaka 47/1; G. Fedorov-A. Davidov, *Koçevvni-ki Vostoçnoy Yevvropiy pod Vlastyu Zolotoordynskih Hanov*, Moskva 1966, s.34; Horváth, *Peçeneges*, s.25, Şek.16.

Romalılar kendi isteğiyle Hristiyan Bulgarların kanı ile kendilerini lekelemediler....."²⁶⁶.

Bizans tarihçisi M. Psellos, Peçeneklerin askerî yönlerini şu cümlelerle ifade etmiştir: "Vücutlarını zırhla başlarını miğferle korumazlardı. Herhangi bir çeşit kalkan-ne Argivelerin geleneksel uzun kalkanlarını ne yuvarlak kalkanlar- taşımazlar, bellerine kılıç da kuşanmazlardı. Onların yegâne silâhı, sadece ellerinde taşıdıkları mızraktı. Taburlara ayrılmazlardı, savaşa gittiklerinde tatbik ettikleri belirli bir stratejileri de yoktu. "Öncü birlik", "sol kanat", "sağ kanat" gibi terimler onlara hiçbir şey ifade etmezdi. Kendilerini korumak için ne kazıklardan siper yaparlardı ne de karagâlarının çevresine müdafaa hendekleri kazmak hususunda bilgileri vardı. Kocaman bir kitle halinde, sıkıca bitişmiş ve karmakarışık, çılgınca ümitsizlikten güç bularak ve savaş çılgınlıkları atarak düşmanlarının üzerine saldırırlardı. Eğer düşmanı geri itmeyi başarırlarsa onların üstüne duvar gibi, yekpare bloklar halinde abanırlar, merhametsizce kovalayıp, kesip biçerlerdi. Diğer taraftan hasım kuvvet bu barbar saldırısına karşı koyarsa ve safalarını bozulmadan tutabilirse bu kitle geri dönüp dağılır ve kurtuluşu kaçmakta bulurdu. Ancak ricatlarında da bir düzen yoktu. Küçük gruplar halinde oraya buraya kaçışırlardı; kimi kendini nehre atar ya karşı sahile yüzer ya da suyun anaforuna kapılıp boğulur; bir diğeri sık bir ormana kaçar, tâkipçilerinin gözünden kaybolur, üçüncüsü de başka bir yolla kaçar, hepsi aynı ortadan kaybolurdu. Ama sonra acayip şekilde tekrar birleşirlerdi; biri dağdan iner, öteki bir yarıktan fırlar, bir başkası nehirden çıkar, hepsi ayrı ayrı gizlendikleri yerden çıkıp toplanırlardı.

266 Leon burada Bulgarların saldırıları ile onların Macarlara karşı Peçeneklerle işbirliği yapmalarını anlatmakta ancak Bizans yenilgisinden bahsetmemektedir. Dennis, *The Taktika*, s.311. Bu eserdeki Türklere dair bilgiler için bkz. B. Çelik, 10. Yy. Bizans Kaynakları VI Leon, I. Nikholas (*Istanbul Patriği*) ve *Di yakoz Leon'un Eserlerinde Türkler*, s.18-35.

Susadıkları zaman, su bulurlarsa ister kaynak ister dere olsun, önce içine atırlar ve sonra lıkır lıkır içerlerdi. Eğer su yoksa her biri atından iner bir bıçakla atının damarını keser ve su yerine kanla susuzluğunu giderirdi.²⁶⁷ Görüldüğü üzere Psellos Peçeneklerin savaşta zırh, kılıç, miğfer, kalkan kullanmadıklarını savaş aleti olarak yalnızca mızrak kullandıklarını belirtmektedir ancak arkeolojik kazılar bu bilgiyi doğrulamamaktadır.

Peçeneklerin savaş taktikleri kaynaklarda defalarca verilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Mesudî'nin 934 yılında naklettiği Velencer savaşıdır. Bir Peçenek birliği, Macarların, Bulgar ve Bulgar bölgesine yaptıkları baskın seferinde müttefik olarak yer aldı. Mesudî'ye göre bu "Türklerin birleşmiş kuvvetlerini zafere götürecek bir Peçenek taktiği idi". Ana gövdenin çevresinde sağ ve sol cenâhlarda mevzilenen Macar kuvvetlerine, Peçenekler her iki kanata yerleştirilecek bin okçudan oluşan bir süvari alayını önermişlerdi. Süvariler daha sonra Bizans sınırlarına her iki yandan saldırıp devamlı oklar atarak karşı yönden gelen düşman kuvvetlerinin ön cephesini yok etmişlerdi. Bizanslılar kendilerini çevreleyen sıraları kırıp hücum etmek için tahrik olana kadar bu şekilde bir yel değirmeni gibi çevrelerini sarmışlardı. Bu şekilde bekleyen Macar ordusunun ana kuvvetleri hücum için safları açmış ve hemen üstlerine oklar savurarak saflar halinde zaferi garantiye almak için saldırmışlardı.²⁶⁸

Anna Komnena'da Peçeneklerle yapılan savaşları anlatırken Peçenek okçu süvarilerinin saldırılarını uzun sıralı araba barikatının arkasından gerçekleştirdiklerini ve savaşa âileleri ile beraber katıldıklarını kaydetmiştir.²⁶⁹

267 Psellos, *Khronographia*, s.201-202.

268 Mesudî, *Muruz- ez-Zeheb*, s.94; Hovárth, *Pecheneges*, s.17.

269 Komnena, *Alexiad*, s.211.

Büyük Selçuklu Devleti de askerî teşkilatında Peçeneklere yer vermiş ve özellikle sol kanat komutanlarını Peçenek ve Çavuldurların arasında seçmiştir.²⁷⁰

Peçenek savaşçısının yanına aldığı temel araçlar ile silâhlardaki sembol ve figürler sadece yaşadıkları hayat tarzının getirdiği bir gelenek değil aynı zamanda inanışlarını gösterdiği gibi maden işçiliğinde/zanaatkârlıkta ulaştıkları noktayı da göstermektedir. Peçenek askerlerinin her biri bir bozkır savaşçısı edasındadır. Peçeneklerin geleneksel metal kalıntıları arasında at koşum takımları, savaş baltaları, üzengiler, kopçalar, kamalar, çıra takımları, ok uçları, savaş baltaları, mızraklar ve kılıçları sayabiliriz. Peçenekler İtil'den batı'ya set, düz ve eğimli yapıyla birleştirilmemiş bir gem takımı getirdiler. Bu takım daha sonraları Yayık'ın ve Batı Sibiry'a'nın yeşil bozkırlarında tıpkı yumuşak vurulmuş üzengilerin kullanımı için daha iyi olan yeni, daire şeklindeki üzengi gibi geliştirilmiştir.²⁷¹

Peçeneklere ait en zengin erkek mezarlarından biri 1904 yılında Ten'in ortasındaki Voronej civarındaki Peçenekler tarafından yurt edinilen kuzey sınırlarda Gayevka'da bulunmuştur. Bizans İmparatoru II. Basileios'in (976-1025) ve daha sonra VIII. Konstantinos (1025-1028) olacak varisinin altın sikkeleri, bulguların 11. yy'a ait olduğunu göstermektedir.²⁷²

Hayatları boyunca asker olarak yaşayan Peçeneklerde at ve silahta önemli bir yer tutmuştur. Karpat havzasında yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde hem silâhlar bulunmuş hem de doğulu kıyafetlerle birlikte gömülmüş Peçenek cesetleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca kıvrımlı ağızlıkları ile Peçenek tarzı bir gem Zsitva Nehri (Çekoslovakya)'nin sol kıyısında Komáron bölgesindeki Bajcs-Farkasd köyündeki 10. yüzyıl yerleşimlerinde bulunmuştur. Buradan

270 Agacanov, *a.g.e.*, s.349.

271 Hovárth, *Pecheneges*, s.21; Komnena, *Alexiad*, s.211.

272 Horváth, *Pechenegs.*, s.21-22.

birkaç kilometre ileride Fejér Eyaletinin Tinód çiftliğinde yine Peçenek asilzadesinin mezarı bulunmuştur. Mezar-daki eşyalar bir at başlığı parçası, bir üzengi ve iki kılıç-tan oluşmaktadır. Yine yumuşak pençelenmiş nalları kul-landıklarını yuvarlak üzengiden anlayabiliyoruz. Ayrıca 13. ve 14. yüzyılda Macarların üzeniği Peçeneklerden öğ-rendiklerini de söyleyebiliriz.²⁷³

Macaristan'ın Tinod bölgesinde bulunan ağzı kakma ile oldukça iyi işlenip süslenmiş farklı yanak kısımlarıyla gümüş kakmalı gem, muhteşem görünmektedir. Bu gö-rüntü Macarlarında beğenisini çekmiş ve yanak parça-larının tasarımı ve parçaların birleşme şekli bu gemi 10. asırda kullanmalarına sebep olmuştur.²⁷⁴

Peçeneklere ait arkeolojik askerî malzemelerin bulun-duğu bölgeleri Ten Nehri'nin sol yakasında Sarkel kalesi ci-varı, Ten-Donuç bölgesi, Azak Nehri kıyıları, Kırım, Aşağı Özi ve Turla nehirleri, Moldovya, Eflak²⁷⁵ ile Bulgaristan (Priska) olarak verebiliriz. Bu sağlam buluntular oldukça sınırlı olsalarda Peçeneklerin kullandıkları askerî malze-meler konusunda bizi yeterince aydınlatmaktadırlar. Bu bakiyelerden çıkan sonuç, Peçenek halkının günlük ola-rak kullandığı alet ve silâhların Türkistan geleneklerinin ve kültürünün bir parçası olduğudur.²⁷⁶

Peçenek ordusunun tamamı, ana silâhları kemik kaplı çift bükümlü yay ile paralelkenar şeklindeki yassı ok ve kılıç olan hafif zırhlı birliklerden oluşuyordu. Şavaştta vü-cudu korumak için deriden yapılmış göğüs zırhı takıyor-lardı. Ayrıca yakın dövüş için topuz, küçük balta ve pala, Peçeneklerin vazgeçemedikleri silâhlar arasında önemli yer tutuyordu.²⁷⁷

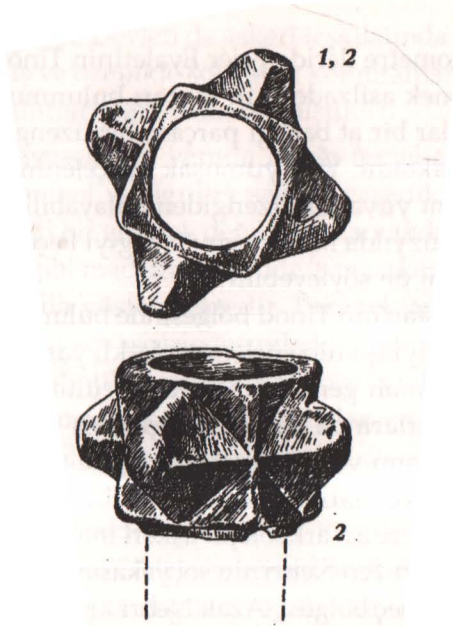
273 Horváth, *Pechenegs.*, s.34.

274 Horváth, *Pechenegs.*, s.35.

275 Horváth, *Pechenegs.*, s. 19.

276 B. Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Bulun-tularına Göre*, TTK Yay., Ankara 1991, s.277.

277 Horváth, *Pechenegs.*, s.18.

Aşağı Tuna'nın Macar-Bizans-Peçenek önbölgesi
Szörényvár'dan (Tumu Severin, Romanya) dört milli demir
gürz. Bu Peçenek tarzının 12.yüzyıla ait gelişmiş halidir.
Çapı 6,5 cm, yüksekliği 3,5 cm.dir.²⁷⁸

Bilindiği üzere kılıç bütün Türk ordularında en seçkin birliklere ait bir silâhtır ve bu silâh, sadece asillerin öldüklerinde öbür dünyaya götürülebildikleri bir savaş aleti olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklar, Peçeneklerin hayatlarını elde ok, kılıç ve at üzerinde geçirdiklerini kaydetmişlerdir.²⁷⁹ Macaristan'daki Tinód bölgesinde elde edilen kılıçlardan birinin kabzası ve çapraz mahfazası bronz kakmalarla işlenmiştir. Kılıcın şekli 11. yüzyıl boyunca bozkırda silâh işleme sanatının nasıl geliştiğini gözler önüne sermektedir. İlerleyen zaman diliminde miğfer ve zırhın yaygın olarak kullanılması ve yakın dövüşe verilen büyük önem kılıçların yapısını da değiştir-

278 L. Kovacs, *Folia Archaeologica*, 22, 1971, s.170 Şek. 2/5.

279 Kurat, *Peçenek*, s.98.

miştir. Kılıçlar artık daha uzun, daha kıvrımlı bir yapıya bürünmüş ve de ağırlığı artmıştır.²⁸⁰

Bilim dünyasında tatışmalı da olsa Peçeneklere ait oldukları genel kabul gören Nagyszentmiklós hazinesinin²⁸¹ en önemli parçası bir vazo'dur. Bunun üzerinde başında miğfer, üzerinde zırh ve elinde mızrak ile tasvir edilen bir savaşçı görülmektedir.²⁸² Bunlar Peçenek atlısının en önemli silahlarıdır.

Türkistan kökenli yıldız şekilli bronz ya da demir gürz, Peçenek döneminde de görülmüştür. Sıradan bir askerin

280 Horváth, *Pechenegs.*, s.34, Şek.19.

281 Bu hazine 1799 yılında bugünkü Romanya toprakları içerisinde bulunmuştur ve toplam 23 parçadan oluşmaktadır. Günümüzde ise Viyana'da Sanat Tarihi Müzesinde (Kunst Historischen Museum) sergilenmektedirler. Bu hazinedeki sürahiler üzerindeki figürler hakkında bkz. Y. Çoruhlu, "Nagszenthmiklos Hazinesindeki İki Sürahi Üzerinde Bulunan Yırtıcı Kuş (Kartal/Gruda) Figürlü Kompozisyonların Türk Sanatı ve İkonografisindeki Yeri", *S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Prof.Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s.319-337.

282 Nejat Diyarbekirli, "Peçenek Hazinesi ve Türk Sanatının Çeşitli Kıtalarda Gelişen Ortak Nitelikleri", *İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5, Ağustos 1973-74, İstanbul 1974, s.403-404.

10. yy. Silahlı Peçenek Süvarisi

Peçenek Askeri ve silahları (Temsili resim)²⁸³

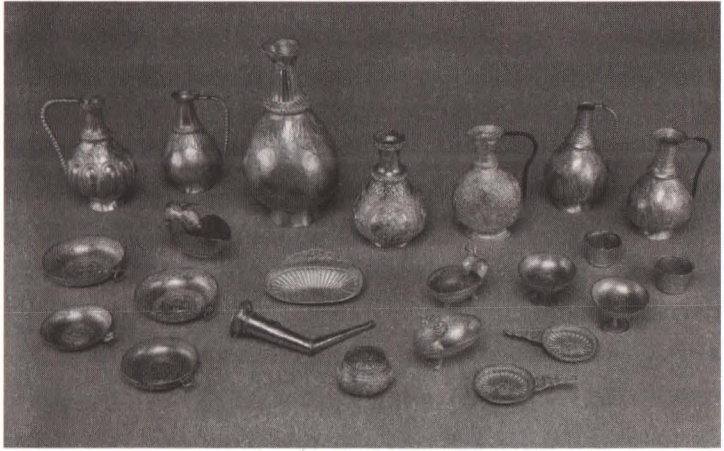
yakın dövüştteki ana silâhı olan gürz daha sonra bütün Doğu Avrupa'da yaygın hale gelmiş ve süvari birliklerin kolay kullanımı açısından daha hafif olarak yapılmaya başlanmıştır. Dönemin bozkır insanların mezarlarına bakıldığında gürzün naaşla birlikte nadiren gömüldüğü görülmektedir. Macaristan'da ortaya çıkan çok sayıda gürz dağınık olarak bulunmuştur. Peçenek yerleşim bölgelerinden elde edilen birçok gürz örneği (*Nagykajdacs, Fácánkert-Kajmádi-sziget, Füzesabony*) müzelerde korunmaktadır. Peçeneklerin yerleşim tarihi hakkında bildiklerimizin çoğu, en çok yerleşimin yapıldığı Sárvíz bölgesindeki araştırmalardan elde edilmiştir.²⁸⁴

Arkeolojik Buluntularda Peçenekler

Nagyszentmiklós Hazinesi

Nagyszentmiklós Hazinesi veya definesi olarak adlandırılan hazine bir tesadüf eseri gün ışığına çıkarıldı. 1799 yılında Romanya'nın Torontal vilayetinde Maros Nehri'nin akımlarından biri olan Aranyka deresi yanında kurulan Nagyszentmiklós yerleşim yerinde Vuin adında bir köylü evinin avlusunda çukur kazarken yirmi üç parçadan oluşan bu altından yapılmış hazineyi buldu. Bu hazine başlangıçta Attila'nın hazinesi adı ile ünlendi ve iki Rum tüccar tarafından satın alınarak Peşte'ye getirildi. Burada hazinenin varlığından haberdar olan Kral Fransua, hazinenin satın alınmasını emretti. Bu şekilde Avusturyalılara mal olan ve bugün Viyana Kunsthistorisches Müzesi'nde sergilenen hazine, onsekiz ayar altından imal edilen yirmi üç parçadan oluşmaktadır.

284 Horváth, *Pecheneges*, s.35.

Hazinenin içerisinde: yedi sürahi, bir uzunca yumurta şeklinde düz tabak, dört daire şeklinde tabak, iki kadeh, iki yumurta şeklinde tabak (biri boğa başlıdır), bir boy-nuz içki kabı, iki küçük tas, iki birbirine çok benzer kadeh, iki yuvarlak tabak bulunmaktadır.²⁸⁵

Hazine üzerinde ilk çalışmayı yapan bilim adamı Hampel Jozsef'dir ve çalışması 1884'te Almanca neşredildi yine bu yıl hazine ilk defa Budapeşte'de sergilendi.²⁸⁶ Hazine-deki tabak ve sürahiler üzerinde yer alan yazılarla ilgili bilim dünyasında oldukça fazla çalışma yapıldı. Bu çalışmalar özellikle hazinenin bulunduğu yer, dönem ve üzerindeki süslemelerin stil ve anlam olarak hangi döneme ait olabileceği üzerinde yoğunlaştı. Hazinedeki bazı eşyaların üzerinde Runik harflerle Türkçe ve Grek harfleri ile Türkçe ve Grek harfleri ile Grekçe yazılmış olan yazılar dikkatleri üzerine çekti. Bu yazılar üzerine dilciler yoğun mesai harcadılar ve sonunda Grek harfleri ile yazılmış Yunanca metni Bruno Keil, Grek harfleri ile Türkçe yazılmış metni ise Thomsen 1917'de okumayı başardılar.

285 Detaylı bilgi için bkın; Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, s.379-405.

286 Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, s.186/379.

Nagyszentmiklos kasabası bugünkü konumu (google haritalar)

1932'de ise Nèmeth Köktürk alfabesine benzeyen ancak özel bir alfabeyle yazılan bu eserlerin okumasını yaptı.²⁸⁷

Hazine üzerindeki motifleri araştıran bilim adamları bunların Sasanî ve Bizans tesiri altında yapıldığını fakat Türkistan motiflerinin de eserlerde bariz şekilde belli olduğunu ifade ettiler. Hampel hazinenin 8. yüzyıla ait olduğunu ileri sürerken, Kondakov ve Thomsen 9.yy'a ait olduğunu öne sürdüler. N. Mavrodinov ise ilk defa hazinenin Bulgarlara ait olduğunu ileri sürdü ve onun bu görüşü Kondakov ve Thomsen tarafından da kabul edildi. Onlar, hazinenin yapılış tarihini Bulgarların Hristiyanlığı kabulünden sonraki döneme tarihlendirdiler. Yine 866 yılından sonraki bir döneme ait olduğu düşünülen hazinenin üzerinde Grek harfi ile yazılan β harfinin altında bir çizgi çizili idi. Aynı harfin bu şekilde yazılışına Omurtag

287 Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, s.186/379; Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, s.277-78.

hanın yazıtında da rastlanmaktadır. Bu şekilde harfin yazılışı ilk olarak Bizans hükümdarı Basilios'un (867-886) zamanında da göze çarpmaktadır. Bu yüzden de hazinenin bu devre ait olabileceği düşünüldü.

Hazine üzerinde daha sonra yapılan çalışmalar neticesinde bilim adamları Bulgar görüşünden vazgeçerek Avar veya Peçeneklere ait olduklarını öne sürdüler. Özellikle Nèmeth hazinenin Peçenek Türklerine ait olduğunu şu delillere dayanarak ileri sürdü:

1. Gerek Grek harfleri ile Türkçe yazılan ibareler gerek kendisinin okuduğu kelimeler bu dilin Peçenek-Kuman/Kıpçak lehçesi olduğunu göstermektedir.

2. Definede zikredilen Botual çoban adı Konstantinos Porhyrogennetos'un eserinde zikredilen Peçenek boy başbuğu olarak kaydedilen aynı isimle birleştirilebilir.

3. Gerdizî ve El Bekrî'nin Peçenekler hakkındaki kayıtları sırasında bunların oldukça fazla altın ve gümüş sahibi oldukları kaydedilmektedir.

4. Bu hazinenin bulunduğu saha Ârpâdlar devrinde Peçeneklerin oturduğu saha idi.

Nèmeth'in ileri sürdüğü bu dört maddeden özellikle 2. ve 4. maddeler çok kuvvetli deliller olarak karşımıza çıkmaktadır. Konstantinos'un eserinde zikrettiği Peçenek hükümdarı Bata 889 senesinde kağan olmuş, oğlu Botul ise 900-920 seneleri arasında yaşamıştır. Bu dönem ise tam β harfinin kullanıldığı döneme tekabül etmektedir.

Hazinedeki iki tasda basit bir şekilde Grek harfleri ile yazılmış dairesel bir ibare vardır. Her iki tasta da aynı ibare mevcut olup bu yazıyı Bruno Keil şu şekilde okumuştur: XPMTETA ΥΔΑΤΟC ΑΝ ΑΠΕΛΥCΟΝ ΑΕΙC ΤΟ Ν(Ε) ΟΝ ΠΙΝ ΑΠΗΟΝ: İSΑ İΝSΑΝLΑRİ SU İLE KURTARARAK (İÇİNDEN) YENİ ΜUKΑDDES RUΗ GÖNDERDİ.²⁸⁸

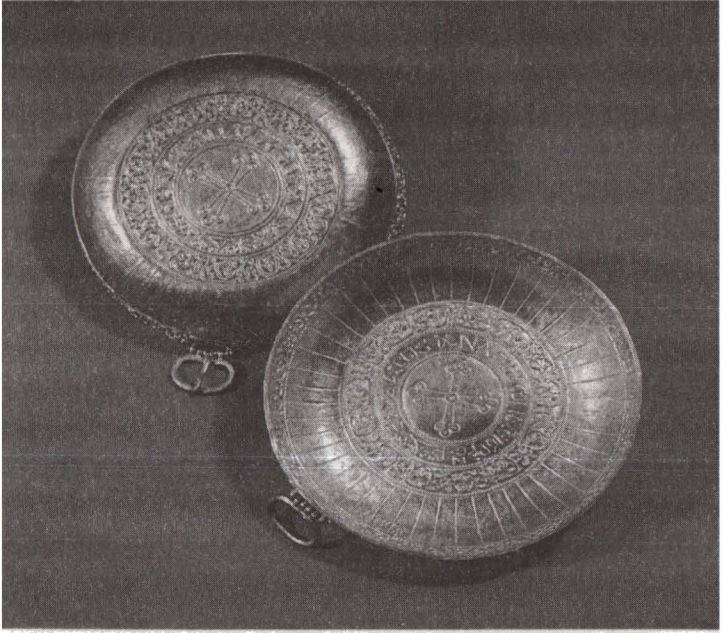

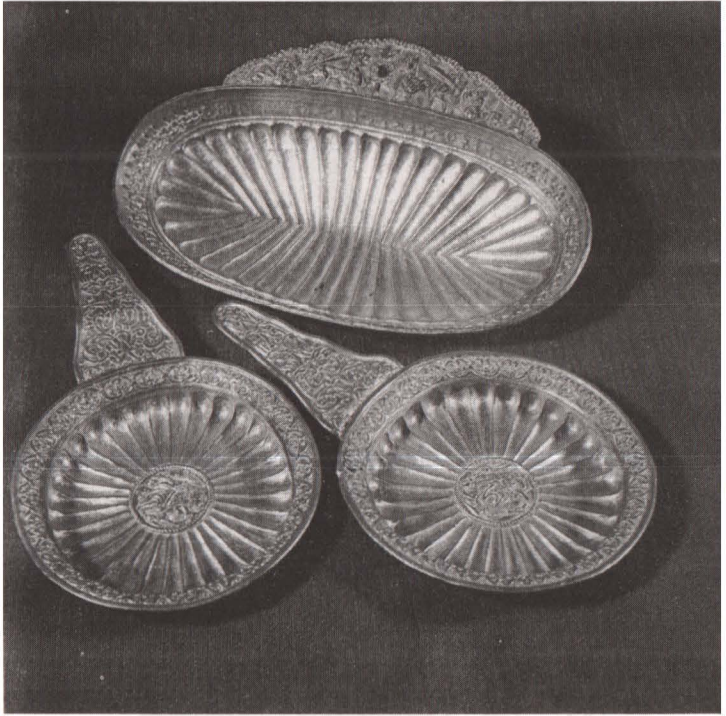
Plate VIII Shallow bowls with crosses, nos. 9 and 10

Grek harfleriyle yazılmış Türkçe yazı: Boyla Çaban (Çoban)'ın ısmarlaması üzerine yapılan tas. Botaul Çaban (Çoban) kulpunu yaptırdı. (Gyula Laszló and Istvan Racz, *The Treasure Of Nagysznetmiklos*).

Bu yazı tasların bir vaftiz tası olduğunu ve hazinenin o civarda oturan Hristiyan Türklerine ait olduğunu düşünmemizi imkân vermektedir.

Resimde görülen hazinede 21 numara ile kayıtlı olan tasın içinde Grek harfleriyle yazılmış bir yazı daha vardır ki Grek harfleri ile yazılmış olmasına rağmen cümle Grekçe değil Türkçedir. Tas'ta: *BOYHAA ZOAPIAN TECH AYETOIΓH BOYTAOYA ZQAPIAN TAΓPOΓH HTZIGH TAICH* yazılmıştır.

Bu ibarenin ilk kelimesi diğer Türk yazıtlarında da tesadüf ettiğimiz Boyla sözünden başka bir şey değildir.

Çerez tabakları. Grekçe harfler ile: Boyla Çaban Çeriz Kaş:
 “Boyla Çoban’ın çerez tabağı” diye yazmaktadır (Gyula
 Laszló and Istvan Racz, *The Treasure Of Nagysznetmiklos*).

İkinci kelime Zoapan şeklinde okunmakla birlikte bu da Türkçedeki çoban sözünün aynıdır. Türk tarihinde bu unvanı taşıyan isimler çoktur. Örneğin 1314’te Anadolu beylerinin itaatlerini temin için Anadolu’ya gelen İlhanlı veziri Emir Çoban malum bir şahsiyet olduğu gibi Kastamonu’nun Selçuk hükümdarı Alaeddin Keykubad tarafından Hüsameddin Çobana verildiğini de biliyoruz.²⁸⁹

Bu cümlelerin birinci kısmının tercümesi: Boyla çoban tası tükettiği (ikmal ettiği). Butaul sözü has yani özel isimdir. Kelimenin sonundaki ul eki oğulun kısaltılmışıdır.

289 Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, II, s.191/383.

Laszlo'nun kitabında "Prensin Masa Servisi" olarak adlandırılan eserler. (Gyula Laszló and Istvan Racz, *The Treasure Of Nagyszmetmiklos*).

Nemeth cümlelerinin tamamını şu şekilde tercüme etmiştir: *BOYHAA ZOAPIAN TECH AYETOIGH BOYTAOYA ZOAPIAN TAIPPOGH HTZIGH TAICH: BOYLA ÇOBAN'IN ISMARLAMASI ÜZERİNE YAPILAN TAS. BOTAUL ÇOBAN KULPUNU YAPTIRDI. BU ONUN TASIDIR.*

Y. Çoruhlu'da Nagyszmetmiklós Hazinesinin büyük ihtimalle Peçenek Türklerine ait olduğunu düşünmektedir.²⁹⁰ Macar tarihçi ve arkeolog, G. Laszló ise hazinenin Macarlara ait olduğu tezi üzerinde durmuş ve hazinede yer alan vazolar üzerindeki;²⁹¹ "The Sun of the Sun"

290 Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, s.348.

291 Gy. Laszló, *The Art of the Migration Period*, University of Miami Press, Flo-

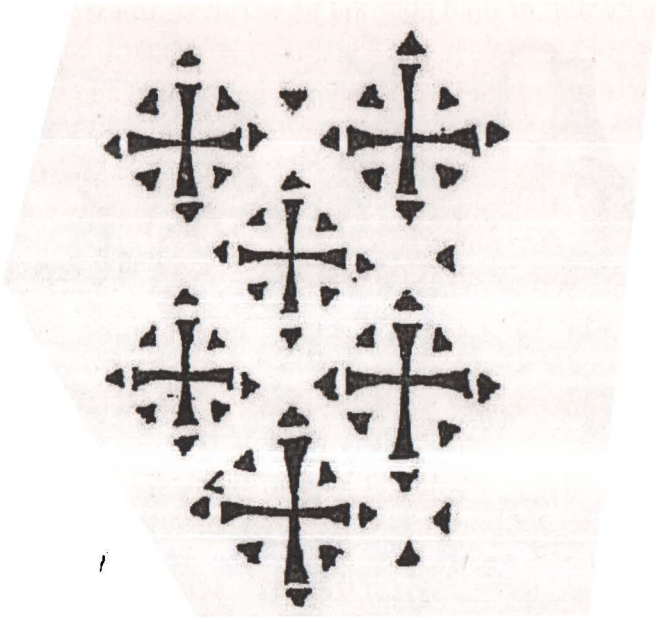
motifini ele almıştır. Ona göre The Sun of the Sun (Güneşin Oğlu) veya “Son of the Sky”: “Göğün Oğlu” sıfatı önceleri bozkır insanların daha sonra Hazar ve Macarların yöneticilerine verdikleri bir unvandır. Bu sıfatın kaynağı ışık ve karanlığın mücadelesi mitidir. Macar St. Ladislav efsanesindeki Kral ışığı ya da güneşi temsil eder. İki Macar Prensinin adı da Kündü ve Gyula’dır. Ibn Rus-te’nin 900 yılında bildirdiğine göre Kndh, diğer kral ise Djlh’dır. Macarca Kündü ismi Türkçe Kün isminden gelmektedir ve anlamı güneş ya da ışık demektir. Gyul da aynı anlamdadır. Arap kaynaklarından bildiğimiz üzere Hazar Kağanının işareti güneş, ikinci kralının işareti ise ışıktır. Hazar aristokrasisindeki semboller Macar aristokrasisinde de görülmektedir: Kralı temsil eden güneş sembolü saf altından yapılmalıdır. Tıpkı Nagyszentmiklós hazinesinde olduğu gibi.

Nagyszentmiklós hazinesinde güneşin sembolü belirgin şekilde vurgulanarak 24 ayar saf altından yapılmıştır. 3 ve 4 numaralı sürahilerdeki desen güneşi sembolize etmektedir.

Bu desen Carolingian paralarında görüldüğü gibi, kıyafetler üzerindeki basması; kraliyete havarilerinden St. Thomas ve diğer din adamlarının kıyafetlerinde de görülmüştür. Bu deseni sadece imparator ve din adamları giyebilirdi. Bu desen 11. yüzyılda Macar Kralı I. Stephan’ın parası üzerinde de mevcuttur. Bu para üzerinde ayrıca yine sadece Nagyszentmiklós hazinesi üzerinde görülen runik uzun P görülmektedir. Bu da bize Nagyszentmiklós hazinesinin 10. yüzyıl sonu ile 11. yüzyıl başında aynı kraliyet atölyesinde ilk Macar kralının aynı altın ve gümüş ustaları tarafından yapıldığını ispatlamaktadır.²⁹²

rida 1974, s.129-135.

292 Laszlò, a.g.e., s.130-131.

Güneş ve oğlu deseni²⁹³

Laszlò, desen bilgisinin yanısıra Györffy'nin öne sürdüğü yazılı materyalden de yola çıkarak bu hazinenin Macar menşeiini ispatlamaya şu şekilde çalışmıştır: Nagyszentmiklós hazinesi üzerinde Türkçe yazılmış olan yazıda yer alan iki isim "Boila" ve "Butaul", Nagyszentmiklós civarında yer ismi olarak geçmektedir. Bu gelenek erken Macar Krallığında kavim başbuğlarının sahip oldukları bölgeye kendi isimlerini verme geleneğinden kaynaklanmaktadır. Hazinenin bulunduğu bölge St. Stephen zamanında Ajtony adında gücü kralınki ile boy ölçüşecek kadar iyi olan bir beye aitti. Hatta o, kralı 1028 yılında yenmişti. Bu hazinenin Ajtony'e Kralın bir hediyesi olarak gönderildiği varsayımlardan biridir.²⁹⁴

293 Laszlò, *The Art of the Migration Period*, s.130.

294 Laszlò, *The Art of the Migration Periods*, s.130-131. Bu varsayım bizece doğru olamaz çünkü kıymetli bir hediye için gömülsün.

Runik yazılı parçalardan oluşan I. Yemek Takımı

Laszló'nun Nagyszentmiklós hazinesi hakkındaki sonucu şudur: hazineleri oluşturan parçalar şans eseri biraraya gelmiş değildir. Hazine iki farklı yemek takımından oluşmaktadır.

1. Birinci takımda aşağı yukarı her parçada Runik yazılar mevcuttur.

2. İkincisinde sadece Grekçe yazılar, hayvan mücadele sahnelerinden oluşan süslemeler mevcuttur. Bu iki takımın formlarının birbirlerine hiç benzememesini göz ardı edersek sonuç olarak kaçınılmaz bir şekilde Nagyszentmiklós hazinelerinin Szilagysomlyo buluntularına çok benzediğini görürüz. Germen hazinesi olan Szilagysomlyo hazinesi de iki takımdan (biri bir prene, diğeri bir prenese

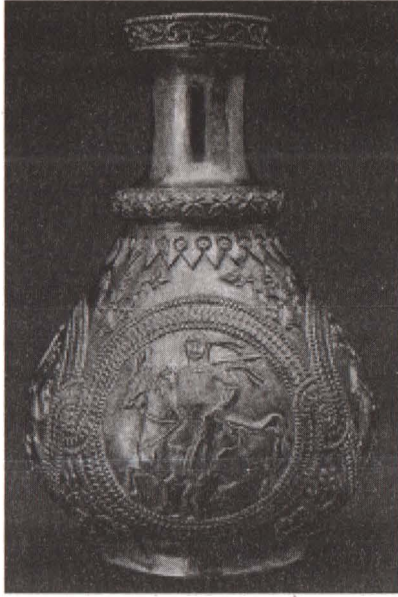
ait) oluşmaktadır. Prensese ait takımda hayvan mücadele sahneleri süslememeleri bulunmaktadır. Bu hazine Nagyszentmiklós hazinesine çok benzemektedir. Bu sebeple Nagy'deki Runik yazıların olduğu takımın bir prense diğerinin ise bir prensese ait olduğunu varsayabiliriz.

Runik takımda dört adet sürahi bulunmaktadır. İçecek kabı ve küçük tatlı kabı ve eski içki boynuzu da bu takıma aittir. Bu set iki göbek kabı ile tamamlanmaktadır. Bu parçalar aynı zamanda kemere asılarak taşınabilen kuplu iki küçük kabla beraber kemere takılabilmek özelliği taşıyordu.

Diğer yemek takımında ise üç sürahi, üç hayvan kafalı içki kupası, iki göbek kabı, bir tatlı tası bulunmaktadır. Göbek kablalarının kemerlere takılabiliyor olmaları ve bunun her iki takımda da görülüyor olması ilginçtir. İkinci takımda hayvan motiflerinin olması bize yayılma dönemlerinin özelliklerini hatırlatıyor. Ayrıca hayvan motifli eşyaların büyük bir kısmının bir kadına ait mezarda bulunması da önemlidir.

Laszlò bu yemek takımını Pazırık Kurganlarından çıkarılan gümüş kaplama takımlara benzetmekle beraber, bu kaplarda ne içildiğinin de bilinmediğini söylemektedir zira tek bir insana ait pekçok kabın varlığı söz konusudur. Her kap ayrı bir içecek için ayrıldıysa bu bize gelişmiş bir gastronomi kültürünün olduğunu da göstermektedir. Bu takımı kullananlar lezzetleri birbirine karıştırmadan yemiş-içmişlerdir.²⁹⁵ Rublik'e göre doğulu aristokratlar genellikle dört çeşit içki içerlerdi. Bunlar kırmızı ya da kara kırmızı, bal likörü, şarap ve mısır cinidir. Hazneye sanatsal açıdan bakarsak stil olarak Runik olmayan ikinci takımda İran, Bizans ya da Kafkas etkisi görülür. Diğer takım ise Árpád dönemi altın ve gümüş işçiliğini yansıtmaktadır,

295 Laszlò, *a.g.e.*, s.131-132.

Resim 3: Nagyszentmiklós Hazinesi,
II. yemek takımından bir sûrahi

muhtemelen birkaç ustanın elinden çıkmış olmalıdır. Ona göre hayvan sembolleri Ârpâd dönemine ait geçmişten gelen bir gelenektir ve hazine geç Avar dönemi olarak tarihlendirilmelidir.²⁹⁶

Bilim dünyasında bu hazinenin bir Türk boyuna ait olduğu düşüncesi kesinlik kazanmakla beraber yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bunun hangi Türk boyu olduğu konusu hâlâ net değildir. Ayrıca hazinenin hangi başbuğa ait olduğu, hangi dönemde yapıldığı, yapanların hangi bölgede yaşadıkları, yapılış amacı ve üzerindeki sembollerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. İki farklı yemek takımından oluşan Nagyszentmiklós Hazinesi, Laszlò tarafından yukarıda da bahsettiğimiz gibi Runik yazılı masa takımı ve hayvan süslemeli masa takımı

296 Laszlò, *a.g.e.*, s.132.

olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²⁹⁷ Laszlò, Runik yazılı takımın bir prenze, hayvan süslemeli takımın ise bir prensese ait çehiz olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesine sebep olarakta Macarlarda bir gelenek olan exogami evlilik geleneğine göre Àrpád'ın oğluна Trans-Tisza Beyinin kızını gelin olarak almasını ve bilginin Anonymus kroniğinde yer almasını göstermektedir.²⁹⁸

Laszlò'nun ileri sürdüğü diğer görüşe göre Bizans imparatoru Konstantinos'un eserinde 10. yüzyılın ortalarına kadar Bizanslıların Pannonia'lı Macarlara elçiler gönderdiklerini, bu elçilerin gittikleri Macar Beyinin isminin de Boila ve Butaul olarak yazmasıdır. Bu bilgi bizim için çok dikkat çekiçi ve önemlidir. Çünkü aynı isimler Macar kroniklerinden *The Gesta Hungarorum* of Anonymus, *The Anonymous Notary of King Bèla* adlı eserde de geçmektedir. Bu eserde "Alman Kral Otto'nun düşmanları Macar efendisi Zulta (Zoltan)'ya elçi göndererek büyük miktarda altın teklif ettiler ve beraber Alman Kralına saldırmayı istediler. Zulta da bunu kabul etti ve başbuğu Botund'u (Botundium) görevlendirdi. Botund ki Culpun (Kulpun)'un oğlu, Zobolsu, Eleud oğlu ve Urcund (Ircundium), Euse'un oğludur. Başbuğ Botund daha önce de kılıcını Bavyera, Almania, Saksonya ve Türingen (Almanyada bir yer), Ren Nehrini geçmiş Loraine (Lora: Fransa'nın kuzey doğunda bir bölge)'i okla yerle bir etti. Galya'yı acımasızca dağıttı ve kiliselere girip yağmaladı. Cenis dağlarını (Fransa'da bir dağ Alpler olabilir) geçip Turini bastılar, sonra düz ovada gözlerini Lombardi'ye çevirdiler, sonra çok hızlı hareketlerle bütün İtalya'yı (zenginliklerle dolu İtalya'yı) talan ettiler. Botund bütün bu toprakları bertaraf ettikten sonra kendi topraklarına (Pannonia) döndü ve elde ettiği zaferle mutlu oldu. Fakat bu arada Otto, bunlara Ren Nehrinde

297 Laszlò, *The Art of the Migration Period*, s. 131-132.

298 Laszlò, *a.g.e.*, s.132.

bir tuzak kurdu bütün gücü ile saldırdı, Botund ve bir adamı Vrcun savaşta ölmeyi göze alarak tuzağı yardı- lar büyük Dük'ü (Otto?) öldürdüler. Sonra Botund kendi topraklarına (Pannonia) geri döndü"²⁹⁹ diye anlatılan bölümden geçen Pannonia bölgesinde çok güçlü bir hâkimi- yet kurarak yaşayan başbuğun adı da Botund'dır. Alman Kralı Otto'yu öldürecek kadar güçlü olan bu başbuğ, Ot- to'yu yendikten sonra öç almak isteyen Almanlardan kork- tukları için Macar efendisi Zoltan tarafından Alman sını- rında uç beyi olarak sınırı korumuştur.

Aynı eserde dikkat çeken bir diğer isimde Peçenek Be- yi'dir: "Toksun'un bir oğlu olur adı "Gèza" (Geysam)'dır. Gèza Macaristan'ın 5. kralıdır. Bu arada Vrcund'un babası Thonuzoba isminde bir Peçenek beyi geldi. Thonuzoba'ya (Thomoy soyundan) Kemej'de Tisa'ya (Tisza)³⁰⁰ kadar uza- nan Obad limanını da içene topraklar verdi. Thonuzoba başbuğ Toksun'un torunu Kral Stefhan zamanına kadar yaşamıştır. Kutsal Kral Stefan hayatın sözlerini vaaz edip Macarları vaftiz ettiği zaman, Thonuzoba kibirli inancı (!) sebebiyle Hristiyan olmayı reddetti ve karısı ile birlikte canlı canlı Obad limanına gömülerek öldürüldü. Vaftiz edilmesin ve sonsuza kadar İsa ile birlikte olmasın diye bu şekilde öldürüldü. Oğlu Vrcun'da Hristiyan olduğu için sonsuza kadar İsa ile birlikte yaşamaktadır"³⁰¹ Thonuzoba adlı Peçenek beyinin hâkim olduğu bölge Tisa Nehri ci- varı, Laszld'nun Nagyszentmiklós Hazinesinin hayvan süslemeli masa takımını Tisa'nın arkasından gelen bir

299 *The Gesta Hungarorum of Anonymus, The Anonymous Notary of ing Bela, A Translation by Marty Rady, s.57-58. Bu esere <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/18975/1/18975.pdf> den ulaşılmıştır*

300 Tisza veya Tisa Orta Avrupa'da bulunan başlıca akarsulardan biridir. Ro- manya sınırları içinde bulunan dağlardan doğarak bir süre Ukrayna top- raklarında akar ve Macaristan'a girer. Burada Slovakya sınırına ufak bir girinti yaparak Sırbistan'da Voyvodina'da Tuna Nehri ile birleşir.

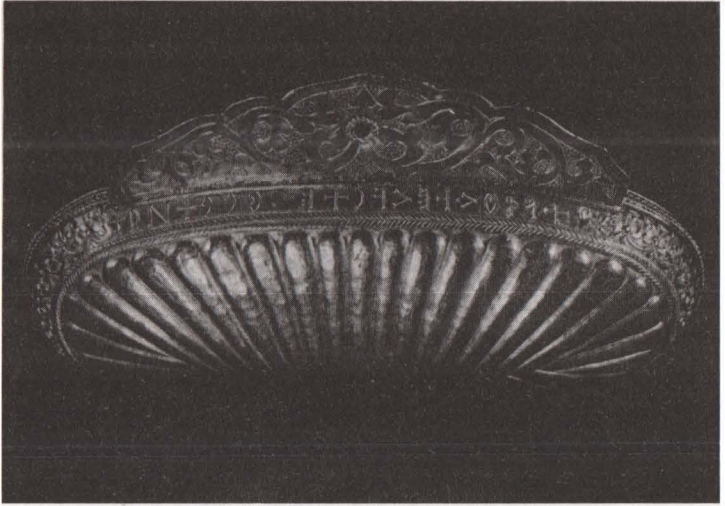
301 *The Gesta Hungarorum, s.59-60.*

"Boyla Çaban'ın ısmarlaması üzerine yapılan tas. Botaul Çaban kulpunu yaptırdı" yazan Yunan harfleriyle yazılmış Türkçe yazı, (Gyula Laszlo and Istvan Racz The Treasure Of Nagysznetmiklos).

beyin kızının çeyizi olarak göstermesi ile örtüşmektedir. Bu gelin belki de Peçenek Beyi Thonuzoba'nın torunu olabilir. Bu masa takımı üzerinde çeşitli bilim adamlarının Bulgarlarla bağdaştırmaya çalıştığı Hristiyanlık âlâmeti yazı ve işaretler de bu gelinin zorla vaftiz edilip Hristiyan olmuş babası Vrcun ile açıklanabilir.

Bu resimlerdeki kapların üzerindeki yazılardan da anlaşılacağı gibi bu hazine Boyla Çoban ve Botaul Çaban adlı başbuğlar tarafından yaptırılmıştır ki bu iki isim Pannonia sınırını koruyan meşhur komutan başbuğ Botund

Resim 3, Boyla Çaban çeriz kapı “Boyla Çoban’ın çerez tabağı” Yunan harfleriyle Türkçe yazı, (Gyula Laszlo and Istvan Racz The Treasure Of Nagysznetmiklos).

ile Konstantin Porphyrogennetos’ta geçen 10. yüzyılın ortalarına kadar Bizanslıların elçilerin gönderildiği Pannonia’lı Macar (Peçenek)³⁰² Beyinin ismi “Boila ve Butaul” ile aynıdır. Aynı isimler Peçeneklerin sekizinci boyu olan Buyla Çoban adı ile de örtüşmektedir. Bu boyun boy beyinin adı ise Bota idi.³⁰³

Hazinenin hangi döneme ait olduğu konusundaki kanaatimiz ise birçok bilim adamının da söylediği gibi 10. ila 11. yüzyıl arasına ait oldukları yönündedir. Bu yüzyıllarda Orta Avrupa’nın siyasî haritasına baktığımızda hazinenin bulunduğu Nagyszentmiklós bölgesi bu yüzyıllarda Peçenek bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak biz Nagyszentmiklós Hazinesinin yukarıda zikredilen hem ana kaynaklarda geçen “Boila ve

302 Orkun’a göre bu isimler Porphyrogennetos ’ta Peçenek Beyi olarak yazıldı. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, II, s.198/390.

303 Orkun, *Türk Tarihi*, II, s.192/384.

10-11. Yüzyıl Orta Avrupa siyasi haritası

Butaul" ve "Botund"'un, hem de hazine üzerindeki yazılarda adı geçen Başbuğ Boyla Çoban, Botaul isimlerinin Peçenek boyu Bula Çoban ile birebir örtüştüğünü düşünüyoruz. Ayrıca Peçeneklerin 10. yüzyılın ortasında ve sonrasında yerleştikleri sahanın hazinenin bulunduğu Nagyszentmiklós'u içine aldığını görüyoruz (Yukarıdaki haritada Peçenek Kağanlığının sınırları çizilmiştir). Kısacası hazinenin üzerindeki isimler, bu isimlerin hüküm sürdüğü dönem ve bölge Peçeneklerle aynen örtüşmektedir. Kanaatimiz bu hazinenin büyük bir olasılıkla iki farklı Peçenek boyuna ya da bir Peçenek başbuğunun (Thonuzoba'nın torunu) kızı ve bir başka Türk boyunun beyinin düğün hediyeleri (çehizleri) olduğu yönündedir.

Rusya, Ukrayna, Macaristan, Moldovya, Bulgaristan'da Bulunan Buluntular

Peçeneklere ait en zengin erkek mezarlarından biri 1904'te, Ten'in ortasındaki Voronej civarlarında, Peçenekler tarafından yurt edinilen kuzey hudutlarda; Gayevka'da bulundu.³⁰⁴ Mezar büyük bir ihtimalle on birinci yüzyıla aittir. Mezarda altın Bizans paralarının yanı sıra 215 tane yaldızlı gümüş ve gümüş üstüne kurşunla işlenmiş kara nakışlı tokalar, kemer tokası, kılıç kını aksesuarları, çizme tokaları ile elbise aksesuarları bulundu. Koşum takımının süslemesi zillerle alna ve göğüs şeridine takılan yaprak şekilli tokalardan yapılmıştır; daha küçük süsleyici tokalar ise yine zillerle ağızlığa takılı idi. Haç biçimindeki şerit dağıtıcıları, her şeridin bir yönü göstermesini sağlayarak koşum şeritlerinin kesişme veya ayrılma yerini gizliyorlardı. Üçlü şerit-dağıtıcı tokaları muhtemelen kolan derisini ve göğüs şeridini birleştirmek için kullanılıyordu. Filizler ve hurma yaprağı süslerinin, birbirine dolanmış kurdele ve hurma yaprağı süslerinin ve gümüş üzerine kurşunla kara nakış işleme tekniğiyle yapılmış çift sıra yaprakların tasarımı, Bizans, İskandinav ve bozkır kökleri tarafından eşit şekilde beslenmiş bir seçmeci sanatın varlığını açıkça gözler önüne sermektedir. Kopça ve kalp şeklindeki tokaların tasarımı ve süslemesi bozkıra özgüdür. Tasarımı, tarzı ve motifleri açık şekilde Gayevka bulgularını andıran koşum süslemeler aşağı Turla ırmağı çevresinde (Kamenka, Kotovka, Staro-Shvedskoye, Gorozhenko) ve Kırım'da (Saraili-Kiyat) bulunmuştur.

304 Horváth, *Pechenegs*, s.21.

İkincil ziynetlerin karmaşık biçimde birbirine dolanmış kurdelelerinde, İskandinav zanaatının etkisi açıktır. Bozkır zanaatının basit hurma yaprağı süsü, boncuklu kenar motifi vs. şeklinde tasarlanmış sade türleri, İtil'in doğusunda ırmağın sol tarafını (Bikovo, Kalinovka, Novonikolskoye), güney Yayık (Nezhenka) ve Aral Denizi'nin kuzeyini (Chelkar) kapsayan bölgelerde, bugünkü süslü koşum takımlarında benzer şekilde mevcuttur. Şüphe yoktur ki Ten ve Özi bölgelerindeki Peçenek maden zanaatına, bu tokaların şekil, işlev ve kullanım benzerliği açısından Batı Sibirya'nın bozkır geleneklerinde rastlanmaktadır; bunda Karadeniz bölgesindeki Bizans ve Rus-İskandinav sanatının etkilerini hesaba katmalıyız. İtil'in doğu ve batı bölgeleri el işleri arasındaki açık benzerlik –binicilikle ilgili insanlar arasında meydana gelen donanım ve silahla alakalı olağandışı biçimde hızlı yeniliklerden ayrı olarak- onuncu yüzyılda Peçenek ana bünyesinden ayrılan grupların Yayık bölgesindeki Oğuz (Ghuzz) boy federasyonu sınırları içerisinde varlıklarını sürdürmeleriyle açıklanabilir.³⁰⁵

Peçenek döneminin arkeolojik kaynaklarıyla ilgili bulgular, Sarkel'deki kurganlarda da ortaya çıkarıldı. Kalemnin yanındaki kurganların içlerindeki mezarların büyük çoğunluğu yetişkin erkek mezarıdır (mezarların % 82-83'ü erkek); bunların kalede görevli askerler olduğu aşikârdır. Diğerlerinden ayrı konumlanmış bir grup *kurgan*'da ise Peçenek tarzında el işleri bulunur: ağızlıkları birleştirilmiş gemler, daire şeklinde üzengiler, ocakta yapılmış yaprak şekilli kolyeler, beş halkalı levhalar ve makaslar.³⁰⁶ Bu

305 Horváth, *Pecheneges*, s.22.

306 Horváth, *Pecheneges*, s.23.

gruptaki kafataslarının antropometrik incelemeleri göstermiştir ki sözde Pamir cinsi denen Batı Sibirya'daki Kazak bozkırlarından gelme bücür kafalı (short-headed) Euro-pidler çoğunlukta olmuştur. Önce Hazar daha sonra Rus hizmetinde bulunan Peçeneklerin burada yaşayıp ölmeleri akla yatkın gelmektedir. Bununla beraber kabul edilmelidir ki burası etnik olarak karma bir askerî garnizondur ve mezarlıklarının Peçeneklere özel herhangi bir karakteristik özellik göstermesine izin verilmiştir. Mezarlıktan elde edilecek bronz ve çok değerli metal teçhizat birçok köken için –Hazar, Alan, Harezmi, İtil Bulgarları ve Ruslar- ticarî maddelerdir.

Bir başka buluntu ise Peçenek asilzadelerinin mezarlarının bulunduğu Fejer bölgesinde yer alan Tinod'daki bir çiftliğin arazisinde ortaya çıkarıldı. Buradaki mezarlardan gem parçaları, üzengi ve iki kılıç çıkarılmıştır. Soyluluk göstergesi olan bu kılıçlardan biri tunç kakmayla süslenmişti, kabzası ve siperliği bulunan ancak kabza kaplaması olmayan her iki kılıç 11. yüzyıldaki gelişmelere işaret eden tipik eğri gövdeli kılıçlardandı.³⁰⁷ Macaristan'da ortaya çıkan çok sayıda gürz dağınık olarak bulunmuştur. Peçenek yerleşkelerinden birçok örnek (Nagykajdacs, Fácánkert-Kajmádi-sziget, Füzesabony, vs.) müzelerde korunmaktadır.

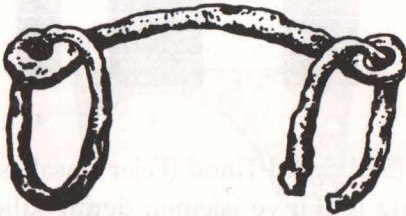
Peçeneklere dair arkeolojik malzemeler Bulgaristan'da Odertsi, Pliska, Dyadova ve Bozhurets yakınlarında gömü mezarları gün ışığına çıkarıldı. Yine Şumnu yakınlarındaki Tsarev Brod yani Endje bölgesinde Peçenek veya Kuman/Kıpçaklara ait taş heykeller bulundu.

307 Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, s.356.

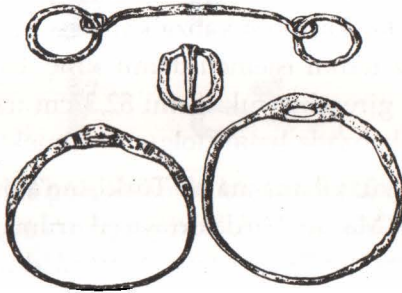
Arkeolojik buluntulardan bazı örnekler

'Kara Başlıklar' yerleşim alanından kemik üzengi-şeridi ayarlayıcısı ve yıldızlı bakır kakmayla dekore edilmiş üzengi (12. yüzyıl)³⁰⁸

Sert ve eğimli ağızlığıyla bir tay gemi. Bajcs (Bajč, Çekoslavakya)³⁰⁹

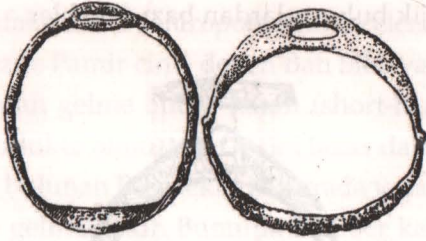

Peçenek üzengileri (Geza Nagy'nin taslak defterinden)³¹⁰

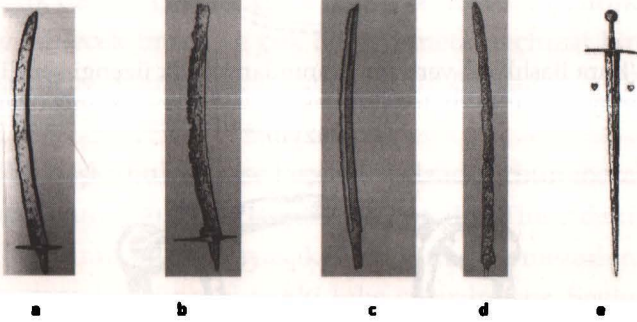
308 Horváth, *Pechenegs*, s.24, Şek.11.

309 Horváth, *Pechenegs*, s.34, Şek.18.

310 Horváth, *Pechenegs*, s.21-22, Şek.11.

Peçenek at eşyaları: takılmamış bir gem, bir çift oval üzengi ve kolan tokası (Vitaneşti, Romanya'dan)³¹¹

a- Tinód (Sarbogard-Tinod (Fejer Kasabası)bölgesinde bulunmuş düz tetikli ve işlemeli demir kılıç. Uzunluğu 98 cm, tetik kısmı 9,6 cm uzunluğundadır.³¹²

b- Yine Tinód bölgesinden bir kılıç. Çapraz kabza koruması ve bakır kaplama kabza kalıntısı bulunmaktadır. Uzun ve düz tetikli işlemeli demir kılıç. Uzunluğu 96,9 cm.dir. Sapa giren kuyruk kısmı 82,3 cm uzunluğundadır. Tetik ve kabzada bakır dolgu görülmektedir.³¹³

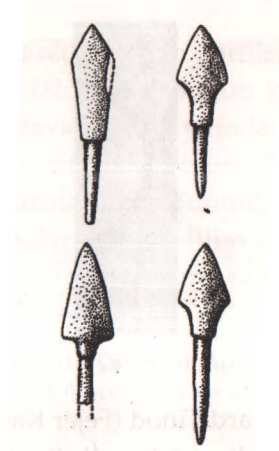
c- XI-XII. yüzyıl arasına ait Türkistan'a özgü işlenmiş demir kılıçtır. Macaristan'da ortaya çıkarılmıştır. Uzunluk 82,4 cm, laması ise 70,4 cm uzunluğundadır.³¹⁴

311 Horváth, *Pecheneges*, s.35, Şek.20.

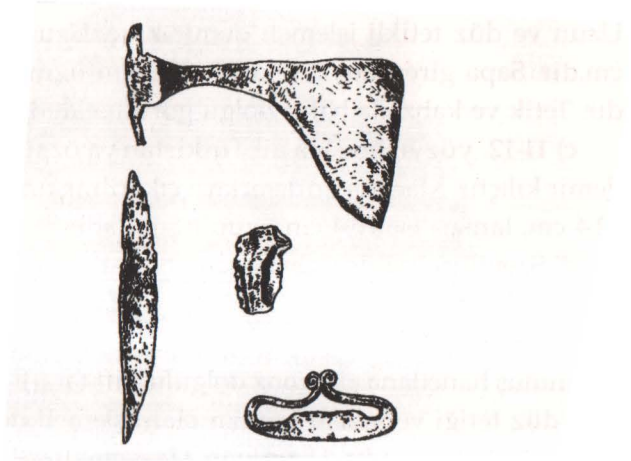
312 G. Nagy-M. Nemes, *A Magyar viseletek története*, Budapest 1900, Plaka 23/32.

313 A.y.

314 Horváth, *Pecheneges*, s.18, Şek. 7.

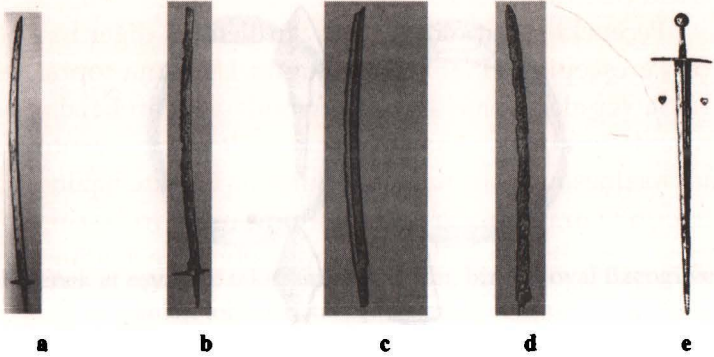
Turla ve Tuna Nehri ağzındaki Peçenek bölgesinde bulunan ok uçlarıdır. Düz, delta ve yaprak şeklinde çeşitli ok başlıkları görülebilmektedir. Uzunlukları 7,1, 7,8 ve 8,4 cm.dir.³¹⁵

Bu resimde gördüğümüz bir Peçenek atlısının baltası, çıra takımı ve demir bıçağıdır. Vitaneşti bölgesinde ortaya çıkarılmıştır (Romanya). Savaş baltasının uzunluğu 13,1 cm.dir. Demir bıçağın uzunluğu 12 cm. ve çakmaktaşı uzunluğu 4,1 cm.dir.³¹⁶

315 V.Spinei, *Moldova in secolele XI-XIV.*, Bucharest 1982, Şek. 30.

316 Horváth, *Pecheneges*, s.35, Şek.12.

a) Tinód (Sarbogard-Tinod (Fejer Kaşabası) bölgesinde bulunmuş düz tetikli ve işlemeli demir kılıç. Uzunluğu 98 cm, tetik kısmı 9,6 cm uzunluğundadır.³¹⁷

b) Yine Tinód bölgesinden bir kılıç. Çapraz kabza koruması ve bakır kaplama kabza kalıntısı bulunmaktadır. Uzun ve düz tetikli işlemeli demir kılıç. Uzunluğu 96,9 cm.dir. Sapa giren kuyruk kısmı 82,3 cm uzunluğundadır. Tetik ve kabzada bakır dolgu görülmektedir.³¹⁸

c) 11-12. yüzyıl arasına ait Türkistan'ya özgü işlenmiş demir kılıçtır. Macaristan'da ortaya çıkarılmıştır. Uzunluk 82,4 cm, laması ise 70,4 cm uzunluğundadır.³¹⁹

d) Szentkiraly-Felsoszentkiraly (Bacs-Kiskun) Kasabasında bulunmuş bir kılıç. Uzunluğu yaklaşık 96 cm.dir.³²⁰

e) Kunszentmarton-Jaksorerpart'da (Szolnok Kasabası) bulunmuş hanedana ait bronz dolgulu, çift taraflı kılıç. Kılıcın düz tetiği ve aynalı topuzu olan işlemeli demirden iki tarafı da keskindir. Uzunluğu 114,6 cm.dir.³²¹

317 G. Nagy-M. Nemes, *A Magyar viseletek története*, Budapest 1900, Plaka 23/32.

318 A.y.

319 Horváth, *Pecheneges*, s.18, Şek. 7.

320 K. Szabo, *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene*, Bibliotheca Humanitatis Historiae III, Budapest 1938, s.74, Şek. 367.

321 L. Selmeczi, "Angaben und Gesichtspunkte zur archaologischen Forschung

Peçeneklere ait olduğu ileri sürülen bir diğer hazine de Pereşçepina Hazinesidir. Bugün Ukrayna topraklarında yer alan Poltava'da 1912 yılında yapılan kazılar sırasında bulunan hazinedeki buluntular, Nagyszentmiklós hazinesini andırmaktadır. Bununla birlikte hazinenin üzerinde araştırmalar yapan bilim insanları hazinenin Avar veya Büyük Bulgar Kağanı Kubrat'a ait olduğunu da ileri sürmektedirler.

Hazine üzerinde ilk çalışma A.A. Bobrinskoy tarafından yapıldı ve Tuna Bulgarlarına ait olduğunu ileri sürdü.³²²

Hazinedeki tabaklardan biri³²³

nach der Kumanen im Komitat Szolnok", *MFME*, 1971-1972, s.188, Şek.1.

322 A.A. Bobrinskoy, "Pereşepinskiy Klad", *Materialı Po Arheologii Rossii*, No. 34, Peterburg, 1014, s.111-120.

323 <https://yandex.com.tr/search> adresinden 27.01.2020 tarihinde alınmıştır.

Hazinenin En önemli parçalarından olan Bardak ³²⁴

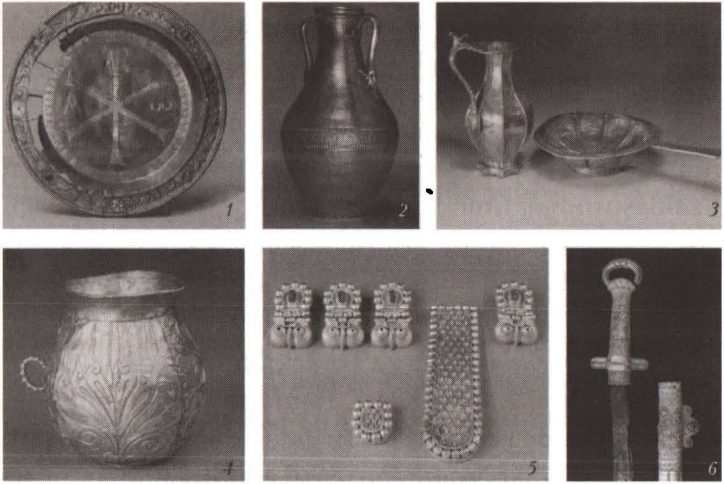
Hazinede 800 kadar eşya bulunmaktadır. Bu hazinede sadece tabaklar ve içki takımları değil, kuşak süsleri ve at koşumlarına ait çeşitli süsler ele geçirildi.³²⁵

Bu arkeolojik buluntuları değerlendirdiğimizde Peçeneklerin Türkistan kökenli sanatı uyguladıklarını söyleyebiliriz ki genelde bu eşyaları yaparlarken dökme tekniği ile yapılmış, basma (pres) ve Savat (Niello) tekniği ile de süslenmiş olmalarıdır.³²⁶

³²⁴ <https://en.wikipedia.org/> adresinden 27.01.2020 tarihinde alınmıştır.

³²⁵ L.A. Matsuleviç, "Bolşaya Pryajka Pereçepinskogo Klada i Psevopryajki", *Seminarium Kondakovaianum*, I. Praga 1927, s.127-140; B.İ. Marşak- M.K. Sklalon, *Pereşepinskiy Klad*, Leningrad, Gosudartsvenniy Ermitaj 1972.

³²⁶ Ögel, *İslâmiyetten Önce türk Kültür*, s.281.

Hazinedeki buluntulardan bazı örnekler³²⁷

Peçenek Yerleşimleri ve Yer Adlarındaki İzleri

Macaristan'daki Yer Adlarında İzleri

11. Yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başlarında Peçenekler bir taraftan savaşmaya ve mücadeleye devam ederlerken, diğer taraftan Macaristan, Rusya ve Balkanlar da çeşitli yerlere ya kendi istekleri ile yerleştirildiler ya da zorla iskân ettirildiler. Yerleştirildikten sonra da topraklarında bulundukları devletlerin hem idarî hem de askerî yapılarında görev aldılar.

Macaristan'a baktığımızda Peçenek boy aristokrasinin Árpád sülalesine yakın olduğunu ve bu aristokratlardan bazılarının Macar sarayında kendilerine yer edindiklerini, sağlam bir konuma yükseldiklerini ve yeniden yapılandırıldıklarını görürüz ki tüm bunlar Macar Devleti'nin teşekkülünde gözden kaçmaması gereken hususlardır.

327 <https://klady.info/klady-rossii/> adresinden 27.01.2020 tarihinde alınmıştır.

12-13. yüzyıllarda Macar devletinin güçlenmesiyle Macaristan'daki Türk nüfusunun doğrudan kendi başbuğları tarafından idâre edilmesine karar verildi. Ancak bu karar, aralarında Peçeneklerin de bulunduğu Türk yerleşimcilerinin sayısının aşama aşama azaltılmasını ve millî kimlikten uzaklaştırılmalarının önünü açtı. Ayrıca başbuğa bağlı boy ve uruğların Macarlaştırılması da sağlandı. Buna karşılık Peçenekler ve Kuman/Kıpçaklar daha az ama daha teşkilâtlı vazgeçilemeyen askerî bir güç haline getirildiler.

Peçenekler Macaristan'a iki şekilde yerleştirildiler: 1. sınır boylarına; 2. iç bölgelere. Hem sınır boylarında hem de iç bölgelerde yerleştirildiklerinde orduda görev alarak atlı birlikler onlar tarafından teşkil edildi. Daha sonraları bazıları Macar devletinin hafif atlı birliklerini oluştururken; bazıları da keşif ve okçu birliklerinin çoğunluğunu oluşturdular.³²⁸

Rasovskiyy makalesinde Kuman/Kıpçakların ortaya çıkmasıyla hem Peçeneklerin hem de Uzların kaderlerinin değişmiş olduğunu söylemektedir ki,³²⁹ biz de aynı fikirdeyiz. Ona göre Peçenekler Macaristan'a kuzeyden ya da daha kesin olarak kuzeydoğudan, doğudan ve güneyden olmak üzere üç yoldan girdiler. Peçenekler ilk önce güneyden Pannonia (Batı Macaristan) ve Demir Kapı'dan geçerek Tuna'ya aktılar; buradan Karpatların güneyinden yürüyerek Olta'nın üst kesimlerine, Marosa ve Samosa'ya vardılar oradan da batı'ya ya da aşağılara sızdılar. Daha sonra Transilvanya'dan Sebes-Körös yaylasına ve Samos'a gittiler; nihayetinde Seret ve Prut'un üst kısımlarından Karpatları aşip Tissa'nın üst kısımlarına geldiler ve böylece Macaristan'a kuzeydoğudan ulaştılar. Peçeneklerin gittiği bütün bu yollar, bölük pörçük ya da toplu halde hareket eden Türk boylarının vadileri ve ırmakları

328 Rasovskiyy, *Peçenegi*, s.13.

329 Rasovskiyy, *a.g.m.*, s.4.

izlemesi sonucu şekillendi. Bu göç bizim aynı zamanda Peçenek halkının yerleşme sürecini anlamamıza da yardım etmektedir.

Peçeneklerin güneyde ortaya çıkışları Macar kaynaklarına göre başbuğ Ārpād zamanında yani 9. yy'da oldu. Bu başbuğ ve ondan sonra gelen başbuğlar arasında çıkan iç mücadeleye bu sırada Macaristan'dan Pannonia'da doğru yayılmaya başladıkları için istemeden de olsa karıştılar. Peçenekler, büyük bir ihtimalle Marosa'ya kadar geldiler ve güneyden Tuna'ya kadar uzandılar. Bu gelenlerin Peçeneklerin ana kitlesinin olduğunu söylememiz yanlış olur zira o sırada esas kitle kuzeydoğu yolunu kullandı ki bunu da Macar kaynaklarındaki eski Peçenek izlerinden anlıyoruz.³³⁰

10. yüzyılın ilk yarısında Macaristan'ın kuzeybatısında ve Fertö Gölü çevresinde Germen kabilelerinin saldırılarına karşı koymak üzere duran "hiç de az olmayan sayıda" Peçenekleri görüyoruz.³³¹ Kral Zoltan (yaklaşık 943-972)'in halefi Tokson, anlaşıldığı kadarıyla büyük Peçenek kitlelerini Macaristan'a yerleştirdi. Macar Kralı Belá'nın *Anonim*'i bu hadise hakkında bilgiler vermekte ve Peçeneklerin merkezleri olan Tonuzoba'dan Tokson'a gittiklerini ve Macar başbuğunun gelenleri Kuzey Macaristan'a ve Tissa'daki Kemey bölgesine yerleştirdiğini bildirmektedir.³³² Tokson ile beraber kaynaklardan anlaşıldığına göre Macaristan'dan başka ayrıca Bila ve Baksa'ya gelindi ki buraları Pest hükümrânlığına dâhildi. Bunlarında Peçenek oldukları düşünülmektedir.³³³

Macar bilim adamı G. Fehér, Macaristan'daki pek çok Peçenek boyunun çok geniş alanlara yayıldıklarını öne

330 Rasovskiy, *a.g.m.*, s.18.

331 Szokolay, *a.g.e.*, s.66; Rasovskiy, *a.g.m.*, s.22.

332 Rasovskiy, *a.g.m.*, s.43.

333 Fehér, *a.g.e.*, s.131,136.

sürdü. Ayrıca o, Özi önlerinden hareketlerinin doğudan gelen Uz baskısı ile olduğunu ve bu yüzden Başbuğ Tokson'un idâresi altından çıkmak zorunda kaldıklarını belirterek, göç eden bu Peçenekleri Özi önlerinde iken üç boy altında toplamaya çalıştı: Çoban, Külbey ve Tolmaç.³³⁴

Györffy ise 10-13. yüzyıldaki Macaristan'da sınır kalelerinin, hisarlarının, kapılarının ve sınır muhafızlarının genellikle sınır üzerindeki hattan yaklaşık 50-150 km içerde kurulduklarını belirterek, Alman-Macar sınırının Viyana düzlüğünün doğusundan geçtiği dönemde, Peçenek sınır muhafızlarının bu hattın 80 km doğusuna yerleştirildikleri görüşünü ileri sürdü.³³⁵

Peçeneklerin Macaristan'a yerleştirilmeleri konusunda en detaylı çalışmayı yapan ve bizim de bu konuda kendisinden oldukça fazla istifade ettiğimiz Rasovskiy'e göre, Macaristan'daki Peçenek yerleşim alanı kendisinin tespit ettiğinden de fazla oldu. Çünkü bu boyun yerleşim yerlerinin adları daima boy adlarıyla adlandırılmadı (Besenyö gibi); genelde bağımsız boyların, uruğların, âilelerin hatta kişilerin adları altında verildi.

Peçenek ve diğer Türk boylarının yerleşimlerinin Macaristan'da ortaya çıkışı görüldüğü kadarıyla iki şekilde oldu: İlkinde Türkler, Kemei, Körös ve muhtemelen Aran gibi yerlerdeki büyük Peçenek kitlesinin peşine takılıp Karpatların kuzey ve güneyini aşarak gelip yerleştiler. Bunlar Macar devletinin sınırlarına yerleşerek burada kaldılar ve zamanla Macarlar tarafından yukarıda bahsettiğimiz hizmetlere alındılar.

Türk yerleşimlerinin Macaristan'da ortaya çıkışı Macar devletinin inisiyatifi ile oldu. Bu yerleşimcileri büyük bir ihtimalle Macarlar tarafından esir alınanlar oluşturdu.

334 Fehér, *a.g.e.*, s.136.

335 Györffy, *a.g.m.*, s.290.

Macarlar da kendi devletlerinin stratejik çıkarları doğrultusunda bunları yerleştirdiler. Bunları kuzeyde Slovakya; batıda Layta-Raba ve Drava; güneyde Tuna kıyıları sınırı ile iç bölgelerden Sarviza (Sekes-Feyervar)'da görüyoruz. Aslında bu yerleşime zorunlu iskân olarak da bakabiliriz zira ülkenin coğrafî şartları Peçenekler için bu yerlere gönüllü olarak sığınma imkânı vermedi. Slovakya'nın dağlık ve ormanlık batı tarafı bir yandan, nehir akımlarındaki bataklık bölgeler diğer yandan bu topraklar onların yaşam biçimi için uygun şartlar sunmadı. Bu yüzden ki Slovakya'daki nehirlerde, derin ormanlık bölgelerde tek tük Peçenek yerleşim-karakollarına rastlandı.

Macar sınırlarının çoğunda Peçenek yerleşimleri sadece sınır savunma sistemi çerçevesinde dağıldı. Bu sınır boylarındaki yerleşimlerin ötesindeki pek çok bölgede, ülkenin derinliklerinde küçük çapta da olsa cephe gerisinde Peçeneklere rastlandı. Bu tür bir tespit güney ve batı sınırlarına, Baran ve Toln bölgelerine, Balatın Gölüne, Dör bölgesine, hatta kuzeye Slovakya sınırındaki Türk yığınuna ve Jitava'nın aşağılarına göz atıldığında kolayca teyit edilebilir. Başta Peçenekler olmak üzere Türk boyları sınırlarda sadece savunma hizmetlerinin görülmesinde yer aldılar. Bunlar Zasek ve kalelerin ardında görev aldılar, hatta bu işi Rusya'daki Galiçya, Volınsk, Pereyaslav Knyazlıklarından gelen kardeşlerine karşı yapmaktan da geri durmadılar. Ancak Moson-Sopron sınırlarında ya da Sarviza'da, Sekes-Feyervar'ın alt taraflarında sayıları önemli bir rakama ulaşarak burada ciddi bir güç olarak ortaya çıktılar. Nihayetinde geri kalan iç bölgelerdeki Peçenekler, Arank ya da Kemey bölgesindekiler gibi, Macar ordusunda hafif atlı birlikleriyle önemli bir sayıya ve güce sahip oldular. Macar ordusundaki Macar-Peçenek oranına rakam olarak bakmak istediğimizde bir veriye ulaşma şansımız maalesef yoktur; sadece mukayese edersek 12-13. yüzyıllarda

Macaristan'daki Türklerin aynı dönemde Rusya'daki Türklerden daha az olduğunu söyleyebiliriz.³³⁶

Peçenekler, Macar ordusuna olağanüstü hareketlilik ve kendilerine has savaş taktiği kazandırdılar. Macar başbuğları ve kralları, başta Peçenekler olmak üzere bu Türkleri sınırlarındaki müttefiklerine yardım etmeleri ya da komşularını himaye etmeleri maksadıyla da gönderdiler. Ancak Macar kronik yazarları, bu birliklerdeki boyların adlarını tek tek saymadılar sadece "okçular" gibi ortak adlar altında kaydettiler; bunlardan hangilerinin Peçenek olduğunu tespit etmek de oldukça güçtür.³³⁷

Peçeneklerin büyük kitleler halinde yaşadığı yerlerde Peçenek boylarının devamlılığına şahit oluyoruz ve bu şahitlikten Macaristan'da üç yerde büyük Peçenek topluluğunun varlığını tespit ediyoruz. Bu yerler: Sopron-Moson sınırı, Sarviza ve Arank (Chanad)'dır. Bu bölgelerde Peçenekler yoğun bir şekilde yerleştiler zira bu yerler vadilere yakındı ve su kenarlarında (Layta, Raba, Sarviza, Arank) bulunuyorlardı. Bu yüzden Peçenekler buralarda kendi hayat tarzlarını sürdürebilme imkânına sahip olarak yaşadılar.³³⁸

Arank Peçenekleri Arank Nehrinin sağ tarafında Macar Krallarının belgelerine göre 1369-1405 yıllarında yaşadılar. Rasovski, bu Peçenek yerleşimlerinin Türklerin (Osmanlı Türkleri) yıkıcılığında yok olduklarını, 1435 yılında hâlâ zengin Peçeneklerin olduğunu ve bunlara ait yerleşimlerin adlarının, 1495 yılına ait Kral Gramotunda (belgesinde) "Nagy-Besenyö şeklinde geçtiğini söylemektedir.³³⁹

336 Rasovski, *a.g.m.*, s.45.

337 1158 yılında II. Geza tarafından İtalya'ya İmparator Frederik ile gönderilen 500'lük ve 600'lük birlikler bunun en güzel örneğidir. Grot, *İz İstorii Ugrii i Slavyanstvo*, s. 234; Rasovski, *a.g.m.*, s.48.

338 Jerney, *a.g.e.*, s.252; Hovárth, *Pecheneges*, s.32.

339 Rasovski, *a.g.m.*, s.49.

Peçeneklerin Macaristan ve Rusya'nın tarihinde önemli bir güce sahip olduklarını, bu sayede 10-11. yüzyıllarda her iki ülkenin de sınırlarını delerek içlerine daldıklarını, Rusya'nın ve Macaristan'nın da onlar için savunma düzeni olarak set ve zasek sistemi inşa ettiklerini ve bu savunma sistemleri etrafında yerleşip nöbet tuttuklarını anlıyoruz. Peçeneklerin bu iki devletin siyasî kaderinde tayin ettikleri yön birbirine çok benzer bir durum ortaya çıkardı. Her iki devlet de başlarda Peçenekler tarafından ele geçirildi, 10-11. yüzyılda Peçenek akınları Macaristan'ı sel gibi silip süpürdü; sayıları 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'ya gelip yerleşen Peçenek nüfusundan daha fazla oldu. Ancak Macaristan'daki Peçenekler Kiyev'de olduğundan daha güçlü bir devlet otoritesinin altında sıkıştırıldılar; bu yüzden de Macaristan'ın iç sınırlarındaki rolleri Rusya'da olduğundan daha mütevazı oldu. Macaristan'da Sarviz, Sekel-Feyervar ya da başka herhangi bir yerde Peçeneklerin Macar tahtı için mücadele ettikleri pek görülmedi. Sadece Kral IV. Stefan'ın kendi boydaşı Stefan ile giriştikleri mücadelede tayin edici bir rol üstlendilerse de başarılı olamadılar.³⁴⁰

Yukarıda da ifade ettiğimizi gibi Macaristan'daki Peçenek yerleşimi iki şekilde: Sınırdaki ve iç bölgelerde oldu ve Macarlar sınır boylarını zasek denilen ağaç kazıklarla çevirdiler. Bu kazıkları Peçeneklerle beraber Kral I. Stefan'ın zamanında (997-1038) yaptılar. Bu kazıklar yalnızca Sopron ve Moson bölgesindeki Layten sınırı gibi belirli yerlere dikildi. Bu yüzden de bunların çevresindeki Peçenek nüfusu daha erken dönemlerde, I. Ârpád sülâlesi zamanından itibaren yerleşmeye başladı.

340 Rasovski, *a.g.m.*, s.64.

Macaristan'daki Peçenek yerleşimleri ve yer adları ile ilgili burada Rasovskiy'in makalesinden aldığımız birkaç örneği vermek istiyoruz:

Batı Macaristan sınır hattında Peçenek yerleşimini 1335 yılındaki idarede Bessenew, Beseneu yeri olan bilinen Nagy-Kanizsa yakınlarında bulabiliyoruz.³⁴¹ Daha kuzeyde ise Zalaegerszeg Şehri yakınlarında 1381 yılından sonra bilinen Bessenew vardır.³⁴² Bunun dışında Nagy-Kanizsa da Orman adıyla bilinen Peçenek yerleşimleri vardı.³⁴³ Daha kuzeyde Csakány bölgesinde Vas-Kanizsa'nın güneybatısında, Raba önlerinde iki Peçenek yerleşimi daha vardı: Biri Hodász (Bisse de Hodoutz'u hatırlatıyor), diğeri ise 1497 yılında bilinen Besenew'dir.³⁴⁴

Sopron-Moson bölgesinde Peçenek yerleşimine dair eski kayıtlar Macar ana kaynağı *Anonim*'de bulunmaktadır; Prens Zoltan (907-943) "o (güneybatı) tarafta Moson Gölü (Fertö) yönünde kalabalık Peçeneği bir araya getirdi". Bunlar devleti Germen (Almanya) tarafından koruyacaklardı; Yine 1052 yılında Peçenekler Macarların askerî birlikleri yanında Germen İmparatoru III. Henry'e karşı yapılan savaşta bu bölgede zikredildiler, ayrıca 1074 yılında Peçenekler Sopron-Moson sınırının korunmasında önemli rol üstlendiler.³⁴⁵

Macar Kralı Emerih'in (1174-1204) 1203 yılına ait *Gramot*'undaki bilgiye göre, Fertö Gölünden kuzeye Layta Nehrine kadar olan alanda Peçenekler çok eski dönemlerden

341 Rasovskiy, *a.g.m.*, s.38.

342 Szokolay, *a.g.e.*, s.77.

343 Peçenek varlığının etkisi ile ortaya çıkan bu tür Türkçe adların kökeni eskiye dayanmaktadır. Orman'ın nüfusu 12. yüzyılda şekillenmiş ve Macaristan'daki Peçeneklerde buraya yayılmışlardır. N. L. Rásonyi, "Orman", *Magyar Nyelv*, 1928, XXIV, s.14.

344 Hodász, şimdiki Hegyháthodász'tır; Besenew ise Rohouc'dan doğuya doğru, şimdiki Seregélyesháza yakınlarındadır.

345 Rasovskiy, *a.g.m.*, s.41.

beri yaşıyorlardı ve yaşadıkları bu topraklar da “Moson ordusunun sağ kanat görevlileri” adı ile anılıyordu.³⁴⁶

Layta ve Fertö Gölündeki Peçenek yerleşimi hakkındaki hatıra 1265’de görünen Kismarton’dan (bugünkü Avusturya’da) güneybatıya gidildiğinde ulaşılan Besenyö yerleşimi olarak ortaya çıktı³⁴⁷ ve bir bütün olarak bu dizideki diğer köyler Macar bilim adamları tarafından Peçenek yerleşimleri olarak kabul edildiler.³⁴⁸

Doğuda, Raba’nın sağ kıyısında, Dör bölgesinde 1234’de kurulan Besenyőtarlo bulunurken; Dör bölgesinin güneybatı tarafında 13.yy’da ortaya çıkan ve her zaman küçük bir grup olan bir Peçenek topluluğu bulunuyorda; ancak daha sonraları bu topluluğun ismi silindi. Tüm bu bölge Peçenekleri Tet (Thet?) boyunun hakimiyeti altına alındılar; bu ad sonraları (1251, 1269, 1270) Peçeneklerin yaşadığı yerlere verildi. Mesela “Bisseni de Thet”, Öreg-Téth, Bessenyő-Téth ve şimdiki Tétszentkut gibi. Daha kuzeyde Dör yakınlarındaki Toköz’de, Bezi köyü bulunmaktadır ki buraya erken dönemlerde Bisseni denilmiştir.³⁴⁹

Peçenekler sadece Macaristan’ın iç bölgelerine yerleştirilmediler aynı zamanda sınırlara da yerleştirildiler. Meselâ kuzeyde, Macaristan’ın Slovakya sınırında Peçenekleri

346 Jerney, *a.g.e.*, I, s. 232; Szokolay, *a.g.e.*, s.80.

347 “Besenev” (1265), “Bechenev” ve “Beseneu” (1325), “Pechynd” (1437), şimdiki Pötsching. Bkz. Szokolay, *a.g.e.*, s. 79. Jerney, *a.g.e.*, I, s.235.

348 Örneğin Potli (Pöttelsdorf), Heron (Hirn), Moroc (Márc), Szemere (Cemendorf), Dorog (Trausdorf), Szánto (Antau), Mayad (Margaréta), Siklos (Szieglos), Suslan (Schattendorf), Zván (Wandorf), Gyula (Loipersbach), Meggyes (Mörbisch), Szaka (Okkan), Sárfenék (Scharfeneck), Cseken (Wi-enpassing), İki (два) Ikka, Ábrahám-Kéthida, Kövesd (Millendorf), Kétsso, Pereszén (Siegesdorf). Ayrıca bu bölgelerdeki nehirler: Peçenek adını taşıyan ilk nehirler Layta, Vulka ve Špittelbah; Šar (Sár), Seleg (Selyeg) ve Merenye. Bkz. Gyárfás, *a.g.e.*, II, s.58; Szokolay, *a.g.e.*, s.79, Moson’daki Peçenekler ise Kata köyü (şimdiki Gottendorf) etrafında yoğunlaşmışlardı. bkz. Németh, *Die Petschenegischen Stammesnamen*, s.33.

349 Szokolay, *a.g.e.*, s.78-79.

görüyoruz. Estergon'dan kuzeye doğru Sekenitsa Nehrinin üst akımlarında, Gron'un kolu, Bátovce bölgesinde 13. yüzyılda zikredilen Hontbesenyőd (Slovakçası Pecenice) vardır.³⁵⁰

Bu örnekleri çoğaltmamız oldukça mümkündür. Meselâ Gron'un orta akımlarında Sväti Kriz'de Felsőbesebyő (Slovakçası Dubrava) bulunurken; 1209 yılından itibaren villa Beschene (şimdiki Zsitvabesenyő; Slovakçası Besenov) diye anılmıştır.³⁵¹ Daha doğuda Hevec bölgesindeki Eger çevresinde Besenyö köyü vardır; 1278 yılında Tekme adındaki Peçenek'in idâresi altında idi, onun ölümünden sonra idâre Tepel'in (Tepély) "Ulu Peçenek" (nagybesenyői Bessenyei) âilesine geçti.³⁵² 13.yy'ın sonlarından itibaren Eger bölgesinde, Lasko'nun akımında Burger (Buger)-Beseneu köyü hakkında bilgiler bulunmaktadır. Eger yakınlarında bir başka Peçenek yerleşimi olan Becsenek-földe³⁵³ ile Heveş bölgesinde Besenyszög (Tiszaszög) yerleşimini görüyoruz.³⁵⁴

Tarna'nın sağ akımında, Heveş bölgesinin güney batı köşesinde, bir dizi yerleşim yer almaktadır ki Macar ilim adamları bunları adlarından yola çıkarak Peçeneklere ait kabul ettiler.³⁵⁵ Daha güneybatıda Tuna ve Galga arasında, Zadvanın akımında, Novograd Dağının güney tarafında, Batı Slovakya'da Tuna kıyılarında bulunan Peçenek yerleşim yerleri Matra-Bukov ile Macarların eski kuzey sı-

350 Szokolay, *a.g.e.*, s.88.

351 Szokolay, *a.g.e.*, s.87-88.

352 Bu köy 17. yüzyılın ilk yarısında boşaltılarak 1675'de yeniden kurulmuştur. Szokolay, *a.g.e.*, s.81.

353 Szokolay, *a.g.e.*, s.81.

354 A.y.

355 Bu yerler: Ábony, Hanyi, Adács, Alatka, Atkár, Átány, Csány, Ecsed, Erk, Füged, Heves, Györk (ya da Vámosgyörk), Hatvan, Deménd, Karácsond, Kerecsend, Kömlőd, Nána, Maklar, Réde, Samd, Ugra, Vezekény ve Vison-ta. Bkz. Szokolay, *a.g.e.*, s.82; Németh, *Die Petschenegischen*, s.33

nır hattı kesintisiz tamamlanmaktadır. Macaristanın kuzey sınırında Peçenek nüfusu tamamen sınıra yayılmıştı.

Macarların doğu sınırına gidildiğinde sınır boylarında, vadilerde, yüksek nehirlerde yine Peçenek yerleşimleriyle karşılaşırız ki bunlar sınır muhafızları konumunda görev yapmışlardı. Peçenek yerleşimlerinin en kuzeydeki noktası Besenyö'dür,

Nihayetinde Transilvanya'nın Alplerinde, eski Macar-Romen sınırında, Çernoy Nehrinde Peçenekler (Pecsenecska) yayıldılardır ki, burası günümüzdeki Csernabesenyő'dür.³⁵⁶

Güneyde, Macaristan'ın Bizans sınırında Sava ve Drava nehirleri arasında Peçenek yerleşimleri oldu. Önceki Sremesk bölgesinde, Mandelos'dan kuzeybatıya doğru olan yerde Beseneu adlı yer vardı; şimdi burası Besenovo Selo ve Besenovo Monastir olarak geçmektedir.³⁵⁷ Tuna'nın bir kolu olan Vuk ırmağında 1396 yılında görülen Beseno, Besenew'ü de³⁵⁸ bu arada sayabiliriz.

Peçenekler muhtemelen Baran ve Somod bölgelerinde Drava'nın sol tarafına ve Tuna'ya da yerleştiler: Macaristan için güneyden gelebilecek saldırılara karşı sınır muhafızlığı görevini üstlendiler. Nitekim belgelerde daha 1093 tarihinden itibaren Baç-Bodrog bölgesinden akan Tuna'daki villa Beseneu'den bahsedilmektedir.³⁵⁹

Drava sınırının geri bölgesinde Balatın Gölünde, bu gölün güneyinde Somod bölgesinin sınırında çok büyük olmayan Peçenek toplulukları vardı. Burada 1298 yılına ait terra Besenew adı geçmekte ki şimdiki Lengyeltóti'deki Fehér (ak-) ve Fekete (kara-) Bézsény puszta'dır (Peçenekçe "boş yer" demektir).³⁶⁰

356 Herkül'ün yurdundan kuzeye doğrudur. A.y.

357 Szokolay, a.g.e., s.90.

358 A.y.

359 Szokolay, a.g.e., s.82.

360 Szokolay, a.g.e., s.77.

Daha doğuda, üçüncü Peçenek topluluğunun yaşadığı Macarların kuzey sınırında, Tisa'nın dirseğinde, Kisvárdá yakınlarında da Berencs köyü vardır.³⁶¹

Macaristan'daki en büyük yabancı topluluk hiç şüphesiz Peçeneklerdi ve bunlar Feyervar-Toln'da, Tuna ve Balatın Gölü arasında, Sarviza Nehrinin akımlarında, Feyervar'ın güney yarısında ve Toln'un kuzeyinde yaşadılar. Bunlar Ârpád döneminde Macaristan'ın başkenti olan Székes-Fejévár'ı korudur. Daha sonra bulundukları yerden kuzeye doğru dağıldılar. Belgelerde (gramotlar) Sarviza'daki Peçeneklerin ulaştığı kalabalık sayılar ile kökenlerinden bahsedilmektedir. Örneğin: Feyervar bölgesinde: Alap (1352 yılında geçiyor), Bacs (1258), Besse-
new, Czece (1339), Fancs (1269), Gerény (1343), Nagyhalom (1218), Örs, Rekesztő (1352), Besenyö-Sag (1345), Szent Ágata (1342), Besenyö-Szent-Miklós (1342), Szent-Martón (1399), Töbörzsök (1269), Zedereg (1337), Egres (1338), Tas, Sárbogárd (1323), Tinód, Hörcsök (1383). Toln bölgesinde: Dorog (1399), Hodos (1320), Kajdacs (1399), Kaptár (1399), Középfalu (1329), Tökösszeg (1399), Varsánd (1305), Végfalu (1399), Besenyőrév ve Besenyőtó (1211) ve diğerleri.³⁶²

13-15 yy. belgelerine bir bütün olarak baktığımızda Sarviza'daki Peçeneklerin kendi özerk idârelerinde ve çeşitli muafiyetler içerisinde, Macar krallığına hizmet ettiklerini ve soylularına gümrük muafiyetleri sağlandığını görürüz. Bu da bize Peçeneklerin sadece kendilerine tahsis edilen topraklarda devlete hizmet etmediklerini gösteriyor. Jerney de bu Peçenekleri "büyük savaşçı kitlesi" olarak adlandırmaktadır.³⁶³

361 Rasovskiy, *Peçenegi*, s.44.

362 Bu Peçenek yerleşimleri için bkz. Szokolay, *a.g.e.*, s.71-76.

363 Jerney, *a.g.e.*, s.236.

13. yüzyılda Peçenek askerî sınıfına mensûp kişiler, Macar devletinden soyluluk unvanı ve şahsî mal edinmek gibi haklar elde ettiler. Örneğin 14. yüzyıl boyunca Arank bölgesinde yaşayan Peçeneklerin "... *eski geleneklerine göre askerlik yapma görevine sahip olma*" gibi özel hakları ve yasal statüleri vardı ve bu ayrıcalıklarını uzun süre korumuşlardı. Yine 1369'da Kral I. Luis tarafından ihraç edilen ve Kral Sigismund, II. Vladislav ve diğerleri tarafından çeşitli şekillerde teyit edilen bir belgeden Besenyö köyündeki Peçenek soyluları vergi ödemekten muaf tutuldular, mal varlıkları kral tarafından korundu ve davaları doğrudan krallık mahkemesi tarafından görüldü. Yine 1347'de bütün Peçeneklerin hükümdarı olan Comes yani Macarca Íspán ve boyuyla birlikte Fejéer Eyaletinde kendisine miras kalan topraklara yerleşen Gregorius Besenyö, kral tarafından özellikle Liptó bölgesindeki halkın yargı işlerine bakmaktan men edildi.³⁶⁴

Sarviza'daki bu çekirdek yerleşim dışında, bu bölgeden dört tarafa 20-60 kilometre uzaklıkta irili ufaklı topluluklar serpiştirildi ki tıpkı Toln bölgesinde Értény ve Tamási'de rastladığımız düzensiz Peçenek birlikleri gibi. Macaristan'ın iç bölgesindeki ikinci büyük Peçenek topluluğu Tissa'nın sol kıyısında kalan Kemey bölgesindedir. Burada görüldüğü kadarıyla ve yukarıda da belirttiğimiz gibi daha 10. yüzyılda yerleşmeler başladı. Bu Peçenekler genel olarak Çaban/Çoban uruğundandılar ve buraya başbuğları Tonuz-Aba (Thonuzoba)'ın idâresinde gelmişlerdi.³⁶⁵ Bunların başbuğ ve uruğ adları Çaba (1255), Çabanka (1267) ile,³⁶⁶ "portus Obad"; Tisza-Abád, Abád-Szalók³⁶⁷, Csaba,

364 Horváth, *Pecheneges*, s.33.

365 Fehér, *Die Petschenegen*, s.129.

366 Fehér, *Die Petschenegen*, s.134.

367 Szokolay, *a.g.e.*, s.83.

Csabamezõ, Csobánka, Csobád, Csobaj, Csoboló, Tomaj (Tonuz-Aba'dan türeyen Tomalar uruğu) gibi şekillerde yer adlarında kendini göstermektedir.

Macaristan'ın iç bölgelerindeki son Peçenek yerleşimi, eski Torontal bölgesinde Tissa'nın sol kolu olan Arank'taki Çanad'da bulunmaktadır. Günümüzde buranın bir kısmı Romanya, bir kısmı ise Makedonya, Bosna-Hersek sınırları içinde kalmaktadır. Burada anılan en eski yer adı Bessenta, Besseneu (ya da Kis-Besenyõ) köyüdür. Körös ve Çanad grubunun ortaya çıkışını, herhalde Peçeneklerin 10. yüzyılda Karpatlar yoluyla Pannonia'ya girip Körös ve Maros nehirlerinin akımlarına yerleştikleri zamanla ilişkilendirmek daha doğru olur.³⁶⁸

Rasonyi, Transilvanya olarak da bilinen Erdel'deki yer isimlerine dair 1319 yılından itibaren belge bulunduğunu ve 1319'da Tolmach, 1339 ve 1342'de Tholmacz şekillerinde geçen Tolmaç'ın aslının Peçenek şahıs ismi olması ihtimalinin yüksek olduğunu söylemektedir ki bilindiği üzere bu kelime Peçenekçe dolayısı ile Türkçe "tercüman" manasına gelmektedir.³⁶⁹

Macaristan'da Peçenekler 13. yüzyılın sonlarına kadar hayvancılık ve at ile uğraştılar, atlı-okçu asker oldular; bu yüzden de 15. yüzyılın sonunda hâlâ cüppeler giyen, başlarında kendine has şapkaları ve hızlı atlarıyla Macaristan'da gezinen Peçenekler görülebildi.

Görüldüğü üzere Peçeneklerden Macaristana giderek, Macarların hizmetine girenlerin sayısı oldukça fazla olduğu gibi bunlar zamanla Macar halkı arasına karışarak, etnik kimliklerini de kaybettiler. Tuna'nın kuzeyinde bulunanların ise Kuman/Kıpçaklarla birleştikleri ve böylece Peçenekliklerini kaybettikleri düşünülmektedir.

368 Rasovskiy, *a.g.m.*, s.54.

369 Rasonyi, *Doğu Avrupa'da*, s.81-82.

Ukrayna'daki Yer Adlarında İzleri

Peçeneklerin yerleştikleri bir diğer coğrafya Ukrayna topraklarıdır ve buradaki yer adlarında Peçeneklerin hatırası hâlâ yaşamaktadır. Kaynaklardan tespit edilebildiği kadarı ile iki ormanın Peçenek adını taşıdığını görüyoruz. Şöyle ki 15. yüzyıla âit Litvanya-Rus metinlerinde Rosava Irmağı³⁷⁰ yakınlarında bir Peçenijeç ormanı vardır ki burada Peçeneklere âit arkeolojik malzemeler de çıkarılmıştır.³⁷¹ İkinci orman Boh Irmağının³⁷² sağ kıyısında (güney Boh veya Pivdenny Boh diye adlandırılıyor), Salnitsa³⁷³ ve Jabokriç³⁷⁴ arasındaydı; burası kaynaklarda 1617'de zikredilmektedir.³⁷⁵

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi 9. yüzyılda Peçeneklerin Levedia'ya gelmeden önceki merkezleri Harkov bölgesindeki bugünkü Peçenigi köyü civarı olmalıdır; buradaki arkeolojik kazılarda 9. yüzyıla âit bir Peçenek istihkâmının kalıntıları bulunmuştur. Bu köy 1622'de Slav yerleşimine açılmıştır.³⁷⁶ Peçeneklere âit olduğu düşünülen iki köy ise Desna bölgesinde bulunmaktadır. Bunlar: Novgorod-Severskiy bölgesindeki Peçenjuy ile Starodub bölgesindeki *Peçeniki*'dir.³⁷⁷

Sağ kanat Peçeneklerinin merkezlerinden birisi Prut Irmağında, Galiçya Ponyzzya'daki Kolomya yakınlarındaki

370 Rosava Irmağı, Tuna Nehrinin Romanya Köstence'de akan kollarından biridir. Pritsak bu ırmağı Özü'nin sağ kollarından biri olan ve günümüzde Ukrayna topraklarında akan Ros Nehrinin kollarından biri olarak kabul etmektedir.

371 Györfñy, "Besenyök és magyaroki, s.468-500; Aristova, *O Zemle*, s.3.

372 Vistul Nehrinin kollarından biridir.

373 Günümüzde Ukrana'da Vinnitskoy bölgesinde bulunan bir kasaba.

374 Günümüzde Ukrayna'da Vinnitskoy bölgesinde Odessa'ya bağlı bir köy

375 G.A. Fedorov-Davidov, *Koçevniki Vostoçnoy Evrope pod Vlastiyu Zoloto-ordinskiy Hanov*, Arheoloğičeskiye Pamyatnik, Moskva 1966, s. 146'daki harita ayrıca s.260-61; Pritsak, *The Pečenegs*, s.28.

376 Pritsak, *The Pečenegs*, s.28.

377 Pritsak, *The Pečenegs*, s.28.

şimdiki Peçenizin şehridir (bir kaynakta ilk kez 1443'de zikredilmektedir). Batı Ukrayna'daki Lviv eyaletine bağlı Bibrka kasabasında Pçenihy mezar höyüğü ve Premişlyan bölgesindeki Peçeniya köyü Peçenek askerî yerleşimleri olarak değerlendirilebilir.³⁷⁸

Peçeneklerden Kiyev Knyazlığının yönetimi altında kalanlar, öncelikli olarak askerî becerileri yüzünden sınır boylarına yerleştirildiler. Kuzey Rusya'daki Kolomya bölgesinde zikredilen Peçenekler tabiri caiz ise bozkıra karşı bir kalkan gibi vazife gördüler. Yine Yablonits (Tatar) Geçidine karşı da aynı sorumluluğu üstlendiler. Yapılan kazılarda Zvenigorod yakınlarındaki Volinya sınırında "Peçenek mezarları" çıkarıldı.³⁷⁹ Burasının önceki dönemlere ait bir Türk yerleşim yeri olduğu kanaati tamdır. Zvenigorod, Kiyev'den Macaristan'a giden büyük yollar üzerinde kuruldu ve Volinya tarafından Galiçya'nın iç bölgelerine doğru bir kalkan vazifesi gördü. Buradan çok uzak olmayan bir yerde, Peremişlyan bölgesinin içlerinde yine Peçenek yerleşimlerinin varlığına da tesadüf ediyoruz.³⁸⁰

Peçenekler, o dönemde Rusya'nın hâkimiyetinde bulunan Kiyev'e doğru kuzeye uzanan yollar boyunca da yerleştiler. 13. yüzyılın ortalarına yani Kiyev Rusyasının önemini kaybettiği tarihe kadar bu Peçeneklerinde aralarında bulunduğu Türk boyları Ruslarla karışıp eridiler. Peçenekler, Rusya'da Kara-Kalpakkıllarla beraber Kiyev siyasetinin kendine has bir sinir ucunu oluşturdular. Ayrıca güneyden giren ve başkent Kiyev'e doğru kuzeye uzanan yollara yerleşenler arasında da Peçeneklerin bulunduğunu biliyoruz.³⁸¹

378 Pritsak, *The Peçeneges*, s.29.

379 A.y.

380 A.y.

381 Rasovskiy, *a.g.e.*, s.62.

Yukarıda verdiğimiz Peçenek Dağları günümüzdeki Bubon'dur ve burası Çuguyeva'ya yakın bir yerde bulunarak, 1667 tarihine kadar varlığını devam ettirmiştir. Yine Peçenek Gölü diye bir gölün adında Peçenek isminin geçtiğini görüyoruz ki burası Kuzey Doneç'de bulunan Belgorod yakınlarında bulunuyordu. Belgorod zamanla Yenibelgorod olarak isim almıştır.³⁸²

Tuna boyunda Peçenek adı taşıyan toponimlerden bazıları Pecenjaga, Peceneska, Pecenoge, Pecenevce'dir. Yine Galiçya ve Volın bölgelerinde Peçenjin, Peçengi, Peçenyugi, Peçenegi, Peçengovo ve Peçeniçino isimlerini görüyoruz.

Peçenek boylarından biri olan Çur'a ait yer adlarından bazıları Özi boyarında şu şekildedir: Çuriki, Çurikovo, Çuroviçi, Çurino, Çuraevo. Ayrıca Ryazan, Kaluga, Penza, Kursk eyaletlerinde bulunmaktadır. Yine Talmat (Talmaç) veya Tolmat (Tolmaç) etnonimini içeren yer adları Ryazan, Tambov, Oryol, Kursk, Kaluga valiliklerinde yer almaktadır. Tolmaç adı tek bir kere bu bölgelerden çok uzakta kalan Turla Nehrinin sağ kıyısında Galiçya'nın Stanislavsk bölgesinde görülmüştür.³⁸³

Ayrıca, Ukrayna'da günümüzde İvano-Frankov Bölgesindeki Peçenyug Köyü ile Harkov eyaletinde yer alan Peçenek ilçesi bu topraklardaki Peçenek varlığının günümüze olan uzantısını başka bir delile ihtiyaç duymadan açıkça göstermektedirler.

Türkiye'deki Yer Adlarında İzleri

Gerek Bizans İmparatorluğu tarafından Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilen Peçenekler, gerekse Oğuzların bir boyunu oluşturup Anadolu'ya gelen Peçenekler yerleştikleri yerlere genellikle kendi boy isimlerini verdiler. Bu

382 Kiseleva, *a.g.e.*, s.31:

383 Şerbak, *Zınaki*, s.376.

yüzden de Türkiye'nin pek çok yerinde Peçenek adında yer ismi bulunmaktadır.

Anadolu'daki Peçenek varlığı ilk defa 1211-1212 yıllarına tarihlenen Uşak yakınlarındaki bir köprünün üzerinde bulunan kitabede yazılı olan Peçenk beyi Kızıl'ın adında kendini göstermektedir. Bu dönemde Anadolu Selçuklu devletinde yaşanan taht çekişmesinde İzzeddin Keykavus'un yanında yer alan uç beyi Kızıl Bey, Peçeneklerin beyidir. Kendisi aynı zamanda Ankara'da önemli inşaatlar yaptırmıştır. 1219 tarihli Ak-köprü dışında, onun Ankara'da inşa ettirdiği ve kendi adını taşıyan cami, medrese ve türbesi 20.yy'ın ikinci çeyreğine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.³⁸⁴

Selçuklu hakimiyetinin sonlarına doğru Oğuz boyları arasında yer alan Peçene-Becene'lerin de Doğu Karadeniz bölgesini yurt tuttukları bilinmektedir.³⁸⁵

Peçenekler hakkında 16. yüzyıla ait Tahrir defterlerinde, Halep Türkmenleri Dulkadirli, Ramazanlı ve At Çekenler arasında bu boya ait cemaatların yaşadıklarına dair bazı kayıtlar vardır.³⁸⁶ Yine Adana bölgesinde bulunan Misis civarına gönderilen Peçeneklere ait izleri 16. yüzyıl sonuna ait Hazine-i evraktaki tapu defterlerinde bulabilmekteyiz. 295 numaralı defterde, Hamman ili, Muarra ilçesinde bağlı Beçine, Beçini diye adlandırılan bir yer bulunmaktadır. Defterin ortasında 501 numaralı defterde, Vilayeti Elbistan, Horman kazasına tabi küçük Becenek karyesi yazılıdır. Bu karye o sıralar 6 haneden ibaretti. Burada yaşayanlardan birisinin adı da Bayram Bey idi.

384 T. Baykara, "Batı Anadolu'da bir Peçenek Beği: Kızıl Beğ", *Belleten*, C.LXII, Aralık 1998, s.737-738.

385 İ. Tellioglu, *Tarih Boyunca Karadeniz*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019, s.147.

386 Sümer, *Bayındır, Peçenek*, s.326-7.

Horman'a bağlı başka bir yerin adı da Büyük Becenektir. Burası Kara Süleyman karyesine bağlı idi.³⁸⁷

16. yüzyıldaki Peçenek oymakları Halep Türkmenleri, Tarsus oymakları ve Atçekenler arasında bulunmaktadır. Bunlardan Halep Türkmenleri arasında yaşayan Peçenekler, Kanûnî Sultan Süleyman devrinin ilk yıllarında (yaklaşık 1525) dört kola ayrılmıştır. Bunlar her ne kadar Halep Türkmenleri topluluğuna mensûp ise de 16. yüzyılda yurtları o zamanlar Maraş'a, şimdi Adana'ya bağlı olan Haruniye kazasının Bayındır yöresiydi. Fakat Peçeneklere ait ekin alanlarının Bulanık'a (Bahçe) ve güneyde Kınık toprağındaki Yarpuz'a kadar uzandığı dikkati çeker. Peçenekler bu alanlarda çiftçilik yapmakta, pirinç ekmekte idiler. Peçeneklerin diğer kolları (Hızır Hacı, Şah Melik / Ali Kethüdâlı, Ekiz ve Yadbeyli) Haruniye'nin kuzeydoğusundaki Hudud dağında yaylanmaktadır. 1530-1540 yılları arasında Peçeneklerin vergi nüfusu 473, 978 (1570) yılında ise 722 hâneye yükselmiştir. Onlar bu son tarihte şu kollara ayrılmıştı: İsâ Hacı (82 hâne), Boyacılı (9 hâne), Ekizler (97 hâne), Pîrî Beyli (142 hâne), Şah Melikli (31 hâne), Habilli (3 hâne) Ekiz (5 hâne), diğer Boyacılı (9 hâne). Oymağın Boyacılı kolu daha sonra Elbistan'ın Güvercinlik nahiyesinde yerleşmiştir. Sultan İbrâhim devrinde (1640-1648) Halep Türkmenleri'ne bağlı olan Peçenekler, Gebe oğlu Ali Bey'in idaresinde bulunuyordu ve bu devirde beş obadan meydana gelmişlerdi: Berayirli (40 hâne), Ekizler (13 hâne), Hızır Hacı (29 hâne), Hamîdli (12 hâne) ve Bayırlı (13 hâne). Bu durum, Peçeneklerden çoğunun tamamıyla yerleşik hayata geçtiğini göstermektedir. Meselâ Elbistan'ın Güvercinlik nahiyesinde yerleşen Boyalı obası bunlardan biridir. 16. yüzyılda Tarsus yöresindeki büyük oymaklardan biri de Koştemür oymağı idi

387 A.g.m., s.341-344 arasında vergi tahrir defterlerinden çıkarılmış kayıtlar verilmektedir.

ve bunların arasında küçük bir Peçenek obası vardı. Bu husus iki sülele arasında bir münasebetin varlığını ifade edebilir. Sonuncu Peçenek obası da Akşehir, Aksaray ve Karaman şehirleri arasında yaşayan Atçekenler arasında görülür. Bu Peçenek oymağı Akşehir-Karaman arasındaki Turgut kazasında oturmakta ve otuz dört vergi nüfusuna sahip bulunmaktaydı. Bunların kalabalık bir Peçenek varlığının kalıntısı olduğu anlaşılır. Çünkü yine Turgut kazasında Peçenek adlı bir köy olduğu gibi bu kazaya yakın yerlerde de aynı isimde bazı yer adları vardır.³⁸⁸

Hazar ötesi Türkmenleri arasında Peçenek adlı bir teşekküle rastlanmamakla birlikte Anadolu'da 16. yüzyılda bu adı taşıyan köyler olduğu gibi bazı oymaklar da vardır. Araştırmalara göre 16. yüzyılda yazılmış tahrir defterlerinde bu adda az sayıda köye rastlanmıştır. Bunlardan dört köy Ankara sancağında olup Ayaş, Yabanova (Kızılcahamam), Mürtazâbâd (Mürted) ve Kasaba adlı kazalarında bulunmaktadır. Bu köy adları kalabalık bir Peçenek topluluğunun Ankara yöresine yerleştiğini gösterir. Çünkü bir oymak yerleştiği bütün yerlere kendi adını koymamıştır. Ankara yöresindeki bu Peçenek köyleri varlıklarını zamanımıza kadar sürdürmüştür.³⁸⁹

16. yy'da Adana Ceyhan ilçesinin doğusunda yer alan Kınık bölgesinde Peçeneklerin varlığını görüyoruz ancak bu Peçenekler, Bizans tarafından buraya yerleştirilen Peçenekler değil, Oğuzların arasında eriyip onun bir kolu olan Peçeneklerdir. Adana'da Tarsus Sancağında Yörükân Tâifesinden Becenekli (Beceneklü, Peçenekli, Peçeneklü) bir cemaat görüyoruz. Yine aynı sancakta Erdemli adında Yörükân Tâifesinden bir cemaat daha vardır. Ankara Sancağı Yabanâbâd Kazâsında Türkmân Tâifesinden

388 F. Sümer, "Peçenek", *İA*, C.34, s.212.

389 Sümer, *Peçenek*, s.212.

Peçenek cemaati bulunuyorken aynı sancakta Peçenek aşireti de vardı .³⁹⁰

Gerek tahrir defterelerinden gerekse Anadolu'daki yer adları hakkında mevcut olan eserlerden öğrenildiğine göre Peçenek adında Ankara'da 4 köy; Sivas'ta 2 köy, Elbistan'da 2 köy ile biri köy olmak üzere 4 yer adı da Konya bölgesinde bulunmaktadır. Ayrıca Isparta'da da iki yer adında Peçenek ismini görüyoruz.³⁹¹ Bunların dışında Şereflikoçhisar ile Kırşehir arasında "Beçenek içi" adı verilen bir yayla vardı ve bu yaylada 12 köy bulunuyordu ve halkı Peçenektir.³⁹² Yine Karadeniz bölgesinde de Peçenek yer adları ile karşılaşırız. Peçeneklerin bu bölgedeki varlıkları 11. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Siyasî tarih bölümünde de aktardığımız üzere bu yüzyılda Karadeniz coğrafyasında Peçenekleri, Anadolu topraklarında hâkimiyet mücadelesine girişen Danişmendlilerle iki defa karşılaşırken tespit ediyoruz.³⁹³

Peçeneklerin Canik ve çevresinde yaşadıklarına dair bilgileri daha önce de ifade ettiğimiz gibi yine bu dönemde cereyan eden bir savaşta ismine Tadık olarak rastladığımız bir Peçenek komutanından anlıyoruz.³⁹⁴

Orta Karadeniz Bölgesinde, özellikle Ordu ve Sivas'ın kuzeyinde Peçeneklerle ilgili yer isimleri bulunmaktadır. Ordu'ya bağlı Ulubey ilçesinin Kuman/Kıpçaklar köyünde bir mevkiinin ismi Beceneklü/Peçenekli/Puçuklu'dur. Burada dikkati çeken husus hem köyün isminin Kuman/

390 Sümer, *Bayındır, Peçenek*, s.322-323.

391 Sümer, *Bayındır, Peçenek*, s.328-329.

392 Orkun, *Peçenekler*, s.76; C. Türkay, *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011, s.201, 303, 533, 120.

393 Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, s.17; Demirkent, *1101 Yılı Haçlı Seferleri*, s.28; N. Demir, "Karadeniz'in Kuzeyinde Peçenekler", *Türkler*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.710.

394 Demir, *Danişmend-nâme*, s.221-223.

Kıpçaklar; hem de buraya bağlı bir yerin adının Peçenek ismini taşımış olmasıdır.³⁹⁵

Fatsa'nın bir köyünün ismi ise Bacanak'tır. Bunun ak-raba ismi "bacanak" ile ilgisinin bulunma ihtimali olsa da tarihi belgelerde Peçenek isminin hep "B" ile verilmesinden bunun Peçeneklerle bir ilgisinin olabileceği de düşünülebilir. Sivas iline bağlı Suşehri ilçesinde Peçenek isimli bir köy bulunmaktadır.³⁹⁶

N. Demir'e göre Karadeniz'in en büyük dağının adını taşıyan Canik isminin kaynağı Peçenek olabilir. Canik kelimesinin etimolojisini yapmak için pek çok bilim adamı çalışmalarda bulundu ise de bir sonuca ulaşamadı. Bu dağın ismi büyük bir ihtimalle başlangıçta Becenek'dir. Bol-fiilinde olduğu gibi, ön seste ünsüz düşmesiyle önce "ecenek" olmuş, daha sonra da bugünkü biçimi olan Canik biçimine gelmiş olabilir.³⁹⁷

Türkiye'de halen varlığını devam ettiren Peçenek adını taşıyan yer isimlerini Bayburt, Gümüşhane, Kayseri, Karaman, Konya, Tokat, Ordu, Balıkesir, Niğde, Adana, Ankara, Kahramanmaraş, Şırnak, Eskişehir, Uşak, Trabzon'da görüyoruz. Örneğin Ankara'nın Altındağ ilçesine bağlı Yukarı Peçenek mahallesi, Kazan ilçesine bağlı Peçenek mahallesi, Çamlıdere ilçesinde Peçenek mahallesi, Sincan İlçesi Peçenek mahallesi, Yeni Peçenek Köyü, Bala, Çubuk ilçelerinde Peçenek köyü; ³⁹⁸ Eskişehir'in Han ilçesi Peçenek köyü; Şırnak'ın İdil ilçesine bağlı Peçenek köyü, Osmanlı'nın Bahçe ve Haruniye ilçelerindeki Peçenek köyleri; Konya'nın Selçuklu ilçesinde Biçer mahallesinde Peçenek yer adı (tren istasyonu), Sivas ili Suşehri ilçesine bağlı Pe-

395 Demir, *Kardeniz'de Peçenekler*, s.710; Danişmend-nâme, s.200-203.

396 A.y.

397 A.y.

398 T. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s.611. Çamlıdere nahiyesi olarak verilmektedir.

çene köyü, Afyonkarahisar'ın Emirdağ ilçesinde Peçene köyü vardır.³⁹⁹ Bununla birlikte Peçenek olma ihtimali olan yerler arasında Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Maraşlı köyünü verebiliriz. Bu köye ilk yerleşenlerin Peçenekler olduğu (eski adı Nefs-i Paçan) ile Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı Berçenek (Tarlacık) köyü ve Şereflihisar köyüne bağlı Aliuşak köyü ki bu köyün eski ismi Uşak-ı Aliyyiyeyi Peçenek olduğu ileri sürülmektedir.

Günümüzde Türkiye'de Peçenek ismi aynı zamanda hem soyadı (Örneğin, Arif Peçenek) hem kurumsal şirketlere (Örneğin, Peçenek Giyim/İstanbul Fatih ve Bayrampaşa'da) hem de spor takımlarına (Örneğin, Peçenek Spor /Ankara) verilen bir isim olarak varlığını devam ettirmektedir.

Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki Yer Adlarında İzleri

Bugünkü Rusya, Avusturya, Slovakya, Polonya, Sırbistan, Bulgaristan, Makedonya, Bosna-Hersek, Romanya'daki pek çok yer adında Peçenek adını görebiliyoruz. Bunlara örnek olarak:

Rusya'nın en doğusunda Sibirya'nın sınırlarında Magadans eyaletinde Omsukshanskiy şehri yakınlarında Peçenek/Peçeneg ırmağı bulunmaktadır.

Avusturya'da Burgerland bölgesinde bulunan Pyotching/Pötschin kasabası.

Bulgaristan ve Yunanistan'da Peçenek veya Kuman/Kıpçaklara ait olduğunu bildiğimiz yerler arasında Lofça, Troyani Lukovit, Teteven, Orhaniye, Vraca, Pirdop, Sofya, Çaribod, Radomir ve Selvi'yi sayabiliriz. Bunlardan başka çok daha fazla olması gereken bu yer isimleri maalesef zaman içerisinde Slavca-Bulgarca yer adları ile değiştirilmiştir.

399 T. Gülensoy, *Türk Halk Bilim Araştırma Yıllığı*, Kültür Bakanlığı Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1977.

Örneğin, Bulgaristan'da yer adlarına -ets, itsa, -evo, -ovo gib takılar verilerek Slavlaşmaları sağlanmıştır.

T. Acaroğlu'nun tespit edebildiği kadarı ile günümüzde Bulgaristan'daki Peçenek yer isimleri şunlardır. Peçenak, Lofça (Loveç) ilinin Lukovit ilçesine bağlı Iglen köyü yakınlarında bir mevki.

Peçinska, Filibe (Plovdiv) iline bağlı Türk köyü. Balkan savaşında (1912) Bulgarlarca işgal ve ilhak olmuştur.

Peçinsko, Doğu Rodop Dağlarında önemli bir tepe.

Peçen-yaga, Selski-bucak: Razgrad ilinin Silistre ilçesine bağlı Türk köyü. Eski adı Bucak-köy'dür ve 1965'de Musalar (Okorş) köyü ile birleştirilmiştir.⁴⁰⁰

Bulgaristan (Selanik), Yunanistan (Vodina) ve Makedonya arasındaki topraklardan akan Vardar Nehrinin yakınlarında yerleşen ve kendilerine Vardarlı Türkleri denen Türklerin içerisinde Peçeneklerin varlığını görüyoruz.⁴⁰¹ Bulgaristan'da Dragoman Belediyesine bağlı Berende Köyü; Zemen Belediyesine bağlı Berende Köyü ile Pernişka bölgesindeki Batanovtsı yerleşimi.

Romanya'da Banat'taki Eski Beşenov Köyü, Transilvanya'daki Kovasna yakınlarındaki Şelpibeşeno (Beşenyu); Kovasna yakınlarındaki Batsan, Batsni Miç ve Batsani Mari adlarındaki köyler; Kuzey Dobruca'daki Peçenyaga Köyü; Karaş-Severin Nehri yakınlarındaki Karpatlarda bulunan Peçenyaga: Karaş-Severin, Banat yakınlarında bulunan Peçinişka Köyü; Sibiu çevresinde bulunan Talmaçiu, Dobruca'da Rumenlerin yaşadıkları Hırsovo ile Maçin tepesi arasında Peçenjaga ile yine Mehadia ile Orsovo arasında Peçeneşka adıyla anılan bir Rumen köyü bulunmaktadır.

400 T. Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TTK. Yay., Ankara 2006, s.803-804.

401 Cansızof, a.g.m., s.264.

Slovakya'da Jilinski sınırında Beşenova (Beşenofalu) Köyü.

Sırbistan'da Peçenego köyü ile Leskovaç'a yakın bir yer de Peçenevce köyü vardır.

Polonya'da da Prut Nehri başlarında Kolomeya Peçenezin veya Peçeniszere denilen kasaba adında hâlâ Peçeneklerin izlerini taşınmaktadır.

Balkanlar'daki Vardar ovası, 10. asırdan itibaren genelde Türklerin yerleştirilmek için tercih edildikleri bir bölge olmuştur. 11. asırda ise buraya özellikle Moglena civarına Uzlar ve Peçenekler yerleştirilmişlerdir.⁴⁰² Makedonya bölgesinde Peçeneklerin yoğun olarak yerleştikleri bölgeler Ohri ve Moglena'dır. Moglena Osmanlı döneminde Karacaova adını alarak Selanik sancağına bağlanmıştır.

Dobruca'da Tuna kenarında Peçenek karyesi Bulgar Moravasında Leskofça'da Peçe Noviçe, Sofya'dan Berkofça'ya gidilen yolda yer alan Peçenek tepesi, 4. yy'da asrında Poluğ'da bulunan Peçenek yolu, Sırbistan'da Karagoviçe civarında Peçenek adını taşıyan küçük bir yerleşim alanı ile 11-13. yy'da Dubrovnik'de hüküm süren Peçenejiç Hanedânında bu ismi görüyoruz.⁴⁰³

Kültür ve Sanat Eserlerinde Peçeneklere Dair İzlerden Bazı Örnekler

Peçenekler edebî eserlerde de kendilerine yer buldular. Özellikle Macaristan tarihinde oynadıkları rol, Macar tarihi roman yazarı Ferenc Herczeg'in 1907'de yazıp yayımladığı "Paganlar" adlı roman da edebî bir şekilde dile getirilmektedir. Eserin ana teması Hristiyanlığın tesirinin

402 Kurat, *Peçenekler*, s.240.

403 Cansızog, *a.g.e.*, s.265, dpt.4; Balkanlar'daki yer adlarında Türk izleri için bkz. "Balkanlar'da Birlikte Yaşamının İzleri: Toponimler", IBAC, 9-13 Mayıs, Üsküp Makedonya 2011.

gittikçe yayıldığı yerleşik ve konargöçer Macarları ile kendilerine bu topraklarda bir gelecek kurmaya çalışan konargöçer Peçeneklerin ilişkileri üzerinedir. Roman Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Ferenc Herczeg, *Paganlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1945, İkinci Baskı 2017).

Peçeneklerin 968 yılında Kiyev'i kuşatmaları Rus edebiyatında da bazı yazarların eserlerinde konu edilmiş veya bazı şiirlerde bu kuşatmaya atıf yapılmıştır. Örneğin Rus Yazar A.P. Çehov'da, 1897 yılında Peçenek adlı bir hikâye kaleme aldırken; Sergey Yesenin "Gulyay-Pole: Bozkırda Gez" adlı şiirinde Peçenekleri şöyle anmaktadır:

"Gerçekten uyuyorum ve bir rüya görüyorum
Her tarafta mızraklar var
Peçeneklerle çevrili miyiz?"

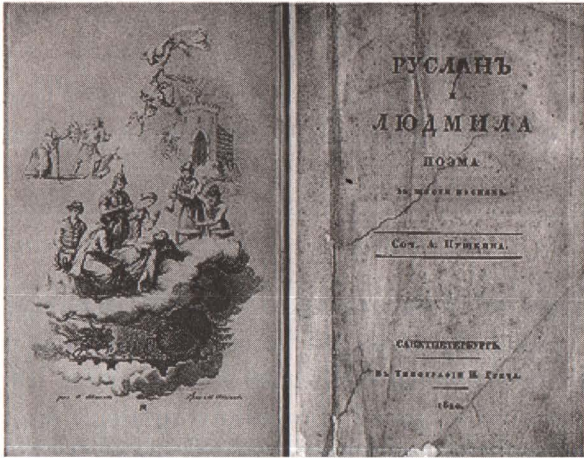
Yine Puşkin'in Ruslan ve Ludmila (1820) adlı eserinde şöyle bir dörtlük yer almaktadır:

"Uzaklarda siyah toz kaldırarak,
Sefer arabaları gidiyor;
Tepede şenlik ateşi yanıyor
Felaket; Peçenekler zaferi göğüslüyorlar".

Macarlar 2001 yılında çektikleri Sacra Corona adlı film 12. yüzyılda Kral Solomon (1053-1087)'un, kuzenleri Geza ve Geza'nın Kerles Tepesinde birlikte katıldıkları bir Peçenek beyine karşı yaptığı düello ve mücadeleyi konu almıştır.

6 Kasım 1885'te yapılan Sırp-Bulgar savaşı sırasında Bulgaristan prensi I. Aleksandr büyük başarı sağlayacağı Slivnitsa'daki çarpışmaya girmeden önce yanına Üçüncü Haskov Birliğinden üçü eyersiz, ikisi eyerli toplam beş atlı gelince onlara şöyle seslenmiştir: *Buraya Peçenekler bizim yardımımıza geldiler*". O zamandan itibaren Peçenek adı, savaş sırasında tüm Güney Bulgar birliklerini ifade etmek için kullanılmıştır.⁴⁰⁴

404 S. Koçabayeve, *Zapiski Na Generala ot Pehotata 1876-1918*, Sofiya 1992, s.52.

Farklı ülkelerde Peçenekleri araştıran sosyal medya hesapları da bulunmaktadır ki bunlardan bir tanesi de Romanya'da bulunan www.patzinakia.ro isimli sitedir. Site'nin ana sayfa görseli şu şekildedir.

Sonuç

Peçenekler Türkistan coğrafyasında İli havzasında başlayan tarihlerinde önce Sır Derya-Aral'ın kuzeyi ile Yayık- İtil arasına sonra Balkanlara gelerek, 9-11.yüzyıllar arasında Rusların özellikle de Bizans'ın en amansız ve korkulu düşmanı oldular. Önce Rusların Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirme ve bu denize sahip olarak engin denizlere açılma ülkülerinin hayata geçirilememesinde etkin bir rol oynadılar; daha sonra da Bizans'a Balkan topraklarında 11. yüzyılın ortalarından sonuna kadar nerede ise nefes aldırmadılar. Öyle ki bu nefes aldırma Peçenekler karşısında çok aciz duruma düşen Bizans'ı, Batı'dan yardım istemek zorunda bıraktı ve bu zorunluluk Haçlı Seferlerinin de başlama sebepleri arasında yer aldı.

İlişki kurdukları devletlere karşı sergiledikleri güçlü duruş, bu devletlerin kaynaklarında kendileri hakkında verilen bilgilerin çok taraflı ve abartılı olmasına neden olduğu gibi, bir devlet teşekkülü içerisinde gösterilmeyerek siyasî bir teşkilattan yoksun olarak vermelerine de yol açtı. Bu durum kendini tarih yazımında belirgin bir şekilde gösterdi. Bu kaynakları kullanarak araştırma yapan bilim insanlarının çalışmalarında Peçenekler maalesef bir devlet teşekkülü içerisinde gösterilmeyerek, sadece kuvvetli bir boy birliğine sahip millet olarak yazıldılar.

Biz bu çalışmamızda bu düşünceye karşı çıkarak tam tersine bu güçlü boy birlikteliğinin merkezi yapılanmayı beraberinde getirdiğini söyleyerek Peçeneklerin hem

Karadeniz'in kuzeyinde hem de Balkanlarda kağanlık kurduklarını ileri sürdük ve bu görüşümüzü kaynaklardaki bilgilerle kanıtlamaya çalıştık. Ayrıca günümüzde hem Ukrayna'da hem de Rusya'da yapılan çalışmalarda da bu görüşün ağırlık kazanmaya başladığını ifade ettik.

Peçenekler hem siyasî hem de kültürel olarak Yayık Nehrinden Tuna'ya Tuna'dan Bulgaristan'daki Şumnu şehrine kadar güçlü bir siyasî ve kültürel varlık gösterdiler. Özellikle askerî yönleri bütün kaynaklarda ön plana çıkarıldı ve dost-düşman bütün milletler bu askerî üstünlükten faydalanmak istediler. Ayrıca ticarete önem verdiler ve Peçenek hoşgörüsünün uygulanmasını sağladılar.

Gerek Rusya gerek Macaristan gerekse Bizans idaresinde yaşamaya başladıklarında zamanla yerleşik hayata geçirildiler ve bu devletlerin uyguladıkları asimilasyon politikası sonucunda da pek çoğu millî kimliklerini kaybettiler. Sadece yaşadıkları coğrafyalara kendi boy adlarını verdikleri için yer adlarında varlıklarını günümüzde kadar devam ettirdiler.

Sonuç olarak Peçenekler yaşadıkları dönemde ilişki kurdukları milletlerin tarihinde derin izler bırakmayı ve çok etkili bir kağanlık kurarak Türk tarihinin güçlü boy-ları arasında yer almayı başardılar.

KAYNAKÇA

A) ANA KAYNAKLAR

ATTALEIATES, M., *Tarih*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010. olacak

BRYENNOS, N., *Tarihin Özi*, Çev. B. Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

CONSTANTİNE PORFHYROGENİTUS, *De Administrando İmperio*, Greek Text. Ed. Gy. Moravcik, Eng. Trans.J.R.H. Jenkins, Washington DC,1967.

DIACONİ, L, *Historia libir X*, ed.C. B. Hose, Bonn 1828.

EBU DÜLEF, *İran Seyahatnamesi*, Çev. S. Gündoğdu, Kronik Kitap, 2. Baskı İstanbul 2019.

EBU RÜSTEH, *El A'laku'n Nefise*, Çev.A.F. Eker, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018.

EBû UBEYD ABDULLAH B. ABDÜL'AZİZ EI-BEKRÎ, *Kitab-ül-Mesalik vel-Memalik*, Ed. Cemal Talebe, C.2, Beyrut, 2003.

EBUL GAZİ BAHADIR HAN, *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*, Haz. M. Ergin, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.

HISTORY AND POLITICS IN LATE CAROLINGIAN AND OTTOMAN EUROPE, THE CHROHICLE OF RENİO OF PRÜM AND ADALBERT OF MAGDEBURG, seleted sources translated and annotated with an introduction, by Simon MacLean- Manchester University Press, Manchester and New York 2009.

IOANNES KINNAMOS'UN HISTORIA'SI, Çev. I. Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 2001.

İBN FAZLAN, *Onuncu asırda Türkistan'da Bir İslâm Seyyahu: İbn Fazlan*, Haz. R. Şeşen, Bedir Yayınları, İstanbul 1975.

İSTAHRÎ, *Ülkelerin Yolları*, Çev. M. Ağarı, 2. Baskı, Ayışığı Yayınları İstanbul 2019.

KAŞGARLI MAHMUT, *Divan-ü Lugât-it Türk*, I, Besim Atalay Neşri, I-III, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985.

KEDRENOS, G., *George Kedrenos: Compendium Historiarum*, Ed. I. Bekker, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, II, Bonn 1838.

KHONİATES, N., *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. F. Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1995.

KOMNENA, A., *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

LAVRENTİYEVSKEYA LETOPS' (İstoriya Teksta), Haz. M.D. Priselkov, Leningrad, 1939.

LEONİS DIACONİ, *Historia libri X*, Ed. C.B. Hase, Bonn 1828.

LETOPİS PO İPATİYEVSKEYA SPİSKU, Arheografiçeskoy Kommissii, Sankt-Peterburg, 1871.

LETOPİS PO LAVRENTİYEVSKOMU SPİSKU, Arheografiçeskoy Kommissii, Sankt-Peterburg, 1872.

MESUDÎ, *Murûc Ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2004.

MİCHAELIS G., *Annales*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Ed. I. Bekker, Bonnae 1936.

MİKHAIL A., *Tarih*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

MİNORSKİY, V. F., *Hudûlü'l-Âlem Mine'l Meşrik İle'l-Magrib*, Çev. A. Duman-M. Ağarı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

NOVGORODSKAYA PERVAYA LETOPİS', STARŞEGO i MLADŞEGO İZVODOV, Moskva-Leningrad, 1950.

OĞUZ DESTANI, Haz. Zeki Velidi Togan, İstanbul 1982.

ORHUN ABİDELERİ, Haz. M. Ergin, İstanbul 1978.

POLNOYE SOBRANİYE RUSSKİH LETOPİSEH, LETOPİS PO VOSKRESENSKOMU SPİSKU, Arheografiçeskoyu Komissiyu, Sankt-Peterburg 1856.

POVESTİ VREMENNIH LET, Haz. A.A. Şahmatov, I, Petograd 1916.

- POVESTĬ VREMENNIH LET, Haz. D.S. Lihaçeva-B.A. Romanova, Moskva-Leningrad 1950.
- PSELLOS M., *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev. I. Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- REGINONIS, *The Chronicle Of Renio Of Prüm And Adalbert Of Magdeburg, Seleted Sources Translated and Annotated with an Introduction*, by Simon MacLean, Manchester University Press, Manchester and New York, 2009.
- SCRIPTORES RERUM HUNGARICUM, Budapest 1937.
- SKİLTİZES, I., *Georgius Kedrenos Ioannis Scylitzae ope*, Corpus Scriptorum Historia Byzantinae, Ed. J. Bekker, II, Bonn 1839.
- SKYLITZES, J., *A Synopsis of Byzantine Histories 811-1057*, Translated by John Wortley, Cambridge Universty Pres, 2010.
- STRİTTERO, G., *Memoriae populorum, alim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, mare Caspium, et inde magis ad septentrione sincolentinum, e Scriptoribus Historiae*, C.3, Petropoli 1778.
- THE GESTA HUNGARORUM OF ANOYMOUS, THE ANONYMOU NOTARY OF KİNG BELA, A Translation by Marty Rady.
- THE LETTE OF BRUNO OF QUERFURT TO KİNG HENRY III, On His Alliance with the Pagans¹ Translated by W.L. North from the edition and notes of H. Karwasinska, *Monumenta Poloniae Historica series nova*, t.IV:3, Warsaw: Panstowowe Wydawnictwo Naukowe 1973, pp.
- TROİTSKAYA LETOPİS', Haz. M.D. Priselkov, Moskva-Leningrad, 1950.
- URFALI MATEOS VEKAYİ -NÂMESİ (952-1136) ve PAPAZ GRİGOR'UN ZEYLİ (1136-1162), Çev. H.D. Andresyan, TTT Yayınları, Ankara 2000.
- ZONARAS I., *Tarihlerin Özeti*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

B) ARAŞTIRMA ESERLERİ

- ACAROĞLU, T., *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TTK Yay., Ankara 2006.

AGACANOV, S.G., *Oğuzlar*, Çev. E.N. Necef-A. Annaberdiyev, Selenge Yayınları, İstanbul 2002.

AHİNCANOV, *Kıpçakı v İstorii Srednekovogo Kazakhistana*, Almatı 1999.

ARİSTOVA, A., *O Zemle Polovetskoy*, Kiyev 1877.

ARTAMONOV, *Srednevekovıye Poseleniye Na Nijnem Donu, po Materialam Severo-Kavkazskoy Ekspeditsii*, İGİMK, (İzvestiya Gosudartvennoy İstorii Materialnoy Kulturi), 1935.

-----, *Hazarlar, Türkler, Yahudileri Ruslar*, Çev. A. Batur, Selenge Yay., İstanbul 2004.

BACOT, J., "Reconnaissance en Haute asie seprentriionale par cing envoyés ouïgours au VIIIe siècle", *JA*, 244, 1956, s.137-153.

BANG, W., "Über den Volksnamen besenyö", *Türán*, VI-VIII, Budapest, 1918.

BARTHOLD, V. *12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens*, Duetsche Bearbeitung von Th. Menzel, Berlin 1935.

-----, *Orta Asya*, Çev. A. Batur, Selenge Yayınları İstanbul 2010.

BASKAKOV, N.A. *Vvedeniye i İzuçeniye Turkih Yazıkov*, Moskva 1962.

BAYKARA, T., "Batı Anadolu'da bir Peçenek Beği: Kızıl Beğ", *Belleten*, C.LXII, Aralık 1998, s.735-745.

CAHEN, C., "La Camnagne de Mantzikert d'apres les sources musulmanes", *Byzantion* XI, 1934, s.613-641.

CANSIZOF, Ü., "Balkan Şibh-i Ceziresinde Türkler", *Transkripsiyon: U. Üren, Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII, 1, 2013.

CEN ZHEN MEN, *Tu Jue Li Shi*, Zhong Hua Shu Ju, C.2, Beijing, 2004.

CHALANDON, F., *Essai sur le Regne d'Alexis ler Comnene (1081-1118)*, Paris 1910.

CHALOUPECKY, V., *Staré Slovensko*, Bratislava 1923.

CHAVANNES, E., *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, Çev. M. Koç, Selenge Yayınları 2007.

- CÖHCE S., "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1998, s.477-484;
- CZEGLÉDY, K., "Üj adat a besenyök történetéhez", *MNy*, 46, 1950.
- ÇORUHLU, Y., "Nangszentmiklos Hazinesindeki İki Sürahi Üzerinde Bulunan Yırtıcı Kuş (Kartal/Gruda) Figürlü Kompozisyonların Türk Sanatı ve İkonografisindeki Yeri", *S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Prof.Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s.319-337.
- , *Erken Devir Türk Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.
- DEMİR, N., "Giresun ve Ordu Yöresi Ağızları", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 7, Sivas 1998, s.139-166.
- , "Anadolu'da Teşekkül Etmiş Destani Halk Hikâyelerinde Haçlı Seferlerinin İzleri", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999, s.195-211.
- , *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara 2001.
- , "Karadeniz'in Kuzeyin'de Peçenekler", *Türkler*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- , *Dânişmend-nâme*, Akçağ Yayınları, 2004.
- , "Bir Coğrafi Bölge Olarak Canik ve Tarihi Alt Yapısı", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, S. 380, Nisan 2004, s.66-77.
- DEMİRKENT, I., "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof.Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995.
- , "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Komutanı)", *Belleken*, C.LXVII, S.248, 2003 Nisan, s.93-110.
- DENNİS, G., *The Taktika of Leo VI: Text, Translation and Commentary*, revised edition, Washington, D.C., Dumbarton Oaks, 2014.
- DİACONU, P., "Les Petchènègues au bas-Danube", *Édition de L'Academic de la République Socialiste de Roumanie*, Bucarest 1970.
- DİLBAŞ, G., "Macar Tarihinde Peçenekler", *History Studies*, Volume 5/2 2013.
- DİYARBEKİRLİ, N., "Peçenek Hazinesi ve Türk Sanatının Çeşitli Kıtalarında Gelişen Ortak Nitelikleri", *İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5, Ağustos 1973-74, İstanbul 1974.

DOĞAN, L., *İbn Fadlan Seyahatnâmesi*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi I-II, Ankara 1954.

DONUK, A., "Baranta", *DİA*, C.5, s.64-65.

-----, *Eski Türk Devletlerinde İdarî -Askerî Unvan ve Terimler*, TDAV Yayınları 1988.

ECHART, F., *Macaristan Tarihi*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010.

EGOROV, D. N., *Krestoviye Pohodi*, 4. I, Moskva 1914.

RASONYİ, R. *Doğu Avrupa'da Türklük*, Yay. Haz. Y. Gedikli, Selenge Yay., İstanbul 2006.

ERGİN, M., *Orhun Abideleri*, Bogaziçi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1978.

EVROPEUS, D.P., *Ob Ugorskom Narode*, Sank-Peterburg 1874.

FEDOROV, G.A. -DAVIDOV, *Koçevniki Vostoçnoy Evropo pod Vlastiyu Zolotoordinskiy Hanov*, Arheologičeskiye Pamyatnik, Moskva 1966.

FEHÉR, G., "Die Petschenegen und die ungarischen Hunnensagen", *Körösi Csoma-Archivum*, I, köt. 2, szám, 1921.

GARKAVİ, A.Ya., *Skazaniya Yevreyskih Pisateley o Hazarah i Hazarskom Tsartve*, Sank-Peterburg 1874.

GARUSTOVIÇ, G.N., *Oğuzı i Peçenegi v Yevroaziatskih Stepyah*, Ufa 2001.

GERTSEN, G. A-E.İ. SEDALİYEV, "Peçenegi i Polovtsı", *Ot Kimmeritsev do Kırımçakov*, Simperopol, 2006, s. 162-178.

GOLDEN, P., *Erken İç Asya Tarihi*, Der. D. Sinyor, Çev. A. Arel, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2002.

-----, *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev. O. Karatay, Ankara 2002.

-----, *Hazar Çalışmaları*, Çev. E.Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

GOLUBOVSKİY, P. V., *Peçenegi, Torki i Polovetsiy do Naşestviye Tatar*, *İstora Yujno-Russkiy Stepey IX-XIII vv.*, Kiev 1884.

-----, *Polovtsı v Vengrii, Kiyevsk.* Univer. İzvestiya, 1889.

-----, *Peçenegi, Torki i Polovtsı*, Moskva 2011.

basım tarihlerine göre yazılacak

GOMBOCZ, Z., "Árpádkori török személyeink", Nyevtudományi Közlemények, C.16, Budapest 1915.

-----, "A besenyö népnévről", MNy, 12, 1916.

-----, "Über den Voksname "besenyö", Turan 4, 1918.

-----, "Über den Volksnamen Besenyö", Turan, 2, Budapest, 1918.

GÖKYAY, O.Ş., *Dede Korkut Hikâyeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

GREKOV, B.D., "İstoriya Drevnih Slavyan v Rabotah, VDI, 1939, № 1.

GROT, K., *Moraviya i Madyari s Palovine IX do Načala X. Veka*, Sank-Peterburg 1881.

-----, *İz İstoriya Ugrii i Slavyanstvo v II Veke*, Sankt-Peterburg 1889.

GROUSSET, R., *L'empire des Steppes, Attila, Gengis-Khan, Tamerlank*, 5.Édition, Paris 2001.

GUMİLĖV, L.N., *Eski Türkler*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2004.

GÜLENSOY, T., *Türk Halk Bilim Araştırma Yıllığı*, Kültür Bakanlığı Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1977.

GYÁRFÁS, I., "A Jász-Kúnok Története", I-IV, Kecskemét-Szolnok, II, Budapest, 1870-1885.

GYÖRFFIY, G., "Besenyök és magyarok", KGsA, 1939.

-----, "Sur La Question De L'Etablissement Des Petchénégues En Europe", *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, Tomus XXV, Budapest 1972.

-----, *A magyarság keleti elemei*, Budapest 1990.

HALIKOV, A.H., K voprosu ob Etničeskoy Territorii Burtasov vo Vtoroy Polovine VIII- Naçaele X. vv, *Sovyetskaya Etnografiya*, № 5, 1985.

HORVÁRT, A.P. *Pecheneges, Cumans, Iasians Steppe Peoples in Medieval Hungary*, Hungary 1989.

İREÇEK, K., "Nyakolka belejki berhu otattsite ot Pečenegi, Kumani, takto i verhu ty nareçinite v dveşna Blgariya", *Periodičesko Spisaniye*, 1890, Kn.32-33.

JERNEY, J., *Keleti utazás a 'magyarok' őshelyeinek kinyomozása véggett, 1844 és 1845 I. Pest 1851.*

JIRECEK, J. *Geschicht der Bulgaren*, Prag 1876.

-----, *Überreste der Petschenegen und Komnanen*, Prag 1889.

JENKİNS, R.J.H. - L.G. WESTERİNK, *Nicholas I, Patriarch of Constantinople Letters*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University, 1973.

KAFALI, M., *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976.

KAFESOĞLU, İ., "Selçuklu Çağındaki Türk Beyi'nin Adı: Çakamı, Çağan mı, Çakan mı?", *İ.Ü.Tarih Dergisi*, S.34, 1984.

-----, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul, 1997.

KAJDAN, A. P., "İoann Mavropod, Pečenegi i Ruskiye v Seredine XI. v", *Zbornik Radova*, No. VIII, Beograd 1963.

KARAMZİN, N.M. *İstoriya Gosudarstva Rossiskogo*, T. I-IV, Sankt-Peterburg 1842, T. I.

KARATAY, O., Etelköz: "Orta Macar Yurdu Hakkında Bazı Tespitler", *Belleten*, C. LXXVIII, s.281 (Nisan 2014), s.41-91.

-----, "Oğuzlar ve Oğuz Yabgu Devleti", *Ortak Türk Tarihi*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2019.

KAZHDAN, A., *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 1991, C.1.

KİSELËVA, M.V., "Ruskiye i Pečenegi. Ot Konflektu K Konfederatsiya", *Vestnik*, Vıpusk 7 (63), 2008.

-----, *Pečenegi v Sisteme Mejdunorodnih Otnoşenii v VIII-XII vv.*, Dissertatsiya na Soiskaniye Üçonoy Stepeni Kandidata İstoriçeski Nauk, Varonej 2012.

KLUÇEVSKİY, V.O., *Ruskaya İstoriya*, I-III, Moskva, 1994.

KLYAŞTORNIY, S. G. *Drevneturksiye Runiçeskiye Pamyatniki*, Moskva 1964.

- KOCABAYEV, S., *Zapiski Na Generala ot Pehotata 1876-1918*, So-fiya 1992.
- KOMATAROVA, E.-BALİNOVA, "The Pechenegs From Pliska and Odartsı and Their Amulet Riders", *Mheyeovski Çitannaya*, Vpusk1, Harkiv Maydan 2019.
- KOSSANYI, V., "XI-XII.nci Asırlarda Uzlar ve Komanlar'ın Tarihine Dâir", Çev. Hamit Koşay, *Belleten*, C.VIII, S.29, 1944.
- KOVÁCS, A., "A Kazár Kagánatus eny népe: a Burtázok", *Belvedere Meridionale*, 25, s.6-16.
- KOVACS, P. F., *Folia Archaeologica*, 22, 1971.
- KUNİK, A. – ROZEN, V., *O Turkskih Peçenegah i Polovtsah po Mad-yarskim İstoçnikam o ukazaniyam na noveysiye İslodevaniya o Çernomorsko-Turkskih Narodov ot Attili do Cingizhana*, Uçen. Zal. AN po Pervomu i tretyemu otdeleniyam 1855, Vp.5, T.3.
- , *İzvestiya Al-Bekri i Drugih Avtorov o Rusi i Slavyanah*, Ç.2, Sank-Peterburg 1903.
- KURAT A.N. *İzmir'in Türk Hâkimi Çaka*, İstanbul 1936.
- , "Peçeneklere Dair Araştırmalar", *Türkiyat Mecmuası*, V, 1936.
- , "Peçenekler'e Dair Araştırmalar I Karadeniz'in Şimalindeki Bozkırlarda Peçenekler", *İ.Ü. Türkiyat Mecmuası*, C.IV, 1936.
- , *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937.
- , *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Boyları ve Devletleri*, Ankara 1972.
- , *Rusya Tarihi*, Ankara 1987.
- LASZLÓ, Gy., *The Art of the Migration Period*, University of Miami Press, Florida 1974.
- LEVÇENKO, M. V., *Oçerki po İstorii Russko-Vizantiiskih Otnoşenii*, Moskva 1956.
- LİGETİ, L., *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás el-ttés az Árpád-korban*, Budapest 1986.
- MACARTNEY, C.A., "The Petchenegs", *The Slavic Review*, Vol. VIII, 1929.

- , *The Magyars in the Ninth Century*, Cambridge 1930.
- "The Pechenegs", *Studies on Early Hungarian and Pontic History*, Ed. I. Peter, USA 1999.
- MALOV, S.Ye. *Talasskiye Enigrafiçeskiye Pamyatniki*, Almatı 1997.
- MANOYLOVIÇ, G., "Studiye o Spisu "De administrando de imperio" cara Konstantina VII. Porfirogenita" IV, *Rad Jugoslavenskeje Akademije Znanosti i Umjetnosti*, 182, 1910.
- MARÁCZ, L., "Macarlar", *Ortak Türk Tarihi*, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, s.355-400.
- MARQUART, J. *Die Chronologie der Altürkischen Inschriften*, Leipzig 1898.
- , *Die Chronologie der alttürkische Inschriften*, Leipzig 1898
- , *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903.
- , *Über das Volkstum der Komanen*, *Abhandlungen der königl. Gesellsch. der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-hist. Cl. Neue Folge Bd. XIII*, Berlin 1914.
- , "Kultur und sprachgeschichtliche Analekten", *UJb*, 1929.
- MENGES, K.H., "Etymological Notes on some Păcănăg Names", *Byzantion* 17, 1944-1945, s.256-280.
- , *The Oriental Elements in the Vocabulary of the Oldest Russian Epos. Supplement to Word*, v.7, New York 1951, s.49.
- MLADENOV, ST., *Peçenezi i Uzi-Kumani v Blgarskata İstoriya*, Blgarska İstoriçeska Biblioteka, Sofiya 1931, God.IV, T.I.
- MORAVCIŠK, Gy., *Byzantinoturcica, II, Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen*, Budapest 1943.
- , *Byzantinoturcica, I*, Akademie-Verlag, Berlin 1958.
- MOŠIN, V., "Rus i Hazariya Pri Svyatoslava", *Seminariium Kondakovianum*, VI, Praha 1933.
- NAGY, G. -M. NEMES, *A Magyar viseletek története*, Budapest 1900.
- NÉMETH, GY., "A besenyök ismeretéhez", *MNy*, 18, 1922.

- , "Zur kenntnis der Petschenegen", *Körösi Csoma Archivum*, I, 1921-1924.
- , "Der Volksname Türk", *KGsA*, II, 1927.
- , "Die Petschegischen Stammesnamen", *Ungarische Jahrbücher* 10, 1930.
- , *A honofoglató magyarság kialakulása*, Budapest 1930.
- , *Die Inschriften des Schatzes von Nangy-Szent-Miklos*, Budapest, 1930.
- , "Die Sprache Petschenegen und Komanen in: Németh, J die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós", *BOH*, Budapest-Leipzig, 1932.
- , "Peçenek ve Kuman/Kıpçakların Dili", Çev. J. Eckmann, *Türk Dili Belleten*, S.14-15, Ocak 1950.
- , "A tolmács szó történetéhez", *NyK* 60, 1958.
- , *A Honofoglató Magyarság Kialakulása, Második bővített és átdolgozott kiadás, közzéteszi Berta Á*, Budapest 1991.
- ORKUN, H.N., *Peçenekler*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.
- , *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yay., Ankara 1994.
- OSTROGORSKY, G., *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- ÖGEL, B., *İslamiyetten Önce Türk kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, TTK Yay., Ankara 1991.
- , *Türk Mitolojisi*, C.I, TTK Yay., Ankara 1993.
- , "İlk Töles Boyları", *Belleten*, S.48, 1948.
- PARHOMENKO, V.A., *Slavia*, VIII, I, 1929.
- , "Rus i Peçenegi", *Rojnik VIII*, Praha 1929-1930.
- PELLIOT, P., *Notes sur l'histoire de la Horde d'or*, Paris 1949.
- PETROV, A., *Drevneyşiya Gramoti po İstorii Karpatorusskoy Tserkvi i İyerarhii*, Praga 1930.
- PLETNĚVA, "Peçenegi, Torki, Polovtsi", *Materyalı İslodovaniye po Arheologii SSSR*, Movka 1958, no.6.

- , "Peçenegi, Torki i Polotsı v Yujnorusskih Stepyah", *Materyalı i İslodevaniya po Arheologii SSSR*, Nr.62, Moskva-Leningrad, 1958, s.151-226.
- , "Koçevniçeskiy mogilnik bliz Sarkela-Bejoy Veji, Trudı Volgo-Donskoy arheologičeskoy ekspeditsii", Tom III, *MİA*, № 109. M.- A. s.216-259
- , *Peçenegi i guzi na Nijnem Donu (po materialam koçevniçeskogo mogilnika u Sarkela- Beloy Veji)*, M.1990.
- , *Sarkel i Şolkovıy Put*, Voronej 1996.
- PRİTSAK, O., *Stammesnamen und Titulaturen der Altaischen Völker*, Ural-Altaische Jahrbücher, Bd. XXIV, H.1-2, Weisbaden 1952.
- , *The Pečenegs, A case of Social and Economic Transformation*, The Peter De Ridder Press 1976.
- , "The Decline of the Empire of the Oghuz Yabgu", *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* 2 ii, 1952.
- RAMBAUDNUN, A., *L'empire Grec au X e Siecle*, Paris 1870.
- RÀSONYI, N. L. "Orman", *Magyar Nyelv*, XXIV, 1928.
- RASOVSKIY, D.A. "Peçenegi, Torki i Berendi na Rusi i v Ugrii", *Seminarium Kondakovianum*, Prag 1933, s.43-64.
- , "Eski Rus Tarihinde Kara-Kalpakların Rolü", Çev. H. Orkin, *Ülkü*, C.X, S. 57, 1937.
- RENİNONİS, "Abbatis Prumiensis Chronicon", Rec. Fridericus Kurze, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover 1890.
- RÓNA-TAS, A., *A honfoglaló magyar nép*, Budapest 1996.
- RUNCİMAN, S., *The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign*, Cambridge 1927.
- , *A History of the First Bulgarian Empire*, Londra 1930.
- , *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, Çev. F. Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- SAĞIR, C., *Temim İbn Bahr'ın Seyahatnamesi ile Mervezi'nin Tabai Hayavan Adlı Eserinin Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, Marmara

Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

SAHAROV, A.N. *Diplomatiya Drevney Rusi IX- Pervaya Polovina Xv.*, Moskva 1980.

SALMAN, H., *Karluklar*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1973.

-----, "Türgişler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

SCHAMİOĞLI, U., "The name of The Pechenegs in ibn Hayyan's Al-MUQTABAS", *jurnal of Turkish Studies*, C.8, 1984.

SCHAUBE, A. *Handelsgeschichte der Romanischen Völker*, Munich-Berlin, 1906.

SELMEZCİ, F., "Angaben und Gesichtspunkte zur archaologischen Forschung nach der Kumanen im Komitat Szolnok", *MFME*, 1971-1972.

SSENGA, T., "besenyök a 8. században", *Századok*, S.126, 1992.

-----, *A T'ung-tien híradása a közép-eurázsai népekről*, Ed.L. Kovacs- I. Veszpréem, 1996.

SEZEN, T., *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

SHARAHLENBERG, J., *Das nord-und östliche Theil von Europa und Asia*, Stockholm 1730.

SPINEI V., *Moldova in secolele XI-XIV.*, Bucharest 1982.

SUM, P.F., *İstoričeskoye Rassujdeniye o Patsinakah ili Peçenegah*, Çteniya o Obş. İstorii i Drevnostey Rosskiyskih pri Moskovsk. Unvç No. 1, Moskva 1846.

SÜMER, F., "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler", *AÜDTCF Dergisi*, C.XI, S.2,3,4 Haziran-Eylül-Aralık 1953.

-----, "Peçenek", *İA*, C.34.

-----, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, TDAV Yayınları, İstanbul 1992.

-----, *Türk Cumhuriyetlerini Medyana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul 1997.

- SZABO, K., *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kulturgeschichtliche Denkmaler der Ungarischen Tiefebene*, Bibliotheca Humanitatis Historiae III, Budapest 1938.
- SZALAY, L., *Geschichte Ungarns*, I, Budapest, 1866.
- SZOKOLAY, M.A., “Magyarországi bessenyőtelepekről”, *Föld és Ember* 9, 1929.
- ŞENOL, M., *Macar Kroniki Chronica Hungarorum: Birinci ve İkinci Bölümlerin Tercüme ve Değerlendirilmesi*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- ŞERBAK A.M., “Znaki Na Keramike i Kipriçah İz Sirkela- Beloy Veji (K Voprosu o Yazıke i Pismennosti Peçenegov)”, *MİA*, Vıp. 75, 1959.
- ŞEŞEN, R., *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Basımevi, Ankara 2001.
- TALBOT, A-M., - D. SULLIVAN, *The History of Leo the Deacon (Byzantine Military Expansion in the Tenth Century)* Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2005.
- TAŞAĞIL, A., *Çin Kaynaklarına göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004.
- TELLİOĞLU, İ., *Tarih Boyunca Karadeniz*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019.
- THOMAS Z.- G.Maynard, “The Prince and the Emperor”, *Military History*; Aug 2004.
- TOGAN Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.
- , “Peçenekler”, *İA*, IX.
- , *Oğuz Destanı*, İstanbul 1982.
- TOLSTOV, S.P., *Drevniy Horezm*, Moskva 1948.
- , *Oğuzı, Peçenegi, More Daukara*, Cə, No:4, 1950.
- , “Goroda Guзов”, *Sovyetskaya Etnografiya*, 1947, No.3.
(Türkçe Çev. Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar, Çev. E.S. Şeremeteva, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2017).
- TRUDI, *Vosotçnoye Otdeleniya İAO*, T.V, Sank-Peterburg 1858.

TÜRKAY, C., *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011.

USPENSKIY, F., *İstoriya Krestoviy Pohodov*, SPB, 1901.

UYDU, M., "İlk Rus Yıllıklarının Türk Tarihi Açısından Önemi", *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri*, İstanbul 6-7 Haziran 1996, s.125-143.

VÁMBÉRY, Á., *A magyarok eredete*, Budapest 1882.

VÁMBÉRY, H., *Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen*, A. Vámbéry, Leipzig 1885.

VÁSÁRY, I., *Erken İç Asya'nın Tarihi*, Çev. İ. Doğan, Ötüken Yay., İstanbul 2007.

VASILEVSKIY, V.G., "İz İstorii Vizantin v XII v.", *Slavyanskiy Sbornik*, II, Sankt-Peterburg, 1877.

-----, "Vizantiya i Peçenegi" (1048-1094), *JMNPV*, 1872; tıpkı basım *İzbranniye Trudi po İstorii Vizantii*, M. 2010. Kn. 1. (T.1-2).

VÖRÖS, G., "Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar", *Türkler*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

WHEELER, R. E. M., *Rome Beyond the Imperial Frontiers*, London, 1955.

YORULMAZ, "Kanglıların/Kanklıların Menşe Meselesi", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S.23, 2006.

-----, "Kanglıların/Kanklıların Menşe Meselesi", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S.23, 2006.

YÖRÜKAN, Y.Z., *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Orta çağ'da Türkler*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

YÜCEL, M.U., "X-XIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyinde Yaşayan Türk Boylarının Ekonomik ve Ticari Hayatları", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, Bildiriler I, İstanbul 2003, s.143-152.

-----, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yay., Ankara 2007.

-----, "İlk Rus Yıllığı "Povesti Vremennih Let"e Göre X. Yüzyılda Rus-Bizans-Türk Münasebetleri", *Prof. Dr. Işın Demirkent Armağanı*, İstanbul 2008, s.114-128.

-----, "Rusya İmparatorluğu Dönemi Tarih Yazımında Haçlı Seferleri", *İ.Ü. Tarih Dergisi*, S.66 (2017/2), s.15-34.

ZAGOROVSKİY, E. A., *Oçerk İstorii Severnogo Priçernomorya*, I, Odessa, 1922.

ZLATARSKİY, V., *İstoriya Na Prvato Bulgarsko Tsartvo*, II, Sofia 1918.

ZUEVA, M.N., *İstoriya Rossii s Drevnosti do Naşih Dnyey*, Moskva 1995.

Dizin

A

A.A. Kunik 20
Afrasiyab 39
A.G. Setsen 21
Ahlat 243, 244
Akoulouthos Mikhail 223
Aksu (Bug) 59
Alanlar 113, 181, 364, 366
Aleksandr Popoviç 150
Aleksios Komnenos. 250, 252,
253, 254, 255, 256, 257,
258, 259, 260, 263, 267,
275, 297, 302, 306, 326,
327, 329, 335, 355
Alexiad 17, 28, 231, 234, 235,
251, 252, 257, 258, 259,
260, 261, 263, 265, 266,
268, 269, 271, 272, 274,
275, 276, 278, 279, 280,
282, 284, 285, 287, 288,
289, 290, 292, 295, 296,
299, 302, 303, 304, 305,
306, 314, 318, 321, 323,
324, 325, 332, 333, 334,
335, 336, 355, 389, 422,
425, 429, 430, 492
Alman İmparatoru Arnulf 92
Alman İmparatoru Henry 28
Almatay 59, 60, 383, 406
Alp Aslan 243, 244, 399

Alta Irmağı 155
Altın Yıldızlı Ferman 284
A.M. Şerbak 25, 31
Anadolu Selçuklu 258, 478
Andrian Komnenos 265
Andriyatik Denizi 249
Anna Komnena 17, 28, 231,
235, 250, 312, 352, 388,
422, 429
Antakya Kontu Tancred 340
Antonius Bonfius 425
Aral Nehri 15
A. Rambaudnun 20
Arank Peçenekleri 466
Araplar 193, 420
Arkhiotopoulouslar (Bey
Oğulları) 288
A. Róna-Tas 21
Arpád 89, 93, 97, 105, 445, 446,
447, 461, 463, 467, 472
Á. Vámbéry 20
Avfi 19, 30
Azak Gölü 139

B

Bâb el-Ebvâb (Derbent) 179
Balatın Gölü 84, 91, 472
Balçar (Baltçar) 197, 209, 210
Balkaş Gölü 51
Bardas Skléros 187

- Basielios Apokapés 235, 237
 Başkurdistan 83
 Belemarnid 198, 377
 Belgorod 148, 149, 165, 477
 Beliatoba/Belyatov 258
 Berendiler 160, 161, 163, 164, 165
 Berroé (Eski Zagra) 279
 Biçina (Bitzina) 35, 257, 271
 Bîrûnî 19, 29, 53, 391
 Bitinya 206
 Bizans, Bizans İmparatorluğu
 11, 12, 13, 15, 16, 17, 26,
 27, 28, 29, 31, 37, 44, 55,
 57, 60, 67, 69, 70, 75, 76,
 78, 79, 81, 82, 87, 88, 90,
 93, 97, 98, 99, 100, 104,
 109, 110, 112, 113, 116,
 117, 118, 119, 120, 122,
 125, 126, 127, 129, 134,
 135, 136, 137, 138, 139,
 140, 141, 155, 156, 167,
 171, 172, 173, 174, 175,
 176, 177, 178, 179, 182,
 183, 184, 185, 186, 187,
 189, 190, 191, 193, 194,
 195, 196, 198, 199, 200,
 201, 202, 203, 204, 205,
 206, 207, 208, 210, 211,
 212, 213, 214, 215, 217,
 218, 219, 220, 221, 222,
 223, 224, 225, 226, 227,
 229, 230, 231, 232, 233,
 235, 236, 237, 238, 239,
 240, 241, 242, 243, 244,
 245, 246, 247, 248, 249,
 250, 252, 253, 254, 255,
 256, 257, 258, 259, 260,
 261, 262, 263, 264, 265,
 267, 268, 270, 271, 273,
 275, 276, 277, 278, 279,
 280, 281, 282, 283, 284,
 288, 289, 290, 291, 293,
 294, 295, 296, 297, 298,
 299, 300, 301, 302, 304,
 305, 306, 307, 308, 310,
 312, 313, 314, 315, 316,
 317, 319, 320, 321, 323,
 324, 325, 326, 327, 328,
 329, 330, 331, 332, 333,
 334, 335, 336, 337, 338,
 339, 340, 341, 342, 344,
 345, 347, 350, 351, 352,
 353, 355, 356, 360, 362,
 364, 366, 367, 372, 377,
 383, 384, 385, 388, 393,
 399, 400, 401, 402, 408,
 411, 414, 417, 419, 420,
 421, 422, 423, 424, 426,
 428, 429, 430, 432, 437,
 438, 445, 447, 452, 453,
 471, 477, 480, 489, 490,
 495, 501, 506
 Bizans imparatoriçesi Eudokia
 241
 Blisnium (Blisnos) 261
 Bogomiller 252, 253
 Bogu 60, 383, 406
 Bohemond (Bohemund) 312,
 327, 328, 331, 332, 333,
 334
 Bohemya (Çekoslavakya)
 Slavları 92
 Bonyak 307, 315
 Boris 90, 134, 152
 Borotalmat 351, 360, 361, 362,
 363, 369, 378
 Bosporus 59, 362
 Bourat (Butat, Prut) 59
 Branas 259, 260

Bsilakis 243

Bulaçoban 51, 351, 360, 361,
362, 364, 378

Bulgaristan 79, 80, 90, 93, 112,
124, 127, 134, 135, 136,
172, 174, 183, 184, 186,
189, 191, 193, 194, 199,
201, 202, 203, 206, 209,
225, 226, 227, 236, 252,
253, 286, 317, 361, 362,
366, 378, 412, 421, 431,
452, 454, 483, 484, 486,
490, 493

Bulgaristan valisi Basil 201,
225, 227

Bulgar Kralı Ioann Vladislav
155

Bulgar(lar) 12, 31, 33, 52, 76,
77, 79, 90, 92, 109, 110,
113, 119, 120, 124, 126,
129, 134, 155, 172, 174,
175, 176, 177, 181, 187,
188, 190, 191, 192, 193,
219, 240, 248, 252, 253,
258, 268, 271, 317, 345,
358, 371, 373, 392, 398,
412, 427, 429, 438, 459,
485, 486

Burgaz Körfezi 182

Burlik 59, 60, 383, 387

Büyük Selçuklu 196, 430

C-Ç

C.A. Macartney 21, 87, 180

Canik 246, 332, 342, 481, 482

Chersones (Korsun) 88

Comes 473

Çelgü 263, 264

Çelkar Gölü 74

Çepni 53

Çernigov 122, 163, 164

Çin 26, 40, 41, 46, 47, 49, 50,
51, 52, 61, 419, 494, 504

Çoban 97, 360, 368, 370, 373,
439, 440, 449, 450, 451,
• 464, 473

Çu 52, 56, 58, 70

D

Damatriu (Bulgurlu, Çamlıca)
206, 207

Danişmend Gazi 246

De Administrando Imperio 28,
41, 53, 55, 57, 59, 60, 61,
64, 66, 69, 73, 74, 78, 82,
86, 89, 91, 112, 124, 128,
166, 173, 182, 183, 185,
347, 349, 350, 351, 353,
354, 355, 358, 360, 361,
362, 363, 364, 368, 369,
379, 400, 412, 417, 419,
420, 424, 491

Dede Korkut 71, 72, 497

Demir Kapı (Klisura) 45, 213,
222, 262, 267, 271, 283,
462

Derester, Distra (Silistre) 135,
139

Desna 142, 475

Deşt-i Kıpçak 46, 74, 77, 79,
177, 272, 418

Devol Antlaşması 334

Diakene 213, 217

Diampolis/Diapolis (Yambol)
211

DLT (Divan-ü Lugât-it Türk)
23, 31, 41, 55, 388

Dobromir (Dobromeros) 253

Dolobsk 161

Doneç 58, 343, 350, 358, 363,
366, 406, 422, 431, 477
Draç 251, 331, 333, 334
Drava 465, 471
Dregoviçler 114
Drevlyanlar 114, 350, 362

E

Ebu Dulef 19
Ebu'l Kâsım 257
Ebu Ubeyd Abdullah El Bekri
19
Ebûlgazi Bahadır Han 35
Edirne 109, 175, 201, 211, 217,
218, 221, 223, 224, 225,
227, 229, 249, 252, 260,
262, 263, 267, 283
Enez (Ainos) 313, 314, 317
Erbebios 222
Ergene Nehri 223
Ermeni Prensi Goğ-Vasil 340
Erzurum 243
Essoupi 123
Evsapela (Ovçepolye) 203

F

Farisî 19
F. Chalandon 20
Fertö Gölü 94, 101, 463
Fin 77, 114
Fin boyları 114
Frank 213, 250, 277, 422
F.Sümer 32

G

G.A. Feodorof-Davidov 21
Galinos 215
Gayevka 402, 405, 430, 452
Georgios Kedrenos 17

Georgius Continuatus 17
Gerdizî 19, 62, 63, 64, 355, 357,
416, 417, 425
Getailar 231
G. Fehér 82, 96, 463
Girit Korsanları 173
G.N. Garustoviç 22
Goloé 267, 269, 271, 279, 283
Grégorios Maurokatalon
268, 274
Guz Denizi (Azak) 366
G. Vörös 27
Gy. Györffy 21
Gyla (Yula) 360, 361, 368, 369
Gy. Németh 21, 37, 38, 97, 352,
360, 368, 373, 378, 380

H

Haçlı Seferleri 256, 328, 330,
331, 332, 333, 481, 495,
502, 506
Halep 242, 341, 478, 479
Harezmi 53, 62, 66, 379, 421
Harkov 34, 347, 358, 475, 477
Hazar Denizi 54, 65
Hazar Hakanı Slamutz 89
Hazarlar 56, 57, 60, 62, 65, 66,
67, 69, 70, 73, 78, 80, 84,
86, 87, 88, 89, 91, 92,
116, 120, 181, 357, 364,
366, 367, 418, 425
Hazar Peçenekleri 58, 69, 363,
367
Hervé 213
Hırvatlar 144
H. N. Orkun 17, 21, 45, 83, 84
Hun 20, 79, 360, 369, 391, 392

I-İ

I. Basileios 171, 172
 I. Belá 95
 I. Boleslav 154
 I. Demirkent 260
 I. Gèza 98
 II. Andrè 106, 107
 II. Basileios 155, 156, 190, 202, 430
 II. Gèza 103
 III. Romanos 193
 II. Niképhoros Fhókas 186
 II. Otokar 104
 II. Simeon 90, 109, 172, 174, 175, 358
 II. Stefan (Istvan) 100, 102
 I. Johann Tzimiscas (Ioannes Tzimistzes) 186
 Ioannes Kinnamos 17, 339
 Ioannes Skylitzes 17
 Ioannes Zonaras 17
 Isaakios Komnenós 232
 IV. Mikhael 194
 IX. Konstantin Monomah 196
 İbn el-Fakih (el Hemedani) 19
 İbn el-Rusteh 19
 İbn Fazlan 18, 19, 74, 236, 357, 491
 İbn Havkal 19, 57, 128, 367
 İbn Hayân 31
 İbn Hurdâdbih 19, 30, 61
 İdrisi 19
 İgor 116, 118, 120, 122, 125, 126, 127, 128
 İ. Kafesoğlu 43, 46, 84
 İldey (İlya) 141, 142
 İli Havzası 48
 İlmen Gölü 114
 İmparatoriçe Zoe 222

İ.N. Berezin 35
 İran 19, 30, 39, 82, 83, 379, 445, 491
 İrtim (Erdem, ertem) 360, 367, 368, 369
 İskit (ler) 28, 98, 113, 192, 286, 287, 324, 333, 339, 340
 İsmail ibn-Ahmet 73
 İstanbul 2, 4, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 31, 35, 39, 41, 43, 44, 46, 49, 50, 52, 56, 67, 69, 71, 83, 84, 103, 109, 110, 116, 118, 119, 122, 127, 135, 137, 174, 175, 176, 180, 183, 185, 195, 205, 206, 207, 209, 220, 221, 222, 225, 236, 237, 238, 240, 246, 247, 248, 250, 252, 253, 256, 257, 258, 262, 265, 266, 270, 281, 285, 290, 291, 294, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 326, 327, 330, 332, 349, 356, 357, 404, 414, 419, 420, 428, 433, 478, 481, 483, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 501, 503, 504, 505, 506
 İtalya 251, 255, 260, 291, 310, 447, 466
 İtil Bulgarları 77
 İtil (Volga) 15, 33, 49, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 73, 74, 75, 77, 80, 85, 86, 89, 114, 122, 123, 128, 129, 158, 171, 343, 347, 348, 357,

360, 366, 370, 392, 398,
400, 406, 421, 430, 489
İznik 256, 257, 260, 331, 332
İzyaslav Davidoviç 164
İzyaslav Mstislaviç 163

J

J. Bacot 27
J. İreçek 20
J. Jerney 20, 99, 367
J. Marquart 20, 44, 45, 180, 182,
373
Johann Stritter 20
J. Strahlenberg 35
Jupan 99, 389

K

Kabuksınyula 350, 360, 363,
377
Kalobrye (Kalabrya) 250
Kalokyros 187
Kanev Peçenekleri 164
Kangar 32, 40, 41, 42, 43, 44,
45, 47, 50, 57, 70, 74, 82,
83, 345, 348, 350, 359,
378
K'ang Chü 40
Kanglı 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
47, 50
Kao-ch'è'ler 40
Karabay 350, 360, 361, 362,
363, 368, 369, 371, 378
Kara Dağlar 223
Karadeniz 11, 15, 54, 55, 60,
73, 74, 76, 78, 80, 82, 84,
86, 87, 88, 109, 112, 113,
122, 125, 157, 168, 171,
173, 174, 177, 181, 185,
206, 208, 246, 267, 341,

342, 343, 344, 360, 364,
365, 370, 397, 398, 399,
406, 416, 419, 420, 422,
425, 453, 478, 481, 482,
489, 490, 495, 504, 505

Karakul 59, 60, 383, 406
Karama 204
Karatzasv (Karaca, Karaça) 275
Karluk 32, 48, 52, 53, 56, 61,
70, 343
Kataleym (Katalim) 204, 206,
207
Katepanos 247
Kayseri 242, 482
Kazan Nüshası 71
Kazvinî 19, 30
K. Czeglédý 21
Kegen 196, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 209,
210, 211, 215, 220, 221,
223, 241, 346, 348, 353,
385, 386
Kerson 59, 81, 124, 354, 361,
362
Kharaboï (Karabay, Karaboy?)
360, 361, 368, 369
Kharioupolis (Hayrabolu) 223,
288
K.H. Menges 21, 59
Khoirénos (Domuzlu) 314
Khopon (Kopan?) 360, 368,
369
Kırım 59, 87, 88, 110, 113, 167,
175, 184, 185, 187, 351,
354, 362, 364, 403, 407,
418, 420, 421, 431, 452
Kimek 32, 44, 45, 48, 63, 70
K. İreçek 20
Kiyev Knyazı Vsevolod 163

Kiyev Knyazlığı 116, 118, 119,
120, 147, 152, 156, 353

Knyaz Vladimir 75, 142, 152,
162, 410

Komenton 206, 352

Konstantinapolis 13, 204

Kónstantin Diogenés 193

Konstantiniyye 180

Konstantinos Humberopoulos
260

Kont Robert 289, 311

Koulpei (Külbey?) 360, 368,
369

Kovuy 163, 164, 165

Kök-Türk Kağanlığı 45, 50, 70

Kök-Türkler 43, 50

Kral István 96

Kral Ladislav 100

Kral Stefan 78, 93, 101, 105,
190, 448

Kriviçler 114, 123

Kuçük 144

Kuman/Kıpçak (lar) 15, 46, 75,
76, 78, 80, 93, 94, 159,
163, 164, 190, 195, 252,
264, 281, 282, 283, 307,
314, 315, 319, 321, 322,
324, 327, 328, 388, 389,
394, 412, 438

Kuvancıçur (Küverciçur, Kuar-
çıçur) 350, 360, 363

Küçük Nikaia 270, 299

Külbey 97, 350, 360, 363, 368,
369, 371, 378, 464

Kypsella (İpsala) 285

Kyzikos 261

L

Ladislav (Macarca László,
Láslo) 98, 100, 442

Layta 101, 103, 356, 465, 466,
468, 469

Layta-Raba 465

Leka 253

Lenzanenler 123

Leon Diakonos (Leonis
Dicanoı) 17

Leon Phókas 110, 175, 176

Litvanyalılar 114

L. Ligeti 21, 26, 38

Lobitzo (Lóbétzos, Lofça) 208,
234

M

Macar Kralı Andrey 232, 263

Macarlar 31, 38, 39, 61, 63, 66,
67, 77, 79, 80, 82, 83, 88,
89, 90, 91, 92, 94, 98,
108, 120, 172, 173, 174,
175, 178, 181, 221, 232,
241, 264, 365, 366, 411,
464, 465, 467, 486, 500

Magdeburg'lu Başrahip Adal-
bert 17

Mağribî 19, 349

Mahmûd Kâşgarî 19

Mainadalar 240

Makdîsî 19

Makedonya 76, 110, 111, 123,
171, 194, 201, 203, 211,
217, 220, 225, 230, 236,
248, 249, 250, 263, 266,
287, 295, 313, 325, 329,
337, 339, 474, 483, 484,
485

Malazgirt 241, 242, 243, 245,
256, 336

Maniheizm 252, 408

Marosa 462, 463

Maveraünnehir 71, 74

Maydan (Maitus) 209, 413, 499
 Megitay 144
 Menbiç 242
 Meriç Nehri 263, 312, 313
 Mervezî 30, 417, 421
 Meryem Ana 146, 147, 277, 278
 Mesembria (Misivri) 124, 253
 Mes'ûdî 19, 56, 177, 181, 182
 Michael Attaleiates 17
 Michael Glykas 17
 Mikhaél Akolutos 224, 225
 Mikhaél Dokeianos 218
 Mikhael Psellos 17
 Moesia 88, 194
 Moglena (Moglenón) 325, 329, 485
 Mstislav Vladimiroviç 156
 M.V. Kiselëva 22

N

N.A. Aristov 42
 Nagyszentmiklós 374, 376, 388, 389, 393, 433, 435, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 448, 450, 451, 459
 Neantzés 287, 291, 292, 294, 318
 Niképhoros Basilakios 249, 251
 Niképhoros Botaneiatés 227, 248, 250, 251, 253
 Niképhoros Bryennios 18
 Niképhoros Melissenos 275, 280, 304, 313, 314, 316
 Niketas Khoniates 18, 336, 339
 Nikolaos Maurokatakalon 263, 264
 Nikolaos Mystikos 17
 Niş 203, 208, 253
 Normanlar 116, 333

O-Ö

Oğuz 30, 31, 32, 33, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 52, 55, 61, 63, 70, 71, 74, 181, 236, 237, 296, 320, 343, 360, 361, 391, 453, 478, 504
 Oğuz Destanı 39, 504
 Oleg 116, 117, 118, 126, 127, 130
 O. Pritsak 21, 26, 36, 38, 45, 47, 236
 Orenburg 64
 Ouzas (Uzan) 275, 296, 320
 Ozolimné (Uzolime) 282, 283
 Ozul 98
 Özi (Dnyeper) 13, 55, 59, 75, 78, 80, 85, 86, 91, 93, 96, 97, 98, 113, 114, 116, 122, 123, 124, 125, 131, 137, 138, 152, 153, 157, 163, 164, 174, 183, 184, 186, 190, 195, 196, 197, 198, 199, 236, 343, 345, 347, 350, 354, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 383, 399, 410, 418, 431, 464, 477, 491

P

Pagumanid 198, 377
 Pakurianos 259
 Pamphylon 263, 265
 Pannonia (Batı Macaristan) 98, 358, 447, 448, 449, 450, 462
 Papa II. Urban 310
 Papaz Gabriel 81, 82
 Patar Piskoposu Mefodiy 158
 Pavlikanlar 253

P. Chalmette 31
 P. Diaconu 84
 Peçenekya 183, 343, 354, 360
 Pereyaslavl 76, 130, 134, 144,
 146
 P. Golubovskiy 20, 365
 Philotheus Euchaita 141
 Pilippopolis (Filibe) 208
 P. Kajdan 21, 203
 Poloçanlar 114
 Polyanlar 114, 350, 362
 Pontus Denizine 177
 Povesti Vremennih Let 18, 75,
 97, 113, 116, 117, 118,
 119, 120, 126, 129, 133,
 136, 138, 142, 143, 146,
 147, 150, 152, 153, 154,
 155, 156, 158, 159, 161,
 162, 355, 506
 P. Pelliot 26
 Preslavl 90, 274
 Prüm Manastırı Rahibi Regino
 17

Q

Querfortlu Rahip Bruno 17

R

Radimiçler 114
 Reşidüddin 34, 35
 R. Grousset 84
 Roma İmparatorluğu 326
 Roman Lekapanos 173
 Rómanos Diogenés 241, 242
 Romanya 2, 88, 432, 433, 435,
 448, 456, 457, 474, 475,
 483, 484, 487
 Rostislav Mihailoviç 164

Rum 31, 32, 178, 179, 188, 218,
 223, 235, 244, 246, 253,
 265, 285, 288, 291, 303,
 308, 311, 324, 325, 435
 Rurik 116, 118, 165
 Rûsâ (Rutâ) Nehri 63, 365
 Ruslar 11, 16, 56, 59, 63, 113,
 117, 118, 121, 122, 123,
 124, 125, 128, 135, 142,
 143, 158, 161, 166, 167,
 168, 173, 174, 187, 188,
 319, 355, 365, 366, 422,
 424, 454

S-Ş

Sabarlar (Sabirler) 82
 Saka (lar) 380, 382, 387
 Sakmar 62, 63, 64
 Samar 64, 77
 Samos 78, 93, 98, 191, 462
 Samuel-Aba 105
 S.A. Pletněva 21, 67, 69, 349,
 404, 406, 412
 Sarat (Seret) 59
 Sarviza 99, 465, 466, 472, 473
 Sarviza (Sekes-Feyervar) 99,
 465, 466, 472, 473
 Sebes-Körös 462
 Seilénoslar 240
 Sejm ve Orel 350, 363
 Sekelller (Székely) 101
 Selçuklular 191, 241, 246, 255,
 257, 290
 Selte 204, 208, 211, 233, 234,
 235, 385
 Seret 59, 85, 86, 91, 93, 350,
 351, 358, 363, 367, 462
 Severyanlar 114
 Sır Derya (Seyhun) 33, 48, 49,
 56, 57, 357, 395

Sicilya 139, 255, 333
 Simeon tepesi 271
 Slavlar 116, 123
 Slovakya 106, 107, 448, 465,
 469, 470, 483, 485
 Slovenler 114
 Smolensk 114, 122
 Sofya 80, 156, 203, 207, 208,
 232, 235, 241, 253, 483,
 485
 Sopron-Moson 99, 466, 468
 S.P. Tolstov 36, 44
 St. Mladenov 21
 St. Tarasiya (Taras) 207
 Stugna 142, 147, 352, 362
 Sungul 60, 383, 406
 Suriye 193, 332, 340, 341
 Surukulbay (Surukülbey, Kül-
 bey) 350, 360, 362, 363
 Suvar 31, 33, 398
 Suzdal-Rostov 75
 Sülçe (Sulçu) 204
 Süleyman Şah 256, 258
 Svyatoslav İğoreviç 164
 Şumnu 34, 225, 343, 347, 454,
 490

T

Talimat (Telmaç) 360, 368, 369,
 372, 373, 378, 388, 477
 Tanés (Tamim) 244
 Tankred (Tancerd) 331
 Taşkent 40, 42, 45, 47, 49
 Tatikios (Tatik) 260, 261, 262,
 275, 289
 Tatis/Tzatis (Tatis) 246
 Tatranés 295

Tatrys (Tatous, Tatoş, Tatuş)
 241
 Teluh 223
 Temes Irmağı 90
 Temirhaz 162
 Ten (Don) 13, 28, 49, 59, 61,
 75, 77, 78, 79, 80, 85, 86,
 88, 93, 97, 113, 129, 162,
 171, 190, 337, 343, 350,
 358, 360, 363, 364, 365,
 381, 419, 430, 431, 452
 Theophylaktos 192, 286
 Thonuzoba 352, 448, 449, 451,
 473
 Tibet 57, 61
 Tiflis 83
 Tissa 78, 84, 90, 91, 92, 93, 95,
 98, 191, 462, 463, 473,
 474
 Toharistan 49
 Tokson (Taksony) 94, 95, 96,
 97, 105, 463, 464
 Tokuz Oğuzlar 61
 Tolmaç 97, 369, 464, 474, 477
 Tonuzaba/Tanuzaba 95
 Trakhaniótés 243
 Trakya 76, 109, 110, 111, 113,
 119, 123, 129, 134, 175,
 187, 194, 217, 220, 221,
 230, 236, 248, 249, 250,
 254, 265, 290, 291, 295,
 308, 313, 337, 427
 Transilvanya 90, 98, 408, 462,
 471, 474, 484
 Travl (Traulos) 258, 259, 263
 Trebovl Knyazı Vasilko 160
 T. Senga 26, 53, 55, 58

Tugorkan 307, 315
 Tuna Nehri 134, 192, 198, 231, 365, 448, 457
 Turak 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 211, 212, 213, 220, 346, 348, 353, 386
 Turla (Dinyester) 59, 61, 80, 82, 85, 86, 91, 109, 114, 120, 157, 171, 172, 183, 184, 343, 345, 347, 350, 351, 354, 358, 363, 378, 381, 383, 384, 399, 412, 425, 431, 452, 457, 477
 Türğişler 50, 51
 Türkistan 12, 15, 19, 39, 48, 51, 52, 54, 66, 70, 71, 72, 108, 158, 343, 356, 390, 394, 395, 398, 407, 408, 419, 424, 431, 433, 437, 458, 460, 489, 491
 Türk Peçenekleri 58, 64, 365
 Tzopon (Çoban, Çopan) 360, 368, 369
 Tzou (Çur) 360
U-Ü
 Ukrayna 2, 33, 56, 343, 349, 353, 358, 359, 364, 394, 396, 405, 406, 448, 452, 459, 475, 476, 477, 490
 Ulahlar 313
 Urfa Kontu Bauton 340
 Urfalı Mateos 221, 265, 266, 340, 341
 Uygur 26, 27, 39, 47, 52, 53, 55
 Uyul 60, 383, 406

Ürkünd 96
 Üsküdar 206
V
 Vali Mikhail 201
 Væreg 116, 223, 250
 Varyag 156, 223, 224
 Varyajko 142
 Veliki Preslav 225, 274
 VII. Mikhael Parapinakes 248
 Vitiçev 123

V. Konstantinos Kopronymos 252

Vladimir Monomah 159, 161
 Vladimir Svyatoslaviç 156
 Vladimir-Volın 159
 Volınyanlar 114
 Voronej 67, 365, 430, 452
 Vostra 142
 V. Vasilevskiy 99, 104

W

W. Bang 25, 36, 37
 W. Barthold 36, 417

X

X. Kontantinos Doukas 237

Y

Yan Uşmosvtes 150
 Yaropolk 138, 141, 142
 Yavdiertim 345, 360, 361, 362, 377
 Yayık (Ural) 15, 33, 49, 53, 55, 56, 57, 60, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 74, 77, 80, 158,

343, 347, 366, 398, 430,
489, 490

Yazıcıoğlu Ali 35

Yazıkaban 351, 360, 362, 363

Yecnî (Bacna) 178

Yençu (İnci) Nehri 45

Yula 43, 346, 360, 362, 364, 367,
368, 369, 371, 378

Yuri Vladimiroviç 163

Yüz-tepe 34, 208, 213, 236, 257,
274, 343, 347

Z

Z. Gombocz 20, 36, 108

Zoltan 94, 95, 96, 101, 447, 448,
463, 468

Z. V. Togan 21, 39, 49

TÜRKİSTAN'DAN TUNA'YA PEÇENEKLER

Peçeneklerin Türkistan'dan başlayıp, İstanbul önlerine kadar uzanan tarihlerinde en fazla ilişki kurdukları devletler Slav/Rus Kiyev Knyazlığı ile Bizans İmparatorluğudur. Bu iki devletle yaşanan ilişkilerden çıkan sonuç; Peçeneklerin, Ruslara en büyük idealleri olan Karadeniz'i bir Rus denizi haline getirmelerini engellemeleri, Bizans'a ise uzun süre "Bozkırla Mücadele" ederek, en amansız düşmanları olmalarıdır. Nitekim Peçeneklerin Bizans için ifade ettiği anlamı İmparator Aleksios Komnenos'un Batılı devletlere yardım istemek üzere gönderdiği mektubu açıkça ortaya koymaktadır: "Tanrı ve bütün Hristiyan azizleri adına size, İsa'nın askerleri ya da kim olursanız olun, yalvarıyorum, benim ve Hristiyan Rumların yardımına koşunuz. Kendimizi sizin ellerinize teslim ediyoruz. Dinsizlerin boyunduruğu altına girmektense, siz Lâtinlerin yönetimi altında olmayı tercih ediyoruz. Bırakalım İstanbul Türklere ve Peçeneklere kalacağına size kalsın daha iyi".

Tarih yazımında kuvvetli bir boy teşkilatına sahip oldukları için devlet kuramadıkları ifade edilen Peçenekler, gerçekten de bir devlet teşkilatına sahip olamamışlar mıdır? Bu tarih yazımına baktığımızda, bu yazımın onların ilişki kurdukları milletlerin yazımı olduğunu görürüz. Aslında kaynaklarında en büyük düşmanları olmayı başaran bu güçlü boya devlet kurdurtmayarak, onları güçlü boylar birliği içerisinde göstermeyi tercih etmişlerdir. Bize göre ise Peçenekler, güçlü boy birliğinden devlete giden siyasi ve idari yapılanmayı tamamlayarak çok etkili kağanlık kurmayı başarmış bir Türk boyudur.

"ışık
doğu'dan
gelir"

ISBN 978-605-2127-55-1

DOĞU KÜTÜPHANESİ 9 786052 127551

